LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, BUCUREȘTI — 1985

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A II-A

Fonetica, fonologia și morfologia constituie partea cea mai reprezentativă din sistemul unei limbi. Acest adevăr de multă vreme stabilit și cunoscut a fost aprofundat din ce în ce mai mult de lingvistica actuală. Categoriile și clasele, speciile și subspeciile în care se grupează elementele constitutive ale celor trei mari subdiviziuni descrise în volumul de față au fost adesea repuse în discuție. Perspectivele noi au stat ca ceva de la sine înțeles și la baza acestei lucrări, destinate în primul rînd studenților, dar — și faptul merită să fie subliniat de la început — și altor categorii de filologi interesați de posibilitățile actuale de descriere a limbii române contemporane.

Spre deosebire de gramaticile cu evident caracter normativ, în care prezentarea faptelor este în mod firesc subordonată ilustrării normei admise la un moment dat, cursul universitar de fonetică, fonologie și morfologie își propune într-un fel mai mult. El pătrunde în cele mai intime structuri ale mecanismului din care se deduc regulile și sugerează dinamica schimbărilor din care ar putea să se ivească în viitor reguli, dacă nu diferite, în mod sigur mai nuanțate. Acesta și este motivul principal pentru care nu se cuvenea ca organizarea materialului și tratarea lui să urmeze căile obișnuite în gramaticile normative, căci, în definitiv, acestea din urmă rezultă din modalități de cercetare ca cele adoptate de autorii cărții pe care o prezentăm, și nu invers. Ar fi însă greșit să se tragă cumva de aici concluzia că autorii și-ar fi pus în minte să nu țină seama în principiu de categoriile și procesele care au caracter normativ în limba română contemporană. Ei și-au îndreptat privirea asupra lor tocmai spre a le găsi latura profundă pe care se întemeiază normele și regulile în funcție astăzi. De aici rezultă unitatea lucrării, unitate pe care sperăm că cititorul o va înțelege și interpreta prin prisma celor spuse mai sus.

Prima ediție, apărută în 1974, s-a bucurat de aprecieri favorabile, ceea ce a și determinat pe autori să elaboreze una

nouă, simplificată și îmbogățită. De aceea, modul de prezentare a foneticii s-a modificat radical, fiind pus în consonanță cu fonologia, s-au introdus noutăți și în celelalte capitole, noutăți rezultate din cercetările personale ale autorilor, publicate în deceniul dintre cele două ediții. În consecință, au fost dezvoltate părțile în care se discută aspecte ale perspectivelor limbii române actuale, s-au precizat unele ipoteze și au fost reanalizate soluțiile propuse anterior. Expunerea a fost revizuită, autorii străduindu-se să elimine din terminologie tot ce li s-a părut că încarcă fără folos practic înțelegerea fenomenelor caracteristice stadiului actual în care se află fonetica, fonologia și morfologia limbii române. Ar fi fost însă nepotrivit să se exagereze în această direcție și să se renunțe la clarificarea unora dintre termenii de specialitate care lasă impresia că dublează pe cei mai demult cunoscuți, pentru că mare parte dintre cei noi circulă în literatura de specialitate cu înțeles vizibil mai nuanțat decît termenii tradițional consacrați. Or, specialistul și viitorul specialist nu trebuie să-i ignore.

Sperăm că, în noua sa formă, volumul al doilea din Limba română contemporană *va fi primit cu aceeași atenție și bunăvoință, cu care a fost primit și în ediția anterioară cînd a apărut ca prim volum al cursului nostru.*

Prof. I. COTEANU

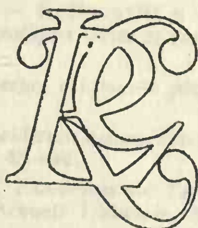

SIGLE ŞI ABREVIERI

a) Periodice :

BL — *Bulletin linguistique*, publié par A. Rosetti, Bucureşti, 1933 şi urm.
Cahiers — *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, vol. I, 1962 şi urm.
CL — *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956 şi urm.
DR — *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului limbii române". Cluj (1920—1948).
FD — *Fonetică şi dialectologie*, Bucureşti, 1958 şi urm.
LL — *Limbă şi literatură*, Bucureşti, 1955 şi urm.
LR — *Limba română*, Bucureşti, 1952 şi urm.
RRL — *Revue roumaine de linguistique*, Bucarest, 1956 şi urm.
SCL — *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, 1950 şi urm.

b) Dicţionare şi volume colective :

DA — Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, I—III, Bucureşti, 1911—1949.
DEX — Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionarul explicativ al limbii române* Bucureşti, 1975.
DLRLC — Academia Republicii Populare Române, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Bucureşti, I — IV, 1955 — 1957.
DM — Academia Republicii Populare Române, *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
DOOM — Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, 1982.
ELS — *Elemente de lingvistică structurală*, redactor responsabil I. Coteanu, Bucureşti, 1967.
Rech. — *Recherches sur les diphtongues roumaines* publiées par A. Rosetti, Bucarest — Copenhague, 1959.
Recueil Lisbonne [1959] — *Recueil d'études romanes publié a l'occasion du X-e Congrès de linguistique romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959*, Bucarest, 1959.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

a) Articole din periodice sau volume colective :

Avram [1958] — Andrei Avram, *Semivocalele româneşti din punct de vedere fonologic*, SCL, IX, 1958, p. 7—14.

Avram [1959] — Andrei Avram, *Remarques sur les diphtongues du roumain*, Rech., 1959, p. 135—143.

Avram [1966] — Andrei Avram, *Interpretarea fonologică a semivocalelor iniţiale de silabă în limba română*, SCL, XVII, 1966, p. 531—545.

Avram [1963] — A. Avram, *Vocalele româneşti ă şi î din punct de vedere acustic*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 165—176.

Avram [1970] — A. Avram, *Sur la structure acoustique des voyelles neutres du roumain*, „Revue Romane", 1970, nr. 4, p.87—95.

Dascălu [1975] — Laurenţia Dascălu, *What are you asking about ? (On intonation of emphasis in „yes-no" questions)*, RRL, XX, 1975, no. 5, p. 477—480.

Dascălu [1977] — Laurenţia Dascălu, *A Note on the Perception of Intonation*, RRL, XXII, 1977, p. 37—41.

Dascălu [1979] — Laurenţia Dascălu, *On the Intonation of Questions in Romanian*, the Rising Pattern, RRL, XXIV, 1979, no. 1, p. 35—44.

Dascălu [1979] — Laurenţia Dascălu, *Teste de percepţii asupra intonaţiei în limba română*, SCL, XXX, 1979, no. 2, p. 125—139.

Dascălu [1981] — Laurenţia Dascălu, *Listening Tests on the Intonation of Segmented Utterances*, RRL, XXVI, 1981, no. 3, p. 207—212.

Fischer—Jørgensen [1961] — E. Fischer—Jørgensen, *What can the new techniques of acoustic phonetics contribute to linguistics ?*, în S. Saporta (ed.), „Psycholinguistics", New York, 1961.

Hjelmslev [1936] — Louis Hjelmslev, *On the Principles of Phonematics*, „Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences", Cambridge, 1936, p. 49—54.

Hjelmslev [1938] — Louis Hjelmslev, *The Syllable as a Structural Unit*, „Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences", Ghent, 1938, p. 266—272.

Kuryłowicz [1948] — Jerzy Kuryłowicz, *Contribution à la théorie de la syllabe*, extras din „Bulletin de la Societé Polonaise de lingustique", fasc. VIII, 1948, p. 80—114.

Petrovici [1934] — E. Petrovici, *Le pseudo î final en roumain*, BL, II, 1934, p. 86—97.

Petrovici [1950] — E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română*, SCL, I, 1950, p. 172—220.

Petrovici [1952] — E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, SCL, III, 1952, p. 127—185.

Petrovici [1956] (a) — E. Petrovici, *Sistemul fonematic al limbii române*, SCL, VII, 1956, p. 1—2, p. 7—18.

Petrovici [1956] (b) — E. Petrovici, *La fonction phonologique des „diphtongues" roumaines ᵉa, ⁱa et leur rapport avec les phonèmes consonantiques palatalisés*, RL, I, 1959, p. 25—28.

Petrovici [1961] — E. Petrovici, *Un fonem sau două foneme ? Aplicarea probei comutării la stabilirea statutului fonologic al semivocalelor româneşti* e(i) şi o(a), SCL, XII ,1961.

P e t r o v i c i — N e i e s c u [1959] — E. Petrovici et P. Neiescu, *Un ou deux phonèmes ? Le cas des phonèmes consonantiques diésés et bémolisés finals en roumain*, RL, IV, 1959, p. 9—16.

R o s e t t i [1955] — A. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, SCL, VI, 1955, p. 204—205.

R o s e t t i [1957] — A. Rosetti, *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii române literare*, SCL, VIII, 1957, p. 43—46.

R o s e t t i [1959] (b) — A. Rosetti, *Remarques sur l'emploi des phonèmes semivoyelles en roumain et en espagnol*, Recueil Lisbonne, 1959.

R o s e t t i [1961] — A. Rosetti, *Despre regula comutării în fonologie*, SCL, XII, 1961, p. 11—14.

Ș u t e u [1960] — V. Șuteu, *Cu privire la* i *final în limba română*, FD, II, 1960, p. 71—83.

Ș u t e u [1963] — V. Șuteu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor românești* i, e, a, o *și* u, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 179—196.

Ș u t e u [1971] — V. Șuteu, *Cercetări bazate pe sinteză asupra vocalelor românești* i, e, a, o *și* u, SCL, XXII, nr. 1, 1971.

V a s i l i u [1968] — Em. Vasiliu, *Consoanele* [k', ǵ] *în sistemul fonologic al limbii române*, SCL, XIX, 1968, p. 561—568.

b) **Volume :**

A v r a m [1960] — M. Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960.

A v r a m [1961] — A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961.

C i o m p e c [1985] — Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

C o s e r i u [1952] — E. Coseriu, *Sistema, norma y habla*, Universidad de Montevideo, Facultad de humanidades y ciencias, 1952.

C o t e a n u [1961] — Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura Științifică, București, 1961.

C o t e a n u — D ă n ă i l ă [1970] — I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, 1970.

D i a c o n e s c u [1970] — P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei R. S. România, București, 1970.

D u k e l's k i j [1962] — N.I. Dukel'skij, *Prințipy segmentațija rečevogo patoka*, Moscova, 1962.

G r a m a t i c a [1963] — Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, vol. I—II, Editura Academiei R.P.R., București, 1963.

G r a u r [1960] — Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., București, 1960.

G r a u r [1968] — Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, Editura Științifică, București, 1968.

G u ț u R o m a l o [1968] — V. Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Editura Academiei R. S. România, București, 1968.

G u ț u R o m a l o [1972] — V. Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, Editura Științifică, București, 1972.

G u ț u R o m a l o [1973] — V. Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.

H a r r i s [1961] — Zellig S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, Fifth Impression, 1961.

H j e l m s l e v [1953] — Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.

H o c k e t t [1955] — Charles F. Hockett, *A Manual of Phonology*, Baltimore, 1955.

I o r d a n [1947] — I. Iordan, *Limba română actuală. O „gramatică" a greșelilor*, ed. a. II-a, București, 1947.

I o r d a n [1956] — I. Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956.

J o o s [1948] — M. Joos, *Acoustic Phonetics*, Language Monograph, 1948.

Ladefoged [1962] — P. Ladefoged, *Elements of Acoustic Phonetics*, Chicago, 1962.
Malmberg [1968] — B. Malmberg, *Manual of Phonetics*, Amsterdam, 1968.
Malmberg [1971] — B. Malmberg, *Phonétique générale et romane*, Mouton, 1971.
Malmberg [1972] — B. Malmberg, *Les domaines de la phonétique*, PUF, Paris, 1972.
Martinet [1960] — André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960.
Petrovici [1930] — E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930.
Pottier [1962] — Bernard Pottier, *Systématique des éléments de relation. Etude de morphosyntaxe structurale romane*, Paris, 1962.
Rosetti [1959] (c) — A. Rosetti, *Sur la théorie de la syllabe*, Haga, 1959.
Saussure [1968] — F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1968.
Tesnière [1966] — Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1966.
Troubetzkoy [1957] — N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957.
Truby [1959] — H. M. Truby, *Acoustico-cineradiographic analysis considerations with especial reference to certain consonantal complexes*, Stockholm, 1959.
Vasiliu [1965] — Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

SISTEMUL DE NOTAȚIE FONETICĂ ȘI FONOLOGICĂ

Vocale

a = vocală deschisă nelabializată centrală
e = vocală medie nelabializată anterioară
i = vocală închisă nelabializată anterioară
ă = vocală medie nelabializată centrală
î = vocală închisă nelabializată centrală
o = vocală medie labializată posterioară
u = vocală închisă labializată posterioară

Consoane

p = consoană oclusivă labială orală surdă
b = consoană oclusivă labială orală sonoră
f = consoană fricativă labio-dentală orală surdă
v = consoană fricativă labio-dentală orală sonoră
m = consoană oclusivă labială nazală sonoră
t = consoană oclusivă dentală orală surdă
d = consoană oclusivă dentală orală sonoră
s = consoană fricativă dentală orală surdă
z = consoană fricativă dentală orală sonoră
n = consoană oclusivă dentală nazală sonoră
ţ = consoană semioclusivă dentală orală surdă
ʃ = consoană fricativă anteropalatală orală surdă
ʒ = consoană fricativă anteropalatală orală sonoră
č = consoană semioclusivă anteropalatală orală surdă
ğ = consoană semioclusivă anteropalatală orală sonoră
k' = consoană oclusivă palatală orală surdă
g' = consoană oclusivă palatală orală sonoră
k = consoană oclusivă velară orală surdă
g = consoană oclusivă velară orală sonoră
h = consoană fricativă velară orală surdă
η = consoană oclusivă velară nazală sonoră
l = consoană lichidă laterală dentală orală sonoră
r = consoană lichidă vibrantă dentală orală sonoră

Semivocale

ę = semivocală corespunzătoare vocalei *e*
ǫ = semivocală corespunzătoare vocalei *o*
j = semivocală corespunzătoare vocalei *i*
w = semivocală corespunzătoare vocalei *u*

Semne diacritice

ʹ = accentul de intensitate tare
ˏ = accentul de intensitate medie
˳ = accentul de intensitate slabă

Semnul · *deasupra unei vocale* indică pronunțarea *palatalizată* a vocalei respective ;
dedesuptul unei vocale indică închiderea vocalei respective.

Semnul ° *dedesubtul unei litere* indică asurzirea (parțială sau totală) a sunetului notat prin litera respectivă : ḁ, l̥, m̥ sînt sunetele *a, l, m* parțial sau total asurzite ;
deasupra vocalelor sau la umărul consoanelor notează labializarea (mai mult sau mai puțin pronunțată) a sunetelor notate prin litera respectivă : å, p̊ reprezintă sunetele *a, p* pronunțate cu o rotunjire a buzelor mai mult sau mai puțin perceptibilă.

Semnul ʹ *la umărul unei litere* care notează o consoană simbolizează *palatalizarea* (mai mult sau mai puțin pronunțată) a consoanei respective : p', t' reprezintă sunetele *p, t* pronunțate cu o ușoară palatalizare, ca atunci cînd sînt urmate de *e, i* sau de *ę, j* (ca în *teii, pere, teamă, piatră*).

Semnul ⁺ *dedesubtul literelor* care notează consoanele nazale *(m̟, n̟, η̟)* simbolizează ocluziunea incompletă a consoanelor respective, în cuvinte ca *îm̟văț, în̟spre, îη̟haț*.

Simbolurile cuprinse între [ ] reprezintă transcripția fonetică.
Simbolurile cuprinse între / / reprezintă transcripția fonologică.
Între { } figurează simbolurile semnificațiilor.

FONETICA

1. NOȚIUNI GENERALE

Vorbirea umană reprezintă un șir de sunete articulate, care pot fi auzite și care se produc prin dilatarea și condensarea succesivă a aerului înconjurător. Ea servește oamenilor la comunicare. Și animalele comunică între ele, dar această comunicare se realizează prin semnale sonore, nu prin cuvinte. Semnalele emise de animale sînt variate, exprimă diverse stări emoționale, dar nu formează cuvinte. Caracteristic vorbirii umane este faptul că oamenii dau sunetelor valori simbolice în combinații care pot fi infinite, deși inventarul de sunete articulate este limitat. Semnalele emise de animale nu reprezintă un număr finit de elemente, nu alcătuiesc un sistem și nu formează mesaje articulate. Procesul comunicării la om se diferențiază de cel al animalelor prin existența celui de-al doilea sistem de semnalizare : *vorbirea*. Cuvintele sînt alcătuite din sunete care nu au, ele însele, valoare în comunicare. Ele servesc omului pentru a construi mesaje articulate. Și încă un fapt esențial : limbajul uman reprezintă nu numai un instrument de comunicare, ci și un instrument de gîndire. Gîndirea nu este posibilă în afara limbajului, deoarece orice gînd este formulat în cuvinte.

În procesul de comunicare interumană sînt implicați trei factori : a) *locutorul (vorbitor* sau *emițător)*, care asigură producerea semnalului sonor și-l asamblează într-un mesaj articulat; b) *canalul*, prin care sînt transmise sunetele (aerul înconjurător, linia telefonică etc.) ; în funcție de natura și de caracteristicile canalului de transmisie, calitățile sunetului pot suferi unele modificări, fără ca informația să fie totuși alterată (nu discutăm aici situațiile în care zgomotele ce intervin pe canal sînt atît de puternice, încît pot duce la înțelegerea greșită a mesajului sau la imposibilitatea realizării comunicării) ; c) *ascultătorul (receptorul)* este cel de-al treilea factor implicat în comunicare. El preia mesajul acustic, recunoaște și identifică termenii în care acesta a fost codificat. Schema comunicării este deci următoarea :

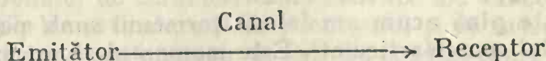

Schema prezentată aici este mult simplificată. În realitate, procesul comunicării este infinit mai complex. Fără a intra în detalii, este evident că numai

prezența *emițătorului, a canalului și a receptorului* nu este suficientă pentru a asigura comunicarea. Dacă, de exemplu, emițătorul produce semnale articulate într-o limbă necunoscută, acestea străbat canalul, ajung la receptor care le aude, dar *nu le înțelege*. În aceste condiții, *comunicarea* nu se realizează. Prin urmare, procesul de comunicare (înțeles ca transmitere de informație) mai presupune existența unui factor esențial: *codul*. Orice mesaj verbal este transpus într-un anumit cod care *trebuie să fie comun emițătorului și receptorului*. Fără aceasta, ascultătorul recepționează mesajul ca pe un șir de sunete audibile, dar nu îl poate decoda. În acest caz, înțelegerea, transmiterea de informație, este imposibilă, comunicarea nu se realizează.

Mesajul articulat se prezintă sub o formă sonoră, o înlănțuire de sunete articulate. *Sunetul* este un fenomen strict fizic și are forma unei vibrații de aer cu caracter regulat. El ia naștere prin vibrație, adică prin deplasarea mecanică a unui corp elastic în jurul poziției sale de repaus. De exemplu, un generator de sunet poate fi coarda unei viori care, acționată, se deplasează la dreapta și la stînga poziției de repaus. Ea reprezintă deci sursa care, intrînd în vibrație, determină comprimări și dilatări succesive ale straturilor de aer. Ca urmare, particulele de aer vibrează și ele, preluînd și reproducînd modelul de vibrație al sursei (generatorul de sunet). *Unda sonoră* este deci rezultatul acestei mișcări progresive a particulelor de aer, după un model pe care il imprimă sursa.

Pe scurt, mecanismul de producere a sunetelor articulate este următorul: inițiatorul fonației se află în plămîni. De aici este pompat curentul de aer care, servind la fonațiune, se numește *curent de aer fonator*. Acesta este modulat de generatorul de sunet care se află în laringe (sursa sunetului), apoi este amplificat și modelat într-un număr de cavități rezonatorii supralaringiene, a căror natură și dispunere imprimă sunetului anumite caracteristici.

Sursele de producere a semnalului verbal sînt localizate în glotă sau în spațiul îngust dintre organele articulatorii (zgomotul produs de frecarea curentului de aer fonator de porțiuni ale organelor de articulație sau rezultat din întîlnirea acestui curent de aer cu un obstacol creat în diferite puncte ale traiectului bucal — vezi mai jos descrierea fiziologiei articulației). Sunetele articulate produse astfel și avînd diverse caracteristici imprimate de particularitățile aparatului fonator sînt propagate prin *canal*. Pe traiectul canalului de transmisie pot interveni factori (diferite zgomote) care să altereze sunetul transmis într-o măsură mai mică sau mai mare, mergînd pînă la receptarea deformată sau chiar incorectă a sunetelor.

Aparatul care recepționează mesajul acustic este *urechea*. Aceasta funcționează ca un sistem de filtre capabile să prelucreze unda sonoră și să o transmită mai departe, prin impulsuri nervoase, centrilor vorbirii de pe scoarța cerebrală *(cortex)*. Aici, prin mecanisme complicate, se realizează decodarea, înțelegerea mesajului. Urechea este deci un simplu aparat de recepționare, de percepere a undei sonore, procesul de decodare se realizează la nivelul cortexului.

Din prezentarea simplificată a procesului de comunicare înfățișat mai sus reținem existența a trei factori: *sursa* (care produce semnalele sonore), *sunetul* (propagat prin canal) și *receptorul*.

În cele discutate pînă acum am folosit termenul *sunet* pentru a desemna în general semnalul sonor (articulat). Este momentul să precizăm totuși că în fizică *sunetele* se disting de *zgomote* prin caracterul regulat, periodic al vibrației undei sonore (în cazul sunetelor) și, respectiv, prin caracterul neregulat al acesteia (în cazul zgomotelor). Diferența dintre un *sunet muzical* și un *zgomot*

constă în aceea că zgomotul este format din vibraţii neperiodice şi neregulate (a căror frecvenţă şi amplitudine sînt nedeterminate), spre deosebire de sunetul muzical ale cărui vibraţii sînt regulate şi prezintă periodicitate (fig. 1).

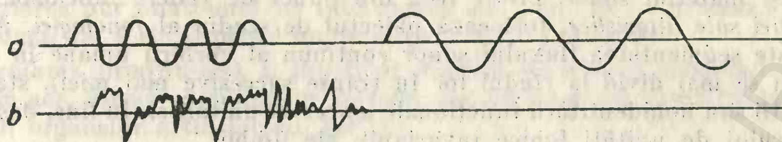

Fig. 1. *a* — două tonuri muzicale care diferă prin frecvenţă ; *b* — zgomot.

Dintre semnalele sonore produse de om, *sunete propriu-zise* sînt numai *vocalele*, deoarece ele se realizează doar prin vibraţia curentului de aer la nivelul glotei *(vibraţii armonice)*, avînd ca sursă coardele vocale ; unda sonoră are în acest caz un caracter regulat. Articularea consoanelor se caracterizează prin aceea că, în calea sa, curentul de aer fonator întîlneşte un obstacol (produs în diferite puncte ale cavităţii bucale). Acesta barează complet sau incomplet canalul de scurgere a aerului. Prezenţa obstacolului determină caracterul neregulat al undei sonore *(vibraţii nearmonice)*. De aceea, consoanele sînt considerate zgomote.

În procesul vorbirii vocalele şi consoanele alternează. Prin urmare, unda sonoră rezultată va fi *complexă*, adică o însumare, o compunere dintr-un număr de unde sinusoidale diferite, fiecare dintre acestea avînd o frecvenţă şi o intensitate diferită (fig. 2).

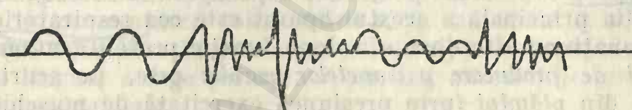

Fig. 2. Unde cu frecvenţă şi intensitate diferite.

După aceste precizări cu caracter general introductiv, se poate defini obiectul de cercetare al foneticii ca fiind *domeniul sunetelor vorbite*.

Urmărind schema sistemului de comunicare înfăţişată mai sus, rezultă că în fonetică cercetarea poate fi dirijată în două direcţii principale, în funcţie de doi dintre factorii implicaţi : *emiţător* şi *receptor*.

(a) Privind lucrurile din punctul de vedere al emiţătorului, al celui care articulează sunetele, fonetica este interesată de studierea *elementelor motorii*, a rolului acestora în fonaţiune, şi de modalitatea de producere (articulare) a sunetelor. Această direcţie de cercetare poartă numele de *fonetică articulatorie*.

(b) Cea de-a doua direcţie priveşte sunetul din punctul de vedere al structurii sale *acustice, fizice*. Ea se interesează, prin urmare, de condiţiile de propagare a undei sonore, de caracteristicile acustice ale sunetului (determinate de particularităţile de articulare şi de propagare) şi de mecanismul de receptare. Această direcţie poartă numele de *fonetică acustică* şi are în vedere sunetul privit din punctul de vedere al receptorului.

Articularea şi audiţia sunetelor interesează anatomia şi fiziologia organelor articulatorii şi auditive, iar percepţia este domeniul psihologiei.

Din cele de mai sus rezultă că *fonetica studiază sunetele vorbirii din punct de vedere fizic* : **articulatoriu** *(modalitatea de producere)* și **acustic** *(mecanismul de receptare), precum și calitățile fizice ale sunetelor (durată, intensitate, frecvență, sonoritate, timbru).*

Același material sonor, privit însă din punct de vedere *funcțional, adică al funcției sale lingvistice*, formează obiectul de studiu al *fonologiei*. Aceasta urmărește segmentarea fluxului sonor continuu al vorbirii umane în unități (care nu se mai divid la rîndul lor în tranșe succesive mai mici), stabilirea identității sau nonidentității funcționale a acestor unități și, în fine, descrierea inventarului de unități fonice invariante ale limbii.

2. SUNETELE LIMBII ROMÂNE

Descrierea inventarului de sunete ale limbii române presupune cunoașterea, mai întîi, a caracteristicilor fonetice ale acestora. De aceea este necesară o sumară prezentare a felului în care se produc sunetele vorbirii : organele care alcătuiesc aparatul fonator și rolul acestora în fonațiune.

2.1. FIZIOLOGIA ARTICULAȚIEI

Înainte de a discuta proprietățile sunetelor și de a caracteriza sunetele limbii române este necesar să descriem mecanismul de producere a acestora.

Sunetele vorbirii umane se produc prin modificările unor vibrații care provin dintr-o sursă situată într-un punct al traiectului vocal.

Aparatul fonator reprezintă porțiunea cuprinsă între diafragmă și cavitatea bucală. Funcția principală a acestui aparat este cea respiratorie, iar participarea sa la fonațiune este doar o a doua funcție prezentă numai la om.

Mecanismul de producere a sunetelor vorbite este, pe scurt, următorul : aerul expirat din *plămîni* (prin presiunea exercitată de mușchii respiratori : diafragmă, mușchii intercostali) iese din *cavitatea toracică* prin bronhii și trahee, trece prin *laringe*, care este situat la capătul superior al traheii, și ajunge în *glotă*, orificiu barat de *coardele vocale* (membrane mobile și elastice). Coardele vocale sînt formate din cute ale mucoasei care căptușește laringele, o lamă elastică și un fascicul de fibre musculare. Coardele vocale sînt în număr de patru (două superioare și două inferioare), dar numai cele inferioare participă la fonațiune. Ele sînt puse în vibrație de *influxurile nervoase* transmise de pe cortex prin *nervul recurent*. Prin urmare, coardele vocale *nu vibrează în mod mecanic* la trecerea curentului de aer expirat, ci numai la comanda primită prin influxurile nervoase. În cazul în care vibrează, ele reprezintă sursa sunetului, care imprimă curentului de aer o vibrație identică. Frecvența și intensitatea vibrațiilor curentului de aer fonator sînt aceleași cu cele ale sursei. În limba română, ca de altfel în toate limbile indo-europene, sunetele vorbite se produc numai prin modificarea curentului de aer expirat. Sunetele produse în timpul inspirației *(aspirate)* sînt puține și se întîlnesc mai ales în limbile negro-africane[1]. În cazul în care coardele vocale nu vibrează, curentul de aer trece prin laringe nemodificat, dar și în această situație este posibilă fonațiunea, sursa sunetului aflîndu-se în cavitatea bucală.

---

[1] Vezi Al. Rosetti — A. Lăzăroiu, *Introducere în fonetică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 35.

Depăşind nivelul laringelui, curentul de aer fonator ajunge în *cavitatea bucală*, unde se produce propriu-zis articulaţia. La acest nivel, organele articulatorii sînt : *buzele, maxilarul superior şi maxilarul inferior, palatul dur (bolta palatului), palatul moale (vălul palatin), limba şi uvula.*

Descrierea pur anatomică nu interesează aici[1]. În cele ce urmează ne vom opri numai la acele aspecte importante pentru fonaţiune.

Articularea propriu-zisă a sunetelor vorbite reprezintă modelarea curentului de aer, formarea sunetelor într-un anume punct al cavităţii bucale cu ajutorul organelor articulatorii, astfel :

Buzele sînt organe mobile şi pot executa diferite mişcări, contribuind la pronunţarea unor sunete. De exemplu, prin închiderea lor completă, se creează un obstacol care barează calea curentului de aer. Apoi, printr-o deschidere bruscă se realizează un zgomot caracteristic consoanelor *p, b, m* ; printr-o lipire incompletă a buzei inferioare de dinţii superiori se formează un spaţiu îngust care permite trecerea continuă a aerului. Zgomotul astfel produs este caracteristic consoanelor *f, v.* De asemenea, prin rotunjire, buzele participă la pronunţarea vocalelor *o, u.*

Maxilarul inferior, organ mobil, se poate depărta de maxilarul superior (care este fix), creînd un unghi de deschidere mai mare sau mai mic şi modificînd în acest fel volumul rezonatorului bucal şi deci calitatea unor vocale (exemplu : *a, ă, î*). În cazul consoanei *s*, de exemplu, prin ridicarea maxilarului inferior cele două rînduri de dinţi se apropie. Canalul fonator este apoi îngustat mai mult cu ajutorul muşchiului lingual sprijinit pe dinţi. Prin trecerea aerului prin acest spaţiu foarte strîmt se realizează zgomotul caracteristic lui *s* şi *z*.

Bolta palatului este un organ fix. Ea participă la fonaţiune numai în măsura în care partea dorsală a limbii sau vîrful acesteia (apexul) se apropie de diferite puncte ale palatului, îngustînd canalul de trecere a curentului de aer (de exemplu, în pronunţarea consoanelor *ş, j*) sau chiar îl atinge, blocînd calea aerului (de exemplu : în pronunţarea lui *k', g'*). În funcţie de punctul în care muşchiul lingual atinge palatul, se disting *articulaţiile prepalatale, mediopalatale* şi *postpalatale.*

Vălul palatului (palatul moale) reprezintă prelungirea în partea posterioară a cavităţii bucale a palatului dur. Vălul palatin este mobil. Prin mişcările sale de ridicare sau de coborîre pe rădăcina limbii el blochează calea curentului de aer, dirijînd eliberarea acestuia fie prin cavitatea bucală, fie prin cavitatea nazală. Cînd vălul palatului este coborît, iar curentul de aer este dirijat spre cavitatea nazală nu se poate realiza articularea sunetelor, deoarece la acest nivel nu există organe mobile. Cînd vălul are o poziţie intermediară, sunetele, articulate în cavitatea bucală, capătă un uşor timbru nazal. Prin coborîrea vălului palatin pe rădăcina limbii, urmată de ridicarea sa bruscă, se articulează consoanele velare *k, g.*

Ca o prelungire a vălului palatului, *uvula* are un rol secundar în fonaţiune. Ea poate vibra în timpul emisiunii sunetelor formate în partea posterioară a cavităţii bucale (de exemplu *r* uvular).

Cel mai important şi mai activ organ articulatoriu este *muşchiul lingual.* Prin poziţia sa mai avansată sau mai retrasă, mai ridicată sau coborîtă, el modifică forma rezonatorului bucal, diferenţiind între ele vocalele. De asemenea, muşchiul lingual poate determina îngustarea canalului fonator în diferite puncte ale cavităţii bucale, unde, la trecerea aerului se realizează un zgomot

---

[1] Pentru aceasta, vezi Al. Rosetti — A. Lăzăroiu, *op. cit.*, p. 34—46.

caracteristic de fricţiune (de exemplu, pentru consoanele *s, z, ş, j*). *Apexul* poate atinge diverse zone ale cavităţii bucale, realizînd articulaţii apicale, dentale, alveolare, palatale etc.

Sunetul şi proprietăţile lui

După cum s-a văzut mai sus, sunetul ia naştere prin vibraţia unui corp elastic, vibraţie care pune în mişcare particulele de aer înconjurător. Acestea se contractă şi se dilată alternativ, reproducînd modelul de vibraţie al sursei. În fonaţiune sursa o reprezintă coardele vocale, care, vibrînd, imprimă curentului de aer fonator anumite particularităţi. *Unda sonoră* se prezintă sub forma unei linii sinusoidale care oscilează deasupra şi dedesubtul liniei de repaus.

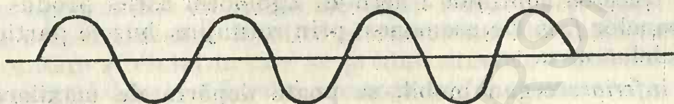

Fig. 3. Undă sonoră.

Orice sunet, deci şi sunetele vorbirii, prezintă anumite caracteristici fizice: *înălţimea, intensitatea, durata şi timbrul.*

Înălţimea sunetului este dată de frecvenţa vibraţiilor, adică de numărul de cicli pe unitatea de timp. *Frecvenţa* este cea pe care o imprimă sursa în funcţie de viteza cu care vibrează. Cu cît frecvenţa oscilaţiilor este mai mare, cu atît un sunet este mai *înalt* şi invers, cu cît oscilaţiile sînt mai puţine pe unitatea de timp, cu atît înălţimea este mai mică.

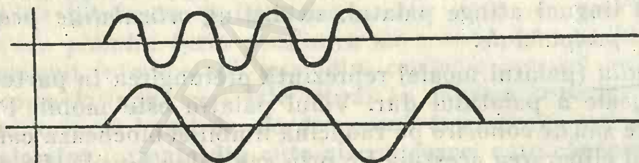

Fig. 4. Unde sonore cu frecvenţe diferite.

În cazul sunetelor articulate, înălţimea acestora (respectiv frecvenţa oscilaţiilor) este determinată de gradul de contracţie a coardelor vocale. Vibraţia acestora se realizează prin contracţie pe toată lungimea lor; cu cît contracţia este mai mare, vibraţiile sînt mai frecvente şi *tonul* este mai înalt. Sub aspectul *înălţimii* se disting sunete *acute* (cu o frecvenţă mare) şi *grave* (cu frecvenţă mică). Gradul de contracţie a coardelor vocale (deci înălţimea tonului) este dirijat de pe scoarţa cerebrală, dar depinde şi de grosimea şi de elasticitatea acestora. Coardele vocale subţiri şi elastice vor vibra mai repede (să se compare vocea unei femei cu cea a unui bărbat). Înălţimea unui sunet este influenţată indirect şi de volumul rezonatorului. O undă sonoră nu este simplă. Ea este compusă din mai mulţi formanţi de frecvenţe diferite. Depinde de volumul rezonatorului, de capacitatea lui de a amplifica anumite frecvenţe, care din aceste unde vor fi amplificate. În funcţie de aceasta, înălţimea tonului poate fi mai ridicată sau mai coborîtă.

Intensitatea (tăria) este o proprietate a sunetului determinată de amplitudinea vibrațiilor, adică de înălțimea curbei sinusoidale. Amplitudinea undei sonore este în funcție de lărgimea cutiei de rezonanță. Cu cît spațiul de rezonanță este mai larg, cu atît mai mare este amplitudinea și deci intensitatea sunetului (fig. 5).

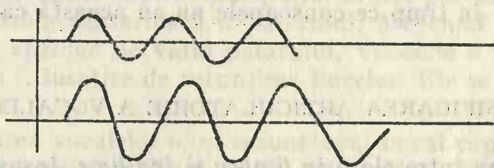

Fig. 5. Unde sonore de amplitudini diferite.

În cazul fonațiunii, principala cutie de rezonanță este cavitatea bucală. Volumul acesteia poate fi modificat prin ridicarea sau coborîrea maxilarului inferior și prin poziția mușchiului lingual, obținîndu-se un spațiu de rezonanță mai mic sau mai mare. Sub aspectul *intensității*, sunetele vorbirii sînt *puternice* (cu amplitudine mare) sau *slabe* (cu amplitudine mică); vor fi deci puternice sunetele articulate într-un spațiu de rezonanță mai mare și slabe, cele rostite într-un spațiu de rezonanță mic.

Durata sunetului este în funcție de timpul de vibrație al sursei. Un sunet durează atîta timp cît vibrează sursa (coardele vocale).

Timbrul este o altă calitate a sunetului. Nici o undă sonoră nu apare în stare pură. Ea este formată dintr-o *undă fundamentală*, care este însoțită de *undele armonice* ale sunetului respectiv. Armonicele sînt sunete suplimentare ce apar la octavă și au frecvențe diferite, aflate într-un anumit raport cu frecvența fundamentală. Ele sînt determinate de forma și natura rezonatorului și dau timbrul sunetului. Timbrul depinde deci de *forma vibrațiilor*, iar aceasta este dependentă de *forma rezonatorului*. Armonicele conferă sunetelor un anumit timbru. *Timbrul* (sau *culoarea*) sunetului este calitatea care permite distingerea unui sunet de altul rostit în condiții identice. El este determinat în parte de numărul armonicelor prezente și de dependența în timp a intensităților respective.

În cazul fonațiunii, rolul de rezonator îl îndeplinesc cavitățile supralaringiene : cavitatea bucală și cea nazală. Cavitatea bucală este mobilă. Prin gradul de deschidere a maxilarelor, prin spațiul pe care îl creează limba în mișcările ei de ridicare și de coborîre, cavitatea bucală își poate modifica dimensiunile și forma. Ca urmare, *timbrul oral* va fi diferit de la un sunet la altul, deci putem identifica mai multe timbre orale. Rezonatorul nazal este însă imobil, ca atare, vom avea întotdeauna același timbru nazal (diferit totuși de la un vorbitor la altul în funcție de particularitățile anatomice).

2.2. ARTICULAREA SUNETELOR LIMBII ROMÂNE

2.2.1. Vocalele

Vocalele sînt sunete *propriu-zise* (muzicale), deoarece în cazul lor unda sonoră are un caracter regulat, periodic. Ele formează o categorie distinctă de *consoane* prin aceea că, la articularea lor, curentul de aer fonator iese liber,

nestînjenit de nici un obstacol. Vibrația aerului este determinată *numai* de vibrația coardelor vocale (sursa sunetului), care este obligatorie în cazul tuturor vocalelor, de aceea vocalele sînt întotdeauna sonore (facem abstracție aici de situațiile speciale în care vocalele se pronunță șoptit, fără voce).

O altă caracteristică a vocalelor (în raport cu consoanele) este comportamentul lor în silabă: vocalele formează întotdeauna centrul (nucleul) silabei și pot primi accent, în timp ce consoanele nu au această calitate.

CLASIFICAREA ARTICULATORIE A VOCALELOR

Vocalele se disting între ele prin *timbru* și *înălțime*, însușiri determinate, la rîndul lor, de volumul și forma rezonatorului bucal. Sunetele vocalice sînt modelate în funcție de acesta. Criteriile de clasificare a vocalelor sînt în același timp și criterii de identificare.

Unul din factorii care permit modificarea formei rezonatorului bucal este *unghiul de deschidere a maxilarelor (apertura)*, care influențează calitatea vocalelor, constituind totodată un criteriu de clasificare. Din acest punct de vedere se disting:

— *Vocale deschise: a* [a]. Pentru pronunțarea lui *a* unghiul de deschidere a maxilarelor este foarte mare, iar limba se află într-o poziție relativ relaxată, îndepărtată de palat, creînd un spațiu mare de rezonanță.

— *Vocale semideschise: ă, e, o* [ə, e, o]. Pentru pronunțarea acestora, volumul rezonatorului bucal se micșorează prin ridicarea maxilarului inferior. Mușchiul lingual ia poziții diferite pentru rostirea celor trei vocale.

— *Vocale închise: î, i, u* [i, i, u]. Unghiul dintre maxilare se micșorează și, mai mult, iar limba se apropie de palat, creînd un spațiu de rezonanță foarte îngust.

Distincția propusă mai sus în funcție de apertură este mai mult teoretică, deoarece în practică se realizează o infinitate de sunete diferind între ele prin deschidere, de fapt o infinitate de grade de deschidere. Limitele stabilite pentru *e*, de exemplu, sînt doar teoretice, practic putem avea:

$\underset{\subset\subset}{e}$ (foarte deschis)	$\underset{\cdot}{e}$ (mai închis)
$\underset{\subset}{e}$ (deschis)	$\underset{:}{e}$ (foarte închis)
e (deschidere medie)	

În limba română spunem că, în toate aceste cazuri, avem a face cu vocala *e* și de obicei urechea unui vorbitor de limbă română nici nu percepe diferitele grade de deschidere; chiar dacă, făcînd un efort de atenție înregistrăm diferențele de pronunțare, acestea nu sînt importante, deoarece *e* deschis nu este în limba română un sunet diferit de *e* închis (ca în franceză, de exemplu).

Un alt factor care determină modificarea calitativă a vocalelor este *localizarea*. În cazul vocalelor, *locul de articulare* — cel de-al doilea criteriu de clasificare — este punctul din cavitatea bucală în care se creează spațiul optim de rezonanță, realizat prin diferitele poziții pe care le ia mușchiul lingual. Sub aspectul locului de articulare distingem:

— *Vocale anterioare: e, i* [e, i]. Pentru acestea, spațiul de rezonanță este delimitat între partea anterioară a mușchiului lingual care se arcuiește spre

palat și zona anterioară a bolții palatine. Cele două vocale se articulează deci în același loc, diferența dintre ele fiind dată de apertură.

— *Vocale centrale (neutre)* : *a* [a]. Pentru aceasta, spațiul de rezonanță este delimitat între partea medială a dorsumului limbii și centrul bolții palatului.

— *Vocale posterioare* : *ă, î, o, u* [ə, i, o, u]. În acest caz, rezonatorul bucal se prelungește foarte mult, cuprinzînd spațiul dintre partea posterioară a dorsumului limbii și zona posterioară a palatului. Mușchiul lingual se retrage, iar rădăcina lui se apropie de vălul palatului. Vocalele *ă* și *î* se pronunță în acest spațiu, fără a fi însoțite de rotunjirea buzelor. Ele se diferențiază numai prin apertură.

Pentru pronunțarea vocalelor *o, u*, rezonatorul bucal capătă o formă rotunjită. Rotunjirea buzelor amplifică, prin prelungire, cavitatea bucală. De aceea *o* și *u* care se rostesc în această poziție se diferențiază de *ă, î* prin aceea că sînt vocale *labiale (rotunjite)*. Distincția dintre *o* și *u* este dată de unghiul de deschidere a maxilarelor.

Ca și în primul caz, și distincția în funcție de localizare este oarecum teoretică, deoarece în practică ea este gradabilă. Vorbim de un loc de articulare central sau anterior, dar de fapt un segment se poate diviza într-o infinitate de puncte, de exemplu: *a* din [kap] diferă într-o oarecare măsură ca loc de articulare de *a* din [k'ar], care este ușor avansat din cauza vecinătății cu consoana palatală [k'] pentru pronunțarea căreia limba se arcuiește spre palat; *a* central diferă de *a* din [k o̯ a s e], pronunțat ușor posterior și rotunjit din cauza vecinătății cu semivocala [o̯].

Timbrul este o caracteristică a sunetului determinată, după cum s-a văzut, de cavitatea de rezonanță. La emisiunea unei vocale aerul poate fi dirijat exclusiv prin cavitatea bucală și, în acest caz, avem vocale cu timbru *oral*; dacă o parte din curentul de aer este dirijat prin cavitatea nazală, se realizează o articulație bucală însoțită de un timbru nazal. Opoziția *oral/nazal* nu constituie pentru limba română un criteriu de distingere a vocalelor, deoarece ea nu este relevantă, așa cum este, de pildă, în limba franceză, unde [o] și [õ] reprezintă vocale distincte, diferențiind cuvinte : *beau* [bo]/*bon* [bõ]. Româna nu are vocale nazale, ci numai vocale ușor nazalizate (de obicei în partea terminală a articulației lor), atunci cînd sînt urmate (în aceeași silabă) de o consoană nazală. De exemplu, *a* din [bankə] este pronunțat de toți vorbitorii cu o ușoară nazalizare față de *a* din [kal], care se caracterizează printr-un *timbru oral*. Cele două feluri de *a* nu sînt vocale distincte, pentru că nu servesc la diferențierea cuvintelor. De aceea, ușoara diferență de pronunțare nici nu este sesizată de către ascultătorul neavizat.

Am făcut mai sus precizarea că prezența vibrațiilor glotale este obligatorie în pronunțarea vocalelor. Afirmația este valabilă teoretic, în practică această însușire este și ea gradabilă : în pronunțarea vocalelor se realizează diferite grade de sonoritate. De exemplu, în vorbirea șoptită vocalele se pronunță fără voce (asurzite). Deși nu există reguli stricte pentru situațiile în care vocalele se pronunță obligatoriu asurzit, se pot menționa totuși o serie de factori care favorizează devocalizarea. Unul dintre aceștia este *poziția finală* a vocalei, poziție slabă, deoarece intensitatea vocii scade spre finalul cuvîntului. De asemenea, vocalele asurzite apar mai frecvent în cazul unui tempo mai rapid al vorbirii. Poziția unei vocale în raport cu silaba accentuată a cuvîntului este și ea un factor favorizant : cu cît o vocală este mai departe de silaba accentuată, cu atît mai ușor ea se poate pronunța asurzit. Rezultă că pronunțarea fără voce a sunetelor vocalice este facultativă, fiind uneori favorizată de anumiți

factori.[1] Excepție de la această regulă o formează vocala *i*, care apare întotdeauna desonorizată, atunci cînd este plasată la finală absolută după o consoană (sau grup de consoane de un anumit tip) și este lipsită de accent, de exemplu: [pomi̥, lupi̥, korbi̥, peștii̥].

Din moment ce trăsăturile articulatorii ale vocalelor sînt gradabile, înseamnă că în practică nu există numai șapte vocale, ci o infinitate de realizări vocalice determinate de particularitățile anatomice ale aparatului fonator al vorbitorilor, de contextul fonetic în care apare o vocală, de momentul și împrejurările vorbirii. În *scrierea alfabetică*, diferențele de pronunțare nu sînt notate și, de altfel, ele sînt rareori sesizate de vorbitorii nespecialiști, deoarece nu au nici o valoare funcțională. Aceste diferențe, ce pot fi puse în evidență cu ajutorul unor aparate speciale de către fonetica experimentală, sînt înregistrate în scris prin semne convenționale, în *scrierea fonetică*. Acesta este un sistem special de notație fonetică în care se folosesc semne diacritice cu ajutorul cărora se notează cele mai mici diferențe de pronunție, dar acest sistem de scriere interesează numai pe specialiști.

2.2.2. Consoanele

CLASIFICAREA ARTICULATORIE A CONSOANELOR

Consoanele formează o categorie distinctă de vocale prin aceea că articularea lor este însoțită de zgomote, în timp ce formantele vocalelor sînt armonice. O altă deosebire de ordin fonetic constă în faptul că, la producerea lor, curentul de aer fonator nu iese liber (ca în cazul vocalelor), ci întîmpină diverse obstacole (în diferite puncte ale cavității bucale). Aceste obstacole constau dintr-o închidere completă urmată de o deschidere bruscă a canalului fonator sau dintr-o îngustare a acestuia (*strictură*). Cînd porțiunea prin care trece curentul de aer este mai largă, frecarea acestuia de pereții canalului este mai mică, iar zgomotul caracteristic consoanei este foarte slab. Sunetele astfel produse se numesc *sonante*. Acestea au o poziție intermediară între vocale și consoanele propriu-zise (*nesonante*).

Zgomotul produs la articularea consoanelor este determinat de închiderea și deschiderea bruscă a canalului fonator sau de frecarea aerului de pereții canalului cînd spațiul de trecere este foarte îngust.

Din punctul de vedere al comportamentului în silabă, consoanele se disting de vocale prin caracterul lor asilabic și prin faptul că nu pot primi niciodată accent.

CRITERII DE CLASIFICARE A CONSOANELOR

În funcție de mișcările articulatorii necesare pentru pronunțarea consoanelor nesonante, se stabilesc criteriile de clasificare, care sînt, în același timp, criterii de identificare. Acestea sînt:

Modul de articulare — felul în care organele articulatorii creează un obstacol în calea fluxului de aer, determinînd o întrerupere a acestuia sau o îngustare a spațiului de trecere. Din acest punct de vedere se disting:

---

[1] Pentru detalii asupra acestei probleme se poate consulta A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961.

(*a*) Consoane produse prin închiderea completă a canalului şi deschiderea sa bruscă. Închiderea completă determină realizarea unei presiuni a curentului de aer în spatele obstacolului care, urmată de o deschidere bruscă şi totală, produce un zgomot caracteristic unei explozii ; în acest fel se pronunţă consoanele : [*p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*, *k'*, *g'*], care se numesc *consoane oclusive (explozive* sau *oclusive-explozive).*

(*b*) Consoane rostite printr-o îngustare (cu ajutorul organelor mobile) a canalului fonator. Prin acest spaţiu îngust, curentul de aer trece cu presiune, producînd un zgomot de fricţiune obţinut prin frecarea aerului de pereţii canalului. În acest fel se pronunţă consoanele [f, v, s, z, ʃ, ʒ, h], care se numesc *fricative* sau *constrictive*.

(*c*) Consoane pronunţate prin realizarea unui obstacol de tip combinat. Momentul iniţial coincide cu cel descris sub (*a*), adică o închidere completă a canalului fonator, ceea ce creează o anumită presiune a curentului de aer. În cel de al doilea moment, canalul fonator se deschide, dar nu complet, ci parţial (ca în situaţia descrisă sub (*b*)), lăsînd un spaţiu îngust. Aceasta determină trecerea aerului cu un zgomot caracteristic fricţiunii. Consoanele pronunţate în acest fel au deci un început oclusiv şi un final fricativ, de exemplu *ţ* (*t* + *s*), *č* (*t* + ʃ), *ğ* (*d* + ʒ). Ele se numesc *africate (semioclusive).* De observat că strictura se produce în acelaşi loc cu ocluziunea sau în puncte foarte apropiate. De exemplu, pentru *ţ* atît ocluziunea, cît şi strictura se realizează la nivel dental, iar pentru *č*, *ğ*, ocluziunea este dentală, iar strictura puţin mai sus, în zona palatului dur.

Localizarea este un alt criteriu de distingere a consoanelor. Punctul din cavitatea bucală în care se creează obstacolul care împiedică fluxul sonor se numeşte *loc de articulare*. În funcţie de acesta, se disting :

a) *Consoane labiale*, pronunţate prin crearea unui obstacol la nivelul buzelor. Prin închiderea şi deschiderea bruscă a acestora (ocluziune) se pronunţă consoanele *p*, *b*. La acest nivel, în limba română nu se cunosc consoane fricative (ca, de exemplu, fricativa bilabială ƀ din spaniolă). Unii cercetători[1] consideră pe *w* (din wase) drept o fricativă bilabială.

b) *Consoane labio-dentale*. La acest nivel, între buza inferioară şi dinţii superiori, canalul fonator nu poate fi închis complet, deoarece spaţiile interdentale nu permit acest lucru. Ca atare, în acest punct obstacolul creat este incomplet, iar consoanele pronunţate aici nu pot fi decît fricative : *f*, *v*.

c) *Consoanele dentale (alveolare)* se articulează prin sprijinirea apexului de incisivii superiori sau de alveolele acestora, ceea ce determină o întrerupere a fluxului de aer, deci pronunţarea unor consoane oclusive, de exemplu, *t*, *d*. Prin sprijinirea părţilor laterale ale muşchiului lingual de dinţii laterali pînă în zona incisivilor superiori şi uşoara curbare în jos a porţiunii centrale a muşchiului lingual se obţine o strictură în zona incisivilor superiori sau a alveolelor lor : fricativele *s*, *z*. Printr-o ocluziune ca aceea realizată pentru producerea lui *t*, urmată imediat de o constricţie ca aceea realizată pentru producerea lui *s* se obţine articularea apicală a semioclusivei *ţ*.

d) *Consoanele prepalatale (anteropalatale)* se articulează în zona anterioară a bolţii palatului, tot cu ajutorul muşchiului lingual care poate crea aici un canal îngust de trecere a aerului, permiţînd pronunţarea fricativelor ʃ, ʒ. Printr-o ocluzie ca pentru *t*, respectiv *d*, urmată de o constricţie ca pentru producerea sunetelor ʃ, ʒ, se produc africatele *č*, *ğ*.

---

[1] Vezi Emil Petrovici, *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL, 1—2, 1956, şi Andrei Avram, *Semivocalele româneşti din punct de vedere fonologic*, în SCL, 1, 1958.

e) *Consoanele* *palatale* (sau *medio-palatale*) se rostesc prin arcuirea dorsumului limbii spre zona de mijloc a palatului dur şi prin realizarea, aici, a unui obstacol care întrerupe scurgerea curentului de aer. La eliberarea acestuia se articulează consoanele, *k'* *g'*.

f) *Consoanele velare* (*sau* *postpalatale*) se articulează în zona posterioară a rezonatorului bucal prin atingerea rădăcinii muşchiului lingual de vălul palatului, care execută o mişcare de coborîre. Se produce aici o scurtă ocluzie care permite pronunţarea consoanelor *k*, *g*.

g) *Consoanele* *laringale*. Limba română literară cunoaşte o singură consoană articulată la acest nivel, *h*, caracterizată prin zgomotul de fricţiune produs de trecerea curentului de aer fonator prin glotă, unde spaţiul este îngustat.

Caracterizarea de mai sus în funcţie de locul de articulare este şi ea mai mult sau mai puţin teoretică, întrucît un segment al cavităţii bucale se poate diviza, la rîndul său, într-o infinitate de puncte. De aceea, în practică, între două puncte delimitate convenţional, avem o infinitate de realizări consonantice, de variante de pronunţare. Fonetica experimentală a demonstrat acest lucru. Lucrările care s-au ocupat de această problemă propun clasificări mai mult sau mai puţin diferite ale consoanelor sub aspectul locului de articulare. De exemplu, unii autori fac distincţia între localizarea dentală, alveolară şi cea anteropalatală. Delimitarea unei zone de articulaţie este însă convenţională. Fragmentarea unei zone de articulaţie în segmente mai mici ar deveni importantă numai în măsura în care aceasta ar servi la diferenţierea unor sunete consonantice care se articulează în puncte foarte apropiate. De exemplu, dacă *l* pronunţat dental ar fi o altă consoană decît *l* rostit alveolar, distincţia dental/alveolar s-ar impune. Fără aceasta, ea rămîne doar o distincţie terminologică.

Sonoritatea. Afirmam mai sus că aerul fonator care trece prin glotă împrumută vibraţia coardelor vocale. Acestea vibrează însă numai în funcţie de comanda primită de pe cortex. Dacă vibraţia este obligatorie în cazul vocalelor, în timpul emisiunii consonantice ea se produce sau nu. Aceasta permite articularea în acelaşi punct al cavităţii bucale şi în acelaşi mod (acelaşi fel de obstacol) a două tipuri de consoane: unele însoţite de vibraţia coardelor vocale şi altele lipsite de aceste vibraţii. Faptul că pronunţia unei consoane este însoţită sau nu de vibraţii laringiene constituie un alt criteriu de diferenţiere a două sunete consonantice articulate în acelaşi mod şi în acelaşi loc. Sub aspectul prezenţei sau absenţei vibraţiilor glotale în articularea consoanelor, distingem:

— *Consoane* *sonore*, la articularea cărora coardele vocale vibrează, iar sunetul consonantic este rezultatul acestei vibraţii, plus zgomotul produs la nivelul obstacolului creat în cavitatea bucală, de exemplu: *b*, *v*, *d*, *z*, *ğ*, *ʒ*, *g'*, *g*.

— *Consoane* *surde*, la articularea cărora coardele vocale nu intră în vibraţie, iar zgomotul caracteristic consoanei rezultă numai din felul în care curentul de aer depăşeşte obstacolul. Acestea sînt consoanele pronunţate fără voce: *p*, *f*, *t*, *s*, *č*, *ʃ*, *k'*, *k*, *h*. În vorbirea şoptită, consoanele din prima categorie se vor auzi aproape ca nişte consoane surde (o anumită tensiune a coardelor vocale se menţine totuşi), ceea ce dovedeşte că singurul lucru care le diferenţiază este sonoritatea.

Rezultă că, în principiu, în acelaşi punct al cavităţii bucale şi pe baza aceluiaşi mod de articulare se poate pronunţa o consoană surdă şi una sonoră, de exemplu: *p-b*, *t-d*, *f-v*, *s-z*, *č-ğ*, *ʃ-ʒ*, *k'-g'*, *k-g*. Acestea alcătuiesc *perechi*

omorganice. În sistemul fonetic al românei *literare* nu toate consoanele surde au o pereche sonoră. De exemplu, *ţ* şi *h* nu au şi o pereche sonoră. Perechile sonore ale acestora, [ḑ] şi, respectiv, [γ] există numai în vorbirea dialectală.

S o n o r i t a t e a este deci un criteriu de distingere a consoanelor. În practică însă, ea este o trăsătură gradabilă, ca şi la vocale. Se poate vorbi de o scară a sonorităţii care merge pînă la pronunţarea fără voce a unor consoane sonore[1], de exemplu în vorbirea şoptită. Nu se pot da reguli stricte de situaţii care determină desonorizarea. Aceasta poate fi determinată de momentul concret al vorbirii, de viteza pronunţării, de tonul scăzut al vocii, dar mai ales favorizată de contextul fonetic — vecinătatea cu o consoană surdă, poziţia slabă în cuvînt.

Sonantele reprezintă o categorie de sunete distinctă atît de vocale, cît şi de consoane. Ele au caracteristici comune cu vocalele şi consoanele şi, totodată, trăsături care le diferenţiază de fiecare din aceste două categorii.

Sub aspect fonetic, în articularea sonantelor predomină tonurile muzicale (caracteristice vocalelor), iar zgomotul (specific consoanelor) este mai slab, deşi prezent. Ca şi la vocale, pronunţarea sonantelor este însoţită întotdeauna de vibraţii glotale, deci ele sînt numai sonore (fără pereche surdă).

Sub aspectul comportamentului în silabă, sonantele au caracteristici consonantice : nu formează centru de silabă şi nu comportă accent.

Sonantele limbii române sînt : *l*, *m*, *n*, *r*.

Distingerea acestora se poate face în funcţie de cîteva criterii. Se poate utiliza aici criteriul *timbrului* (care pentru consoane nu este relevant).

În funcţie de timbru, distingem :

— *sonante nazale : m*, *n*. Articularea acestora se produce, fireşte, la nivelul cavităţii bucale, dar prin uşoara coborîre a vălului palatin, o parte din curentul de aer este dirijat prin cavitatea nazală, ceea ce determină un timbru nazal. Ocluziunea necesară articulării este mai slabă, datorită diminuării curentului de aer;

— *sonante orale : l*, *r*. Ele se caracterizează prin aceea că întreaga cantitate de aer fonator este eliberată prin cavitatea bucală.

Sonantele nazale se disting între ele prin *locul de articulare :* pentru *m* se produce o ocluziune la nivel bilabial, iar pentru pronunţarea lui *n* ocluziunea se realizează prin sprijinirea apexului de dinţii superiori.

Sonantele orale se diferenţiază şi ele în funcţie de locul de articulare : pentru *l*, apexul se sprijină de alveolele superioare creînd pe laturile limbii un spaţiu pe unde aerul se scurge continuu. De aceea spunem că *l* este un sunet *lateral*. Pentru pronunţarea lui *r* apexul vibrează, producînd atingeri (ocluziuni) scurte şi repetate pe alveolele superioare, de aceea spunem că *r* este o *vibrantă apicală*. Datorită faptului că la articularea lui *l*, *r*, curentul de aer se scurge continuu, deci aceste sunete pot fi prelungite, ele se numesc *lichide*.

Precizam mai sus că sonantele sînt întotdeauna sonore, calitate ce le apropie de vocale. Ca şi în cazurile precedente însă, trebuie spus că, în funcţie de anumiţi factori, mai exact de contextul fonetic şi de poziţia în cuvînt, ele pot fi pronunţate uneori fără voce (desonorizat), de exemplu : [istm̥], [semn̥], [azvîrl̥], [astm̥], [îndemn̥].

---

[1] Vezi Al. R o s e t t i şi A. L ă z ă r o i u, *op. cit.*, p. 78, unde se propune o clasificare a consoanelor în funcţie de sonoritate, care sugerează posibilitatea gradării sonorităţii (de exemplu : consoane *semisonore*, *sonore-asurzite*, *medio-surde*).

2.2.3. Clasificarea sunetelor din punct de vedere acustic

Criteriile de distingere (și de clasificare) a sunetelor vorbirii discutate mai sus și clasele rezultate în funcție de acestea privesc *emițătorul*, adică mișcările articulatorii pe care acesta le face pentru a pronunța un sunet sau altul. Felul în care un sunet este articulat, mărimea spațiului de rezonanță etc. influențează în mod direct proprietățile fizice ale acestuia, deci însușirile care interesează aspectul acustic, felul în care el este perceput de către receptor. Între felul în care sînt generate sunetele și aspectul lor acustic există o relație, dar aceasta nu este întotdeauna necesară, în sensul că nu oricărei diferențe în articulație îi corespunde, în mod obligatoriu, o diferență în structura acustică a sunetelor.

În general însă, se poate stabili o relație între structura articulatorie și cea acustică.

Vocalele sînt sunete formate în laringe și amplificate la nivelul cavității bucale. Din descrierea anterioară a mișcărilor articulatorii s-a putut vedea că vocalele diferă calitativ în funcție de spațiul de rezonanță. Dar acesta influențează proprietățile sunetului, prin urmare, prin forma rezonatorului bucal, vocalele vor diferi între ele în funcție de structura lor acustică.

O primă distincție se poate face între sunete vocalice *acute/grave*. Înălțimea, potrivit celor menționate, este dată de frecvența oscilațiilor pe unitatea de timp. Totodată, însă, ea este influențată și de volumul rezonatorului în măsura în care acesta din urmă, mai mic sau mai mare, este capabil să amplifice *anumite* frecvențe care compun unda sonoră. Sunetele vocalice *acute* vor fi, prin urmare, cele pronunțate cu un rezonator bucal mic, adică cele articulate în zona anterioară a cavității bucale, unde, prin arcuirea limbii către palat, se obține un spațiu mic de rezonanță. Vocale acute sînt deci *e*, *i*. Sunetele vocalice *grave* sînt cele rostite cu un rezonator amplu : *o*, *u*. Acestea, articulate în zona posterioară a cavității bucale, dispun de un rezonator mare, prelungit și mai mult prin rotunjirea buzelor.

O altă distincție este aceea între caracterul *compact* și *difuz* al vocalelor. Această distincție privește *gradul de concentrare* și, respectiv, *de difuziune* a formanților sunetului, însușiri care sînt direct determinate de dimensiunea cavității bucale și faringiene. La vocale dimensiunea rezonatorului este dată de unghiul de deschidere a maxilarelor *(apertură)*. Astfel, vocalele *deschise* (adică *a*) vor fi *compacte*, iar *vocalele închise* (*i*, *î*, *u*) vor fi *difuze* (formanții sunetului sînt mai dispersați). Prin urmare, la vocale opoziția *compact/difuz* corespunde opoziției *deschis/închis* din punct de vedere articulatoriu, *vocalele* pronunțate cu un grad mediu de deschidere, *e*, *ă*, *o*, nu sînt nici compacte, nici difuze.

Relația dintre structura acustică și cea articulatorie a sunetelor este deci următoarea :

compact ————	deschis
difuz ————	închis
acut ————	anterior
grav ————	posterior
bemolat ————	rotunjit

Consoanele. În clasificarea acustică a consoanelor, criteriile avute în vedere sînt aceleași ca și la vocale.

Distincția *compact/difuz* privește, ca și la vocale, *gradul de concentrare* și, respectiv, *de dispersie (difuziune)* a formanților sunetului, proprietate deter-

minată de mărimea rezonatorului. Astfel, sînt *compacte* sunetele articulate începînd din regiunea velară pînă în cea palatală inclusiv: *h, k, g, k', g'*, ʃ, ʒ, *č, ğ*. În analiza spectrografică a acestora se observă că formanții sînt mai denși în zona centrală, deoarece ele se pronunță cu un rezonator mai deschis. Consoanele labiale și dentale, deci cele articulate în partea anterioară a cavității bucale, *m, n, p, b, t, d, ţ, f, v, s, z*, sînt difuze, fiind rostite cu un rezonator bucal mai închis.

Distincția *acut/grav* privește, ca și la vocale, înălțimea sunetului, care fiind influențată (cum s-a văzut mai sus) și de volumul rezonatorului, poate constitui un criteriu de clasificare acustică a consoanelor, după cum acestea sînt pronunțate cu un rezonator mai mic sau mai mare. Astfel, vor fi *acute* consoanele articulate în zona de mijloc a cavității bucale: *k', g', č, ğ*, ʃ, ʒ, *n, d, t, s, z*, adică cele pentru pronunțarea cărora mușchiul lingual se arcuiește sau se sprijină în anumite puncte, *divizînd* rezonatorul bucal. Deci, *palatalele* și *dentalele* amplificate într-un rezonator mai mic (divizat) sînt *acute*, produc un sunet ascuțit. *Labialele* și *velarele*, *h, k, g, m, p, b, f, v*, deci cele al căror loc de articulare se plasează la extremitățile cavității bucale, dispun de un rezonator amplu, nedivizat, producînd o notă *gravă*.

Distincția *întrerupt/continuu* corespunde diferenței articulatorii între *oclusiv* și *fricativ*. Sînt deci *întrerupte* consoanele la articularea cărora fluxul sonor este blocat (întrerupt) de un obstacol închis complet; prin urmare, corespund articulării oclusive: *p, b, m, t, d, k', g', k, g*. *Consoanele continue* sînt cele pronunțate prin scurgerea continuă a curentului de aer, ceea ce permite pronunțarea lor prelungită. Ele corespund, sub aspect acustic, consoanelor articulate prin fricțiune: *f, v, s, z*, ʃ, ʒ, *h*.

Consoanele africate, adică cele la care zgomotul produs prin închiderea completă a obstacolului (ocluziune) se combină cu cel de fricțiune, sînt, din punct de vedere acustic, *stridente*.

În concluzie, se poate stabili o relație între structura articulatorie și cea acustică a sunetelor, deși corespondențele nu sînt constante. Nu fiecare nouă poziție a organelor articulatorii corespunde unei modificări în structura acustică a sunetelor.

Cunoașterea exactă a felului și a punctului din cavitatea bucală unde se articulează un sunet nu este suficientă pentru a-l caracteriza. Pentru aspectul acustic al sunetului este importantă cunoașterea detaliată a formei și volumului cavității de rezonanță.

FONOLOGIA

NOȚIUNI GENERALE

1.1. SUNETELE CA ENTITĂȚI FUNCȚIONALE

Sunetele unei limbi sau sunetele limbii în general pot fi privite din două puncte de vedere : *a*) al calității lor fizice (fiziologice sau acustice) și *b*) al locului pe care aceste sunete îl ocupă în structura generală a limbii, adică din punctul de vedere al funcției lor lingvistice.

Din punct de vedere fizic, o limbă vorbită oarecare dispune de un inventar de sunete teoretic nelimitat. Să considerăm vocala [e] dintr-un cuvînt ca [merg]. Această vocală este pronunțată în mod diferit de același vorbitor în momente diferite. Se poate spune deci că, dacă un cuvînt ca [merg] este pronunțat de *n* ori în momentele T_1, T_2, T_3, . . ., T_n, momentelor T_1, T_2, T_3, . . ., T_n le pot corespunde sunete diferite [e_1, e_2, e_3, . . ., e_n]. Există, desigur, și probabilitatea ca unor momente de pronunțare diferite, T_i și T_j, să nu le corespundă două sunete diferite [e_i, e_j], ci două sunete identice ; cu alte cuvinte, există posibilitatea ca momentelor T_i, T_j să le corespundă sunetele [e_i, e_j], unde [e_i] = [e_j].

Unele diferențe privesc pronunțarea aceluiași sunet de către vorbitori diferiți. Același sunet [e] din [merg] poate fi pronunțat ca [e_1] de către un vorbitor I_1, ca [e_2] de către un vorbitor I_2, ca [e_n] de către un vorbitor I_n. Există și în acest caz posibilitatea ca doi vorbitori I_i și I_j să pronunțe două sunete [e_i] și [e_j], iar cele două sunete să fie identice [e_i] = [e_j].

Din punct de vedere teoretic, sunetul [e] din [merg] poate fi pronunțat în momentul T_j fie în mod identic cu sunetul [e] din același cuvînt rostit în momentul anterior, T_{j-1}, fie în mod diferit. Probabilitatea teoretică a apariției unui sunet diferit în momentul T_j este deci de 1/2. În același fel se poate arăta că probabilitatea apariției unui [e_j] diferit de [e_{j-1}] la un vorbitor I_j diferit de I_{j-1}, este tot de 1/2.

Avînd în vedere faptul că același cuvînt apare în vorbirea unui vorbitor de un număr foarte mare de ori, precum și faptul că același cuvînt este întrebuințat de un număr foarte mare de vorbitori diferiți, putem ajunge la concluzia că numărul de varietăți ale unui sunet (în cazul nostru [e]) care apare în același cuvînt (în cazul nostru [merg]) este teoretic foarte mare.

Dacă ținem seama, de asemenea, că același sunet poate apărea în mai multe cuvinte diferite, observăm că numărul varietăților posibile crește direct proporțional cu numărul de cuvinte diferite în care apare „același" sunet.

Datorită fenomenelor de coarticulație, de adaptare a unui sunet la mediul fonetic în care apare, trebuie să admitem, de asemenea, existența unor variații ale „aceluiași" sunet condiționate de mediul fonetic în care apare sunetul respectiv ; un [e] care apare după [m], ca în [merg], este diferit de [e] care apare după un [j], ca în [mjere] *(miere)* ; [e] din [merg] este mai deschis decît [e] care urmează după [j] în [mjere].

Rezultă, așadar, că, alături de varietățile „aceluiași" sunet care apar în momente diferite și la vorbitori diferiți, trebuie considerate și variantele determinate de pozițiile în care poate apărea un sunet.

Urechea unui vorbitor oarecare nu înregistrează toate aceste varietăți și variante teoretic posibile. Auzul unui fonetician și cu atît mai mult aparatele pot însă înregistra un număr mult mai mare de sunete distincte decît cel înregistrat de auzul unui vorbitor oarecare.

Posibilitatea de a înregistra și de a nota un număr foarte mare de sunete diferite a fost pusă în evidență de unii foneticieni, care s-au lovit de dificultatea de a transcrie toate nuanțele perceptibile ale sunetelor. P a u l A. P a s s y a făcut, de exemplu, următoarea remarcă :

„On a déjà inventé trop de signes pour des variétés des sons n'ayant pas de valeur distinctive ; c'est une manie funeste qui risque de nous entraîner de plus en plus loin — il n'y a pas de raison pour s'arrêter — et qui finirait par rendre les textes phonétiques illisibles".*

Descrierea tuturor acestor sunete din punct de vedere fizic reprezintă unul dintre obiectivele foneticii.

Dat fiind numărul foarte mare de nuanțe fonetice, se poate spune că, din punct de vedere teoretic, diferența dintre două sunete distincte nu este niciodată tranșantă ; între două sunete distincte există o serie de nuanțe intermediare posibile, care fac „trecerea" de la un sunet la altul. Între [e] și [i], ambele vocale anterioare, există o serie de nuanțe intermediare, unele mai apropiate de [e], altele mai apropiate de [i], astfel încît, din punct de vedere fonetic, un [e] poate fi considerat ca un [i] foarte deschis sau, invers, un [i] poate fi considerat ca un [e] foarte închis. Trecerea de la [e] la [i] se face gradat, astfel că [e] poate fi considerat ca limita superioară a deschiderii, iar [i] ca limita inferioară a închiderii.

Aceeași trecere gradată de la un sunet la altul se poate observa și în succesiunea sunetelor în lanț ; momentul inițial și momentul final al articulării unui sunet sînt influențate de sunetul imediat precedent și, respectiv, imediat următor. Între două sunete care se succedă în lanț există totdeauna o „zonă de trecere" (cf. Daniel J o n e s, *The Phoneme. Ist Meaning and Use*, Cambridge, 1950, p. 1—2).

Se poate spune, în concluzie, că domeniul fonetic, substanța fonetică a limbii reprezintă un domeniu continuu, atît în ce privește raportul dintre doi termeni care se succedă în lanț, cît și independent de această succesiune.

---

* apud J o n e s, *The History and Meaning of the Term „Phoneme"*, în Supplement to Le Maître phonétique, July-December, 1957 : „S-au inventat deja prea multe semne pentru varietăți de sunete care nu au valoare distinctivă ; este o manie funestă, care riscă să ne ducă din ce în ce mai departe — nu există vreun motiv pentru a ne opri (de la aceasta) — și care va sfîrși prin a face ilizibile textele fonetice".

Nu toate sunetele existente într-o limbă dată și care pot fi identificate direct sau cu ajutorul aparatelor reprezintă, din punctul de vedere al procesului de comunicare, unități distincte.

Prin observația unui sistem lingvistic dat, în cazul nostru limba română, ajungem la concluzia că unele sunete, din punctul de vedere al funcției de comunicare, sînt identice, deși din punct de vedere strict fizic sînt diferite. De exemplu, cuvîntul [merg], rostit în momentul T_1 cu o vocală pe care o notăm $[e_1]$, rostit în momentul T_2 cu vocala pe care o notăm $[e_2]$, în T_3 cu vocala pe care o notăm $[e_3]$, va fi recunoscut totdeauna ca *același cuvînt*. În alți termeni, eliminînd criteriul subiectiv, vom spune că segmentele sonore $[me_1rg, me_2rg, me_3rg]$ sînt asociate totdeauna cu aceeași semnificație {merg}.

În schimb, cuvîntul [kasă], rostit în momentul T_1 cu un [k] inițial, în momentul T_2 cu un [l] inițial, în momentul T_3 cu un [m] inițial, nu va fi recunoscut niciodată ca același cuvînt. În alți termeni, spunem că segmentele sonore [kasă, lasă, masă] sînt însoțite de semnificații diferite: [kasă] de semnificația {casă}, [lasă] de semnificația {lasă}, [masă] de semnificația {masă}.

Există deci sunete care, apărînd alternativ în aceeași poziție, au proprietatea de a distinge două cuvinte, de exemplu sunetele [k, l, m], și sunete care, apărînd alternativ în aceeași poziție, nu au această proprietate; de exemplu sunetele $[e_1, e_2, e_3]$.

Sunetele $[e_1, e_2, e_3]$ pot fi considerate ca e c h i v a l e n t e, în timp ce sunetele [k, l, m] pot fi considerate ca n o n e c h i v a l e n t e. Putem spune că un ansamblu de sunete echivalente constituie un ansamblu de v a r i a n t e ale aceleiași unități; de exemplu, $[e_1, e_2, e_3]$ reprezintă un ansamblu de variante ale aceleiași unități /e/. Un ansamblu de sunete nonechivalente constituie un ansamblu de variante ale unor unități diferite; de exemplu, sunetul [k] reprezintă o variantă a unei unități, [l] reprezintă o variantă a unei alte unități, deosebită de primele două.

Se observă că echivalența sau nonechivalența a două sunete se stabilește nu pe baza proprietăților fonice ale sunetelor respective, ci pe baza raporturilor în care se găsesc aceste sunete:

a) relația dintre două sau mai multe sunete și o anumită *poziție* în cadrul unui segment fonic din care cele două (sau mai multe) sunete pot face parte în mod alternativ;

b) relația dintre un segment fonic (din care două sau mai multe sunete pot face parte alternativ într-o poziție dată) și o anumită *semnificație* legată de segmentul fonic în discuție.

Se observă că, în stabilirea unei relații de echivalență sau nonechivalență între două sunete, natura fonetică, fizică a celor două sunete este irelevantă; echivalența se stabilește pe baza unor raporturi din categoria a) și din categoria b).

Dovada faptului că natura fizică a sunetelor nu este relevantă în stabilirea raporturilor de echivalență o face compararea a două sisteme fonematice diferite. În limba română, sunetele [e] și [ẹ] sînt echivalente, întrucît ele pot apărea în aceeași poziție fără a distinge niciodată două cuvinte; se poate pronunța [merg] (cu un [e] de deschidere mijlocie) sau [mẹrg] fără ca cele două segmente fonice să aparțină la două cuvinte distincte. De aceea se poate spune că în limba română [ẹ] închis și [e] deschis sînt echivalente.

În limba engleză, [e] și [æ] pot apărea în aceeași poziție, însă cele două vocale au proprietatea de a putea distinge două forme gramaticale distincte: [mæn] „om" față de [men] „oameni" (ortografic: man, men). În limba engleză, [e] închis și [e] deschis nu sînt sunete echivalente.

Se vede deci că două sunete care se disting prin una și aceeași calitate fizică, *gradul de deschidere*, în cele două limbi, sînt echivalente într-o limbă și nonechivalente în cealaltă. Echivalența sau nonechivalența nu se stabilește deci din punct de vedere fizic, fonetic, ci din punctul de vedere al felului în care sunetele respective se comportă în procesul de comunicare. Acest comportament poate fi determinat cu ajutorul raporturilor pe care sunetele respective le contractează în procesul de comunicare, raporturi descrise la pag. 30—31, § 1.2.

După stabilirea claselor de sunete echivalente se pot studia în continuare raporturile dintre aceste clase de sunete echivalente, după cum pot fi studiate, de asemenea, și proprietățile fonetice ale acestor clase de sunete.

Teoria detaliată a claselor de sunete echivalente și definirea raporturilor existente între aceste clase de sunete echivalente se vor discuta ulterior (pag. 37—39). Procedura de analiză va fi prezentată în continuare. Ceea ce trebuie precizat deocamdată sînt următoarele:

a) Clasele de sunete echivalente permit reprezentarea *discretă* (discontinuă) a substanței fonice, care este, după cum am arătat, continuă (pag. 27). Într-adevăr, între un [e] închis și un [e] deschis există o infinitate de nuanțe și, prin observația directă a faptului fizic, nu se poate spune care este „limita" dintre un [e] închis și un [e] deschis. Din punct de vedere strict fonetic este imposibil de spus *cît de mică* trebuie să fie diferența de deschidere între „doi" [e] pentru a putea fi considerați ca echivalenți din punct de vedere strict fonetic sau *cît de mare* trebuie să fie această diferență pentru a putea fi considerați ca nonechivalenți. Cu alte cuvinte, simpla observație directă a substanței fonice nu ne permite să decidem cînd sîntem în prezența unor varietăți ale uneia și aceleiași unități (de exemplu, [e] și [e] în limba română) sau cînd sîntem în prezența unor varietăți ale unor unități diferite (de exemplu, [e] și [æ] în engleză).

Criteriul pe care l-am amintit mai sus al raporturilor funcționale dintre sunete ne permite să stabilim o distincție între [e] și [æ] în limba engleză și nu ne permite să stabilim o astfel de distincție în limba română.

b) Raporturile descrise la pagina 28 *a), b)* nu sînt altceva decît o formă de manifestare a calităților *lingvistice* ale sunetelor analizate. Două sunete sînt echivalente atunci cînd nu servesc niciodată la diferențierea a două cuvinte, adică atunci cînd nu servesc niciodată la transmiterea a două semnificații distincte. Două sunete nu sînt echivalente atunci cînd servesc cel puțin o dată la transmiterea a două semnificații distincte. În limba română, [e] închis și [e] deschis sînt sunete echivalente, pentru că niciodată cele două sunete nu disting două cuvinte. În limba engleză, [e] închis și [e] deschis nu sînt sunete echivalente, pentru că există cel puțin un caz în care [e] închis și [e] deschis disting două forme gramaticale ale unui cuvînt, ceea ce înseamnă că [e] și [æ] servesc la transmiterea unor semnificații distincte.

c) Distincția *metodologică* dintre observația directă a faptelor fonetice, a sunetelor, și teoria relațiilor în care sunetele intră în cadrul unui sistem lingvistic nu trebuie transformată într-o distincție *gnoseologică*. Un sistem lingvistic nu credem că poate fi considerat, din punct de vedere gnoseologic, ca un simplu ansamblu de relații, ca o „formă pură", în opoziție cu sub-

stanța[1]. Un sistem de relații nu este altceva decît o formă de existență a unei substanțe și acest ansamblu de relații nu face altceva decît să manifeste proprietățile *esențiale* ale substanței respective. Faptul că două sunete contractează un raport de echivalență manifestă o calitate esențială din punct de vedere lingvistic a celor două sunete: aceea că aceste sunete nu pot servi niciodată, în cadrul sistemului respectiv, la comunicarea a două cuvinte distincte. Acest raport de echivalență arată că din punctul de vedere al limbii analizate cele două sunete sînt funcțional identice. Din punct de vedere lingvistic, această identitate este esențială, întrucît decurge din caracteristica definitoric a limbii de a fi un mijloc de comunicare. Diferența *fonetică* dintre două sunete are o importanță secundară atîta timp cît ea nu este folosită în scopul comunicării.

Conceptul de „relație" nu trebuie pus în opoziție cu conceptul de „substanță" sau de „materie", primul aparținînd ordinii ideale, celălalt aparținînd ordinii materiale. Conceptul de „relație" nu face altceva decît să reflecte o realitate obiectivă, independentă de conștiință și, ca atare, inclusă în sfera conceptului filozofic de „materie".

d) Obiectul specific al fonologiei îl constituie *inventarierea* claselor de sunete echivalente, *definirea* acestor clase și a claselor de clase nu după criterii fonetice, ci după criteriul relațiilor specifice pe care aceste clase le contractează în sistemul dat și, în sfîrșit, *descrierea modului* în care elementele inventariate definite se comportă unele în raport cu celelalte în lanțul vorbirii.

1.2. RELAȚII ȘI CORELAȚII

Într-un sistem lingvistic, doi termeni se pot afla în cel puțin unul din cele două raporturi menționate mai jos:

a) Raportul „și ... și", asemănător cu raportul de *conjuncție logică*: acest raport poate fi reprezentat ca un raport de coexistență în spațiu sau în timp a doi termeni, *a* și *b*, sau ca un raport dinamic, în care *a* poate fi urmat de *b*.

Un astfel de raport va fi numit relație. Un exemplu îl constituie raporturile contractate de elementele unui sistem lingvistic în lanțul vorbirii: spunem că, în silaba [ta], consoana [t] se află în relație cu vocala [a].

b) Raportul „sau ... sau", asemănător cu raportul de *disjuncție logică*, care apare cînd cei doi termeni se exclud mutual. Raportul este echivalent cu situația în care afirmăm că disjuncția $a \vee b$ este adevărată atunci și numai atunci, cînd *a* este adevărat sau *b* este adevărat, dar nu amîndoi. Acest raport poate fi reprezentat intuitiv ca un raport între doi termeni care, *în mod alternativ*, pot contracta aceeași relație (definită ca sub punctul *a*). Un astfel de raport va fi numit *corelație*. Un exemplu de corelație îl constituie raportul dintre două consoane care pot preceda, în aceeași silabă, aceeași vocală; spunem că între [t] și [s] există în limba română o corelație, întrucît [t] și [s] pot preceda, în aceeași silabă, vocala [a], așa cum o arată

---

[1] cf. I. Coteanu și Em. Vasiliu, *Conținut și formă în limbă*, în PLG, II, 1960, pass.; Em. Vasiliu, *Limbă, vorbire, stratificare*, în SCL, X, 1959, p. 465–471, în special p. 466 469–470.

existenţa monosilabelor [ta] şi [sa], unde poziţia imediat antevocalică poate fi ocupată sau de [t] sau de [s], dar nu de amîndouă consoanele în acelaşi timp.

Relaţiile şi corelaţiile pot avea naturi diferite, şi anume:

1. Termenul *a* presupune existenţa termenului *b* şi viceversa. Raportul se stabileşte între două constante, *a* şi *b*, şi se numeşte raport de *interdependenţă* ($a \leftrightarrow b$).

Un exemplu de astfel de interdependenţă îl furnizează categoria *numărului* şi a *genului* în limba română (şi în alte limbi), întrucît prezenţa unei categorii implică prezenţa celeilalte şi reciproc.

2. Termenul *a* presupune existenţa termenului *b*, dar nu şi invers. Raportul se stabileşte între o constantă, *b*, şi o variabilă, *a*, şi se numeşte raport de *dependenţă* ($a \rightarrow b$).

Un exemplu de dependenţă îl furnizează raportul dintre categoria consoanelor şi categoria vocalelor în silabă; o silabă poate fi constituită dintr-o vocală care poate fi acompaniată sau neacompaniată de una sau mai multe consoane. În schimb, într-o silabă o consoană este în mod necesar acompaniată de o vocală. Spunem că între categoria consoanelor şi categoria vocalelor se stabileşte un raport de dependenţă şi că consoanele reprezintă categoria dependentă.

3. Termenul *a* nu presupune cu necesitate prezenţa termenului *b* şi nici termenul *b* nu presupune cu necesitate prezenţa termenului *a*. Raportul se stabileşte între două variabile, *a* şi *b*, şi se numeşte raport de *constelaţie* ($a \times b$).

Un exemplu de constelaţie îl furnizează raportul dintre două consoane care aparţin la aceeaşi silabă, de exemplu [s] şi [p] în limba română la iniţială de cuvînt; deoarece există silabe de forma [spa, sa, pa] în cuvinte ca [spate, sak, park], se poate spune că prezenţa lui [s] nu implică cu necesitate prezenţa lui [p] şi nici prezenţa lui [p] nu implică cu necesitate prezenţa lui [s][1].

1.3. SEMNUL LINGVISTIC

cu anumite porţiuni ale acestui flux sonor sunt asociate semnif.

Limba se prezintă ca un flux sonor. Cu anumite porţiuni ale acestui flux sonor sînt asociate anumite semnificaţii. De exemplu, tranşei sonore [kasă] îi corespunde semnificaţia {casă}. Pentru ca o semnificaţie să poată fi considerată ca aparţinînd unei limbi anumite, ea trebuie să fie asociată cu o anumită secvenţă de sunete (tranşă sonoră) şi, reciproc, pentru ca o anumită tranşă sonoră să poată fi considerată ca aparţinînd unei limbi anumite, ea trebuie să fie asociată cu o anumită semnificaţie.

Cele două elemente, semnificaţia şi tranşa sonoră cu rol semnificativ, sînt, după cum se poate observa, două elemente interdependente în cadrul unei limbi. *Acest raport de interdependenţă dintre semnificaţie şi un element semnificativ constituie ceea ce* S a u s s u r e[2] *a numit un semn lingvistic*. Elementul semnificativ (de obicei o secvenţă de sunete) se numeşte *semnificant* (fr. *signifiant*), elementul de semnificat (sensul) se numeşte *semnificat*

---

[1] Pentru definirea tipurilor de relaţii discutate în acest paragraf, v. H j e l m s l e v (1953), p. 21—28.

[2] cf. Ferdinand de S a u s s u r e, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922.

(fr. *signifié*). Într-un cuvînt ca *masă*, secvența de sunete [m-a-s-ă] reprezintă semnificantul, sensul {masă} reprezintă semnificatul. *Ansamblul semnificanților dintr-o limbă constituie planul expresiei, ansamblul semnificaților dintr-o limbă constituie planul conținutului.*

Între conținut și expresie există un raport de interdependență. Acest raport de interdependență dintre conținut și expresie poate fi numit, în acord cu terminologia lui L. H j e l m s l e v (1953, p. 30) — care a fost folosită, de altfel, și pînă aici —, *funcție-semn*, întrucît el definește un semn lingvistic.

1.3.1. Comutarea. Relațiile și corelațiile descrise caracterizează atît planul conținutului, cît și planul expresiei. De exemplu, între unitatea de conținut {singular} și unitatea de conținut {nominativ} se stabilește *o relație* în ansamblul {masă + feminin + singular + nominativ} corespunzător lanțului [masă] din planul expresiei. Între unitățile de conținut {singular} și {plural} se stabilește *o corelație*, întrucît ambele unități pot intra alternativ în relație cu unitatea de conținut {nominativ}, așa cum o dovedește un ansamblu ca {masă + feminin + plural + nominativ}, corespunzător lanțului [mese] din planul expresiei.

Atunci cînd unei corelații din planul expresiei îi corespunde o corelație în planul conținutului, spunem că cele două unități corelative sînt într-un raport de comutare. În limba română, desinențele [-ă, -e] sînt corelative, întrucît pot contracta alternativ o relație cu o anumită clasă de teme nominale [kas-, kapr-, ras-...]. Corelației dintre [-ă] și [-e] din planul expresiei îi corespunde corelația dintre {singular} și {plural} din planul conținutului, întrucît cele două unități de conținut {singular} și {plural} contractează alternativ o relație cu aceeași categorie de unități de conținut, anume cu membrii categoriei cazului. Exemplul de mai sus arată că raporturi de comutare pot fi înregistrate în mod egal în planul conținutului și în planul expresiei.

1.3.2. Identitate și nonidentitate structurală. Revenim la exemplele date. Admițînd pentru cuvîntul *merg* rostirile [me_1rg, me_2rg, me_3rg, ..., me_nrg], corespunzătoare momentelor T_1, T_2, T_3, ..., T_n, admitem implicit că între sunetele [e_1, e_2, e_3, ..., e_n] există o *corelație*. Acestei corelații din planul expresiei nu-i corespunde o corelație în planul conținutului, întrucît, după cum am arătat, segmentele de expresie amintite sînt legate totdeauna de aceeași semnificație. Spunem deci că între [e_1, e_2, e_3, ..., e_n] nu există un *raport de comutare*.

Considerăm rostirea [kasă] corespunzătoare momentului T_1 și [masă] corespunzătoare momentului T_2. Între [k] și [m] există o corelație, întrucît ambele sunete contractează alternativ aceeași relație, anume cu segmentul [-asă]. Corelației dintre [k] și [m] din planul expresiei îi corespunde corelația dintre {casă} și {masă} din planul conținutului. Această corelație dintre cele două elemente de conținut se stabilește prin relația pe care cei doi termeni o contractează în mod alternativ cu segmentul de expresie [-asă]. În acest caz, între [k] și [m] există un raport de comutare.

Dat fiind că diferența fonetică dintre [e_1, e_2, e_3, ..., e_n] nu este folosită niciodată în limba română pentru a distinge două cuvinte, spunem că sunetele [e_1, e_2, e_3, ..., e_n] sînt din punct de vedere s t r u c t u r a l i d e n t i c e. Dat fiind că diferența fonetică dintre [k] și [m] este folosită în limba română pentru a distinge două cuvinte, spunem că sunetele [k, m] sînt din punct de vedere s t r u c t u r a l d i f e r i t e. Mai precis, putem spune că *două sunete care se află într-un raport de comutare sînt întotdeauna*

s t r u c t u r a l d i f e r i t e ; *două sunete care nu se află niciodată în raport de comutare sînt, în limba respectivă,* s t r u c t u r a l e c h i v a l e n t e.

Trebuie făcută observația că un raport de comutare pune în evidență faptul că cei doi termeni ai corelației contractează funcții-semn diferite; în timp ce absența raportului de comutare pune în evidență faptul că cei doi termeni ai corelației contractează aceeași funcție-semn. Criteriul identificării nu este constituit, așadar, în cazul nostru, de natura fonetică a elementelor, ci de comportamentul lor în raport cu funcția-semn: *sînt* d i f e r i ț i *doi termeni care contractează funcții-semn diferite, sînt* e c h i v a l e n ț i *doi termeni care contractează aceeași funcție-semn.*

Se poate ușor demonstra că într-un mod analog se pune problema identității și a nonidentității în planul conținutului. Nu vom aborda însă și acest aspect al chestiunii, întrucît explicăm numai acele elemente de teorie generală a limbii care au directă legătură cu descrierea planului expresiei.

1.3.3. Segmentarea. Dacă într-o porțiune mai mare de text întîlnim tranșele sonore [sak, zak, fak] asociate la conținuturile {sac, zac, fac}, putem trage următoarele concluzii:

a) că porțiunea [-ak], identică în cazul celor trei cuvinte, este în relație cu segmentele inițiale [s, z, f], care diferă între ele în cazul celor trei cuvinte;

b) că între [s, z, f] se stabilește o corelație;

c) că între [s, z, f] există un raport de comutare și, în consecință, segmentele inițiale ale celor trei cuvinte sînt structural diferite;

d) că segmentul [sak] se poate descompune în două elemente: segmentul [-ak], comun cuvintelor [sak, zak, fak], și segmentul inițial [s], care diferențiază cuvîntul [sak] de celelalte două cuvinte.

Dacă alături de cuvintele amintite mai întîlnim și cuvinte ca [sok, suk], asociate la conținuturile {soc, suc}, putem stabili existența unui raport de comutare între segmentele [a, o, u] care sînt structural diferite, iar segmentul [sak] poate fi descompus din nou în două elemente: un element [s-k], comun cuvintelor [sak, sok, suk], și elementul [a], care diferențiază cuvîntul [sak] de celelalte două cuvinte.

Dacă alături de cuvintele discutate mai considerăm și cuvinte ca [sap, sar], a căror ocurență[1] este posibilă într-un text de limbă română, putem, de asemenea, să stabilim existența unui raport de comutare între segmentele finale [k, p, r], care sînt structural diferite, iar segmentul [sak] poate fi, în felul acesta, descompus din nou, într-o tranșă inițială [sa-], comună celor trei cuvinte, și elementul [k], care diferențiază cuvîntul [sak] de celelalte două cuvinte.

Examinarea succesivă a acestor raporturi (relații, corelații, comutări) ne permite să divizăm segmentul [sak] în trei elemente [s, a, k], care în același timp constituie expresia cuvîntului *sac* și o diferențiază de expresia altor cuvinte.

Generalizînd, putem spune că o tranșă sonoră *ab* poate fi segmentată din punct de vedere structural în *a* și *b* dacă cel puțin unul dintre cele două elemente (*a* sau *b*) intră în raport de comutare cu un alt element, *c*. Cu alte cuvinte, dacă în limba dată alături de expresia *ab* există cel puțin una din expresiile *ac* sau *cb*.

Prin operația de segmentare descrisă ajungem la stabilirea unui *inventar de unități* care se repartizează în două categorii, în funcție de locul pe care membrii acestor categorii îl ocupă în structura silabei (pentru definiția silabei,

---

[1] cf. engl. *occurrence* „întîmplare, eveniment".

v. mai jos) : o serie de unități au capacitatea de a forma singure o silabă, alte unități nu pot forma o silabă decît atunci cînd sînt însoțite de o unitate din prima categorie. Unitățile din prima categorie poartă numele de *vocale*, unitățile din a doua categorie poartă numele de *consoane*. După cum se vede, între cele două categorii se stabilește un *raport de dependență*.

Trebuie subliniat faptul că raportul de dependență se stabilește *între categorii*, și nu între un membru determinat al unei categorii și un membru determinat al celeilalte categorii. De exemplu, consoana [p] nu face necesară prezența unei *anumite* vocale pentru a forma o silabă, ci pur și simplu prezența unei vocale oarecare. Între un membru anumit al categoriei consoanelor și un membru anumit al categoriei vocalelor se stabilește deci un *raport de constelație* : în silaba [pa], de exemplu, consoana [p] nu cere cu necesitate prezența vocalei [a] ; dovada o face existența unor silabe ca [pe, pi, po, pu...] ; vocala [a] nu cere cu necesitate prezența consoanei [p] ; dovada o face existența unor silabe ca [ba, da, la...].

Între membrii aceleiași categorii se stabilește, de asemenea, un raport de constelație, așa cum o dovedește existența unor silabe ca [sta, sa, ta] sau [kra, ka, ra] sau [aj, aw, oj, uj, ej, ew, ow][1].

Segmentele care se repartizează în cele două clase amintite, vocale și consoane, și care au fost obținute prin aplicarea aceluiași procedeu de segmentare nu pot fi divizate în unități mai mici care să poată fi definite cu ajutorul acelorași raporturi, pe baza locului pe care aceste unități îl ocupă în structura silabei.

1.3.4. Trăsături distinctive. Aplicînd procedeul de segmentare formulat, putem descompune tranșa sonoră [zak] în *sonoritate* + *localizare dentală* + [-ak], dacă considerăm perechea de cuvinte [zak, sak]. Dacă comparăm pe [sak] cu [tak], putem descompune segmentul inițial în *fricțiune* + *localizare dentală*, întrucît între *fricțiune* și *ocluziune dentală* există un raport de comutare, așa cum o arată existența celor două cuvinte menționate. Tranșa sonoră [sak] se poate diviza într-un segment inițial *fricțiune*, care o distinge de cuvîntul [tak], al cărui segment inițial este o ocluziune, și o tranșă *localizare dentală* + +[ak], comună celor două cuvinte.

După cum se vede, consoana [t] a fost segmentată în *ocluziune* + *localizare dentală*. Pe baza unui procedeu analog se poate segmenta orice consoană și orice vocală[2]. Rezultatul acestei segmentări îl constituie un inventar de elemente ca *sonoritate*, *localizare dentală*, *localizare labială*, *fricțiune*, *ocluziune*, *nazalitate* etc. Aceste elemente se grupează și ele în categorii, pe baza unor raporturi specifice. De exemplu, elementul *sonoritate* apare însoțit totdeauna de un anumit *mod de articulație* și de o anumită *localizare*, așa cum o indică prezența consoanelor sonore oclusive [b, d, g] și continue [v, z, ʒ] ; în cele două serii, consoanele diferă prin localizare : *labială*, *dentală*, *velară* și *labială*, *dentală*, *anteropalatală*. În schimb, un anumit *mod de articulație* și o anumită *localizare* pot apărea și fără elementul sonoritate, așa cum o indică existența corespondentelor surde ale celor două serii [p, t, k] și [f, s, ʃ]. Spunem deci că între categoria *sonorității* și categoriile *mod de articulație* și *localizare* există un raport de dependență, în care elementul dependent îl constituie *sonoritatea*.

---

[1] După cum se va vedea în continuare, semivocalele [w, j] din diftongii limbii române pot fi interpretate fonologic ca variante ale vocalelor corespunzătoare. Diftongii enumerați pot fi deci considerați ca ilustrînd un raport de constelație între două vocale.

[2] Faptul că elementele rezultate din segmentare nu se află în raport de succesiune temporală (așa cum se află sunetele unui cuvînt ca *sac*) nu este relevant pentru discuția noastră.

Categoriile *mod de articulație* și *localizare* sînt interdependente, întrucît cele două categorii se presupun reciproc ; nu există consoane constituite numai dintr-o anumită *localizare* sau numai dintr-un anumit *mod de articulație*.

Între membrii determinați ai unor clase diverse se stabilesc *constelații* : de exemplu, elementul *localizare dentală* poate fi însoțit fie de elementul *fricțiune*, fie de elementul *ocluziune*, fie de elementul *semiocluziune*, așa cum o indică existența consoanelor [s, t, ț]. Elementul *ocluziune* poate fi însoțit de una dintre localizările posibile, *labială*, *dentală* etc., așa cum o dovedește existența consoanelor [p, t, k].

Se observă că rezultatul segmentării consoanelor îl constituie o serie de unități care se definesc prin raporturile pe care le contractează în structura sunetelor respective.

Observații analoage se pot face și cu privire la segmentarea vocalelor.

Unitățile descrise mai sus aparțin la niveluri diferite : consoanele și vocalele se definesc în raport cu locul pe care îl ocupă în structura silabei, celelalte entități se definesc prin locul pe care îl ocupă în structura unităților din prima categorie, adică în structura consoanelor și a vocalelor.

Unitățile din cea de a doua categorie le numim *trăsături distinctive*[1]. Se observă că și trăsăturile distinctive pot fi descrise structural, pe baza unui ansamblu de relații și corelații specifice. Unitățile din prima categorie pot fi descrise pe baza relațiilor contractate în structura silabei, iar trăsăturile distinctive pe baza relațiilor contractate în structura unităților din prima categorie.

Trăsăturile distinctive reprezintă *termeni ireductibili*, adică termeni care nu pot fi segmentați printr-o procedură analoagă cu cea descrisă mai sus.

1.4. DISTRIBUȚIA

Analiza unui text ne permite să stabilim un număr de serii de unități caracterizate prin raporturile de *corelație* contractate de membrii lor constitutivi. Între unitățile corelative stabilite pe baza relației cu un element dat sau, în alți termeni, între unitățile corelative care apar într-o poziție oarecare, P_1, și unitățile corelative care apar în altă poziție, P_2, nu există raporturi de comutare, deoarece fiecare poziție determină — trebuie să admitem aceasta din principiu — o serie de particularități fonice ale segmentelor care pot apărea în poziția respectivă [2]. De exemplu, dacă în P_1 apar segmentele x, y, z, contextul fonic simbolizat prin P_1 determină o anumită particularitate fonică a tuturor segmentelor fonice care apar în poziția dată ; vom simboliza această particularitate prin indicele [$_1$]. Spunem deci că în P_1 apar segmentele x_1, y_1, z_1. În P_2 apar segmentele x_2, y_2, z_2, unde indicele [$_2$] simbolizează o particularitate fonică anumită, determinată de poziția P_2 și comună tuturor membrilor corelației.

---

[1] Pentru tehnica analizei unui fonem în trăsături distinctive, cf. Roman Jakobson, M. Gunar, C. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and Their Correlates*, în „Technical Report“, no. 13 (May, 1952). Second printing, with additions and corrections. Acoustic Laboratory Massachusetts Institute of Technology ; Reissued June, 1955.

[2] Este vorba aici, evident, de ceea ce numim de obicei fenomene de *coarticulație* : adaptarea modului de a articula un sunet la modul de articulație a sunetului precedent și următor.

Între un membru oarecare al seriei x_1, y_1, z_1 și un membru oarecare al seriei x_2, y_2, z_2 nu există raporturi de comutare.

Este posibil, de asemenea, ca doi termeni corelativi să nu se găsească într-un raport de comutare.

Absența raportului de comutare dintre doi termeni ne permite să considerăm că termenii respectivi sînt echivalenți din punct de vedere structural. Stabilirea claselor de segmente fonice echivalente se face pe baza examinării *distribuției* termenilor.

1.4.1. Distribuția contrastivă. *Două sau mai multe segmente care pot apărea în aceeași poziție, P_1, se găsesc în distribuție contrastivă.* Se poate observa că o *corelație* poate fi descrisă ca fapt de distribuție contrastivă. Două segmente care se află în distribuție contrastivă pot să se afle, în același timp, în raport de comutare sau pot să nu se afle într-un astfel de raport. De exemplu, în limba română, înaintea unei consoane velare (k, g) apare în mod normal un [ŋ] ; există însă și pronunția [n] : [bankă], în loc de [baŋkă], cu pronunția normală. Spunem că [n] și [ŋ] se află în distribuție contrastivă, însă nu și în raport de comutare, deoarece nu există în limba română nici o pereche de cuvinte a căror expresie să se distingă numai prin faptul că unul dintre cuvinte conține un [n], iar celălalt un [ŋ]. *Doi termeni în distribuție contrastivă care nu se află în raport de comutare sînt în raport de variație liberă.*

Dacă doi termeni în distribuție contrastivă sînt în același timp și în raport de comutare, ei aparțin la clase diferite de sunete echivalente. De exemplu, segmentele [s, z] aparțin la clase diferite de sunete echivalente, deoarece cele două sunete sînt în distribuție contrastivă (apar înainte de [a] la inițială de silabă, după pauză) și sînt în raport de comutare (deoarece cuvintele [sak, zak] diferă între ele numai prin aceea că expresia primului cuvînt conține un [s] inițial, iar expresia celui de al doilea conține un [z] inițial).

Sunetele [n, ŋ] sînt, în limba română, echivalente (sau, în alți termeni, aparțin la aceeași clasă de sunete echivalente), deoarece se află în distribuție contrastivă, fără a fi în același timp și în raport de comutare. În limba română, [n, ŋ] sînt în raport de variație liberă.

1.4.2. Distribuția complementară. *Sînt în distribuție complementară doi termeni sau două serii de termeni care nu apar niciodată în distribuție contrastivă sau, cu alte cuvinte, doi termeni sau două serii de termeni care se exclud din toate pozițiile.* Am arătat că trebuie admis din principiu că fiecare context, fiecare poziție determină prezența unei anumite particularități fonice, comune întregii serii de segmente fonice care apar în poziția respectivă. Este deci firesc ca două segmente fonice care apar în poziții diferite să aibă particularități fonice diferite, determinate de poziția în care apar cei doi termeni. Așadar, în poziția P_1, segmentul x are particularitatea fonică $[_1]$ determinată de poziția P_1 ; putem spune deci că în P_1 apare sunetul x_1. În P_2, x are particularitatea fonică $[_2]$, determinată de poziția P_2 ; putem spune deci că în P_2 apare sunetul x_2.

Sunetul x_1 nu poate apărea în P_2, deoarece am admis că în P_2 nu poate apărea decît un sunet x_2. Reciproc, în P_1 nu poate apărea un x_2, deoarece în P_1 nu poate apărea decît un x_1. Așadar, x_1, x_2 sînt în *distribuție complementară*.

Este evident că între doi termeni în distribuție complementară nu poate exista un raport de comutare. Dat fiind că absența unui raport de comutare indică echivalența structurală a termenilor distribuiți complementar, rezultă că două segmente fonice în distribuție complementară trebuie considerate ca făcînd parte din aceeași clasă de sunete echivalente. De exemplu, în limba română, vocalele anterioare [ȧ, ȯ, u̇] apar numai după sunetele palatale [č, ğ,

k', g', ç, j]. Din această poziție este exclusă ocurența vocalelor [a, o, u]. De asemenea, în toate pozițiile în care apar vocalele [a, o, u] este exclusă ocurența vocalelor anterioare [ȧ, ȯ, u̇]. Seriile [a, o, u] și [ȧ, ȯ, u̇] sînt în distribuție complementară. Între [a] și [ȧ], [o] și [ȯ], [u] și [u̇] nu există raporturi de comutare, ceea ce înseamnă că fiecare dintre aceste perechi reprezintă o clasă de sunete echivalente din punct de vedere structural.

1.4.3. Distribuția defectivă. Două sau mai multe segmente fonice pot să contrasteze în anumite poziții, iar în alte poziții unul sau unii dintre termeni să fie excluși: în poziția P_1 apar termenii x_1, y_1, z_1, iar în poziția P_2 apar numai x_2, y_2. De exemplu, în limba română, [r, s] contrastează înainte de vocală, după pauză, așa cum o arată existența segmentelor inițiale ale cuvintelor [rak, sak], [rupă, supă]; în schimb, înainte de o altă consoană, după pauză, ocurența lui [r] este exclusă, fiind admisă numai ocurența lui [s]: [sta, sport, strik].

În cazul în care doi sau mai mulți termeni nu contrastează în toate pozițiile, în sensul că există poziții din care este exclusă ocurența unor anumiți termeni, spunem că termenii în discuție se află în distribuție defectivă.

Trebuie observat că distribuția defectivă este o modalitate generală de distribuție a segmentelor fonice, întrucît, după cunoștințele noastre, nu există în nici o limbă nici un cuplu de sunete care să contrasteze în absolut toate pozițiile.

Această situație are o consecință importantă pentru stabilirea echivalenței sau nonechivalenței a două segmente fonice. Pentru a stabili dacă două segmente fonice x, y aparțin la clase diferite de sunete echivalente, nu este nevoie ca cele două sunete să comute în toate pozițiile posibile în sistemul lingvistic dat. Pentru a stabili dacă două segmente fonice aparțin la clase distincte de sunete echivalente este necesar și suficient ca cele două segmente să contrasteze și să comute în cîteva poziții sau, cel puțin, într-o singură poziție. Posibilitatea de a contrasta într-un număr mai mare de poziții măsoară „*randamentul funcțional*" al opoziției în discuție și reprezintă un fapt statistic, și nu un fapt de sistem.

Așadar, pentru a stabili dacă două segmente fonice nu sînt echivalente, trebuie să arătăm că ele nu sînt în distribuție complementară, adică trebuie să arătăm că cele două segmente contrastează și comută indiferent de faptul dacă cele două segmente contrastează în *toate* pozițiile (situație foarte rar întîlnită, dacă nu chiar inexistentă) sau dacă există un număr mai mic sau mai mare de poziții din care unul din termeni este exclus.

1.5. REDUCȚIA VARIANTELOR

1.5.1. Fonemul ca clasă de variante și varietăți. Cu ajutorul tipurilor de distribuție enumerate și al raportului de comutare se poate ajunge la stabilirea unui număr de unități *invariante* în raport cu distribuția și cu actele individuale de comunicare.

Dacă două sunete x' și x'' sînt în distribuție contrastivă, dar sînt *totdeauna* în variație liberă (adică nu comută), atunci spunem că x' și x'' aparțin aceleiași clase de sunete echivalente. Cele două segmente x' și x'' reprezintă *varietăți* individuale ale aceleiași unități. Numim aceste varietăți „individuale", deoarece ele sînt în funcție de momentul concret al comunicării și variază în

raport fie cu individul care vorbește, fie cu momentul în care același individ pronunță sunetul respectiv. Mai sus am citat exemplul lui [e] din [merg], care poate fi pronunțat în mod diferit de același vorbitor, în momente diferite, sau de diferiți vorbitori ; segmentele pe care le-am notat [$e_1, e_2, \ldots, e_n$] reprezintă varietăți ale lui [e]. Spunem că două sau mai multe segmente fonice sînt varietăți ale aceleiași unități dacă între aceste segmente care se află în distribuție contrastivă nu există niciodată un raport de comutare.

Dacă două sau mai multe segmente fonice se află în distribuție contrastivă și între ele există și un raport de comutare, atunci aceste segmente reprezintă varietăți ale unor unități diferite. Dacă considerăm cuvintele [dar, dor, dur], constatăm că [a, o, u] reprezintă varietăți ale unor unități diferite, deoarece între cele trei segmente există un raport de comutare : corelația [a : o : u] este legată de corelația {dar : dor : dur} din planul conținutului.

În schimb, [a_{1a}], rostit în cuvîntul [dar] în momentul T_{1a} și contrastînd cu [o_{1b}] din cuvîntul [dor] rostit în momentul T_{1b} reprezintă o varietate a uneia și aceleiași unități, alături de [$a_{2a}, a_{3a}, \ldots, a_{na}$] corespunzătoare rostirii posibile a aceluiași cuvînt în momentele $T_{2a}, T_{3a}, \ldots, T_{na}$. Vom numi *variantă* acest element [a_a], invariant în raport cu actele concrete de vorbire $T_{1a}, T_{2a}, \ldots, T_{na}$, și *varietăți* sunetele concrete [$a_{1a}, a_{2a}, a_{3a}, \ldots, a_{na}$].

Dacă variantele x_1, y_1, z_1, care apar în poziția P_1, sînt în distribuție complementară cu variantele x_2, y_2, z_2, care apar în poziția P_2, atunci cele două serii, x_1, y_1, z_1 și x_2, y_2, z_2, reprezintă variante determinate de pozițiile diferite ale aceleiași serii de invariante, x, y, z. Echivalarea lui x_1 cu x_2, a lui y_1 cu y_2 și a lui z_1 cu z_2 se face pe baza unei *„legi de reducție"*.

Seria x_2, y_2, z_2 reprezintă o transformare pozițională a seriei x_1, y_1, z_1 cu ajutorul unui operator P_2, care reprezintă poziția P_2 și care introduce o modificare uniformă pentru toată seria :

$$\left.\begin{matrix} x_1 \\ y_1 \\ z_1 \end{matrix}\right\} + P_2 \rightarrow \left\{\begin{matrix} x_2 \\ y_2 \\ z_2 \end{matrix}\right.$$

de unde se poate spune că :

$$x_2 = x_1 + t_2$$

$$y_2 = y_1 + t_2$$

$$z_2 = z_1 + t_2,$$

unde t_2 reprezintă modificarea introdusă de operatorul pozițional P_2.

De exemplu, în limba română, seria [a, o, u], care apare după palatale, reprezintă o transformare pozițională a seriei [a, o, u] cu ajutorul operatorului t_{pal} :

$$\left.\begin{matrix} [a] \\ [o] \\ [u] \end{matrix}\right\} + t_{pal} \rightarrow \left\{\begin{matrix} [\dot{a}] \\ [\dot{o}] \\ [\dot{u}] \end{matrix}\right.$$

cu x, y, z, atunci $\overset{\frown}{xq}$, $\overset{\frown}{yq}$, $\overset{\frown}{zq}$ aparțin la același fonem cu x, y, z, respectiv. În cazul în care xq, yq, zq sînt în distribuție complementară cu q, secvențele presupus monofonematice nu pot fi interpretate ca aparținînd aceluiași fonem la care aparține q, deoarece, în felul acesta, am admite distribuția contrastivă între variante, ceea ce ar contrazice definiția raportului dintre variante. Din această cauză, însăși interpretarea monofonematică a secvențelor $\overset{\frown}{xq}$, $\overset{\frown}{yq}$, $\overset{\frown}{zq}$ devine în aceste condiții imposibilă.

Pentru situația în care o serie de secvențe monofonematice ($\overset{\frown}{xq}$, $\overset{\frown}{yq}$, $\overset{\frown}{zq}$) aparțin la același fonem cu segmentele simple (x, y, z) cu care se află în distribuție complementară, se poate cita cazul, discutat deja, al oclusivelor aspirate din limba engleză: [ph, th, kh] sînt în distribuție complementară cu [p, t, k] care nu apar niciodată între pauză (=[#]) și vocală; de aceea în limba engleză [ph, th, kh] aparțin la același fonem cu oclusivele neaspirate [p, t, k].

5. Dacă xy este în distribuție complementară și cu x și cu y, atunci xy trebuie interpretat ca manifestînd o neutralizare între fonemele X și Y; forma de manifestare a neutralizării este *coalescența*[1]. În mod analog, secvențele xq, yq, zq reprezintă neutralizarea dintre X și Q, Y și Q, Z și Q, respectiv, dacă secvențele amintite sînt în distribuție complementară și cu x, y, z, și cu q (pentru termenul neutralizare, v. mai jos).

1.6. SISTEMUL FONOLOGIC

Înțelegem prin sistem ansamblul unităților rezultate dintr-o operație de reducție a variantelor. Descrierea sistemului fonologic se face prin definirea elementelor sale (=unitățile rezultate din reducția variantelor) în raport cu relațiile specifice pe care ele le contractează. Relevant în definiția elementelor unui sistem este deci locul pe care aceste elemente îl ocupă în ansamblul sistemului, și nu natura lor fonetică.

1.6.1. Categorii. Vom numi *categorie* totalitatea elementelor care contractează aceeași relație.

Să considerăm două tranșe sonore [des'fak] și ['des'fak]. Se constată că cele două tranșe fonice sînt în parte identice și în parte diferite.

Sînt identice din punctul de vedere al secvenței de sunete și sînt diferite din punctul de vedere al intensității cu care sînt pronunțate secvențele identice de sunete. În primul caz, tranșa [des] este pronunțată neintens, iar tranșa [fak] este pronunțată intens; în al doilea caz, ambele tranșe, [des] și [fak], sînt pronunțate intens. Între „intensitate" notată prin ['] și absența ei, pe care o vom nota prin [$_\circ$], există o corelație, stabilită pe baza relației cu aceeași tranșă sonoră, [des].

Între ['] și [$_\circ$] există un raport de comutare deoarece corelația dintre ['] și [$_\circ$] este legată de corelația de conținut dintre {desfac} și {des fac}. Rezultă de aici că ['] și [$_\circ$] reprezintă variante ale unor unități distincte. Între elementele ['] sau [$_\circ$] și tranșe sonore de tipul [des], [fak] etc. nu există niciodată raporturi de comutare. Elementele din clasa [', $_\circ$] și cele din clasa [des, fak] etc. nu pot fi considerate ca variante ale acelorași unități. Spunem că elementele [', $_\circ$] și elementele [des, fak] etc. aparțin la *categorii* diferite.

---

[1] cf. Hjelmslev (1953), p. 57.

Dacă considerăm, de asemenea, segmentul ['vine], intonat cu o ridicare a vocii care coincide cu ultima tranșă a segmentului și pe care o vom simboliza prin [↑], și segmentul ['vine] intonat fără o astfel de ridicare a tonului, fapt simbolizat prin [↓], constatăm că există o corelație între [↑] și [↓] stabilită pe baza relației cu tranșa sonoră identică, ['vine]. Între [↑] și [↓] este un raport de comutare, deoarece corelației dintre [↑] și [↓] din planul expresiei îi corespunde corelația dintre {interogativ} și {noninterogativ} din planul conținutului.

În locul tranșei sonore ['vine] poate figura orice altă tranșă sonoră, de lungime variabilă [a'leargă↑, a'leargă↓; maj'vine↑, maj'vine↓; da↑, da↓;...]. Între elementele din clasa [↑, ↓] și elementele din clasa ['vine, a'leargă, da...] nu există raporturi de comutare. Elementele din prima clasă și din cea de a doua nu pot fi interpretate ca variante ale acelorași unități. Rezultă de aici că tranșele de tipul ['vine, a'leargă, da...] și elementele de tipul [↑, ↓] aparțin la categorii diferite.

Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că între elementele clasei [', ₒ] și elementele clasei [↑, ↓] nu există raporturi de comutare, cele două clase de elemente constituind categorii diferite. Numim *accente* elementele din categoria [', ₒ] și *intonații* elementele din categoria [↑, ↓].

1.6.2. Silaba. *Cea mai mică tranșă fonică susceptibilă de a fi caracterizată printr-un accent și numai unul o vom numi silabă*[1].

Între silabă, pe de o parte, și accent și intonație, pe de altă parte, există un raport de dependență: silaba poate fi accentuată sau intonată sau și intonată și accentuată; silaba reprezintă elementul constant, iar accentul și intonația — elementul variabil. Silaba reprezintă elementul independent, accentul și intonația — elementele dependente.

1.6.3. Sintagma fonologică; raporturi homo- și heterosintagmatice. *Numim sintagmă fonologică o structură constituită printr-un raport de dependență între o silabă și un element dependent de ea, din categoria accentelor sau intonațiilor.*

Raportul care se stabilește în interiorul aceleiași sintagme între membrii ei constitutivi îl numim *raport homosintagmatic*. Între accentul ['] și silaba [des] se stabilește un raport *homosintagmatic*.

Raportul care se stabilește între elementele unor sintagme diferite îl numim raport *heterosintagmatic*.

Secvența fonică [desfak] este constituită din două silabe: [des] și [fak].

Atunci cînd accentul ['] stă pe silaba [fak], silaba [des] poate primi accentul [']: ['des'fak] sau accentul [ₒ]: [ₒdes'fak]. În schimb, dacă silaba [des] are accentul [ₒ], atunci silaba [fak] are cu necesitate accentul [']: [ₒdes'fak]. Între [ₒ] și ['] se stabilește un raport de dependență, iar accentul [ₒ] depinde de accentul ['].

Se observă că acest raport de determinare angajează membri ai unor sintagme (fonologice) diferite: accentul [ₒ] al sintagmei [ₒdes] determină accentul ['] al sintagmei ['fak]. Dependența este deci *heterosintagmatică*[2].

1.6.4. Unități segmentale și unități suprasegmentale. *Numim unități suprasegmentale unitățile care pot contracta un raport de dependență heterosintagmatică.*

Numim unități segmentale unitățile care nu pot contracta niciodată raporturi de dependență heterosintagmatică.

---

[1] cf. Hjelmslev (1938), p. 266–272.

[2] cf. Hjelmslev (1938).

În categoria unităților suprasegmentale intră accentele și intonațiile. Mai sus am arătat cum accentul poate contracta un raport de dependență heterosintagmatică.

Se poate arăta că și intonația poate contracta o dependență heterosintagmatică. Astfel, între conturul terminal ascendent [↑], conturul terminal descendent [↓], pe de o parte, și conturul terminal neutru [|], pe de altă parte, se stabilește un raport de dependență: conturul terminal [|] este totdeauna urmat de o secvență intonată cu contur terminal [↓] sau [↑]; în schimb, contururile [↑] și [↓] pot apărea neprecedate de o secvență intonată cu contur [|].

Dependența este, în mod evident, heterosintagmatică, ceea ce dovedește că intonația, în limba română, poate fi considerată ca element suprasegmental.

Unitățile suprasegmentale sînt intensive atunci cînd caracterizează o singură silabă și extensive atunci cînd pot caracteriza un segment fonic cu o extensiune mai mare decît o singură silabă.

Accentul în limba română reprezintă o categorie suprasegmentală *intensivă*, iar intonația — o categorie suprasegmentală *extensivă*.

Elementele constitutive ale silabei sînt *vocalele* și *consoanele*.

Într-o silabă accentuată există totdeauna un segment fonic care nu poate lipsi. În locul segmentului [a] din silaba accentuată [par] poate figura oricare dintre elementele [e, i, o, u, ă, î], așa cum o arată existența unor cuvinte ca [perʲ], [pir], [por], [pur], [păr], [pîrg]. În schimb, în locul segmentului [a] nu poate apărea nici unul dintre segmentele [b, k, d, f, h, j, ʒ, p, r, s, ț, v, z], care pot apărea înainte de [-ar]: [bar, kar, dar, far, har, jar, ʒar, par, rar, sar, țar, var, zar]. Într-o silabă accentuată, între [p] și [r] trebuie să figureze totdeauna unul dintre segmentele [a, e, i, o, u, ă, î].

Pe de altă parte, dintr-o silabă accentuată poate lipsi oricare dintre segmentele din seria inițială [b, k, d, f, h, j, ʒ, p, r, s, ț, v, z], așa cum o arată existența unor silabe accentuate de tipul celor din cuvintele următoare ['ak, 'epokă, 'indiče, 'operă, 'unik, 'ăsta, în], sau poate lipsi oricare dintre segmentele finale din aceeași serie, așa cum o arată existența unor silabe accentuate de tipul celor din cuvintele următoare: [da, de, ju'bi, o, du, dă, u'rî].

Rezultă de aici că o silabă poate fi constituită din segmente aparținînd la două categorii: *a*) o categorie conținînd elemente a căror prezență este obligatorie (seria: [a, e, i, o, u, ă, î])[1]; *b*) o categorie conținînd elemente a căror prezență este facultativă în constituția silabei.

Elementele din prima categorie poartă numele de *vocale*, elementele din cea de a doua categorie poartă numele de *consoane*.

În silabă, vocalele și consoanele contractează, după cum rezultă din cele arătate, un raport de dependență, în care vocalele reprezintă totdeauna termenul independent, iar consoanele termenul dependent.

Vocalele și consoanele se deosebesc de intonație și accent prin faptul că nu contractează niciodată raporturi de dependență heterosintagmatică. De aceea, vocalele și consoanele fac parte dintr-o categorie diferită de elemente, și anume din categoria unităților segmentale, caracterizată prin absența raporturilor de dependență heterosintagmatică.

Vocalele și consoanele *constituie* segmentul fonic, în timp ce accentele și intonația îl caracterizează[2].

---

[1] Al. R o s e t t i (1959), (c), p. 24, consideră că segmentele din această categorie sînt totdeauna „foneme cu aer".

[2] Pentru definiția raporturilor homo- și heterosintagmatice, cf. H j e l m s l e v (1953, 1958); pentru raportul dintre silabă și accent, cf. H j e l m s l e v (1938); pentru definiția consoanelor și vocalelor, cf. H j e l m s l e v (1936).

1.6.5. Sisteme parțiale. Unitățile definite anterior constituie categorii care se definesc prin faptul că membrii lor constitutivi nu se comportă în mod identic în raport cu o relație dată.

Unitățile constitutive ale fiecărei categorii se definesc și ele, fiecare în parte, printr-o serie de relații specifice. Determinarea locului pe care fiecare unitate îl ocupă în interiorul categoriei la care aparține duce la stabilirea unui *sistem parțial* al categoriilor în discuție. Vom vorbi deci de sistemul parțial al intonației, al accentului, al vocalelor și al consoanelor.

1.6.6. Opoziții fonologice. În cadrul unei categorii determinate, unitățile care se găsesc totdeauna, prin definiție, în raport de comutare se disting între ele din punctul de vedere al substanței care le constituie. În cazul în care unitățile sînt constituite din sunete, diferențele sînt de natură fonetică; în cazul în care unitățile sînt constituite din culori, diferențele sînt de natură cromatică; în cazul în care unitățile aparțin planului conținutului, diferențele sînt semantice ș.a.m.d.

În cazul unei categorii fonologice ca aceea a consoanelor [p, t, k, f, s, h], de exemplu, se poate da o descriere detaliată a tuturor sunetelor sau nuanțelor de sunete care reprezintă fonemul /p/, sau fonemul /t/, sau fonemul /k/ ș.a.m.d. Se poate descrie, de asemenea, și *diferența fonetică* dintre unitățile /p, t, k, f, s, h/. Se poate spune, de exemplu, că /p, t, k/ sînt consoane întrerupte și că /f, s, h/ sînt consoane continue; că /p, f/ sînt labiale, /t, s/, dentale, iar /k, h/, postpalatale. E posibilă stabilirea unei corespondențe între fiecare fonem în parte și reprezentanții lui fonetici. Se poate da o descriere fonetică a *diferenței structurale* dintre foneme.

Conceptul de opoziție fonologică din terminologia Școlii de la Praga nu este altceva decît stabilirea corespondenței dintre o diferență structurală între două foneme și o diferență între două sunete (sau clase de sunete).

1.6.7. Neutralizare. În cazul în care dintr-o anumită poziție sînt excluși numai termeni care prezintă o anumită particularitate fonetică și este admisă ocurența totalității termenilor care nu posedă această particularitate fonetică, spunem că avem a face cu un *fenomen de neutralizare.*

De exemplu, în limba rusă, înainte de pauză este exclusă ocurența totalității consoanelor sonore și este admisă ocurența tuturor consoanelor nonsonore, ceea ce este scris *сад* „grădină" este pronunțat [sat]; în schimb, cînd finala morfemului nu coincide cu finala cuvîntului, în această poziție apare corespondentul sonor [d]: [sadom] (*садом*).

Neutralizarea pune în evidență un raport particular care există între substanța fonică a celor două (serii de) foneme care se neutralizează.

Există însă și două tipuri de neutralizare care nu fac altceva decît să pună în evidență elementul comun, din punctul de vedere al substanței fonice, existent între două (serii de) foneme, fără a determina în mod structural elementul diferențiator.

Cele două tipuri de neutralizare sînt următoarele:

a) Doi termeni sau două serii de termeni x, y comută în poziția P_1 și sînt totdeauna în variație liberă în poziția P_2. Este cazul surdelor [ʃ, s] și al sonorelor [ʒ, z] din limba română care apar înainte de consoană sonoră; în această poziție, cele două serii sînt totdeauna în variație liberă, așa cum o dovedesc variantele /ʃbor, zbor; ʃmeu, zmeu etc./ ale cuvintelor *zbor, zmeu* etc.

b) Doi termeni sau două serii de termeni *x*, *y*, care în P_1 contractează un raport de comutare sînt *ambii* în distribuție complementară cu un al treilea termen, *z*. Este cazul fonemelor /o, a/ din limba rusă; /o, a/ sînt excluse din silaba preaccentuală, unde apare numai /ʌ/.

În cazurile a), b), în poziția de neutralizare apare un element care reprezintă în același timp ambele (serii de) foneme: în cazul b), termenul /ʌ/ reprezintă, din punctul de vedere al substanței fonice, elementul comun al vocalelor /a, o/, fără nici o referire la elementul care le distinge (gradul de deschidere, localizare etc.); în cazul a), diferența fonetică dintre (seriile de) termeni, deși apare (în poziția de neutralizare apar ambii termeni), nu este fonologic pertinentă, astfel că cei doi termeni sînt fonologic echivalenți. Această echivalență structurală poate fi proiectată în substanța fonică, prin stabilirea elementelor fonice comune pe care le au termenii neutralizării și prin eliminarea elementelor diferențiale care, în poziția de neutralizare, sînt nerelevante. În cazul limbii române, /s/ și /z/ reprezintă, în poziția de neutralizare, elementul comun al celor doi termeni, adică numai articularea continuă și localizarea dentală; /ʃ/ și /ʒ/ reprezintă numai articularea continuă și localizarea palatală. Elementul diferențiator, „sonoritatea" sau „surditatea", este deci inexistent din punct de vedere structural[1].

1.7. STRUCTURA

Înțelegem prin descrierea structurii fonologice o operație de sinteză prin care se determină posibilitățile combinatorii și tipurile de combinații posibile în limba dată, pe baza cunoașterii unităților sistemului.

Structura fonologică de bază este silaba. Determinînd posibilitățile combinatorii ale fonemelor în cadrul silabei și modalitățile de combinare a silabelor, se poate ajunge la un model al secvențelor posibile de foneme în limba descrisă.

Silaba are trei elemente constitutive: un segment vocalic, SV, și două segmente consonantice: un segment inițial, SI, și un segment final, SF.

Conform definițiilor date categoriilor de consoană (C) și vocală (V), o silabă poate avea ca singur element constitutiv un SV; prezența unui SI sau a unui SF, sau și a unui SI și a unui SF este facultativă.

---

[1] Pentru teoria neutralizării, cf. H j e l m s l e v, *Notes sur les oppositions supprimables*, în TCLP, VIII, 1939, p. 51–57; T r n k a, *On some Problems of Neutralization*, în *Omagiu Iordan*, 1958, p. 861–866; V a s i l i u (1958); A v r a m, *Neutralizarea și alternanțele fonologice*, în FD, III, 1961, p. 7–12. Pentru teoria opozițiilor fonologice, cf. H j e l m s l e v, *op. cit.*; C a n t i n e a u, *Le classement logique des oppositions*, în „Word", XI, 1955, p. 1–9; M a r t i n e t, *Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955, p. 69–73; T r o u b e t z k o y (1957), p. 68–93.

La rîndul lui, fiecare dintre cei trei constituenţi ai silabei poate fi constituit din unul sau mai multe elemente. Structura fiecărui SV, SI, SF se descrie indicînd *numărul maxim* de elemente constitutive şi *ordinea* în care aceste elemente constitutive pot apărea.

Un SV poate fi constituit în limba română dintr-o singură vocală, V.

Structura segmentelor SI şi SF se descrie prin stabilirea numărului maxim de constituenţi şi prin clasele de distribuţie ale consoanelor în raport cu SV.

În cazul în care un sistem fonologic admite SI constituiţi din mai mult decît o singură consoană, clasele de distribuţie a consoanelor se pot defini prin poziţia pe care consoanele aparţinînd aceleiaşi clase o ocupă în grupul de consoane, în raport cu SV.

a) O primă clasă de distribuţie, I_1, poate fi definită în felul următor: o consoană y aparţine clasei de distribuţie I_1 atunci şi numai atunci cînd, într-un grup de două consoane, y apare în ordinea xyV şi niciodată în ordinea yxV. O consoană care aparţine clasei I_1 este o consoană i_1.

b) O a doua clasă de distribuţie, I_2, poate fi definită astfel: o consoană x aparţine clasei I_2 atunci şi numai atunci cînd, în combinaţie cu o consoană i_1, apare totdeauna în ordinea xi_1V şi niciodată în ordinea i_1xV. O consoană care aparţine clasei I_2 este o consoană i_2.

c) O a treia clasă de distribuţie, I_3, poate fi definită astfel: o consoană z aparţine clasei I_3 atunci şi numai atunci cînd, în combinaţie cu o consoană i_2 şi cu o consoană i_1, apare totdeauna în ordinea zi_2i_1V şi niciodată în ordinea i_2zi_1V. O consoană care aparţine clasei I_3 este o consoană i_3.

Definiţii de acest fel se pot da şi pentru consoanele care apar în grupuri fonetic posibile de 4, 5, 6 consoane. Definiţiile date în acest paragraf sînt însă suficiente, deoarece, în limba română, extensiunea maximă a unui SI este de trei consoane.

Numim p o s t i n i ţ i a l e *consoanele din clasa* I_1, i n i ţ i a l e — *consoanele din clasa* I_2 *şi* p r e i n i ţ i a l e — *consoanele din clasa* I_3[1].

Din definiţiile date se observă că definiţia clasei I_2 implică definiţia clasei I_1, iar definiţia clasei I_3 implică definiţiile celorlalte două clase, ceea ce se poate scrie folosind semnul $\Rightarrow$ al implicaţiei logice:

$$I_3 \Rightarrow (I_2 \Rightarrow I_1)$$

Numim clasă d i r e c t i m p l i c a n t ă *clasa care reprezintă primul termen al unei implicaţii, iar clasa* d i r e c t i m p l i c a t ă, *clasa care reprezintă cel de al doilea termen al unei implicaţii.*

Spunem că o consoană x apare în funcţie secundară atunci cînd nu apare pe locul determinat prin clasa de distribuţie la care aparţine, ci pe locul unei

---

[1] Pentru termenii folosiţi şi, în parte, pentru modul de clasificare, cf. J. D. O'C o n n o r and J.L.M. T r i m, *Vowel, Consonant and Syllable-A Phonological Definition*, în „Word", IX, 1953.

consoane aparținînd clasei direct implicate sau implicante. De exemplu, în limba română /s/ aparține clasei I_3 ; atunci cînd apare în locul unei consoane din clasa I_2 (direct implicată), spunem că apare în funcție secundară de consoană i_2 ca în grupul /sl/.

Atunci cînd o consoană nu apare în poziția determinată prin clasa de distribuție la care aparține și ocupă locul unei consoane care aparține altei clase decît cea direct implicată sau direct implicantă, spunem că consoana respectivă apare în *funcție terțiară*. De exemplu, în limba română, în grupul /ps/, consoana /s/ apare în funcție terțiară de consoană i_1.

Structura segmentelor finale (SF) poate fi descrisă într-un mod perfect analog.

Pornind de la extensiunea maximă de trei consoane a acestor două segmente, clasele de distribuție se definesc în felul următor :

a) O consoană x care, în grupurile de două consoane, apare totdeauna în ordinea Vxy, și niciodată în ordinea Vyx, aparține clasei F_1. O consoană care aparține clasei F_1 este o consoană f_1.

b) O consoană y care, în combinație cu o consoană f_1, apare totdeauna în ordinea Vf_1y, și niciodată în ordinea Vyf_1, aparține clasei F_2. O consoană aparținînd clasei F_2 este o consoană f_2.

c) O consoană z, care, în combinație cu o consoană f_1 și cu o consoană f_2, apare totdeauna în ordinea Vf_1f_2z și niciodată în ordinea Vf_1zf_2, aparține clasei F_3. O consoană care aparține clasei F_3 este o consoană f_3.

Consoanele din clasa F_1 sînt *consoane prefinale*, consoanele din clasa F_2 sînt *consoane finale*, consoanele din clasa F_3 sînt *consoane postfinale*[1].

Și în interiorul segmentelor finale consoanele pot apărea în funcții secundare sau terțiare, funcțiile respective fiind definite în mod analog cu cele din interiorul segmentelor inițiale[2].

Prezența unei secvențe de silabe este semnalată de prezența unei secvențe de vocale în funcție silabică : numărul silabelor ne este indicat de numărul vocalelor silabice.

Două vocale silabice pot fi în succesiune imediată, ca în rom. /aer/, sau pot fi separate printr-un segment intervocalic (SInt) de extensiune mai mare sau mai mică, ca în cuvintele românești *apă*, *armă*, *aspru*, *vîrstnic*, *optsprezece*.

Un SInt are o structură complexă, atunci cînd poate fi echivalat cu un SF + SI, adică atunci cînd partea inițială a segmentului intervocalic poate fi identificată cu un SF și partea finală a segmentului intervocalic, cu un SI. De exemplu, în cuvîntul /optsprezece/, partea inițială a segmentului /ptspr/ poate fi identificată cu un SF, care apare la finala unor cuvinte ca /a'ʃtept, fapt, a'brupt/ etc., iar partea finală poate fi identificată cu un SI, care apare la inițiala unor cuvinte ca /spre, 'spriʒin/ etc.

În cazul în care o astfel de identificare este posibilă, spunem că în interiorul segmentului intervocalic se află *tăietura silabică*, adică trecerea de la o silabă la alta ; în segmentul /ptspr/, tăietura silabică se situează după /t/ : /pt-spr/.

Există situații în care structura fonematică a unui SInt nu determină în mod univoc locul tăieturii silabice ; este cazul unor SInt care pot fi echivalate, în mod alternativ, cu mai multe tipuri de succesiuni SF + SI. De exemplu, în limba română, grupul /str/ poate fi descris în trei feluri :

a) SF = /s/, SI = /tr/, deoarece există cuvinte terminate în /s/ : /as, pas, ras/ etc. și cuvinte care încep cu /tr/ : /trag, trek, trăi/ etc. ;

---

[1] cf. J. D. O'Connor and. J.L.M. Trim, *op. cit.* (1953).

[2] Segmentele finale pot fi descrise și cu ajutorul unor reguli de transformare, ca transformări ale segmentelor inițiale.

b) SF = /st/, SI = /r/, deoarece există cuvinte terminate în /st/ : /kast, vast, post, must/ etc. și cuvinte care încep cu /r/ : /rak, rog, rup/ etc.

c) SF = ø, SI = /str/, deoarece există cuvinte terminate în vocală:/kîn'ta, de, to'či, dă/ etc. și cuvinte care încep cu /str/ : /strig, strop, strung/ etc.

Notînd cu /–/ tăietura silabică, segmentul /str/ poate avea, în conformitate cu a), b), c), următoarele structuri silabice posibile:

a) /s-tr/
b) /st-r/
c) /-str/

Faptul că locul tăieturii silabice nu poate fi totdeauna *univoc determinat* prin structura fonematică a segmentului ne arată că, în sistemul fonologic respectiv, tăietura silabică este fonologic *relevantă*.

În cazul în care SInt nu poate fi interpretat ca o succesiune SF + SI, SInt formează un *interludiu*, adică un SInt care, fonologic, aparține simultan ambelor silabe[1]. De exemplu, grupul /rstn/ din cuvîntul /vîrstnik/ constituie un astfel de interludiu, întrucît, făcînd SF = /r/, constatăm că /stn/ nu există în limba română ca SI; făcînd SF = /rs/, constatăm că /tn/ nu există ca SI; posibilitatea SF = /rst/ este exclusă, deoarece /rst/ nu există ca SF în limba română (cu excepția unui cuvînt ca /horst/, care, înclinăm să credem, nu aparține românei standard). De asemenea, nici SF = /rstn/ sau SI = /rstn/ nu sînt posibile, deoarece /rstn/ nu există nici ca segment final, nici ca segment inițial.

2. UNITĂȚI SUPRASEGMENTALE

Unitățile suprasegmentale se caracterizează prin faptul că pot fi dirijate în recțiune heterosintagmatică[2]. Dat fiind că, în planul expresiei, sintagma minimală este silaba, unitățile suprasegmentale se definesc prin faptul că pot contracta relații heterosilabice, spre deosebire de unitățile s e g m e n t a l e (foneme), care nu pot contracta astfel de relații.

Unitățile suprasegmentale pot caracteriza o silabă sau un enunț. Unitățile aparținînd primei categorii sînt *intensive* și sînt reprezentate în limba română prin *accentele de intensitate;* unitățile din cea de a doua categorie sînt *extensive* și sînt reprezentate în limba română prin *contururile intonaționale.*

2.1. UNITĂȚI SUPRASEGMENTALE INTENSIVE: ACCENTELE DE INTENSITATE

În limba română, silabele pot fi pronunțate cu grade diferite de intensitate. Diferențele privitoare la gradul de intensitate cu care este pronunțată aceeași silabă corespund unor diferențe în planul conținutului.

Dacă comparăm segmentele de expresie ['des'fac 'as$_0$ta] *des fac asta* și [des'fak 'as$_0$ta] *desfac asta,* constatăm că „semnificația" celor două segmente diferă și că această diferență de semnificație este solidară cu o diferență în planul expresiei : prima porțiune a primului segment este pronunțată cu o

[1] cf. H o c k e t t (1955), p. 52.
[2] cf. H j e l m s l e v (1938).

intensitate mai mare decît prima porțiune (corespunzătoare) a segmentului celui de al doilea. Am notat această diferență de intensitate prin [$_0$] (= intensitate slabă) și prin ['] (= intensitate tare).

Spunem deci că cele două grade de intensitate sînt *comutabile* și, în consecință, că reprezintă unități de expresie *distincte*.

Exemplele de acest fel se pot înmulți:

['kîn$_0$tă] „prez. ind. al verbului a cînta" față de [$_0$kîn'tă] „perf. ind. al aceluiași verb".

['ko$_0$pij] *(cópii)* față de [$_0$ko'pij] *(copíi)*.

['ti$_0$pik] *(típic)* față de [$_0$ti'pic] *(tipíc)* etc.

Dacă se compară segmentul de expresie [$_0$lam$_0$a$_0$u'zit $\widehat{\text{des}}$ $_0$min$\widehat{\text{țind}}$] *(l-am auzit des mințind)*, pronunțat cu intenția de a pune în relief verbul *auzi*, și deci pe un ton mai înalt decît restul frazei, cu segmentul [$_0$lam$_0$a$_0$u'zit ˌdes$_0$ min'țind] *(l-am auzit desmințind)*, pronunțat cu aceeași intonație, constatăm următoarele:

a) silaba [des] în primul segment este pronunțată cu o intensitate mai mare decît aceeași silabă, în segmentul al doilea;

b) în același timp, silaba [des] din primul segment este pronunțată cu o *intensitate mai mică* decît silaba [des] din ['des $\widehat{\text{fak}}$ $\widehat{\text{as}}_0$ta] *des fac asta.*

c) Silaba [des] din cel de al doilea segment este pronunțată cu o *intensitate mai mare* decît silaba [des] din [$_0$des'fak $\widehat{\text{as}}_0$ta] *(desfac asta)*.

Este vorba prin urmare de două unități comutabile și deci distincte, pe care le notăm prin [^] și [ˌ]. Gradul de intensitate al acestor unități este intermediar în raport cu acela al unităților ['] și [$_0$].

Accentele ['] și [^] sînt în distribuție complementară; accentele [$_0$] și [ˌ] sînt fie în variație liberă, fie în raport de excluziune, în anumite poziții. Cu alte cuvinte, nici între ['] și [^], nici între [$_0$] și [ˌ] nu există un raport de comutare. Raport de comutare există fie între ['] și [$_0$]: ['des $\widehat{\text{fak}}$ $\widehat{\text{as}}_0$ta ~ $_0$des 'fak $\widehat{\text{as}}_0$ta] *des fac asta ~ desfac asta* (cu silaba proeminentă în primul cuvînt al frazei); fie între [^] și [$_0$]: [$\widehat{\text{des}}$ $\widehat{\text{fak}}$ 'as$_0$ta ~ $_0$des$\widehat{\text{fak}}$ 'as$_0$ta] *des fac asta ~ desfac asta* (cu silaba proeminentă în ultimul cuvînt al frazei); fie între [^] și [ˌ], [$\widehat{\text{des}}_0$fă$\widehat{\text{ku}}_0$se 'as$_0$ta ~ ˌdes$_0$fă$\widehat{\text{ku}}_0$se 'as$_0$ta] *des făcuse asta ~ desfăcuse asta* (cu silaba proeminentă în ultimul cuvînt al frazei).

Rezultă că accentele ['], [^] reprezintă v a r i a n t e ale a c c e n t u l u i t a r e, iar accentele [ˌ], [$_0$] reprezintă v a r i a n t e ale a c c e n t u l u i s l a b. Fonematic, vom nota accentul tare prin /'/ și accentul slab prin /$_0$/.

2.2. UNITĂȚI EXTENSIVE: INTONAȚIA

Manifestarea fonetică a intonației este *variația de înălțime* în modul de emitere a unei tranșe sonore: există porțiuni sonore care sînt emise pe un *ton mai înalt*, în comparație cu alte porțiuni, care sînt emise pe un *ton mai scăzut.* Segmentele sonore a căror intonație se compară sînt *silabele*, în sensul definit mai sus (§ 1.6.2, pag. 42). De exemplu, în răspunsul *acasă*, dat la întrebarea *unde mergi*?, se compară intonația silabelor [a-'ka-să]; rezultatul acestei comparații este următorul: prima silabă este pronunțată pe un

ton oarecare ; a doua silabă este intonată cu o înălțime mai mare decît prima ; a treia silabă este intonată cu o înălțime mai mică decît a doua și aproximativ egală cu prima.

Convenim să notăm înălțimea cea mai mică cu cifra [1] așezată deasupra silabei respective ; tonul mai înalt decît [1] îl vom nota cu [2], pus deasupra silabei respective ș.a.m.d. Trebuie specificat faptul că [1, 2, 3, . . ., n] notează nu înălțimea absolută, ci *înălțimea relativă* a tonului silabei în discuție, în raport cu înălțimea celorlalte silabe ale segmentului de expresie considerat.

Pentru stabilirea sistemului intonațional, vom examina intonațiile unor segmente de expresie pe care le vom numi, în conformitate cu terminologia lui H o c k e t t (1955, p. 44), *macrosegmente*, și care se definesc ca segmente de expresie care pot figura între două pauze.

Vom considera următoarele intonații :

1 2 1 $\widehat{12}$ 1 1 1 1 1 1 1 1 1
1) I [kopilul mik alçargă repede (bine, mult)]

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 3 3 2 3 2 3
II [kopilul mik alçargă repede (bine, mult)]

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 $\widehat{21}$ 1 1 $\widehat{21}$ 1 $\widehat{21}$
2) I [kopilul mik alçargă repede (bine, mult)]

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 $\widehat{23}$ 1 1 $\widehat{23}$ 1 $\widehat{231}$
II [kopilul mik alçargă repede (bine, mult)]

Prin [$\widehat{12}$, $\widehat{23}$] indicăm ridicarea tonului de la [1] la [2] sau de la [2] la [3] pe una și aceeași silabă. Prin [$\widehat{21}$] indicăm coborîrea tonului pe aceeași silabă. Am dat în paranteze cuvintele *bine* și *mult* care pot figura în locul cuvîntului *repede* în macrosegmentul analizat, pentru a vedea felul în care se comportă intonația în cuvintele cu structură silabică și accentuală diferită: *repede* are structura ⏤́ — —, *bine* are structura ⏤́ —, *mult* are structura ⏤́.

2.2.1. Contururi terminale. Dacă comparăm intonațiile 1) I, II, constatăm următoarele :

Ambele intonații conțin tonul [$\widehat{12}$] pe aceeași silabă [mik]. Ultimul cuvînt conține un ton mai scăzut decît [$\widehat{12}$] în exemplul 1) I și un ton *mai ridicat* decît [$\widehat{12}$] în exemplul 1) II.

Silabele cuprinse între silaba [$\widehat{12}$] și ultimul cuvînt sînt intonate cu același ton : [1] în 1) I și [2] în 1) II. Tonul acestor silabe este identic cu tonul ultimului cuvînt și mai scăzut decît [$\widehat{12}$] în 1) I, identic cu tonul [$\widehat{12}$] și mai scăzut decît tonul ultimului cuvînt în 1) II.

Luînd ca punct de reper silaba [$\widehat{12}$] și tonul ultimului cuvînt, constatăm că, în 1) I, tonul *coboară* de la [$\widehat{12}$] la ultimul cuvînt, în timp ce, în 1) II, tonul *urcă* de la [$\widehat{12}$] la ultimul cuvînt. Silabele cuprinse între [$\widehat{12}$] și ultimul cuvînt au un ton identic cu al ultimului cuvînt (ex. 1) I) sau cu al silabei [$\widehat{12}$] (ex. 1) II), și de aceea vom considera deocamdată nerelevant tonul acestor silabe.

Avem a face deci cu o intonație *descendentă* în primul caz și cu o intonație *ascendentă* în cel de al doilea caz. Avînd în vedere numai tonul cu care este pronunțată partea finală (ultimul cuvînt) a unui macrosegment, vom vorbi, deci, de un *contur terminal descendent* în 1) I și de un *contur terminal ascendent* în 1) II.

Dacă se compară 2) I și 2) II, se constată că ambele propoziții conțin cîte două silabe la articularea cărora se produce o modificare a tonului. În 2) I, silaba [mik] conține tonul [$\widehat{12}$] și silaba [re] (pede) conține tonul [$\widehat{21}$]; în 2) II, silaba [mik] conține tonul [$\widehat{12}$], iar silaba [re](pede) conține tonul [$\widehat{23}$].

În ambele cazuri, enunțul, începînd de la silaba [$\widehat{12}$], este divizat în două: prima parte, de la silaba [$\widehat{12}$] și pînă la silaba [$\widehat{21}$] sau [$\widehat{23}$] exclusiv, a doua parte, de la silaba [$\widehat{21}$] sau [$\widehat{23}$] inclusiv și pînă la pauză.

În ambele cazuri, dacă luăm ca punct de reper silaba [$\widehat{12}$] și ultimul cuvînt al primei părți a macrosegmentului, adică cuvîntul [alçargă], constatăm că ultimul cuvînt este intonat cu un ton *identic* cu silaba [$\widehat{12}$], adică cu [2 2 2]:

2 2 2
[alçargă].

Dacă se compară intonația silabelor [$\widehat{21}$] și [$\widehat{23}$] din cea de a doua parte a macrosegmentului cu tonul silabei finale a macrosegmentului, se constată că această a doua parte a macrosegmentului are un contur final descendent.

Faptul că în a doua parte a macrosegmentului silabele [$\widehat{21}$] sau [$\widehat{23}$] se compară cu ultima *silabă* a macrosegmentului, și nu cu ultimul *cuvînt*, nu schimbă esențial situația; macrosegmentul [kopilul mik aleargă repede pe stradă]

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 $\widehat{21}$ 1 1 1 1 1 — 1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2
poate fi intonat [kopilul mik alçargă repede pe stradă] sau [kopilul mic alçargă

$\widehat{23}$ 1 1 1 1 1
repede pe stradă]. În acest caz, silabele [$\widehat{21}$] sau [$\widehat{23}$] se pot compara cu tonul ultimului cuvînt, [stradă], intonat cu [1 1].

În cazul discutat mai sus, macrosegmentul conține două contururi terminale: ultimul *descendent* și primul *neutru*, pentru că ultimul cuvînt este intonat cu același ton ca silaba [$\widehat{12}$], și anume [2 2 2]: [alçargă] (2 2 2).

Vom simboliza invariantele fonologice ale celor trei contururi prin: /↓/ = = contur terminal descendent, /|/ = contur terminal neutru, /↑/ = contur terminal ascendent.

2.2.2. Silabe proeminente. În fiecare dintre macrosegmentele 1) I, II întîlnim cîte o silabă care diferă de toate celelalte prin faptul că în timpul *emisiunii ei se produce o ridicare a tonului* de la [1] la [2], modificare de intonație pe care am convenit să o notăm prin [$\widehat{12}$]. Locul silabei [$\widehat{12}$] nu este fix, astfel încît enunțul 1) I poate fi intonat după cum urmează:

1 $\widehat{12}$ 1 1 1 1 1 1 1 1
1) I a) [kopilul mik alçargă repede]

1 2 1 $\widehat{12}$ 1 1 1 1 1 1
b) [kopilul mik alçargă repede]

1 2 1 2 1 $\widehat{12}$ 1 1 1 1
c) [kopilul mik alçargă repede]

1 2 1 2 1 2 1 $\widehat{12}$ $\overset{2}{1}$ 1 $\widehat{12}$ 1 $\widehat{12}$ 1
d) [kopilul mik alçargă repede (bine) (mult)]

Cînd ultimul cuvînt al macrosegmentului conține silaba [12], coborîrea tonului, caracteristică conturului descendent, se efectuează pe silabele care urmează silaba [12]. Dacă urmează două silabe, prima poate fi intonată cu [2] sau [1], a doua cu [1] ; dacă urmează o singură silabă, ea este intonată cu [1]. Dacă cuvîntul este monosilabic, atunci aceeași silabă cuprinde și tonul [12] și coborîrea tonului de la [12] la [1], caracteristică pentru conturul descendent.

În cazul în care enunțul are un contur terminal ascendent ca în 1) II, silaba [12] poate apărea ca și în enunțurile 1) I a)—d), adică în aceleași poziții. Merită o atenție specială cazul corespunzător lui 1) I d), adică situația în care silaba [12] face parte din ultimul cuvînt al unui macrosegment cu contur terminal ascendent.

În acest caz, ridicarea tonului [3] se produce *după* silaba intonată cu [12], așa cum urmează :

1 2 1 2 1 2 1 12 2/3 3 12 3 12 3

1) II d) [kopilul mik alęargă repede (bine) (mult)].

Se observă că, dacă cuvîntul ultim conține două silabe după silaba intonată cu [12], aceste două silabe pot fi intonate ambele cu [3] sau prima cu [2] și a doua cu [3]. În cazul în care după silaba [12] urmează o singură silabă, aceasta este intonată cu [3]. În cazul în care cuvîntul este monosilabic, astfel încît aceeași silabă este intonată cu [12], și trebuie, în același timp, să manifeste și conturul terminal ascendent, atunci tonul *urcă pe aceeași silabă* de la [12] la [3], tot așa cum în 1) I d) tonul *coboară pe aceeași silabă* de la [12] la [1][1].

Singura restricție în ce privește locul silabelor intonate cu [12] este următoarea : o silabă intonată cu [12] trebuie să fie în mod necesar o silabă accentuată (sau, în alți termeni, silabele neaccentuate nu pot fi intonate cu [12]).

Contrastului dintre 1) I a)—d și 1) II a)—d) îi corespunde un contrast în planul conținutului, în sensul că cuvintele care conțin emfază sînt diferite în 1) : I a), b), c), d), respectiv : *copilul, mic, aleargă* și *repede*. Aceeași este natura contrastului din planul conținutului și în enunțurile 1) II a)—d). Putem spune că emfaza unui cuvînt se poate exprima printr-o intonație specifică a silabei accentuate din cuvîntul respectiv. Această intonație specifică se caracterizează printr-o ridicare a tonului (de la [1] la [2]), în timpul emisiunii silabei accentuate.

Întrucît silaba [12] se deosebește de toate celelalte silabe ale macrosegmentului prin intonația ei specifică, diferită de a tuturor celorlalte, o numim *silabă proeminentă*.

---

[1] Relația stabilită de noi aici dintre emfază ([12], în notația noastră) și conturul terminal ascendent, în cazul în care ultimul cuvînt al propoziției (interogative) este și cuvîntul care poartă emfaza apare și în sonogramele care figurează la D a s c ă l u (1975), p. 478 : în cazul cuvintelor oxitone, ridicarea tonului se produce în timpul emisiunii silabei care conține și emfaza ; în cazul cuvintelor paroxitone sau proparoxitone, ridicarea tonului se produce în timpul emisiunii silabelor neaccentuate.

2.2.3. **Contururi intonaționale.** Am stabilit distincția dintre conturul terminal ascendent și conturul terminal descendent comparînd tonul cu care este pronunțat ultimul cuvînt al macrosegmentului (= cuvîntul care precedă pauza) cu tonul silabei proeminente.

Există însă posibilitatea ca același macrosegment să conțină două (eventual mai multe) silabe proeminente, așa cum o arată enunțurile 2) I, II.

În 2) I, cele două silabe proeminente sînt [mik], intonată cu $[\widehat{12}]$, și [re](pede), intonată cu $[\widehat{21}]$. Din punct de vedere fonetic, intonarea silabei [re] diferă de aceea a silabei [mik] prin faptul că tonul *coboară in interiorul aceleiași silabe* de la [2] la [1]. Locul silabei $[\widehat{21}]$, ca și acela al unei silabe $[\widehat{12}]$, nu este determinat decît de prezența sau absența accentului: tonul $[\widehat{21}]$ nu poate sta decît pe o silabă accentuată. În felul acesta, pot exista enunțuri contrastante din punctul de vedere al locului ocupat de o silabă $[\widehat{21}]$:

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 $\widehat{21}$ 1 1 — 1 2 1 $\widehat{12}$ 2 $\widehat{21}$ 1 1 1 1
[kopilul mik alçargă repede] față de [kopilul mik alçargă repede].

Acestui contrast îi corespunde în planul conținutului contrastul dintre enunțul în care cuvintele *mic* și *repede* au emfază și enunțul în care cuvintele *mic* și *aleargă* nu au emfază.

Luînd ca punct de reper silaba proeminentă pentru stabilirea caracterului ascendent, descendent sau neutru al conturului terminal, putem spune că o anumită intonație începe cu silaba proeminentă și deci, în momentul în care găsim o nouă silabă proeminentă, putem spune că în acest punct începe o nouă intonație. *Sfîrșitul* unei intonații este marcat de tonul specific prin care se manifestă conturul terminal: tonul [3] pentru /↑/, tonul [2] pentru /|/ și tonul [1] pentru /↓/. Dat fiind că tonul [2] este caracteristic pentru toate silabele cuprinse între silaba proeminentă și conturul /|/, iar tonul [1] este caracteristic pentru toate silabele cuprinse între silaba proeminentă și /↓/, singura modalitate de a determina sfîrșitul unei intonații neutre sau descendente este apariția unei noi silabe proeminente; sfîrșitul celor două intonații este reprezentat de ultima silabă care precedă imediat o nouă silabă proeminentă. Sfîrșitul unei intonații ascendente este marcat de apariția tonului [3].

Numim *contur intonațional* o secvență fonică care începe cu o silabă proeminentă și sfîrșește cu silaba care precedă imediat următoarea silabă proeminentă (sau pauza) sau cu un cuvînt care conține o silabă intonată cu [3][1].

În enunțul:

1 2 1 $\widehat{12}$ 2 2 2 $\widehat{21}$ 1 1
[# kopilul mik alçargă repede #]
(mik alçargă = 1; repede = 2)

primul contur intonațional începe cu silaba $\overset{\widehat{12}}{[mik]}$ și sfîrșește cu silaba (alear)[gă]; al doilea contur începe cu silaba $\overset{\widehat{21}}{[re]}$ și sfîrșește cu silaba $\overset{1}{[de]}$.

---

[1] Pentru definiție, cf. și Kenneth L. Pike, *The Intonation of American English*, Michigan, 1945, p. 27; Bolinger, *Intersections of Stress and Intonation*, în „Word", XI, 1955, p. 195 și urm.

În enunțul :

```
  1 2 1    12̂   2 21̂   1    1  1  1
[ # kopilul  mik  alęargă  repede # ]
        ─────── 1 ───────|──────── 2 ────────
```

primul contur începe cu silaba $[\widehat{12}]$ [mik] și sfîrșește cu silaba $\overset{2}{[a]}$*(leargă)*, al doilea contur începe cu silaba *(a)*$\overset{\widehat{21}}{[lęar]}$*(gă)* și se termină cu silaba *(repe)*$\overset{1}{[de]}$.

În enunțul :

```
  1 12̂ 2    2    2 21̂   1    1  1  1
[ # kopilul  mik  alęargă  repede # ]
  ────────── 1 ──────────|────────── 2 ──────────
```

am indicat (ca și mai sus) prin 1 și 2 cele două contururi intonaționale.

În enunțul :

```
  1 12̂ 2    3    2 21̂   1    1  1  1
[ # kopilul  mik  alęargă  repede # ]
  ─────── 1 ───────  ─────── 2 ───────
```

am indicat cu 1 și 2 cele două contururi intonaționale.

Din exemplele discutate rezultă că tonurile $[\widehat{12}]$ și $[\widehat{21}]$ sînt în distribuție complementară, $[\widehat{21}]$ apare după /|/, poziție din care este exclusă $[\widehat{12}]$[1].

Tonurile $[\widehat{21}]$ și $[\widehat{23}]$ sînt totdeauna în variație liberă. Tonurile $[\widehat{12}]$, $[\widehat{21}]$, $[\widehat{23}]$ pot fi reduse la o singură invariantă fonologică, pe care o vom simboliza prin /2/.

În interiorul unui contur intonațional, înălțimea silabelor cuprinse între silaba proeminentă și conturul terminal este determinată de natura conturului terminal : sînt intonate cu [1], cînd conturul terminal este /↓/, și cu [2] cînd conturul terminal este /|/ sau /↑/.

Tonul acestor silabe, fiind predictibil, nu este fonologic relevant, astfel încît nu este necesară o reprezentare fonologică a lui. În acest fel este posibil ca reprezentarea prin /2/ să fie rezervată exclusiv silabei proeminente.

2.2.4. Contur terminal și pauză. Raportul dintre contururile terminale și pauză /#/ este următorul : contururile /↓/ și /↑/ pot sau nu pot fi însoțite de pauză ; în schimb, pauza este însoțită totdeauna de unul din cele două contururi. Raportul dintre /↓/, /↑/ și /#/ este de *dependență* ; pauza depinde de cele două contururi.

---

[1] D a s c ă l u (1975), p. 280, consideră că silaba proeminentă este caracterizată printr-un *ton jos* sau prin *intonare descendentă*, deci $[\widehat{21}]$ în notația noastră. Afirmația se referă exclusiv la intonația *propozițiilor* interogative „totale“. După toate aparențele (vezi în special sonagramele nr. 3, de la p. 478), aceste propoziții „încep“ pe un ton mai înalt, fapt care determină realizarea emfazei prin *coborîrea* tonului. În cazul propozițiilor asertive care nu încep pe un ton înalt, emfaza nu se poate realiza, se pare, decît prin *ridicarea* tonului ($[\widehat{12}]$ în notația noastră). Acesta este unul dintre motivele pentru care la D a s c ă l u *(loc. cit.)* emfaza este caracterizată în mod diferit de felul în care apare caracterizată aici. Al doilea motiv este faptul că autoarea are în vedere exclusiv *propozițiile*, în timp ce noi pornim de la ideea că într-o propoziție pot exista mai multe contururi intonaționale.

Între /|/ şi /#/ este un raport de *excluziune*; unde apare unul din cei doi termeni, nu poate apărea celălalt.

Pentru exemplificare:

a) /dakă vr$\overset{2}{e}$i↑#v$\overset{2}{i}$n la tine miine↓#/

b) /dakă vr$\overset{2}{e}$i↑v$\overset{2}{i}$n la tine miine↓#/

c) /dakă vr$\overset{2}{e}$i vin la tine↓#m$\overset{2}{î}$ine↓#/

d) /dakă vr$\overset{2}{e}$i vin la tine↓m$\overset{2}{î}$ine↓#/

Intonaţiile a)—d) sînt toate posibile.

În schimb este posibilă numai intonaţia:

e) /dakă vr$\overset{2}{e}$i vin la tine|m$\overset{2}{î}$ine↓#/

nu şi intonaţia:

f) /dakă vrei v$\overset{1}{i}$n la tine|#m$\overset{2}{î}$ine↓#/.

Observaţie: Intonaţia f) este posibilă numai în condiţii determinate extralingvistic: în cazul în care vorbitorul nu este hotărît în momentul vorbirii asupra zilei pe care vrea să o fixeze.

Între contururile intonaţionale şi diversele categorii gramaticale (morfologice şi sintactice) nu există o legătură necesară, lucru observat deja de o serie de cercetători[1].

Un contur intonaţional este un constituent al unui semnificant şi nu este el însuşi un semnificant, tot aşa cum fonemele sînt constituenţi ai unor semnificanţi, fără a fi ele însele semnificanţi.

Un contur intonaţional poate să cuprindă un cuvînt sau mai multe cuvinte şi, uneori, chiar numai o parte a unui cuvînt, ca în exemplul întîlnit: /kop$\overset{2}{i}$lul mik al$\overset{2}{e}$argă repede↓/, unde primul contur este constituit din secvenţa /kop$\overset{2}{i}$lul mik a|/.

Se consideră că conturul /↑/ este caracteristic pentru propoziţiile interogative, în timp ce conturul /↓/ este caracteristic pentru propoziţiile enunţiative: /v$\overset{2}{i}$i la mine↑/ *(vii la mine?)* faţă de /*v$\overset{2}{i}$i la mine*↓/ *(vii la mine)* (cf. Popescu Marin, 1961), cu excepţia cazului în care propoziţia conţine o particulă interogativă: /k$\overset{2}{î}$nd vii la mine↓/.

În realitate, conturul /↑/ poate să apară nu numai la sfîrşitul propoziţiilor, ci şi la al sintagmelor unor propoziţii: /kopilul m$\overset{2}{i}$k↑ aleargă|r$\overset{2}{e}$pede↓/.

Acelaşi contur ascendent poate caracteriza fie o propoziţie regentă, fie o propoziţie subordonată, aşa cum arată următoarele exemple:

I *a)* /k$\overset{2}{î}$nd|plek de akasă↑v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

b) /fiindkă pl$\overset{2}{e}$k|de akasă↑v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

---

[1] cf. A. A. Reformatskij, *Vvedenie v jazykoznanie*, Moskva, 1955, p. 239.

c) /dakă|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↑v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

d) /ka s$\overset{2}{ă}$|plek de akasă↑ v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

e) /deʃi|plek de akasă↑v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

II a) /v$\overset{2}{i}$n la tine↑kînd|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↓/

b) /v$\overset{2}{i}$n la tine↑fiindkă|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↓/

c) /v$\overset{2}{i}$n la tine↑dakă|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↓/

d) /v$\overset{2}{i}$n la tine↑ka să|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↓/

e) /v$\overset{2}{i}$n la tine↑deʃi|pl$\overset{2}{e}$k de akasă↓/.

O legătură mai consistentă cu categoriile gramaticale o are, credem, conturul neutru. Am putea spune că acest contur exprimă legătura dintre două unități sintactice care conțin fiecare cîte un element caracterizat prin emfază. Aceste unități sintactice pot avea însă naturi destul de diferite : pot fi două sintagme ale aceleiași propoziții, pot fi două propoziții în raport de subordonare sau pot fi două propoziții în raport de coordonare :

III /kop$\overset{2}{i}$lul mik a|l$\overset{2}{e}$argă repede↓/

IV /kînd pl$\overset{2}{e}$k de akasă|v$\overset{2}{i}$n la tine↓/

V /pl$\overset{2}{e}$k de akasă și|v$\overset{2}{i}$n la tine↓/.[1]

3. UNITĂȚI SEGMENTALE

Unitățile segmentale ale limbii române sînt vocalele, semivocalele și consoanele. Unitățile segmentale se disting de unitățile suprasegmentale prin faptul că cele două clase de unități contractează relații diferite.

Unitățile suprasegmentale pot constitui elementul subordonat într-o relație de dependență heterosintagmatică, în timp ce unitățile segmentale (constituenții silabelor) nu pot fi elemente dependente ale unei relații heterosintagmatice.

De asemenea, între unitățile discutate și constituenții silabelor nu poate exista o relație de comutare, fapt care demonstrează că cele două serii de unități aparțin la categorii diferite.

---

[1] O descriere fonetică detaliată bazată pe analiza spectrală a intonației propozițiilor interogative românești poate fi găsită în D a s c ă l u (1975), p. 477—480 ; (1979 a), p. 35—44 ; (1979 b), p. 113—116 ; (1980), p. 123—128. Diferențele dintre descrierea fonetică a intonației românești pe care am făcut-o aici și descrierea Laurenției D a s c ă l u (cf. mai sus, p. 54, n. 1) se datoresc : *a)* faptului că autoarea are în vedere propozițiile interogative ; *b)* faptului că implicit D-sa pornește de la identificarea noțiunii de „contur intonațional" cu noțiunea de expresie fonetică *a propoziției* (sau *a frazei*). Pentru noi în *aceeași* propoziție (frază) pot exista mai multe contururi intonaționale.

Distincţia între cele două categorii se face pe baza funcţiunii de centru silabic. *Silaba se defineşte ca segment minimal al expresiei care este susceptibil de a primi un accent şi numai unul singur.* Definiţia trebuie precizată în sensul că silaba este un segment minimal care poate primi un accent şi numai unul şi totdeauna în acelaşi loc şi numai în acelaşi. Această precizare este necesară pentru a putea face distincţia între silabă şi cuvînt, care şi el poate (în limba română) primi un accent şi numai unul singur. (E vorba desigur de accentul /'/, principal.) Însă în timp ce, în cuvînt, locul accentului poate varia (în limbile cu accent mobil), adică un segment de expresie ca, de exemplu, [kîntă] poate fi accentuat [kîn'tă] şi ['kîntă], în silabă, locul accentului este totdeauna acelaşi. Mai precis: *în cuvînt, locul accentului este distinctiv, el putînd opune două segmente fonematice identice; în silabă locul accentului este nedistinctiv, deoarece două silabe accentuate cu o structură fonematică identică nu se deosebesc niciodată prin locul accentului.*

3.1. VOCALE ŞI SEMIVOCALE

În cele ce urmează, vom trata în aceeaşi secţiune cele două categorii de unităţi, întrucît, aşa cum va rezulta din **3.1.2.**, interpretarea fonologică a semivocalelor nu poate fi discutată independent de raportul dintre acestea şi segmentele vocalice cu care seamănă fonetic.

3.1.1. Vocalele. Compararea cuvintelor [par, pir, păr, por, pur] ne arată că segmentele [a, i, ă, o, u] sînt comutabile; corelaţia [a : i : ă : o : u] din planul expresiei este solidară cu corelaţia: {par : pir : păr : por : pur} din planul conţinutului.

Prin compararea perechilor: [văr, vîr], [sar, ser] se pot stabili corelaţiile [ă : î], [a : e] din planul expresiei, solidare cu corelaţiile {văr : vîr}, {sar : ser} din planul conţinutului. Unităţile de expresie degajate sînt distincte între ele.

Se poate constata că segmentele [a, e, i, ă, î, o, u] degajate mai sus constituie o *categorie* distinctă, întrucît contractează o relaţie în care nu poate intra nici unul dintre segmentele care precedă sau urmează unităţile în discuţie.

Astfel, pe baza probei de comutare, comparînd cuvintele [par, bar, kar, dar, ʒar, lar, rar, sar, ţar, zar], putem degaja elementele [p, b, k, d, ʒ, l, r, s, ţ, z].

Constatăm că nici un membru al seriei [a, e, i, ă, î, o, u] nu comută cu nici un membru al seriei [p, b, k, d, ʒ, l, r, s, ţ, z].

Constatăm, de asemenea, că în contextele discutate, segmentul central [a, e, i, ă, î, o, u] nu poate fi „comutat cu zero" sau, mai precis, nu poate lipsi. În schimb, poate lipsi atît segmentul iniţial: [ar, 'era, 'iris, 'ăsta, în, 'ordine, 'urmă], cît şi segmentul final: [îngro'pa, pe, li'pi, îngro'pă, vî'rî, o, tu].

Atragem atenţia asupra faptului că *definim contextul numai prin accent şi prin tranşa de expresie care figurează sub accent (adică prin silabă).* Nu este deci relevant faptul că silaba în discuţie este sau nu este urmată sau precedată de un alt segment de expresie. Cu alte cuvinte, spunem că atît în [por], cît şi în ['ordine], [o] apare în acelaşi context, adică sub accent.

De asemenea, este nesemnificativă în discuţia de faţă natura segmentului care precedă sau urmează segmentele [a, e, i, ă, î, o, u]. Relevant este numai faptul că segmentele în discuţie sînt urmate sau precedate de segmente cu

care nu pot comuta. Astfel, [a] din [par] este în același raport cu segmentul următor, [r], ca și cu segmentul următor din [asta], adică [s] ; [a] nu poate comuta nici cu [r], nici cu [s].

De aceea, pentru a arăta că segmentul [ă] poate apărea neprecedat de un segment din categoria acelora cu care nu poate comuta, este suficient să arătăm că [ă] apare după pauză, indiferent de natura segmentului următor.

Rezultă de aici că relația de dependență (§ 1.2, pag. 31) se stabilește între accent și seria [a, e, i, ă, î, o, u]. Prezența celorlalte elemente, cu care [a, e, i, ă, î, o, u] nu pot comuta, este facultativă.

Numim vocale (V) *segmentele din prima categorie (cele determinate de accent) și* consoane (C) *segmentele din cea de a doua categorie.*

Deoarece accentul depinde de segmentele [a, e, i, ă, î, o, u] însoțite sau neînsoțite de consoane, în timp ce o consoană poate face parte dintr-o tranșă accentuată numai atunci cînd este însoțită de o vocală, spunem că :

1) C→V

Vocalele reprezintă elementele centrale sau, în terminologia lui H o c k e t t (1955, p. 55—56), *nucleul* silabei ; consoanele reprezintă elementele marginale sau *sateliții*, în aceeași terminologie.

Vocalele reprezintă o *categorie* distinctă, întrucît contractează *relații* distincte în raport cu consoanele ; accentul este în raport de dependență față de categoria vocalelor ; consoanele, la rîndul lor, sînt în raport de dependență față de categoria vocalelor. Categoria consoanelor este distinctă de categoria accentelor, deoarece accentele reprezintă o categorie de unități suprasegmentale, în timp ce consoanele (ca și vocalele) fac parte din categoria unităților segmentale.

Segmentele vocalice degajate prin comutare se clasifică fonetic după cum urmează :

	anterioare	posterioare	
		nonrotunjite	rotunjite
închise	i	î	u
medii	e	ă	o
deschise		a	

Ele pot fi identificate în diverse poziții, după cum urmează (indicăm, atunci cînd e cazul, modificările fonetice determinate de *contextul fonetic*).

3.1.1.1. Descrierea fonetică a alofonelor vocalice. Atunci cînd urmează după consoanele [k', g', č, ğ], precum și după semivocalele [j, e̯], vocalele din seria [a, o, u] își deplasează localizarea în regiunea anterioară [ȧ, ȯ, u̇][1] : [k'ȧr, 'g'ȧră, 'čȧră, ğȧm, 'te̯ȧmă, jȧr ; k'ȯr, g'ȯl, čȯ'rap, ğȯl, 'le̯ȯrpăj, 'mjȯrlăj ; k'u̇l, g'u̇'dem, ču̇r, 'ğu̇lğu, vre̯u̇n, 'ju̇te] (*chiar, gheară, ceară, geam, teamă, iar ; chior, ghiol, ciorap, giol, leorpăi, miorlăi ; chiul, ghiudem, ciur, giulgiu, vreun, iute*).

---

[1] cf. și P e t r o v i c i (1952, p. 170—173), unde este exclus [e̯] dintre sunetele care condiționează deplasarea de articulație.

Atunci cînd urmează după semivocalele [o̯, w], vocalele din seria centrală [a, ă, î] se articulează cu o ușoară rotunjire a buzelor și cu un grad mai mare de închidere [ạ̊, ặ̊, ị̂̊] : ['toạ̊kă, l(u)'wặ̊, l(u)'wị̂̊nd] *(toacă, luă, luînd)*. (P e t r o v i c i (1952, p. 172) nu semnalează decît varianta [ạ̊].)

După secvențele [k'o̯, g'o̯, čo̯, ğo̯, jo̯] apare un [a] anterior și labializat [ạ̊] : ['k'o̯ạ̊ră, 'g'o̯ạ̊gă, 'čo̯ạ̊ră, ğo̯ạ̊rsă, ari'pjo̯ạ̊ră] *(chioară, ghioagă, cioară, gioarsă*[1], *aripioară)*. (P e t r o v i c i (1952, p. 171) consideră că vocala [ạ̊] apare după seria consoanelor muiate și rotunjite.)

Vocalele [a, e, i, o, u, ă, î] pot apărea devocalizate, adică lipsite de vibrațiile glotale[2] : [ḁ, e̥, i̥, o̥, u̥, ḁ̆, î̥].

Devocalizarea se produce, în special, în poziție finală[3].

Factorii care favorizează devocalizarea în această poziție pot fi descriși după cum urmează[4] :

1. Natura sunetului care precedă sunetul final : cînd sunetul precedent este surd, devocalizarea este mai frecventă și mai completă : ['vulpe̥, 'fače̥, 'dînsḁ].

2. În poziție neaccentuată, vocalele finale sînt supuse devocalizării într-o măsură mult mai mare decît în poziție accentuată.

3. Dacă cuvîntul nu este accentuat în frază, vocala finală este într-o măsură mai mare susceptibilă de devocalizare.

4. Dacă pauza dintre cuvinte este marcată într-o măsură mai mare, devocalizarea vocalei finale este favorizată.

Condițiile formulate de Alf L o m b a r d au fost confirmate statistic în studiul lui Andrei A v r a m (1961 (b), p. 20—43), care a adus și unele precizări :

1. Devocalizarea apare mai frecvent la vocalele precedate de consoane simple, decît la vocalele precedate de grupuri de consoane (p. 22—23).

2. Între gradul de închidere și frecvența asurzirii vocalelor există un raport proporțional (p. 24).

3. Prezența accentului în silaba penultimă favorizează asurzirea vocalei finale (p. 25).

4. Tempoul *allegro* de vorbire favorizează asurzirea vocalelor finale (p. 26).

5. Lipsa valorii fonologice (sau morfologice) a vocalei finale favorizează asurzirea (p. 27).

În ce privește devocalizarea vocalelor accentuate în alte poziții decît cea finală, studiile lui Alf L o m b a r d (1935, p. 140—141) și al lui Andrei A v r a m (1961 (b), p. 36—43) demonstrează că nu se pot fixa în termeni mai generali condițiile care favorizează acest fenomen.

Trebuie să observăm că în toate condițiile enumerate prezența vocalelor devocalizate este f a c u l t a t i v ă, în sensul că *vocalele devocalizate sînt în raport de variație liberă cu vocalele propriu-zise.*

---

[1] Haină veche, uzată.

[2] cf. Olimpiu Ș t e f a n o v i c i - S v e n s k, *Vocalele fără de voce în românește,* în DR, VI, 1929—1930, p. 372.

[3] cf. L o m b a r d (1935), p. 137.

[4] cf. L o m b a r d, pp. 138—140.

Vocala [i], precedată de o consoană sau de un grup de consoane, cu excepția grupurilor constituite din consoană + [l, r], apare devocalizată și asilabică înainte de [#] atunci cînd nu e sub accent: [lupi̥, fjerbi̥], dar ['umpli, 'negri].

3.1.1.2. Reducția variantelor vocalice. Pe baza criteriului distribuției complementare, a variației libere și a posibilității de a formula *reguli de transformare pozițională* care să stabilească echivalența între seriile vocalice care apar în poziții diferite, variantele descrise mai sus pot fi grupate în foneme, după cum urmează:

3.1.1.2.1. Vocalele palatalizate. Seriile [ȧ, ȯ, u̇] și [a, o, u] sînt în distribuție complementară. Cele două serii pot fi considerate ca echivalente, dacă interpretăm seria [ȧ, ȯ, u̇] ca rezultat al transformării poziționale obținute prin aplicarea operatorului „poziția după palatală" (pag. 37–39). Pe baza distribuției complementare și a echivalenței fonetice, seria [ȧ, ȯ, u̇] poate fi interpretată ca serie de variante aparținînd la aceleași foneme cu seria [a, o, u].

3.1.1.2.2. Vocalele labializate. Seriile [å, ă̊, î̊] și [a, ă, î] sînt în distribuție complementară: seria [å, ă̊, î̊] apare după (semi)vocale labiale, poziție în care este exclusă ocurența seriei [a, ă, î]. Cele două serii sînt echivalente, deoarece seria [å, ă̊, î̊] este rezultatul transformării seriei [a, ă, î] prin aplicarea operatorului „poziția după (semi)vocală labială". Fiind asemănătoare din punct de vedere fonetic și în distribuție complementară, seriile [å, ă̊, î̊] și [a, ă, î] trebuie considerate ca fiind două serii de variante ale acelorași foneme.

Vocala [ȧ̊] este în distribuție complementară cu vocala [a]: vocala [ȧ̊] apare după o succesiune constituită dintr-o consoană palatală și semivocala [o̯]; din această poziție este exclusă ocurența vocalei [a]. Segmentele [ȧ̊] și [a] sînt echivalente, primul putînd fi interpretat ca transformare a celui de al doilea; operatorul de transformare este poziția care determină prezența segmentului [ȧ̊]. Segmentele [ȧ̊] și [a] sînt deci variante ale aceluiași fonem.

3.1.1.2.3. Vocalele „devocalizate" [ḁ, e̥, i̥, o̥, u̥, ḁ̆, î̥] sînt în variație liberă cu vocalele din seria [a, e, i, o, u, ă, î]. Fac excepție [i̥] și [i], care, *în poziție finală (înainte de [#]), se găsesc în raport de comutare în stilul vorbit al limbii*: corelației [lupi̥; lupi] (ortografic *lupi*; *lupii*) din planul expresiei îi corespunde corelația {pluralul nearticulat: pluralul articulat} în planul conținutului.

Dat fiind raportul de variație liberă dintre membrii seriei [a, e, i, o, u, ă, î] și membrii seriei [ḁ, e̥, i̥, o̥, u̥, ḁ̆, î̥] în toate pozițiile, cu excepția poziției finale, unde [i̥] și [i] intră în raport de comutare, cele două serii trebuie interpretate ca serii de variante ale aceleiași serii de foneme vocalice.

În ce privește segmentele [i̥] și [i], situația este mai complicată. Dat fiind raportul de comutare care se stabilește între cele două segmente, interpretările fonologice posibile sînt următoarele:

a) [i̥] reprezintă muierea sau palatalizarea consoanei finale; diferența între forma [lup] și forma [lupi̥] ar consta în faptul că în [lup] consoana finală este dură, în timp ce în [lupi̥] consoana finală este muiată (palatalizată). În acest caz, avem a face, la pluralul nearticulat, cu o formă constituită din trei foneme [l-u-p'], care se opune formei de plural articulat, constituită din patru foneme [l-u-p'-i]. Aceasta este interpretarea propusă de acad. Emil Petrovici (1950; cf. și 1934)[1];

b) [i̥] aparține la alt fonem decît [i]. În acest caz, formele [lupi̥] și [lupi] sînt ambele constituite din cîte patru foneme; primele trei identice, [l-u-p], ultimul fiind diferit pentru cele două forme, [i̥] și [i]. Aceasta este interpretarea dată de Andrei Avram (1959), care identifică pe [i̥] cu [ę̥], ambele fiind alofone ale unui fonem distinct de /i/.

Prima interpretare prezintă dezavantajul de a încărca inventarul de foneme cu un număr de invariante consonantice, și anume cu întreaga serie a consoanelor muiate sau palatalizate.

Cea de a doua interpretare înlătură acest inconvenient, însă, după cum vom vedea, este asociată de acceptarea unei categorii *fonologice* a semivocalelor, categorie distinctă de aceea a consoanelor (în care sînt incluse /j/ și /w/) și aceea a vocalelor.

Pentru a evita introducerea unei noi unități în inventarul de foneme, putem lua în considerație faptul că [i̥] și [i] nu apar niciodată în același context: [i̥] apare, totdeauna, în poziție neaccentuată, înainte de /#/, în timp ce [i] este exclus în această poziție. Segmentul [i̥] poate fi considerat ca o transformare a lui [i], transformare în care operatorul este „poziția neaccentuată și înainte de #".

Cercetările experimentale au arătat că [i̥] nu este altceva decît un [i] scurtat[2].

Pe baza criteriului distribuției complementare și al echivalenței fonetice, [i̥] și [i] pot fi considerate ca variante ale aceluiași fonem. În felul acesta, orice [i̥] în poziția discutată poate fi echivalat cu un [i].

3.1.1.3. Sistemul vocalic: trăsături distinctive. Se pot stabili următoarele trăsături distinctive care caracterizează fonemele vocalice ale limbii române:

a) deschis/nondeschis;

b) închis/nonînchis;

c) anterior/nonanterior;

d) rotunjit/nonrotunjit.

---

[1] Al. Rosetti (1955) observă însă, pe bună dreptate, că trebuie făcută distincția între consoanele muiate și consoanele palatalizate. În cel de al doilea caz, timbrul palatal al consoanei este determinat de un sunet palatal următor. În cazul limbii române, într-un cuvînt ortografiat *lupi*, consoana finală este palatalizată și nu muiată, ceea ce înseamnă că după consoană urmează un sunet palatal (cf. și Rosetti, 1961).

[2] cf. Șuteu (1960).

Notînd cu + prezenţa uneia dintre trăsăturile distinctive, cu — absenţa uneia dintre trăsăturile distinctive şi prin ∅ lipsa de relevanţă fonologică a trăsăturii respective, putem reprezenta sistemul vocalic al limbii române după cum urmează:

	a	e	i	ă	î	o	u
deschis/nondeschis	+	—	—	—	—	—	—
închis/nonînchis	—	—	+	—	+	—	+
anterior/nonanterior	∅	+	+	—	—	—	—
rotunjit/nonrotunjit	∅	∅	∅	—	—	+	+

Opoziţia dintre vocalele nonanterioare, nonrotunjite /ă, î/ şi cele anterioare /e, i/ se neutralizează după consoanele palatale [k′, g′, č, ğ] şi după [j]. Forma de manifestare a neutralizării este faptul că seria /ă, î/ este exclusă din poziţia amintită.

3.1.2. Semivocalele. Compararea cuvintelor ['beată, 'bjată, 'teakă, toakă, aj, aw] *(beată, biată, teacă, toacă, ai, au)* pune în evidenţă existenţa raporturilor de comutare [e̯ : j ; e̯ : o̯ ; j : w], întrucît corelaţiilor [e̯ : j ; e̯ : o̯ ; j : w] din planul expresiei le corespund corelaţiile {beată : biată, teacă : toacă, ai : au} din planul conţinutului. Se poate vorbi deci, în limba română, de existenţa entităţilor [e̯, o̯, j, w].

Aceste elemente sînt distincte de segmentele vocalice [e, o, i, u], cu care, după cum vom vedea mai jos (**3.1.2.1**), seamănă din punct de vedere fonetic, dar diferă din punct de vedere structural, întrucît nu pot primi accentul. În raport cu consoanele, cu care se aseamănă funcţional prin aceea că nu pot apărea sub accent, semivocalele formează o categorie aparte, caracterizată printr-un număr de particularităţi de distribuţie foarte restrictive: nu pot apărea după consoană la finală de cuvînt (deci înainte de pauză), cu excepţia semivocalei [j] (v. mai jos, **3.1.2.2**); în grupurile consonantice, segmentele [e̯, o̯, j, w] nu pot ocupa decît poziţia imediat precedentă vocalei; combinaţiile dintre aceste segmente sînt extrem de puţine (numai [jo̯, e̯o̯]), iar frecvenţa acestor combinaţii în cuvinte este, de asemenea, extrem de rară (= există foarte puţine cuvinte în care apar aceste combinaţii).

Caracteristicile menţionate ne determină să considerăm că segmentele [e̯, o̯, j, w] aparţin unei categorii distincte atît de aceea a consoanelor, cît şi de aceea a vocalelor, anume categoriei pe care o vom numi, prin convenţie, în acord cu uzul tradiţional, a **semivocalelor**.

Segmentele degajate mai sus prin comutare pot fi clasificate fonetic după cum urmează:

	anterioare	nonanterioare rotunjite
închise	j	w
nonînchise	e̯	o̯

3.1.2.1. **Descrierea fonetică a alofonelor semivocalice.** În descrierea fonetică a acestor unități ne bazăm pe rezultatele cercetărilor întreprinse la laboratorul de fonetică al *Centrului de cercetări fonetice și dialectale* din București.

[ẹ] din diftongul [ẹȧ] poate fi delimitat cu precizie ca segment independent, cu o durată scurtă, care poate fi introdus pe cale sintetică într-un alt cuvînt fonetic, în care este perceput ca [e] vocalic normal. Semivocala [ẹ] din [ẹȧ] este mai scurtă decît un [e] neaccentuat din cuvinte ca ['niște, pe] *(niște, pe)*. Vibrațiile semivocalei [ẹ] seamănă cu vibrațiile vocalei [e], iar la audiție nu există deosebire între [ẹ] și [e]. Dacă durata lui [e] din diftongul [ẹȧ] se prelungește, [e] se separă de [a] prin tăietura silabică[1].

[ọ] din diftongul [ọå] este un element care poate fi precis delimitat. Introdus pe cale sintetică într-un alt cuvînt, el este perceput ca [o]. Dacă durata lui [ọ] din diftongul [ọå] se prelungește, diftongul se disociază în două vocale în hiat[2].

[j] din diftongul [jȧ] este un element asilabic, diferit de [i] prin faptul că, formînd diftong cu vocala următoare, își pierde calitatea silabică[3]. Zgomotul de fricțiune produs în timpul articulării acestui sunet (ca prim element al unui diftong ascendent) îi conferă un caracter consonantic mai pronunțat[4] decît acela al lui [ẹ].

[w] din diftongul [wȧ] este un sunet asilabic diferit de [u] prin faptul că, formînd diftong cu vocala următoare, nu are calitate silabică[5].

În ce privește sunetele de tipul celui notat prin litera *i* în *lupi*, [i̥], caracteristicile sale fonetice sînt următoarele:

(a) este *nesilabic* și, prin urmare, *neaccentuabil;*

(b) este (spre deosebire de [i] și [j]) *surd* (= emisiunea sunetului nu este însoțită de vibrații glotale);

(c) are o durată mai mică decît a oricărei consoane și decît a semivocalei [j]; durata de emisiune a segmentului [i̥], atunci cînd este precedat de oclusive, coincide cu momentul de explozie a consoanei precedente;

(d) dintr-un cuvînt înscris pe bandă magnetică, segmentul [i̥] poate fi izolat; de asemenea, în poziție finală de cuvînt poate fi adăugat pe cale sintetică un element provenit din scurtarea unei vocale -*i* sau a unei semivocale -*i*, percepția auditivă a formei obținute fiind identică cu aceea a unei forme cu [i̥] final autentic; ambele fapte probează independența acustică a segmentului [i̥] în raport cu consoana precedentă, precum și înrudirea de natură acustică dintre [i̥] și [j] sau [i][6].

În ce privește semivocalele închise, [j] și [w], trebuie observat că, în poziție post-vocalică, acestea prezintă un zgomot de fricțiune mai puțin pronunțat (eventual, total absent) în raport cu situația în care cele două

---

[1] cf. *Recherches* (1959), p. 28–30.

[2] cf. *Ibidem*, p. 40–41, 45.

[3] cf. *Ibidem*, p. 18.

[4] cf. A v r a m (1959), p. 135–6; L o m b a r d (1935), p. 114.

[5] cf. *Recherches* (1959), p. 41.

[6] Pentru (a)–(c), vezi P e t r o v i c i (1934); pentru (d), vezi Ș u t e u (1960).

segmente apar în poziție pre-vocalică, trăsătură care le apropie de vocale și le diferențiază de consoane. Notăm aceste variante prin [i̯] și, respectiv, [u̯]. Semivocalele nonînchise, [e̯] și [o̯], nu prezintă variante de același tip, întrucît segmentele respective nu apar niciodată în poziție post-vocalică.

3.1.2.2. **Reducția variantelor semivocalice.** Pe baza faptelor de distribuție complementară, a celor de variație liberă și a posibilității de a formula *reguli de transformare pozițională* care să stabilească echivalența dintre seriile de sunete care apar în poziții diferite, variantele descrise mai sus pot fi grupate în foneme, după cum urmează :

(i) Seriile [j, w], [i̯, u̯] apar în distribuție complementară : prima în poziție pre-vocalică, a doua în poziție post-vocalică. Cea de a doua serie poate fi considerată ca o transformare a celei dintîi, prin aplicarea operatorului poziție „post-vocalică" ; rezultatul aplicării acestui operator este suprimarea zgomotului de fricțiune. Seriile [j, w], [i̯, u̯] sînt deci echivalente, ceea ce înseamnă că avem a face cu o singură serie de foneme (semivocalice), cu două realizări fonetice distincte (pre- și post-vocalică) : /j, w/.

(ii) Segmentul [i̥] se află în distribuție complementară atît cu [j], cît și cu [i̯] : primul apare numai *după consoană* sau *grupuri consonantice* (cu excepția celor constituite din *consoană* + [l] sau [r]) și înainte de pauză, în timp ce [j], [i̯] sînt excluse din această poziție. Se poate considera că [i̥] este o transformare a celor două segmente, prin aplicarea operatorului „poziția după consoană sau grup consonantic (cu excepția celor constituite din *consoană* + [l], [r]) și înainte de [#]". Fiind în distribuție complementară și asemănătoare fonetic (= [i̥] este un [j] sau un [i̯] cu modificările introduse de operatorul de transformare pozițională menționat), seria [j], [i̯], pe de o parte, și sunetul [i̥], pe de altă parte, trebuie considerate ca aparținînd aceluiași fonem : /j/.

Pe baza celor arătate în acest paragraf, putem stabili existența următoarelor foneme semivocalice :

/e̯/ cu varianta [e̯]
/o̯/ cu varianta [o̯]
/j/ cu variantele [j, i̯, i̥]
/w/ cu variantele [w, u̯].

3.1.2.3. **Alte interpretări fonologice date semivocalelor românești.** Pe lîngă interpretarea fonologică a semivocalelor românești prezentată aici mai sus (3.1.2.2), au mai fost propuse și altele, printre acestea figurînd și unele interpretări ale noastre mai vechi.

Menționăm în continuare cîteva dintre cele pe care le-am considerat mai semnificative.

1° Segmentele [j, w] sînt reprezentante ale unor foneme consonantice /j, w/ și sînt, prin urmare, foneme independente, în raport cu vocalele corespunzătoare /i, u/. Segmentele [e̯, o̯], din cuvinte ca [te̯akă, to̯akă] sînt rezultatul unor articulații suplimentare ale consoanelor precedente, ele *depind* de aceste consoane și formează împreună cu acestea segmente monofonematice. În felul acesta, se admite că, în limba română, există foneme consonantice *palatale* (sau „diezate", în termeni acustici), anume acelea urmate de [e̯] (care nu este decît „coloratura palatală" a exploziei consoanelor), consoane *rotunjite* (sau *labializate* sau „bemolate", în termeni acustici), anume celor urmate de [o̯] (care nu este decît „coloratura labială" a exploziei con-

soanelor), consoane *palatale și rotunjite* (sau „diezate și bemolate", în terminologie acustică), anume cele urmate de [e̯o̯]. În cuvinte ca *leagă, seară, teacă*, primul fonem este o consoană palatală : /l', s', t'/ ; în cuvinte ca *poartă, soare, toacă*, primul fonem este o consoană labializată : /p°, s°, t°/ ; în cuvinte ca *leoarcă*, primul fonem este o consoană palatală și rotunjită : /l'°/. Tot consoane palatale sînt și cele care apar în poziție finală de cuvînt (în *crești, lupi, pomi, urși, poți, vezi* etc.), deci /t', p', m', ʃ', ț', z'/ etc. În conformitate cu această descriere, un cuvînt ca *teacă*, fonematic /'t'akă/, este constituit din patru foneme /t'/, /a/, /k/ și /ă/ ; un cuvînt ca *toacă*, fonematic /'t°akă/, este constituit tot din patru foneme /t°/, /a/, /k/ și /ă/ ; din punctul de vedere al *numărului* de foneme, cele două cuvinte amintite nu se deosebesc de un cuvînt ca *tacă*, fonematic /'takă/ ; distincția între cele trei cuvinte o stabilește fonemul inițial : /t'/ în primul cuvînt ; /t°/, în cel de al doilea ; /t/ în cel de al treilea[1].

2° Segmentele [j, w], ca și în cazul primei descrieri menționate, sînt reprezentante ale unor foneme consonantice : /j, w/ și, prin urmare, foneme independente în raport cu vocalele corespunzătoare : /i, u/. Segmentele [e̯, o̯] sînt reprezentante ale unor foneme care nu sînt nici consonantice, nici vocalice, mai exact, foneme care au trăsături comune și cu consoanele și cu vocalele, /e̯, o̯/, și care sînt, prin urmare, foneme independente în raport cu vocalele corespunzătoare /e, o/[2].

Se observă că, în termenii ambelor descrieri (1°, 2°), statutul fonologic al segmentelor [j, w] este diferit de statutul fonologic al segmentelor [e̯, o̯] ; atît în 1° cît și în 2°, [j, w] sînt considerate foneme *consonantice* (deci din aceeași categorie cu [p, t, k] etc.).

3° Într-o descriere mai veche a fonologiei limbii române[3], am considerat că semivocalele [j, w, e̯, o̯] sînt variante ale fonemelor vocalice corespunzătoare [i, u, e, o], care apar urmate sau precedate de ceea ce am numit acolo „jonctura silabică"[4], simbolizată prin /+/. Realizarea fonetică a „joncturii silabice" era considerată ca fiind un „zero consonantic" (= absența unei consoane) dintre două vocale, fapt care determina gruparea uneia dintre vocale (cea realizată ca semivocală) în aceeași silabă cu vocala precedentă sau următoare. În conformitate cu această descriere, diftongi ca [e̯a, o̯a, ja, aj, aw] etc. erau realizări fonetice ale unor secvențe fonematice de forma /e+a, o+a, i+a, a+i, a+u/ etc.

Introducerea conceptului de „jonctură silabică" prezintă însă unele inconveniente.

Primul, cel semnalat de Andrei A v r a m[5], este faptul că, deși prin introducerea conceptului de jonctură se realizează o descriere mai *economică* a inventarului de foneme (în loc de seriile /e, i, o, u/ și /e̯, j, o̯, w/ avem o singură serie /e, i, o, u/ și semnul joncturii, /+/, la nivelul reprezentării *succesiunilor* de foneme), se ajunge, de fapt, la o reprezentare mai complicată : un cuvînt ca [jaw] *(iau)* trebuie reprezentat ca /i+a+u/, deci ca succesiune de 5 entități fonologice, corespunzătoare unei succesiuni de 3 segmente fonetice.

---

[1] Pentru detaliile acestei descrieri, ca și pentru argumentele aduse în favoarea ei, vezi P e t r o v i c i (1950), (1952), (1956 (d), (e), (f)), (1961 (b)) ; P e t r o v i c i, N e i e s c u (1959).

[2] cf. A v r a m (1958 (a)), R o s e t t i (1959 (b)).

[3] cf. V a s i l i u (1965), p. 101—106.

[4] Pentru teoria generală a „joncturii", cf. H a r r i s (1961), p. 79—89 ; pentru limba română, cf. V a s i l i u (1965), p. 106—107.

[5] cf. A v r a m (1966), p. 543—544.

Al doilea, semnalat tot de Andrei A v r a m[1], este de ordin morfologic: entități morfologice cu aceeași structură fonetică ajung să aibă reprezentări fonologice diferite; forma nearticulată a cuvîntului *tei*, fonetic [tej], trebuie reprezentată fonologic ca /te+i/; forma articulată a aceluiași cuvînt, *teiul*, fonetic ['tejul], trebuie reprezentată fonologic ca /'tei+ul/. Așadar, radicalul aceluiași cuvînt, deși invariabil din punct de vedere fonetic, [tej-], trebuie să apară, în notație fonematică, în forma /te+i/ (cînd nu e urmat de articol) și în forma /tei+/ (cînd e urmat de articol).

Al treilea. Există cazuri (cel puțin unul, cel pe care îl vom menționa imediat mai jos) în care aceeași reprezentare fonologică poate corespunde la realizări fonetice diferite: în poziția neaccentuată, secvența /i+u/ poate corespunde atît realizării [ju], cît și realizării [iw]; dovada o face faptul că ambele pronunții ['mediw] și ['medju] ale aceluiași cuvînt, *mediu*, au aceeași reprezentare fonologică /'medi+u/.

În cele ce urmează, vom prezenta o serie de particularități de distribuție a semivocalelor care permit interpretarea acestora ca variante ale vocalelor, fără recursul la conceptul de „joncturà". Această descriere a fost adoptată de noi în prima ediție a manualului de față. Am abandonat această modalitate de descriere, întrucît am ajuns la concluzia că presupune un număr prea mare de reguli de transformare pozițională.

Trebuie observat, de la început, că în limba română sînt destul de rare situațiile în care contrastul dintre o vocală și semivocala corespunzătoare ei să aibă proprietatea de a distinge între ele cuvinte sau forme gramaticale. Cu alte cuvinte, situațiile în care vocalele comută cu semivocalele corespunzătoare lor sînt destul de rare. Pe lîngă această observație, trebuie adăugată și aceea că și situațiile care ne-ar îndreptăți să spunem că între o vocală și o semivocală există un raport de comutare nu sînt cu totul lipsite de echivoc.

Perechi de tipul [ręa, re'al] (*rea, real*) sau ['pjatră, pi'an] (*piatră, pian*) par a îndreptăți afirmația că [ę] comută cu [e] și [j] cu [i] înainte de [a]. Trebuie observat însă că cuvintele care par a pune în evidență acest raport aparțin la straturi lexicale diferite: *rea, piatră* aparțin la fondul vechi, în timp ce *real, pian* aparțin fondului neologic.

Dacă ne gîndim acum că raportul de comutare se manifestă totdeauna într-un context *determinat*, că acest context este *cuvîntul* și că cuvintele au anumite proprietăți ale structurii fonetice și fonologice în raport cu faptul dacă aparțin fondului vechi sau fondului neologic, ne putem da seama că, de fapt, perechile de cuvinte la care ne-am referit nu arată că semivocala [ę] poate apărea în „același context" (poziție) cu vocala [e] și semivocala [j] poate apărea în „același context" cu vocala [i]; se poate spune că vocalele [e, i] pot apărea înainte de un ['a] (deci *a* accentuat) atunci și numai atunci cînd cuvîntul aparține stratului neologic; în celelalte situații, deci atunci cînd cuvîntul aparține vechiului fond, apariția vocalelor [e, i] înainte de ['a] este exclusă. Așadar, se poate spune că [e, i] și [ę, j] sînt în *distribuție complementară* în poziția [—'a].

Observație. În forme ca *apropia, apropiem*, care evident aparțin vechiului fond, nu avem a face cu secvența [i'a], ci cu secvența [i'ja]. În formă mai generală, se poate spune că, în cuvintele din vechiul fond, secvenței de litere *ia* (unde *a* corespunde unui ['a]) îi corespunde totdeauna secvența fonetică [i'ja]; în neologisme, aceleiași

---

[1] *Ibidem*.

secvenţe de litere îi corespunde [i'a]. Deci ceea ce este ortografiat *apropia* este pronunţat, conform normelor ortoepice, [apropi'ja], iar ceea ce este ortografiat *incendia* este pronunţat, tot în conformitate cu normele ortoepice, [incendi'a]. În cazurile de „abatere" de la norma ortoepică, aşadar, în cazurile unei pronunţări cu [incendi'ja] nu avem a face cu un [i] care precedă un ['a], ci cu un [i] care precedă un ['ja].

Să urmărim care este comportamentul vocalelor şi semivocalelor în raport cu celelalte vocale înaintea cărora pot apărea.

Semivocala [e̯] nu apare decît înainte de [a] sau ['o]. Am văzut mai sus ce restricţii guvernează distribuţia segmentelor [e̯] şi [e] înainte de [a]. Distribuţia segmentelor [e̯, e] înainte de [o] se supune aceloraşi restricţii: înainte de [o] este exclusă apariţia lui [e] în cuvintele din vechiul fond şi este admisă numai apariţia lui [e], în neologisme: ['le̯orpăj] *((tu) leorpăi)*, dar [kre'ol] *(creol)*.

Semivocala [o̯] nu apare decît înainte de [a]. În cuvintele neologice, în aceeaşi poziţie poate apărea un [o]: [to'ast] *(toast)*, [protozo'ar] *(protozoar)*, însă acest [o] poate fi în variaţie liberă cu [o̯]: [to̯ast], [proto'zo̯ar] sau, un cuvînt mai frecvent, *coafa*, pronunţat fie [koa'fa] (pronunţia mai frecventă), fie [ko̯afa] (pronunţia mai puţin frecventă).

Aşadar, în cuvintele din vechiul fond apare [o̯a], iar în cuvintele neologice [oa], uneori în variaţie liberă cu [o̯a].

Semivocala [j] poate apărea, în afară de [a], înainte de vocalele [e, i, o, u] (nu apare înainte de [ă, î]).

La iniţială de cuvînt, [j] nu poate contrasta cu [i], înainte de [e], deoarece, în această poziţie, nu e admis decît [j].

Înainte de [e] (accentuat sau nu), [i] apare numai în cuvintele aparţinînd stratului neologic: [mani'eră], [pie'tate] *(manieră, pietate)*; în cuvintele aparţinînd vechiului fond nu apare, în aceasta poziţie, decît [j]: [pjerd], [pjer'de̯am] *(pierd, pierdeam)*. Ceea ce apare ortografiat *ie* în cuvintele din vechiul fond se realizează fonetic ca [ije] (conform normei ortoepice care recomandă pronunţia [je] la început de cuvînt şi de silabă (nu [e]) în această categorie de cuvinte; aşadar, ceea ce este ortografiat *prieten, apropiem, prietenos* este pronunţat [pri'jeten, apropi'jem, prijete'nos]. În cuvintele neologice în care apare [j] înainte de [e], semivocala se află în variaţie liberă cu [i]: pentru cuvîntul ortografiat *piedestal* apare atît pronunţia [pjedes'tal], cît şi pronunţia [piedes'tal]. Se observă deci că, în singurele cazuri cînd poate apărea înainte de [e] — în cuvintele neologice — [i] este în variaţie liberă cu [j]; în celelalte cazuri, ocurenţa lui [i] este exclusă înainte de [e]. Se poate spune deci că [j] nu comută cu [i] înainte de [e]. Înainte de [i] nu există contrast între [j] şi [i].

Diftongul ascendent [jo] este extrem de rar în limba română; în afară de ['mjorlăj] *((eu) miorlăi)*, exemplele sînt greu de găsit în cuvintele aparţinînd aspectului standard al limbii române. Diftongul apare mai frecvent la joncţiunea cuvintelor: *mi-o, ţi-o* etc. pronunţate [mjo, ţjo] etc. Secvenţa [io] apare în neologisme: [avi'on, naţio'nal] *(avion, naţional)* sau — mai rar — în cuvinte din vechiul fond [gălbi'or] *(gălbior)*. Trebuie observat că, acolo unde [i] apare înainte de [o] (accentuat sau nu), vocala [i] este de multe ori în variaţie liberă cu [j]: [a'vjon, naţjo'nal, găl'bjor] (unele variante cu [j] sînt de cele mai multe ori, sub-standard, ca în exemplele de mai sus).

În poziție inițială, [j] apare rar (ca și [i], de altfel) înainte de [o]. În această poziție, [j] apare de multe ori în variație liberă cu [i] : [ioni'za, joni'za] *(ioniza)*, [ion, jon] *(Ion)* etc.

Înainte de [u] apare [j], în poziție inițială : ['ju̥te, ju̥'bi] și este exclus [i].

În interiorul cuvintelor din vechiul fond, înainte de [u] (accentuat sau nu) apare [j] : ['ʃtjukă, ʃtju'bej] *(știucă, știubei)* ; [i] apare înainte de [u] (accentuat sau nu) în cuvintele de aceeași categorie numai atunci cînd [u] face parte din alt morfem decît [i] precedent : [ʃti'ut, ʃtiu'tor] *(știut, știutor)*. În cuvintele neologice, înainte de [u] (accentuat sau nu) apare [i] : [di'urn] *(diurn)*, [akți-úne] *(acțiune)*, [biu'retă] *(biuretă)*. Uneori, în această categorie de cuvinte [i] variază liber cu [j] : [bju'retă, ak'țjune].

Singurii diftongi ascendenți în care [w] este primul element sînt [wå, wă̊, wî̊]. Diftongul [wå] apare mai frecvent la inițială de cuvînt (cuvintele ortografiate cu *oa-* : *oală, oameni* etc.), atunci cînd sau dacă, în această poziție, nu este pronunțat un [o̧a-]. Nu există perechi contrastive care să ateste existența unui raport de comutare în această poziție. În poziție medială, diftongul [wå] apare într-un număr extrem de redus de cuvinte [kwårț, 'kwårtă, kwår'tet] *(cuarț, cvartă, cvartet)* ; pentru ultimele două, norma ortoepică recomandă pronunțiile ['kvartă, kvar'tet] (vezi și forma ortografică a ultimelor două) ; ceea ce apare ortografiat *lua* este pronunțat în două feluri [lwå] (deci cu diftong) și [lu'wå] (în două silabe). Nu există perechi contrastive ale primelor cuvinte menționate. În ce privește verbul *lua*, se poate observa că, în forma disilabică, [u] nu apare înainte de [å], ci înainte de [wå].

Diftongii [wă̊, wî̊] apar numai în unele forme ale verbului *a lua* : [lwă̊, lwî̊nd] *(luă, luînd)* ; de observat însă că formele cu diftong sînt paralele cu formele disilabice [lu'wă̊, lu'wî̊nd], unde [u] apare înainte de [wă̊, wî̊], și nu înainte de [ă, î].

Ni se pare că cele arătate mai sus vin, în suficientă măsură, în sprijinul afirmației că, înainte de vocală, nici unul dintre segmentele semivocalice [e̯, o̧, j, w] nu comută cu corespondentul său vocalic [e, o, i, u], respectiv.

În ce privește poziția post-vocalică, nu vom lua în discuție decît cazurile care — singurele — ar putea justifica ideea că, în acest context, semivocalele ar comuta cu vocalele corespunzătoare. Întrucît, în diftongii descendenți, numai semivocalele [j, w] pot figura ca al doilea element, nu vom avea de considerat decît statutul fonologic al acestor semivocale.

Singura poziție care ar părea că tolerează raportul de comutare între [j] și [i], între [w] și [u] este finala de cuvînt. Ceea ce apare ortografiat ca *leu, leul* este pronunțat ca [lew], respectiv, [leu] (lăsînd la o parte pronunția ceva mai „afectată" : ['leul].

În mod paralel, pluralul, ortografiat *lei, leii*, este pronunțat [lej], respectiv, ['leji] sau ['lei].

Dacă se compară formele *leu, leului, lei, leilor*, se constată că înainte de /#/ apare o semivocală : [w, j], în timp ce, înainte de articolul *-lui, -lor* apar vocalele „corespunzătoare" celor două semivocale, [u, i]. Așadar, prezența semivocalei este determinată de poziția la finală absolută, în timp ce prezența vocalei este determinată de encliza articolului.

Constatarea se poate generaliza și la forma de nominativ-acuzativ articulat: *leul, leii ;* se poate spune că flectivele [-u], [-i] nu se află *morfologic* la finală absolută, ele fiind urmate în ambele cazuri de *articol,* care se realizează fonetic ca zero (atunci cînd avem a face cu pronunții ca ['leu], ['lei]) ; în pronunțiile ['leul, 'leji], articolul are o realizare fonetică *pozitivă,* ca și în cazul formelor de genitiv. Pronunții ca [lej, leji], [lew, lewu], corespunzătoare formelor reprezentate grafic prin *lei, leii ; leu, leul,* nu sînt în nici un caz de natură să ateste existența unui raport de comutare între [j] și [i], între [w] și [u], deoarece contrastul este între [j] și [ji], între [w] și [wu].

Ca regulă generală, se poate spune, în primă aproximație, că după vocală și imediat înainte de pauza de cuvînt apar numai semivocalele [j, w] și sînt excluse vocalele corespunzătoare [i, u]. Regula rămîne să fie emendată și, prin aceasta, rafinată, în momentul în care vom lua în considerație anumiți factori de natură morfologică ce determină distribuția vocalelor și a semivocalelor la finala de cuvînt. Lucrul este cu totul explicabil, dacă avem în vedere că finala de cuvînt este punctul în care intervine flexiunea.

O a doua regulă generală, care urmează să fie și ea emendată ulterior, este că, în poziție intervocalică, este admisă numai ocurența semivocalelor [j, w] și este exclusă ocurența vocalelor corespunzătoare [i, u].

Triftongii [o̯aj, jaj, e̯aj, e̯aw, jaw, jej, jo̯a, e̯o̯a, joj] pot fi reduși la secvențe constituite din diftongii [aj, aw, ej, o̯å] precedați de semivocalele [e̯, o̯, j]. Semivocalele menționate (deci care precedă diftongul) nu comută în această poziție cu vocalele corespunzătoare [e, o, i], pentru motivele pentru care am arătat că ele nu comută cu vocalele înainte de [a, e, o].

În ce privește raportul dintre [j, e̯] și [i, e] înainte de [o̯a], trebuie să observăm că, înainte de [o̯], [e̯] nu comută cu [e] : sînt extrem de puține cuvinte care conțin triftongul [e̯o̯å], printre acestea și [le̯o̯ărkă] *(leoarcă)* ; înainte de [o̯], se pare că [j] apare numai în forma feminină a sufixului [-jor] *(-ior),* (care are și varianta [-ior]), deci în sufixul [-jo̯ă̊ră] : [ari'pjo̯ă̊ră, bolnă'vjoă̊ră] *(aripioară, bolnăvioară).*

În această situație, [j] se află în variație liberă cu [i], întrucît sufixul (feminin) *-ioară* are și varianta [-io̯åră] (paralelă cu [-ior]) ; [suri'o̯åră, kăpri'o̯âră] *(surioară, căprioară).*

Cele arătate mai sus în legătură cu distribuția semivocalelor [e̯, o̯, j, w] în raport cu vocalele [e, o, i, u] ne permit să considerăm că, între membrii categoriei segmentelor semivocalice și membrii categoriei segmentelor vocalice nu se realizează, în limba română, raporturi de comutare. În consecință, putem spune că, în limba română, segmentele semivocalice sînt *variante* ale segmentelor vocalice corespunzătoare ; realizarea unui fonem vocalic ca semivocală este condiționată contextual.

Vom stabili, în continuare, „operatorii de transformare" care determină realizarea vocalelor ca semivocale.

Primul este poziția *neaccentuată :* nici o vocală accentuată nu se poate realiza ca semivocală. Prezența acestui operator este necesară, dar nu și suficientă ; dovada o face faptul că există vocale neaccentuate care nu se semivocalizează : [pi'an].

Vocalele /e, o/ se realizează ca semivocale în următoarele condiții :

/e/ : 1° În interiorul cuvintelor din vechiul fond, înainte de ['a] (= *a* accentuat).

2° Înainte de [a] (accentuat sau nu), atunci cînd [a] reprezintă un morfem care apare după /-/ ; dat fiind că contextul menționat [ẹ] apare la *joncțiunea* cu un morfem următor (reprezentat prin [a]), este util să simbolizăm joncțiunea morfemelor prin /-/. De exemplu, ['vulpe-a, ru'pe-am, ru'pe-a]. Vom spune deci că /e/ se realizează ca [ẹ] în poziția /— -a/. Operatorii de transformare sînt deci : *poziția înainte* de ['a] și *poziția înainte* de [-a].

/o/ : Înainte de ['a] (-accentuat), în cuvintele din vechiul fond.

În cuvintele neologice, realizarea [ọ] este în *variație liberă* (deci *opțională*) înainte de un [a] accentuat sau nu.

Vocalele /i, u/ se realizează ca semivocale în următoarele poziții :

/i/ : 1° După /#/ și înainte de [a, e, i, u] (accentuate sau nu) : după /#/ și înainte de [o], semivocala este, uneori, în variație liberă cu vocala : așadar, semivocalizarea este opțională.

2° În interiorul cuvintelor din vechiul fond, înainte de ['a] (în cuvintele neologice, semivocalizarea nu se produce).

3° În interiorul cuvintelor din vechiul fond, înainte de [e, i, u], accentuați sau nu ; în aceeași categorie de cuvinte nu se semivocalizează înainte de [u] precedat de joncțiunea de morfem, /-/ ; înainte de [o], accentuat sau nu, /i/ se realizează ca semivocală în mod opțional.

4° În poziție intervocalică.

5° După vocală, în interiorul cuvîntului.

6° Înainte de pauză (deci, la finală de cuvînt), după vocală.

/u/ : 1° După /#/ și înainte de vocală (accentuată sau nu).

2° În interiorul cuvintelor, înainte de vocală (accentuată).

3° În poziție intervocalică.

4° După vocală, înainte de /#/ (deci la finală de cuvînt, după vocală).

3.2. CONSOANELE

Corelații de tipul [bar : kar : dar : far : har : ʒar : par : rar : sar : var : zar] (*bar, car, dar, far, har, jar, par, rar, sar, var, zar)* pun în evidență existența unui raport de comutare între segmentele [b, k, d, f, h, ʒ, p, r, s, v, z], întrucît corelațiilor [b : k : d : f : h : ʒ : p : r : s : v : z] din planul expresiei le corespund în planul conținutului corelațiile {bar : car : dar : far : har : jar : par : rar : sar : var : zar}. Corelațiile ['line: 'mine: 'ʃine: 'tine] *(line, mine, șine, tine)* arată existența raporturilor de comutare între [l, m, ʃ, *t*], întrucît corelațiilor [l : m : ʃ : t] din planul expresiei le corespund corelațiile {line : mine : șine : tine} din planul conținutului. Perechea [las : nas] atestă existența unui raport de comutare între [l] și [n], deoarece corelației [l : n] din planul expresiei îi corespunde corelația {las : nas} din planul conținutului. Între [p] și [g] există un raport de comutare așa cum o arată existența corelației [p : g] dintr-o pereche minimală ca ['pară : 'gară] *(pară, gară)* legată de corelația {pară : gară} din planul conținutului.

Perechile [kar : k'ar, 'gară : 'g'ară] atestă existența unui raport de comutare între [k] și [k'] și între [g] și [g'], deoarece corelațiilor [k : k'], [g : g'] din planul expresiei le corespund corelațiile {car : chiar, gară : gheară} din planul conținutului.

Variantele [b, k, k', d, f, g, g', h, ʒ, l, m, n, p, r, s, ʃ, t, v, z], degajate pe baza raporturilor de comutare, fac parte dintr-o paradigmă distinctă de

paradigma vocalelor, întrucît nu există raporturi de comutare între nici unul din membrii seriei [b, k, k', d, f, g, g', h, ʒ, l, m, n, p, r, s, ʃ, t, v, z] și membrii seriei [a, e, i, ă, î, o, u].

În interiorul silabei, fonemele consonantice sînt în raport de *dependență* față de fonemele vocalice. Fonemele discutate în acest paragraf fac parte din categoria fonemelor consonantice.

Variantele degajate pot fi clasificate pe baza următoarelor trăsături fonetice: l o c a l i z a r e, m o d d e a r t i c u l a r e, s o n o r i t a t e.

a) Din punctul de vedere al localizării, variantele de mai sus se clasifică în:
labiale: [p, b, m]
labiodentale: [f, v]
dentale: [t, d, n, s, z, l, r]
anteropalatale: [ʃ, ʒ]
palatale: [k', g']
velare: [k, g]

b) Din punctul de vedere al modului de articulare, variantele discutate se clasifică în:
întrerupte: [p, b, t, d, k, g, k', g']
continue: [f, v, s, z, ʃ, ʒ, h]
nazale: [m, n]
vibrante: [r]
laterale: [l]

c) Din punctul de vedere al sonorității, se clasifică în:
sonore: [b, d, g, g', v, z, ʒ, m, n, r, l]
surde: [p, t, k, k', f, s, ʃ, h]

3.2.1. Grupuri monofonematice. O parte din segmentele consonantice discutate mai sus intră în combinații caracterizate prin anumite particularități de distribuție care ne permit să dăm acestor combinații o interpretare monofonematică.

Aceste particularități de distribuție sînt următoarele:

a) există cel puțin o poziție în care este admisă ocurența combinației xy (unde x și y reprezintă două consoane oarecare), dar este exclusă fie ocurența termenului x, fie a termenului y, fie a ambilor termeni;

b) există cel puțin un context în care combinația xy contrastează cu x;

c) există cel puțin un context în care xy contrastează cu y.

Combinațiile de consoane care satisfac condițiile de mai sus sînt următoarele: [ts, tʃ', dʒ'].

Ocurența combinației [ts] este admisă între o vocală și un [i] (-i final devocalizat): [hotsi̥] *(hoți)*. Din această poziție este exclusă atît prezența lui [t], cît și prezența lui [s].

Există contexte în care [ts] contrastează cu [s]: [tsap, sap] *(țap, sap)*; există contexte în care [ts] contrastează cu [t]: ['tsine, 'tine] *(ține, tine)*.

Dată fiind această situație, secvența [ts] poate fi considerată ca monofonematică /ţ/[1].

---

[1] Deși, din punct de vedere fonetic, semioclusiva dentală este o succesiune de segmente (întreruptă dentală surdă + continuă dentală surdă) și, în consecință, ar trebui reprezentată fonetic prin [ts] — rezervînd simbolizarea /ţ/ pentru transcripția fonologică — vom folosi, pentru simplificare, notația [ţ] și pentru transcripția fonetică.

Într-un cuvînt ca cel ortografiat *ceas,* poate fi identificată următoarea secvență de sunete: [tʃ'as]. Primul element este asemănător cu primul element dintr-un cuvînt ca [tak] *(tac)*; al doilea element este asemănător cu primul element al unui cuvînt ca ['ʃase] *(șase),* cu singura deosebire că se caracterizează printr-o localizare *palatală.* Avem deci a face cu o secvență constituită din oclusiva dentală surdă [t] și fricativa palatală surdă [ʃ'].

Într-un cuvînt ca cel ortografiat *geam,* poate fi identificată următoarea secvență de sunete: [dʒ'am]. Primul element este asemănător cu primul element dintr-un cuvînt ca [dar] *(dar)*; al doilea element este asemănător cu primul element dintr-un cuvînt ca ['ʒale] *(jale),* cu singura deosebire că se caracterizează printr-o localizare palatală. Avem a face cu o secvență constituită din oclusiva dentală sonoră [d] și fricativa palatală sonoră [ʒ'].

În limba română literară, consoanele [ʃ', ʒ'] nu apar înainte de [a, o, u]; ele pot apărea totuși în această poziție, cînd sînt precedate de [t], respectiv [d]: [tʃ'as, tʃ'or̥ʲ, tʃ'ur; dʒ'am, dʒ'ol, 'dʒ'uldʒ'u] *(ceas, ciori, ciur; geam, giol, giulgiu).* În acord cu cele arătate sub **1.5.2.**, 1, putem considera că [tʃ', dʒ'] reprezintă grupuri monofonematice: /č, ğ/ (pentru simplificarea notațiilor, ca și în cazul lui [ţ], v. nota de la pag. 71, vom folosi mai departe simbolurile [č, ğ] și în transcripție fonetică).

Fonemele /č, ğ/ contrastează cu /t, ʃ, d, ʒ/ /'čară, 'tare, 'ʃarpe; 'ğană, dar, ʒar/ *(ceară, tare, șarpe; geană, dar, jar).* Faptul acesta dovedește că /č, ğ/ sînt foneme diferite de /t, ʃ; d, ʒ/.

3.2.2. Descrierea fonetică a alofonelor. În poziția inițială după /#/, consoanele oclusive [p, b, t, d, k, g, k', g'] se caracterizează numai prin explozie

< < < < < < < <
[p, b, t, d, k, g, k', g'].

În poziție intervocalică, articulația oclusivelor conține trei momente: *imploziune* [>], *explozie* [<] și *ținută*:

>< >< >< >< >< >< >< ><
[p, b, t, d, k, g, k', g']. (Ținuta poate fi considerată ca momentul dintre imploziune și explozie; acest moment este prezent în toate diversele variante ale oclusivelor.)

În poziția finală, înainte de [#], consoanele oclusive au explozia însoțită de o ușoară aspirație [p^h, b^h, t^h, d^h, k^h, g^h, k'^h, g'^h].

Înaintea vocalelor din seria anterioară [e, i], întreaga serie consonantică este ușor palatalizată, în sensul că momentul final al articulației consonantice coincide cu momentul în care organele articulatorii încep articularea vocalei următoare.

Palatalizarea este mai pronunțată atunci cînd consoanele precedă semivocalele [j, e̯].

Înaintea vocalelor din seria posterioară [o, u] și a semivocalelor [w, o̯], întreaga serie consonantică se articulează cu o ușoară labializare în momentul final al articulării.

Există deci două serii de variante:

a) variantele palatalizate [p', b', f', v', t', d'; ţ', s', z', ʃ'; ʒ', k', g', h', l', r', m', n'];

b) variantele labializate [p°, b°, f°, v°, t°, d°, ţ°, s°, z°, č°, ğ°, ʃ°, ʒ°, k°, g°, k'°, g'°, h°, l°, r°, m°, n°].

Consoanele /č, ğ/ sînt palatale prin însăși natura lor.

Consoanele oclusive și consoanele [l, m, n] prezintă o serie de variații, în raport cu structura grupurilor consonantice din care fac parte.

Consoanele oclusive se realizează ca oclusive-explozive atunci cînd sînt precedate de o fricativă ['astăzi] *(astăzi)*.

Se realizează ca implosive (fără explozie) atunci cînd fac parte, ca prim element, dintr-un grup de două oclusive intervocalice [suptură] *(suptură)*.

Se realizează ca explozive (fără imploziune) atunci cînd fac parte, ca al doilea element, dintr-un grup de două oclusive intervocalice : [sup'tură] *(suptură)*.

Consoanele nazale au o localizare bucală care variază în raport cu consoanele următoare[1].

Înaintea consoanelor [f, v] nu se produce de obicei o ocluziune bucală completă pentru articularea consoanei [m] ; în cuvinte ca *învăț, înfăț*, avem a face, de fapt, cu o emisiune de aer prin cavitatea nazală, emisiune care începe în timpul articulării lui [î] și continuă în timpul în care organele articulatorii trec din poziția pe care o au pentru articularea vocalei [î] în poziția necesară pentru articularea consoanei [f] sau [v]. Notăm această varietate a lui [m] cu semnul [m] : [îm'vățt, îm'fățt] *(învăț, înfăț)*.

Înaintea consoanelor [s, z, ʃ, ʒ] pentru articularea consoanei [n] nu se produce o ocluziune bucală completă, ci numai o a p r o p i e r e a apexului de regiunea alveolară ; notăm această varietate de [n] cu semnul [n] : [în'skriw, 'spînzur, în'ʃel, în'ʒg'ebʰ] *(înscriu, spînzur, înșel, închegh)*.

Înaintea consoanelor velare, pentru articularea consoanei [n], ocluziunea se produce în regiunea velară : ['baŋkă, gaŋgʰ] *(bancă, gang)*.

Cînd sunetul velar este o fricativă, ocluziunea este incompletă : [îŋ'hat] *(înhaț)*.

Pronunțiile : [în'skriw, 'spînzur, în'ʃel, în'ʒg'ebʰ] sînt în variație liberă cu pronunțiile [în'skriw, 'spînzur, în'ʃel, în'ʒg'ebʰ].

La fel, pronunțiile ['baŋkă, gaŋgʰ, îŋ'hat] sînt în variație liberă cu pronunțiile ['bankă, gangʰ, în'hat].

Pronunțiile [în'skriw, 'spînzur, în'ʃel, în'ʒg'eb, 'bankă, gangʰ, în'hat] reprezintă norma „hipercorectă".

Cînd este urmată de consoane palatale, articulația nazalei comportă o ușoară palatalizare : [čin'č, uŋ'k'] *(cinci, unchi)* (cf. P e t r o v i c i, 1930, p. 28).

Înainte de [#], atunci cînd sînt precedate de o altă consoană, consoanele [l, m, n] sînt asurzite parțial [l̥, m̥, n̥] : [zvîrl̥, istm̥, kîrn̥] *(svîrl, istm, cîrn)* (cf. P e t r o v i c i, 1930, p. 19).

3.2.3. Reducția variantelor consonantice. Pe baza criteriului distribuției complementare (§ 1.4.2, pag. 36–37), a posibilităților de a formula reguli de transformare pozițională care stabilesc echivalența între seriile consonantice care apar în poziții diferite, precum și pe baza criteriului variației libere, variantele și varietățile descrise mai sus pot fi grupate în foneme după cum urmează :

---

[1] cf. P e t r o v i c i (1930), p. 44.

Seriile a) $[\overset{<}{p}, \overset{<}{b}, \overset{<}{t}, \overset{<}{d}, \overset{<}{k}, \overset{<}{g}, \overset{<}{k'}, \overset{<}{g'}]$, b) $[\overset{><}{p}, \overset{><}{b}, \overset{><}{t}, \overset{><}{d}, \overset{><}{k}, \overset{><}{g}, \overset{><}{k'}, \overset{><}{g'}]$ și c) $[p^h, b^h, t^h, d^h, k^h, g^h, k'^h, g'^h]$ sînt în distribuție complementară ; seriile b), c) nu pot apărea după [#] ; seriile a), c) nu pot apărea în poziție intervocalică; seriile a), b) nu pot apărea înainte de [#].

Seriile a) și c) pot fi considerate ca rezultat al transformării poziționale a seriei b), prin aplicarea operatorilor de transformare „poziție inițială, după [#]" și „poziție finală, înainte de [#]".

Aplicarea primului operator are ca rezultat suprimarea momentului implosiv, aplicarea celui de al doilea, adăugarea unei aspirații.

Seria oclusivelor fără moment explosiv $[\overset{>}{p}, \overset{>}{b}, \overset{>}{t}, \overset{>}{d}, \overset{>}{k}, \overset{>}{g}, \overset{>}{k'}, \overset{>}{g'}]$ este în distribuție complementară cu seriile a), b), c). În poziție intervocalică, înainte de o altă oclusivă, nu poate apărea nici una din seriile a), b), c).

Seria oclusivelor (fără explozie) poate fi considerată ca rezultat al transformării seriei b), prin aplicarea operatorului de transformare „poziție postvocalică, înainte de oclusivă". Seria se obține prin eliminarea momentului explosiv, care caracterizează seria b).

Pe baza acestor constatări se pot stabili echivalențele $[\overset{><}{p} = \overset{<}{p} = \overset{>}{p} = p^h$, $\overset{><}{t} = \overset{<}{t} = \overset{>}{t} = t^h$, $\overset{><}{k} = \overset{<}{k} = \overset{>}{k} = k^h$, $\overset{><}{k'} = \overset{<}{k'} = \overset{>}{k'} = k'^h$, $\overset{><}{b} = \overset{<}{b} = \overset{>}{b} = b^h$, $\overset{><}{d} = \overset{<}{d} = \overset{>}{d} = d^h$, $\overset{><}{g} = \overset{<}{g} = \overset{>}{g} = g^h$, $\overset{><}{g'} = \overset{<}{g'} = \overset{>}{g'} = g'^h]$.

Seria consoanelor palatalizate care apar înaintea vocalelor palatale este în distribuție complementară cu seria nepalatalizată, care nu poate apărea în această poziție. Seria palatalizată poate fi considerată ca transformare pozițională a seriei nepalatalizate, cu ajutorul operatorului „poziție înainte de vocală palatală".

În felul acesta, fiecare membru al seriei palatalizate poate fi echivalat, prin suprimarea palatalizării, cu membrul corespunzător al seriei nepalatalizate : [p' = p, b' = b, f' = f, v' = v, m' = m, t' = t, d' = d, n' = n, ţ' = ţ, s' = s, z' = z, ʃ' = ʃ, ʒ' = ʒ, h' = h, l' = l, r' = r].

Seria consoanelor labializate care apare înaintea vocalelor posterioare sau a semivocalelor [o̯, w] este în distribuție complementară cu seria nelabializată, care nu poate apărea în această poziție. Seria labializată poate fi considerată ca transformare pozițională a seriei nelabializate, cu ajutorul operatorului „poziție înainte de vocală posterioară".

În felul acesta, fiecare membru al seriei labializate poate fi echivalat, prin suprimarea labializării, cu membrul corespunzător al seriei nelabializate [t° = t, d° = d, n° = n, ţ° = ţ, s° = s, z° = z, ʃ° = ʃ, ʒ° = ʒ, č° = č, ğ° = ğ, k° = k, g° = g, k'° = k', g'° = g', h° = h, l° = l, r° = r].

Consoana $[\underset{+}{m}]$ care apare înainte de [f, v] este în variație liberă cu consoana [m], care poate apărea și ea în această poziție. În felul acesta, se poate scrie echivalența $[\underset{+}{m} = m]$.

Consoanele $[n, \underset{+}{n}]$ și $[\eta, \underset{+}{\eta}]$ sînt în variație liberă ; de asemenea, consoanele $[\eta]$ și $[\underset{+}{\eta}]$ înainte de [k, g] sau, respectiv, [h], sînt în variație liberă cu $[n, \underset{+}{n}]$. Această situație ne permite să considerăm echivalente sunetele $[n, \underset{+}{n}, \eta, \underset{+}{\eta}]$.

Seria [l̥, m̥, n̥] care apare înainte de [#], după consoană, este în distribuţie complementară cu seria [l, m, n], care nu poate apărea în această poziţie. Poziţia „după consoană, înainte de [#]“ poate fi considerată ca operator de transformare a seriei [l, m, n], rezultatul fiind seria parţial asurzită [l̥, m̥, n̥]. Astfel, prin suprimarea parţială a vibraţiilor vocale, fiecare membru al seriei [l, m, n] poate fi echivalat cu membrul corespunzător al celeilalte serii după formula [l = l̥, m = m̥, n = n̥].

3.2.4. **Sistemul consonantic.** Trăsăturile distinctive ale sistemului consonantic sînt următoarele :

a) întrerupt/neîntrerupt ;
b) continuu/noncontinuu ;
c) anterior/nonanterior ;
d) posterior/nonposterior ;
e) palatal/nonpalatal ;
f) oral/nonoral ;
g) sonor/nonsonor.

Notînd cu + prezenţa unei trăsături, cu — absenţa unei trăsături şi cu 0 indiferenţa unui fonem în raport cu o anumită trăsătură, sistemul consonantic poate fi reprezentat astfel :

	p	b	f	v	t	d	s	z	ţ	ʃ	ʒ	č	ğ	k	g	h	l	r	m	n	k′	g′
întrerupt/nonîntrerupt	+	+	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	+	—	—	+	+	+	+	+
continuu/noncontinuu	—	—	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	—
anterior/nonanterior	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—
posterior/nonposterior	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—
palatal/nonpalatal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	+
oral/nonoral	+	+	+	+	+	+	+	+	—	0	0	0	0	0	0	0	0	0	—	—	0	0
sonor/nonsonor	—	+	—	+	—	+	—	+	0	—	+	—	+	—	+	—	0	0	0	0	—	+

Opoziţia dintre consoanele sonore şi consoanele surde *se neutralizează* în următoarele condiţii : înainte de consoane surde apar totdeauna consoane surde şi sînt excluse consoanele sonore (A v r a m, 1961 (b). p. 142—143, defineşte în alţi termeni poziţia de neutralizare). Opoziţia de sonoritate se neutralizează şi înaintea consoanelor din seria sonoră. Forma de manifestare este însă, în acest caz, variaţia liberă dintre foneme: [totdea'una, toddea'una ;

kvîntă, gvîntă] etc. În cazul perechilor /s, z/ și /ʃ, ʒ/, opoziția de sonoritate se neutralizează și înaintea consoanelor fonetic sonore, așa cum rezultă din variația liberă a fonemelor în discuție în această poziție /smew, zmew ; snop, znop ; 'ʃmek'er, 'ʒmek'er ; 'ʃnițel, 'ʒnițel /.

4. STRUCTURA FONOLOGICĂ

În acest capitol ne ocupăm de aranjamentul unităților segmentale în lanțul sintagmatic. Luăm în discuție fonemele *vocalice* și *consonantice*. Nu luăm în considerație contururile intonaționale, deoarece între structura constituenților segmentali și intonație nu există o legătură directă. Intonația intră în relație directă numai cu accentul. Această relație a fost descrisă sub 2.2. De asemenea, în limba română nu există o legătură necesară între structura fonematică a silabei și accent.

Unitatea structurală de bază este considerată *silaba*. În acest capitol va fi descrisă structura silabei și structura combinațiilor de silabe în interiorul macrosegmentelor.

În limba română, silaba poate fi constituită dintr-un *segment vocalic*, precedat sau urmat sau și precedat și urmat de un *segment consonantic*. *Segmentul vocalic* poate fi simplu sau complex.

4.1. SEGMENTUL VOCALIC SIMPLU

Este nucleul constituit dintr-o singură vocală, în funcție silabică, și numai dintr-una singură. În funcție de segment vocalic simplu poate apărea oricare dintre vocalele /a, e, i, ă, o, u/ : /kap, čel, vin, văr, sîn, mor, sur/ *(cap, cel, vin, văr, sîn, mor, sur)*.

4.2. SEGMENTUL VOCALIC COMPLEX

Poate fi constituit dintr-o vocală precedată sau urmată, sau și precedată și urmată de o semivocală. În poziție prevocalică poate apărea și o succesiune de două semivocale : /ari'pjo̯ară/, /'le̯o̯arkă/.

Un segment constituit dintr-o vocală precedată sau urmată de o semivocală poate fi numit d i f t o n g. Un segment constituit dintr-o vocală precedată de și urmată de o semivocală sau precedată de două semivocale poate fi numit t r i f t o n g.

Într-un diftong, semivocalele /e̯, o̯/ sînt totdeauna primul element al acestuia. Celelalte semivocale pot fi sau primul sau al doilea element.

Semivocalele /j, w/ pot intra în constituția unor segmente în care vocalele (precedente) au exact aceeași localizare și grad de deschidere cu semivocala : /ij, uw/ ; ex. /vij, a'siduw/ *(vii, asiduu)*.

În constituția triftongilor intră una dintre vocalele /a, e/ și semivocalele /e̯, o̯, j, w/. Semivocalele au următoarea distribuție în raport cu vocala :

a) ambele pot preceda vocala : /e̯o̯a/, /jo̯a/ ; ex. /'le̯o̯arkă, ari'pjo̯ară/ *(leoarcă, aripioară)* ;

b) una dintre vocale precedă, iar cealaltă urmează vocala: /jȧj, jȧw, wåw, jėj, ọåj/ ; ex. /jȧj, jȧw, lwåw, pjėj, lupọåjkă/ *(ia-i, iau, luau, piei, lupoaică)*.

4.3. SEGMENTUL CONSONANTIC

Poate fi simplu, adică constituit dintr-o singură consoană (C), sau complex, adică constituit din două (CC) sau din trei (CCC) consoane.

4.3.1. Segmente prevocalice. Segmentul prevocalic poate avea structura C-, CC-, sau CCC-.

În funcţie de segment C- poate apărea oricare din consoanele /p, t, k, k', b, d, g, ǵ, f, v, s, z, ʃ, ʒ, h, č, ğ, ţ, l, r, m, n/.

În funcţie de segment CC- pot apărea următoarele grupuri de două consoane: [bl, br, kl, kn, kr, kt, kv, dr, fl, fr, gl, gn, gr, gv, hl, ʒb, ʒg, ʒg', ʒm, ʒn, ʒv, ml, mr, pl, pn, pr, ps, sb, sk, sk', sč, sf, sg, sl, sm, sn, sp, st, sf ; ʃk, ʃk', ʃf, ʃl, ʃm, ʃn, ʃp, ʃt, ʃv, ʃč, tr, vl, vr, sb, zg, zg', zm, zn, zv].

În funcţie de segment CCC- pot apărea următoarele grupuri de trei consoane: /spr, skr, str, ʃtr, sfr, zdr, zgr/[1].

Cele arătate mai sus fac posibilă următoarea clasificare a consoanelor, în raport cu locul pe care îl ocupă în structura unui segment iniţial.[2]

Consoanele /n, l, r/ nu pot ocupa decît locul al doilea (imediat înainte de vocală) într-un grup de două consoane. Vom numi această clasă I_1. Aceste consoane pot fi precedate de /p, t, k, b, d, g, f, h, v, ʒ, m/, care pot apărea înainte de cel puţin una dintre consoanele /n, l, r/. Vom numi această clasă clasa I_2. Consoanele /s, z, ʃ/ pot ocupa primul loc într-un grup de trei consoane atunci cînd sînt urmate de un grup de două consoane, dintre care prima aparţine clasei I_2 şi a doua, clasei I_1. Vom numi această clasă clasa I_3.

În acord cu cele arătate în **1.7**, numim *consoane iniţiale* consoanele din clasa I_2, *consoane postiniţiale* — consoanele din clasa I_1 şi *consoane preiniţiale* — consoanele din clasa I_3.

Consoana /h/ nu admite o preiniţială; consoanele /č, ğ, k', ǵ/ nu admit postiniţialele, dar admit preiniţialele.

Consoanele /t, v/ pot apărea în funcţie secundară de postiniţială, după cum o arată existenţa grupurilor /kt, k/gv/.

Consoanele /s/z, ʃ/z/ pot apărea în funcţie secundară de iniţială, după cum o arată existenţa grupurilor /s/zn, ʃ/ʒn, s/ʒl, ʃr/.

Consoana /s/ poate apărea în funcţie terţiară de postiniţială, aşa cum o arată existenţa grupului /ps/.

4.3.2. Segmente postvocalice. Segmentul postvocalic poate avea structura: -C, -CC, -CCC.

În funcţie de segment -C poate apărea oricare dintre consoanele: /p, t, k, k', b, d, g, f, v, s, z, ʃ, ʒ, h, č, ğ, ţ, l, r, m, n/.

---

[1] Exemple de cuvinte care conţin grupurile iniţiale enumerate pot fi găsite în *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I — IV (vezi bibliografia), după care am întocmit lista, şi în Vasiliu (1965), 2.1.3.1., 2.1.3.7.

[2] Noţiunile şi notaţiile folosite în acest paragraf şi în următorul sînt cele introduse în **1.7**

În funcţie de segment -CC pot apărea următoarele grupuri de două consoane: /bd, bz, ks, kt, ft, gd, gn, ʒd, lb, lč, lk, ld, lf, lg, lğ, lm, lp, ls, lʃ, lt, lţ, lv, lz, mb, mf, mn, mp, mt, mţ, nz, nk, nk', nč, nd, nf, ng, nğ, nʒ, ns, nʃ, nt, nţ, nz, pč, ps, pt, rb, rč, rk, rd, rf, rğ, rg, rh, rl, rm, rn, rp, rs, rʃ, rt, rţ, rv, rz, sk, sm, st, ʃk, tm, sd, zm/.

În funcţie de segment -CCC pot apărea grupurile /kst, mpt, nks, nkt, stm/ *(mixt, prompt, sfinx, punct, istm)*[1].

Cele arătate mai sus fac posibilă următoarea clasificare a consoanelor în raport cu locul pe care îl ocupă într-un segment final.

Consoanele /l, r/ nu pot ocupa decît primul loc într-un grup final de două consoane, adică poziţia imediat postvocalică. Vom numi această clasă clasa F_1. Consoana /l/ poate ocupa locul al doilea, atunci cînd urmează după /r/. Consoanele /l, r/ pot fi urmate de oricare dintre consoanele din seria /p, t, k, b, d, g, f, s, ʃ, h, v, z, ʒ, m, n, ğ, ţ/. Consoanele /ʒ, h, n/ pot urma numai după /r/. Pentru criteriile de clasificare vezi mai sus.

Numim *consoane finale* consoanele din clasa F_2 şi *consoane prefinale* consoanele din clasa F_1. Nu există o clasă de consoane postfinale, corespunzătoare clasei preiniţialelor. Consoana /l/ poate apărea în funcţie secundară finală, aşa cum o arată existenţa grupului /r,l/.

În grupuri de trei consoane, ca ultim element, pot apărea consoanele /t, s, m/. Aceste consoane nu constituie însă o clasă diferită de F_1 şi F_2; nici una dintre cele trei consoane nu satisface condiţia ca, în grupurile de trei consoane finale, să ocupe totdeauna ultimul loc şi, în consecinţă, nu pot fi considerate ca făcînd parte dintr-o clasă F_3, a consoanelor postfinale.

Consoanele /p, k, b, g, f, s, z, ʃ, ʒ, m, n/ pot apărea în funcţie secundară de prefinală, aşa cum o arată existenţa grupurilor /pt, pč, ps; kt, ks; bt, bd, bz; gd, gn; rf; st, sk, sm; zm, zd; ʃk, ʒd; mb, mf, mn, mp, mt, mţ, mz; nt, nd, nk, nk', ng, ng', nţ, nč, nğ, nf, ns, nz, nʃ, nʒ/.

Consoanele /t, s, m/ pot apărea ca al treilea element al unui grup de trei consoane în funcţie terţiară de postfinală, aşa cum o arată existenţa grupurilor /kst, mpt, nks, nkt, stm/. În segmentele finale triconsonantice (kst, mpt, nks, nkt, stm/, consoanele finale /k, m, n/ apar în funcţie secundară de prefinală.

4.3.3. Segmente intervocalice. Segmentele consonantice intervocalice, atunci cînd apar în interiorul unui cuvînt, pot avea formele -C-, -CC-, -CCC-, -CCCC- sau -CCCCC-.

Un segment intervocalic (SInt) poate fi identic cu un segment final (SF), cu un segment iniţial (SI) sau cu o secvenţă SF+SI.

În cazul în care se poate stabili identitatea SInt = SI, atunci între vocala (V) care precedă segmentul consonantic şi segmentul consonantic se situează *tăietura silabică*.

Dacă SInt = SF + SI, atunci tăietura silabică se situează în interiorul segmentului intervocalic: între sfîrşitul porţiunii din SInt identificabilă cu un SF şi *începutul* porţiunii din SInt identificabilă cu un SI.

În descrierea structurii silabei este admisă, de obicei, următoarea restricţie, pe care o admitem şi noi (cf. K u r i ł o w i c z, 1948): tăietura silabică nu

[1] Exemple de cuvinte care conţin grupurile finale enumerate pot fi găsite în *Dicţionarul invers* (vezi bibliografia) şi V a s i l i u (1965), 2.1.3.1.—2.1.3.7.

poate fi plasată *între* C şi V. Aşadar, în secvenţe ca VCV sau VCCV etc., tăietura silabică nu poate să preceadă vocala ; silabaţiile VC-V, VCC-V nu sînt admise.

Locul tăieturii silabice nu poate fi, de cele mai multe ori, determinat în mod univoc prin analiza structurii grupurilor intervocalice, deoarece acelaşi segment intervocalic este susceptibil de mai multe analize. Un SInt poate fi echivalat, de exemplu, şi cu un SF, şi cu un SI, şi cu un SF + SI. În limba română, segmentul /st/ din /asta/ poate fi interpretat şi ca un SF, deoarece există un SF /st/ în cuvinte ca /post/ ; şi ca un SI, deoarece există un SI /st/ în cuvinte ca /sta/ ; şi ca un SF + SI, deoarece există cuvinte terminate în /s/ : /nas/ şi cuvinte care încep cu /t/ : /tak/.

Dacă un SInt nu este identificabil nici cu un SF, nici cu un SI, nici cu un SF + SI, atunci spunem că SInt este un i n t e r l u d i u, adică un segment care nu este divizat de tăietura silabică şi care aparţine ambelor silabe.

În limba română, dat fiind că orice consoană poate figura atît ca SF, cît şi ca SI, orice segment intervocalic de forma -C- se află situat totdeauna după tăietura silabică, conform restricţiei formulate mai sus. Aşadar, orice secvenţă VCV are structura V-CV. Nu există consoane simple în funcţie de interludiu.

Segmentele intervocalice de forma -CC- pot avea următoarea structură :

1. Un segment -CC- poate fi identic cu un segment F + I (unde F este orice consoană care aparţine la un SF şi I este orice consoană care aparţine la un SI). În acest caz, tăietura silabică stă între cele două consoane : /bʒ, bv, kč, k/gd, k/gğ, km, kţ, k/gz, t/dg, dm, dn, dv, f/vğ, fh, fʃ, gm, gz, hn, ʒl, lh, ll, ln, mh, mm, mv, nh, nl, nm, nn, np, nr, nv, pk, pč, pp, pʃ, pţ, rʒ, s/zʒ, sʃ, sţ, s/zz, t/db, tk, t/dd, ts, tv, ţk, vz, s/zr/ : [ab'ʒekt, subver'siv, akčele'ra, anek/g'dotă, kaik'ğiu, akţi'une, ek/g'zemă, ot/d'gon, admi'ra, 'vrednik, advo'kat, pilaf/v'ğiu, lef'ʃoară, vag'mistru, zig'zag, lih'nit, 'miʒlok, tîl'har, 'čellalt, lo'kalnik, brom'hidrik, kilogram'metru, am'von, inha'la, konlu'kra, înmugu'ri, înne'gri, avan'post, înro'ʃi, în'văţ, ap'čes, suppămîn'tean, trep'ʃoară, ap'ţine, 'kîrʒă, dis/zʒunk'tiv, desʃuru'ba, desţele'ni, des/zzăpe'zi, atot/dbirui'tor, 'matkă, votkă, tot/ddea'una, atsor'bant, mo'litvă, koţ'kar, zev'zek, des/zrădăci'na][1] *(abject, subversiv, accelera, anecdotă, caicgiu, acţiune, eczemă, odgon, admira, vrednic, advocat, pilafgiu, lefşoară, vagmistru, zigzag, lihnit, mijloc, tîlhar, cellalt* (variantă a lui *celălalt*), *localnic, bromhidric, kilogrametru, amvon, inhala, conlucra, înmuguri, înnegri, avanpost, înroşi, învăţ, abces, subpămîntean, trebşoară, abţine, cîrjă, disjunctiv, desşuruba, desţeleni, deszăpezi, atotbiruitor, matcă, vodcă, totdeauna, adsorbant, molitvă, coţcar, zevzec, dezrădăcina).*

2. Un segment -CC- poate fi identic cu un segment F + I şi cu un segment II ; în acest caz, tăietura silabică poate să preceadă segmentul intervocalic : V-CCV, sau poate să fie situată între cele două consoane : VC-CV : [bl, br, kl, kn, kr, kv, dr, fl, fr, gl, gr, hl, hr, ʒb, ʒg, ʒm, ʒn, pn, pr, sf, sl, s/zn, sp, ʃč, sk, tr, vr, s/zb, s/zn] : [o'blon, ma'kabru, 'stiklă, mok'ni, 'akru, 'akvilă, 'kadru, a'fla, a'front, aglome'rat, a'grikol, 'sihlă, ma'hramă, bîʒbî'i, vlăʒ'gan, 'preaʒmă, 'vaʒnik, hipnoti'za, a'prind, as'falt, măs'lin, les/zne, aspi'ra, koʃ'čug, 'aʃkie, 'patru, ma'nevră, is/z'bi, 'kas/znă] *(oblon, macabru, sticlă, mocni, acru, acvilă, cadru, afla, afront, aglomerat, agricol, sihlă, mah-*

[1] Dăm aici exemple de cuvinte care conţin grupurile intervocalice enumerate, deoarece găsirea unor astfel de exemple în dicţionar presupune o operaţie mai dificilă.

ramă (variantă a lui *maramă), bîjbîi, vlăjgan, preajmă, vajnic, hipnotiza, aprind, asfalt, măslin, lesne, aspira, coşciug, aşchie, patru, manevră, izbi, cazn ă).*

3. Un segment -CC- poate fi identic cu un segment FI şi cu un segment FF; în acest caz, tăietura silabică stă totdeauna între cele două consoane VC-CV: [gd, k/gz, lb, lk, lč, ld, lf, lg, lğ, lp, lʃ, lţ, lv, lz, mb, mf, mp, nk, nk', nč, nd, nf, ng, ng', nğ, nʒ, ns, nʃ, nt, nţ, pč, pt, rb, rk, rk', rč, rd, rf, rg, rg', rğ, rh, rl, rm, rn, rp, rs, rʃ, rt, rţ, rv, rz, tč, tm]: [mig'dal, ek/g'zemplu, al'bină, 'molkom, vîl'ča, 'maldăr, alfa'bet, 'algă, al'ğebră, alpa'ka, belʃug, băl'ţat, 'vîlvă, sol'zos, sk'im'ba, 'amforă, akompani'a, arun'ka, ank'ilo'za, 'lunčile, man'dat, anfi'ladă, alun'ga, îng'aţă, minğe, mîn'ʒi, man'sardă, 'manʃă, man'ta, din'ţat, 'kopčile, op'tuz, sor'bi, ur'ka, întorto'k'at, merče'nar, 'arde, 'marfă, kurgă'tor, bur'g'iu, 'kurğe, ar'haik, bur'lan, 'armă, 'urnă, 'kîrpă, ar'sură, sfîr'ʃi, skur'ta, mărţi'ʃor, ar'vună, 'zarzăr, 'lotčilor, arit'metikă] *(migdal, exemplu, albină, molcom, vîlcea, maldăr, alfabet, algă, algebră, alpaca, belşug, bălţat, vîlvă, solzos, schimba, amforă, acompania, arunca, anchiloza, luncile, mandat, anfiladă, alunga, îngheaţă, minge, mînji, mansardă, manşă, manta, dinţat, copcile, obtuz, sorbi, urca, întortocheat, mercenar, arde, marfă, curgător, burghiu, curge, arhaic, burlan, armă, urnă, cîrpă, arsură, sfîrşi, scurta, mărţişor, arvună, zarzăr, lotcilor, aritmetică).*

4. Un segment -CC- poate fi identic şi cu un segment II, şi cu un segment FI, şi cu un segment FF. În acest caz, segmentul intervocalic poate avea structura V-CCV sau VC-CV: /ʒd, ps, sk, sm, st, ʃk, s/zm/: /muʒ'dei, epilep'sie, as'kult, pes'met, 'asta, muʃ'ka, kas/z'ma/ *(mujdei, epilepsie, ascult, pesmet, asta, muşca, cazma).*

Segmentele vocalice de forma -CCC- pot avea următoarea structură:

1. Un segment intervocalic de forma -CCC- poate fi identic cu un segment FFI. În acest caz, segmentul are structura VCC-CV: /ksh, lpt, ltk, ltč, ltf, ltm, mpʃ, nkʃ, nč/ğz, nt/dd, ndv, nsh, nss, ntl, ptn, ptz, rkʃ, rdm, rdn, rfʃ, rpk, rpʃ, rtk, rtf, rth, rt/dʒ, rtm, rtp, rts, rt/dv, stf, stn, stp, stv/: /ekshaus'tiv, skulp'ta, altkum'va, 'altčeva, 'altfel, volt'metru, lămp'ʃoară, lunk'ʃor, [činč/ğ'zeč, unt/dde'lemn, kînd'va, transhu'mant, transsi'berian, savant'lîk, 'faptnik, opt'zeč, ark'ʃor, tîrk'ʃor, re'kordman, o'sîrdnik, vîrf'ʃor, hîrp'ʃor, port'kart, 'ʒertfă, port-'hartă, port/dʒarti'er, portmo'neu, port'pagină, portsem'nal, port/dvi'zit, astfel, 'pustnik, post'pus, postver'bal *(exhaustiv, sculpta, altcumva, altceva, altfel, voltmetru, lămpşoară, lungşor, cincizeci, untdelemn, cîndva, transhumant, transsiberian, savantlîc, faptnic, optzeci, arcşor, recordman, osîrdnic, vîrfşor, hîrbşor, portcart, jertfă, porthartă, portjartier, portmoneu, portpagină, portsemnal, portvizit, astfel, pustnic, postpus, postverbal).*

2. Un segment -CCC- poate fi identic cu un segment FII. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VC-CCV: /bgr, msp, nml, ns/zd, nvr, ppr, pʃt, t/dgr, tʃt, s/zvr/: /sub'grupă, cirkum'spekt, înmlădi'a, trans/zdanubi'an, învrăʒ'bi, suppresi'une, 'opʃte, bot/d'gros, atotʃtiu'tor, răs/zvră'ti/ *(subgrupă, circumspect, înmlădia, transdanubian, învrăjbi, subpresiune, obşte, botgros, atotştiutor, răzvrăti).*

3. Un segment -CCC- poate fi identic cu un segment FFI și cu un segment FFF. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VCC-CV: /mpt, nks, stm/: /prompti'tudine, anksi'os, ast'matik/ *(promptitudine, anxios, astmatic).*

4. Un segment -CCC- poate fi identic cu un segment FFI și cu un segment FII. În acest caz, segmentul intervocalic poate avea structura VCC-CV sau VC-CCV: /ksk, ksč, ksm, ksp, ktr, lkl, lpn, ltr, mbl, mbr, mfl, mpl, npr, nkl, nkr, ndr, nfl, nfr, ngl, ngr, ngv, nʒg', nsk, ns/ʃč, nsf, nsl, nsm, nsp, nst, ns/zv, nʃf, nʃt, ntr, psk, psč, pst, ptr, rkt, rgr, rpl, rpr, rsp, rst, rʃr, ktr/: /ekska'va, eksče'dent, eksmatriku'la, ekspan'sibil, 'spektru, fol'klor, 'stîlpnik, altru'ism, 'umblu, 'umbră, pam'flet, 'amplu, avanpremi'eră, nomenkla'tor, în'kredere, îndru'ma, înflăcă'rare, înfră'ţi, 'panglikă, angre'na, ling'vist, înʒǵe'ba, înskău'na, îns/ʃče'na, transfor'ma, trans'lator, trans'mit, trans'pir, kons'tant, trans/zver'sal, înʃfă'ka, înʃtiin'ţa, in'tra, lipskă'nie, op'skur, op'sčen, apsti'nent, 'sčeptru, 'arktik, 'margraf, per'pleks, sur'priză, perspi'kače, 'vîrstă, 'marʃrut, ak'triţă /*(excava, excedent, exmatricula, expansibil, spectru, folclor, stîlpnic, altruism, umblu, umbră, pamflet, amplu, avanpremieră, nomenclator, încredere, îndruma, înflăcărare, înfrăţi, panglică, angrena, lingvist, înjgheba, înscăuna, înscena, transforma, translator, transmit, transpir, constant, transversal, înșfăca, înștiința, intra, lipscănie, obscur, obscen, abstinent, sceptru, arctic, margraf, perplex, surpriză, perspicace, vîrstă, marșrut, actriță).*

5. Un segment -CCC- poate fi identic și cu un segment FII și cu un segment III. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VC-CCV sau V-CCCV: /spl, spr, ʃtr, s/zgr/: /espla'nadă, 'aspru, 'muʃtru, des/zgro'pa/ *(esplanadă, aspru, muștru, dezgropa).*

6. Un segment -CCC- poate fi identic și cu un segment FFI și cu un segment FII și cu un segment FFF. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VCC-CV sau VC-CCV: /kst, nkt/: /miks'tură, punktu'al/ *(mixtură, punctual).*

7. Un segment -CCC- poate fi identic și cu un segment FFI și cu un segment FII și cu un segment III. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VCC-CV, sau VC-CCV, sau V-CCCV: /skl, skr, str/: /arterioskle'roză, 'kuskru, 'astru/ *(arterioscleroză, cuscru, astru).*

Segmentele intervocalice de forma -CCCC- pot avea următoarea structură:

1. Un segment -CCCC- poate fi identic cu un segment FFII. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VCC-CCV: /rggr, rddr/: /marg'graf, portdra'pel/ *(marcgraf, portdrapel).*

2. Un segment -CCCC- poate fi identic cu un segment FIII. În acest caz, segmentul intervocalic are forma VC-CCCV: /mskr/: /cirkum'skrie/ *(circumscrie).*

3. Un segment -CCCC- poate să nu fie identic nici cu FFFI, nici cu FFII, nici cu FIII. În acest caz, segmentul este un interludiu: /pʃtn, rstn/: /'opʃtnik, 'vîrstnik/ *(obștnic, vîrstnic).*

4. Un segment -CCCC- poate fi identic și cu FIII și cu FFII. În acest caz, segmentul intervocalic are structura VC-CCCV sau VCC-CCV: /kskl, kskr, kspl, kspr, kstr, nskr, nspr, nstr, pstr/: /eks'klud, ekskres'čenţă, ekspli'ka, ekspri'ma, eks'trağe, în'skrie, 'unsprezeče, instru'ment, sup'strat/ *(exclud, excrescență, explica, exprima, extrage, înscrie, unsprezece, instrument, substrat).*

Segmentele vocalice de forma -CCCCC- sînt identice numai cu FFIII și, în consecință, au numai structura VCC-CCCV: /ptspr/: /optsprezeče/ *(optsprezece).*

Ţinînd seama de structura posibilă a segmentului vocalic, a segmentului consonantic iniţial, a segmentului consonantic final şi a segmentelor intervocalice, structura unei secvenţe de două silabe poate fi reprezentată schematic în felul următor :

$$\left\{\begin{matrix} C \\ CC \\ CCC \\ \varnothing \end{matrix}\right\} \left\{ V \right\} \left\{\begin{matrix} C \\ C..C \\ \varnothing \end{matrix}\right\} \cdots — \left\{\begin{matrix} C \\ C..C \\ CCC \\ \varnothing \end{matrix}\right\} \left\{ V \right\} \left\{\begin{matrix} C \\ CC \\ CCC \\ \varnothing \end{matrix}\right\}$$

Simbolurile etajate cuprinse între { } reprezintă posibilităţile alternative de ocurenţă a segmentelor în discuţie, în poziţia dată. De exemplu : prima acoladă reprezintă structurile posibile ale unui segment prevocalic iniţial ; în această poziţie este admisă sau ocurenţa unui segment C-, sau a unui segment CC-, sau a unui segment CCC-, sau a unui segment consonantic zero. Ca centru silabic este admisă sau ocurenţa unui segment vocalic V, (simplu sau complex). Linia punctată care uneşte patru consoane intervocalice reprezintă posibilitatea de ocurenţă a unui interludiu constituit din patru consoane. Semnul /—/ indică locul tăieturii silabice.

Se observă că structura posibilă a unui segment postvocalic care precedă tăietura silabică nu este identică cu structura posibilă a unui segment postvocalic care precedă pauza : un segment din prima categorie poate avea o extensiune maximă de două consoane, în timp ce un segment din cea de a doua categorie poate avea o extensiune maximă de trei consoane.

Interludiile au o extensiune maximă de patru consoane.

4.4. SEMNALE DEMARCATIVE

Există grupuri de foneme care nu apar niciodată nici la iniţială de cuvînt, nici la finală de cuvînt, ci numai în punctul de joncţiune dintre două morfeme constitutive ale unui cuvînt sau în punctul de joncţiune a două cuvinte. În aceste cazuri, spunem că grupurile respective semnalizează trecerea de la un morfem la altul sau, respectiv, de la un cuvînt la altul. Locul pe care tăietura silabică îl ocupă în constituţia unui astfel de grup coincide cu punctul de joncţiune a celor două elemente. De exemplu, grupul /mğ/ nu apare nici după /#/, nici înainte de /#/, ci numai în cazul în care un morfem cu iniţiala /ğ/ (ca sufixul /-ğiu/) urmează după o temă terminată în /-m/ ; într-un cuvînt ca /ğamğiu/, grupul /-mğ-/ semnalizează trecerea de la un morfem la altul, iar tăietura silabică indică tocmai locul de joncţiune a celor două elemente : /ğam-ğiu/. În segmentul /dămğenţi/ *(dăm genţi)*, secvenţa /mğ/ indică trecerea de la un cuvînt la altul, iar tăietura silabică indică limita dintre cele două cuvinte (dăm-ğenţi).

În limba română apar următoarele grupuri de jonctură :

4.4.1. La joncţiunea prefixelor. V o c a l e : /aa, aî, eî, ii, ia/ : /supraaglome'rat, supraî'nalt, neîmblîn'zit, reîmprospă'tat, antiimperia'list, antiaeri'an/ *(supraaglomerat, supraînalt, neîmblînzit, reîmprospătat, antiimperialist, antiaerian).*

C o n s o a n e : /p/bm, nh, nl, nm, nn, nr, pp, sh, s/zʒ, sț, ts, p/bgr, ksč, ksh, ksm, nkl, nkr, nfl, nfr, nʒg', nml, ns/zb, nsk, nsč, ns/zd, nsf, ns/zl, ns/zm, nsp, nss, nst, ns/zv, nʃk, nʃt, nvr, ppr, psp, ptr, rʃk, rtk, rth, rt/dʒ, rtm, rtr, rts, rt/dv, s/zbr: kskl, kspl, kstr, mskr, nskr, snpl, nspr, ns/zdr, pskr/: /sup/bma'rin, inhi'ba, konloku'i, înlăkri'mat, înmagazi'na, înno'da, înrădăci'na, suppo'lar, deshă'ma, dis/zʒunk'tiv, desțele'ni, atsor'bant, sup/b/grupă, eks'čentric, ekshi'ba, eksmatriku'la, înkle'ja, în'krede, inkre'dul, konflu'ent, inflek'sibil, înflăkă'ra, kon'frate, infruktu'os, înʒg'e'ba, înmlădi'a, trans/zbor'da, înskău'na, însče'na, trans/zdanubi'an, konsfătu'ire, trans/zlite'rație, trans/zmu'tație, transpă'rea, înspăimîn'ta, transsiberi'an, kon'sta, ins'tabil, înste'lat, trans/zva'za, konʃko'lar, konʃti'ință, învrăʒ'bi, suppre'fekt, sup'spečie, suptropi'kal, interʃko'lar, port'kart, port'hartă, port/dʒarti'er, portmo'neu, hipertrofi'a, portsem'nal, port/dvi'zit, des/zbrobo'di, ekskla'ma, eks'plozie, eks'trağe, čircum'skrie, in'skripție, în'skrie, tran'skrie, transplan'ta, în'spre, îns/zdrăve'ni, sup'skrie/ (*submarin, inhiba, conlocui, înlăcrimat, înmagazina, înnoda, înrădăcina, subpolar, deshăma, disjunctiv, desțeleni, adsorbant, subgrupă, excentric, exhiba, exmatricula, încleia, încrede, incredul, confluent, inflexibil, înflăcăra, confrate, infructuos, înjgheba, înmlădia, transborda, înscăuna, înscena, transdanubian, consfătuire, transliterație, transmutație, transpărea, înspăimînta, transsiberian, consta, instabil, înstelat, transvaza, conșcolar, conștiință, învrăjbi, subprefect, subspecie, subtropical, interșcolar, portcart, porthartă, portjartier, portmoneu, hipertrofia, portsemnal, portvizit, dezbrobodi, exclama, explozie, extrage, circumscrie, inscripție, înscrie, transcrie, transplanta, înspre, înzdrăveni, subscrie*).

4.4.2. **La joncțiunea sufixelor.** C o n s o a n e : /tč, k/gğ, f/vğ, lğ, mğ, tk, t/dğ, fʃ, tʃ, sʃ, rpk, nkl, ntl, rdn, ptn, rtn, nkʃ, rkʃ, rfʃ, rpʃ, rstn, pʃtn/: /păt'čan, spăt'čel, kaik/gğiu, pilaf/v'ğiu, duel'/ğiu, ğam'ğiu, po'satkă, rahat/-d'ğiu, kef'ʃor, pot'ʃor, vites'ʃug, 'sîrpkă, pezevenk'lîk, savant'lîk, o'sîrdnik, 'faptnik, prunk'ʃor, krînk'ʃor, ark'ʃor, tîrk'ʃor, vîrfʃor, hîrp'ʃor', vîrstnik, 'opʃtnik/ (*pătcean, spătcel, caicgiu, pilafgiu, duelgiu, geamgiu, posadcă, rahatgiu, chefșor, podșor, vitezșug, pezevenclîc, savantlîc, osîrdnic, faptnic, pruncșor, cringșor, arcșor, tîrgșor, vîrfșor, hîrbșor, vîrstnic, obștnic*).

Grupurile de la joncțiunea prefixelor sînt motivate de finala vocalică a prefixelor /supra-, ne-, re-, anti-/ și de inițiala vocalică a temelor; de inițiala consonantică a prefixelor sau prefixoidelor /sub-, ad-, in-, kon-, în-, des-dis-, eks-, trans-, inter-, hiper-, port-, cirkum-/ și inițiala consonantică a temelor.

Grupurile de la joncțiunea sufixelor sînt motivate de finala consonantică a temei și inițiala consonantică a sufixelor /-kă, -čan, -čel, -ğiu, -ʃor, -ʃug, -lîk, -nik/.

Trebuie observat faptul că ambele grupuri de joncțiune sufixală constituite din patru consoane sînt interludii.

4.4.3. **La joncțiunea cuvintelor.** Toate grupurile pot fi reduse la o succesiune SF + SI. În fiecare dintre cele nouă tabele, simbolurile cuprinse în acolada din stînga reprezintă un SF, iar simbolurile cuprinse în acolada din

dreapta reprezintă un SI. Fiecare grup care apare la joncțiunea cuvintelor este constituit din combinarea cîte unui element din seria SF cu cîte un element din seria SI. Grupurile incluse între [ ] sînt grupuri care apar și în altă poziție decît joncțiunea cuvintelor; ele trebuie excluse deci din ansamblul grupurilor de jonctură.

5. ÎNCHEIERE

În paginile precedente, după o serie de considerații generale, ne-am ocupat de unitățile suprasegmentale (accente și intonații) și de unitățile segmentale (vocalele și consoanele). După inventarierea acestor invariante, am prezentat, în cadrul fiecărei categorii, sistemul constituit din unitățile respective și structurile din care aceste unități fac parte. Capitolul consacrat structurii fonematice s-a încheiat cu descrierea semnalelor demarcative, adică cu descrierea acelor grupări fonematice care semnalizează joncțiunea prefixelor, a sufixelor și a cuvintelor.

Am ajuns la concluzia că limba română cunoaște două accente, /'/ și /$_{\circ}$/, reprezentînd, respectiv, intensitatea tare și intensitatea slabă.

Contururile intonaționale se delimitează prin începutul lor marcat de o silabă proeminentă /2/ și sfîrșitul lor, marcat printr-un contur terminal care poate fi ascendent /↑/, descendent /↓/ sau neutru /|/. Examinînd raportul dintre intonație și diversele categorii gramaticale, am ajuns la aceeași concluzie cu alți cercetători, anume că între intonație și diversele categorii gramaticale (în special sintactice) nu există o corespondență constantă. Intonația este un constituent al expresiei unui semn fără a fi ea însăși expresia unui semn. Cel mai legat de o anumită „semnificație sintactică" s-a dovedit a fi conturul neutru /|/, care marchează legătura dintre două unități sintactice de natură nedeterminată; între cele două unități nu se poate face pauză.

Sistemul vocalic este constituit din șapte vocale: /a, e, i, ă, î, o, u/. Semivocalele sînt: [/e̯, o̯, j, w/ La baza corelațiilor în sistem stau următoarele trăsături distinctive: închis/nonînchis, deschis/nondeschis, anterior/nonanterior, rotunjit/nonrotunjit.

Sistemul consonantic este constituit din 22 de consoane: /p, b, t, d, k, g, k', g', č, ğ, f, v, s, z, ʃ, ʒ, h, ţ, l, r, m, n/.

La baza corelațiilor în sistem stau următoarele trăsături distinctive: întrerupt/nonîntrerupt, continuu/noncontinuu, anterior/nonanterior, posterior/nonposterior, palatal/nonpalatal, oral/nonoral, sonor/nonsonor.

Examinînd structura fonologică, am cercetat structura segmentelor vocalice, a segmentelor consonantice inițiale, a segmentelor consonantice finale și a segmentelor consonantice intervocalice.

Am constatat că un segment vocalic poate avea o structură simplă (constituit dintr-o singură vocală silabică) sau o structură complexă (constituit dintr-o vocală silabică și una sau două semivocale).

Segmentele prevocalice pot cuprinde un număr de 1, 2 sau 3 consoane. Pe baza locului pe care îl ocupă într-un segment inițial, consoanele se clasifică în preinițiale /s, z/, postinițiale /l, r, n/ și inițiale (toate celelalte).

Segmentele consonantice finale pot fi constituite din 1, 2 sau 3 consoane. Pe baza locului pe care îl ocupă într-un segment final, consoanele se clasifică în prefinale /r, l/ și finale (toate celelalte). Nu există o clasă a consoanelor postfinale, corespunzătoare consoanelor preinițiale.

Segmentele intervocalice pot fi constituite din 1, 2, 3, 4 sau 5 consoane. În cazul unei singure consoane intervocalice, silabația se face totdeauna V-CV ; în celelalte cazuri, silabațiile care se realizează sînt : V-CCV, VC-CV ; V-CCCV, VC-CCV, VCC-CV, VC-CCCV, VCC-CCV ; VCC-CCCV. Segmentele intervocalice constituite din patru consoane pot fi și interludii : e cazul segmentelor /pʃtn, rstn/.

În cazul semnalelor demarcative, au fost înregistrate grupurile fonematice care apar exclusiv la joncțiunea prefixelor, a sufixelor și a cuvintelor.

MORFOLOGIA

NOȚIUNI GENERALE

OBIECTUL MORFOLOGIEI

0.1.1. Termenul *morfologie*, foarte vechi în lingvistică, introdus pentru a înlocui pe cei de *analogie* sau *etimologie*, desemna, inițial, „știința formelor" limbii, adică disciplina consacrată flexiunii cuvintelor, considerate sub aspectul expresiei. Sensul variațiilor flexionare, precum și combinațiile de cuvinte reveneau altei discipline lingvistice, și anume *sintaxei*.

Cu această accepție, termenul „morfologie" a fost și mai este întrebuințat și azi de mulți lingviști.

0.1.2. La un moment dat, ca urmare a deetimologizării termenului și din nevoia de a echilibra descrierea gramaticală, de a repartiza într-un mod mai consecvent faptele gramaticale între morfologie și sintaxă, s-a căutat o bază mai logică, mai puțin empirică, pentru delimitarea domeniului celor două discipline gramaticale.

S-a ajuns în acest fel la înțelegerea *morfologiei* ca știință a „cuvîntului" considerat sub aspect gramatical, opusă, într-un fel, *sintaxei*, știință a „combinațiilor de cuvinte, a grupurilor de cuvinte, a propozițiilor și a frazei".

Acest mod de delimitare a domeniului celor două discipline a avut ca rezultat o egalare a lor: obiectul morfologiei îl constituie *cuvîntul* considerat sub aspectul formei, deci al flexiunii, și sub aspectul valorilor gramaticale exprimate prin aceste modificări de expresie, iar sintaxa studiază, din aceleași puncte de vedere, *grupurile* de cuvinte.

Noul mod de a concepe morfologia și sintaxa și-a găsit un puternic sprijin în teoria semnului lingvistic, teorie a secolului al XX-lea, care subliniază structura complexă, bilaterală a faptelor de limbă : faptul de limbă, ca element de comunicare, presupune în mod necesar două componente, elementul de comunicat, de transmis, și elementul prin care se realizează transmisia, semnificatul și semnificantul, *le signifié* și *le signifiant*, în terminologia lui Ferdinand de Saussure *(Cours de la linguistique générale)*.

Cu accepțiunea discutată, termenul *morfologie* trimite deci la cuvînt, și nu la formă, ca în utilizarea originară.

0.1.3. O nouă modificare a sensului termenului *morfologie* se produce în momentul în care se stabileşte o legătură între *morfologie* şi *morfem*, deci atunci cînd unitatea lingvistică *cuvînt* trece pe planul al doilea, iar în centrul preocupărilor morfologiei se plasează *morfemul*.

În acest caz, *morfologia*, ca ştiinţă a m o r f e m e l o r, se opune *sintaxei*, ca ştiinţă a s i n t a g m e l o r, deci a combinaţiilor de morfeme (de multe ori se preferă termenului *sintaxă* termenul nou, *sintagmatică*).

Considerarea morfemului ca unitate de bază a morfologiei are drept consecinţă schimbarea raportului dintre m o r f e m şi c u v î n t: pe cînd înainte, utilizînd conceptul „morfem", lingviştii îl subordonau cuvîntului — morfemul era conceput ca o parte a cuvîntului —, de la un moment dat, morfemul începe să fie definit independent de cuvînt, devenind unitatea f u n d a m e n t a l ă, iar cuvîntul este conceput ca o unitate derivată, subordonată, definită prin raportare la morfem, ca grupare de morfeme.

În promovarea morfemului ca unitate de bază a morfologiei, un rol important l-a avut un impas al lingvisticii : imposibilitatea de a găsi pentru cuvînt o definiţie satisfăcătoare, capabilă să ofere un criteriu clar pentru distincţia „cuvînt (compus) / grup de cuvinte".

Această nouă modificare în semantica termenului *morfologie* coincide cu o nouă etapă în dezvoltarea lingvisticii, şi anume cu apariţia *structuralismului*.

MORFEM

0.2.0. Chiar în cadrul lingvisticii structurale însă, în care morfologia este constant şi consecvent raportată la m o r f e m, termenul *morfologie* este folosit cu accepţiuni profund diferite : în acest caz, deosebirile semantice derivă din sensurile diferite cu care este folosit termenul *morfem*.

0.2.1. Accepţiunea cea mai răspîndită este aceea de „unitate minimală a limbii păstrînd funcţia de semn", adică unitate minimală de expresie, asociată unui sens, unei unităţi de conţinut.

Ca „unitate minimală", morfemul se opune cuvîntului, în general analizabil în morfeme, grupului de cuvinte etc. În calitate de unitate minimală c u s e n s, morfemul se opune fonemului şi trăsăturii distinctive, ca unităţi minimale de expresie capabile să diferenţieze, să exprime sensul fără a fi însă ele, ca atare, dotate cu sens.

În acest fel se ajunge la o ierarhizare a faptelor lingvistice pe mai multe nivele, fiecare nivel avînd o unitate proprie, care include, în componenţa sa, una sau mai multe unităţi ale nivelului imediat inferior : *morfemul* înglobează unul sau mai multe f o n e m e, *sintagma* cuprinde mai multe m o r f e m e.

Definirea morfemului ca unitate minimală de expresie cu valoare de semn lingvistic caracterizează ş c o a l a d e s c r i p t i v i s t ă — ai cărei fondatori sînt lingviştii americani (de obicei se vorbeşte de şcoala descriptivistă americană). Se întîlneşte de asemenea la lingviştii grupaţi în jurul cercului lingvistic de la Praga şi la mulţi alţi lingvişti, printre care şi români.

O accepţie profund diferită are termenul *morfem* în concepţia glosematică, datorată lingvistului danez L. H j e l m s l e v, care utilizează acest termen pentru a denumi

o unitate de conținut; unitățile de conținut, p l e r e m a t e m e l e, se repartizează în două categorii — m o r f e m e l e și p l e r e m e l e[1]. *Morfemul*, ca unitate de conținut, se încadrează într-o c a t e g o r i e și corespunde, în mare, v a l o r i l o r gramaticale din gramatica tradițională: se poate vorbi, de exemplu, de *morfemele* de n o m i n a t i v, de a c u z a t i v ca unități de conținut incluse în categoria de c a z, de *morfemul* de p l u r a l ca unitate a categoriei de n u m ă r etc[2].

O altă accepțiune a termenului *morfem* este cea de unitate minimă de expresie purtătoare a unui sens gramatical. Această definiție presupune distincția, dificilă și delicată, între sensul lexical și sensul gramatical. Astfel definit, termenul *morfem* acoperă afixele gramaticale, afixele flexionare: desinențele, sufixele verbale etc., iar obiectul morfologiei îl constituie inventarierea, definirea și clasificarea, într-o limbă dată, a unităților de acest fel. Cu acest sens termenul *morfem* este întrebuințat mai ales de unii lingviști francezi (A. M a r t i n e t și elevii săi), care îl folosesc alături de cel de *lexem* „unitate minimă de expresie cu sens lexical", subordonîndu-le pe amîndouă *monemului* „unitate minimă de expresie dotată cu sens"[3].

0.2.2. Descrierea structurii morfematice a diferitelor limbi a arătat că aceleași valori, aceleași sensuri gramaticale pot fi asociate cu diverse unități de expresie; pornind de la această constatare, s-a ajuns ca, în urma unui proces de abstractizare și de rafinare, *morfemul* să fie conceput ca o *clasă de alomorfe*[4], ca o c l a s ă d e u n i t ă ț i s e m n i f i c a t i v e mai mult sau mai puțin diferite între ele sub aspect fonematic, dar purtînd aceleași valori, aceeași informație semantică. Raportarea la aceleași valori este pusă în evidență de ocurența diferitelor unități de expresie în contexte identice sau foarte asemănătoare (prin distribuția identică sau similară[5]).

Alomorfele care reprezintă un morfem sînt în raport de distribuție noncontrastivă, de cele mai multe ori în raport de distribuție complementară: fiecare alomorf al unui morfem dat apare în contexte din care sînt excluse celelalte (*-ă* apare după *cas-*, *mas-* etc., nu și după *cîmpi-*, *famili-*, care se combină cu *-e*, și invers), sau, dacă există contexte comune în care pot apărea două (sau mai multe) alomorfe ale aceluiași morfem, ele nu sînt comutabile, deci sînt în raport de variație liberă (cf. *chibrit-e*; *chibrit-uri*).

Conceperea morfemului ca o c l a s ă de alomorfe e deosebit de importantă în descrierea morfemelor flexionare, a morfemelor prin care se realizează flexiunea într-o limbă dată.

---

[1] Aceste unități sînt definite și diferențiate prin „funcțiile", adică prin relațiile pe care le contractează, prin posibilitatea de a fi selecționate datorîndu-și prezența unui alt element din comunicare: „Este morfem un element care posedă facultatea de a face parte dintr-o unitate selecționată; este *plerem* un element care nu posedă această facultate" (L. H j e l m s l e v, *Essais linguistiques*, în „Travaux du cercle linguistique de Copenhague", XII, 1959, p. 194).

[2] Morfologia devine, prin acest mod de definire a *morfemului*, o disciplină al cărei obiect îl constituie o anumită zonă a planului conținutului, planului expresiei revenindu-i, în concepția glossematică, rolul secundar de a face posibilă identificarea și clasificarea unităților de conținut.

[3] Cu această concepție este folosit termenul *morfem* și de unii lingviști nestructuraliști — cf. J. V e n d r y e s, *Le langage*, 1921, de exemplu.

[4] Comp. *fonemul* „unitate fonică minimală cu funcție distinctivă" și *fonemul* „clasă de variante și varietăți" (vezi cap. *Fonologie*, p. 37).

[5] Pentru definiția tipurilor de distribuție, vezi *Fonologia*, p. 35 și urm.; pentru discutarea raporturilor distribuționale la nivel morfologic, vezi Guțu R o m a l o (1968), p. 26 și urm., precum și D i a c o n e s c u (1970), p. 33 și urm.

Realizarea unui morfem flexionar printr-un alomorf sau altul este determinată de contextul imediat, depinde de anumite particularități ale radicalului.

Ocurența diferitelor alomorfe ale unui morfem poate fi circumscrisă în termeni diferiți, ceea ce permite distingerea mai multor c a t e g o r i i de alomorfe:

De cîte ori distribuția unui alomorf poate fi delimitată în termeni fonetici, deci dacă ocurența lui poate fi prevăzută, prezisă, pe baza anumitor particularități fonetice ale radicalului, avem de-a face cu un a l o m o r f f o n e t i c.

În cazurile în care un alomorf nu apare decît într-un context unic sau într-un număr limitat de contexte care nu pot fi indicate altfel decît prin enumerare, alomorful respectiv reprezintă un a l o m o r f l e x i c a l.

Cînd un alomorf caracterizează o c l a s ă mai largă de contexte, iar distribuția lui nu poate fi circumscrisă fonetic, el reprezintă un a l o m o r f m o r f o l o g i c (pentru exemple, vezi mai jos).

Pentru limbile cu o flexiune redusă, primele două categorii de alomorfe pot să acopere, de obicei, întreaga clasă. Astfel, în engleză, morfemul de plural se realizează prin alomorfele fonetice [-s], [-z], [-is] și prin alomorfe lexicale [-rən]: *children* sau [-ən]: *oxen*.

Pentru limbile cu o flexiune mai complexă, cum este limba română, o descriere a flexiunii presupune în mod necesar categoria alomorfelor morfologice. Alomorfele morfologice sînt cele care oferă criteriul c l a s i f i c ă r i l o r m o r f o l o g i c e pentru astfel de limbi.

Așa, de exemplu, pluralul substantivelor neutre poate fi realizat, în limba română actuală, prin *-e*, *-uri*, *-ă*, *-i* ([-j]) și *-ele*[1].

Între aceste alomorfe se pot stabili, pe baza distribuției specifice, relații diferite. Astfel, *-ă* (sau *-uă*) se realizează după un radical cu finală (semi)vocalică labială *(ouă)*, iar [-j] este ocurent după un radical terminat în *-i* neaccentuat *(doménii*, *consílii*, *teritórii* etc.), ca atare ele pot fi considerate alomorfe f o n e t i c e.

Alomorfele *-e* și *-uri* apar în condiții fonetice similare, comp.: *scaun*-e și *tren*-uri, *templ*-e și *titl*-uri[2], și caracterizează, fiecare, o clasă de cuvinte, o categorie largă de substantive neutre: ele reprezintă alomorfe m o r f o l o g i c e.

Alomorfele fonetice pot fi subordonate unui alomorf morfologic. În cazul exemplului dat, putem considera — datorită asemănării sub raportul structurii fonice — că alomorfele [-j] și [-(w)ă] sînt variante condiționate fonetic, deci alomorfe f o n e t i c e, ale alomorfului m o r f o l o g i c {*-e*}. Ca urmare, substantivele neutre se grupează, avînd în vedere afixele de plural, în două clase morfologice: cele cu plural în {*-uri*} — *tren*, *timp* etc. — și cele cu formă de plural în {*-e*}, alomorf morfologic realizat ca [-j] după un radical terminat în *-i* neaccentuat, ca [-(w)ă] după o finală (semi)vocalică labială și ca [-e] în celelalte cazuri (comp.: *fotolii*, *scenarii*, *ouă*, *caiete*, *teatre*).

---

[1] Dacă forma de pl. *capete* o analizăm: *cap*-ete.

[2] Semnul - notează punctul de junctură dintre radical și flectiv, iar în cadrul acestuia, între diversele componente morfemice.

Alomorful -*ele*, menţionat printre realizările pluralului neutru, nu se înregistrează decît în paradigma substantivelor *cap* şi *rîs*, rar folosite la plural. Ocurenţa lui după aceste radicale nu e determinată fonetic (dovadă că există şi paradigma *cap, capuri*). În aceste condiţii, -*ele* reprezintă un a l o m o r f l e x i c a l.

Problema diferenţei dintre alomorfele m o r f o l o g i c e şi cele f o n e t i c e se înscrie în raportul „concret-abstract" : alomorfele fonetice reprezintă entităţi t o t d e a u n a concrete, alomorful morfologic se situează într-un alt plan. Un alomorf morfologic poate fi realizat concret prin mai multe alomorfe fonetice (în acest caz, unul dintre ele poate fi utilizat ca simbol al acestei mulţimi de unităţi de expresie diferite). Aşa, de exemplu, putem vorbi de un alomorf morfologic {-e} realizat, în funcţie de anumite particularităţi fonice ale finalei radicalului, ca [-e] sau ca [-j] etc., acestea din urmă fiind alomorfe fonetice. Dar alomorful morfologic *nu* subsumează obligatoriu o mulţime de unităţi de expresie distincte : caracterizînd o clasă largă de unităţi lexicale şi avînd o repartiţie care nu poate fi delimitată în termeni fonetici faţă de alt alomorf, el poate cunoaşte o realizare fonică unică în toate cuvintele în a căror paradigmă apare (cf. -*uri*).

Raportul dintre alomorfele m o r f o l o g i c e şi cele l e x i c a l e este de altă natură, deosebirile fiind determinate de poziţia lor diferită în sistem.

Circumscrierea distribuţiei ambelor varietăţi presupune referirea la anumite unităţi lexicale concrete, la anumite radicale, dar invocarea varietăţilor flexionare realizate prin alomorfe morfologice permite delimitarea unor c l a s e[1] în cadrul lexicului unei limbi, pe cînd paradigmele la care participă alomorfele lexicale sînt specifice adeseori unui singur element lexical, unui singur cuvînt. De aceea, în cazul primelor, gramaticile înregistrează s c h e m a flexionară, iar, pentru celelalte, p a r a d i g m a c o n c r e t ă.

Deosebit de importante sînt din punctul de vedere al structurii flexiunii alomorfele morfologice, deoarece ele, organizate în serii[2], reprezintă varietăţile *flexionare, morfologice* ale limbii respective. O descriere a flexiunii în limbi ca româna nu poate evita unităţile de acest rang. Clasificările în *declinări* şi *conjugări* presupun existenţa a l o m o r f e l o r m o r f o l o g i c e[3].

0.2.3. Alomorfele diverselor morfeme pot reprezenta unităţi sau grupări de unităţi fonice (segmentale şi suprasegmentale), sau pot reprezenta un zero fonic şi, în acest caz, vorbim de un alomorf zero sau de realizarea zero (ø) a unui morfem.

Accentul face parte, asociat cu unul sau mai multe elemente segmentale, din structura unui alomorf. Aşa, de exemplu, în flexiunea verbală românească se înregistrează un alomorf -*ă* (cf. *cînt*-ă, prez. ind.) şi un alomorf -*ắ* (cf. *cînt*-ắ, perf. simplu) : alomorful din forma de perfect simplu e alcătuit din elementul segmental [-*ă*] şi accent, componentă suprasegmentală, pe cînd -*ă* de la prezent indicativ se reduce la elementul segmental [-*ă*], diferenţiindu-se de alomorful de perfect simplu tocmai prin lipsa accentului. Componentul suprasegmental rezolvă, deci, omonimia dintre cele două segmente morfematice.

---

[1] Raportate la o *parte de vorbire*, ele reprezintă s u b c l a s e.

[2] Diversele alomorfe prin care se realizează paradigma unui (unor) cuvînt (cuvinte) flexibil(e) constituie, prin raporturile care există între ele, astfel de serii.

[3] Asemenea clasificări nu sînt utile în cazul limbilor în care, ca în engleză, morfemele flexionare se realizează numai prin alomorfe fonetice şi lexicale.

Un rol deosebit capătă accentul în limba română, uneori, în formele de vocativ şi de imperativ: vocativul este adeseori identic ca structură segmentală cu nominativul, iar imperativul cu prezentul indicativ. În asemenea situaţii intervine o deosebire a intensităţii accentului care diferenţiază cele două forme, cf.: *Ioána* (nom.) şi *Ioa̋na!* (voc.) sau *Şézi* (ind.) şi *Şe̋zi!* (imper.).
Prezenţa unei accentuări mai intense (a unei silabe proeminente[1]) deosebeşte vocativul de nominativ şi imperativul de prezentul indicativ. Creşterea intensităţii este asociată întotdeauna cu o ridicare a tonului, deci o modificare a conturului intonaţional.

0.2.4. Morfemele pot fi clasificate ţinînd seamă de p o s i b i l i t ă ţ i l e d e c o m b i n a r e, de relaţiile de dependenţă de care sînt susceptibile. Din acest punct de vedere distingem, în primul rînd, morfeme care pot apărea numai combinate cu alte morfeme, a căror apariţie este, deci, condiţionată de prezenţa unuia sau a mai multor morfeme, şi morfeme care pot apărea singure (sau combinate cu un alomorf zero). Aşa, de exemplu, în *vîrf*-uri şi *vînt*-uţ, *vîrf* şi *vînt* sînt morfeme[2] care pot apărea independent de morfemele *-uri*, *-uţ*; acestea din urmă presupun însă în mod necesar prezenţa unui morfem de tipul *vîrf*, *vînt* etc.

Morfemul *cas-*, care poate fi şi selectat de *-uţ* (cf. căs-*uţă*), reprezintă un morfem independent numai în măsura în care poate fi delimitat în contexte similare cu cele în care este decupat *vînt*, de exemplu, *vînt mar*-e — *vînt*-uri *mar*-i; *cas*-ă *mar*-e — *cas*-e *mar*-i. Dat fiind că morfemele de tipul *cas-* nu apar niciodată singure (sau însoţite de un alomorf zero), ele pot fi considerate morfeme independente numai datorită faptului că se încadrează, avînd în vedere distribuţia, în aceeaşi clasă cu morfeme de tipul *vînt*.

Morfemele i n d e p e n d e n t e de tipul *vînt* şi *cas-* se caracterizează prin faptul că nu sînt comutabile cu zero, nici ca atare, nici considerate ca clasă, fiind comutabile însă cu alte morfeme independente sau grupuri de morfeme: *vînt* din *vîntuţ* e comutabil cu *codr*(-uţ), *brăd*(-uţ) etc., *cas-* din *cas*-ă poate fi comutat cu *mas*(-ă), *fat*(-ă), *lad*(-ă) etc. sau cu *măs-uţ*(-ă), *fet-iţ*(-ă) etc.
Altă caracteristică a lor constă în faptul că sînt selectate de alte morfeme: pentru a putea apărea, morfemele dependente „cer", în mod necesar, prezenţa unui morfem independent.

Morfemele d e p e n d e n t e se caracterizează prin aceea că apariţia lor presupune cu necesitate un morfem independent. De asemeni, considerate individual sau ca clasă, ele sînt comutabile cu zero: *-uţ* din *brăd*-uţ, *căsuţ-ă* e comutabil cu zero (*brad*, *casă*); morfemul *-u* din *codr*-u putem să-l considerăm comutabil cu zero numai pentru că se încadrează într-o clasă de morfeme care include şi realizări zero: *codr*-u se opune lui *codr*-i, aşa cum *pom*-ø se opune lui *pom*-i).

Morfemele dependente se pot înlocui unele cu altele, cf. *clas*-ă : *clas*-e ; *cînt*-ă : *cînt*-a : *cînt*-înd ; *fet*-iţ-ă : *fet*-ic-ă : *făt*-uţ-ă.

Morfemele dependente se repartizează în clase diferite după n u m ă r u l de morfeme cu care se pot combina în cadrul unei singure grupări. Unele morfeme dependente presupun numai apariţia unui morfem independent: *-a* din *cînt*-a, *-el* din *băieţ*-el. Altele cer, pe lîngă morfemul independent, şi

[1] Vezi cap. *Fonologia*, p. 51 şi urm.

[2] În situaţiile de acest fel, vorbim de „morfem" (şi nu de alomorf), deşi exemplificările se fac prin referire la *alomorfe*, realizări concrete ale diverselor morfeme, pentru că orice alomorf reprezintă un anumit morfem şi poate fi considerat ca simbolizînd întreaga clasă de alomorfe care constituie morfemul respectiv.

unul sau mai multe morfeme dependente realizate concret[1]; este cazul morfemului *-iț-* din *fel*-iț-*ă*, *domn*-iț-*ă* etc., al morfemului *-m* din *cînt-a*-m, *cînt-a-se*-m, *cînt-a-ră*-m etc. Alte morfeme, în sfîrșit, cum ar fi, de exemplu, morfemul *-uț*, pot apărea și într-o situație și în cealaltă : *păl*-uț, dar *căs*-uț-*ă*, *păt*-uț-*uri*.

Morfemele dependente susceptibile de asociere cu alte morfeme dependente se caracterizează și prin posibilitățile lor de combinare. Astfel *-m* din exemplele anterioare se poate combina cu *-a-*, *-se-*, *-ră-*, *-ea- (ven*-ea-*m)* etc., dar nu se poate combina cu *-înd*, cu *-uri*, *-e* etc. ; *-uț* se caracterizează prin faptul că poate apărea neînsoțit de un morfem dependent concret *(brăd*-uț*)* sau se poate combina cu *-ă* *(căs*-uț-*ă)*, *-e* *(căs*-uț-*e)*, *-i* *(brăd*-uț-*i)* etc., pe cînd *-iț* nu admite decît combinarea cu *-ă*, *-e* : *fel-iț-ă*, *fel-iț-e*. O excepție reprezintă pluralul lui *bădiță (bădiți)*.

Morfemele dependente se pot clasifica și în funcție de p o z i ț i a lor față de morfemul independent. O primă clasificare, globală, distinge s u f i x e l e, adică morfemele așezate după morfemul independent (v. toate exemplele anterioare), și p r e f i x e l e, morfemele așezate înaintea morfemului independent (des-*fac*, pre-*fac*, re-*fac*)[2].

Prefixele, sufixele (și infixele) sînt reunite, de obicei, prin termenul generic de a f i x, care cuprinde toate morfemele dependente.

Fiecare dintre aceste categorii poate fi supusă, la rîndul ei, unei clasificări după d e p ă r t a r e a față de morfemul independent. Așa, de pildă, putem spune că sufixul *-uț* se află pe poziția I, încadrîndu-se în aceeași categorie cu sufixul *-iț*, de exemplu, pe cînd *-ă* poate ocupa poziția I sau poziția II (*cas*-ă, dar *căs-uț*-ă), încadrîndu-se, din acest punct de vedere, în aceeași categorie cu -e sau -i, din : *fet*-e, *fet-iț*-e, *braz*-i, *brăd-uț*-i). Sufixul -m poate ocupa pozițiile : II (*cînt-a*-m), III (*cînt-a-ră*-m) sau IV (*cînta-se-ră*-m).

În același mod se pot clasifica prefixele : *des-* face parte, ca și *pre-*, dintre prefixele care ocupă locul I : des-*face*, pre-*face*, pe cînd *ne-* sau *re-* pot ocupa fie locul I, fie locul II : ne-*făcut*, ne-*des-făcut* : ne-*pre-făcut* ; re-*face*, re-*im-păduri*, re-*des-face* etc.

0.2.5. Altă clasificare a morfemelor se face după s t r u c t u r a lor considerată din punctul de vedere al modului cum sînt plasate componentele morfemului. Avem astfel morfeme continue și morfeme discontinue.

Morfemele c o n t i n u e sînt alcătuite dintr-o succesiune neîntreruptă de foneme : *vînt*, *-uț*, *-se-* etc.

Cele d i s c o n t i n u e pot fi î n t r e r u p t e sau r e p e t a t e. Un exemplu de morfem întrerupt îl constituie participiile germane de tipul *ge-lernt*, în care *ge . . .t* pot fi considerate ca alcătuind un astfel de morfem[3]. În limba română putem vorbi de un morfem întrerupt de infinitiv *a . . .á* (-í, -î́, -e, -eá), dacă admitem că primul *a* (a *lucr*a, a *ven*i, de exemplu) e o marcă a infinitivului, sau de morfem întrerupt de genitiv, dacă acceptăm să considerăm așa-numitul articol genitival drept marcă a genitivului, a *case*i-i, de pildă. În categoria morfemelor repetate se încadrează situații de tipul *cas*-ă *frumoas*-ă (lat. *fili*-us *bon*-us) în care se repetă morfemul de singular

---

[1] Deci nu prin alomorf zero.

[2] Limba română nu cunoaște i n f i x e l e, morfemele incluse între componentele morfemului independent.

[3] cf. Z. H a r r i s, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961.

feminin sau singular masculin. Așa-numitele morfeme repetate corespund fenomenului de acord.

0.2.6. Un criteriu de clasificare a morfemelor poate fi și c o n ț i n u t u l lor. Din acest punct de vedere se disting m o r f e m e l e l e x i c a l e, în care, alături de morfemele rădăcină, se includ, de obicei, și afixele derivative[1], și m o r f e m e l e g r a m a t i c a l e[2]. Fiecare dintre aceste categorii poate fi supusă la rîndul ei unor subclasificări. Astfel, între morfemele gramaticale, distingem m o r f e m e n o m i n a l e și v e r b a l e, iar în cadrul morfemelor dependente verbale postpuse, sufixele și desinențele. Distincția dintre acestea din urmă are în vedere conținutul lor: s u f i x e sînt numite morfemele care exprimă modul și timpul, iar d e s i n e n ț e cele care exprimă persoana și numărul. Astfel, în *cînt-a-m*, *-a* este sufix, iar *-m* desinență. Termenul d e s i n e n ț ă e folosit și pentru morfemele nominale postpuse, cînd exprimă numărul, cazul, genul[3]: *-ei* în *acest*-ei, de exemplu.

0.2.7. Definirea morfemului ca unitate minimală de expresie asociată cu un sens sau ca o clasă de alomorfe stă la baza unor descrieri care au de obicei în vedere mai mult latura expresiei și mai puțin conținutul care este considerat ca dat, fără a fi supus unei analize și unei descrieri la fel de sistematice și de amănunțite.

0.2.8. Variația sensului termenului *morfologie* privește, deci, în primul rînd, o b i e c t u l care se atribuie acestei discipline și este determinată în mare măsură de c o n c e p ț i a lingvistică generală.

Descrierea care urmează, fiind organizată pe părți de vorbire, are în vedere, în primul rînd, c u v î n t u l considerat ca o combinație de unități morfemice. Discutarea părților de vorbire flexibile se oprește în mod special asupra flexiunii: inventarierea alomorfelor morfemelor flexionare și stabilirea distribuției și a posibilităților lor de combinare permit gruparea cuvintelor flexibile în tipuri și clase flexionare (reprezentînd declinările sau conjugările). Descrierea este completată prin prezentarea categoriilor gramaticale implicate în flexiune.

În discutarea părților de vorbire neflexibile, un loc central ocupă, cum este firesc, particularitățile combinatorii.

PĂRȚILE DE VORBIRE

0.3.0. Cuvintele unei limbi se organizează în funcție de particularitățile lor c o m b i n a t o r i i și f l e x i o n a r e în clase distincte reprezentînd *părțile de vorbire*.

Gruparea în „părți de vorbire" reprezintă partiția g r a m a t i c a l ă fundamentală a v o c a b u l a r u l u i unei limbi: teoretic și ideal, părțile de

[1] Morfeme rădăcină sînt morfemele independente *mas-*, *cas-*, *lacăt* etc., iar morfeme derivative, afixe ca: *-uț*, *-el*, *-uș*, *-ar*, *pre-*, *în-* etc., care, adăugate la morfemele rădăcină, permit atașarea altor morfeme dependente.

[2] Delimitarea între lexical și gramatical s-a încercat pe baza unor criterii foarte diferite, fără a se ajunge însă la rezultate precise și complet satisfăcătoare (vezi, pentru o prezentare de ansamblu, P. D i a c o n e s c u, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL, 1962, nr. 4, p. 526–527 urm. și alții).

[3] Aceasta e terminologia obișnuită în gramaticile curente; cf. de exemplu, *Gramatica* (1963), vol. I, p. 44.

vorbire trebuie să fie astfel delimitate și definite pentru o limbă dată încît orice cuvînt al limbii respective să-și găsească locul într-una din aceste clase. Deci orice parte de vorbire este o clasă de cuvinte și orice cuvînt aparține prin anumite particularități — gramaticale — unei anumite părți de vorbire[1].

Apartenența la o parte de vorbire presupune deci unități lingvistice care au statutul de *cuvînt*[2], iar clasificarea în părți de vorbire, fiind o clasificare gramaticală (realizată asupra unor unități lexicale), e firesc să aibă în vedere criterii gramaticale[3].

Prezența unor particularități gramaticale comune tuturor cuvintelor care se încadrează într-o anumită parte de vorbire presupune și anumite caracteristici semantice, care fac parte din „sensul" unui cuvînt, dar nu se identifică cu sensul lexical: conținutul semantic al substantivelor *om*, *pom*, *vis*, *înălțime* implică, pe lîngă sensul lexical care le deosebește, „ceva" comun, acest „ceva" comun încearcă să-l surprindă gramaticile cînd afirmă că substantivele „denumesc obiecte"[4] etc.

Calitatea de substantive a cuvintelor mai sus menționate o recunoaștem nu datorită acelui „ceva" semantic, ci în virtutea particularităților gramaticale comune.

Criteriul sintactic este mai cuprinzător decît cel morfologic: *prepoziția conjuncția, interjecția* se diferențiază numai prin deosebiri care privesc posibilitățile lor de combinare; *substantivul, adjectivul, verbul* se deosebesc prin rolul pe care îl pot îndeplini în enunț, dar și prin particularități morfologice. Acestea sînt, în cazul unei limbi cu flexiune bogată, ca limba română, mai izbitoare, mai evidente, dar nu totdeauna suficiente: particularități sintactice ne permit să distingem substantivul *tînăr* de adjectivul *tînăr*, adverbul *greu* de adjectivul *greu* etc.; tot referirea la compatibilitatea de a participa la aceleași tipuri de construcții îndreptățește considerarea ca adjective a unor cuvinte fără flexiune ca: *ferice, gri*, alături de *alb, bun* etc.

Avînd în vedere prezența sau lipsa flexiunii, distingem părțile de vorbire flexibile și părțile de vorbire neflexibile.

0.3.1. Părțile de vorbire flexibile se caracterizează prin faptul că reprezintă clase de elemente, de cuvinte, care se realizează în limbă printr-un număr mai larg sau mai restrîns de forme distincte.

Cuvîntul flexibil există și funcționează în limbă ca mulțime de forme. Cînd vorbim de cuvîntul *casă*, de exemplu, acest *casă* este un sim-

---

[1] *Parte de vorbire* nu este un termen „sinonim cu termenul *cuvînt*" (Al. Toșa, *Elemente de morfologie*, 1983, p. 278) și nu putem vorbi despre „echivalența *cuvînt* (ca unitate lexicală) = parte de vorbire (ca unitate morfologică)" (cf. C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, 1979, p. 22): afirmația că *vis*, de pildă, este un substantiv comportă o anumită informație (gramaticală) — are singular și plural, poate fi subiect în propoziție etc.

[2] Morfemele (cînd nu reprezintă cuvinte monomorfematice) se grupează și ele în clase, dar aceste clase *nu* sînt părți de vorbire. Ca atare, formulări de tipul „(calitatea)" de *parte de vorbire-morfem* (a articolului nehotărît...)" (p. 74) sau „*Dacă nu are nici desinență, nici radical*, articolul poate fi considerat *parte de vorbire fără structură morfologică*" (C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 75) sînt derutante.

[3] Clasificarea în părți de vorbire este una dintre clasificările care pot fi operate asupra vocabularului. Cuvintele pot fi grupate pe diverse criterii: număr de silabe, locul accentului, sens, origine etc.

[4] cf. *Gramatica* (1963), I, p. 55: „*Substantivul este partea de vorbire care... denumește obiecte în sens foarte larg*".

b o l al mulțimii care cuprinde formele *casă, case, casa* etc. Fiecare din aceste forme c o e x i s t ă cu celelalte în cadrul sistemului limbii. (Vorbitorul unei limbi dispune în bagajul său lingvistic de un număr de forme, nu „formează“, în majoritatea cazurilor, o formă de la alta, în procesul comunicării.[1]) În sistemul limbii, între aceste forme coexistente se stabilesc raporturi complexe, de opoziție, de corelație, care au un rol important în procesul de funcționare a limbii și de evoluție lingvistică.

Mulțimea de forme sub care un cuvînt aparținînd unei părți de vorbire flexibile se realizează în comunicare reprezintă *flexiunea* sau *paradigma* lui.

0.3.2. Dimpotrivă, cuvîntul care aparține unei **părți de vorbire neflexibile** este lipsit de paradigmă, se manifestă deci în sistemul limbii într-o realizare unică, deci ca unitate (sau mulțime egală cu 1).

Din această deosebire dintre părțile de vorbire flexibile și neflexibile decurge o alta, și anume: cuvîntul flexibil, sub orice formă a sa, presupune o g r u p a r e de morfeme, nu se reduce deci niciodată la un singur morfem, pe cînd cuvintele aparținînd părților de vorbire neflexibile sînt, adeseori, n e a n a l i z a b i l e la nivel morfemic: *și, iar, de, pe, cum, unde* etc. pot fi menționate ca exemple în acest sens. În asemenea cazuri, m o r f e m u l și c u v î n t u l coincid. Dimpotrivă, formele cuvintelor aparținînd părților de vorbire flexibile reprezintă totdeauna o s i n t a g m ă (minimală), o combinație de morfeme.

Chiar în cazurile în care un cuvînt aparținînd unei părți de vorbire neflexibile este susceptibil, cum se întîmplă destul de frecvent, de analiză, reprezintă deci o structură morfemică analizabilă, el nu are flexiune. Astfel, alături de adverbe neanalizabile ca *unde, cînd,* limba română cuprinde și numeroase adverbe cu structură morfemică mai complexă: *fățiș*, de exemplu, poate fi analizat, comparîndu-l cu *pieptiș, furiș* etc., în două unități, *făț-* (care îl raportează la *față*) și *-iș*. Elementul *-iș* din *fățiș* nu intră însă în raport de opoziție din punctul de vedere al comunicării (deci în raport „paradigmatic“) cu *-ă* din *față*, cum se întîmplă cu *-e* din *fețe*. *Fățiș* se încadrează în cu totul altă clasă de substituție decît *față*, el este o unitate diferită de *față* și e un cuvînt f ă r ă flexiune, un cuvînt care se realizează în limbă ca unitate (mulțime egală cu 1).

Descrierea flexiunii dintr-o limbă dată are în vedere deci clasele de cuvinte care cuprind unitățile lingvistice reprezentate prin mulțimi de forme mai mari decît 1.

0.3.3. Numărul formelor cuprinse în flexiunea diferitelor cuvinte flexibile diferă de la o parte de vorbire la alta și chiar, în cadrul aceleiași părți de vorbire, de la un element la altul. Astfel, substantivul și adjectivul au o flexiune mult mai restrînsă decît verbul.

0.3.4. Din categoria părților de vorbire flexibile fac parte substantivul, adjectivul, pronumele, unele numerale și verbul. Flexiunea substantivului, a adjectivului și a verbului se realizează prin morfeme flexionare, în virtutea cărora elementele lexicale reprezentînd aceste părți de vorbire se grupează în c l a s e, de obicei destul de numeroase (aceste clase flexionare reprezintă *declinările* și *conjugările*). Dimpotrivă, flexiunea pronominală este reprezentată adeseori prin paradigme individuale, specifice unui singur element lexical, unui singur pronume. Acesta e și cazul celor mai multe numerale.

---

[1] O manifestare creatoare o constituie adaptarea cuvintelor noi la sistemul morfologic al limbii sau completarea, la un moment dat, a paradigmei unui cuvînt cu forme inexistente înainte.

0.3.5. Diferitele părţi de vorbire flexibile se deosebesc prin particularităţi specifice de flexiune, dar şi prin posibilităţi combinatorii diferite, prin rolul şi locul pe care îl pot avea în organizarea comunicării.

0.3.6.0. În categoria părţilor de vorbire flexibile este încadrat de obicei şi **articolul**, care are însă o situaţie cu totul specială.

Gramaticile secolului trecut, avînd în vedere etimonul latin al articolului românesc, îl discută adeseori la pronume[1]. Gramaticile epocii noastre îl înregistrează ca *parte de vorbire* (alături de *substantiv, adjectiv, verb* etc.), în care sînt incluse articolul enclitic (*-ul, a-* etc.) şi articolele proclitice (*un, cel, al* etc.)[2].

0.3.6.1. Delimitată, de obicei, prin enumerare, această clasă se revelează eterogenă la o mai atentă examinare fie a ansamblului, fie a diverşilor membri ai clasei. Astfel, *-(u)l* se deosebeşte esenţial de *al*, care, deşi considerat *articol definit (hotărît)*, nu implică „individualizare"[3], deoarece poate apărea nu numai în contexte ca *elevul bun al profesorului*, dar şi în contexte ca *un elev al profesorului* şi chiar *un elev al unui profesor, elev al unui profesor*, grupări în care nici unul din cele două substantive nu este individualizat, determinat definit (caracteristică semantică presupunînd prezenţa articolului hotărît) ; ca urmare, prezenţa lui *al* nu depinde de gradul de individualizare a celor două substantive cu care este asociat : prezenţa/absenţa lui e reglementată de reguli precise (v. **0.3.6.5.**), care au în vedere alte particularităţi ale structurii grupului nominal decît „determinarea" substantivelor. Ca atare *al* nu are nici aceeaşi valoare, nici acelaşi statut cu *-(u)l.*

Distribuţie şi rol diferit faţă de *-(u)l* are şi *cel* „articolul demonstrativ (sau adjectival)" — v. **0.3.6.6**, aşa încît reunirea lor într-o unică clasă apare arbitrară.

0.3.6.2. „Articolul hotărît" *-(u)l, -a* poate apărea în situaţii extrem de deosebite : rolul lui cînd este asociat cu un substantiv comun (*omul, ţara*, de exemplu) e diferit de cel pe care îl are cînd însoţeşte un pronume (*dînsul, unul*) sau face parte din structura unui element prepoziţional ca *înaintea.*

Rolul individualizator şi identificator al lui *-(u)l* se manifestă cu evidenţă în situaţiile în care se ataşează unui substantiv comun şi se încadrează în opoziţii ca : *(Vrea) măr/un măr/mărul., (Aici cresc) flori/nişte flori/florile.*

În alte tipuri de contexte, în care opoziţiile de determinare nu se realizează, elementele *-(u)l...* (ca şi *un...*) au alte funcţii şi, ca urmare, alt statut. Astfel, în *dînsul, dînsa, -(u)l* nu participă la opoziţiile de determinare, deoarece **dîns* sau **un dîns* nu există în româna actuală ; în această situaţie *-(u)l* face parte din structura morfematică a pronumelui, exprimînd categoriile de gen, număr şi caz. În *unul, altul, -(u)l* are funcţia de a distinge pronumele de adjectiv (comp. : *Altul a venit.* şi *Alt om a venit.*), avînd acelaşi rol ca şi *-a* din *acesta* (comp. : *Acesta a lucrat.* şi *Acest om a lucrat.*), care nu are nimic comun cu articolul. Tot astfel, *-a* din *înaintea*, calificat „articol" în gramatică, este, de fapt, un element formativ care deosebeşte prepoziţia (*Merge înaintea coloanei.*), de adverb (*Merge înainte. ; *Merge înainte coloanei.* nu e posibil).

---

[1] cf. de exemplu, T. Cipariu, *Gramatec'a limbei române*, Bucureşti, 1877.

[2] cf. de exemplu, Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1945 ; Iordan (1956) ; *Gramatica* (1956) şi (1963).

[3] cf. Ascar Rosenstand Hansen, *Artikelsystemet i rumansk*, Copenhaga, 1952; I. Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 167—168.

O situație diferită are *lui* „articol definit proclitic" : alăturarea lui de un nume propriu în genitiv nu presupune diferențe de „determinare" (*Ion*, ca genitiv sau dativ, nu e posibil, iar *unui Ion* e altceva : presupune pierderea calității de nume propriu, căci nedefinitul *unui* vine în contradicție cu specificul individualizator al numelui propriu). În *lui Ion*, *lui* e numai marcă de c a z, indice al genitivului sau al dativului. Ca atare nu este, cum se spune, de obicei, perfect echivalent cu *-lui* enclitic, care, atașat unui substantiv comun, exprimă, în primul rînd „determinarea" (cf. *cartea colegu*lui față de *cartea* unui *coleg*), indicînd totodată cazul, numărul, genul.

Examinarea detaliată a ocurențelor așa-numitului „articol hotărît propriu-zis" (sau „enclitic") a scos în evidență[1] existența în limbă a unor elemente identice ca expresie, dar strict diferite semantic și funcțional[2] ; alături de *-ul*, *-a*, care participă la opozițiile de determinare, există și o m o n i m e, complet diferite ca funcție — particule sau elemente morfematice cu rolul de a deosebi părți de vorbire distincte (pronume, adjectiv, prepoziție, adverb), sau de a exprima genul, numărul și cazul (*dînsul*) sau numai cazul (*lui Ion*) etc.

Participarea la o serie omonimică caracterizează și „articolul proclitic nehotărît" *un* : gramaticile și manualele românești atrag de multă vreme atenția asupra nevoii de a distinge pe *un* „articol nehotărît" de *un* „numeral" și de *un* „adjectiv pronominal", făcîndu-se referire, pentru a le diferenția, la raporturile paradigmatice (*un* ~ *doi* ; *un* ~ *unu(l)*, față de *un* ~ *niște*, în cazul articolului)[3].

0.3.6.3. Opozițiile de determinare se organizează într-un sistem restrîns, în cadrul căruia elementele *-(u)l* și *un* ocupă un loc deosebit de important, ceea ce permite considerarea lor ca mijloc de exprimare a c a t e g o r i e i d e t e r m i n ă r i i[4], așa cum desinențele *-ă*, *-e*, *-u* și *-i*, *-e*, *-uri* etc. servesc ca expresie a categoriei de număr, caz etc. Desprinderea a c e s t o r articole (care participă la opozițiile de determinare) dintre „părțile de vorbire" și situarea lor în seria afixelor flexionare au în vedere situația specifică[5] a articolului în sistemul limbii, și anume :

— Articolele participînd la opozițiile de determinare sînt numai două : *-(u)l* și *un*. (O „parte de vorbire" cu un număr așa de restrîns de membri e ceva cu totul excepțional.)

— Articolele cu valoare individualizatoare sînt strict limitate distribuțional : nu apar decît în prezența unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, fuzionînd eventual cu finala substantivului (o *casă*, *cas*a, o *floare*, *floare*a).

În această situație, articolele au un conținut foarte abstract, care nu poate fi surprins decît în cadrul grupării cu substantivul. Alăturarea articolului

---

[1] v. V. G u ț u R o m a l o, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui I. Iordan*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 365 urm.

[2] Identitatea formală se datorește provenienței lor din articol.

[3] Revelarea statutului funcțional divers al elementelor *-(u)l* presupune raportarea la un sistem de opoziții mai complicat și mai subtil, iar fuziunea lor cu finala cuvîntului cu care se asociază face operația încă mai dificilă.

[4] cf. P. D i a c o n e s c u, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, în SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 168.

[5] cf. V. G u ț u R o m a l o, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 225—227.

la substantiv nu are semantic decît efectul de a indica restrîngerea sferei de referință a substantivului (comp. seria *floare, o floare, floarea*); articolul nu aduce nici un fel de altă informație semantică.

Deoarece presupune cu necesitate prezența unui substantiv, articolul c e r e un substantiv, dar (spre deosebire de adjectiv) articolul este, cel puțin în anumite condiții, c e r u t de prezența în lanțul comunicării a unui alt element: adjectivul *tot*, de exemplu, cere obligatoriu articularea substantivului pe care îl însoțește, cf. *tot orașul (orașul tot)*.

Toate aceste particularități apropie articolele cu valoare de individualizare (*-(u)l* și *un*) de afixele flexionare și îndreptățesc considerarea lor ca reprezentînd nu cuvinte, ci m o r f e m e g r a m a t i c a l e ale c a t e g o r i e i d e t e r m i n ă r i i (v. 1.5). Cele două unități care poartă valorile categoriei de determinare nu au poziție identică în sistemul morfematic românesc:

-(u)l, totdeauna enclitic, formează cu unitățile morfematice la care se atașează o grupare stabilă, indisociabilă, de tipul formelor sintetice (v. **0.4.2.1**); el se plasează după radical, modificînd realizarea fonică a afixului care îl precedă sau fuzionînd cu el (v. **1.10.2**);

un, totdeauna proclitic, formează cu radicalul și desinența un lanț disociabil prin anumite intercalări (v. **1.10.1**), avînd statutul unui a f i x m o b i l (**0.4.2.2.**).

Atît *-(u)l*, cît și *un* se actualizează ca m u l ț i m i, clase de realizări concrete (v. **1.10.1**), variind în funcție de contextul fonic precedent, dar și, în primul rînd, în raport cu alte categorii gramaticale (gen, număr, caz)[1] și contribuie astfel la dezambiguizarea formelor flexiunii substantivelor și adjectivelor românești, caracterizate printr-un larg sistem de omonimii (cf. **1.10.3**).

Deși în lucrările consacrate morfologiei publicate în ultimii ani se acceptă în general calificarea *morfem* pentru articol, nu totdeauna se face distincție între elementele omonime și nu se renunță totdeauna la „partea de vorbire" *articol*. Astfel, C. D i m i t r i u, *op. cit.*, acceptă distincția dintre *-(u)l* („care poate fi considerat cuvînt numai prin origine... În rest, articolul hotărît este într-adevăr un morfem de aceeași factură cu desinențele", p. 73) și elementele proclitice *un, al, cel, lui*, pe care le califică drept «„cuvinte-morfem" neaglutinate cu radicalul» (p. 73), reprezentînd o „parte de vorbire-morfem" (p. 74), alcătuită din cuvinte „golite de sens lexical" (p. 73) și „fără structură morfologică" (p. 75). Se introduce astfel un concept nou „parte de vorbire-morfem" sau „parte de vorbire vidă" (p. 76). Asemenea părți de vorbire sînt, pe lîngă articol, prepoziția și conjuncția. La P. Z u g u n,[2] problema este rezolvată mai consecvent în sensul „morfem": articolul, dar și prepozițiile și conjuncțiile sînt cuprinse în categoria largă a morfemelor dependente. La I. I o r d a n și Vl. R o b u (*Limba română contemporană*, 1978, p. 355 și urm.), articolul nu mai apare între părțile de vorbire, dar cele patru unități care îl reprezintă tradițional sînt discutate laolaltă sub titlul *Articolul, morfem de determinare minimală*. La Al. T o ș a, *op. cit.*, p. 44, articolul, definit ca fiind „cuvîntul sau clasa gramaticală cu sens morfologic în care se reflectă o nuanțare a sensului lexical al substantivului pe care îl însoțește, nuanțare care constă într-o individualizare", este discutat alături de substantiv etc., deci ca parte de vorbire.

---

[1] Realizările diferite determinate de gen, număr și caz ale afixelor de determinare se explică prin originea lor: (*-(u)l* și *un* continuă demonstrativul *ille*, respectiv nehotărîtul *unus*, cuvinte flexibile în latină).

[2] *Cuvîntul: studiu gramatical*, 1983.

0.3.6.4. Elementele *al* („articol genitival sau posesiv") și *cel* („articol adjectival sau demonstrativ")[1] au în limbă o poziție net diferită de cea a articolelor de care ne-am ocupat pînă acum.

0.3.6.5. În cazul lui al trebuie distinse cel puțin două situații distincte:

a) *Al* încadrat în structura numeralului ordinal: *al doilea, a treia* etc.; în acest caz, *al-* și *-le, -a* nu au decît rolul de a forma un numeral ordinal de la numeralul cardinal și reprezintă unități morfematice în structura numeralului ordinal[2], expresie a „categoriei de ordine"[3].

b) *Al* urmat de un substantiv sau pronume în genitiv sau de un posesiv:

1. *Toți elevii au venit.* Al *directorului (*al *meu) a lipsit.*
   Toți elevii au venit. Ai *directorului (*ai *mei) au lipsit.*
2. *un elev* al *profesoarei (*al *tău)*
   acest elev al *profesoarei (*al *tău)*
   al *profesoarei (*al *meu) elev*
   elevul harnic al *profesoarei (*al *ei)*
3. *echipă deținătoare* a *trofeului*
4. *Cartea este* a *elevului (*a *ta,* a *lui).*

În toate aceste situații, *al* nu se acordă cu substantivul în genitiv. Acordul în gen și în număr, în cele mai multe cazuri, se face cu substantivul regent al genitivului, substantivul la care *al* trimite, pe care îl înlocuiește (*1.*), sau pe care îl reia sau îl anticipează (*2*). (În grupări de acest fel, *al* apare cînd regentul genitivului este un substantiv nearticulat enclitic[4], cînd între elementul regent și genitiv se intercalează un alt determinant sau cînd substantivul în genitiv precedă elementul regent.) În contexte ca *3.*, *al* precedă un genitiv subordonat unui adjectiv, dar se acordă cu substantivul regent al adjectivului.

În construcțiile de sub *1.*, ca și în *4.*, *al* are rolul unui pronume[5] (semiindependent, căci are o distribuție limitată: nu apare decît asociat cu un genitiv sau cu un posesiv). Nici în exemplele de sub *2.* nu lipsește trimiterea la substantivul regent al genitivului, funcție care își pierde din importanță din cauza faptului că cele două substantive (pronume) fac parte din același grup nominal; *al* contribuie la coeziunea grupului, rol mai evident în situațiile în care genitivul este separat de regentul său prin alți determinanți (cf. *haina de ploaie (nouă și frumoasă)* a *copilului*), tinzînd să se transforme prin asocierea constantă cu genitivul într-o marcă a acestui caz; această funcție o are și în situația în care genitivul se subordonează unui adjectiv verbal, cf. *3.*

În toate situațiile, forma lui *al* depinde de un substantiv sau, mai rar, de un pronume, altul decît genitivul pe care îl precedă; regentul poate aparține aceluiași grup nominal, unui alt grup nominal — cf. *Răspunsurile tale au fost mai corecte decît (cele)* ale *altora.* — sau poate face parte chiar dintr-o altă propoziție.

0.3.6.6. „Articolul" demonstrativ sau adjectival cel se revelă, de asemeni, ca reprezentînd nu o singură unitate (cu mai multe forme), ci o serie de

---

[1] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 107.

[2] cf. V. Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 234. Eliminarea oricăruia dintre cele două articole duce la desființarea numeralului ordinal.

[3] Menționată de Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 157–158.

[4] Sau un pronume: *acela* al *Mariei*, de exemplu.

[5] *Idem*, p. 178; I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, București, 1969, p. 108–111.

unități omonime diferențiate prin rolul pe care îl au în enunț, rol variind de la un context la altul. În limba actuală, prezența elementului *cel* este compatibilă cu următoarele situații:

1. *Zilele nu sînt egale.* Cele *de vară sînt mai lungi.*
   Sînt trei case. Cea *din stînga e mai mică.*
   Citește articolele. Cel *de azi e interesant.*
   Are trei fete. Cea *de a doua e profesoară.*
   Îl supără ochii. Mai ales cel *bolnav.*
2. Cel *sănătos nu crede bolnavului.*
   Răspunsul celor *trei a fost negativ.*
   Răspunsul celui *dintîi a fost mai bun.*
   Cei *trei au propus altă soluție.*
3. *a. Soluția* (cea) *bună*
   b. Pălăria de pai cea *nouă*
   c. Omul (cel) *de atunci*
4. *a. Copilul* cel *mai cuminte*
   b. Ea cîntă cel *mai bine.*

Valoarea semantică și rolul elementelor *cel* diferă de la o situație la alta, în cele mai multe cazuri păstrîndu-se în oarecare măsură sensul originar demonstrativ deictic. În construcțiile de tip *1*, calitatea pronominală a elementului *cel* este evidentă: el trimite la un substantiv anterior, care face parte dintr-o altă structură sintactică[1], și se acordă cu el. În cele mai multe cazuri, *cel* poate fi înlocuit prin demonstrativul *acesta*: *aceasta din stînga, aceasta de a doua*, iar prezența prepoziției *de* (sau *din*) între *cel* și substantivul, adverbul etc. următor situează aceste componente ca atribute ale pronumelui *cel*.

În construcțiile de sub *2.*, un substantiv este de asemeni presupus *(omul sănătos, răspunsul elevului (studentului* etc.*) dintîi)*, ceea ce face să se vorbească de „substantivarea" adjectivului. Prezența lui în aceste grupări adaugă o nuanță demonstrativă, avînd totodată marele avantaj de a face posibilă exprimarea raporturilor sintactice, diferențierea cazurilor[2].

Apărînd între substantiv și adjectiv *(3. a.* și *b.)* sau între substantiv și un alt tip de determinant al substantivului *(3. c.)*, *cel* adaugă o nuanță vag demonstrativă[3] construcției, întărind astfel determinarea exprimată prin afixul *-(u)l*, obligatoriu în asemenea construcții. De altfel, în limba actuală, atributul adjectival (sau de alt tip) este rar precedat de *cel*, care se comportă ca un adjectiv demonstrativ. Mai frecvent recurgem astăzi la *cel* în construcții ca *3. b.*, în care între substantivul regent și adjectivul subordonat se intercalează alte cuvinte *(de pai*, în exemplu). În asemenea situații, *cel* are rolul de a clarifica relațiile sintactice raportînd adjectivul la substantivul determinat definit (comp.: *casa de piatră veche* și *casa de piatră* cea *veche*).

În exemplele de la *4.*, *cel* face parte din structura morfematică a superlativului relativ. În cadrul grupului nominal *(4. a)*, *cel* participă la realizarea superlativului, acordîndu-se cu substantivul regent în virtutea calității inițiale de adjectiv. Prezența lui *cel* în componența superlativului relativ al adverbului se datorește numai funcției sale de m a r c ă a acestui grad de comparație. În această situație, referirea la substantiv nu mai este posibilă.

---

[1] *Cel* poate fi evitat prin repetarea substantivului: *Sînt trei case*. Casa *din stînga e mai mică*.

[2] Numeralul ordinal este invariabil și nu cunoaște, ca cel cardinal, realizarea prepozițională a cazurilor genitiv și dativ. Ca atare, raporturile respective nu pot fi exprimate decît prin formele adecvate ale lui *cel*.

[3] Vezi și I. C o t e a n u, *op. cit.*, p. 113 („vom conchide prin urmare că *cel, cea* au în ultimă instanță un rol fundamental de demonstrative").

0.3.6.7. Rezultă deci că *al* și *cel*, ca și *-(u)l*, reprezintă mulțimi de elemente o m o n i m e, în cadrul cărora unele se comportă pronominal. În calitate de pronume, însă, *al* și *cel* nu pot forma singure grup pronominal, ceea ce justifică considerarea lor ca un grup aparte de pronume s e m i i n d e p e n d e n t e[1].

0.3.6.8. Examinarea detaliată a „articolelor" sub aspectul distribuției a pus în evidență caracterul profund neomogen al „clasei", datorat, în primul rînd, participării membrilor ei la serii omonimice, în unele cazuri foarte extinse. Elementele acestor serii de omonime se repartizează între p r o n u m e *(cel, al)*, adjectiv nehotărît sau numeral *(un)* și unități avînd (sau tinzînd către) statutul unor a f i x e, a unor unități morfematice dependente. În acest caz sînt: *lui* proclitic, marcă a genitiv-dativului, *cel* participînd la exprimarea superlativului relativ, *al* asociat genitivului, precum și *-(u)l* și *un* avînd statut de afixe prin care își găsește expresia categoria de determinare; „articolul enclitic" poate reprezenta însă și o unitate morfematică din structura unor prepoziții, pronume etc. omonimă cu *-(u)l* morfem al determinării.

Statutul nici unuia dintre elementele discutate nu justifică afirmarea unei „părți de vorbire" a r t i c o l, numărul acestora reducîndu-se astfel, pentru limba română, la nouă[2].

0.3.7. Categoria **părților de vorbire neflexibile** cuprinde a d v e r b u l, p r e p o z i ț i a, c o n j u n c ț i a și i n t e r j e c ț i a. Criteriul de grupare în părți de vorbire distincte a cuvintelor neflexibile are în vedere numai posibilitățile lor combinatorii.

0.3.8. În ce privește **numeralul**, el se plasează î n t r e părțile de vorbire flexibile și cele neflexibile, înglobînd elemente cu flexiune alături de elemente invariabile, iar flexiunea, atunci cînd apare, prezintă caracteristici care îl deosebesc net de substantiv, adjectiv și pronume, cu care se aseamănă sub aspectul posibilităților combinatorii.

Printre caracteristicile diferențiatoare se numără i n d i f e r e n ț a față de *categoria determinării* — numeralele nu participă la opozițiile de determinare realizate prin articol: *doi* (numeral) nu intră în opoziție cu *doiul*, *un doi*, care sînt de fapt substantive (numerale substantivate); în *al doilea* *al* și *-le* nu exprimă determinare, căci fac parte din structura numeralului ordinal și nu pot fi omise sau înlocuite cu altceva. Sînt i n d i f e r e n t e, de asemeni, și față de *categoria numărului* (numeralele nu au formă de singular și plural, cu excepția cîtorva: *zece, sută, mie, milion, miliard*); fiind indiferente față de categoria de număr, ele i m p u n substantivului (sau adjectivului, verbului) cu care se combină o anumită valoare de număr (*un* om, dar *doi* oameni; *a adus cărți, trei* sînt noi). În ce privește categoria cazului, numeralele sînt i n v a r i a b i l e, raportul corespunzător formelor cazuale fiind exprimat prin construcții prepoziționale. Se folosește *a* pentru genitiv *(autor* a *șapte cărți)* și *la* pentru dativ *(a trimis invitații* la *cincizeci de persoane)*. Fac excepție *un(u)*, care prezintă două forme cazuale: *un(u)* și *unui(a)*, respectiv *o (una), unei(a)*, și *zece, sută, mie*, care au o formă distinctă de genitiv-dativ singular: *(unei) zeci, sute, mii*, alături de cea de nominativ-acuzativ singular: *zece, sută, mie*. Flexiune în raport cu genul nu cunosc

---

[1] I. C o t e a n u, *op. cit.*, p. 111, consideră pe *cel* „pronume anaforic".

[2] P. Z u g u n, *op. cit.*, p. 176, reduce la șapte părțile de vorbire ale limbii române, prin asimilarea la categoria morfemelor gramaticale a articolului, prepoziției și conjuncției.

decît numeralele *un(u)* și *doi* și compuse ale lor *(treizeci și doi, treizeci și două, o sută unu, o sută una* etc.), selecția formei rezultînd din acordul cu substantivul cu care sînt asociate.

Zece, sută, mie, milion, miliard, considerate de obicei tot numerale, se comportă flexionar ca substantivele[1] : au gen fix — *zece, sută, mie* sînt feminine (cf. **două** *zeci*, **o** *sută*, **două** *sute*, **o** *mie*, **două** *mii*), iar *milion, miliard*, neutre (**un** *milion*, **două** *miliarde*) ; au forme distincte pentru singular și plural, iar flexiunea cazuală se realizează ca la substantive *(o sută, unei sute, un milion, unui milion* etc.). Dar, deși susceptibile de flexiunea cazuală, participă și la construcțiile prepoziționale, cf. *salariile* **a** *o sută (mie) de oameni ; s-a adresat* **la** *un milion* (*unui milion*) *de oameni*. De altfel, *sută, mie* etc. prezintă și alte particularități comune cu ale numeralelor de tipul *trei, cinci* etc. : în multe contexte impun pluralul (chiar dacă sînt la singular) — **O** *mie* **au** venit. ; preiau, impunîndu-l adjectivului, genul substantivului la care se referă (și prin aceasta se aseamănă cu pronumele) - *Au înflorit* **trandafirii**. *O mie sînt* **albi**.

Prin aceste particularități s u b s t a n t i v e l e *zece, sută, mie, milion, miliard* manifestă o evidentă tendință de a se încadra în categoria numeralelor.

Aceste cuvinte, diferite ca statut gramatical, participă la alcătuirea grupărilor care reprezintă n u m e r a l e l e c o m p u s e *(doisprezece, treizeci, două mii, patruzeci și cinci de mii* etc.), păstrîndu-și particularitățile flexionare. Forma numeralelor comportînd flexiune de gen poate fi determinată de genul altor componente ale grupării sau de genul substantivului cu care aceasta este asociat. În compusele cu *zece*, variația se păstrează numai în cazul lui *doi* (cf. *doisprezece ani, douăsprezece zile*) ; *un(u)* este invariabil *(unsprezece — ani* sau *bile*, de exemplu). În *douăzeci, două sute, două mii, două milioane*, forma lui *doi* este determinată de prezența substantivelor *sută, mie, milion, miliard* : acordul se realizează în interiorul grupării numerale, iar aceasta este indiferentă față de genul substantivului pe care îl însoțește (cf. *douăzeci de copii/cărți, două sute de case/ziare/arbori* etc.).

Complexitatea raporturilor în cazul grupărilor de acest fel face ca regulile de acord să fie mai complicate și deci mai greu de respectat. Astfel, într-un exemplu ca *o sută și unu de motive*, componentele flexibile în raport cu genul se acordă cu termenii din imediata lor vecinătate : forma *o* este impusă de femininul *sută*, pe cînd forma *unu* este selectată de substantivul neutru *motiv* (pluralul *motive* se datorește asocierii substantivului cu gruparea cu sens numeric care îl precedă). Ca urmare se întîlnesc în vorbirea actuală numeroase abateri de la aceste reguli — cf., de pildă, *treizeci și* **unu** *de zile*, *douăzeci și* **una** *de* **procente**, *patruzeci și* **unu** *de* **țări**, precum și *(zăpadă între)* **douăsprezece** *și patruzeci de* **centimetri**[2].

Ceea ce numim n u m e r a l reprezintă o clasă semantică din care fac parte unități gramatical eterogene, cuvinte (sau grupuri de cuvinte), dintre care numai unele prezintă particularități gramaticale specifice : „partea de vorbire" *numeral* este mult mai restrînsă decît clasa semantică respectivă.

---

[1] Și sintactic *sută, mie* etc. se deosebesc de numeralele *doi, trei, cinci...* : pe cînd ultimele se atașează direct substantivului — **trei** *cărți*, **cinci** *lei*, cele dintîi se leagă prin *de* — **o** *sută (trei sute)* **de** *oameni*, **o** *mie* **de** *cărți*, de exemplu.

[2] Vezi V a l e r i a G u ț u R o m a l o, *Flexiunea numeralului*, în „Limba română", 1980, nr. 2, p. 149 și urm.

0.4.1. Orice cercetare a flexiunii unei părţi de vorbire presupune ca premisă necesară axioma că formele cuprinse în paradigmă sînt reprezentate prin lanţuri de unităţi fonemice a căror extensiune variază de la un cuvînt la altul şi de la o formă la alta, iar, în interiorul acestora, unităţile fonemice se organizează în structuri morfemice. În virtutea acestei structurări, orice formă aparţinînd unei paradigme poate fi supusă unei analize în constituenţi imediaţi şi ca atare orice formă poate fi divizată în cel puţin două părţi: flexiunea este incompatibilă cu formaţiile indivizibile, reprezentate în plan morfemic printr-o singură unitate.

Orice secvenţă fonemică reprezentînd o formă a unui cuvînt flexibil se separă de la bun început în două unităţi, care pot fi la rîndul lor divizibile sau indivizibile. În primul caz, analiza poate fi efectuată în continuare asupra fiecăreia dintre cele două unităţi pînă se ajunge la unităţi indivizibile în plan morfemic. În al doilea caz, analiza se reduce la o singură etapă.

Cele două unităţi rezultate din prima analiză, posibilă (şi ca atare generală) în cazul oricărei forme aparţinînd unei paradigme, le indicăm generic prin termenii *radical* şi *flectiv*.

0.4.1.1. Radicalul reprezintă acea parte a secvenţei fonice a cărei ocurenţă concretă este obligatorie pentru orice formă flexionară. *Radicalul nu poate fi niciodată reprezentat printr-un şir fonemic vid, ceea ce înseamnă în termeni morfematici că nu admite o realizare zero.*

Această caracteristică apropie radicalul de morfemele independente, care, nici ca unităţi individuale şi nici dacă le considerăm ca clasă, nu admit comutarea cu zero. Radicalul nu poate fi însă identificat cu morfemul independent, pentru că radicalul poate fi reprezentat printr-o unitate *divizibilă*, printr-un grup de elemente morfemice (indivizibile), pe cînd morfemul independent este, prin calitatea lui de morfem[1], o unitate minimă, deci *indivizibilă*.

Orice radical presupune însă în mod necesar un morfem independent: cînd radicalul este reprezentat printr-o unitate morfemică indivizibilă, radicalul coincide cu morfemul independent, iar cînd este reprezentat printr-un grup de elemente morfemice, unul dintre aceste elemente este morfem independent. Analiza unei forme ca *aram (ar-am)* duce la un radical *ar-*, care coincide cu morfemul independent, pe cînd în structura formei *împărţeam* radicalul este reprezentat printr-o unitate divizibilă în *îm-* şi *-părţ-*, dintre care ultimul element morfematic este un morfem independent.

Morfemul independent ocurent într-o formă flexionară este totdeauna inclus în radical. Putem defini deci *radicalul* ca fiind acea *unitate, rezultată din prima analiză efectuată asupra unei forme aparţinînd unei paradigme, care cuprinde morfemul independent.* Proprietatea radicalului menţionată la început, aceea de a nu fi niciodată reprezentat printr-un şir fonemic vid, este o consecinţă a faptului că presupune în mod necesar un morfem independent, a cărui principală caracteristică este aceea că nu admite niciodată o realizare zero.

---

[1] Cercetările descriptiviste utilizează curent, la un anumit nivel de descriere, termenul morfem cu accepţiunea: unitate minimă de expresie asociată unei unităţi de conţinut.

Acordînd această accepţiune termenului *radical*, îl diferenţiem de termenul *rădăcină*, cu care este sinonim în multe lucrări de specialitate. Termenul *rădăcină*, indicînd un component necesar în structura oricărui cuvînt, care nu priveşte flexiunea şi nu e prefix sau sufix, are în vedere aceleaşi unităţi ca şi cel de morfem independent. (În *face, reface, preface*, de exemplu, radicalul este reprezentat prin *fac-* , *refac-*, *prefac-*, rădăcina comună este *fac-*.)

0.4.1.2. Flectivul, ca şi radicalul, poate fi divizibil sau indivizibil. Dar, spre deosebire de radical, flectivul *poate fi reprezentat printr-un şir fonemic vid, poate fi realizat ca zero*. Această caracteristică este proprie morfemelor dependente, considerate uneori individual, alteori ca clasă (v. **0.2.3**).

Flectivul se aseamănă, dar nu se identifică cu morfemul dependent: flectivul poate fi reprezentat prin unul sau mai multe elemente morfemice dependente, poate fi deci divizibil în plan morfematic, pe cînd morfemul dependent este indivizibil (comp. *fug-ind* şi *fug-i-se-m*; *-ind*, *-i-*, *-se-* şi *-m* sînt, toate, realizări ale unor morfeme dependente).

Flectivul poate fi definit negativ ca fiind *unitatea rezultată din prima analiză efectuată asupra unei forme aparţinînd unei paradigme, unitate care* nu *cuprinde morfemul independent.*

Flectivul se caracterizează de cele mai multe ori prin aşezarea d u p ă radical a elementelor morfemice din care este constituit. Această poziţie este generală în cazul aşa-numitelor forme sintetice: putem numi în asemenea situaţii flectivul şi t e r m i n a ţ i e. Aşezarea în urma radicalului *nu este însă obligatorie*. Elementele flectivului p o t p r e c e d a radicalul, aşa cum se întîmplă, de obicei, în cazul formelor analitice (sau cu afix mobil, vezi **0.4.2.2.**).

Dacă avem în vedere clasificarea morfemelor în morfeme lexicale şi gramaticale, putem spune că în radical se includ morfemele lexicale — atît cele independente, cît şi cele dependente —, pe cînd morfemele gramaticale, toate dependente, realizează un flectiv.

0.4.1.3. Acceptarea ca premisă a ideii că o formă flexionară are totdeauna o structură binară impune recunoaşterea unei *unităţi morfemice zero* de cîte ori secvenţa fonică reprezentînd forma respectivă coincide cu secvenţa fonică care realizează, în alte forme ale aceleiaşi paradigme, radicalul: avem deci *cînt*-**ø**, deoarece această formă se încadrează în aceeaşi paradigmă cu formele *cînt*-**ă**, *cînt*-**ăm** etc. Tot aşa, analizăm *pom*-**ø**, pentru că face parte din aceeaşi paradigmă cu *pom*-**i** etc., sau *alb*-**ø**, pentru că se opune formelor *alb*-**ă**, *alb*-**i**, *alb*-**e**.

Analiza flectivului poate conduce, de asemenea, la stabilirea unor unităţi morfemice zero; comparaţia unor forme ca: *floare, floarea; aram, arai, ara* impune segmentarea *floar-e-ø, floar-e-a*; *ar-a-m, ar-a-i, ar-a-ø*.

0.4.1.4. Elementele fonemice suprasegmentale—accentul şi intonaţia—participă şi ele la realizarea flexiunii. *Intonaţia* nu este relevantă decît în anumite zone ale paradigmei, de aceea nu o vom discuta separat, iar *accentul* face parte, alături de componentele fonemice segmentale, din structura unor alomorfe (vezi **1.7**, **1.9**, **2.3**, **3.5**).

0.4.1.5. Descrierea unei paradigme flexionare are ca punct de plecare diviziunea fundamentală în radical şi flectiv. Unităţile rezultate din această analiză pot fi inventariate şi clasificate ca atare. Pot fi utilizate chiar ca bază în efec-

tuarea diverselor clasificări. Astfel procedează, de exemplu, Gr. Moisil[1], care grupează verbele, substantivele și adjectivele românești în mai multe clase avînd în vedere flectivele considerate global, sau Alf Lombard[2], care discută flectivele diverselor forme verbale fără a distinge diferitele tipuri de afixe.

0.4.2.0. *Flectivul*, care împreună cu radicalul constituie forma flexionară, poate fi segmentat de cele mai multe ori în două sau mai multe unități morfemice, pentru care utilizăm termenul generic de afix.

Formele flexionare se deosebesc între ele prin numărul afixelor, prin poziția acestora față de radical și prin structura fonică a diferitelor afixe. Avînd în vedere poziția flectivelor față de radical, distingem formele sintetice și formele cu afix mobil.

0.4.2.1. Formele sintetice presupun cel puțin un afix. Afixele care intră în componența formelor sintetice se caracterizează prin poziția enclitică față de radical și prin succesiunea fixă și nedisociabilă: un anumit afix ocupă în cadrul lanțului de morfeme care reprezintă forma sintetică un anumit loc, totdeauna același, iar lanțul ca atare nu poate fi întrerupt, forma sintetică neadmițînd intercalarea de elemente lexicale străine între elementele sale componente.

0.4.2.2. Formele cu afix mobil înglobează în structura lor cel puțin două afixe, dintre care cel puțin unul are poziție enclitică față de radical, împreună cu care alcătuiește un lanț morfemic indisociabil. Acest lanț morfemic indisociabil este asociat în același timp și cu unul sau mai multe afixe mobile.

Afixele mobile se caracterizează prin faptul că sînt de obicei proclitice în raport cu radicalul și prin faptul că sînt mobile față de radical: sînt mobile atît în sensul că, de cele mai multe ori, își pot modifica poziția față de radical (poziția obișnuită, în limbajul standard, este cea proclitică, dar, în cazul unora, nu este exclusă nici poziția enclitică față de radical — ai *văzut*, *văzut*-ai, de exemplu), cît și în sensul că lanțul morfemic care reprezintă forma cu afix mobil permite disocierea în punctul de junctură a afixului mobil cu radicalul: se pot intercala diferite elemente lexicale exterioare formei nominale (*o* nouă *idee*) sau verbale (*ai* mai *văzut*, *a* și *văzut* etc.).

Posibilitățile de disociere prin intercalare diferă de la o formă la alta: între afixul mobil *un* și radicalul substantival se pot intercala adjective care determină substantivul, dar nu se pot introduce alte tipuri de determinanți — **un* de lemn *cal*, **un* de aici *om* nu sînt construcții posibile în limba română —, formele de perfect compus nu admit după afixul mobil decît inserarea anumitor adverbe etc.

Lanțul morfemic alcătuit din radical și afixul enclitic constituie o unitate indisociabilă față de orice element străin lanțului morfemic, dar și față de afixul mobil: afixul mobil, în cazurile rare cînd apare în poziție enclitică, nu se poate intercala imediat după radical, ci este postpus față de întreaga grupare „radical + afix", cf., de exemplu, *văzut*-ai (nu **văz*-ai-*ut*).

---

[1] *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în „Cahiers", II, 1962, p. 123—139; vezi și *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL, 1960, nr. 1, p. 7—25.

[2] *Le verbe roumain*, Lund, 1954, 1955, și *Morfologia verbului românesc*, în SCL, 1957, nr. 1, p. 7—16.

0.4.2.3. Distingem, de asemenea, în expunerea care urmează: d e s i n e n ţ e l e, care, în cadrul flexiunii verbale, reprezintă unităţile morfemice degajabile prin compararea formelor unui timp, cărora le corespund deci în planul conţinutului valori de număr şi persoană — comp. *cînt*am, *cînt*ai, şi s u f i x e l e, componente morfemice care fac parte din structura formelor sintetice şi care, plasate după radical, caracterizează formele unui timp sau mod faţă de altul reprezentînd, în planul expresiei, diferitele valori ale acestor categorii gramaticale — comp. *începui*, *începeam*. Afixele mobile, chiar dacă au acelaşi rol, nu le putem numi, din pricina posibilităţilor de disociere şi a variabilităţii poziţiei faţă de radical, sufixe (şi nici prefixe). Ca atare, le vom indica prin termenul generic de a f i x (mobil). Raportat la flexiunea nominală, termenul d e s i n e n ţ ă reprezintă unităţile morfemice degajate din compararea formelor n e d e t e r m i n a t e şi exprimă numărul, cazul şi genul.

0.4.3.0. Descrierile şi clasificările flexionare presupun stabilirea unităţilor morfematice care alcătuiesc formele cuvintelor flexibile. Degajarea unităţilor componente se realizează în etape.

Orice analiză care are în vedere un subsistem flexionar, o paradigmă, porneşte de la premisa că unităţile supuse analizei sînt alcătuite din cel puţin doi termeni, pe care îi numim generic *radical* şi *flectiv* şi care pot fi, uneori, la rîndul lor, analizaţi, degajîndu-se astfel elementele minimale, indivizibile, din a căror combinare rezultă forma supusă analizei.

0.4.3.1. Deoarece înglobează morfemul independent, morfemul lexical, *radicalul* trebuie să reprezinte în principiu componenta c o n s t a n t ă[1] a paradigmelor concrete, pe cînd *flectivul*, realizînd diferitele valori ale categoriilor gramaticale care caracterizează şi determină flexiunea respectivei părţi de vorbire, reprezintă termenul variabil, în principiu totdeauna diferit de la o formă la alta (vezi **0.4.1.1, 0.4.1.2.**). Acesta poate fi reprezentat în limba română fie numai printr-o parte sufixală, în cadrul formelor sintetice, fie printr-o parte sufixală asociată unui element prefixal, în cadrul formelor analitice. Elementul mobil, de regulă prefixal, se detaşează clar de restul sintagmei interne, aşa încît din acest punct de vedere nu apar dificultăţi de delimitare.

Mai dificilă este delimitarea dintre radical şi terminaţie sau partea sufixală a combinaţiei interne de morfeme, deoarece legătura este în cadrul acestor combinaţii mult mai strînsă: elementele se succed într-o ordine fixă şi orice intercalare de elemente străine între ele este exclusă.

0.4.3.2. Punctul de plecare al operaţiei de analiză îl constituie compararea formelor care realizează flexiunea unui cuvînt, recurgîndu-se de preferinţă la paradigmele cele mai simple şi mai clare, adică la paradigmele în tot cursul cărora se constată prezenţa unui element constant, perfect identic. Aşa, de exemplu, comparînd formele unor verbe ca: *a ara*, *a aduna*, *a afla*, *a umple*, *a oferi* etc. şi îndepărtînd termenul constant, comun tuturor sintagmelor interne avute în vedere, obţinem un inventar de elemente variabile, de terminaţii.

Acest inventar de terminaţii sau de f l e c t i v e odată stabilit ca o primă aproximaţie ne ajută să degajăm elementele paradigmelor mai puţin clare, mai puţin simple, cum sînt, de exemplu, formele paradigmelor în care radicalul

---

[1] Facem abstracţie de variaţia de accent.

nu rămîne absolut identic în toate combinațiile. Astfel, faptul că analizînd o porțiune de paradigmă de tipul :

ar-ø	sau	pricep-ø	sau	ofer-ø
ar-i		pricep-i		ofer-i
ar-ă		pricep-e		ofer-ă
ar-ăm		pricep-em		ofer-im
ar-ați		pricep-eți		ofer-iți
ar-ă		pricep-ø		ofer-ă

am ajuns, îndepărtînd radicalul comun, să stabilim lista de flective : *-ø, -i, -ă, -ăm, -ați, -ă* (*-ø, -i, -e, -em, -eți, -ø* etc.) ne ajută să analizăm formele aparținînd aceleiași zone a paradigmei în cazul unor verbe ca *a purta, a mișca* etc. Cunoscînd flectivele, putem delimita radicalul fiecărei forme, chiar dacă acesta nu este invariabil :

port-ø	mișc-ø
porț-i	mișt-i
poart-ă	mișc-ă
purt-ăm	mișc-ăm
purt-ați	mișc-ați
poart-ă	mișc-ă

Tot așa, paradigmele unor substantive și adjective cu radical invariabil de tipul : *casă, pom, alb, bun* etc., permit o segmentare clară și degajarea unor flective :

cas-ă	pom-ø	alb-ø	alb-ă	bun-ø	bun-ă
cas-e	pom-i	alb-i	alb-e	bun-i	bun-e

a căror cunoaștere ne ajută în segmentarea formelor acelor paradigme în care radicalul nu este constant, ca de exemplu :

mas-ă	măr-ø	frumos-ø	frumoas-ă
mes-e	mer-i	frumoș-i	frumoas-e

Dacă, în cazul celor mai multe cuvinte flexibile, comparația formelor în cadrul paradigmei și raportarea la un anumit inventar de flective permit decuparea netă a radicalului și a flectivelor, există și situații în care aplicarea celor două procedee amintite mai sus nu duce la un rezultat unic. În destul de multe cazuri, formele diferitelor paradigme sînt susceptibile de mai multe modalități de segmentare. În asemenea situații, trebuie optat pentru una dintre ele, iar opțiunea trebuie să aibă în vedere simplitatea, economia descrierii.

0.4.4.1. În cele mai diverse limbi, compararea mai multor paradigme aparținînd aceleiași părți de vorbire arată, de obicei, că în aceeași zonă paradigmatică apar afixe d i f e r i t e. Aceleași valori sînt asociate cu diverse unități de expresie. În asemenea situații, avem a face cu a l o m o r f e ale aceluiași morfem. Diversele alomorfe, cum am văzut (**0.2.2**), se situează diferit sub aspectul locului pe care îl au în organizarea sistemului flexionar al unei limbi. Din punctul de vedere al clasificărilor flexionare relevante sînt *alomorfele morfologice*.

0.4.4.2. Dacă, în cele mai multe cazuri, aceeași zonă a paradigmei este caracterizată prin afixe—sufixe și (sau) desinențe — diferite, se constată frecvent prezența în zone diferite, deci corespunzînd unor semnificații diferite, a unor

afixe identice ca expresie. În asemenea situaţii, avem a face cu afixe o m o n i m e. Prezenţa afixelor omonime are ca directă consecinţă neutralizarea[1] opoziţiei dintre valorile realizate prin aceste afixe.

Omonimiile specifice unei clase de paradigme constituie, de asemenea, un important criteriu în clasificarea flexionară a părţilor de vorbire flexibile. Faptul că anumite tipuri de omonimii pot fi realizate prin afixe d i f e r i t e — cf., de exemplu, omonimia gen. dat. sg. fem. = nom. ac. gen. dat. pl. fem. realizată prin afixele -e: *(unei, nişte...) case*, -i: *(unei, nişte) flori*, -le: *(unei, nişte) basmale* etc. — face ca, în clasificările morfologice, omonimiilor să li se acorde preponderenţă faţă de alomorfele morfologice.

O clasificare morfologică se bazează deci pe criteriul o m o n i m i i l o r s p e c i f i c e şi al a l o m o r f e l o r m o r f o l o g i c e care caracterizează diferitele paradigme.

0.4.4.3. Afixele cu ajutorul cărora se realizează flexiunea unei părţi de vorbire se organizează, în raport cu radicalele cu care se asociază, în s e r i i de afixe. Aceste serii de afixe pot caracteriza clase largi de cuvinte sau, dimpotrivă, pot fi proprii unor elemente izolate.

Cuvintele care prin mijloacele de realizare a flexiunii se includ în clase largi reprezintă paradigmele r e g u l a t e.

Dimpotrivă, cînd paradigma unui cuvînt prezintă particularităţi strict specifice, aberante, paradigma are un caracter n e r e g u l a t. (Neregularitatea poate privi în egală măsură flectivele sau variaţia radicalului.)

Aprecierea ca a b e r a n t ă a unei particularităţi paradigmatice implică deci un raport cantitativ, reprezentînd e x c e p ţ i a faţă de r e g u l ă.

0.4.5.0. R a d i c a l u l, reprezentînd elementul purtător al unei anumite unităţi de conţinut, care se manifestă constant în tot cursul paradigmei, ar trebui, în condiţiile ideale ale unui izomorfism perfect între planul conţinutului şi planul expresiei, să reprezinte o unitate de expresie de asemenea constantă şi comună întregii paradigme. Situaţia reală, constatată în cele mai diferite limbi, se îndepărtează însă foarte mult de această imagine ideală: radicalul variază ca expresie în cursul flexiunii celor mai multe cuvinte flexibile, iar variaţia poate fi parţială sau totală. Variaţia parţială a radicalului este descrisă de obicei prin fenomenul *alternanţelor fonetice*, iar variaţia totală o înregistrăm sub denumirea de *supletivism*[2].

0.4.5.1. Descrierea variaţiei parţiale a radicalului sub forma alternanţelor fonetice (sau fonologice) acceptă ca premisă fundamentală ideea că acelaşi radical poate fi reprezentat, în cadrul diverselor forme ale unei anumite paradigme, prin secvenţe fonice mai mult sau mai puţin deosebite. O asemenea premisă este perfect îndreptăţită pentru limba română, deoarece în cazul a numeroase cuvinte flexibile, radicalul rămîne constant (făcînd abstracţie de variaţiile de accent) în tot cursul paradigmei, ceea ce permite izolarea clară a unei serii de terminaţii, care pot fi detaşate apoi şi din formele cu radical variabil; paradigma cu radical constant a verbului *a ara* permite

---

[1] Pentru conceptul de neutralizare, vezi *Fonologia*, p. 44.

[2] În mod curent, termenul *supletivism* implică o referire la istoria cuvîntului: paradigma supletivă rezultă din combinarea mai multor paradigme distincte (cf., de exemplu, *a fi*). Din punct de vedere formal, sincronic, rezultatul acestei împletiri de paradigme distincte îl reprezintă prezenţa în flexiunea unui cuvînt a unor radicale t o t a l diferite. Avînd în vedere această caracteristică, considerăm s u p l e t i v în limba actuală şi verbul *a lua*, care, deşi presupune un etimon unic pentru toate formele, prezintă radicale total diferite ca *lu-* şi *ia-*.

izolarea unor flective ca -ø, -i, -ă, -ăm, -ați, -ă etc., serie pe care o regăsim în forme de tipul : *cînt, cînți, cîntă, cîntăm, cîntați, cîntă* etc. ; *leg, legi, leagă, legăm, legați, leagă* etc. Prin detașarea acestor afixe ajungem la delimitarea radicalelor variabile *cînt-, cînț-* ; *leg-, leğ-, leag-* etc., rezultat al alternanțelor *t/ț, g/ğ, e/ea* etc. Tot așa, degajarea unor afixe, *-e, -i*, în paradigma unui substantiv cu radical constant de tipul *pîine, pîini* permite delimitarea unor radicale variabile în paradigme ca *floare, flori, carte, cărți (floar-, flor- ; cart-, cărț-)*, rezultate din alternanțele *oá/ó, á/ă, t/ț*). Ca atare, în virtutea distribuției similare constatate, considerarea acestor secvențe fonice parțial diferite ca realizări ale uneia și aceleiași unități morfematice este perfect justificată. Radicalul poate fi deci alcătuit din una (cf. *cas-, rup-* etc.) sau mai multe (cf. *cās-uț-, între-rup-*) unități morfematice, dintre care măcar una poate reprezenta un morfem realizat prin mai multe alomorfe : dacă în *ușă* radicalul, neanalizabil, cunoaște o unică realizare *uș-*, în *carte*, radicalul monomorfematic se realizează prin alomorfele *cart-* și *cărț-* ; în cazul adjectivului *românesc*, radicalul este compus din două unități morfematice, una reprezentînd un morfem independent *(român-)*, cea de a doua, un morfem lexical dependent *(-esc)*, iar variația radicalului care caracterizează cuvîntul *(românesc-/românească-/ românești-)* se datorește alomorfelor celui din urmă.

Înglobarea elementelor fonice variabile în radical este îndreptățită și dacă avem în vedere faptul că aceleași variații apar uneori atît în flexiune, cît și în derivare, în flexiunea verbală și în cea nominală și, mai mult decît atît, pot fi asociate chiar în cursul unei anumite paradigme unor valori foarte deosebite. Situația semnalată se opune net includerii acestor variații în flective (sub formă de morfeme continue sau discontinue) sau tratării lor ca unități morfematice independente (vezi argumentarea la G u ț u R o m a l o (1968), p. 50–51).

Dimpotrivă, avînd în vedere faptul că un radical poate fi afectat de mai multe alternanțe c o o c u r e n t e, vocalice sau consonantice (vezi **1.11.4**), și că realizarea unuia sau altuia din elementele membre ale unei alternanțe presupune o complicată condiționare f o n e t i c ă și m o r f o l o g i c ă și nu are caracter riguros regulat în limba română, este mai judicios și mai economic ca alternanțele înregistrate în cadrul unui tip de flexiune să nu fie cuprinse în descriere ca atare, ci să fie înglobate în structura radicalului, iar variațiile acestuia, rezultat al alternanțelor, să fie prezentate ca a l o m o r f e ale morfemului[1] radical.

Vorbim de condiționare fonetică atunci cînd o anumită variație a radicalului apare totdeauna într-o ambianță fonetică dată. Condiționarea morfologică presupune limitarea unei variații la un anumit tip, la o anumită clasă (la o conjugare, de exemplu).

[1] Termenii *morfem* și *alomorf* utilizați în legătură cu radicalul presupun o lărgire a sensului (radicalul poate fi reprezentat și prin mai multe morfeme — cf. 0.4.1.1) și nu se justifică decît ca simplificare terminologică.

PĂRȚILE DE VORBIRE FLEXIBILE

1. SUBSTANTIVUL

1.0. Substantivul se caracterizează morfologic prin flexiune în raport cu numărul, cu cazul și cu categoria determinării; genul intervine impunînd selectarea anumitor flective, dar nu constituie un criteriu de flexiune pentru substantiv. Sintactic, substantivul se caracterizează prin faptul că poate alcătui împreună cu verbul nucleul unui enunț și este cerut de ocurența în comunicare a unui adjectiv.

1.1.1. Flexiunea substantivală cuprinde în limba română un număr distinct de forme, după cum includem sau nu în discuție categoria determinării realizată prin articol.

Dacă facem abstracție de vocativ, care, ca și imperativul în cadrul paradigmei verbale, are o situație specială, flexiunea unui substantiv, considerată în afara categoriei determinării, cuprinde, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, maximum două, sau, în cazul unei categorii restrînse de substantive, maximum trei forme. Implicarea determinării definite ridică numărul formelor distincte ale unui substantiv la maximum șase (șapte): cf. *casă, case, casa, casei, casele, caselor*; *ceartă, certe, certuri, cearta, certei, certurile, certurilor*. Declinarea cu articol nedefinit adaugă, prin variația elementului prefixal, încă patru situații distincte.

1.1.2. Aceste forme și, ca urmare, flectivele pe care le includ sînt susceptibile de a exprima mai multe valori, variind de la un tip de paradigmă la altul, ceea ce determină anumite omonimii specifice.

Categoria numărului impune în flexiunea substantivului distincția dintre două forme: singular și plural. *Categoria de caz* determină, la rîndul său, în cadrul zonei paradigmatice a fiecărui număr, maximum două sau, în cazul în care substantivul cunoaște o formă de vocativ cu desinență specifică, trei forme: în limba română, flexiunea substantivală presupune cel puțin omonimiile *nominativ* = *acuzativ* și *genitiv* = *dativ*.

Spre deosebire de număr și caz, *genul* nu reprezintă criteriu de flexiune pentru substantiv: un substantiv nu are forme gramaticale diferite[1], opozabile pentru diversele genuri (de aceea spunem că un substantiv este *la* un anumit caz și număr, dar *de* un anumit gen).

În flexiunea adjectivului, a unor pronume și numerale, genul, ca și numărul și cazul, impune prezența unor forme distincte: *alb, albă*; *acesta, aceasta*; *doi, două* etc. Forma de gen a acestora depinde de genul substantivului pe care îl determină sau îl înlocuiesc.

[1] Vezi 1.2.8.

Genul unui substantiv ne apare astfel ca o calitate intrinsecă a lui, calitate care devine evidentă mai ales prin forma flexionară pe care substantivul o impune determinanților sau substitutelor sale.

Apartenența substantivului la un anumit gen se manifestă flexionar, în română, nu prin forme opozabile, ci printr-un sistem de omonimii specifice și prin selectarea unor anumite alomorfe în realizarea paradigmei (v. p. 129 și urm.).

1.2.1. Sub aspectul genului, substantivele se grupează în masculine, feminine și neutre, fiecărui gen corespunzîndu-i o grupare de contexte adjectivale specifice[1]. Astfel, din contextele:

(a) acest ~	sau	~ bun
(b) această ~		~ bună
(c) acești ~		~ buni
(d) aceste ~		~ bune

formele oferite de paradigma unui substantiv pot satisface în majoritatea covîrșitoare a cazurilor maximum două.

Substantivele masculine ca *băiat*, *bărbat*, *frate*, *pom* satisfac contextele (a) și (c); substantivele feminine *fată*, *femeie*, *soră*, *floare* pot apărea numai în contextele (b) și (d), iar cele neutre: *ac*, *animal*, *tren*, *teatru*, în contextele (a) și (d). Contextele (c) și (b) sînt specifice, fiecare în parte, pentru un gen: (c) pentru masculin, (b) pentru feminin; contextele (a) și (d) sînt comune pentru două genuri: (a) pentru masculin și neutru, (d) pentru feminin și neutru. Neutrul se caracterizează deci prin ocurența în cele două contexte nespecifice (a) și (d).

1.2.2. Caracterizarea substantivelor românești sub aspectul genului presupune deci, în general, posibilitatea unui substantiv de a apărea în cel puțin două din cele patru tipuri de contexte, sau într-un singur context specific. Aceste contexte pot fi satisfăcute prin forme diferite sau prin aceeași formă:

α) acest *om*, *unchi*, *ochi*
acești *oameni*, *unchi*, *ochi*
β) această *floare*, *învățătoare*
aceste *flori*, *învățătoare*
γ) acest *tren*, *animal*, *nume*
aceste *trenuri*, *animale*, *nume*

Astfel delimitate, genurile — masculin, feminin, neutru — reprezintă clase de substantive definite prin anumite particularități care apar la nivelul combinațiilor sintactice. Clasele de substantive masculine și feminine cuprind atît cuvinte care se referă la animate de sex masculin și feminin *(unchi*, *poet*, *leu*, *gîscan*; *nepoată*, *actriță*, *lupoaică*, *curcă)*, dar și inanimate *(perete*, *pantof*, *izolop*; *casă*, *mașină*, *matrice* etc.*)*, în cazul cărora nu se pune problema unor asemenea distincții. Totodată, deosebirile de sex pot fi nerelevante sub aspectul încadrării într-un anumit gen și în cazul unor substantive care au în vedere animate: *ministru*, *copil*, *elefant*, *șarpe* sînt masculine, *santinelă*, *călăuză*, *muscă*, *cămilă*, *panteră* sînt feminine. (În situațiile speciale

[1] Aceluiași tip de contexte îi aparțin și tradiționalele *un*, *o*; *doi*, *două*, la care se referă Al. Toșa, *op. cit.*, p. 278, vorbind despre „criteriul numeralului cardinal".

în care precizarea sexului este importantă, ea se realizează prin diverse mijloace — prin formaţii derivate mai mult sau mai puţin ocazionale, ca *elefantoaică, vulturoaică*, dar şi în alte moduri : *o cămilă mascul* (sau *femelă*) ; *copilul, un băiat ; tovarăşa doctor* etc.).

O clasă largă de substantive mobile constituie numele de meserii şi funcţii : cf. *funcţionar ~ funcţionară, martor ~ martoră, ambasador ~ ambasadoare, antrenor ~ antrenoare, poştaş ~ poştăriţă, actor ~ actriţă, hangiu ~ hangiţă, bucătar ~ bucătăreasă, croitor ~ croitoreasă, învăţător ~ învăţătoare, cercetător ~ cercetătoare, coafor ~ coafeză* etc. Substantivul feminin se deosebeşte în general prin prezenţa unor sufixe lexicale (v. exemplele), se situează deci ca d e r i v a t.

În limba actuală, sînt numeroase situaţiile cînd se preferă substantivul masculin şi atunci cînd profesiunea este exercitată de o femeie : cf. *tovarăşa ministru, decan* etc. Această preferinţă se manifestă şi în cazurile în care în limbă există şi formaţia feminină : se spune *tovarăşa doctor* (în adresare), deşi spunem şi *am vorbit cu doctoriţa ;* se spune *tovarăşă profesor* (mai curînd decît *profesoară* cînd se face referire la un cadru didactic universitar) etc., ceea ce dovedeşte o atenuare a importanţei deosebirilor de sex cînd e vorba de exercitarea unei profesiuni.

1.2.3. O categorie puţin numeroasă de substantive nu satisface decît unul din cele patru tipuri de contexte :

(acest) *lapte* bun	(aceşti) *ochelari* buni
(această) *mazăre* bună	(aceste) *icre* bune

Substantivele *mazăre* şi *ochelari* apar în contextele s p e c i f i c e femininului, respectiv masculinului. Ele aparţin deci acestor genuri. Celelalte două, *lapte* şi *icre*, sînt admise, fiecare, în unul din cele două tipuri de contexte n e s p e c i f i c e (comune masculinului şi neutrului, în cazul lui *lapte*, femininului şi neutrului, în cazul lui *icre*). În aceste condiţii nu le putem încadra în nici unul din cele trei genuri stabilite. Pentru a diferenţia această categorie de substantive de cele care se încadrează fără echivoc într-un gen sau altul, P. D i a c o n e s c u (*Numărul şi genul substantivului românesc*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 251—258) le caracterizează ca a r h i g e n u r i. (Specificul lor flexionar îl constituie caracterul incomplet al paradigmei : nu au decît singular sau plural.)

O clasă restrînsă de substantive, mai ales compuse şi derivate cu valoare afectivă, ca *tîrîie-brîu, gură-cască, răsfăţilă, mofturilă* etc., satisfac, în mod excepţional, toate cele patru tipuri de contexte ; din cauza acestei particularităţi pot fi considerate ca reprezentînd g e n u l c o m u n (cf. M. A v r a m, *„Genul comun" în limba română*, în SCL, 1967, nr. 5, p. 479—489).

1.2.4. Genul comun rezultă din utilizarea contextelor specifice pentru genurile masculin şi feminin, iar arhigenurile se caracterizează prin exploatarea parţială a posibilităţilor distribuţionale ale genurilor masculin, feminin, neutru. Ele se subordonează deci (de altfel şi sub aspect flexionar, paradigmatic, nu numai contextual, sintagmatic) celorlalte genuri.

1.2.5. Particularitatea substantivelor de a fi admise de un anumit tip de context(e) este însoţită şi de caracteristici p a r a d i g m a t i c e, mai mult sau mai puţin specifice : substantivele masculine, feminine şi neutre se deosebesc în ce priveşte flexiunea prin omonimii cazuale şi prin afixe de număr, de caz şi de determinare, mai mult sau mai puţin specifice (vezi p. 129 şi urm.).

1.2.6. Clasa neutrului se caracterizează, sub aspect contextual și flexionar, prin nespecificitate: a) formele de singular și plural ale substantivelor din această categorie sînt admise numai în contextele nespecifice, comune și masculinului, respectiv femininului ; b) ca sincretisme, neutrele realizează același tip flexionar ca masculinele (cf. p. 160, 161) ; c) afixele de număr și de determinare coincid ca expresie pentru singular cu cele ale masculinelor, pentru plural cu cele ale femininelor.

Pierderea neutrului latinesc în diverse idiomuri romanice și ambiguitatea poziției neutrului în cadrul organizării gramaticale a limbii române, ambiguitate derivînd din lipsa de specificitate a comportamentului gramatical al acestei clase de substantive (dar și considerarea genului ca reprezentînd pentru substantiv o categorie gramaticală de același tip cu numărul și cazul) au constituit punctul de plecare al unei vechi dispute.

Obiectul disputei îl reprezintă existența sau nonexistența (deci recunoașterea sau nu) a unui al treilea gen, alături de masculin și feminin, unanim acceptate.

În mare, constatăm două soluții, care își găsesc expresia în adoptarea a doi termeni, „neutru" sau „ambigen", pentru a desemna clasa de substantive în discuție.

Utilizarea termenului *ambigen* presupune în general considerarea categoriei genului ca înglobînd două valori — masculinul și femininul —, ambigenul (sau eterogenul sau eteroclitul, în terminologia unora) reprezentînd o clasă hibridă, care se subordonează, într-un fel, celorlalte două. Pentru cei care vorbesc de *neutru*, genul înglobează, în general, trei valori, trei termeni opozabili : masculinul, femininul și neutrul.

Argumentele invocate în această discuție de-a lungul anilor au fost extrem de variate.

Pînă la un moment dat, argumentul principal în afirmarea existenței neutrului l-a reprezentat omogenitatea de conținut a substantivelor din această clasă : categoria neutrelor cuprinde numai substantive denumind inanimate. Substantivele invocate în calitate de contraexemple nu sînt incompatibile cu inanimatul : astfel *cîrd*, *trib*, *popor* etc. au în vedere colectivități, iar caracterul „animat" al componentelor grupului trece pe planul al doilea ; *animal*, *dobitoc* indică generic „clasa" etc.

Evoluția limbii lărgește numărul substantivelor neutre aparținînd „animatului" (*gasteropod*, *celenterat*[1], *personaj* „persoană importantă, remarcabilă", *geniu* „persoană genială", *manechin* „persoană care prezintă modele vestimentare", *star* „actor, actriță" etc.).

Faptul că neutrul nu cuprinde toate inanimatele — destul de numeroase sînt cele care aparțin masculinului (*pom*, *nor* etc.) și femininului (*casă*, *vale* ș.a.) — nu alterează caracterul omogen al neutrului.

Trecerea la neutru a numeroase substantive, care în latină (*pai*, *inel*, *mal*) sau în slavă (*năvod*) etc. erau masculine sau feminine, a fost interpretată ca rezultat al întăririi „ideii de inanimat" în limba română, idee care explică și acordul în situații de tipul : *Munții și dealurile sînt* ninse. și chiar *Obrazul și ochiul au rămas* neatinse[2]. (Forma adjectivului nu se poate explica altfel, deoarece ambele substantive, *obraz și ochi*, care reprezintă subiectul mul-

---

[1] Numeroase sînt neutrele animate în terminologia biologici.

[2] cf. Al. Graur (1960), p. 347 și urm., care, începînd cu *Les substantifs neutres en roumain*, în „Romania", Paris, LIV, 1928, și terminînd cu *Tendințe actuale ale limbii române*, București, 1968, a reluat în repetate rînduri problema cu argumente mereu noi.

tiplu, sînt masculine și ar fi fost de așteptat să impună forma de masculin, *neatinși* (ca în *Bărbatul și copilul au rămas* neatinși., de exemplu).

Legitimitatea recunoașterii neutrului, alături de masculin și feminin, a fost susținută în planul conținutului avînd în vedere opoziția „animat/inanimat"[1], înlocuită ulterior prin opoziția „unisexuat/nonunisexuat"[2]. Neutrul a fost caracterizat astfel ca gen al substantivelor caracterizate prin trăsătura „inanimat" sau „animat unisexuat".

F o r m a l, eterogenitatea[3] paradigmatică (și contextuală) a neutrului este adusă în discuție ca bază a opoziției cu celelalte genuri: paradigma (și distribuția neutrelor), considerată în totalitatea sa, se opune prin singular femininului, prin plural, masculinului[4], ceea ce îi conferă caracter de „clasă de gen distinctă"[5].

1.2.7. Considerate în aceeași perspectivă, genurile m a s c u l i n și f e m i n i n sînt puse în relație cu distincțiile de sex (masculin și feminin) în cadrul „animatului". Cele două genuri înglobează însă, pe lîngă substantive reprezentînd „animate unisexuate" — *bărbat, fiu, frate, ginere, cocoș; femeie, fiică, soră, noră, găină* etc. — „animate nonunisexuate" — *furnică, slugă, ministru, părinte, rudă, struț* etc., dar și „inanimate" (și implicit „nonunisexuate"), ca *nor, pom, perete, masă, pădure, vale*. O situație oarecum aparte au, în cadrul „animatelor nonunisexuate", substantivele de tipul *popor, neam, stol* (neutre), *turmă, cireadă* (feminine), care exprimă grupări de „animate", considerate însă sub aspectul colectivității, făcînd abstracție de „individual" și „unisexuat".

1.2.8. Substantivele cu caracter „animat unisexuat" se grupează, în multe cazuri, în perechi între care distincția de conținut se reduce la informația „sex" sau/și „gen" (cf. *unchi, mătușă*).

Opoziția masculin/feminin își găsește uneori expresia în cuvinte diferite (vezi și exemplele menționate înainte). În destul de multe cazuri, diferența

---

[1] cf. Al. G r a u r, lucr. cit., Al. R o s e t t i, *Neutrul în română*, în SCL, 1950, p. 233 și urm.; *Studia linguistica*, Lund, 1959, p. 133 și urm.; *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 617 și urm.; R. J a k o b s o n, *On the Rumanian Neuter*, în „Cercetări de lingvistică", 1958, p. 237—238.

[2] cf. P. D i a c o n e s c u, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc* (1970, p. 95): „În limba română, deși poate exprima uneori animatul, neutrul este incompatibil cu unisexuatul".

[3] Este invocată și în contestarea neutrului în măsura în care nu permite opoziția, la ambele numere sau măcar la unul dintre ele, a acestui gen față de celelalte două, masculin și feminin: „se confundă" cu masculinul la singular, cu femininul la plural — cf. Ch. B a z e l l, *Has Rumanian a Third Gender?* în „Cahiers Sextil Pușcariu", I, 1952, p. 77 și urm.; F. A g a r d, *Noun Morphology in Rumanian*, în „Language", 1953, p. 134 și urm.; I. P ă t r u ț, *Sur le genre „neutre" en roumain*, în „Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des linguistes à Oslo", București, 1957, p. 291 și urm. · Vl. H o ř e j s í, *Problema substantivelor așa-zise „neutre" în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL, 1957, p. 415 și urm.; R. A. H a l l, J r., *The „Neuter" in Romance: A Pseudo-Problem*, în „World", 1965, nr. 3, p. 421 și urm., unde se propune termenul „eteroclit", considerat mai potrivit decît cel de „neutru" sau „ambigen".

[4] Al. G r a u r (1960) are în vedere particularitățile paradigmatice: P. D i a c o n e s c u (1970) se oprește asupra particularităților de distribuție; vezi și S. M a r c u s, *A Synchronic Analysis of the Grammatical Gender*, în „Revue de linguistique", 1963, nr. 1, p. 99—111.

[5] I. C o t e a n u, *Morfologia numelui în protoromână (Română comună)*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1969, p. 36.

de expresie dintre unitățile lingvistice prin care se realizează această opoziție nu e mai importantă decît cea care opune masculinul femininului în paradigma adjectivului: comp. *nepot, nepoată, socru, soacră, artist, artistă, poet, poetă* etc. și *bun, bună, adevărat, adevărată*[1] ș.a.

Diferențele formale dintre perechile de substantive astfel corelate sînt mult mai variate: o serie destul de largă de sufixe formează substantive feminine de la masculine (**-ă**: *profesor, profesoară*; **-iță**: *actor, actriță*; **-easă**: *bucătar, bucătăreasă*; **-oaică**: *iepure, iepuroaică* etc.), sau masculine de la feminine (**-oi**: *cioară, cioroi*; *vulpe, vulpoi*; **-an**: *curcă, curcan*; *gîscă, gîscan* etc.)[2].

Diferența de expresie, asociată cu opoziția de gen, poate fi, uneori, complet străină de informația privind sexul. Așa sînt *fată, fătoi, babă, băboi* (în cadrul „animatului"), *casă, căsoi* (în cadrul „inanimatului"), care, deși realizează același raport de expresie ca *cioară, cioroi*, implică informații privind dimensiunea, aprecierea calitativă și afectivă, deci opun în planul conținutului entități complet distincte, corespund unor diferențe semantice străine de sex.

O opoziție sistematică între substantivele masculine și cele feminine (în domeniul inanimatului) este cea care corespunde în limba română distincției „pom"/„fruct". E cazul seriei *păr, pară, prun, prună, vișin, vișină, cireș, cireașă, gutui, gutuie, portocal, portocală*[3] etc.

Nici perechea *copil, copilă*, care realizează opoziția de gen masculin/feminin, nu implică distincții semantice de sex: *copil* reprezintă un „animat, nonunisexuat", iar *copilă* dublează, în opoziția de gen, femininul *fată (fetiță)*, față de masculinul *băiat*.

Toate aceste constatări stau împotriva reunirii substantivelor masculin și feminin într-o paradigmă unică (de felul *socru, soacră, socri, soacre*, ca și *negru, neagră, negri, negre*) și conduc la recunoașterea lipsei de flexiune a substantivului în raport cu genul.

Opoziția dintre alte genuri — masculin și neutru, de exemplu — este utilizată, de asemenea, în exprimarea unor distincții semantice: perechile *(contra)bas, (contra)bași*, masculin, și *(contra)bas, (contra)basuri*, neutru, *zmeu, zmei* și *zmeu, zmee* se organizează în jurul opoziției fundamentale „animat/inanimat", presupunînd însă, fiecare, și alte deosebiri de sens: în cazul primului exemplu apare distincția suplimentară „instrument/instrumentist", în cel de al doilea, distincția „creatură fantastică/jucărie". Genul diferit al substantivelor corespunde unor diferențe semantice lexicale, iar deosebirile de expresie se realizează prin derivare[4] situîndu-se la nivel lexical, nu ca mijloace ale flexiunii morfologice.

---

[1] Această analogie a făcut ca genul să fie considerat uneori, ca și numărul și cazul, criteriu de flexiune pentru substantiv (ca și pentru adjectiv, pronume), cf. P. Diaconescu (1970), unde se dă o definiție a substantivului („Substantivul este partea de vorbire care este susceptibilă de un anumit gen și care își schimbă forma în funcție de modificările de număr, de determinare și de caz, iar, uneori, și în funcție de modificările de gen", p. 83), în care genul e menționat de două ori: prima dată ca gen fix, a doua oară în calitate de criteriu de flexiune.

[2] Substantivele de acest fel, ca și cele de tipul *frate, soră*, constituie clasa substantivelor mobile, care se opun celor epicene: *balenă, struț, delfin, vrabie*, al căror conținut implică „animatul nonunisexuat".

[3] cf. I. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 66 și urm.

[4] I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, 1982, p. 34; la I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*, 1978, p. 373, se vorbește despre „flexiune de gen ...realizată prin derivare".

1.2.9. Prezența unor particularități morfologice și sintactice care caracterizează clasa substantivelor proprii, nume de persoană, și a celor comune denumind persoane individualizate a făcut să se vorbească despre existența (sau tendința de formare a) unui „gen p e r s o n a l"[1]. Printre caracteristicile mai importante relevate se numără: procliza articolului (*lui Ion, lui mama*); construcția cu *pe* a complementului direct (*văd pe Ion, văd pe mama*), prezența unor forme de vocativ cu desinențe specifice (*Mario, Ioane*), păstrarea, la feminin, a unei desinențe specifice la genitiv—dativ (*Anca, Ancăi; Floarea, Floarei* față de *floarea, florii*), conservarea vocalismului și consonantismului radicalului în cursul flexiunii: *Leanei, Floarei*, față de *serii, nopții, Viorică* (dar și *Viorichii*), față de *băncii* etc.

Aceste particularități specifice nu afectează decît unele dintre substantivele care implică trăsătura personal și individualizarea; ca atare, aceste substantive nu constituie o clasă omogenă.

1.2.10. O largă categorie de substantive românești, mai ales neologisme, ezită între două genuri:

rulment, rulmente; tort, torte (torturi)
rulmenți torță

O caracteristică a limbii actuale o constituie extinderea masculinului în cazul substantivelor care ezită între neutru și masculin (în cazul unor substantive ca *robinet, virus, radical* etc. se răspîndesc pluralele în *-i*: *robineți, viruși, radicali*), precum și diferențierea semantică sau stilistică, care conduce la transformarea dubletelor morfologice în substantive aparte, cu paradigme parțial omonime (cf. *calcul, calculi* și *calcul, calcule*). Adeseori substantivele parțial omonime aparțin unor stiluri, deci unor subsisteme distincte.

1.3.1. Categoria de **număr** include două valori: singularul și pluralul. Dintre cele patru tipuri de contexte avute în vedere în stabilirea genurilor, contextele (a) și (b) pun în evidență singularul, iar contextele de tip (c) și (d), pluralul. Contextele de tipul *acest, bun* etc., pe baza cărora s-a dus discuția pînă acum, au un caracter ilustrativ, putînd fi înlocuite prin orice alt adjectiv cu flexiune completă, cu patru forme distincte (cf. 2.4.2.).

Adjectivele selectate pentru a servi de contexte diagnostice au avantajul de a se combina cu cvasitotalitatea substantivelor, de a fi mai puțin supuse restricțiilor semantice. Un adjectiv ca *arat*, deși reprezintă același tip flexionar ca și *bun*, este mai puțin potrivit, pentru că, lexical, nu admite decît combinația cu un număr restrîns de substantive: *cîmp (teren, pogon etc.) arat*; nu spunem însă **copil (pom, cîine, tren, sentiment, adjectiv) arat, *casă (ploaie, utilizare) arată* (dar *brazdă arată*). Cu toate aceste substantive se pot combina însă *bun* sau *acest*.

Din categoria adjectivului cu forme flexionare distincte și cu o semantică destul de largă face parte și *mult (multă, mulți, multe)*, care prin conținutul său cantitativ aparține aceleiași zone a substanței semantice ca și categoria de număr. Spre deosebire de n u m e r a l, care și el exprimă numărul (cantitatea), dar e indiferent față de categoria de număr, *mult* distinge în flexiune singularul și pluralul. Posibilitățile de combinare cu substantivele ale formelor de singular și plural ale acestui adjectiv nu sînt, însă, cum ne-am putea

---

[1] Problema a fost ridicată prima dată de C. R a c o v i ț ă în articolul *Sur le genre personnel en roumain*, apărut în „Bulletin linguistique", VII, 1940, p. 154 și urm., și a fost reluată cu noi fapte de Al. G r a u r, în „Bulletin linguistique", XIII, 1945, p. 101.

aștepta, identice. Spunem: mult *aer (vînt, pămînt, lapte, aur...)*, multă *iarbă (voință, căldură, ploaie, cerneală...)*, dar nu spunem **mult tren (creion, pom, om...)*, **multă fereastră (floare, elevă...)*; sînt posibile însă combinațiile **multe** *trenuri (creioane, ferestre, flori, eleve)*, **mulți** *pomi (oameni...)*.

Posibilitatea (sau absența posibilității) de a apărea în contextul *mult(ă)* permite o nuanțare în cadrul zonei semantice a singularului prin distincția între „numărabil" (cînd nu admite contextul *mult* la singular) și „nonnumărabil"; acesta din urmă cuprinde, în primul rînd, substantivele „nume de materie" *(aer, aur, lapte* etc.*)*, dar și substantive denumind sentimente (*voință, curaj, entuziasm* ș.a.).

Opoziției unul/mai mulți, unicitate/pluralitate i se adaugă opoziția numărabil/nonnumărabil, care afectează mai ales zona semantică a singularului; „singularul" este compatibil cu distincția „numărabil/nonnumărabil", opoziție care se neutralizează în zona pluralului („pluralitatea" e compatibilă numai cu „numărabilul").

1.3.2. În funcție de gen, formele paradigmei diferitelor substantive sînt admise de unul din cele două contexte de singular și plural:

casă bună	*om bun*	*teren* bun
case bune	*oameni* buni	*terenuri* bune

1.3.3. În cazul unui număr restrîns de substantive, aceeași formă (unică) satisface atît contextul propriu singularului, cît și contextul specific pluralului:

acest acești	} *ochi*	această aceste	} *muncitoare*

Avem în acest caz de a face cu substantive *invariabile* (sub aspectul numărului)[1]. În limba română, această categorie cuprinde în general și substantivele incluse în genul comun. Spunem: *acest (această, acești)* **tîrîie-brîu**, *un adevărat (niște adevărați)* **mofturilă**, *Ești un (o)* **gură cască.**, *Sînteți niște* **gură-cască.**[2] etc.

1.3.4. Unele substantive nu satisfac decît contexte de singular sau de plural (substantive *defective de număr*):

acest *unt, lapte*	aceste *tărîțe*
această *cinste*	acești *ochelari*

Substantivele care reprezintă arhigenurile se încadrează în această clasă.

Clasa substantivelor defective de număr este însă mai largă. Unele substantive cu paradigmă incompletă sînt admise de contextele specifice masculinului *(zori umezi, acești ochelari)* sau femininului *(sete nepotolită, această cinste)*.

O categorie largă în cadrul substantivelor defective de plural reprezintă substantivele abstracte de tipul *eficacitate, entuziasm, emotivitate, lene, limpezime, omenie* (toate se caracterizează prin prezența trăsăturii „nonnumărabil" — vezi **1.3.1.**). Utilizarea pluralului în cazul substantivelor de acest fel

---

[1] De cele mai multe ori și a cazului: P. Diaconescu (1970, p. 78) vorbește în această situație de un „număr comun".

[2] Compatibile cu afixul mobil *un, o*, formațiile de acest fel nu se combină cu *-(u)l*.

presupune, în general, concretizarea și ca urmare o diferențiere semantică — comp. *idealism, idealisme, dreptate, dreptăți, milă, mile.*

Tendința de a generaliza paralelismul singular/plural se manifestă prin utilizarea tot mai frecventă la plural a substantivelor de acest fel, chiar în situații în care pluralul nu este justificat. Mult întrebuințate sînt, de pildă, pluralele *capacități* (în locul singularului — *capacități de asimilare, capacități de analiză și sinteză*, de exemplu ; în ambele situații recomandabil era *capacitate*), *încărcături* (*încărcături afective*, în loc de *încărcătură afectivă*) etc. Printr-un proces analog se ajunge la pluralul *proze* (*proze cu caracter social*, de exemplu), în cazul căruia însă apare o diferențiere semantică clară față de singularul *proză*[1].

Tendința de a completa paradigma substantivelor defective de număr dă seamă și de apariția unui nou tip flexionar, reprezentat prin substantive ca : *treabă, trebi, treburi, marfă, mărfi, mărfuri, carne, cărni, cărnuri* (vezi **1.8.1.**).

1.3.5. Destul de numeroase sînt substantivele care, cu forme diferite, satisfac ambele contexte posibile de plural sau singular :

acești *robineți, aștri*	acest *tort*
aceste *robinete, astre*	această *tortă*

Mai rare sînt cazurile cînd un substantiv prezintă două forme diferite admise în același context :

acest *chibrit*	aceste { *chibrituri* / *chibrite* }
această *copertă*	aceste { *coperte* / *coperți*[2] }

Formele duble apar deci în cadrul aceluiași gen (*chibrite, chibrituri, hotele, hoteluri, pardesie, pardesiuri, vîrteje, vîrtejuri, zmeie, zmeuri; cratițe, crătiți, cireșe, cireși, ulițe, uliți*) sau corespund unor genuri diferite (*acide, acizi, curente, curenți, produse, produși, torente, torenți, bocanc, bocancă, cojoc, cojoacă, program, programă, rod, roadă*).

Prezența formelor duble facilitează scindarea unui cuvînt unic, cu mai multe sensuri, în două (sau mai multe) cuvinte parțial omonime — în virtutea prezenței unor forme identice de singular sau de plural —, cu sens diferit : anumite sensuri sînt asociate constant cu una din paradigme, comp. : *arc, arce* și *arc, arcuri* sau *raport, raporturi* și *raport, rapoarte, timp, timpi* și *timp, timpuri*, care se deosebesc flexionar, semantic,

---

[1] cf. Guțu Romalo (1972), p. 86—87.

[2] Concurența dintre desinențele de plural *-uri* și *-e* pentru neutre și *-e* și *-i* pentru feminine reprezintă un proces destul de vechi în evoluția limbii române, viu încă și în limba actuală, cf. Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în „Buletinul Alex. Philippide", 1938 ; I. Coteanu, *Despre pluralul substantivelor neutre în românește*, în „Limbă și literatură", I, 1955, p. 103 și urm. ; Al. Graur (1968), p. 127 și urm. ; P. Diaconescu (1970), p. 118 și urm., 150 și urm. ; Gr. Brâncuș, *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în SCL, 1978, nr. 3, p. 253—262.

eventual şi ca domeniu de utilizare, şi pot fi considerate cuvinte diferite[1], aparţinînd unor clase flexionare distincte (v. 1.8.3.)

1.4.0. Categoria de caz înglobează în limba română cinci valori distincte: nominativul, acuzativul, genitivul, dativul şi vocativul, a căror punere în evidenţă prin mijloace de expresie specifice presupune luarea în consideraţie a flexiunii s u b s t a n t i v a l e şi p r o n o m i n a l e (a pronumelui personal), căci, în flexiunea substantivală, cel puţin nominativul şi acuzativul, genitivul şi dativul sînt totdeauna omonime, iar în flexiunea pronumelui personal, care permite distincţia între nominativ şi acuzativ, genitiv şi dativ (vezi 4.2.1.), vocativul, posibil în cazul persoanei a II-a, nu are formă specifică; forme specifice de vocativ apar însă în flexiunea unor substantive (vezi 1.9.).

Ambiguitatea cazuală a formelor substantivale — nominativ şi acuzativ (*Vine trenul.* şi *Aşteaptă trenul.*), genitiv şi dativ (*mersul trenului* şi *Adaugă vagoane trenului.*) — se clarifică prin raportarea la formele echivalente ale pronumelor personale[2]: *El vine.* şi *Îl aşteaptă.*; *mersul lui* şi *Îi adaugă vagoane.*

Apelul la flexiunea pronominală, deci substituirea prin forme pronominale capabile să pună în evidenţă diferenţele de valoare redate de substantive prin aceeaşi formă unică, nu este totdeauna posibil. Există în limba română situaţii ca *A lucrat* noaptea., *A aşteptat* ani., *Doarme* colac. etc., în care această substituţie nu se poate face. În construcţiile de acest fel, gramaticile vorbesc în general de cazul acuzativ, fără o justificare explicită a soluţiei[3]. Această constatare a făcut să se vorbească de un caz, distinct de celelalte cinci — *cazul locativ, temporal* la S. P u ş c a r i u[4], *cazul direct* la Vl. H o ř e j s i[5], *cazul neutru* la P. D i a c o n e s c u[6].

Faptul că în construcţii de tipul celor menţionate înainte substantivul nu admite substituţia prin pronume, dar poate fi înlocuit prin a d v e r b e (cînd *a lucrat*, cît (mult) *a aşteptat*, cum *doarme*) pune în evidenţă caracterul hibrid al acestei poziţii. În cazul substantivelor exprimînd timpul[7] (*Se întoarce* luni (lunea), seara. etc.) se vorbeşte chiar de transformarea acestora în adverbe (v. şi 5.7.2.1.).

O constatare care se impune e aceea a limitării sub aspect paradigmatic şi sintagmatic a substantivelor în această situaţie. Aşa, de exemplu, e posi-

---

[1] Printr-un proces analog au rezultat substantivele *cap, capete, cap, capi* şi *cap, capuri*. O evoluţie de acelaşi fel se produce azi în cazul lui *transistor: transistor, transistoare* e folosit, de preferinţă, cu sensul „aparat (de radio) utilizînd un anumit tip de dispozitive", iar pentru denumirea dispozitivelor ca atare se recurge la substantivul *transistor, transistori*, cf. G u ţ u R o m a l o (1972), p. 82 şi urm.

[2] În flexiunea celorlalte pronume, ca şi în flexiunea adjectivelor, regăsim omonimiile nominativ = acuzativ, genitiv = dativ.

[3] Vezi, de exemplu, *Gramatica* (1963), vol. I, p. 78. Putem presupune că această afirmaţie are în vedere poziţia sintactică de circumstanţial a substantivului în discuţie sau este rezultatul unui raţionament „invers": dacă nominativul este „cazul subiectului, al numelui predicativ şi al apoziţiei", iar în construcţii de acest fel nu are nici una din aceste funcţii, rezultă că nu poate fi decît un acuzativ.

[4] *Limba română*, Bucureşti, 1940, I, p. 143.

[5] SCL, 1960, nr. 3, p. 495 urm.: autorul cuprinde sub denumirea de „caz direct" şi situaţii de tipul *A venit* profesor., în care nominativul poate fi pus în evidenţă.

[6] *Le système casuel du roumain*, în „*Cahiers*", I, 1962, p. 32.

[7] L. S e c h e, *Substantive sau adverbe*, în LR, 1958, nr. 6, p. 15—19.

bilă construcția *Vine seara.*, nu și **Vine seară.*, spunem *Lucrează săptămîni.*, nu și **Lucrează săptămînile.*, *Așteaptă ani întregi (lungi, mulți).*, nu și *Așteaptă ani veseli (frumoși)*[1].

Aceste particularități arată că avem a face cu o situație specială, în care caracteristicile substantivale ale elementelor în discuție sînt mai puțin clare, că e vorba de unul din punctele „ambigue" ale sistemului, de unul din punctele în care este în curs de realizare o modificare structurală, și, ca în orice asemenea modificare, e vorba de un proces lent, care se desfășoară în etape inegale și antrenează în măsuri diferite diversele cuvinte care apar în poziția dată.

1.4.1. Diferitele cazuri implică relația, satisfacerea unei anumite poziții în organizarea lanțului sonor pe care îl reprezintă o comunicare organizată sintactic. Caracterizarea lor se poate face avînd în vedere raporturile lor cu ceilalți constituenți ai enunțului.

O situație specială are, din acest punct de vedere, *v o c a t i v u l*, care se caracterizează prin i n d e p e n d e n ț ă. Vocativul poate apărea singur, constituind un enunț de sine stătător. *Băiete !*, *Fiule !*, *Fetițo !* reprezintă tot atîtea comunicări exprimînd chemarea, ordinul, amenințarea, rugămintea etc.[2], în funcție de intonație și de contextul mai larg, lingvistic și mai ales extralingvistic, situațional. Intonația reprezintă în cazul vocativului un morfem suprasegmental, putînd în anumite situații de omonimie (cf. *Frate (dragă)*, *Soare (sfînt)*, *(Ei !) Tovarășul !* etc.) să distingă vocativul de alte cazuri.

Chiar în situațiile în care este cuprins într-un enunț alături de alte cuvinte, substantivul în vocativ nu intră în relații de dependență cu ceilalți termeni[3]. Asocierea frecventă a vocativului cu imperativul *(Fiule, ascultă-mă !)* sau cu interjecțiile *(Ah, fiule !)*, eventual cu amîndouă *(Ah, fiule, ascultă-mă !)* scoate în evidență caracterul afectiv al vocativului.

1.4.2. Dacă vocativul se detașează de toate celelalte cazuri prin caracterul său nondependent, celelalte cazuri, nominativul, genitivul, dativul și acuzativul, pot fi caracterizate prin modul în care se includ în structura enunțului.

N o m i n a t i v u l, ca subiect, se caracterizează prin nonsubordonare (relația subiect—predicat e o relație de interdependență[4], nu de subordonare) se detașează de celelalte cazuri, care, toate, reprezintă participarea ca elemente subordonate în relațiile de dependență în enunț.

G e n i t i v u l se desprinde dintre celelalte cazuri ale subordonării prin dependența sa față de un substantiv și prin incompatibilitatea de a avea ca regent un verb.

---

[1] Construcția este corectă și admisă în limba română numai dacă *ani (veseli)* este complementul direct al verbului și, în acest caz, *ani* poate fi substituit prin pronume personal *(îi așteaptă)* ; vezi și V. G u ț u R o m a l o (1973), p. 98 și urm.

[2] I. I o r d a n, Vl. R o b u, *op. cit.*, p. 387, consideră „funcția de adresare ca fundamentală pentru acest caz".

[3] Apariția vocativului alături de imperativ a făcut să se considere (cf. M. Z d r e n g h e a, *Este vocativul un caz ?*, în SCL, 1960, nr. 3, p. 797—801) că vocativul reprezintă subiectul imperativului. Relația dintre subiect și predicat este însă o relație de interdependență, în care cei doi termeni se presupun obligatoriu, și e ca atare greu de conciliat cu posibilitatea de omisiune a oricăruia din termenii componenți ai unui enunț de forma : *Băiete, vino repede !* (putem reduce enunțul la : *Băiete !* sau la : *Vino repede !*). Pentru alte argumente în favoarea independenței vocativului, vezi V. G u ț u R o m a l o, *op. cit.*, p. 92—93.

[4] V. G u ț u R o m a l o, *op. cit.*, p. 38—39 (4.1).

Ca bază a distincției dintre *acuzativ* și *dativ* poate fi invocată particularitatea, proprie numai dativului, de a fi subordonat unui adjectiv.

Aceste particularități combinatorii pot fi descrise în termenii trăsăturilor sintagmatice: „dependent/nondependent“, „subordonat/nonsubordonat“, „verbal/nonverbal“ și „adjectival/nonadjectival“, iar fiecare caz poate fi caracterizat prin modul specific de combinare a acestor trăsături:

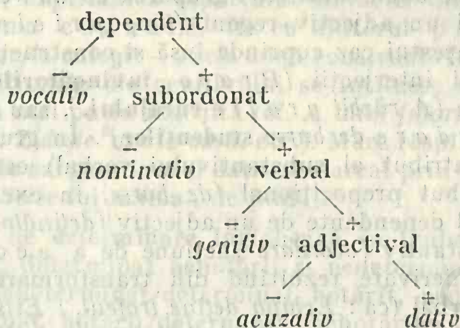

Vocativul se caracterizează deci negativ ca nondependent (nonsubordonat, nonverbal, nonadjectival), *nominativul* ca dependent, dar nonsubordonat[1] (nonverbal, nonadjectival), *genitivul* ca dependent, subordonat (nonverbal, nonadjectival), *acuzativul* ca dependent, subordonat, verbal (nonadjectival), iar *dativul* ca dependent, subordonat, verbal și adjectival[2].

Modalitatea propusă de definire a cazurilor pune în evidență relația sintactică specifică, capabilă să diferențieze un caz de celălalt, și nu distribuția totală a diferitelor cazuri, care presupune înregistrarea diverselor tipuri de contexte cu care este compatibil un caz[3]. Definirea *genitivului*, de exemplu, prin „subordonare nonverbală“ trimite la situația în care acest caz participă ca determinant la structura unui grup al cărui centru este un substantiv (sau un pronume). Descrierea lui cere însă și înregistrarea genitivului cerut de prepoziție *(luptă contra poluării)*, dar și a genitivului subordonat unui adjectiv — *echipă deținătoare* a trofeului, de pildă.

---

[1] Vocativul nu poate fi considerat deci „independent ca și nominativul“ — cf. I. Iordan, Vl. Robu, *op. cit.*, p. 385.

[2] Caracterizarea cazurilor în acești termeni poate fi cuprinsă în următorul tabel:

	Dependență	Subordonare	Verbal	Adjectival
V.	–	–	–	–
N.	+	–	–	–
G.	+	+	–	–
D.	+	+	+	+
A.	+	+	+	–

[3] De obicei se propune ca definiție descrierea constînd în enumerarea funcțiilor sintactice cu care este compatibil un caz — cf. *Gramatica* (1963), I, p. 75 și urm.; I. Iordan, Vl. Robu, *op. cit.*, p. 385 și urm.; C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 62 și urm.

Construcțiile de acest fel, relativ recente[1], se caracterizează prin prezența unui adjectiv „verbal" (care prin sens se raportează la un verb — *a deține*, în cazul exemplului anterior); genitivul, precedat obligatoriu de *al* (acordat cu substantivul), se subordonează adjectivului reprezentînd sintactic un complement.

Definirea dativului prin „subordonare verbală și adjectivală" pune în evidență ca fiind specifice două contexte: gruparea cu un verb (*M u l ț u m i m* **participanților**) sau/și un adjectiv regent (*timp p r i e l n i c* **semănatului**). Distribuția totală a acestui caz cuprinde însă și construcțiile în care dativul este subordonat unei interjecții (*B r a v o* **învingătorilor!**), în care este impus de o prepoziție (*A răzbit g r a ț i e* **curajului.**), sau depinde de un substantiv verbal (*a c o r d a r e de burse* **studenților**)[2]. În grupările de acest fel, prezența dativului (atribut al substantivului verbal) este condiționată de coocurența unui atribut prepozițional (*de burse*, în exemplul menționat).

Genitivul și dativul dependente de un adjectiv (*deținător* „care d e ț i n e") și, respectiv, un substantiv (*acordare* „acțiune de a a c o r d a") verbal fac parte din structuri derivate rezultînd din transformarea[3] unor structuri primare cu centru verbal (ca: *Echipa deține trofeul.*; *Ei/se acordă burse studenților*). Structurile derivate de acest fel cîștigă teren în limba actuală.

1.4.3. Analiza semnificațiilor concrete pe care le realizează cazurile în diferitele situații în care apar în limba actuală a condus (cf. P. D i a c o n e s c u, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", I, 1962) la stabilirea unor invariante semantice: „reflectare", „orientare", „selectare", în termenii cărora se caracterizează cazurile dependente; nominativul se caracterizează negativ față de cele trei unități semantice, genitivul este caracterizat pozitiv sub aspectul selectării, negativ din punctul de vedere al celorlalte trăsături, dativul este caracterizat pozitiv în ce privește orientarea, iar acuzativul, pozitiv sub aspectul reflectării și negativ din punctul de vedere al celorlalte trăsături[4].

În regimul prepozițiilor sînt cuprinse numai cazurile caracterizate pozitiv sub aspectul trăsăturii „subordonate" (genitiv, dativ și acuzativ — vezi **1.4.2.**).

1.4.4. Cazul substantivului poate fi impus de p o z i ț i a pe care o are în organizarea enunțului (cf. **1.4.2.**) sau de p r e p o z i ț i e: în *casa* vecinului, genitivul este datorat subordonării față de substantiv, în *contra* vecinului, același caz se datorește regimului prepoziției.

---

[1] cf. Gabriela P a n ă-D i n d e l e g a n, *Sintaxa limbii române. Partea I. Sintaxa grupului verbal*, 1976, p. 178–179; M. A v r a m, *Genitivul complement al unui adjectiv și rolul lui* al, în SCL, 1980, nr. 5, p. 54 și urm.

[2] cf. Mioara A v r a m, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, 1965, nr. 4, p. 405 și urm. Gramaticile înregistrează și alte situații cu „dativ adnominal", care sînt arhaice (*soră cumnatei lui*) sau poetice (*preot* **deșteptării** *noastre*, **vremilor** *noastre profet*, M. E m i n e s c u).

[3] cf. G. P a n ă-D i n d e l e g a n, *op. cit.*, p. 166 și urm.

[4] Descrierea cazurilor în termenii celor trei trăsături își găsește expresia în tabelul:

	Reflectare	Orientare	Selectare
N.	—	—	—
Ac.	+	—	—
G.	—	—	+
D.	—	+	+

Cele două situaţii trebuie clar diferenţiate : în contextele în care cazul este impus de prepoziţie, gruparea „prepoziţie+substantiv" este compatibilă atît cu funcţia de complement (*Luptă împotriva* inerţiei., *A reuşit graţie* perseverenţei., *Strigă de* durere.), cît şi cu cea de atribut (*lupta împotriva* inerţiei, *reuşită graţie* perseverenţei, *un strigăt de* durere).

În unele situaţii, exprimarea raportului sintactic dintre termeni se poate realiza fie prin forma cazuală, fie cu ajutorul prepoziţiei — cf. *Mulţumeşte* **colegilor**/*la* **colegi**[1] —, cele două construcţii fiind în variaţie liberă.

Variante prepoziţionale ale genitivului se întîlnesc destul de frecvent în exprimarea vorbită mai puţin îngrijită (cf. *A uitat fularul la copil.*— în loc de *fularul copilului* —, *Zideşte uşa la* **casă**. etc.). Mare răspîndire capătă în limba vorbită colocvială de azi genitivul şi dativul marcat prin *lui* proclitic (*A pierdut cartea* **lui colega**., *Scrie* **lui mama**., de pildă).

1.5.1. Categoria de **determinare** înglobează în limba română trei valori, determinat hotărît, determinat nehotărît şi nedeterminat, care se constituie în trei opoziţii[2], nedeterminat/determinat hotărît, nedeterminat/determinat nehotărît, determinat hotărît/determinat nehotărît :

pîine/pîinea,
pîine/o pîine,
pîinea/o pîine.

1.5.2. Opoziţiile de determinare se realizează prin articole funcţionînd, în cadrul acestui sistem de opoziţii, ca afixe ale categoriei determinării : valoarea de determinat nehotărît îşi găseşte expresia în afixe proclitice mobile (*un, o, nişte* etc.), pe cînd valorii de determinat hotărît îi corespund afixe enclitice (*-l, -a* etc.).

1.5.3. Cele trei opoziţii proprii categoriei de determinare se realizează total sau parţial în diversele contexte în care apare substantivul. Compatibilitatea asocierii substantivului cu afixele de determinare variază în raport cu rolul substantivului în organizarea sintactică a enunţului, precum şi în funcţie de particularităţi semantice sau morfologice ale substantivului.

Astfel, se constată că în limba română substantivul — subiect (în nominativ) şi substantivul — complement direct (în acuzativ fără prepoziţie) pot fi asociate cu oricare dintre cel trei afixe de determinare, dacă substantivul este la plural :

a. *Aleargă* **oameni/nişte oameni/oamenii.**
Se joacă **copii/nişte copii/copiii.**
Ne trebuie **cărţi/nişte cărţi/cărţile.**

b. *Cere* **cărţi/nişte cărţi/cărţile.**
Repară **stilouri/nişte stilouri/stilourile.**

În aceleaşi condiţii sintactice, posibilităţile de realizare a opoziţiilor de determinare se reduc dacă substantivul este la singular, limba română contemporană recurgînd în această situaţie la substantivul determinat :

a. **Avionul/un avion** (nu şi **avion*) *decolează.*
Copilul/un copil *aleargă.*

---

[1] cf. *Gramatica* (1963), II, p. 165—167.

[2] cf. V. Guţu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 361 şi urm.

b. *Citește* cartea/o carte (nu și **carte*).
Spală geamul/un geam.

Se realizează astfel numai una dintre cele trei opoziții proprii categoriei de determinare.

În n o m i n a t i v (s u b i e c t), substantivul nedeterminat (marcat prin afix ø) se întîlnește în cazul construcțiilor referitoare la fenomene ale naturii (a) sau în construcții reflexiv-pasive (b) :

a. *Vine* furtună *(furtuna).*
Cade zăpadă *(zăpada).*
Bate vînt *(vîntul).*
b. *Se vede* cer *(cerul).*

În asemenea situații, forma determinată definit și cea nedeterminată sînt, de obicei, în variație liberă : între cele două construcții nu sînt diferențe privind gradul de determinare[1].

Într-o situație asemănătoare sînt unele nume proprii : spunem, fără să existe o deosebire în ce privește determinarea :

Bucureștiul *este capitala țării.*
București *este capitala țării.*

Cele două construcții sînt în variație liberă, ceea de a doua fiind simțită ca învechită. Prezența afixului *-(u)l* se datorește analogiei cu substantivele comune, substantivele proprii fiind indiferente la categoria determinării.

Deși sînt posibile ambele modalități, limba actuală preferă adesecori construcțiile cu substantivul articulat.

Spre deosebire de nominativul-subiect, n o m i n a t i v u l — n u m e p r e d i c a t i v este realizat de cele mai multe ori prin substantiv nedeterminat[2]:

El este inginer.
Fata va deveni campioană.

A c u z a t i v u l-c o m p l e m e n t d i r e c t este compatibil cu substantivul nedeterminat la singular numai dacă acesta face parte din categoria *nonnumărabilelor* (v. 1.3.1.), nume de materie și abstracțiuni :

a. *Mănîncă* pîine.
Bem lapte.
b. *Are* curaj *(voință)*[3].

sau cînd substantivul *numărabil* este folosit cu „valoare nominală absolută"[4], deci în afara oricărei determinări :

Caută profesor.
Îmi cumpăr mașină.

---

[1] Forma nedeterminată apare mai des în textele literare, populare și culte.

[2] I. C o j a, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, 1983, p. 40, vorbește în această situație despre „valoarea adjectivală" a substantivului, avînd în vedere faptul că substantivul, în virtutea relației sintactice în care se încadrează, este considerat numai sub aspectul conținutului — al trăsăturilor specifice —, nu și sub aspectul extensiunii, al „sferei" de aplicare.

[3] cf. și construcțiile analoge cu nominativul :

Se cumpără pîine.
Se cere curaj.

[4] cf. I. C o j a, *lucr. cit.*, p. 138.

Substantivul nedeterminat — la nominativ sau acuzativ — se întîlnește adeseori în proverbe (**Corb** *la corb nu scoate ochii.*) sau în construcții fixate (*a(nu) avea* **somn** (stare), *a(-i) fi* **sete** (foame), *a da* **veste**, *a da* **foc**[1]). În asemenea situații, substantivul nu apare decît cu această unică formă, nemaiparticipînd la opozițiile de determinare.

Ocurența afixelor pozitive de determinare poate distinge gruparea liberă de construcția fixată — comp. : *Are carte.* „este învățat, are studii" și *Are o carte.*, *Are cartea.*

Obligativitatea asocierii cu afixele de determinare *-(u)l* și *un* caracterizează situațiile în care substantivul este la g e n i t i v sau la d a t i v :

Ajutorul **colegului**/*unui* **coleg**
Vorbește **copiilor**/*unor* **copii**.

Formele de genitiv și dativ impuse de regimul unor prepoziții sînt de asemenea totdeauna asociate cu afixe de determinare pozitive (cf. *lupta împotriva* **dușmanului**/**unui** *dușman*).

Acuzativul ca regim al unei prepoziții este, dimpotrivă, compatibil și cu afixul ø (*lupta de* **eliberare**).

Incompatibilitatea cu una din cele trei valori ale categoriei de determinare reduce la una singură opozițiile în poziția dată.

1.5.4. În anumite vecinătăți, posibilitățile substantivului de a se asocia cu afixele de determinare sînt strict limitate. Astfel, asocierea cu *-(u)l* este o b l i g a t o r i e de cîte ori substantivul este însoțit (precedat sau urmat) de adjectivul *tot* sau urmat de un adjectiv demonstrativ, de un adjectiv la superlativ relativ, de un posesiv :

tot **orașul**, **țara** *toată*
orașul *acesta*
mașina *cea de la colț*
orașul *cel mai vechi*
țara *noastră* (ca și *țara strămoșilor*)

Determinarea prin posesiv (ca și cea prin genitiv) este compatibilă și cu afixul *un*, între substantiv și posesiv intercalîndu-se, în aceste condiții, *al* — cf. **un** *poem* **al** *său* (**al** *scriitoarei*).

Precedat de adjective sau numerale, substantivul este totdeauna marcat prin afixul -ø de determinare :

acest **oraș**
(a)cel **deal**
orice, fiecare, alt (etc.) **om**
cea mai veche **atestare**
două **cărți**

Prezența aceluiași afix caracterizează substantivul precedat de un genitiv sau de posesiv :

a poetului **faimă**
a noastră **țară**

Precedat de adjectivul *întreg*, substantivul poate fi însoțit de *-l* sau nu : *întregul oraș, întreg* **orașul**.

---

[1] V. și I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 173—174.

Determinarea prin adjectivul *întreg* este compatibilă și cu asocierea substantivului cu afixul *un* — cf. **un** *întreg oraș*, **un** *oraș întreg*.

1.5.5. Sub aspectul *conținutului* categoria determinării are în vedere distincțiile dintre nedeterminat, necunoscut și determinat, individualizat, cunoscut, în grade diferite („determinat definit" și „determinat nedefinit").

Substantivul asociat cu afixul *-(u)l* exprimă gradul maxim de determinare, realizată prin indicarea obiectului ca fiind cunoscut, ca unic (*Vine* **mama.**, *Arde* **soarele.**) sau ca reprezentînd totalitatea (**Peștele** *trăiește în apă.*, **Elevul** *învață.*)

Individualizarea prin cunoaștere se poate datora fondului comun de cunoștințe ale participanților la comunicare: spunem *Vorbește* **profesorul.**, dacă atît vorbitorul cît și cei cărora li se adresează știu despre cine e vorba, pot identifica persoana, referentul concret. Un efect asemănător de individualizare prin cunoaștere poate avea menționarea anterioară în text a substantivului. Spunem: *Am citit o carte.* **Cartea** *era de la bibliotecă.* Folosit a doua oară, substantivul este individualizat prin cunoașterea care rezultă din menționarea lui prealabilă.

Individualizarea se poate realiza și prin relevarea unei caracteristici deosebitoare[1]: *Deschideți* **ușa** *de la intrare.* **Haina** *roșie e în dulap. Au mîncat* **dulceața** *din chisea.* etc.

Asocierea cu afixul mobil *un* presupune un grad mai redus de determinare, implică o restrîngere care nu merge însă pînă la individualizare. Determinarea nedefinită se poate datora faptului că referentul este cunoscut numai vorbitorului, nu și interlocutorului sau interlocutorilor[2], dar și informației insuficiente pe care vorbitorul o are sau vrea s-o ofere interlocutorului sau interlocutorilor: *Vorbește* **un romanist.** poate reprezenta oricare din aceste situații.

Opozițiile de determinare se neutralizează în anumite contexte. Astfel, determinarea derivată din totalitate își poate găsi expresia atît în forma cu afix enclitic (**Elevul** *trebuie să învețe.*), cît și prin cea cu afix mobil (**Un elev** *trebuie să învețe.*).

Neutralizarea opozițiilor de determinare se produce și în cazurile în care substantivul e precedat de unele prepoziții care cer acuzativul: *Pune cartea pe masă.* poate însemna: „pe masa pe care o știm amîndoi", „pe unica masă din cameră", „pe una din mesele din cameră".

1.5.6. Elementele de expresie corespunzătoare valorilor de determinare se deosebesc de afixele de număr și caz prin particularitatea că sînt diferite în raport cu genul, numărul și cazul. Datorită acestui fapt ele contribuie la rezolvarea unor omonimii (deci ambiguități) supărătoare: în cazuri de tipul *vrăjitoare*, omonimia *sing.* = *pl.* se evită prin adăugarea elementelor care exprimă valorile de determinare:

o *vrăjitoare* / **niște** *vrăjitoare*, *vrăjitoare***a** / *vrăjitoare***le**

Omonimia cazuală, foarte extinsă în paradigma substantivelor masculine și neutre, este mult limitată prin prezența elementelor determinative:

Singular:	N. Ac. G. D.	*pom*	dar:	N. Ac.	**un** *pom*, *pom***ul**
				G. D.	**unui** *pom*, *pom***ului**

---

[1] cf. „atributul determinativ".

[2] cf. I. Coja, *lucr. cit.*, p. 11.

Omonimia dintre forma de genitiv—dativ singular și forma de plural, ca și cea dintre nominativ—acuzativ și genitiv—dativ plural, se soluționează în mod analog:

Singular	N.	*floare*	Singular	N.	o *floare*
	Ac.			Ac.	*floarea*
	G.	*flori*		G.	unei *flori*
	D.			D.	*florii*
Plural	N.		Plural	N.	niște *flori*
	Ac.			Ac.	*flori*le
	G.			G.	unor *flori*
	D.			D.	*flori*lor

În cazul substantivelor invariabile, afixele de determinare rezolvă sincretismele de număr și caz:

Singular	N.	*arici*	Singular	N.	un *arici*
	Ac.			Ac.	*arici*ul
	G.			G.	unui *arici*
	D.			D.	*arici*ului
Plural	N.		Plural	N.	niște *arici*
	Ac.			Ac.	*arici*i
	G.			G.	unor *arici*
	D.			D.	*arici*lor

1.5.7. Din particularitatea categoriei gramaticale a determinării de a afecta numai substantivul derivă specificitatea afixelor de determinare, datorită căreia *-(u)l* și *un* sînt utilizate ca i n d i c e ale s u b s t a n t i v ă r i i: cuvinte aparținînd diverselor părți de vorbire tratate ca substantive se asociază cu aceste afixe: *realul* (adj. *real*), *binele, un bine* (adv. *bine*), *eul, un eu* (pron. *eu*), *mîinele* („ziua de mîine"[1]) etc. Substantivarea grupurilor de cuvinte *gură-cască, papă-lapte, du-te-vino* presupune, ca și alte formații reprezentînd genul comun (v. **1.2.3.**), asocierea numai cu afixele mobile, *un du-te-vino, niște mofturilă.*

Determinarea sub forma afixului enclitic poate servi la crearea unui nume propriu dintr-un substantiv comun — comp. *floare*: *Floarea*, *crin*: *Crina*, *dulgher*: *Dulgheru*, *dascăl*: *Dascălu* —, sau pornind de la adjective — *cărunt*: *Căruntu*, *muntean*: *Munteanu* (în această categorie se încadrează și numele de familie în *-esc*: *Popescu*, *Dăscălescu* etc., atît de frecvente în română).

Substantivele proprii neparticipînd la opozițiile de determinare, *-(u)l* încetează de a mai funcționa ca afix de determinare.

Afixul *un* asociat cu un nume propriu îl transferă în categoria substantivelor comune — cf. *un Luchian*, un *Bach*[2].

---

[1] cf. *Dar mîinele întîrzie demult*
Și-a și trecut.
T. A r g h e z i

[2] Un efect asemănător se realizează prin utilizarea la plural a numelor proprii — cf. niște *Cațavenci* (dar și Cațavencii *de totdeauna*), niște *Grigorești*.

FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

1.6.0. Dintre părţile de vorbire flexibile, substantivul prezintă în limba română flexiunea cea mai redusă : paradigma lui înglobează în general, dacă facem abstracţie de determinare, maximum d o u ă şi, în cazul unui restrîns număr de substantive, t r e i forme.

Cu tot caracterul restrîns al paradigmei, varietatea flexionară a substantivului e foarte mare. Aceasta se datorește numărului mare de alomorfe prin care se realizează diferitele morfeme.

1.6.1. Analiza formelor flexionare ale substantivului, considerate în afara categoriei determinării[1], se epuizează într-o singură etapă : segmentarea are ca rezultat degajarea *radicalului* şi a unui *flectiv neanalizabil,* care exprimă numărul şi cazul prin opoziţiile pe care le realizează şi, indirect, prin asocierea anumitor serii de desinenţe cu un gen anumit, şi genul.

1.6.2. În destul de multe cazuri însă, formele flexionare ale substantivului admit mai multe modalităţi de segmentare. În asemenea situaţii, optăm pentru soluţia care permite o descriere şi o clasificare morfologică cît mai simplă. Astfel optăm pentru segmentările :

lucr-u	(nu *lucru-ø,*	*stea-ø*	(nu *ste-a*
lucr-uri	*lucru-ri)*	*ste-le*	*ste-le)*[2]

1.6.3. În cazul substantivelor cu flexiune aberantă, opţiunea pentru una sau alta dintre segmentările posibile este arbitrară : forme ca *om, oameni* pot fi analizate sau în *om-ø / oamen-i* sau în *om-ø / oam-eni,* atribuindu-se neregularitatea fie unei variaţii aberante a radicalului, fie prezenţei unui flectiv de plural specific şi, ca atare, aberant.

Sărăcia flexiunii substantivale, redusă la un minimum extrem de două forme, anulează în situaţiile de acest fel criteriul economiei sau al coerenţei descrierii.

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

1.7.0. În paradigma substantivului, *accentul,* care caracterizează global forma substantivală, afectează î n t o t d e a u n a *radicalul* ; acesta este reprezentat deci prin asocierea unei componente segmentale cu o componentă suprasegmentală. Ca urmare, *flectivele* substantivale, ca şi cele adjectivale de altfel, sînt întotdeauna a t o n e.

1.7.1. Considerată sub aspectul accentuării, flexiunea nominală se caracterizează, pentru majoritatea covîrşitoare a substantivelor româneşti, prin poziţia f i x ă a accentului. Acesta caracterizează u n a din silabele radicalului, mereu a c e e a ş i, chiar dacă schimbarea flectivelor face ca lungimea silabică a diferitelor forme să nu fie egală. Nu influenţează structura tonică a formelor substantivale, nici variaţia radicalului. Radicalul rămîne accentuat pe aceeaşi silabă, chiar dacă această silabă este afectată de diferite alternanţe.

---

[1] Afixele de determinare sînt nerelevante flexionar.

[2] Pentru justificarea opţiunilor, vezi G u ţ u R o m a l o (1968), p. 56 şi urm.

Avem deci :

cásă	*másă*	*cárte*	*basmá*	*trén*
cáse	*mése*	*cărți*	*basmále*	*trénul*
cásele	*mései*	*cărții*	*basmálei*	*trénuri*
etc.	*méselor*	*cărților*	*basmálele*	*trénurilor*
	etc.	etc.	etc.	etc.

1.7.2. O categorie mai restrînsă de substantive se caracterizează prin m o b i l i t a t e a accentului în limitele r a d i c a l u l u i. Prezintă această caracteristică o serie de substantive neutre terminate în *-o* neaccentuat :

rádio — radióuri, radióul etc.
stúdio — studióuri, studióul etc.
zéro — zeróuri, zeróul etc.

În acest caz, deplasarea accentului se produce în raport cu categoria gramaticală a numărului și a determinării.

Mobilitatea accentului caracterizează și substantivele *soră* și *noră*, accentuate pe prima silabă la nominativ-acuzativ singular, pe cea de a doua în formele de genitiv-dativ singular și plural : *sóră/suróri, nóră/nuróri.*

Accent mobil în limitele radicalului prezintă, la mulți vorbitori, și substantivul *mijloc,* accentuat pe prima silabă *(míjloc)*, la singular, pe a doua *(mijloáce)*, la plural. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* recomanda accentuarea ambelor forme pe prima silabă : *míjloc, míjloace*) ; *DOOM* acceptă și accentuarea *mijlóc, mijloáce.* Diversele modalități de accentuare sînt în raport de variație liberă.

CLASIFICAREA SUBSTANTIVELOR ÎN DECLINĂRI

1.8.0. Afixele la care conduce examinarea flexiunii substantivale românești se organizează într-un număr destul de mare de s e r i i.

1.8.1. Avînd în vedere n u m ă r u l afixelor[1] care se realizează în paradigma unui substantiv, distingem două clase de substantive :

— substantivele i n v a r i a b i l e, puțin numeroase, și

— substantivele v a r i a b i l e, reprezentînd majoritatea substantivelor românești.

Substantivele variabile se grupează la rîndul lor în două clase :

(a) Substantivele cu t r e i forme distincte. Această clasă, numeric destul de restrînsă, cuprinde substantive f e m i n i n e (cf. *ceartă, carne*) prezentînd în flexiune seriile de afixe :

K_1[2] : [-ă], [-e]
K_2 : [-e], [-^{i}]
Kpl. : [-ur^{i}]

[1] Facem abstracție în această clasificare de vocativ.

[2] K_1 reprezintă *nom.sg. = acuz.sg.*

K_2 reprezintă *gen.sg. = dat.sg.*

Kpl. reprezintă *nom.pl. = acuz.pl. = gen.pl. = dat.pl.*

În aceeaşi categorie se încadrează, ca un caz cu totul izolat, substantivul *tată*, cu afixele :

K_1 : [-ă],
K_2 : [-e], dar şi [-ă],
Kpl. : [-^{i}].

Acest substantiv prezintă două forme de genitiv—dativ : *tată (tatălui, unui tată)* şi *tate- (tatei)*. Prezenţa acestei ultime forme, cu desinenţă *-e*, permite încadrarea lui în clasa substantivelor cu trei forme *(tată, tate-, taţi)*.

(b) Substantivele cu d o u ă forme distincte. Această clasă, în care se încadrează majoritatea covîrşitoare a substantivelor din limba română, se subdivide, la rîndul său, în funcţie de r e p a r t i ţ i a celor două forme în cadrul paradigmei, adică în raport cu o m o n i m i i l e specifice.

Pe baza acestui criteriu distingem :

(A) Categoria substantivelor a căror flexiune se caracterizează prin omonimia

$$K_2 = Kpl.$$

În paradigma lor, o formă K_1 se opune alteia $K_2 = K$ pl., deci $K_1 \neq K_2 (= Kpl.)$.

Acest tip flexionar, realizat prin mai multe serii de afixe, caracterizează exclusiv substantivele feminine. Excepţii reprezintă substantivele *popă, vlădică*, care, aparţinînd masculinului, participă la două tipuri flexionare, A şi B.

A	1	2	3	4	5	6	7	8
K_1	-ă	-ă	-ă	-e	-e	-ø	-ø	-ică
K_2 (=K pl.)	-e	-^{i}	-or^{i}	-^{i}	-(j) -ø	-le	-j	-ele
Exemple :	*casă fată*	*seară vioară (popă)*	*soră noră*	*lume durere*	*baie familie idee*	*para zi stea*	*sa manta*	*rîndunică*

Diferitele serii de afixe (exceptînd seriile 3, 7, 8) caracterizează grupe numeroase de substantive.

(B) Categoria substantivelor caracterizate prin omonimia $K_1 = K_2$. În paradigma acestora, opoziţia se realizează între formele de singular şi plural, opoziţiile cazuale fiind total sincretizate, deci

$$(K_1 = K_2) \neq Kpl.$$

B_1	1	2	3	4	5	6
$K_1 = K_2$	-ø	-u	-w	-e	-ă	-ø
K pl.	-^{i}	-i	-j	-^{i}	-^{i}	-en^{i}
Exemple :	*pom doctor*	*metru ministru*	*leu bou*	*cîine munte*	*(popă) (tată)*	*om*

B$_2$	1	2	3	4	5	6	7
$K_1 = K_2$	-ø	-u	-w	-w(-u)	-ø	-ø (-w)	-ø
K pl.	-e	-e	-(j)e	-j	-ij	-(w)ă	-ete
Exemple :	*măr* *cui*	*teatru* *exemplu*	*brîu* *pîrîu* *curcubeu* *muzeu* *chipiu*	*consiliu* *domeniu*	*seminar*	*ou*	*cap*

B$_2$	8	9	10	11	12
$K_1 = K_2$	-ø	-u	-w	-ú	-ó
K pl.	-ur^{i}	-ur^{i}	-ur^{i}	-ále	-ále
Exemple :	*tren* *roi* *meci*	*lucru*	*rîu* *tablou* *șleau*	*atu*	*caro*

Seriile de afixe caracterizate prin opoziția K sg./K pl., deci prin omonimia $K_1 = K_2$, sînt proprii flexiunii substantivelor masculine (B_1) și neutre (B_2).

Dintre seriile de afixe B_1, seriile 1–4 caracterizează un număr mare de substantive. Afixele seriei 5 apar în paradigma cîtorva substantive *(tată, popă, pașă)*, iar afixele seriei 6 sînt specifice substantivului *om.*

Seriile de afixe proprii substantivelor neutre se grupează, de asemenea, în serii care realizează flexiunea unui mare număr de substantive (1–4, 8–10) și serii specifice unor grupuri foarte restrînse (6, 7, 11, 12). Substantivele *alú* și *caró* (11, 12) cunosc și pluralele *alúuri, caróuri*, ceea ce obligă la o altă segmentare: *alú-ø, caró-ø* și *alú-uri, caró-uri*, în urma căreia se obțin afixele seriei 8. Substantivul *caró* prezintă și o variantă *carou*; în acest caz, afixele sînt *-u, -uri* (cf. seria 10).

Avem a face, deci, cu substantive care prezintă două variante flexionare, corespunzînd la două sensuri diferite, pluralele în *-ale* corespunzînd unor denumiri proprii jocului de cărți (comp. *carale* și *carouri*). Putem vorbi, deci, de substantive omonime[1].

1.8.2. Avînd în vedere seriile de afixe înregistrate și repartizarea lor în cursul paradigmei, putem stabili în flexiunea substantivală românească mai multe tipuri de omonimii, și anume:

a : (nom. = ac.) sg.

b : (gen. = dat.) sg. = (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.

c : (nom. = ac. = gen. = dat.) sg.

d : (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.

e : (gen. = dat.) sg.

f : (nom. = ac. = gen. = dat.) sg. = (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.

---

[1] cf. M. Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română,* în SCL, 1958, nr. 3, p. 315–336.

Pornind de la aceste omonimii, putem stabili patru t i p u r i paradigmatice:

Omonimii / Tipuri	a	b	c	d	e	f	Exemple
A	+	+					*casă, zi, lume*
B			+	+			*om, ministru, leu, tren, teatru, frîu*
C	+			+	+		*treabă, vreme*
D						+	*învățătoare, cinste, ochi, nume*

1.8.3. Acestor patru tipuri le corespund, dacă avem în vedere alomorfele morfologice prin care se realizează diversele omonimii, următoarele clase flexionare sau declinări:

Declinarea I (tip A) — avînd ca afixe caracteristice:

1. K_1: {-*ă*}[1], realizat ca [-ă] sau -ø
2. K_2 = K pl.: {-*e*}, realizat ca [-e] sau ca [-le], cf. grup A, seria 1,6.

Exemple: *casă, stea.*

Declinarea a II-a (tip A) — avînd ca afixe caracteristice:

1. K_1: {-*ă*}
2. K_2 = K pl.: {-*i*}, realizat ca [-¹], cf. grup A, seria 2.

Exemplu: *poartă.*

Declinarea a III-a (tip A) — avînd ca afixe caracteristice:

1. K_1: {-*e*}, realizat ca [-e] sau [-(j)e]
2. K_2 = K pl.: {-*i*}, realizat ca [-¹], [-j] sau -ø, cf. grup A, seriile 4, 5.

Exemple: *floare, idee, baie.*

Declinarea a IV-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice:

1. $K_1 = K_2$: {-*u*}, realizat ca [-u], [-w] sau -ø
2. K pl.: {-*i*}, realizat ca [-i], [-j] sau [-¹], cf. grup B_1, seriile 1, 2, 3.

Exemple: *codru, leu, pom.*

Declinarea a V-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice:

1. $K_1 = K_2$: {-*e*}
2. K pl.: {-*i*}, realizat ca [-¹[, cf. grup B_1, seria 4.

Exemplu: *cîine.*

Declinarea a VI-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice:

1. $K_1 = K_2$: {-*u*}, realizat ca [-u], [-w] sau -ø.
2. K pl.: {-*e*}, realizat ca [-e], [-je], [-j] și [-(w)ă], cf. grup B_2, seriile 1, 2, 3, 4, 6.

Exemple: *teatru, frîu, domeniu, bici, creion, ou.*

Declinarea a VII-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice:

1. $K_1 = K_2$: {-*u*}, realizat ca [-u], [-w] sau -ø
2. K pl.: {-*uri*}, realizat ca [-ur¹], cf. grup B_2, seriile 8, 9, 10, 12.

Exemple: *lucru, birou, meci, tren.*

---

[1] Prin { } notăm alomorful morfologic.

Declinarea a VIII-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :

1. K_1 : {*-ă*}
2. K_2 : {*-e*}
3. Kpl. : {*-uri*}

Exemplu : *lipsă.*

Declinarea a IX-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :

1. K_1 : {*-ă*}
2. K_2 : {*-i*}, realizat ca [-^{i}]
3. K_3 : {*-uri*}

Exemplu : *treabă.*

Declinarea a X-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :

1. K_1 : {*-e*}
2. K_2 : {*-i*}, realizat ca [-^{i}]
3. Kpl. : {*-uri*}

Exemplu : *vreme.*

Declinarea a XI-a cuprinde substantivele i n v a r i a b i l e, deci a căror flexiune se caracterizează printr-un sincretism total al numerelor și al cazurilor (ca atare, afix -ø, specific prin generalitatea sa). Această clasă, puțin numeroasă, cuprinde substantive f e m i n i n e : *învățătoare, țesătoare, muncitoare, luni, marți* etc. ; m a s c u l i n e : *ochi, unchi, genunchi* etc. și n e u t r e : *nume, codice, pîntece* etc. Omonimiile se reduc prin asociere cu afixele de determinare. (v. **1.5.6.**).

Realizările fonetice ale diverselor alomorfe morfologice sînt predictabile în raport cu anumite particularități ale radicalului.

Astfel, pentru declinarea I, alomorfele morfologice {-ă} și {-e} se realizează ca [-ă] și [-e] după un radical terminat în consoană, ca -ø, respectiv [-Ie] după un radical terminat în *-ă* sau *-i* (sub accent).

În cazul declinării a III-a alomorful {-i} se realizează ca [-^{i}] după radicale terminate în consoană [flor^{i}], ca -ø după un j [băj], ca [-j] după un radical terminat în vocală, cf. [idéj]. (Forma de plural *băi* poate fi analizată [băj-ø] sau [bă-j] ; cea de a doua soluție presupune segmentarea [ba-je] a formei de singular.)

Alomorfele morfologice care caracterizează formele de singular și plural ale substantivelor declinării a IV-a, {-u} și {-i}, se realizează după un radical terminat în *muta cum liquida* ca [-u], [-i], [metru], [metri], ca -ø, [-^{i}] după un radical terminat în consoană sau în alt grup consonantic : [pom], [pom^{i}], ca [-w], [-j] după un radical cu finală vocalică : [lew], [lej].

Aceleași realizări, în aceleași condiții, cunoaște alomorful {-u} în flexiunea substantivelor de declinarea a VI-a și a VII-a.

Mai multe realizări înregistrăm și pentru alomorful {-e}, care marchează pluralul în cadrul declinării a VI-a : [-e], după un radical terminat în consoană [mere], [biče], [teatre], sau [-j], după un radical terminat în *-i* aton [konsílij], [-je], după radical cu altfel de finală vocalică : [brije], [pîráje], [muzé(j)e] sau terminat în *-i* accentuat : [kipí(j)e].

Forma *chipie* poate fi analizată [kipij-e], dar și [kipí-je], din analiză decurgînd structura alomorfului fonetic.

În cazul substantivelor cu radical vocalic aparținînd fondului neologic, cf. *muzee*, realizarea standard este [-e] : [muzee], dar se înregistrează și varianta liberă cu [-je] : [muzeje].

Realizările -ø înregistrate pentru alomorfele de singular sau de plural în flexiunea unor categorii de substantive de declinarea a IV-a, a VI-a şi a VII-a pot fi interpretate ca fenomene de latență a lui {-u}, respectiv {-i}, actualizate (prin vocalele *u* şi *i*) în condiţiile articulării, ale ataşării afixelor enclitice de determinare, comp. *pom* şi *pomul, pomului, pomilor*; *bici, biciul, biciului* (conform interpretării fonologice, loc. cit.: /pom/, /pom-u/, /pom-u-lui/, /pom-i-lor/[1] etc.

Fenomenul de latență apare şi la substantivele de tipul *ochi, unchi*, aparţinînd clasei invariabilelor, care sînt reprezentate la nivel fonologic ca /ok'u/, /ok'i/; /unk'u/, /unk'i/. Descrierea morfologică, care trebuie să dea socoteală de diferențele de flexiune dintre *codru, pom* şi *unchi*, nu se poate opri însă la nivelul reprezentării fonologice.

Declinările a VIII-a, a IX-a şi a X-a, ca şi tipul C în care se încadrează, reprezintă pentru limba actuală o categorie relativ puţin numeroasă.

Paradigme de tipul *lipsă/lipse/lipsuri* sînt rezultatul asocierii a două paradigme distincte: *lipsă/lipse* şi *lipsuri* (defectiv de singular), realizate, poate, pe baza analogiei perechilor de tip: *verdeață*, defectiv de plural, şi *verdeţuri*, defectiv de singular.

În limba actuală, acest tip flexionar — cu trei forme distincte —, deşi destul de puţin reprezentat, pare a se dezvolta. În această tendință se încadrează şi flexiunea *soră* (K_1)/ *sore* (K_2)/*surori* (K pl.), frecventă în limba vorbită.

Ca n e r e g u l a t e sub aspectul desinențelor se situează substantivele caracterizate prin seriile: 3, 7, 8, grup A, 5 şi 6, grup B_1, 5, 7, 11 şi 12, grup B_2.

1.8.4. Clasificarea în declinări obţinută se deosebeşte de clasificările anterioare. Diferă fundamental de clasificarea tradiţională în trei declinări, realizată avînd în vedere terminaţiile formei de nominativ singular, pentru marea majoritate a substantivelor, sau terminaţiile formei de nominativ singular articulat enclitic, în cazul unei categorii restrînse de substantive — *luni, marţi* etc.

Diferă, de asemenea, de clasificarea substantivelor în declinări pe baza g e n u l u i (declinare *feminină* şi *masculină*), care are în vedere omonimiile specifice diferitelor categorii de substantive, dar nu este suficient de cuprinzătoare, deoarece face abstracţie de anumite categorii de substantive (feminine care prezintă sincretismul total al cazurilor, de exemplu) şi nu ţine seama de afixele prin care se realizează flexiunea diferitelor substantive.

Clasificarea în 11 declinări se deosebeşte şi de gruparea la care ajunge G r. M o i s i l (*Problèmes posés par la traduction automatique. La declinaison en roumain*[2]), care repartizează substantivele masculine în 8 categorii, substantivele feminine în 16 categorii, iar pe cele neutre în 7 categorii.

Deosebirile mari în ce priveşte numărul de clase dintre cele două clasificări se explică prin materialul diferit: clasificarea propusă de Gr. Moisil are în vedere aspectul s c r i s, nu cel vorbit al limbii, şi prin criteriile de clasificare diferite: se au în vedere, considerate g l o b a l, flectivele formelor d e t e r m i n a t e e n c l i t i c, pe cînd clasificarea în 11 declinări consideră relevante pentru o clasificare în declinări numai afixele realizate în flexiunea nedeterminată.

---

[1] Pentru trecerea de la reprezentarea fonematică la cea fonetică, vezi regulile din *Limba română contemporană*, 1974, *Fonologia*, p. 105 şi urm.

[2] „*Cahiers*", II, 1962, p. 123 şi urm.

Cel mai mult se apropie clasificarea propusă, prin modul de a proceda și prin rezultatele obținute, de cea efectuată de P. D i a c o n e s c u, care, în studiul *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*[1], distinge, considerînd substantivele sub aspectul flexiunii, trei tipuri flexionare, realizate fiecare în mai multe clase: tipul I, al substantivelor feminine cu două forme distincte la singular, cuprinde 4 clase, tipul al II-lea, al substantivelor (masculine și neutre) cu o formă la singular și una la plural, se subdivide în 9 clase, iar tipul al III-lea, al substantivelor invariabile, cuprinde 4 clase (total 17 clase). Clasificarea este completată prin adăugarea celui de al patrulea tip (al substantivelor cu trei forme distincte) în D i a c o n e s c u, 1970, p. 158.

Criteriile clasificării sînt, ca și în cazul grupării în 11 declinări, omonimiile și afixele prin care se realizează flexiunea, abstracție făcînd de determinare.

Diferențele de rezultat se datoresc, în primul rînd, faptului că gruparea în 11 declinări are în vedere distincția dintre a l o m o r f e l e f o n e t i c e și a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e, ceea ce permite reducerea numărului de clase. Intervine, de asemenea, în unele cazuri, modul diferit de analiză (deosebirile privesc mai ales analiza substantivelor invariabile).

Diferențe afectînd nivelul alomorfelor fonetice apar și între această clasificare și cea prezentată de G u ț u R o m a l o (1968). Astfel, la declinarea a III-a dispare realizarea [-je] a alomorfului morfologic {-e}; apare, în schimb, realizarea suplimentară -ø pentru alomorful {-i}, ca urmare a segmentărilor de tipul *odai-e, odăi* -ø, *lămîi-e, lămîi*-ø [2]. La declinările a VI-a și a VII-a, realizările lui {-u} se reduc la [-u], [-w] și -ø (dispare [-ⁱ], prin interpretarea finalei *-ci* (*bici, meci*) ca [-č].

La o schemă flexionară analogă ajunge A. B e l c h i ț ă (*Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, I, în SCL, 1969, nr. 4, p. 415 urm.); unele soluții diferite adoptate, ca și modul de prezentare, sînt determinate de exigențele gramaticii transformaționale.

FLECTIVELE DE VOCATIV

1.9.0. Vocativul, nerelevant din punctul de vedere al clasificării în declinări, se caracterizează prin posibilitatea de a fi exprimat prin mai multe afixe, adeseori în raport de variație liberă.

1.9.1. Această formă cazuală apare mai ales la substantivele cuprinzînd în semantica lor trăsăturile „personal“ (și „animat“). Folosirea la vocativ a celorlalte substantive presupune personificarea.

Vocativul se caracterizează, în afara afixelor segmentale, și prin prezența unei componente suprasegmentale specifice, și anume i n t o n a ț i a, care are un rol deosebit de important în cazurile frecvente de omonimie a vocativului cu nominativ-acuzativul.

---

[1] SCL, 1961, nr. 2, p. 163 și urm.

[2] E modul de segmentare adoptat la *Fonologie* și susținut de A. A v r a m în SCL, 1969, nr. 4, p. 442 etc. Cele două modalități de segmentare conduc la rezultate comparabile sub aspectul economiei descrierii: reducerii realizărilor lui {-e} îi corespunde înmulțirea alomorfelor fonetice ale lui {-i}.

1.9.2. Afixele de vocativ pot fi:
[-e], [-ule] sau un afix omonim cu cel de singular ($K_1 = K_2$):

băiete!	*codrule!*, *trenule!*
băiatule!	*rîu (adînc)!*
frate! copil (drag)!	*soare (sfînt)!*

Aceste afixe caracterizează vocativul substantivelor masculine și neutre

1. Neutrele și masculinele neanimate realizează vocativul identic cu nominativ-acuzativul singular nu mai cînd sînt însoțite de un determinant (excepție: cele care au *-e* la nom.: *soare!*).

2. Preferința pentru folosirea vocativului omonim cu nominativul în situațiile în care substantivul este însoțit de un determinant se constată la toate genurile și numerele.

3. Afixul *-e* se întrebuințează în limba actuală la masculinele animate (*profesore, copile*).

4. La masculin singular, deosebit de frecvent este vocativul omonim cu nominativul în cazul numelor proprii, cf. *Ion!*, *Ștefan!*, *Radu!* (paralel cu *Ioane!*, *Ștefane!*, *Radule!*).

1.9.3. Vocativul poate fi exprimat și prin afixul [-o] sau printr-un afix omonim cu cel de K_1:

fato!	*vulpeo!*[1]
fată!	*vulpe!*, *lună!*

Aceste afixe caracterizează vocativul substantivelor feminine.

Aceleași modalități de exprimare se înregistrează la numele proprii: *Ioano!*, *Ioana!* și *Ioană!* (prin analogie cu *fată*, *soră* etc.).

1.9.4. La plural, pentru toate genurile, afixul de vocativ este [-lor] sau este omonim cu afixul Kpl.:

fraților!	*fetelor!*
codrilor!	*florilor!*
băieți!	*surori (dragi)!*
tovarăși!	*surate!*
dealuri (ale copilăriei mele)!	*păduri (bătrîne)!*
codri (seculari)!	etc.
etc.	

Repartiția afixelor de vocativ, distincte de afixele de nominativ, coincide, în liniile sale principale, cu genurile, ceea ce le face nerelevante din punctul de vedere al clasificării substantivelor în declinări.

[1] Între *vulpe!* și *vulpeo!* se stabilește o deosebire semantică: prima formă de vocativ se întrebuințează cu sensul propriu (cf. *Vulpe, tu mi-ai furat gisca...*), cea de a doua, cu sens figurat (*vulpeo* „vicleano").

AFIXELE DE DETERMINARE ÎN FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

1.10.0. Afixele determinării se repartizează în funcție de p o z i ț i a față de substantiv în două grupe: afixe p r o c l i t i c e (articolul nedefinit) și e n c l i t i c e (articolul definit).

1.10.1. Afixele proclitice au caracter mobil, putînd preceda direct sau la distanță radicalul substantival. Distanțarea se poate realiza prin intercalarea unui adjectiv, eventual cu un determinant adverbial, sau a mai multor adjective: **o prea frumoasă și tînără** *fată*, de exemplu. Se pot intercala între afixele determinării și substantive, în afară de adjectivele calificative, unele adjective pronominale *(un* **alt** *om)* sau numerale ordinale *(un* **al doilea** *om)*.

Afixele proclitice cunosc realizările *un, unui* (singular masculin și neutru), *o, unei* (singular feminin), *niște, unor* (plural, toate genurile). Ocurența lor nu are nici o influență asupra desinențelor substantivului.

Spre deosebire de afixele proclitice ale determinării, afixul proclitic *lui*, marcă de caz (cf. 0.3.6.2.) — care devine tot mai frecvent in vorbirea colocvială nesupravegheată, extinzîndu-se de la numele proprii masculine *(lui Radu)* și la alte substantive: *lui tata (tatei), lui mama, lui Maria, lui colega (mea)* etc. — presupune, în cazul femininelor și al substantivului neregulat *tata*, asocierea cu o formă identică cu cea de nominativ-acuzativ.

1.10.2. Afixele enclitice f u z i o n e a z ă cu desinențele formelor substantivale, alcătuind o grupare morfematică cu caracter fix: elementele se succedă într-o ordine f i x ă $(R_1+d_2+Af.\ det._3)$[1] și sînt i n d i s o c i a b i l e, neadmițînd nici un fel de intercalare (comp. **o** albă *floare* și *floarea* albă). Grupările morfemice de acest fel au deci caracterul unor forme sintetice.

Afixele enclitice cunosc realizările: *-l, -le, -lui* (singular, masculin și neutru), *a (-wa, -ja), -i* (singular feminin), *-i, -lor* (plural masculin), *-le, -lor* (plural feminin și neutru), iar ocurența diferitelor variante, *-l* și *-le*, de exemplu, sau *-a* și *-wa*, se poate descrie în termeni fonetici. Astfel, de exemplu, *-l* se realizează după un alomorf {-u}: *codrul, biciul, -le (iepurele)* după un alomorf {-e}, marcînd singularul masculin.

1.10.3. Adjoncțiunea afixelor enclitice de determinare la forma substantivală poate avea următoarele consecințe:

a) Afixul de determinare se atașează grupării R + d, care își păstrează nealterată structura fonică și morfemică:

pomul	*pomului*	*pomilor*
teatrul	*teatrului*	*teatrelor*
peretele	*peretelui*	*pereților*
basmaua	*basmalei*	*basmalelor*
etc.	etc.	etc.

(b) Afixul de determinare modifică calitatea fonică a desinenței, fiecare din elementele flectivului (desinența și afixul de determinare) păstrîndu-și individualitatea morfemică:

floarea: [-e] > [-ę-]
florile, trenurile: [-ʲ] > [-i-]
tabloul, leul: [-w] > [-u-]
familiile: [-j] > [-i-]

[1] R = radical, d = desinență, Af. det. = afix de determinare; cifrele (1, 2, 3) indică ordinea de succesiune a componentelor $floar_1$-e_2-a_3.

(c) Afixul de determinare modifică structura silabică sau tonică a radicalului :

tramvai [tramváj] : *tramvaiul* [tramvá || jul]
roi [rój] : *roiul* [ró || jul]
radio [rádio] : *radióul* [radió || ul]

În cazul substantivelor ca *tramvai, roi*, *-j* final în forma fără articol hotărît se grupează cu vocala anterioară, iar în formele cu articol enclitic, același *-j* se grupează cu vocala următoare : *-u* (*-ju*).

Aceleași modificări se produc în urma asocierii radicalului cu desinențele de plural :

tramvaie [tramvá || je]
radiouri [radió || ur[1]]

Modificarea afectează substantivele neutre și masculine cu radical terminat în [-j] sau [-o] aton și cu desinență -ø la singular.

(d) Afixul de determinare fuzionează cu desinența :

— în condițiile conservării opoziției determinat/nedeterminat :

florii [flóri]/*flori* [flor[1]]
pomii [pómi]/*pomi* [pom[1]]
leii [léi]/*lei* [lej]

— în condițiile neutralizării opoziției :

codrii [kódri]/*codri* [kódri]

(1) Neutralizarea se produce după un radical terminat într-un grup consonantic, de cele mai multe ori, *muta cum liquida.*

(2) La unii vorbitori de limbă română, apare în pronunțare un -j după -i în forme ca *florii, limbii, pomii* etc. (pronunțate [flórij], [límbij], [pómij], în loc de [flóri] etc.).

(e) Afixul de determinare anulează desinența și îi preia funcția :

casă/casa
ladă/lada
pace/pacea etc.

Opoziția „determinat definit/nedeterminat" se realizează, în acest caz, prin opoziția *desinență/afix de determinare (-ă/-a)*, pe cînd, în celelalte forme, e realizată prin prezența sau lipsa afixului de determinare : *-ø/-i*, *-ø/-le* (de exemplu : *case/casei*, *case/casele*).

Sînt în această situație substantivele cu desinența K_1 realizată ca : [-ă].

(f) Cunosc, de asemenea, în forma K_1, fenomenul de suspendare a desinenței și de preluare a funcției ei de către articol substantivele cu desinență K_1 [-je] :

familie/familia [famílija]
vie/via [víja]

Adjoncțiunea afixului enclitic de determinare atrage o modificare a desinenței care duce la perturbarea sistemului de sincretisme specific unui tip flexionar :

Comp. : K_1 : *(o) familije*
K_2 = Kpl. : *(unei) familij* = *(niște) familij*

dar :

K_1 : *familija*
K_2 : *familijej* (ca și K_1, fără articol enclitic : *familije*)
Kpl. : *familiile*

Substantivele din această clasă, destul de numeroasă, cuprinzînd, în egală măsură, cuvinte vechi *(sanie, vie* etc.*)* și neologisme *(academie, soluție* etc.*)*, prezintă deci două serii de forme distincte după cum sînt determinate proclitic (sau nedeterminate) sau determinate enclitic. În primul caz se realizează omonimia $K_2 = K$ pl., normală pentru tipul A, în al doilea, deci cînd substantivul este însoțit de afix de determinare enclitic, K_2 este d i f e r i t de K pl., dar i d e n t i c cu K_1 (nedeterminat enclitic)[1].

Caracteristica menționată afectează t o a t e substantivele feminine terminate în *-ie* [-i(j)e].

(g) O perturbare analogă a sincretismelor în raport cu determinarea înregistrează și substantivul *piele,* prezentînd formele :

K_1 : *(o) piele*
K_2 = Kpl. : *(unei, niște) piei,*

dar :

K_1 : *pielea*
K_2 : *pielei* (diferit de Kpl. : *piele*)

În paradigma acestui substantiv, în prezența afixelor enclitice de determinare, în locul sincretismului normal al desinențelor K_2 = Kpl. ($\neq K_1$) apare sincretismul desinențial $K_1 = K_2$ ($\neq$Kpl.), propriu substantivelor de tip B.

Deosebirea dintre cele două forme de genitiv—dativ (K_2) e marcată, în acest caz, nu numai prin prezența unor desinențe diferite, dar și prin prezența unor variante diferite ale radicalului : *piel-* și *pie-*.

RADICALUL SUBSTANTIVAL

1.11.0. Radicalul substantivului poate fi *invariabil* sau *variabil* în cursul paradigmei. Variația radicalului substantival are în limba română întotdeauna numai caracter p a r ț i a l : nu există substantive cu radical total variabil.

Variația radicalului se realizează prin alternanțele vocalice și consonantice.

1.11.1. *Alternanțe consonantice*

(a) c/č : *berbec/berbeci*
cracă/crăci
ac/ace

(b) g/ğ : *drug/drugi*
vargă/vergi
cîrlig/cîrlige

(c) t/ț : *burete/bureți*
boltă/bolți

(d) d/z : *brad/brazi*
coadă/cozi

[1] Omonimia cu K_1 nedeterminat enclitic dispare prin anularea desinenței și preluarea funcției ei de către afixul de determinare, vezi (e).

(e) s/ș : *urs/urși*

(f) s(t), s(tr)/ș(t), ș(tr) : *artist/artiști*
ministru/miniștri
veste/vești

(g) (ș)c/(ș)t : *pușcă/puști*

(h) sc/șt : *gîscă/gîște*
muscă/muște

(i) z/j : *obraz/obraji*

(j) l/ø : *cal/cai*
vale/văi

Examinarea alternanțelor consonantice înregistrate duce la următoarele constatări :

(1) Alternanțele nu cuprind mai mult de doi termeni și se realizează între termeni pozitivi[1] (c/č, d/z etc.). O excepție reprezintă (j), unde alternează consoana *l* cu ø fonic.

(2) Variația între termeni pozitivi se realizează numai în interiorul seriei consoanelor și privește un singur element. Într-un singur caz, variația cuprinde un grup consonantic : sc/șt.

În ce privește o c u r e n ț a alternanțelor consonantice constatăm :

(1) Aceste alternanțe afectează finala radicalului.

(2) Un anumit radical nu este afectat concomitent de mai mult de o alternanță consonantică.

(3) Se pot stabili anumite relații între ocurența anumitor membri ai alternanțelor și unele flective.

Astfel, ocurența celui de al doilea termen al alternanțelor (a), (b) și (h) e condiționată de un afix *-i* sau *-e*, iar primul termen presupune un afix -ø sau *-ă*.

În cazul celorlalte alternanțe, ocurența termenului al doilea presupune un afix *-i*, iar primul termen apare în condițiile menționate mai înainte.

Avînd în vedere această condiționare f o n e t i c ă, alternanțele (a), (b) și (h) se pot realiza în paradigma unor substantive masculine, feminine și neutre, celelalte numai în flexiunea substantivelor feminine și masculine.

Deși se poate vorbi de o condiționare fonetică a alternanțelor consonantice care afectează radicalul substantivului, în cazul unora dintre ele, de exemplu (i), (j), existența a numeroase excepții : *burghez/burghezi, civil/civili, sală/săli* etc., diminuează mult caracterul de regularitate specific alternanțelor determinate fonetic. (În limba contemporană se constată tendința de a diminua rolul alternanțelor, tendință care se manifestă prin păstrarea unui radical invariabil în cazul unor neologisme : exemplele de mai sus se datoresc neparticipării substantivelor respective la alternanțele consonantice (i) și (j)[2]).

1.11.2. *Alternanțe vocalice.* Alternanțele vocalice care afectează radicalul substantival se produc în condițiile menținerii status-ului accentual, căci, așa cum am văzut, radicalul substantival e întotdeauna accentuat. Variația vocalică se poate produce în silabă accentuată și în silabă neaccentuată.

---

[1] Numim „termeni p o z i t i v i" termenii diferiți de ø (zero).

[2] Abolirea unor alternanțe poate duce chiar și la refacerea radicalului unor cuvinte mai vechi. Astfel, în limba veche, *h* alterna cu *ș* : pluralul substantivului *patriarh* era *patriarși*, în limba actuală e substantiv cu radical invariabil. (Alternanța *h/ș* apare uneori în derivare, cf. *bronhie — bronșită, bronșitic.*)

I. *Alternanțe vocalice afectînd silaba accentuată :*

(a) á/é : *băiat/băieți*
șarpe/șerpi
ciomag/ciomege

(b) ắ/é : *văr/veri*
măr/mere
cumătră/cumetre

(c) î́/í : *vînă/vine*
cuvînt/cuvinte

(d) á/ắ : *cale/căi*
lampă/lămpi
marfă/mărfuri
ferăstrău/ferăstraie

(e) oá/ó : *soare/sori*
floare/flori
ogor/ogoare

(f) eá/é : *creastă/creste*
dovleac/dovleci
stea/stele
treabă/treburi

(g) î́/á : *pîrîu/pîraie*

(h) î́/î́i : *mînă/mîini*

II. *Alternanțe vocalice afectînd o silabă atonă :*

(a) ă/e : *sîmbătă/sîmbete*
tabără/tabere
umăr/umere
număr/numere

(b) o/oa : *mijloc/mijloace*

III. *Alternanțe vocalice presupunînd schimbarea locului accentului :*

ó/u : *sóră/suróri*
nóră/nuróri

1.11.3. Examinarea alternanțelor vocalice înregistrate în cursul declinării în radicalele substantivale duce la următoarele constatări :

(1) Alternanțele vocalice se realizează întotdeauna între termeni *pozitivi :* alternează două vocale sau o vocală și un diftong — cf. I (e), (f), (g).

(2) Aceste alternanțe privesc în general silaba accentuată a radicalului. Numai alternanțele *ă/e* și *o/oa* (numai în *mijloc*) se realizează atît sub accent — cf. I (b), (e), cît și în silabă neaccentuată — II (a), (b). În mod cu totul excepțional, o alternanță (III) este condiționată de schimbarea poziției accentului.

(3) Vocalele incluse într-o alternanță se deosebesc ca grad de deschidere (I (d), III) sau ca loc de articulare (I (a), (b), (c), II (a)).

În ce privește ocurența alternanțelor vocalice, constatăm :

(1) Alternanțele vocalice afectează partea medială a radicalului ; în puține cazuri, vocala alternantă precedă desinența, deci reprezintă finala radicalului (cf. *ferăstră-u, ferăstra-ie* etc.).

(2) Nu apar radicale substantivale afectate concomitent de două alternanțe vocalice. În schimb, sînt destul de numeroase cazurile de coocurență a unei alternanțe vocalice și a unei alternanțe consonantice (cf. *noapte, nopți; ladă, lăzi; bancă, bănci; ciomag, ciomege* etc.).

(3) Nu se poate stabili un raport între diferitele alternanțe vocalice și accent, dat fiind că cele mai multe dintre alternanțele înregistrate privesc silaba accentuată, iar alternanțele care se produc în silabă atonă (II) se realizează și sub accent.

(4) În cazul cîtorva alternanțe vocalice, ocurența lor pare determinată de calitatea fonică a elementului consonantic precedent.

Așa, de exemplu, alternanța I (b): *ắ/é*, ca și alternanța II (a): *ă/e* se produc după o labială (cf. *văr/veri; tabără/tabere*), alternanța I (c): *î/i* este ocurentă după o labială sau labiodentală (comp. *vînă/vine, legămînt/legăminte*; dar *stînă/stîne*).

(5) În general se poate stabili o anumită relație între ocurența termenilor și calitatea fonică a elementelor de care sînt precedați sau urmați. Așa, de exemplu, ocurența celor 2 termeni ai alternanței foarte răspîndite (e) poate fi pusă în legătură cu calitatea elementului vocalic imediat următor în succesiunea de sunete:

— termenul *oa* apare cînd urmează *-e (soare, floare, ogoare)* sau *-ă (poartă)*;

— termenul *o*, cînd urmează *-i* sau *-ø (sori, flori, porți, ogor)*.

Calitatea fonică predomină în acest caz asupra celei morfologice: *-e* poate reprezenta o desinență de singular (masculin sau feminin) sau o desinență de plural (neutru). În același sens poate fi interpretată și constatarea că, în multe cazuri (I (a), (c), (e)), aceeași alternanță afectează substantive de indiferent ce gen.

Se constată însă că există și unele alternanțe care sînt proprii numai anumitor genuri. Astfel, alternanța II (a): *ă/e* (în silabă neaccentuată) apare în paradigma substantivelor feminine și neutre, alternanța I (d): *á/ắ* caracterizează un mare număr de substantive feminine, ocurența membrului al doilea al alternanței fiind condiționată, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, de prezența desinenței *-i* de plural: *carte/cărți, bancă/bănci* etc. Izolat, această alternanță se înregistrează și în paradigma unor neutre: *ferăstrău, ferăstraie*, repartiția în raport cu numărul substantivului a termenilor fiind inversă: *ắ* apare la singular, iar *á* la plural.

Înlocuirea lui *á* prin *ắ*, în condițiile ocurenței desinenței *-i* (de plural), foarte frecventă pentru substantivele feminine, *nu* se produce însă în cazul masculinelor, în aceleași condiții fonetice și morfologice — comp. *cetăți*, dar *frați*; *lăzi*, dar *brazi* etc.

Totodată această alternanță se produce și atunci cînd substantivul feminin realizează un plural în *-uri*: *carne/cărnuri*, de exemplu. În condiții fonetice similare, ocurența desinenței *-uri* la neutre nu antrenează înlocuirea lui *á* prin *ắ* (cf. *țarcuri, garduri* etc.). Desinența *-uri* e asociată, în flexiunea femininelor, și cu alte variații ale radicalului necunoscute neutrelor — comp.: *iarbă/ierburi* și *iaz/iazuri, leafă/lefuri* și *leac/leacuri* etc.

Aceste particularități de distribuție pun în evidență existența unei condiționări m o r f o l o g i c e, care se suprapune, ca și în cazul alternanțelor din radicalul verbal, peste cea fonetică, plasînd astfel problema variației radicalului la nivelul analizei morfologice.

(6) Ca și în cazul alternanțelor consonantice, numeroasele excepții — prezența unor substantive cu radical neafectat de alternanțe, în condiții fonetice și morfologice identice — fac ca variațiile radicalului să nu poată fi cuprinse în reguli precise.

Astfel, alături de substantivul *vînă/vine*, care cunoaște alternanța I (c), avem substantivele *stînă*, *smîntînă*, care nu realizează această alternanță ; alături de *baltă/bălți*, *bancă/bănci*, *marcă/mărci*, *libertate/libertăți* și numeroase altele, al căror radical e afectat de alternanța I (d), există și numeroase substantive care, ca *practică*, *fabrică*, *stație* etc., nu cunosc această alternanță.

Nerealizarea alternanței *á/ă* se întîlnește mai ales, cum se vede și din exemple, la substantivele neologice. În cazul unora, alături de formele cu radical invariabil, se folosesc, în vorbirea familiară, neîngrijită, și variante cu *ă* la plural : *făbrici*, *stății* etc. Limba literară preferă variantele cu radical fără alternanțe.

(7) Unele alternanțe au un caracter cu totul izolat — e cazul alternanțelor: *î/á*, înregistrată în flexiunea substantivului *pîrîu* (care cunoaște însă și o variantă *pîrău*, la singular), *î/îi*, care nu apare decît în paradigma substantivului *mînă*, și *o/oa* (în silabă atonă), specifică substantivului *mijloc*.

1.11.4. Radicalul unui substantiv poate fi afectat fie de o singură alternanță v o c a l i c ă : *pară/pere*, *băț/bețe*, *văr/veri*, *creastă/creste* etc. sau c o n s o n a n t i c ă : *gîscă/gîște*, *ac/ace*, *mînecă/mîneci*, *ministru/miniștri* etc., fie de două alternanțe ; în acest caz, radicalul este afectat în general de o alternanță vocalică și una consonantică : *băiat/băieți*, *ciomag/ciomege*, *comandă/comenzi*, *baltă/bălți* etc.

Mai frecventă este ocurența a două alternanțe în paradigma substantivelor feminine.

1.11.5. Indiferent de numărul de alternanțe de care este afectat, radicalul substantival nu se realizează în mai mult de două a l o m o r f e, deoarece paradigma substantivală cuprinde, în majoritatea cazurilor, maximum două forme.

Cele două alomorfe diferă din punctul de vedere

al consonantismului :

veste/vești
frate/frați
copac/copaci,

al vocalismului :

soare/sori
număr/numere
mare/mări,

al consonantismului și al vocalismului :

dovleac/dovleci
poartă/porți
băiat/băieți.

Chiar în paradigma substantivelor cu 3 forme s-ar părea că radicalul nu realizează decît maximum două alomorfe ; un alomorf este propriu formei de nom. ac. sg., celălalt, formelor de gen. dat. sg. și nom. ac. gen. dat. pl., comp. :

treab-ă/treb- < *-i* / *-uri* , *carn-e/cărn-* < *-i* / *-uri*.

SUBSTANTIVE NEREGULATE

1.12.0. Particularitățile aberante ale flexiunii substantivelor sînt înregistrate de diversele gramatici ale limbii române, în treacăt, ca „excepții" sau ca „forme speciale", de obicei fără o prealabilă precizare a raportului dintre substantivele neregulate și flexiunea regulată.

Calificarea ca „neregulate“ a unor substantive presupune în mod necesar raportarea la caracteristicile paradigmatice proprii anumitor clase de elemente „regulate“ și implică o anumită a p r e c i e r e   c a n t i t a t i v ă: sînt considerate deci n e r e g u l a r i t ă ț i particularitățile flexionare proprii unui singur substantiv sau unui număr restrîns de substantive.

1.12.1. *Substantive neregulate sub aspectul desinențelor*

(a) Neregularitatea se manifestă prin prezența, în seria de afixe prin care se realizează flexiunea, a unor desinențe specifice.

Din această categorie fac parte substantivele menționate de obicei ca neregulate:

cap/capete[1] (desinențe *-ø/-ete*[2])
oaspe/oaspeți[3] (desinențe *-ø,/-eți*)
om/oameni (desinențe *-ø/-eni*)
frate/frățini[4] (desinențe *-e/-îni*)
tată/tătîni (desinențe *-ă/-îni*)
soră/surori (desinențe *-ă/-ori*)
noră/nurori

În această categorie pot fi încadrate și substantive ca *rîndunică (rîndunele), floricică* etc., care din punctul de vedere al sistemului actual admit degajarea unor afixe: *-ică, -ele.*

Substantivul *ou* prezintă și el o desinență strict specifică de plural: [-wă] *(ouă),* care poate fi redusă, în calitate de alomorf fonetic, la {-e}.

(b) O categorie oarecum diferită reprezintă substantivele a căror paradigmă se realizează prin afixe pe care le regăsim, combinate însă diferit, în flexiunea unor clase mai largi de substantive.

Așa, de exemplu, desinența de plural *-le* caracterizează o clasă de substantive feminine, terminate la singular în *-á, -eá,* eventual *-í,* fiind asociată în paradigmă cu un afix -ø de singular. Apare însă, realizată ca *-ále,* și în formele de plural ale cîtorva substantive: *alale, carale,* corespunzînd singularelor *alu, caro,* deci asociată unor afixe *-ú, -ó,* care sînt neobișnuite și presupun un plural în *-uri* (cf. *caro, carouri*).

Tot în această categorie de substantive neregulate pot fi încadrate și substantivele *șa/șăi, manta/mantăi*[5], acesta din urmă frecvent în limba vorbită; în limba literară, e utilizat cu forma de plural *mantale*[6], prezentînd astfel o paradigmă regulată.

---

[1] Dacă analizăm nu *cap/cap-ete,* ci *cap/capet-e,* substantivul e tot neregulat, dar neregularitatea privește radicalul, care înregistrează o variație a b e r a n t ă. Observația este valabilă și pentru substantivele următoare.

[2] Același afix de plural apare în *rîsete.*

[3] Acest substantiv este folosit, în limba actuală, cu forma analogică de singular *oaspete* și este, ca atare, un substantiv regulat.

[4] Formele *frățini* și *tătîni* se întîlnesc numai în anumite graiuri — această neregularitate privește deci anumite subsisteme ale limbii române.

[5] În pluralul *mantăi* putem izola o desinență *-i.*

[6] *Gramatica* (1963), vol. I, p. 71, grupează împreună formele *manto* și *mantale,* care aparțin în mod evident, cel puțin din punctul de vedere al limbii actuale, la două paradigme distincte. Nici istoric nu se poate susține că „după pluralul *mantale* s-a refăcut forma de singular *manta*“, deoarece această formă este m a i veche (*DLR* o atestă încă la M. C o s t i n) decît *manto.*

O situație asemănătoare are, datorită asocierii de desinențe *-ø/-ij*, neobișnuită pentru substantivele neutre, *seminar/seminarii*. Această paradigmă neregulată reprezintă trecerea de la flexiunea arhaică regulată *seminariu/seminarii* (desinențe *-w/-j*) spre flexiunea, de asemeni regulată, foarte frecventă în limba vorbită, *seminar/seminare* (desinențe *-ø/-e*).

O neregularitate de același tip reprezintă la origine și asocierea lui *-uri* cu desinențele de singular *-ă* și *-e* în paradigma unor substantive feminine: *marfă/mărfuri, lipsă/lipsuri, ceartă/certuri, vreme/vremuri*, asociere din care rezultă cea mai mare parte din paradigmele cu trei forme flexionare (cf. 1.8.1., 1.8.3., tipul flexionar C).

(c) Substantivul *tata* are o situație specială, deoarece în paradigma sa apar desinențele *-ă (un tată)* și *-e (tate-i)*, asociate, de obicei, în flexiunea substantivelor feminine.

Substantivele *papă, popă, pașă*, terminate de asemeni în *-ă* la nominativ — acuzativ singular, se deosebesc întrucîtva de *tată* prin faptul că *-ă* este asociat cu *-i*[1], desinență de plural comună masculinelor și femininelor.

1.12.2. *Substantive neregulate sub aspectul omonimiilor.*

(a) Un sistem de omonimii neașteptat pentru substantivele masculine realizează substantivul *tată*, care, însoțit de afix enclitic de determinare (cu forme de feminin), are o formă K_2 distinctă atît de forma K_1, cît și de K pl.

Paradigma acestui substantiv cuprinde deci t r e i forme distincte:

tată[2], *tate-(i), tați-(lor).*

Deci, în condițiile de determinare menționate, acest substantiv prezintă, ca femininele, două forme de singular, K_1 și K_2.

Un sistem similar de omonimii realizează substantivele *popă, papă; pașă* în vorbirea celor care folosesc formele *papei* etc.

Sistemul de omonimii variază, în cazul acestui substantiv, după cum e folosit cu afix de determinare definit sau nedefinit și, în cazul celui dintîi, după forma de masculin sau de feminin a afixului:

(un) tată	*tată(l),*	dar	*tata*
(unui) tată	*tată(lui)*		*tate(i)*

(b) Substantivul *piele* prezintă de asemenea forme deosebite de gen. dat. singular după cum este însoțit sau nu de un afix enclitic de determinare:

(unei) piei = (niște) piei

dar:

piele(i)/piei(le)

---

[1] Numeroși vorbitori folosesc însă formele *popei, papei*. În acest caz, cele două substantive se încadrează în aceeași categorie cu *tată*.

[2] Presupus cu necesitatea de forma *tata*.

Cele două forme de K_2 se deosebesc prin desinențe diferite (-i, -e) și prin variante diferite ale radicalului (*pie-* și *piel-*).

O perturbare asemănătoare a sistemului de omonimii, depinzînd de caracterul definit sau nedefinit al afixului de determinare, intervine în flexiunea substantivelor feminine cu afix [-e] pentru K_1 (vezi 1.10.3, (f)). Numărul mare de substantive care prezintă această particularitate, precum și faptul că această modificare afectează **t o a t e** substantivele din categoria dată o plasează mai curînd în categoria particularităților neaberante.

(c) Un tip aparte de flexiune neregulată sub aspectul omonimiilor prezintă unele substantive defective de număr, terminate în *-e*, ca *cinste, foame, sete*, care, deși feminine, au o formă unică la singular pentru toate cazurile:

cinste(*a*), cinste(*i*)[1]

O flexiune asemănătoare au avut pînă nu de mult și unele neologisme ca: *amploare, teroare, favoare, grandoare*, care erau folosite la genitiv—dativ articulat definit cu formele: *amploarei, teroarei* etc., dar care, în limba actuală, se întîlnesc tot mai des cu forme ca *amplorii, terorii*[2].

1.12.3. *Substantive neregulate sub aspectul afixelor de determinare pe care le selectează.* Această categorie este reprezentată prin substantivele masculine *tată* și *popă, papă, pașă*, menționate în mai multe rînduri în cursul expunerii.

Neregularitatea constă, în acest caz, în selectarea la singular a formelor de **f e m i n i n** ale articolului definit:

popa/popii
tata/tatei

Substantivul *tată*, spre deosebire de celelalte, selectează însă și articolul masculin:

tatăl, tatălui etc.

Între cele două serii de forme se înregistrează o deosebire de întrebuințare: formele cu articol feminin se folosesc în general fără atribut și desemnează pe tatăl vorbitorului.

1.12.4. *Substantive neregulate sub aspectul accentuării.* În cazul unui număr relativ mic de substantive, caracterul neregulat al paradigmei se datorește **m o b i l i t ă ț i i** accentului.

(a) Fac parte din această categorie substantivele *soră* și *noră*, accentuate pe prima silabă la nominativ—acuzativ singular, pe cea de a doua la genitiv—dativ singular și la plural:

sóră/suróri
nóră/nuróri

---

[1] Substantivele din această categorie nu se întrebuințează la genitiv—dativ cu articol nedefinit.

[2] Forma de genitiv—dativ în *-i* e generală cînd substantivul e utilizat cu articolul nedefinit — *unei terori*, de exemplu.

(b) Mobilitatea accentului caracterizează și flexiunea neologismelor terminate în *-o* neaccentuat[1]:

rádio/rădióuri
stúdio/studióuri
zéro/zeróuri

1.12.5. *Substantive neregulate sub aspectul variației radicalului.* Un număr limitat de substantive prezintă în flexiune variații aberante ale radicalului.

(a) Radicalul substantivului *mînă* este afectat de alternanța neobișnuită *î/ii*, iar în paradigma lui *pîrîu* apare alternanța *î/á*.

(b) În paradigma substantivului *mijloc* se produce, în silabă a t o n ă, variația *o/oa*, curentă în limba română, dar numai în silabă accentuată. Neregularitatea privește, în acest caz, condițiile de realizare a alternanței.

(c) Un caz special de neregularitate afectează substantive de tipul *rîndunică, rîndunele*, care pot fi analizate:

rîndun-ică *rîndunic-ă*
rîndun-ele *rîndunel-e* sau *rîndune-le*

Al doilea mod de analiză degajează un radical cu alomorfe realizate prin variație aberantă.

1.12.6. Faptele semnalate înainte impun constatarea că lista așa-numitelor substantive neregulate nu se reduce la cele cîteva exemple menționate de obicei, ci este mult mai bogată.

Constatăm totodată că particularitățile aberante ale paradigmei acestor substantive sînt foarte variate și afectează flexiunea substantivală sub diverse aspecte, așa încît paradigma unui substantiv dat poate prezenta una sau mai multe neregularități.

Numărul particularităților aberante, gradul de deviere pe care îl reprezintă acestea, precum și gradul de specificitate, faptul că o particularitate e proprie unui singur substantiv sau unui grup de substantive permit o ierarhizare în cadrul clasei substantivelor neregulate. În mod evident, gradul maxim de neregularitate îl prezintă substantivul *tată*.

Dimpotrivă, în categoria substantivelor de minimă neregularitate se pot încadra: *seminar/seminarii, manta/mantăi, radio/radiouri* etc.

2. ADJECTIVUL

2.0. Adjectivul se caracterizează morfologic prin prezența flexiunii în raport cu genul, numărul, cazul și categoria determinării și prin posibilitatea de combinare cu morfemele de comparație; caracteristica sintactică o constituie faptul că ocurența adjectivului în comunicare presupune obligatoriu prezența unui substantiv (sau pronume).

2.1.0. Flexiunea adjectivală reprezintă, spre deosebire de flexiunea substantivului, expresia relației de dependență a adjectivului față de elementul

---

[1] L. Onu, *Modificarea condiționată a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor (O inovație în structura morfologică a limbii române)*, în SCL, XI, 1960, nr. 1, p. 33—60, dă o bogată listă de substantive prezentînd această particularitate. Cele mai multe au însă o întrebuințare restrînsă, aparținînd de multe ori unor limbaje speciale.

nominal regent: forma de singular feminin a unui adjectiv indică, în ce privește strict adjectivul, calitatea lui de adjunct, de termen dependent față de un substantiv (pronume) feminin la singular; informația de gen, număr și caz purtată de o desinență adjectivală (*-ă* din *frumoasă*, de exemplu) privește însă substantivul, nu adjectivul (calitatea nu poate fi masculină sau feminină etc.).

2.1.1. Categoriile de **gen** și de **număr** constituie în cazul adjectivului criterii de flexiune: marea majoritate a adjectivelor românești prezintă forme distincte în raport cu genul (*alb, albă, albi, albe ; rău, rea, răi, rele* etc.). Variația după gen a adjectivelor se reduce la două forme (masculin și feminin); adjectivele dependente de substantive neutre au forme caracterizate prin afixe comune cu cele ale masculinului (la singular) și femininului (la plural).

2.1.2. Afixele de **determinare**, chiar în situațiile în care, în condiții precise de topică, se atașează adjectivului, aduc o informație privind substantivul-centru al grupului, și nu adjectivul: individualizarea în comunicări de felul *frumosul pom* are în vedere obiectul, deci substantivul, nu calitatea.

2.1.3. Numai categoria **comparației**, care reprezintă particularitatea specifică a adjectivului față de substantiv[1] și pronume, privește semantic adjectivul.

În mod curent, se inventariază trei grade de comparație: pozitiv, comparativ și superlativ, distingîndu-se, în cadrul comparativului, comparativul de *superioritate*, de *inferioritate* și de *egalitate*, iar în cadrul superlativului, superlativul *absolut* și superlativul *relativ* (de *superioritate* și de *inferioritate*). Se subsumează astfel aceleiași categorii situații eterogene ca structură de expresie și de conținut.

Sub aspectul semanticii, totalitatea „gradelor de comparație" implică informații privind intensitatea și comparația, fără ca fiecare din situațiile enumerate să comporte ambele componente: *superlativul absolut*, de exemplu, presupune aprecierea intensității calității *(foarte frumos)*, dar rămîne în afara comparației; *pozitivul* nu implică nici un fel de precizare privind intensitatea, dar admite comparația *(alb ca zăpada)*. *Comparativul* și *superlativul relativ* implică, amîndouă, precizarea intensității pe baza unei comparații.

Comparația presupune existența unui termen de comparație, reprezentat printr-un substantiv (sau pronume) și introdus printr-un element de relație.

a) Comparația de egalitate presupune un termen de comparație introdus prin *ca*: *negru* ca *noaptea, la fel (tot așa, tot atît) de negru* ca *noaptea* (ca *ciorile* etc.); pozitivul și comparativul de egalitate admit, ambele, comparația de egalitate.

b) Comparația de inegalitate presupune construcția cu *decît*. În situațiile în care comparația are în vedere unul sau mai multe obiecte, de obicei aparținînd la clase diferite, dar prezentînd aceeași calitate în intensități diferite, *decît* e în raport de variație liberă cu *ca (mai alb* ca *zăpada, mai alb* decît *zăpada)*. Comparația de inegalitate este realizată prin *dintre*, cînd comparația are în vedere o clasă de obiecte considerată în *totalitatea* ei, clasă căreia îi aparține și obiectul calificat prin adjectiv *(cel mai talentat* dintre *scriitori)*.

---

[1] Combinații sintagmatice de tipul *mai poet, mai filozof* etc. presupun „adjectivizarea substantivului.

1.2.4. Superlativul absolut se realizează prin asocierea adjectivului cu *foarte (foarte abil)*, combinaţie cu largă folosire în diversele variante ale limbii, concurată, mai ales în exprimarea populară, de cea cu *tare (tare bun)*.

Ideea de „intensitate maximă" a unei calităţi poate fi exprimată şi prin procedee variate, care depăşesc limitele nivelului gramatical[1]. Astfel, aprecierea de „intensitate maximă" se realizează prin mijloace fonetice (cf. **rrău**, *maare*) sau lexical, prin comparaţii sau metafore *(limpede ca lacrima, negru corb*, de pildă*)* reprezentînd structuri fixate, curente (utilizate mai ales în exprimarea colocvială şi populară), dar şi construcţii inedite, izbitoare tocmai prin caracterul neaşteptat al asocierilor[2].

Mult întrebuinţate sînt şi grupările alcătuite dintr-un adverb asociat cu adjectivul prin intermediul prepoziţiei *de* — **extraordinar** *de strălucitor*, **extrem** *de sensibil* etc.

Adverbele utilizate în asemenea grupări, numeroase şi variate, se ordonează în serii semantice. O serie reprezintă adverbele al căror sens implică, într-un fel sau altul, ideea de „intensitate maximă": **extrem** *(de limpede)*, **extraordinar, excepţional, enorm, imens, formidabil, infinit**; în această serie pot fi încadrate şi adverbe ca **admirabil** *(de frumos)*, **uimitor, uluitor, zăpăcitor**, în cazul cărora evaluarea intensităţii este corelată cu o reacţie afectivă (admiraţie, uimire etc.). O asociere semantică analogă, în care reacţia afectivă este marcată prin „dezagreabil", a dus la introducerea unor adverbe ca **grozav** *(de urît)*, **groaznic, straşnic, amarnic, teribil** în grupările discutate. Prin întrebuinţare frecventă şi uzură a semnificaţiei „dezagreabil", adverbele de acest fel au ajuns să fie combinate, în virtutea sensului „(în) grad de intensitate maximă", nu numai cu adjective exprimînd calităţi negative[3] — capabile să provoace *groază* etc. —, ci şi cu adjective cu semantică diferită —, **grozav** *de frumos*, **straşnic** *de reuşit*, chiar **îngrozitor** *de rapid, plăcut, bun*.

O altă serie semantică participînd la exprimarea ideii „superlativ absolut" este cea a adverbelor **nemaipomenit** *(de amabil)*, **neînchipuit, nemaiauzit...**, în cazul cărora aprecierea „intensităţii maxime" este o consecinţă a rarităţii.

Utilizarea adverbului **nespus** (**nespus** *de dulce* etc.) în grupări de acest fel, nu prea frecventă, dar destul de veche, este rezultatul unei comparaţii implicite („atît de dulce etc. că nu poate fi spus, exprimat prin cuvinte"): aprecierea de „intensitate maximă" apare astfel ca o consecinţă a imposibilităţii de „verbalizare" a impresiei de intensitate. Mai recente sînt grupările de tipul **nepermis** *(de delăsătoare)*, **inadmisibil** *(de nedisciplinat)*, în care stabilirea gradului maxim de intensitate are ca temei anumite convenţii sociale, derivă din constatarea încălcării lor prin depăşirea limitelor pe care aceste convenţii le impun.

Între componentele principale ale grupului se constată o anumită *selecţie semantică*, care limitează într-o oarecare măsură posibilităţile de combinare *(admirabil de laş, îngrozitor de blînd* sînt mai puţin probabile*)*; se constată de asemeni deosebiri privind *repartiţia stilistică* a adverbelor utilizate în exprimarea „intensităţii maxime". *Grozav*, de exemplu, e comun limbajului standard şi vorbirii populare, *zăpăcitor* apare în vorbirea argotizantă sau familiară, folosirea adverbului *enorm* e mai potrivită în rea-

[1] Vezi I. Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1975, p. 108.

[2] Plasticitatea acestui mod de exprimare a ideii de „intensitate maximă" explică frecvenţa lui în limbajul literaturii artistice.

[3] cf. J. Byck, *„Desagréable" comme moyen de renforcement*, în BL, V (1937), p. 43—55.

lizarea orală a limbajului standard decît în cea scrisă, pe cînd *extraordinar* e frecvent în ambele realizări ale acestei ipostaze a românei actuale.

1.2.5. Categoria comparației se realizează numai prin elemente de expresie care, raportate la flexiune, au statutul afixelor mobile[1], au poziție totdeauna proclitică față de radical și nu fuzionează cu acesta — *o casă m a i veche, casa c e a m a i veche.*

Mai, foarte, tare, tot atît de etc. sînt invariabile; *cel* (din *cel mai*) e variabil în raport cu genul, numărul și cazul în situațiile în care însoțește un adjectiv *(oamenilor c e l o r mai buni)*, invariabil, cînd însoțește un adverb *(ei cîntă c e l mai bine).*

FLEXIUNEA ADJECTIVALĂ

2.2.0. Din punct de vedere flexionar, adjectivul prezintă numeroase și importante analogii cu substantivul, avînd totuși particularități strict specifice.

Paradigma adjectivului este reprezentată, dacă facem abstracție de determinare și de comparație, prin maximum p a t r u forme. Numărul mai mare de forme, față de substantiv, se datorează categoriei de gen, care, în paradigma adjectivului, se manifestă prin opoziții flexionare.

2.2.1. Analiza formelor flexionare ale adjectivului, dacă facem abstracție de determinare și de comparație, se epuizează, ca și în cazul substantivului, într-o singură etapă, ducînd la degajarea *radicalului* și a unui *flectiv neanalizabil* care exprimă numărul, genul și cazul.

Problemele de analiză pe care le ridică adjectivul sînt de cele mai multe ori analoge cu cele puse de substantiv.

2.2.2. În multe cazuri, însă, în analiză apar probleme noi derivînd din faptul că în paradigma adjectivului genul constituie un criteriu de flexiune. O paradigmă de tipul *arzător, arzători, arzătoare* impune, prin opozițiile în care sînt angajate formele, decuparea unor flective *-ø, -i, -e.*

2.2.3. Ca și în cazul substantivelor, segmentarea adjectivelor cu flexiune strict specifică are un caracter mai mult sau mai puțin arbitrar, particularitățile specifice putînd fi atribuite, de cele mai multe ori, în egală măsură, radicalului sau flectivelor.

O paradigmă specifică prezintă adjectivul *roșu,* ale cărui forme pot fi segmentate în două moduri:

(a) *roș-u*	(b) *roș-u*
roș-ij	*roși-j*
roș-ije	*roși-je*

Analiza (a) situează neregularitatea la nivelul afixelor; analiza (b), care atribuie neregularitatea radicalului, pare preferabilă.

Adjectivul *nou* e, de asemenea, susceptibil de mai multe segmentări, și anume:

(a) *now-ø*	(b) *no-w*
no-j	*no-j*
now-ă	*no-wă*

---

[1] Derivatele cu sufixe de tipul *importantisim, rarisim* sînt cu totul sporadice în limba română și, ca și formațiile de felul *supraaglomerat, arhiplin, superfin* etc., se situează la nivel lexical.

Preferăm modalitatea (b), care permite o mai simplă încadrare a acestui adjectiv în ansamblul flexiunii adjectivelor: afixele [-w], [-j] pot fi degajate și în paradigma unor adjective ca *lălîu, pusliu*, iar afixul specific [-wă] al formei de fem. sing. poate fi pus în legătură cu finala *-o-* a radicalului.

Paradigmele unor adjective diminutivale ca *mititel, tinerel* pot fi raportate la paradigme substantivale de tipul *vițel, cățel* pentru masculin, *vițică, rîndunică* pentru feminin, ceea ce duce la degajarea unor afixe *-ø, -i* la masculin, afixe pe care le întîlnim în flexiunea a numeroase adjective și substantive, și afixele *-ică, -ele,* proprii unui grup restrîns de substantive și acestor adjective derivate.

Forma K_1 de fem. sing. admite și analiza *tineric-ă,* atribuind elementul *-ic-* radicalului în calitate de morfem derivativ diminutival, ceea ce este perfect justificat de opoziția *tînără/tinerică.* Spre deosebire de alte afixe derivative, însă, *-ic-* nu apare decît în una din formele paradigmei (comp.: *tinerică/tinerele* și *aplicativă/aplicative,* de exemplu).

O situație analogă oferă adjective de tipul *muntean, munteni, munteancă, muntence:* formele de masculin permit decuparea unor afixe -ø, [-ʲ], [-ă], [-e], foarte obișnuite în flexiunea adjectivală, ca și formele de feminin considerate izolat: *munteanc-ă, muntenc-e*[1]. Între formele de masculin și feminin intervine însă o deosebire suplimentară, prezența sau absența unui element c/č, care poate fi atribuit radicalului sub forma unei variații aberante (deci *muntean-, munten-* și *munteanc-, muntenč-*) sau flectivului (deci: *muntean-, munten-* și *-ø, -i, -că, -ce*).

O situație specială are și adjectivul *mișel,* ale cărui forme, ținînd seama de modul de segmentare a formelor unor substantive, pot fi analizate în *mișel-ø, mișe-*i (ca și *cal-ø, ca-*i) și *mișea-ø, mișe-*le (ca și *stea-ø, ste-*le).

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

2.3.0. Flexiunea adjectivală se caracterizează prin poziția f i x ă a accentului. Acesta afectează totdeauna radicalul. Flectivele, indiferent de lungimea lor, sînt atone.

2.3.1. *Radicalul,* componenta accentuată a formelor adjectivului, variază ca lungime (în limitele materialului oferit de lista examinată) între una și șase silabe.

Ca și în cazul substantivului, cele mai numeroase dintre adjectivele cu mare frecvență sînt cele cu radicale mono- și bisilabice.

2.3.2. În cazul adjectivului, ca și la substantiv, silaba accentuată a radicalului precedă direct sau la interval de o silabă flectivul, cf. ***áger, iéftin, agrícol, frumós, fericít, adevărát*** etc.

GRUPAREA ADJECTIVELOR ÎN CLASE FLEXIONARE

2.4.0. Afixele enclitice prin care se realizează flexiunea adjectivelor românești se organizează în mai multe *serii.*

2.4.1. Avînd în vedere n u m ă r u l[2] afixelor, distingem:

---

[1] Comp. *bun, buni* și *bună, bune; practic, practici* și *practică, practice.*

[2] Facem abstracție de afixele de vocativ.

— adjectivele i n v a r i a b i l e, destul de puțin numeroase;
— adjectivele v a r i a b i l e, reprezentînd majoritatea adjectivelor românești.

2.4.2. Adjectivele variabile se grupează, la rîndul lor, în raport cu numărul de forme în *trei clase :* adjective cu p a t r u, cu t r e i și cu d o u ă forme.

Toate adjectivele variabile românești prezintă omonimiile pe care le-am înregistrat la substantivele variabile cu două forme, deci omonimiile nominativ=acuzativ=genitiv=dativ la masculin (și neutru) singular și plural și omonimiile nominativ=acuzativ singular și genitiv = dativ singular = nominativ=acuzativ=genitiv=dativ plural, la feminin.

(a) Cînd flexiunea unui adjectiv prezintă numai o m o n i m i i l e c o m u n e menționate mai înainte, paradigma cuprinde p a t r u forme distincte, caracterizate, fiecare, printr-un afix propriu.

Flexiunea adjectivelor cu patru forme distincte, care reprezintă în limba română clasa cea mai numeroasă, se realizează prin următoarele serii de afixe :

A	1	2	3	4	5
K sg.*	-u	-w	-ø	-ø	-w
K pl.	-i	-j	-^{i}	-j	-j
K_1	-ă	-(w)ă	-ă	-ă	-o
K_2 = K′pl.	-e	-(w)e	-e	-e	-le
Exemple :	*acru* *simplu*	*asiduu*	*bun* *fericit*	*destul* *gol*	*greu* *rău*

(b) Flexiunea adjectivelor cu t r e i forme distincte prezintă, în afara omonimiilor comune, o o m o n i m i e s u p l i m e n t a r ă. Paradigma adjectivelor din această categorie se realizează prin următoarele serii de afixe :

B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
K sg.*	-w(-u)	-u	-w	-ø	-o	-w	-w	-ø	-e
K pl.	-j	-ij	-j	-^{i}	-^{i}	-j	-j	-j	-^{i}
K_1	-je	-je	-wă	-ă	-e	-e	-je	-o	-ă
K_2 = K′pl.	-j	-ij	-j	-^{i}	-e	-e	-je	-le	-e
Exemple :	*propriu* *pustiu*	*roșu*	*nou*	*româ-nesc*	*visător*	*instan-taneu*	*lăliu* *moliu*	*mișel*	*june*

Avînd în vedere omonimiile d i s t i n c t e, ajungem la următoarele tipuri :

Seriile de afixe 1, 2, 3 și 4 se caracterizează, toate, prin omonimia suplimentară : Kpl. = K_2 = K′pl., adjectivele prezentînd forme omonime pentru masculin și feminin plural și genitiv-dativ feminin singular.

---

* Flexiunea mai complexă a adjectivului impune un inventar de simboluri diferit de cel utilizat la substantiv : Ksg. : (nom. = ac. = gen. = dat.) sing. masculin și/sau neutru ; K pl. : (nom. = ac. = gen. = dat.) pl. masculin ; K_1: (nom. = ac.) sing. feminin ; K_2 : (gen. = dat.) sing. feminin ; K′ pl. : (nom. = ac. = gen. = dat.) pl. feminin și/sau neutru.

B_1	1	2	3	4
K sg.	-w(-u)	-u	-w	-ø
K_1	-je	-ije	-wă	-ă
K pl. = K_2 = K'pl.	-j	-ij	-j	-[1]
Exemple:	*propriu* etc.	*roșu*	*nou*	*românesc* etc.

Seriile 1 și 4 caracterizează paradigmele unor clase largi de adjective, pe cînd seria 2 și seria 3 sînt specifice, fiecare, pentru un singur adjectiv, respectiv *roșu* și *nou*.

Spre deosebire de seriile 1—4, seriile 5—7 din grupul B se caracterizează prin omonimia suplimentară: $K_1 = K_2 =$ K'pl., ceea ce duce la sincretismul total al numerelor și cazurilor sub dominația femininului.

Ținînd seama de acest sincretism, avem:

B_2	5	6	7
K sg.	-o	-w	-w
K pl.	-[1]	-j	-j
$K_1 = K_2 =$ K'pl.	-e	-e	-je
Exemple:	*visător*	*instantaneu*	*lăliu* *molíu*

Afixele din aceste serii caracterizează flexiunea adjectivelor derivate postverbale în *-tor* (seria 5), neologisme terminate în *-éu* (seria 6) și cîteva adjective în *-íu* (seria 7).

Seria 8 din grupul *B*, caracterizată prin două afixe ø — pentru Ksg. și K_1 sg.[1] —, se realizează în paradigma unui singur adjectiv (și acesta arhaic)[2]: *mișel*. Ca urmare afixele se organizează în următorul mod:

B_3	8
K sg. = K_1	-o
K pl.	-j
K_2 = K'pl.	-le

O serie de afixe proprii, de asemenea, unui singur adjectiv *(june)* este seria 9 din grupul B, care se caracterizează prin omonimia suplimentară, specifică: Ksg. $= K_2 =$ K' pl. Ca atare, o putem considera ca un tip aparte:

[1] Omonimia afixelor nu duce în acest caz la omonimia formelor — comp.: *mișel-o*, *mișca-o*.
[2] În limba literară, *mișel* se întrebuințează aproape exclusiv ca substantiv și mai ales la masculin.

B₄	9
K sg. = K_2 = K′pl.	-e
K pl.	-[1]
K_1	-ă

(c) Adjectivele cu două forme distincte prezintă, de asemenea, diferite omonimii suplimentare, care permit distingerea în cadrul acestei categorii a mai multor tipuri flexionare realizate prin următoarele serii de afixe:

C	1	2	3	4	5	6	7
K sg.	-e	-e	-e	-o	-o	-o	-e
K. pl.	-[1]	-j	-o	-o	-o	-o	-o
K_1	-e	-e	-e	-e	-ă	-e	-e
K_2 = K′ pl.	-[1]	-j	-o	-e	-o	-o	-e
Exemple:	*mare* *verde*	*moale*	*dulce*	*bălai* *greoi* *rotofei* *dibaci*	*mic* *drag*	*gălbui* *vechi*	*precoce*

Seriile 1, 2 şi 3 prezintă omonimiile suplimentare: Ksg. = K_1 şi Kpl. = = K_2 = K′pl.

Specificul acestui tip flexionar îl constituie deci sincretismul genurilor (la unele cazuri) sub dominaţia numărului.

Afixele distincte se organizează în:

C_1	1	2	3
K sg. = K_1	-e	-e	-e
K pl. = K_2 = K′ pl.	-[1]	-j	-o
	mare *verde*	*moale*	*dulce*

Seria 4 din grupul C se caracterizează prin omonimiile suplimentare: Ksg. = Kpl. şi K_1 = K_2 = K′pl.

Se ajunge deci la sincretismul total al cazurilor şi al numerelor sub dominaţia genului.

Avînd în vedere afixele distincte, ajungem la tipul:

C_2	4
Ksg. = Kpl.	-o
K_1 = K_2 = K′pl.	-e
	bălai *dibaci*

Seriile 5 și 6 se caracterizează prin omonimia[1] suplimentară: K sg. = = K pl. = K_2 sg. = K' pl.

Afixele distincte se organizează, în acest caz, în:

C_3	5	6
K sg. = K pl. = K_2 = K' pl.	-ø	-ø
K_1	-ă	-e
	mic	*gălbui* *vechi*

Seria 7 din grupa C se caracterizează prin omonimia suplimentară: K sg. = = K_1 = K_2 = K'pl.

Ca urmare, cele două afixe distincte reprezintă tipul:

C_4	7
K sg. = K_1 = K_2 = K' pl.	-e
K pl.	-ø
	precoce

Această serie de afixe realizează flexiunea unei categorii destul de restrînse de adjective recente, terminate la masc. sing. în *-ce*, ca *precoce*.

Avînd în vedere omonimiile specifice realizate în diferitele paradigme adjectivale, ajungem deci la nouă tipuri flexionare, reprezentate prin A, B_1, B_2, B_3, B_4, C_1, C_2, C_3, C_4, la care putem adăuga al X-lea tip (D), reprezentînd adjectivele invariabile (*ferice, eficace*).

2.4.3. Repartiția flectivelor din diversele serii în cadrul fiecărui tip poate fi circumscrisă fonetic sau lexical, flectivele respective situîndu-se deci la nivelul alomorfelor fonetice sau lexicale.

Așa, de exemplu, comparînd seriile de afixe din grupul care se subordonează tipului A, constatăm:

— Seria 1 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida*.

— Seria 2, după un radical terminat în *-u*.

— Seria 4, după un radical terminat în *-l* alternant cu -ø.

— Seria 3, în toate celelalte cazuri.

Repartiția flectivelor cuprinse în cele patru serii poate fi circumscrisă în termeni fonetici, avem deci de-a face cu alomorfe fonetice ale unor alomorfe morfologice unice.

— Seria 5 se realizează numai în paradigma adjectivelor *greu* și *rău*, deci poate fi încadrată în același tip flexionar, dar cu flexiunea realizată prin alomorfe lexicale. (De altfel, este posibilă, dar mai puțin economică poate, delimitarea fonetică a repartiției acestei serii de afixe: ele se realizează după un radical monosilabic terminat în *-ă* sau *-é*[2].)

[1] În cazul seriei 5 omonimia afixelor nu implică omonimia formelor, comp. [mik-ø] și [mič-ø].

[2] Adjectivele cu radical polisilabic terminat în *-ă* accentuat (ca *nătărău*, *tontălău* etc.) se întrebuințează numai la masculin, iar cele în *-e* accentuat (*instantanéu*, *cretacéu* etc.) realizează o flexiune cu trei forme.

Cele cinci serii din grupul A pot fi considerate deci ca reprezentînd o singură declinare, folosind acest termen cu o accepție oarecum diferită de cea pe care o are cînd ne referim la substantive, deoarece, de data aceasta, este implicată și variația de gen, nu numai cea de număr și de caz, ca la substantiv.

Seriile care realizează tipul B_1 au următoarea distribuție:

— Seria 1 se realizează după un radical cu finală vocalică.

— Seria 4, după un radical terminat în *k*, *g*.

— Seria 3, după un radical terminat în *-o* (de altfel, caracterizează numai adjectivul *nou*).

— Seria 2 apare numai în paradigma adjectivului *roșu*.

Tot în distribuția complementară sînt și seriile de alomorfe care realizează tipurile B_2, C_1, C_3, pe cînd tipurilor B_3, B_4, C_2 și C_4 le corespunde cîte o unică serie de afixe.

2.4.4. Spre deosebire de substantiv, deci, unde un tip flexionar se subdivide în mai multe declinări, paradigma adjectivului permite organizarea acestei părți de vorbire în clase flexionare în care tipul (caracterizat prin omonimiile specifice) și declinarea (caracterizată prin alomorfe morfologice distincte) coincid: diferitele serii de afixe prin care se realizează un tip sînt în distribuție complementară, care poate fi de obicei circumscrisă în termeni fonetici în interiorul tipului dat, și pot fi deci reduse la un alomorf morfologic unic.

Putem vorbi deci în cazul adjectivului de 10 tipuri sau declinări (avem în vedere și adjectivele invariabile caracterizate prin sincretismul total al genurilor, numerelor și cazurilor și pe care le considerăm ca reprezentînd al X-lea tip).

2.4.5. Dintre acestea, cele mai multe tipuri se realizează prin două sau mai multe serii de afixe. În puține cazuri un anumit tip este realizat printr-o serie unică de afixe. În această situație sînt tipurile B_3, B_4 și C_4, dintre care tipurile B_3 și B_4 sînt specifice, fiecare, unui singur adjectiv. Caracterul strict limitat al celor două tipuri permite să le considerăm ca reprezentînd paradigme aberante și să le încadrăm în clasa adjectivelor neregulate.

Reducem astfel numărul tipurilor sau declinărilor adjectivelor regulate la 8.

2.4.6. Flexiunea adjectivală și cea substantivală prezintă destul de numeroase flective identice ca expresie, avînd, de cele mai multe ori, o distribuție similară, dar, dat fiind că în flexiunea adjectivului se realizează, pe lîngă categoriile de număr și caz, și categoria de gen, seriile de afixe cuprind, de obicei, un număr mai mare de flective: afixele proprii unui tip sau unei declinări adjectivale asociază flectivele a două declinări substantivale.

Ca și în cazul substantivelor, realizările ø ale alomorfelor {-u} și {-i} admit actualizarea elementelor latente /-u/ și /-i/ în condițiile determinării cu afixe enclitice, comp. *bun, bunul; buni, bunii* ([bun], [bunul], [bun[i]], [buni]).

2.4.7. Clasificarea flexiunii adjectivale în 10 tipuri, dintre care opt privesc adjectivele pe care le putem considera regulate, se deosebește de clasificarea curentă în adjective variabile cu două terminații și cu o terminație și adjective invariabile, cf. *Gramatica limbii române* a Academiei R. S. România. Diferențele se datoresc bazelor de clasificare. Clasificarea în 10 tipuri are

în vedere paradigma în t o t a l i t a t e a ei (nu numai formele de singular), subliniind o m o n i m i i l e specifice.

Luarea în considerare, ca și în cazul grupării substantivelor, a întregii paradigme asigură o clasificare capabilă să dea seamă de diversitatea flexionară a adjectivelor românești.

FLECTIVELE DE VOCATIV

2.5.0. Afixele de vocativ în paradigma adjectivului variază în raport cu genul, cu poziția față de substantiv și de asemenea în funcție de adjectiv ca unitate lexicală: unele adjective sînt folosite frecvent la vocativ, altele deloc. Aceste particularități fac ca flectivele de vocativ să fie nerelevante din punctul de vedere al clasificărilor flexionare.

2.5.1. Însoțind substantivele masculine (sau neutre), afixul de vocativ singular poate fi:

— i d e n t i c cu afixul celorlalte cazuri, mai ales cînd adjectivul e așezat după substantiv: *copil iubit!*, *prielen(e) credincios!*, *soare sfînt!*, *rîu adînc!*, dar și cînd precedă substantivul: *iubit prieten!*, *minunat fenomen!*

— [-ule], cînd precedă substantivul: *frumos***ule** *copil!*, *străvechi***ule** *codru!*

— [-e], cînd precedă substantivul: *iubit***e** *prieten(e)!*, *scump***e** *copil(e)!*

— i d e n t i c cu combinația afix de singular, afix de determinare la nominativ, cînd precedă substantivul, fiind despărțit de acesta printr-un determinant posesiv: *credincios***ul** *nostru prieten!*, *bun***ul** *meu copil!*

2.5.2. La masculin (neutru) plural, vocativul este marcat printr-un afix:

— i d e n t i c cu al celorlalte cazuri: *iubi***ți** *colaboratori!*, *drag***i** *copii!*, *colaboratori iubi***ți** *!*, *copii drag***i** *!*

— [-lor], cînd precedă substantivul (inanimat, personificat): *bătrîni***lor** *codri!*, *măreți***lor** *munți!* (dar și *bătrîni codri!*).

2.5.3. La feminin singular, vocativul poate fi marcat printr-un afix:

— i d e n t i c cu cel de K_1, *scump***ă** *soră!*, *stimat***ă** *colegă!*, *comoară prețioasă!*, *stăpînă neîndurătoare!*, *blînd***ă** *lună!*

— i d e n t i c cu afixul de determinare K_1, cînd precedă substantivul, fiind despărțit de el printr-un posesiv: *bun***a** *mea prietenă!*, *drag***a** *mea feliță!*

Desinența *-o* de vocativ feminin nu apare în flexiunea adjectivală. Asocierea ei cu un radical adjectival presupune substantivarea: *deșteapt***o***!*, *frumoas***o***!* etc.

2.5.4. La feminin plural, afixul de vocativ poate fi:

— i d e n t i c cu cel de la alte cazuri: *scump***e** *colaboratoare!*, *fete drag***i** *!*, *măreț***e** *păduri!*, *zări îndepărtate!*

— i d e n t i c cu afixul de determinare, la nominativ acuzativ, în condițiile menționate deja pentru masculin: *scumpel***e** *mele colaboratoare!*

— [-lor]: *frumoase***lor** *cîmpii!*, cînd precedă substantivul.

2.5.5. O situație specială are adjectivul *drag*, care la masculin, la vocativ singular, prezintă un afix [-ă] identic cu cel de feminin, indiferent de poziția pe care o ocupă față de substantiv: *drag***ă** *prietene!*, *prietene drag***ă** *!* (ca și *drag***ă** *soră!*, *soră drag***ă** *!*). Același adjectiv poate fi utilizat și cu afixele de vocativ enumerate mai înainte: *drag prieten!*, *prieten drag!*, *dragul nostru fiu!* etc.

Folosirea formei cu *-ă* pentru vocativ masculin a adjectivului *drag* presupune în mod necesar ocurența unui afix specific de vocativ (*-e* sau *-ule*) la substantiv: *dragă poete!*, *poetule dragă!*, *dragă băiatule!*, *băiete dragă!* (niciodată **dragă băiat!* sau **băiat dragă!*, dar, *dragă Ion!*).

AFIXELE DE DETERMINARE ÎN FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

2.6.1. Categoria determinării intervine în flexiunea adjectivului în condiții analoge celor deja discutate la substantiv.

Afixul enclitic de determinare definită afectează flexiunea adjectivului în situațiile în care acesta p r e c e d ă substantivul (și nu este precedat la rîndul său de un adjectiv pronominal), deci: b u n u l *părinte*, dar *părintele* b u n, *acest* b u n *părinte*.

Flectivele de determinare au aceeași realizare indiferent de faptul că sînt atașate unui substantiv sau unui adjectiv.

2.6.2. Ca și în cazul substantivului, prin formele lor diferențiate, afixele de determinare contribuie la soluționarea unei părți importante din omonimiile specifice flexiunii adjectivale, care, cum a reieșit din examinarea acesteia, pot fi extrem de extinse. Așa, de exemplu, omonimia Ksg. = Kpl. = K_2 = K'pl., specifică unui adjectiv ca *vechi*, precum și omonimiile comune întregii flexiuni adjectivale se reduc parțial prin adjoncțiunea flectivelor enclitice de determinare: *vechiul*, *vechiului*, *vechii*, *vechilor*, *vechea*, *vechile* etc.

În asemenea situații, prin informația al cărei purtător este, flectivul de determinare capătă și rolul de purtător al valorilor de gen, număr și caz.

RADICALUL ADJECTIVAL

2.7.0. Radicalul adjectivului este *constant* (invariabil) sau *variabil* în cursul flexiunii. Ca și în cazul substantivului, variația radicalului adjectival are întotdeauna caracter parțial: nu există radicale total variabile.

Variația radicalului adjectival se realizează, prin următoarele categorii de alternanțe:

2.7.1. *Alternanțe consonantice:*

(a) c/č: *adînc/adînci*
istoric/istorici
vrednic/vrednici, *vrednice*

(b) g/ğ: *stîng/stîngi*
pribeag/pribeagă/pribegi, *pribege*

(c) t/ț: *bogat/bogați*
cult/culți
direct/direcți

(d) d/z: *blînd/blînzi*
profund/profunzi
verde/verzi

(e) s/ș: *des/deși*
gras/grași
fix[fiks]/*ficși*

(f) s(t), s(tr)/ș(t), ș(tr): *capitalist/capitaliști*
trist/triști
albastru/albaștri

(g) sc/șt: *orășenesc/orășenești*
țărănesc/țărănești
brusc/bruști, bruște

(h) z/j: *treaz/treji*
viteaz/viteji

(i) l/ø: *destul, destulă/destui*
sătul, sătulă/sătui
moale/moi

2.7.2. Din examinarea termenilor cuprinși în alternanțele consonantice înregistrate, rezultă că:

(1) Alternanțele cuprind cel mult doi termeni și se realizează, cu excepția unui singur caz, (i), între termeni pozitivi.

(2) Variația se realizează numai în cadrul seriei consoanelor și privește un singur element. Numai în cadrul alternanței (g) variația antrenează un grup consonantic.

(3) Alternanțele care afectează radicalul adjectival sînt comune și substantivului. O excepție constituie alternanța (ș)c/(ș)t, care apare în flexiunea substantivului, dar nu am înregistrat-o la adjectiv.

2.7.3. În ce privește o c u r e n ț a alternanțelor consonantice constatăm:

(1) Variația afectează finala absolută a radicalului. Numai într-un singur caz, (f), consoana alternantă nu se află în directa vecinătate a flectivului.

(2) Nu se înregistrează alternanțe consonantice coocurente în cadrul aceluiași radical.

(3) Se pot stabili anumite relații între ocurența membrilor alternanțelor și anumite flective: ocurența celui de al doilea termen este condiționată în toate alternanțele înregistrate de prezența unui flectiv *-i*, iar în cazul alternanțelor (a), (b) și (g) și de *-e*. Ocurența primului termen al alternanțelor e asociată unui flectiv *-ø*, *-u*, sau *-ă*, *-a*.

Raportul dintre anumite flective și realizarea alternanțelor consonantice nu este însă constant și obligatoriu în toate cazurile.

Numeroase adjective păstrează un radical invariabil, neafectat de alternanțele *z/j* (cf. *burghez, francez*) sau l/ø (cf. *civil, domol*).

2.7.4. *Alternanțe vocalice.* Alternanțele vocalice care afectează radicalul adjectival se produc, ca și la substantiv, în condițiile unui status accentual constant și afectează silaba accentuată a radicalului sau, mai rar, o silabă atonă.

I. *Alternanțe vocalice afectînd silaba accentuată:*

(a) á/é: *deșert/deșartă*
italian/italieni

După *i*, [a] (în variație liberă cu [ja]) alternează fie cu [e], fie cu [je]: [italién[1]] sau, mai frecvent poate, [italijén[1]]. Cele două pronunțări sînt în raport de variație liberă.

În pronunțarea multor vorbitori ai limbii actuale, în adjective ca *italian* hiatul final e redus la diftong: [italján] pentru [italián], cum recomandă *DOOM*.

(b) î/i : *tînăr, tînără/tineri, tinere*
vînăt, vînătă/vineți, vinete

(c) ó/oá : *gros, groși/groasă, groase*
ușor, ușori/ușoară, ușoare
următor, următori/următoare

(d) é/eá : *des, deși, dese/deasă*
negru, negri, negre/neagră
țărănesc, țărănești/țărănească
viclean, vicleană/vicleni, viclene
grea/grele
mișea/mișele

(e) ă/é/eá : *rău/rele/rea*

II. *Alternanțe vocalice afectînd o silabă atonă :*

ă/e : *geamăn, geamănă/gemeni, gemene*
zdravăn, zdravănă/zdraveni, zdravene
proaspăt, proaspătă/proaspeți, proaspete
vînăt, vînătă/vineți, vinete

2.7.5. Din examinarea alternanțelor vocalice rezultă:

(1) Alternanțele vocalice se realizează între termeni pozitivi: alternează două vocale sau o vocală și un diftong.

(2) Toate alternanțele, cu o singură excepție (ă/e), privesc silaba accentuată a radicalului. Spre deosebire de substantiv, care realizează alternanța ă/e atît sub accent, cît și în silabă atonă, la adjectiv (cel puțin în limitele listei din G u ț u R o m a l o (1968)) alternanța menționată e ocurentă numai în silabă atonă.

(3) Vocalele cuprinse într-o alternanță se deosebesc în ce privește locul de articulare.

(4) Numărul alternanțelor vocalice care afectează radicalul adjectival e mai mic decît al celor înregistrate la substantiv: nu apar alternanțele *ă/e* sub accent *(văr/veri), á/ă* (comp. *máre, măriși mare, mari*), nici alternanțele izolate *í/íi (mînă/mîini), o/oa* (în silabă atonă *mijloc/mijloace).*

2.7.6. În ce privește ocurența alternanțelor vocalice constatăm:

(1) Alternanțele afectează partea medială a radicalului; în cîteva cazuri doar, alternanța privește finala radicalului precedînd, în unele forme, direct flectivul *(grea/grele, moale/moi).*

(2) Cîteva adjective prezintă coocurența în radical a d o u ă alternanțe vocalice *(geamăn, tînăr, țeapăn, vînăt)*; în toate apare alternanța *ă/e*, singura care afectează silabele atone. Coocurența alternanțelor vocalice și consonantice este mult mai frecventă.

(3) Alternanțele *ă/e* și *î/i*, care în flexiunea substantivului par condiționate de prezența unui element labial precedent, se realizează în flexiunea adjectivală și după consoane dentale (cf. *tînăr, tineri*).

(4) Corelația dintre ocurența termenilor diverselor alternanțe și calitatea fonică a elementului vocalic imediat următor (care reprezintă de obicei flectivul) este mult mai generală:

— termenul *á* din alternanța I (a) presupune prezența unui *ă* (sau *a*) următor: *deșartă*, de exemplu;

— termenul *i* din alternanța I (b) presupune un *e* următor: *tineri*, *vinete*;

— termenul *oa* din alternanța I (c) este ocurent cînd în silaba următoare apare *ă*, *a* sau *e*: *groasă*, *groasa*, *groase*; se realizează însă termenul *o* cînd urmează *i*, *u* sau ø: *groși*, *groșii*, *grosul*, *gros*;

— termenul *e* al alternanței II *(ă/e)* se realizează urmat de un element prepalatal, cf. *zdravene*, dar *zdravănă*;

— termenul *ea* din alternanța I (d) se realizează în paradigma unor adjective cînd flectivul este *-ă* sau *-a*: *deasă*, *deasa*, *românească* etc., în toate celelalte cazuri fiind ocurent termenul *e*; cîteva adjective au *ea* și în cazurile în care urmează un *u* sau un flectiv -ø: cf. *vicleană* și *vicleanul*, *viclean*, *greaua*, *grea* etc.

În realizarea alternanțelor vocalice, elementul fonetic este preponderent. Condiționarea morfologică nu se manifestă decît în măsura în care diverse flective au o anumită structură fonică. De altfel, ocurența unuia sau altuia din cei doi termeni ai alternanței poate fi indusă de un anumit element fonic aparținînd radicalului, și nu flectivului (cf. *tînăr*, *tineri*).

Condițiile de realizare a diferitelor alternanțe sînt complicate de faptul că în paradigma multor adjective, într-un context fonetic analog, variațiile vocalice nu se produc — comp.: *italian/italieni* și *industrial*, *industriali* sau *des/deasă* și *burghez*, *burgheză*.

2.7.7. Un radical adjectival poate fi afectat de o alternanță vocalică sau consonantică *(negru*, *adînc)*, de două alternanțe vocalice *(geamăn)*, de o alternanță vocalică și una consonantică *(românesc*, *proaspăt)* și de două alternanțe vocalice și o alternanță consonantică *(vînăt)*.

2.7.8. Același radical poate fi afectat concomitent de alternanțe vocalice și consonantice.

Cele mai multe coocurențe realizează, dintre alternanțele vocalice, alternanțele *é/eá* și *ó/oá*, iar dintre cele consonantice, *t/ț*.

Alternanța *d/z* pare a fi unica alternanță consonantică care nu interferează cu nici una din alternanțele vocalice.

2.7.9. Adjectivele cu radical parțial variabil pot avea două sau maximum trei alomorfe ale radicalului.

Adjective cu două alomorfe radicale

Alomorfe diferite din punctul de vedere

al consonantismului: *bogat/bogați*
cald/calzi
adînc/adînci

al vocalismului: *conducător/conducătoare*
tînăr/tineri
italian/italieni

al consonantismului și al vocalismului: *moale/moi*

Adjective cu trei alomorfe radicale

Cele trei alomorfe sînt totdeauna realizate din coocurența alternanțelor vocalice (una sau două) și consonantice:

des/deasă/deși
gros/groasă/groși
prost/proastă/proști

vînăt/vînete/vînețî
viteaz/viteze/viteji
mișel/mișea/mișei

Ca și în cazul substantivului (cf. p. 140, 142 — 143), limba literară pare a extinde adjectivele cu radical invariabil, comp. : *românesc, românească* și *livresc, livrescă, romanesc, romanescă, gol, goi* și *individual, individuali, treaz, treji* și *burghez, burghezi*.

ADJECTIVELE NEREGULATE

2.8.0. Adjectivelor neregulate li se acordă în general și mai puțină atenție decît substantivelor neregulate.

Din examinarea flexiunii adjectivelor reiese că particularitățile aberante privesc, și în acest caz, fie flectivele, fie radicalul.

2.8.1. *Adjective neregulate sub aspectul flectivelor.* Avînd în vedere acest aspect al flexiunii, încadrăm în clasa adjectivelor neregulate următoarele categorii de adjective :

(a) Adjective a căror flexiune prezintă o combinație de afixe strict specifică. În acest caz e adjectivul *june*, în paradigma căruia sînt asociate afixele *-e, -i* (pentru masculin) și *-ă, -e* (pentru feminin), ceea ce duce la omonimia specifică Ksg. = K_2 = K'pl. De obicei, afixele *-ă, -e* de feminin se asociază cu afixele *-u, -i* de masculin (cf. *negru, bun*).

(b) Adjective în paradigma cărora se combină afixe cu distribuție diferită. Așa este adjectivul *mișel*, cu afixele -ø, -i la masculin, afixe care se realizează după un radical cu finală consonantică alternantă (l/ø), dar -ø, *-le* la feminin, care presupun un radical cu finală vocalică accentuată. (Adjectivul *greu*, cu alomorfele radicale *gré-* și *greá*, îndeplinește această condiție în toate formele și prezintă și la masculin afixele adecvate unor radicale vocalice.) Aceeași particularitate aberantă apare în flexiunea adjectivelor diminutivale ca *tinerel, tinerea* etc.

Tot în această categorie se încadrează adjectivul *roșu*, în a cărui paradigmă este asociat un afix K sg. [-u] — realizat de obicei după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* (sau după un -j : [própriu], de exemplu) — cu afixele [-j, -je], ocurente după radicale cu finală vocalică (ca în [proprije], de pildă).

(c) O asociație neașteptată de flective apare și în paradigma adjectivelor diminutivale de tipul *tinerel, tinerică*.

Forma K_2sg. = K'pl. este marcată prin afixul *-le*, care se corelează de obicei cu afixul K_1sg. : -ø (*grea-ø, gre-le*), și nu cu *-ă* (grupat de obicei cu *-e* : *bună, bune*).

2.8.2. *Adjective neregulate sub aspectul radicalului.* Prezintă particularități specifice, aberante ale radicalului :

(a) Adjectivul *rău*, caracterizat prin alternanța vocalică în trei termeni *ă/é/eá*, unică în flexiunea adjectivală.

(b) Adjective de tipul *mișel, tinerel (tinerea)*, care realizează în radical alternanța *l/ø*, opunînd singularul masculin nu numai pluralului, dar și femininului singular.

(c) Adjectivul *roșu*, avînd două alomorfe ale radicalului: *roș-* și *roși-*, deosebindu-se prin prezența sau lipsa unui *i-*.

(d) Adjective ca *muntean*, care realizează p a t r u alomorfe ale radicalului (*muntean-*, *munten-*, *munteanc-*, *muntenč-*); primele două alomorfe se realizează în formele de masculin; celelalte două, caracterizate prin prezența unui element consonantic suplimentar (*c/č*), sînt proprii formelor de feminin. Caracterul aberant al flexiunii acestui adjectiv se datorește tocmai variației radicalului.

Din această categorie fac parte și alte adjective de același tip, ca: *român*, *româncă*, *moldovean*, *moldoveancă* etc.

Toate aceste cuvinte se folosesc mai ales ca substantive. Ca adjective se utilizează numai în legătură cu substantivele care cuprind în semantica lor trăsătura „persoană": *studenta moldoveancă*; *mama româncă*, niciodată *armata româncă*.

(e) Adjective ca *tinerel*, *tinerică*, prezentînd, de asemeni, variații de radical neobișnuite în perspectiva sistemului general de alternanțe ale limbii române.

2.8.3. Cum se vede din enumerarea anterioară, caracterul neregulat al paradigmei unui adjectiv poate privi numai radicalul (cf. *român*, *româncă*) sau numai flectivele (cf. *june*), sau se poate manifesta atît în radical, cît și în flective (cf. *roșu*; *tinerel*, *tinerică*).

CONCLUZII ASUPRA FLEXIUNII NOMINALE

Examinarea detaliată a flexiunii substantivale și adjectivale sub aspectul radicalului și al flectivelor a pus în evidență numeroase și importante asemănări, dar și deosebiri care nu pot fi neglijate și care impun considerarea flexiunii celor două părți de vorbire ca subsisteme paradigmatice distincte: nici unul din ele nu poate fi dedus, considerat în ansamblul său, din celălalt.

1. Analogiile dintre substantiv și adjectiv privesc trăsăturile esențiale ale flexiunii celor două părți de vorbire și permit să vorbim de o flexiune n o m i n a l ă cuprinzînd laolaltă, sub aspect flexionar, cele două părți de vorbire.

Asemănările fundamentale dintre flexiunea celor două părți de vorbire constau în:

(a) Prezența în paradigmă a unor o m o n i m i i c o m u n e, strict dependente, în afara unor excepții cu totul izolate, de gen: flexiunea celor mai multe substantive feminine și a adjectivelor la feminin prezintă aceeași repartizare a formelor distincte în cadrul paradigmei; aceeași analogie se constată între flexiunea substantivelor masculine și flexiunea adjectivelor la masculin.

(b) Prezența în flexiunea substantivului și adjectivului a unor a f i x e flexionare c o m u n e, identice sub aspectul componenței fonice și în ce privește distribuția.

(c) Prezența variației parțiale a radicalului în cadrul paradigmei, variație realizată prin a l t e r n a n ț e în cea mai mare parte c o m u n e și realizate în condiții asemănătoare.

(d) Posibilitatea de a stabili anumite e c h i v a l e n ț e î n t r e d i f e r i t e l e c l a s e f l e x i o n a r e de adjective și substantive: flexiunea diferitelor tipuri de adjective, mai extinsă în măsura în care realizează și categoria de gen, alături de cea de număr și caz, înglobează întotdeauna într-o paradigmă afixele a două declinări substantivale.

2. Deosebirile dintre cele două subsisteme flexionare, mai puțin importante, ilustrează în cele mai multe cazuri structura mai complexă a flexiunii substantivale. Astfel:

(a) Subsistemul flexionar reprezentat de substantiv se revelă a fi mai complex sub aspectul t i p u r i l o r paradigmatice pe care le cuprinde (dacă facem abstracție, în ce privește adjectivul, de variațiile de gen): substantivele feminine prezintă, în cazul unei categorii restrînse, forme K_2sg. diferite de Kpl., pe cînd în flexiunea adjectivului omonimia acestor două forme este absolut generală.

(b) Deși cele două subsisteme cunosc un mare număr de flective comune, nu toate afixele identificate în flexiunea substantivului apar și în cea adjectivală (nu apare, de exemplu, niciodată desinența de plural *-uri*). În general, dacă avem în vedere alomorfele morfologice, constatăm o mai mare varietate în flexiunea substantivală. La nivelul alomorfelor fonetice însă, adjectivul prezintă unele afixe pe care nu le-am înregistrat la substantiv (de exemplu *-uă* pentru feminin singular).

(c) Unele diferențe în ce privește flectivele realizate în cele două subsisteme flexionare derivă din modul diferit de segmentare pe care îl impun, în unele cazuri, opozițiile de gen, proprii numai adjectivului — comp. substantivele invariabile *arici* și *învățătoare* cu adjectivele *dibaci/dibace*, *silitor/silitoare* etc.

(d) Variația parțială a radicalului, comună substantivului și adjectivului, se realizează printr-un număr mai mare de alternanțe în flexiunea substantivului: așa, de exemplu, adjectivul nu este afectat de alternanțele vocalice *á/ă*, *ă/é*. Condițiile de realizare a alternanțelor sînt, de asemenea, mai complexe la substantiv, unde se poate constata, pentru unele alternanțe, o condiționare morfologică (alternanța *á/ă* este specifică femininelor), pe cînd la adjectiv repartiția termenilor diverselor alternanțe este determinată fonetic (și numai indirect morfologic, ca urmare a faptului că o varietate flexionară presupune flective cu o anumită structură fonică).

Problema alternanțelor ia o formă mai complexă însă la adjectiv, dacă avem în vedere aspectul repartiției alomorfelor radicalului în cursul paradigmei, complexitate care derivă din extinderea mai mare a paradigmei adjectivale.

(e) Stabilind echivalențele dintre diferitele clase flexionare de adjective și substantive, constatăm că, pe cînd afixele anumitor declinări substantivale (I, IV etc.) revin în diferite tipuri de flexiune adjectivală, altele (VI, VII) nu apar deloc.

(f) O deosebire importantă reprezintă și faptul că, pe cînd subsistemul flexionar substantival se organizează într-un număr limitat de tipuri realizate într-un număr mai mare de declinări, în cadrul flexiunii adjectivale tipul și declinarea coincid: varietatea flexiunii adjectivale se datorește numeroaselor sincretisme distincte.

3. Particularitățile enunțate pun în evidență faptul că abordarea flexiunii nominale pornind de la substantiv simplifică cercetarea și înțelegerea faptelor și asigură o prezentare mai economică.

3. VERBUL

3.0.1. Verbul se deosebește, sub aspect *morfologic*, de toate celelalte părți de vorbire flexibile prin realizarea în flexiune a unor categorii gramaticale strict specifice — timpul[1] și modul. Caracteristica *sintactică* a verbului o reprezintă posibilitatea de a constitui nucleul unui enunț organizat gramatical.

3.0.2. Verbul se poate combina cu alte verbe și cu substantive și pronume, impunîndu-le acestora din urmă anumite forme cazuale. În funcție de posibilitățile specifice de combinare cu substantivele și pronumele putem distinge mai multe categorii de verbe[2]. Verbele care se combină cu substantive impunîndu-le n o m i n a t i v u l și care se acordă, în același timp, în număr și persoană cu substantivele respective reprezintă clasa verbelor p e r s o n a l e *(a citi, a dormi, a merge* etc.*)*; verbele caracterizate negativ sub aspectul acestei relații constituie clasa i m p e r s o n a l e l o r *(a ploua, a tuna* etc.*)*. Verbele care se pot combina cu un substantiv (pronume) impunîndu-i morfemul de acuzativ sînt verbe t r a n z i t i v e *(a mînca, a citi, a tăia, a construi, a rupe* etc.), iar cele care nu realizează această relație constituie clasa verbelor i n t r a n z i t i v e *(a veni, a fugi, a fi* etc.*)*.

Posibilitatea (sau imposibilitatea) unui verb de a se combina cu un substantiv (pronume) în dativ constituie de asemeni o caracteristică sintactică care grupează verbele în două clase: verbe care cer dativul — *a trebui, a se cuveni, a datora, a cere* etc. — și verbe care nu au acest regim — *a interesa, a obișnui* ș.a.

Clasa verbelor c o p u l a t i v e sau n e p r e d i c a t i v e (opusă celei a verbelor p r e d i c a t i v e) se delimitează pe baza capacității unui verb de a se combina cu două substantive (pronume) impunîndu-le nominativul *(a deveni, a fi* etc.*)*.

De obicei, același verb poate să se combine, în cadrul aceluiași enunț, cu mai multe substantive (pronume), realizînd diverse tipuri de relații și impunîndu-le diferite forme cazuale: în *Colegul i-a împrumutat dicționarul.*, cele trei elemente nominale, *colegul* (în nominativ), *i-* (în dativ) și *dicționarul* (în acuzativ), se grupează într-un enunț al cărui nucleu îl constituie verbul *a împrumuta*, care cere nominativul (este verb personal), acuzativul (este tranzitiv) și dativul; în *Rîndunelele zboară sus.*, verbul nu acceptă decît combinația cu un nume în nominativ (este deci personal, predicativ și intranzitiv); în *Zgomotul devine supărător.*, *a deveni* cere două nominative (este deci personal și nepredicativ) și, în unele situații, și dativul: *Zgomotul* i-*a devenit nesuferit.* Verbele nepredicative nu admit însă combinația cu acuzativul: sînt totdeauna și intranzitive. Foarte puțin numeroase sînt verbele care, ca *a ploua*, nu se combină direct cu nici un substantiv: *a ploua* este predicativ, impersonal și intranzitiv.

Cele mai multe verbe se caracterizează, deci, sub aspectul regimului, prin apartenența la mai multe clase, acestea fiind definite ținînd seamă de o singură valență combinatorie.

Frecvente sînt cazurile în care regimul verbului diferă în legătură cu variația de sens. Astfel, *a ploua*, cu sens modificat — ca în *Îl plouă.*, de exemplu—

---

[1] „Din punct de vedere morfologic, *verbul* se definește, înainte de toate, prin corelația pe care... o poate stabili cu categoria gramaticală a timpului" (D. I r i m i a, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976, p. 11.

[2] cf. V. G u ț u R o m a l o, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 29 și urm.

se comportă ca verb predicativ impersonal și t r a n z i t i v ; ca tranzitiv, verbul poate realiza structuri pasive : *El a fost plouat.* Deosebiri de sens asociate cu un regim sintactic diferit se întîlnesc în cazul multor verbe — *a crește (Plantele cresc., Părinții cresc copilul.), a alerga (Cîinele aleargă., Băiatul l-a alergat prin toată curtea.)* etc.[1]

Realizarea combinării verbului cu diferite nume — substantive sau pronume — poate fi facultativă (valența combinatorie putînd rămîne nesatisfăcută) sau obligatorie : verbul tranzitiv *a cere* poate fi întrebuințat fără complement direct *(Cere mereu.), a prefera* este folosit totdeauna cu o complinire exprimată *(Preferă ceaiul.,* de pildă*).* Din clasa verbelor cu complinire obligatorie fac parte și *a adora, a abona, a preconiza* etc.

Deși orice verb admite compliniri realizate prin construcții prepoziționale, se constată diferențe în selectarea prepozițiilor și, în cazul unor verbe, coocurența obligatorie a unor compliniri introduse prin anumite prepoziții : *a depinde* cere un complement cu *de, a consta* se construiește cu *în* sau *din* etc.

Nu rare sînt cazurile în care prezența sau lipsa construcției prepoziționale corespunde unor deosebiri de sens : în construcții ca *Discuția a decurs calm.*, verbul *a decurge* este sinonim cu *a se desfășura* ; în *Din cele de mai sus (de aici) decurge cu necesitate concluzia...*, *a decurge* este echivalent cu *a rezulta.*

Diversitatea și specificitatea posibilităților combinatorii ale verbelor sînt supuse unei analize adesea deosebit de minuțioase în cercetările de sintaxă transformațională, unde „subcategorizarea" verbelor se realizează avînd în vedere compatibilitatea lor cu diferite tipuri de determinanți, dar și restricțiile s e m a n t i c e : *a invita, a linguși, a nedreptăți* etc. admit un complement direct al cărui conținut semantic cuprinde trăsătura „animat" : *Invită un prieten (copil, necunoscut, doctor...),* pe cînd *a adnota, a amenaja, a anula* ș.a. se combină cu substantivul implicînd trăsătura „nonanimat" : *Amenajează apartamentul (casa, atelierul...),* precum și selecțiile conjuncționale și compatibilitatea cu anumite transformări (v. Gabriela P a n ă D i n d e l e g a n, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română,* București, 1974).

3.1.0. În structura majorității covîrșitoare a formelor verbale își găsesc expresia, pe lîngă categoriile de mod și timp, specifice verbului, și categoriile de număr și persoană, care sînt exprimate și în flexiunea altor părți de vorbire.

Alături de aceste categorii gramaticale se menționează, de obicei, pentru verb, și categoria de diateză.

3.1.1. Considerînd diateza o categorie gramaticală specifică flexiunii verbale, diversele gramatici românești — tratate și manuale școlare — menționează trei d i a t e z e (sau *forme de conjugare*) : *activă, pasivă* și *reflexivă,* distincție bazată, cel puțin pînă la un moment dat, pe diferențele de expresie, înțeleasă în mod rudimentar : *pasivul* e caracterizat prin „forme compuse", realizate din *a fi* și participiu, *reflexivul* e caracterizat prin prezența pronumelui reflexiv ; în celelalte cazuri, avem de-a face cu diateza *activă.* Deși distincțiile au în vedere expresia, definițiile sînt strict semantice : diateza activă exprimă faptul că subiectul face acțiunea, este autorul acțiunii, pe cînd, în cazul diatezei pasive, subiectul este cel care „suferă" acțiunea etc.

3.1.2. Definițiile formulate în acest fel nu acoperă decît insuficient și incomplet realitatea lingvistică. Faptul că gruparea «pronume reflexiv + verb»,

[1] cf. G u ț u R o m a l o (1973), p. 169 și urm.

de pildă, poate exprima și sensul pasiv era de mult cunoscut și semnalat[1]. Printr-o analiză detaliată, în care un loc important ocupă confruntarea cu situația reflexivului în slavă, Al. Graur punea în evidență, în largul studiu *Les verbes réfléchis en roumain* (BL, VI, 1938, p. 42—89), un mare număr de valori profund diferite — *obiectiv, eventiv, dinamic, pasiv, reciproc, impersonal* — realizate prin gruparea «pronume reflexiv + verb», adică prin ceea ce se consideră „diateză reflexivă". Ca urmare, diversele lucrări de gramatică completează, de la un moment dat, tabloul celor trei diateze cu precizări privind valorile diatezei reflexive.

Astfel procedează, de pildă, *Gramatica* (1954), I, p. 243 și urm., unde diatezele sînt definite ca „forme verbale" care „marchează raporturile dintre subiect și complement", iar în legătură cu reflexivul se precizează că „îndeplinește șase funcțiuni diferite" — reflexivul obiectiv, dinamic etc.

Ediția a II-a a aceleiași lucrări (*Gramatica* (1963), I, p. 208 și urm.), pornind de la o definiție oarecum modificată a diatezei[2], distinge tot trei diateze procedînd însă la o redistribuire a structurilor: grupările «pronume reflexiv + verb» sînt încadrate diferit ținînd seamă de particularități ale organizării interne.

Astfel, construcții ca *(tu) te îmbraci, (tu) îți amintești*, în care pronumele reflexiv poate fi substituit printr-un pronume personal (comp. *(tu) îl îmbraci, (tu) ne amintești)*, sînt considerate ca „verbe active însoțite de complemente exprimate prin pronume reflexive" (p. 209). Tot diatezei active îi sînt atribuite și construcțiile de „reflexiv reciproc" (de tipul: *(ei) se întîlnesc des, (ei) își scriu regulat)*, ca și cele cu dativ posesiv *(ea) își ia pălăria)*. Construcțiile reflexive care pot fi înlocuite cu cele pasive (cf. *Legea se votează/ este votată)* sînt încadrate în diateza pasivă.

Reflexivul se reduce astfel la grupările realizînd semnificațiile „reflexiv dinamic" *(se gîndește, se teme)* și „impersonal" *(se vorbește, se merge)*. Restrîngerea rezultă din punerea în evidență — prin introducerea criteriului sintactic, alături de cel semantic — a caracterului de combinație sintactică liberă a unora din grupările «pronume reflexiv + verb».

Modificările introduse se datoresc luării în considerație a factorului sintactic reprezentat prin tipul de relație în care se situează reflexivul față de verb, alături de cel semantic. Implicarea considerentului o r g a n i z ă r i i grupărilor, nu numai al c o m p o n e n ț e i lor, conduce la o mai rafinată înțelegere a laturii expresie („formă") a faptului de limbă și permite relevarea unor diferențe neluate în seamă de modul de analiză și de descriere anterior.

3.1.3. Modul în care *Gramatica* (1963) a pus problema diatezei a fost primit cu rezerve, care și-au găsit expresia în numeroase articole[3]. În cele mai multe cazuri, cercetătorii acceptă tacit ca punct de plecare pentru discuție recunoașterea existenței în limba română a categoriei de diateză și situarea ei la nivelul morfologiei. În acest cadru, discuția se poartă mai

---

[1] H. Tiktin, în *Gramatica limbii române*, București, 1945, ed. a III-a, p. 129, afirmă chiar că, în limba română, construcția cu reflexivul reprezintă modalitatea firească de exprimare a pasivului, construcția cu *a fi* fiind rezultatul unor imitații străine (franceze în epoca lui, slavone în sec. XVI, XVII etc.).

[2] Inclusă între categoriile gramaticale ale verbului, diateza este definită (*op. cit.*, p. 208) ca fiind *„forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni"*.

[3] O bibliografie cuprinzătoare dă Al. Graur, in SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 13—14.

ales în jurul definițiilor (a categoriei de diateză, a celor trei diateze), autorii sugerînd modificări.

Destul de numeroși sînt aceia care apără soluția „tradițională", de obicei ca „mai simplă", „mai puțin complicată"[1]. Invocîndu-se practica didactică, se trece, în numele acestei „comodități", peste neajunsurile și contradicțiile grave ale soluției „tradiționale".

3.1.4. Numeroase sînt însă și cercetările care continuă să caute o modalitate mai adecvată de cuprindere în descrierea gramaticală a limbii române a construcțiilor și semnificațiilor atribuite categoriei de diateză[2].

Reinterpretarea într-un cadru teoretic mai larg a faptelor conduce la constatarea unor particularități distribuționale care pun în evidență calitatea diferită a „pronumelui reflexiv" în diverse construcții.

Se constată, astfel, că există verbe ca *a se abține*, *a se codi*, *a se cuveni*, *a se întîmpla* etc., care nu apar în limbă decît însoțite de pronumele reflexiv. Asocierea constantă proprie acestor grupări anulează posibilitatea oricărei opoziții și, în același timp, calitatea de element lexical și sintactic independent a reflexivului, care are statutul unui component de tip special al radicalului verbal: cum nu putem omite prefixul în verbe derivate ca *a preface*, *a desface*, nu putem omite nici componentul „reflexiv" în cazul lui *a se căi* etc. Limba română dispune astfel de un element suplimentar de diferențiere lexicală, utilizat, de pildă, pentru a distinge pe *a uita* „a nu-și aminti" de *a se uita* „a privi". În asemenea situații, elementul „reflexiv" privește nivelul l e x i c a l al limbii.

O altă constatare este aceea că în construcțiile cu valoare de „reflexiv impersonal" componentul *se* (formele de pers. I și a II-a nu apar în construcțiile cu această valoare) poate fi înlocuit *nu* prin pronume (substantive) în acuzativ, ci prin nominativ. Sintactic, *se*, din *Se călătorește cu trenul.*, de exemplu, poate fi substituit prin *el*, *omul* etc., iar dacă ținem seamă și de semnificația lexicală, *se* apare ca echivalent cu *oricine*, *toată lumea* etc., particularități care îl caracterizează ca modalitate de exprimare a subiectului „nedefinit" sau „general".

Observațiile de acest fel indică faptul că grupurile «pronume reflexiv + verb» reprezintă unități lingvistice diferite ca organizare internă și sub aspectul conținutului, al informației pe care o poartă. Aceste deosebiri explică „omonimia" construcțiilor de acest fel, compatibilitatea cu sensuri deosebite (în funcție de context) a aceleiași grupări. *Se citește*, de exemplu, exprimă lucruri deosebite în *Se citește mult.*, *Cartea se citește repede.* și *X nu se citește decît pe el însuși.* Tot astfel în *El se bate cu pumnii în piept.*, *El se bate cu tine.* și *El se bate pentru o idee.*, *se bate* nu are nici aceeași semnificație, nici aceeași organizare internă. Avem a face deci cu unități lingvistice omonime, a căror ambiguitate semantică se poate rezolva în și prin context.

3.1.5. Cele mai multe dintre lucrările consacrate problemei diatezei acceptă ca premisă teoretică considerarea diatezei ca reprezentînd o *categorie morfologică* a limbii. Nu lipsesc însă nici cele care pun în discuție, în legătură cu anumite construcții sau cu situația în ansamblu, tocmai această „axiomă".

I o r d a n și c o l a b. (*Structura morfologică a limbii române*, 1967) acordă categoriei de diateză o situație specială față de celelalte categorii ale verbului, considerînd „discutabil caracterul de categorie morfologică",

---

[1] De fapt susceptibilă de o aplicare mecanică în analiză.

[2] Pentru o prezentare de ansamblu a lucrărilor și soluțiilor propuse, vezi V. G u ț u R o m a l o, *O problemă controversată în gramatica românească: diateza*, în LL, 1972, nr. 1, p. 12 și urm.

deoarece „în expresia valorilor de diateză se recurge nu la sufixe sau desinențe, ci la cuvinte, ceea ce reprezintă o depășire a limitelor nivelului morfologic", cu atît mai mult cu cît e vorba de „grupări de elemente a căror sudură nu este deloc ușor de dovedit". Această apreciere are în vedere categoria în ansamblu, nu numai r e f l e x i v u l, așa de mult discutat (prezentarea diverselor opinii se încheie în lucrarea citată, p. 196, prin concluzia că: *„Multiplele observații din articolele citate scot la iveală... mai ales caracterul sintactic sau lexical al grupărilor «verb + pronume reflexiv»)*, dar și p a s i v u l („Caracter sintactic păstrează, după părerea noastră, și gruparea care reprezintă așa-numita diateză pasivă"), pe baza constatării că din punctul de vedere al modului de organizare a expresiei *predicatul nominal* și *verbul la „diateza pasivă"* nu se deosebesc: dacă, în calitate de predicat nominal, o grupare ca *este deschisă* (în *Ușa* este deschisă., de exemplu) este considerată unitate s i n t a c t i c ă, nu este nici un motiv ca aceeași grupare, cu exact același comportament, în același context, să fie atribuită nivelului m o r f o l o g i c, ca „formă analitică" a verbului *a deschide*. Și în acest caz avem de a face cu o grupare «*a fi* + participiu verbal», dar cu alt sens, avem de a face cu două unități s i n t a c t i c e o m o n i m e.

Descrierile de sintaxă transformațională consideră raportul activ-pasiv o categorie sintactică condiționată de caracterul tranzitiv al verbului. Analize detaliate[1] pun în evidență complexa diversitate a situațiilor subordonate în mod obișnuit „diatezelor", situații pe care le plasează (și le descriu) la nivelul transformărilor (transformare pasivă, reciprocă etc.) sau le explică, cînd nu participă la diferite opoziții „semantico-sintactice", ca rezultat al semanticii verbului[2].

3.2.0. Aparținînd nivelului m o r f o l o g i c, celelalte categorii gramaticale se realizează prin afixe, adeseori diferite de la o clasă de verbe la alta, varietate care le face relevante din punctul de vedere al clasificării în conjugări.

3.2.1.0. Categoria gramaticală a **persoanei** este exprimată, de obicei, solidar cu categoria de **număr**, fie prin desinențe, fie prin forma „auxiliarului" (a componentului mobil) în așa-numitele forme compuse.

3.2.1.1. Întrebuințarea verbului, care reprezintă, în general, c e n t r u l, nucleul oricărei comunicări lingvistice organizate, presupune: a) e n u n ț u l, comunicarea ca atare, și b) f a p t u l e n u n ț a t[3], procesul la care se referă comunicarea, care este relatat prin enunț. Atît enunțul cît și procesul implică unul sau mai mulți participanți.

3.2.1.2. Protagoniștii enunțului sînt reprezentați prin e m i ț ă t o r și r e c e p t o r, cei doi interlocutori, cei doi poli între care se realizează comunicarea, între care se face transmiterea mesajului. Protagoniștii p r o c e s u l u i pot coincide sau nu cu protagoniștii e n u n ț u l u i (ai mesajului).

---

[1] E. V a s i l i u și c o l a b., *Sintaxa transformațională a limbii române*, 1969; Laura V a s i l i u, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, in RRL, 1970, nr. 5, p. 487 și urm.; Gabriela P a n ă - D i n d e l e g a n, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, 1974 ș.a.

[2] cf. Gabriela P a n ă - D i n d e l e g a n, *Sintaxa limbii române*, Partea I, *Sintaxa grupului verbal*, 1976, unde se vorbește despre „verbe intrinsec reflexive" (p. 135), „verbe intrinsec reciproce" (p. 140).

[3] cf. R. J a k o b s o n, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 181.

Raporturile dintre cele două serii de protagoniști determină valorile categoriei de persoană, care afectează flexiunea verbală și unele categorii de pronume (vezi 4.1.4.).

Pentru singular, persoana I indică coincidența protagonistului procesului cu emițătorul — în *(eu) am așteptat*, vorbitorul reprezintă pe autorul acțiunii (constituie „obiectul" relatării, este cel despre care se vorbește); persoana a II-a indică coincidența protagonistului acțiunii cu receptorul, cu destinatarul mesajului — *(tu) ai așteptat*, de exemplu —, iar în cazul persoanei a III-a protagonistul procesului este diferit atît față de emițător, cît și față de receptor.

Se degajă astfel trăsăturile semantice „identitate (sau nonidentitate) a protagonistului cu emițătorul sau receptorul" prin opoziția cărora se organizează zona de conținut a categoriei de persoană, care poate fi descrisă sub forma:

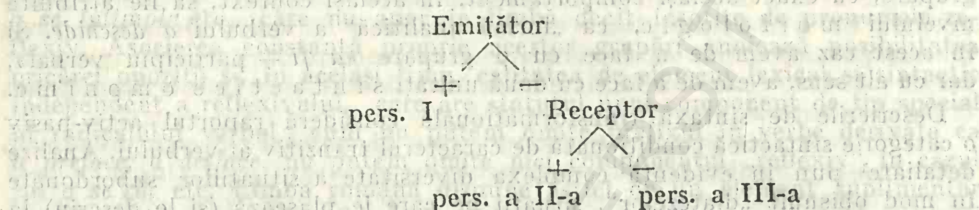

Cele trei persoane pot fi definite semantic prin poziția față de aceste trăsături:

	Emițător	Receptor
Persoana I	+	−
Persoana a II-a	−	+
Persoana a III-a	−	−

3.2.1.3. În flexiunea verbală, categoria de persoană se exprimă solidar cu cea de număr[1]. Sub dominanța persoanei a III-a, opoziția singular-plural presupune aceeași diferență de conținut ca în cazul substantivului: distincția *cînta/cîntau* are în vedere unul sau mai mulți protagoniști ai procesului (diferiți de emițător și/sau receptor), așa cum *casă/case* opune un exemplar mai multor exemplare (dintr-o clasă de obiecte).

În cazul celorlalte persoane, distincția dintre singular și plural se complică: pluralul persoanei I asociază adeseori ca protagoniști ai procesului pe emitent cu receptorul *(Noi, tu (voi) și cu mine, mergem în oraș.)* sau cu unul sau mai mulți neparticipanți la comunicare *(Noi, eu și el (ei, mama* etc.*), nu venim.)*. Persoana a II-a plural poate identifica mai mulți receptori cu mai mulți protagoniști ai procesului — *voi ascultați* — sau poate exprima asocierea receptorului cu unul sau mai mulți neparticipanți la comunicare: *Voi, tu și el (ei, copiii* etc.) ați ascultat. Persoana I și a II-a plural implică deci obligatoriu cuprinderea emițătorului, respectiv a receptorului, între protagoniștii procesului.

3.2.1.4. În limba română, persoana a II-a (singular) poate acoperi uneori întreaga zonă a categoriei persoanei, permițînd identificarea protagonis-

[1] Flexiunea substantivului cunoaște categoria de număr, dar nu e afectată de categoria de persoană.

tului cu emițătorul, receptorul etc., cf. *Ai carte, ai parte., Bine faci, bine găsești.* Aceeași valoare generală poate fi exprimată prin forma de persoana a III-a („reflexiv impersonal"): *Se călătorește cu vaporul.* Un sens asemănător poate avea în anumite contexte și forma de persoana I plural: *Mergem cu vaporul.*

În asemenea situații putem vorbi de existența unui subiect *general.* O valoare apropiată se poate realiza prin utilizarea unui verb la persoana a III-a, neînsoțit de *se*, cf. *Sună la ușă., A (au) anunțat la radio., Scrie în ziar.* etc., în care avem a face cu un subiect *nedefinit* (pe care vorbitorul nu-l precizează pentru că nu poate sau nu vrea), care însă, spre deosebire de construcțiile prezentate mai înainte, *nu* cuprinde între protagoniștii posibili ai procesului nici pe emițătorul, nici pe receptorul enunțului.

3.2.1.5. Flexiunea verbală în raport cu numărul și persoana reiterează o informație exprimată și printr-un nume (subiect), cu care verbul se a c o r d ă: desinențele verbale indică deci, ca și cele adjectivale, participarea verbului la un raport de dependență[1]. Formele verbale de persoana I și a II-a (singular) nu admit combinarea decît cu pronume personale; persoana a III-a poate fi coocurentă cu orice alt pronume sau substantiv — *El (acela, oricine, omul, trenul) merge.*

Persoana a III-a singular este singura formă care — în cazul unui număr limitat de verbe (cf. mai sus, **3.0.2.** verbele *impersonale*) — nu este dependentă față de un nume, forma verbală nu este deci rezultatul unui fenomen de acord. În acest caz sînt *plouă*[2], *ninge* etc., verbe defective a căror paradigmă se reduce la formele de pers. a III-a (vezi **3.3.2**).

3.2.1.6. Pentru flexiunea verbală românească este specifică neutralizarea anumitor valori de persoană și număr, diferite de la o zonă a paradigmei la alta — comp. *(eu) vin* = *(ei) vin* și *(el) să vină* = *(ei) să vină, (eu) veneam* = *(noi) veneam* — sau, uneori, în cadrul aceleiași zone a flexiunii, la același mod și timp, dar în flexiunea unor verbe reprezentînd clase diferite — cf. *(el) aleargă* = *(ei) aleargă* și *(eu) aleg* = *(ei) aleg* (pentru repartiția diverselor omonimii, vezi **3.7.3.1**).

Numai în cadrul prezentului indicativ al verbelor neregulate *a avea* și *a vrea*, toate valorile de persoană și număr își găsesc expresia în forme distincte *(am, ai, are, avem, aveți, au; vreau, vrei, vrea, vrem, vreți, vor).*

3.2.1.7. Fenomenul de omonimie afectează, cu rare excepții, cel mult două din cele șase forme care reprezintă paradigma unui anumit timp, așa încît valorile de număr și persoană sînt cu claritate exprimate în flexiunea verbală românească. Ca urmare, prezența subiectului, care în cazul persoanelor I și a II-a nu poate fi reprezentat decît prin pronume personal, este redundantă. Limba română recurge la aceste pronume mai ales în situațiile de subliniere emfatică a subiectului, ca în **Noi** *vorbim serios, iar* **tu** *glumești.*, unde punerea în evidență a subiectului e cerută de opoziția exprimată în enunț.

Exprimarea prin pronume personal a subiectului, în afara condițiilor de insistență asupra acestuia, este evitată în realizarea s c r i s ă a limbii române literare. De aceea, prezența abuzivă a pronumelui personal-subiect,

---

[1] Mai precis, de i n t e r d e p e n d e n ț ă, căci verbul impune numelui respectiv c a z u l (nominativ) — cf. 3.0.2.

[2] Combinațiile de tipul *Ploaia (norii etc.) plouă.* nu sînt excluse în limba română, dar se abat de la normă (pentru conceptul de normă, cf. E. C o ș e r i u (1952).

ntîlnită adesea în traduceri din limbile în care acest pronume însoțește obligatoriu verbul, este supărătoare și trebuie evitată.

În comunicarea orală, chiar în varianta standard, pronumele personale-subiect însoțind formele verbale sînt, dimpotrivă, destul de frecvente.

3.2.1.8. În limba română, paradigma verbală cuprinde forme care exprimă categoria gramaticală a persoanei și forme invariabile sub aspectul acestei categorii.

Seria formelor n e p e r s o n a l e este reprezentată prin infinitiv, gerunziu, participiu și supin. Toate aceste forme se caracterizează prin particularitatea de a fi d e p e n d e n t e, subordonate: folosirea formelor nepersonale c e r e prezența în comunicare a unei forme personale. Această particularitate sintactică deosebește formele nepersonale de perfectul conjunctivului, care nici el nu exprimă categoria persoanei.

Cele patru forme ale seriei nepersonale au, exceptînd gerunziul, o poziție destul de ambiguă față de verb.

Supinul nu este întrebuințat decît precedat de o prepoziție (cf. *S-a dus la c u l e s porumb.)*, ceea ce caracterizează mai curînd substantivul decît verbul. Dar, păstrează, în această situație, capacitatea proprie verbului de a cere acuzativul (cf. exemplul de mai sus).

Folosit fără prepoziție (și uneori chiar cu prepoziție), supinul se comportă, din punct de vedere morfologic și sintactic, ca un substantiv: primește articol, poate fi determinat de un substantiv în genitiv etc. (cf., de exemplu, *culesul p o r u m b u l u i*).

În acest ultim caz, supinul se situează, în organizarea gramaticală a limbii, ca substantiv[1].

Infinitivul poate fi de asemenea precedat de o prepoziție: *datoria de a munci*, dar e, în același timp, capabil de a contracta t o a t e relațiile sintactice ale verbului[2]: poate cere un nominativ—subiect, un acuzativ—complement direct etc., ca în: *Vine vremea de a* pricepe *o m u l* (nominativ) *l u c r u r i l e* (acuzativ).

În situații de acest fel, infinitivul este precedat de *a*, care intră în structura morfemică a acestei forme în calitate de afix mobil.

Fără acest *a* proclitic, aceeași secvență morfemică intră în componența viitorului indicativ *(va intra)*, a condiționalului prezent *(ar intra)*, avînd statutul unei teme verbale (radical + sufix): diferența dintre *ridica* din *(aș) ridica* și *ridica-* din *ridicam* privește semantica formei — sensul de „trecut" al acesteia din urmă este străin formației cu afix mobil *aș ridica*[3]. În structura morfemică a timpului respectiv, ele reprezintă secvența morfemică i n v a r i a b i l ă asociată cu o componentă v a r i a b i l ă, cu care formează o unitate indisociabilă în cazul imperfectului, disociabilă, în cazul condiționalului prezent (sau al viitorului). (Infinitivul se realizează fără *a*

---

[1] Supinul substantivizat se deosebește semantic de participiul substantiv, cu care este identic ca formă — comp. *adăpatul cailor* (supin substantiv: „acțiunea de *a adăpa*"...) și *adăpatul* („cel adăpat"; participiu substantivat). În acest ultim caz e posibil pluralul *adăpați*. (Supinul substantivat se folosește mai ales la singular; pluralul, eventual, ar fi *adăpaturi*.)

[2] cf. V. G u ț u R o m a l o, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, 1964, nr. 1.

[3] În *ridicam*, *-a-* este un alomorf al sufixului de imperfect (ca și *-ea-* din *ceream*, de exemplu), pe cînd *-a* (final) din *aș ridica* face parte din aceeași clasă de alomorfe ca *-i* din *aș veni*, *-i* din *aș hotărî*, *-e* din *aș cere*, *-ea* din *aș vedea*; avem a face deci cu două sufixe o m o n i m e (alomorfe omonime a două morfeme distincte).

proclitic și în construcțiile în care este dependent de *a putea* — *P o a t e* veni., *A r p u t e a* lucra, etc. (sau, regional, *de a ști* — *Ș t i e* cînta.).

Alături de această formă se menționează un „infinitiv lung", caracterizat printr-o terminație *-re*: *venire* (față de *a veni*). În limba contemporană, această formă se întrebuințează aproape exclusiv în calitate de substantiv, *venirea trenului*, de exemplu.

Participiul este inclus în structura diferitelor forme compuse și, în acest caz, este invariabil, comportîndu-se ca un tip special de temă[1] verbală, caracterizată prin coocurența cu anumite afixe mobile (vezi **3.6.2.1., 3.6.2.2., 3.6.2.4. — 3.6.2.7.**). Întrebuințat în orice altă construcție, el se comportă ca un adjectiv: realizează acordul cu un substantiv (*ușa* **deschisă**), e susceptibil de grade de comparație (*culoare* **mai deschisă**) etc.

Gerunziul are un caracter verbal foarte clar: are regimul formelor personale — poate cere un nominativ-subiect (**Venind** *t r e n u l, toți s-au apropiat.*), un acuzativ (**Văzînd**-*o s-a bucurat.*) etc.

Gerunziul nu este, în limba română, niciodată precedat de prepoziție.

Ca și participiul și infinitivul, forma de gerunziu participă la structura unor forme cu afix mobil — cele de prezumtiv prezent.

3.2.1.9. Avînd în vedere situațiile discutate, putem vorbi de unități o m o n i m e: a) elemente verbale care participă la structura morfematică a formelor cu afix mobil și b) unități care, păstrînd toate sau numai unele dintre particularitățile de regim ale verbului cu același radical, prezintă și analogii cu numele (cu adjectivul sau substantivul).

O situație specială sub acest aspect are gerunziul, care, utilizat ca unitate sintactică (deci în alte combinații decît formele de prezumtiv), nu prezintă nici un fel de afinități flexionare sau combinatorii cu numele, dar este, în același timp, indiferent față de categoriile gramaticale proprii flexiunii verbale (persoană, număr, timp).

Infinitivul, în schimb, cînd este folosit în afara formelor compuse, admite combinarea cu prepoziția, dar este compatibil, totodată, cu distincțiile de timp (comp. *a veni, a fi venit*).

Supinul și infinitivul lung au un statut gramatical ambiguu, în măsura în care, comportîndu-se ca substantive, prezintă unele particularități de regim proprii verbului: în condiții determinate, supinul poate cere acuzativul (*la vînat i e p u r i se folosesc alice*), iar infinitivul lung, dativul (*acordarea de burse s t u d e n ț i l o r*).

Participiul utilizat în afara formelor compuse, deci în situația în care se comportă flexionar ca adjectiv, poate cere dativul (*recompensă acordată a d u c ă t o r u l u i*[2]); acest caz este însă comun atît recțiunii verbale (*dă copiilor*), cît și celei adjectivale[3] (*lectură agreabilă c o p i i l o r*, de exemplu).

3.2.2.0. Formele verbale personale exprimă solidar, în afara valorilor de persoană și număr, valorile de timp și de mod (*veneai*, de exemplu, indică persoana a II-a, singularul, imperfectul și indicativul).

Modul și timpul se deosebesc de toate celelalte categorii gramaticale prin faptul că, deși sînt exprimate prin sufixe și afixe mobile (vezi **3.6.**, *Structura*

---

[1] cf. M. C a r a g i u-M a r i o ț e a n u, *Modurile nepersonale*, în SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 29 și urm.

[2] comp. Acordă *recompensă* a d u c ă t o r u l u i.

[3] cf. V. G u ț u R o m a l o, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, 1964, nr. 1; acuzativul e cerut numai de verb (și de unele prepoziții).

formelor verbale), care alcătuiesc şi caracterizează formele verbale, sînt purtătoare ale unor informaţii privind enunţul în totalitatea lui[1]. Aceste categorii stabilesc raporturi între *enunţ* şi *proces*, între enunţ şi faptul comunicat (vezi **3.2.1.2.**): t i m p u l situează c r o n o l o g i c obiectul enunţului, procesul, faţă de momentul comunicării, al realizării enunţului, iar m o d u l introduce o apreciere s u b i e c t i v ă a emiţătorului privind relaţia dintre proces şi enunţ.

3.2.2.1. Categoria gramaticală a **modului** cuprinde, în limba română, două valori fundamentale: aceea de acţiune prezentată ca reală, sigură, şi cea de acţiune posibilă.

Modalitatea acţiunii p o s i b i l e poate fi concepută ca posibilitate logică sau ca posibilitate afectivă, de aceea, pe cînd un singur mod, *indicativul*, corespunde acţiunii reale, acţiunea posibilă poate fi exprimată în limba română prin mai multe moduri, în funcţie de nuanţa suplimentară cu care e asociată: *conjunctivul* exprimă o acţiune posibilă, realizabilă; *prezumtivul*, o acţiune posibilă, îndoielnică, nesigură[2]; *condiţionalul* exprimă o acţiune posibilă a cărei realizare depinde de satisfacerea unei condiţii sau poate exprima o acţiune dorită şi, în acest caz, se vorbeşte de *optativ*; de asemenea, acţiunea prezentată ca posibilă poate fi asociată cu voinţa vorbitorului de a o vedea realizată, în care caz îmbracă forma *imperativului*.

3.2.3.0. Categoria gramaticală a **timpului** interferează cu cea a modului (în sensul că valorile temporale se delimitează diferit în funcţie de mod) şi implică, în limba română: a) raportarea d i r e c t ă a procesului la m o m e n t u l enunţării (faţă de care poate fi simultan, posterior sau anterior), b) raportarea i n d i r e c t ă, prin intermediul altui proces, la momentul enunţării, precum şi c) calitatea a s p e c t u a l ă, perfectivă sau imperfectivă a procesului: dacă de cele mai multe ori opoziţia dintre diferitele forme temporale priveşte momentul de realizare a procesului, anumite timpuri — ca, de exemplu, imperfectul şi perfectul indicativului — nu se deosebesc decît în virtutea valorii lor aspectuale: din punct de vedere strict temporal, ele au aceeaşi valoare[3].

În română, putem considera valoarea aspectuală ca secundară, subordonată celei de timp, pentru că, în majoritatea cazurilor, forma temporală este într-un fel, indiferentă faţă de aspect. Prezentul indicativ, de exemplu, poate exprima o acţiune momentană sau iterativă *(sare)* sau o acţiune de durată *(citeşte)*, dar valoarea de aspect este determinată de sensul lexical al verbului.

3.2.3.1. Raportarea indirectă, mediată, a procesului la momentul enunţării intervine numai în cadrul indicativului. Timpurile celorlalte moduri implică numai raportarea directă la momentul enunţării şi calitatea aspectuală a procesului: p r e z e n t u l (conjunctiv, condiţional, prezumtiv) exprimă simultaneitate şi (sau) posterioritate faţă de enunţare şi este indiferent aspectual — comp. *ar sosi* (perfectiv, momentan) şi *ar lucra* (durativ) —, iar p e r f e c t u l implică anterioritate faţă de momentul vorbirii şi perfectivitate *(ar fi sosit, ar fi lucrat)*.

---

[1] cf. L. H j e l m s l e v, *Essais linguistiques (Travaux du cercle linguistique de Copenhague*, XII, 1959), p. 155—156.

[2] Se recurge frecvent la prezumtiv pentru a relata o informaţie care nu a fost verificată de vorbitor.

[3] Imperfectul, ca şi perfectul, exprimă o acţiune anterioară momentului în care se vorbeşte.

3.2.3.2. Sistemul de valori temporale asociat indicativului este complicat prin prezența zonei posteriorității procesului față de momentul enunțării (zona viitorului), care face ca zona prezentului să fie limitată în ambele sensuri — spre trecut, dar și spre viitor —, dar și prin intervenția raportării mediate la momentul enunțării.

Caracterizarea semantică a timpurilor în limba română este posibilă în termenii trăsăturilor distinctive: „simultaneitate“, „posterioritate“ (ambele avînd în vedere raportul d i r e c t proces—enunț) și „anterioritate II“, privind raportarea m e d i a t ă (prin situarea față de un alt timp) a procesului la momentul enunțării: „anterioritatea“ în cadrul raportului direct proces-enunț se caracterizează ca „—simultaneitate“, „—posterioritate“; trăsătura „perfectivitate“ dă seamă de calitatea aspectuală a procesului:

		Simultaneitate	Posterioritate	Anterioritate II	Perfectivitate
Realitate	Prezent$_1$	+	—	—	0
	Imperfect	—	—	—	—
	Perf. c.	—	—	—	+
	Perf. s.	—	—	—	+
	M.m.ca perf.	—	—	+	+
	Viitor	—	+	—	0
	Viitor ant.	—	+	+	+
Nerealitate	Prezent$_2$	+	+	—	0
	Perfect	—	—	—	+

3.2.3.3. Tabelul[1] pune în evidență gradul oarecum limitat de relevanță a trăsăturii aspectuale: e singura trăsătură a cărei prezență e constant coocurentă cu o altă trăsătură, și anume „anterioritate II“ (un timp caracterizat pozitiv sub aspectul trăsăturii „anterioritate II“ este caracterizat pozitiv și sub aspectul trăsăturii „perfectivitate“[2]), iar în alte situații—prezent

---

[1] Prin prezent$_1$ și prezent$_2$ distingem în tabel prezentul indicativului de prezentul modurilor posibilității; perfectul, timp al acelorași moduri, se opune perfectului simplu și perfectului compus, timpuri ale indicativului.

[2] Solidaritatea dintre „anterioritate II“ și „perfectivitate“ permite descrierea valorilor timpurilor indicativului sub forma arborelui

căci] viitorul anterior și mai mult ca perfectul, marcate pozitiv sub aspectul trăsăturii „anterioritate II“, implică „perfectivitate“.

(1 și 2) și viitor — caracterul aspectual este nerelevant. Opoziția de aspect afectează deci zona trecutului (indicativ).

3.2.3.4. Prezența trăsăturii „anterioritate II" caracterizează timpurile r e l a t i v e (mai mult ca perfectul și viitorul anterior), timpuri cu frecvență mai mică în limba actuală (mai ales viitorul anterior).

3.2.3.5. **Prezentul** (indicativ), caracterizat prin „+simultaneitate" și indiferent față de distincțiile aspectuale, e utilizat pentru comunicarea unui proces s i m u l t a n cu momentul (timpul) enunțării, strict limitat la acesta (**Închide** *ușa.*) sau a unui proces a t e m p o r a l, coincizînd și cu momentul formulării[1] enunțului (*Triunghiul* are *trei laturi.*); atemporalitatea se poate dispensa, în condiții determinate, de coincidența cu momentul emiterii mesajului (cf. *Iarna* e *frig.* — formulat iarna, procesul exprimat prin prezent implică simultaneitatea proces-enunț; aceeași comunicare, realizată vara, încetează de a implica simultaneitatea, trăsătura simultaneitate devine, în asemenea cazuri, facultativă). Compatibilitatea prezentului cu „simultaneitate" și „atemporalitate" a făcut să fie considerat un timp „neutru", termen nemarcat în opozițiile temporale. Din aceste particularități ale semanticii prezentului decurge un anumit grad de disponibilitate combinatorie; formele de prezent pot apărea (și apar, în limba vorbită mai ales, deosebit de frecvent) în locul viitorului: *Meciul* are *loc mîine.*, de exemplu, și în locul trecutului: *Chopin* **moare** *în anul..., Cînd s-a înlunecat,* **vine** *zmeul și...*[2] (Se întîlnește și fenomenul opus al întrebuințării trecutului în locul prezentului: **Am plecat,** *nu mai stau nici o clipă.*)

3.2.3.6. Domeniul nonsimultaneității se divide în două zone caracterizate pozitiv sau negativ sub aspectul trăsăturii „posterioritate" și organizate simetric, pînă la un punct, prin intervenția trăsăturii „anterioritate II".

Timpurile **viitor** și **viitor anterior** permit o eșalonare a proceselor situate d u p ă momentul expunerii; utilizarea viitorului anterior presupune, de regulă, prezența în comunicare a unui viitor care constituie reperul prin intermediul căruia se situează procesul față de momentul enunțării (cf. *Voi fi bătrîn și singur,* **vei fi murit** *demult.*).

Zona de conținut caracterizată prin „ — posterioritate" se organizează în două nivele în virtutea trăsăturii „anterioritate II", care opune **mai mult ca perfectul** celorlalte timpuri ale trecutului: ca și în cazul viitorului anterior, folosirea mai mult ca perfectului presupune, în general, prezența unui alt timp (de obicei trecut) servind ca intermediar în stabilirea raportului dintre proces și momentul enunțării (cf. *Cînd s-a întors, focul* se **stinsese**.).

3.2.3.7. Trăsătura „perfectivitate" opune imperfectul perfectului simplu și compus.

Caracterizat negativ sub aspectul trăsăturii „perfectivitate", **imperfectul** exprimă durata, un proces nedesăvîrșit, într-un moment anterior enunțării

---

[1] Numit „prezent gnomic" (prezentul cunoașterii).

[2] Prezentul folosit în locul trecutului e menționat, de obicei, ca „prezent istoric", „prezent dramatic" sau „narativ"; prima denumire are în vedere apartenența procesului la trecut, celelalte, utilizarea în narațiune sau efectul stilistic realizat. În situații ca cea din primul exemplu (*Chopin moare în anul ..., „Luceafărul" apare în ...* etc.) avem a face cu procese anterioare momentului expunerii, dar care, ca „fapte ale cunoașterii", au căpătat un caracter de permanență, ceea ce le apropie de „prezentul gnomic".

(Lucra *fără odihnă.*), sau iterația (Bătea *mingea ore în șir.*), în funcție de valoarea aspectuală proprie sensului lexical al verbului (*a lucra* este durativ, *a bate*, cu sensul „a lovi", este momentan). Imperfectul verbelor momentane poate exprima uneori și caracterul iminent al unei acțiuni: *Deodată toată lumea a tăcut.* Începea *spectacolul.* sau *Boala lui a durat ani. Acum* murea.

Sensul „nonperfectiv" al imperfectului face să fie timpul descrierilor în trecut: *Zarea* se întindea *largă. Deasupra noastră stelele* sclipeau, *în vale* se auzea *izvorul...*, al concomitenței cu alte procese în trecut: Era *un copil cînd a plecat.*

3.2.3.8. Perfectul simplu și perfectul compus se definesc (în limba literară) prin aceleași trăsături: „— simultaneitate", „— posterioritate", „— anterioritate II", „+ perfectivitate". Aceste două timpuri, sinonime în aspectul l i t e r a r al limbii contemporane, se deosebesc ca întrebuințare: *perfectul simplu* aparține variantei s c r i s e și este întrebuințat în n a r a ț i u n e; în comunicarea orală (sau scrisă, atunci cînd reproduce limba vorbită, în dialog, de exemplu) se recurge la *perfectul compus.*

3.3.0. Majoritatea covîrșitoare a verbelor românești realizează totalitatea de valori a categoriilor gramaticale proprii acestei părți de vorbire. În aceste condiții, verbele prezintă o paradigmă flexionară completă.

3.3.1. Mult mai puțin numeroase sînt verbele cu paradigmă incompletă, d e f e c t i v ă. Caracterul defectiv al flexiunii verbelor se manifestă în raport cu diferite categorii gramaticale: există verbe **defective** în ce privește numărul și persoana, timpul sau modul.

3.3.2. Categoria cea mai bogată de verbe defective o constituie verbele *unipersonale*, verbele cu flexiune incompletă sub aspectul n u m ă r u l u i și al p e r s o a n e i. Flexiunea verbelor unipersonale nu cuprinde decît forme de pers. a III-a singular (uneori, și plural) la diversele moduri și timpuri.

Unipersonale sînt verbele *a ploua, a tuna, a fulgera*, utilizate numai la singular, dar și *a gîgîi, a măcăi, a durea, a rezulta*, care au forme de persoana a III-a singular și plural. Cele dintîi, ca și *a păsa (Îi pasă de toate.)* sînt *unipersonale impersonale* (v. 3.0.2), neadmițînd construcția cu un nominativ subiect; celelalte, deși unipersonale, pot avea subiect: *Îl dor dinții.*, de exemplu. Tot unipersonale cu forme de singular și plural sînt și *a se cădea, a se cuveni*, verbe din a căror structură morfematică face parte, în calitate de component obligatoriu, *se* (v. 4.4.3.d). O largă categorie de unipersonale o constituie cele care nu admit ca subiect decît substantive în al căror conținut semantic apare trăsătura „inanimat": *a decurge, a rezulta, a reieși, a conține, a curge, a rezida* etc. sau trăsătura „nonpersonal": *a paște, a cloncăni, a zumzăi.*

În mod accidental, folosite cu sens mai mult sau mai puțin modificat, verbele obișnuit unipersonale pot fi folosite și la altă formă decît cea de persoana a III-a *(De ce tuni și fulgeri?, Voi nu cîntați, behăiți.* etc.).

În multe cazuri, folosirea unipersonală este corelată sistematic cu un sens diferit de cel cu care este întrebuințat verbul cu paradigmă completă — comp.:

I-a ajuns *pîinea.*	**Ai ajuns** *acasă.*
I-au ajuns *proviziile.*	**Ați ajuns** *ingineri.*
I-a ajuns *că a întîrziat.*	
Era *să plecăm.*	**Erați** *copii.*
Rămîne *să stabilim.*	**Rămîn** *la voi.*

Unipersonal este și verbul *a trebui*, folosit ca verb predicativ (cu subiect substantiv sau pronume), dar și asociat cu un verb la conjunctiv: *trebuie să plec (să pleci, să plece)* etc. În această ultimă situație, *a trebui* tinde să distingă persoanele și numărul, mai ales la imperfect (*ei trebuiau să plece, trebuiam să plecăm* etc.), și, uneori, și la alte timpuri și moduri, fapt care a fost invocat în susținerea caracterului de semiauxiliar de mod al verbului[1]. Un proces asemănător se constată în legătură cu *a fi*, care, unipersonal cînd este utilizat în exprimarea modalității, tinde să fie folosit și cu alte forme decît cea de pers. a III-a, comp.: *era să cad (cazi, cădem)* și *eram să cad, erai să cazi* etc.

3.3.3. Defective în ce privește m o d u l sînt verbele *a putea, a plăcea* (intranzitiv), *a trebui, a vrea* etc., care (din cauza sensului lor modal) nu au imperativ. Puțin numeroase sînt și verbele defective în ce privește categoria de t i m p: astfel *a (se) detraca* se întrebuințează numai la timpurile compuse cu participiul, pe cînd altor verbe, ca *a desfide, a rezida*, care au prezent, imperfect etc., le lipsesc tocmai timpurile a căror structură cuprinde participiul[2].

3.3.4. Cînd din diverse motive „paradigma" unui verb ajunge să se reducă la o unică formă, e greu să mai considerăm că avem a face cu un verb. Acesta este, de exemplu, cazul verbului *vado, -ere*, moștenit din latină, care nu se mai păstrează însă astăzi, cel puțin în limba literară, decît sub o unică formă: *va*, în expresia *mai va*.

FLEXIUNEA VERBULUI

3.4.0. În ce privește sistemul verbal românesc, operația de segmentare ridică, pe lîngă unele dificultăți comune și celorlalte părți de vorbire flexibile discutate, și unele probleme specifice.

3.4.1. O situație susceptibilă de două soluții prezintă analiza formelor de p e r f e c t s i m p l u și p a r t i c i p i u. Segmentarea acestor forme este pentru cele mai multe verbe foarte simplă, permițînd degajarea terminațiilor *-ai, ași* etc., *-ii, iși* etc., *-îi, își* etc., *-ui, -uși* etc., pentru perfectul simplu, și *-at, -it, -ît, -ut* pentru participiu.

În cazul unui grup restrîns de verbe însă, perfectul simplu și participiul au o structură fonică diferită: e vorba de o parte din verbele cu *-e*, ca terminație de infinitiv, care prezintă forme de perfect și participiu ca: *dusei* etc., *dus, arsei* etc., *ars, prinsei..., prins*.

Compararea formelor de perfect și de participiu ale acestor verbe permite analiza lor în două feluri:

Perfect simplu:	(a)	*du-se-i*	sau	(b)	*dus-e-i*
		du-se-și			*dus-e-și*
		etc.			etc.
Participiu:		*du-s*			*dus-ø*

[1] cf. Valeria G u ț u R o m a l o, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, I. București, 1956, p. 69–70.

[2] cf. Ana C a n a r a c h e, *Verbe defective în limba română*, în LR, 1960, nr. 5, p. 10–20.

Din aceste două soluții posibile mai avantajoasă este segmentarea de tip (a), deși dintr-un anumit punct de vedere — al lungimii secvenței fonice care reprezintă radicalul — mai potrivită ar fi analiza (b): *duc-* și *duč-*, care apar în formele de prezent, imperfect etc., au structura fonetică CVC-, ca și *dus*. Segmentarea (a), deși are dezavantajul de a avea ca rezultat diferențierea structurii fonice a radicalului în cursul paradigmei (CVC: *duc-*, *duč-*/ CV: *du-*), permite însă o descriere mai economică.

Acest lucru devine evident dacă atragem în discuție verbe cu perfectul simplu în *-se*, care au însă participiul terminat în *-t*: *frînge*, *frînt*; *fierbe*, *fiert*. Analiza de tip (b), aplicată acestor verbe (deci *frîns-ei* etc., *frînt-ø*), ar complica sistemul de alternanțe consonantice și ar duce la mărirea numărului de radicale: *frîng-*, *frînğ-*, *frîns-*, *frînt-*; *fierb*, *fiarb-*, *fiers-*, *fiert*. Din celălalt mod de segmentare rezultă numai *frîng-*, *frînğ-*, *frîn-*; *fierb-*, *fiarb-*, *fier-*.

Opțiunea este de altfel confirmată și de singurul verb din această categorie care are o paradigmă clară, păstrînd tot timpul un radical constant, verbul *a rupe*. Formele de perfect simplu și de participiu ale acestui verb impun analiza *rup-sei* etc., *rup-t*, care corespunde modalității de segmentare (a). Generalizarea acestui mod de analiză la toate verbele din această categorie are următoarele avantaje: (1) uniformizează inventarul de flective extinzînd pentru toate verbele din limba română flective de participiu pozitive și evită sufixul participial ø, la care duce analiza de tip (b); 2) reduce variațiile radicalului prin delimitarea unui radical comun în formele de perfect simplu și participiu în cazul unor verbe: *frîn-se-i*, *frîn-t*; *ar-se-i*, *ar-s*; *cop-se-i*, *cop-t*, a unui radical comun perfectului simplu, participiului și imperativului, în altele: *du-se-i*, *du-s*, *du!*; *zi-se-i*, *zi-s*, *zi!*; (3) permite pentru multe verbe din această categorie o mai simplă descriere a raporturilor dintre radicalul de perfect simplu și participiu, pe de o parte, și celelalte variante ale radicalului, pe de alta. Radicalul participiului și al perfectului simplu se caracterizează față de radicalul celorlalte forme, pentru majoritatea verbelor din această categorie, prin o m i t e r e a elementului consonantic final: *duc-*, *duč-* / *du-*; *ard-*, *arz-* / *ar-*; *frîng-*, *frînğ-* / *frîn-* etc.[1], pe cînd radicalele rezultate din analiza (b) ar trebui descrise indicîndu-se diferitele modificări consonantice, cum ar fi, de exemplu:

$$-ng(\check{g}) \left\langle \begin{matrix} ns \\ nt \end{matrix} \right. : \textit{frîng-, frînğ-, frîns-, frînt-}; \quad -rb \left\langle \begin{matrix} rs \\ rt \end{matrix} \right. : \textit{fierb-, fiers-, fiert-} \text{ etc.}$$

Segmentarea de tip (a) a formelor de perfect simplu permite detașarea în cadrul terminației a unui sufix *-se*, ceea ce corespunde situației moștenite din latină.

3.4.2. Din punctul de vedere al f l e c t i v e l o r, paradigma verbală românească prezintă zone în care segmentarea este clară și neechivocă și, dimpotrivă, zone susceptibile de mai multe interpretări, deci de mai multe analize.

3.4.3. Printre formele în care flectivul are o structură morfemică clară se numără:

---

[1] Această modalitate de analiză este susținută cu argumente istorice de D. I r i m i a, *op. cit.*, p. 36, și adoptată de Gr. B r â n c u ș, în *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1978, p. 38.

(1) Paradigma imperfectului, ale cărui forme permit degajarea, în cadrul flectivului cu care este asociat radicalul, a unui element constant, pe care îl găsim, în exact aceeași realizare, în toate cele 6 forme (pe care, avînd în vedere tocmai această caracteristică, îl putem considera sufixul-marcă a timpului), și a unui element variabil exprimînd persoana și numărul, deci o desinență:

af-lá-m	*cobor-á-m*	*rup-eá-m*
af-lá-i	*cobor-á-i*	*rup-eá-i*
af-lá-ø	*cobor-á-ø*	*rup-eá-ø*
etc.	etc.	etc.

(2) Paradigma perfectului simplu cuprinde, de asemenea, pentru cea mai mare parte a verbelor românești, forme cu flectiv clar structurat binar, deci analizabil, ca și în formele de imperfect, în sufix și desinență:

cobor-î-i	*încep-ú-i*	*ven-í-i*
cobor-î-și	*încep-ú-și*	*ven-í-și*
cobor-î-ø	*încep-ú-ø*	*ven-í-ø*
etc.	etc.	etc.

3.4.4. În afară însă de situațiile în care flectivul are o structură morfemică clară, în cazul unui mare număr de verbe, flectivul se pretează la diverse modalități de analiză:

(1) O structură dificilă prezintă perfectul simplu al verbelor în *-a*, a cărui paradigmă cuprinde, pe lîngă 5 forme în care flectivul are o structură perfect analogă cu cea a flectivelor de perfect simplu constatate la celelalte categorii de verbe — deci sufix + desinență: 1. *afl-á-i*, 2. *afl-á-și*, 4. *afl-á-răm*, 5. *afl-á-răți*, 6. *afl-á-ră* —, și o formă în care radicalului îi este asociată terminația *-ắ*: *afl-ắ*. Această terminație derutează, deoarece, deși fiind reprezentată printr-un element fonic unic, deci fiind neanalizabilă, este diferită de elementul sufixal degajat în celelalte 5 forme: o formă ca *afl-ắ* poate fi interpretată, cel puțin la prima vedere, ca avînd fie structura: *R* + ø + *ắ* (în acest caz elementul *-ắ* este considerat desinență, deci aparținînd seriei *-i*, *-și* etc.), fie structura *R* + *ắ* + ø (în această interpretare *-ắ-* reprezintă sufixul).

Considerăm mai adecvată a doua interpretare, pentru că: (a) forma de pers. a III-a singular a tuturor celorlalte categorii de verbe este caracterizată printr-o desinență -ø și (b) *-ắ* este accentuat, ca și *-a-* din celelalte forme de perfect simplu[1].

Acest mod de segmentare impune recunoașterea unui sufix variabil de perfect simplu [*-á* ~ *ắ-*] la această categorie de verbe.

(2) O dificultate de alt tip apare în analiza formelor de mai mult ca perfect. Flectivele acestor forme permit degajarea, fără echivoc, a unei desinențe precedate de un segment sufixal constant în tot cursul paradigmei acestui timp. Secvența fonică ce reprezintă acest segment sufixal coincide însă în partea sa inițială, la toate verbele, cu sufixul de perfect simplu: *încep*-u-i / *încep*-use-m, *cobor*-î-i / *cobor*-îse-m, *ven*-i-i /*ven*-ise-m, *zi*-se-i/ *zi*-sese-m, *afl*-a-i / *afl*-ase-m etc. Această particularitate, mai ales că omonimiile au o importanță deosebită în clasificările morfologice, justifică considerarea elementului sufixal ca fiind alcătuit din două sufixe: un sufix omofon cu cel

[1] Gr. Brâncuș, *lucr. cit.*, p. 36, adaugă, în favoarea acestui mod de interpretare, argumente oferite de istoria perfectului simplu.

care apare în formele de perfect simplu, caracterizat distribuțional prin combinarea cu sufixul *-se-*, și un sufix *-se-* specific mai mult ca perfectului (și diferit de *-se-* care apare în formele de perfect simplu al unor verbe în *-e*), caracterizat distribuțional prin posibilitatea de a se combina cu sufixele *-u-*, *-i-*, *-a-* etc. și cu o anumită serie de desinențe: *-m*, *-și* etc.

(3) Perfect analogă este situația formelor de p a r t i c i p i u ale celor mai multe verbe românești: participii de tipul *cîntat, coborît, venit, început* permit degajarea unor flective cuprinzînd două afixe: *-a + t*, *-î + t*, *-i + t*, *-u + t*.

(4) Structura binară a flectivelor acestei categorii de participii impune o analiză similară în cazul unor participii ca *rupt, prins*, deci: *rup-ø + t*; *prin-ø + s*.

(5) Alte probleme pune analiza flectivelor de p r e z e n t i n d i c a t i v și c o n j u n c t i v.

Examinarea unor paradigme de tipul:

aflu	*cobor*	*rup*
afli	*cobori*	*rupi*
află	*coboară*	*rupe*
aflăm	*coborîm*	*rupem*
aflați	*coborîți*	*rupeți*
află	*coboară*	*rup*

pare să justifice degajarea unor flective desinențiale neanalizabile: *-u*, *-i*, *-ă*, *-ăm*, *-ați*, *-ă*; *-ø*, *-i*, *-ă*, *-îm*, *-îți*, *-ă*; *-ø*, *-i*, *-e*, *-em*, *-ați*, *-ø* etc.

Posibilitatea de a substitui în flectivele de persoana I și a II-a plural primul membru al secvenței fonice prin alte elemente morfematice, prin *-a-*, sufix al imperfectului, de exemplu: *aflăm* / *aflám*, *coborîm* | *coborám*, sau cu sufixele perfectului simplu: *aflárăm*, *hotărîrăm*, justifică segmentarea acestor flective în două unități morfematice: *-ă-(-á-)*, *-î-*, *-i-* etc. și *-m*, *-ți*.

Elementele finale *-m*, *-ți* au caracter desinențial clar.

Mai puțin evidentă este calitatea unității morfematice care precedă aceste desinențe. Vocala care apare între radicalul verbal și desinențele de pers. I și a II-a plural a fost considerată, atunci cînd flectivul era analizat, vocală caracteristică[1] sau sufix[2]. Faptul că vocala în discuție poate fi comutată cu un sufix, precum și omonimia acestui element cu sufixele ocurente în alte forme verbale justifică considerarea lui ca s u f i x.

Admițînd structura R[3] + SA + *d* pentru formele A_4, A_5, sîntem obligați să analizăm în același mod formele A_1, A_2, A_3 și A_6, deci R + SA + *d*, în care SA = *-ø-* (de exemplu: *afl-ø-u*, *afl-ø-i*, *afl-ă-m*, *afl-a-ți* etc.).

Paradigma de prezent este deci caracterizată printr-un sufix v a r i a b i l care cunoaște în mai multe forme o realizare *-ø-*.

(6) Flectivul formelor A_1, A_2, A_3 și A_6 poate fi reprezentat și prin secvențe fonice mai lungi decît cele înregistrate mai înainte:

lucr-ez	*răp-esc*
lucr-ezi	*răp-ești*
lucr-ează	*răp-ește*
etc.	etc.

[1] cf. acad. Al. G r a u r, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, 1957, p. 15.
[2] *Gramatica* (1963), I, p. 252.
[3] În expunerea care urmează: R = radical, SA = sufix de prezent, *d* = desinență; A = prezent, A_1 = prezent pers. I sg., A_2 = prezent pers. II sg. etc.

Aceste secvențe fonice au fost considerate ca reprezentînd desinențe neanalizabile sau ca fiind constituite din două unități : un sufix *-ez-*, *-esc-* și o desinență : *-ø*, *-i*, *-ă* etc. Această a doua soluție se bazează de obicei pe considerente de ordin etimologic.

Distribuțional, flectivele în discuție nu pot fi considerate unități morfematice analizabile, deoarece formele A_1, A_2, A_3 și A_6 de acest tip se opun între ele în virtutea părții finale, care coincide perfect cu desinențele degajate în formele de prezent ale verbelor cu o realizare *-ø-* a sufixului de prezent, adică :

lucr-ez-ø	ca și	*așez-ø-ø*
lucr-ez-i		*așez-ø-i*
lucr-eaz-ă		*așaz-ø-ă*.

Ca atare, flectivele de acest fel pot fi analizate într-un element morfemic *-ez-* (respectiv *-esc-* sau *-ăsc-*) și o desinență, iar aceste elemente, care caracterizează anumite forme de prezent, pot fi considerate r e a l i z ă r i ale s u f i x u l u i de prezent (ca și *-a* ~ *ă-*, *-i-* etc.).

(7) O problemă specifică de analiză pun și formele de plural ale p e r f e c t u l u i s i m p l u și ale m a i m u l t c a p e r f e c t u l u i.

Flectivul acestor forme verbale cuprinde un element sufixal — vezi (1) și (2) — și un segment desinențial *-răm*, *-răți*, *-ră*, specific formelor de plural ale celor două timpuri. Aceste segmente desinențiale prezintă o parte inițială comună *-ră-* și o parte finală, identică cu desinențele *-m*, *-ți*, *-ø*, care marchează pers. I, a II-a și a III-a plural, în paradigma altor timpuri (cf., de exemplu : *încep-e-m*, *încep-e-ți*, *încep-e-ø* ; *încep-ea-m*, *încep-ea-ți* etc.).

Dacă la această constatare adăugăm faptul că pentru unii vorbitori de limba română elementele desinențiale în discuție sînt în raport de variație liberă cu desinențele *-m*, *-ți* și *-ø*, în cadrul formelor de mai mult ca perfect (*găsise-m*, *găsise-ți*, *găsise-ø*, față de *găsise-răm*, *găsise-răți*, *găsise-ră*), putem analiza elementele *-răm* etc. în două componente, *-ră-* și *-m* etc., prima marcînd pluralul în opoziție cu singularul.

În acest mod, în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect, categoria numărului capătă o d u b l ă e x p r i m a r e.

Faptul că pentru vorbitorii limbii române actuale *-ră* reprezintă o marcă de plural neutră în ce privește persoana este dovedit, între altele, de utilizarea acestui element *-ră* în unele graiuri populare pentru a rezolva omonimia supărătoare dintre anumite forme de perfect compus. Se înregistrează *(noi) am venitără* — față de *(eu) am venit*, *(ei) a venitără* — față de *(el) a venit*, în care persoana e marcată prin elementul mobil, iar numărul este exprimat prin prezența sau absența acestui *-ră*.

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA VERBALĂ

3.5.0. Accentul caracterizează g l o b a l forma verbală fiind plasat fie pe radical, fie pe flectiv. Poziția accentului, și ca atare structura tonică a unei forme verbale, rămîne constantă — în anumite limite —, indiferent de realizarea morfematică concretă. Astfel, pentru un mare număr de verbe, per-

soana a III-a sing. a indicativului prezent se caracterizează printr-un flectiv neaccentuat, indiferent de faptul că acest flectiv este *-ă* sau *-e* (*cînt-ă*, *mérg-e*, *véd-e* etc.).

3.5.1. Flexiunea verbelor românești se caracterizează sub aspectul accentuării prin m o b i l i t a t e a accentului. Accentul oscilează în cursul paradigmei între radical și flectiv. Deplasarea se produce în raport cu diferitele categorii gramaticale realizate în flexiune, deci în raport cu numărul, persoana, timpul și modul, fără însă ca orice modificare de categorie gramaticală să antreneze schimbarea locului accentului. Astfel, trecerea de la o anumită persoană la alta, în cadrul prezentului (sau al perfectului simplu), antrenează schimbarea locului accentului: *(noi) cîntắm*, dar *(ei) cíntă*, pe cînd aceeași modificare de persoană asociată altui timp — imperfectului, de exemplu — nu presupune deplasarea accentului: *(noi) cîntám*, *(ei) cîntáu*.

Poziția accentului variază în limba noastră și de la un grup de verbe la altul, așa încît aceeași zonă a paradigmei poate prezenta, cum vom vedea din descriere, mai multe tipuri de structuri tonice, fiecare caracterizînd o anumită clasă de verbe.

Paradigma verbală cuprinde în limba română forme sintetice, asociind radicalului anumite afixe fixe și forme cu afix mobil. Deoarece în structura formelor cu afix mobil acesta este obligatoriu asociat cu o componentă identică cu una din formele sintetice și deoarece aceasta este purtătoarea accentului în forma cu afix mobil, în descrierea care urmează avem în vedere numai formele sintetice.

3.5.2. Distingînd în cadrul oricărei forme verbale sintetice două părți: radicalul (R), care e întotdeauna realizat pozitiv, și terminația (T), care poate fi realizată pozitiv sau reprezentată prin zero, constatăm, urmărind diferitele zone ale paradigmei, următoarele tipuri accentuale:

3.5.2.1. P r e z e n t u l are o structură accentuală comună pentru indicativ, conjunctiv și imperativ (pers. a II-a sing. și pl.), realizată în trei modalități diferite:

(A) ŔT
ŔT
ŔT
RT́
RT́
ŔT

(B) ŔT

(C) RT́

Grupul (A) cuprinde verbele terminate la infinitiv în *-a*,[1] în *-ea*, în *-i* și în *-î*. Grupul (B) este reprezentat de verbele în *-e*, iar în grupul (C) intră verbele în *-a(-ez)*, *-i(-esc)* și *-î(-ăsc)*.

În vorbirea multor români, modalitatea (B) de accentuare tinde să dispară în urma extinderii modalității (A) — verbe ca *(fác, fáci, fáce), fácem, fáceți (fác)* se accentuează curent *(fác, fáci, fáce) făcém, făcéți (fác)*, ca și *cínt cínți, cíntă, cîntắm, cîntáți, cíntă*. Fenomenul e rezultatul unei analogii explicabile prin numărul ridicat și frecvența mare a verbelor cu prezent de structură accentuală (A).

---

[1] Formulări de tipul „verbe în *-a*", „verbe în *-î*" etc. au în vedere clasa verbelor cu *-a*, *-î* etc. ca terminații de infinitiv; formulări ca „verbe în *-a (-ez)*", „verbe în *-î (-ăsc)*" etc. au în vedere verbele cu „prezent slab", adică verbele cu infinitivul terminat în *-a*, *-î* etc. și cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate cele 6 forme (vezi 3.4.4.).

3.5.2.2. I m p e r f e c t u l cunoaște un singur tip accentual : RT́ pentru toate formele și toate verbele, fără excepție : *cîntám*, *venеám* etc.

3.5.2.3. O situație perfect identică prezintă m a i m u l t c a p e r f e c t u l, caracterizat, ca și imperfectul, prin structura accentuală RT́ : *cîntásem*, *venísem* etc.

3.5.2.4. P e r f e c t u l s i m p l u prezintă în schimb două tipuri accentuale :

Un tip cu *status accentual* constant și un al doilea, cu *accent variabil*. Deci :

(A′) RT́ (B′) RT́
RT́
ŔT
RT́
RT́
ŔT

Deplasarea accentului caracteristică pentru tipul (B′) poate fi pusă în legătură cu categoria persoanei, persoana a III-a, singular și plural, fiind accentuată pe radical, spre deosebire de celelalte forme, de persoana I și a II-a, accentuate pe terminație. În acest tip, mult mai puțin numeros decît celelalte, se încadrează verbele cu sufix *-se-* de perfect simplu, deci o parte din verbele în *-e*. Toate celelalte verbe reprezintă tipul (A′).

Vorbitorii de limbă literară, în vorbirea cărora perfectul simplu este foarte puțin frecvent, extind accentuarea ŔT la toate formele de plural, așa încît se produce modificarea :

(B′) RT́ *ziséi* devine RT́ *ziséi*
RT́ *ziséși* RT́ *ziséși*
ŔT *zíse* ŔT *zíse*
RT́ *ziserăm* ŔT *zíserăm*
RT́ *ziserăți* ŔT *zíserăți*
ŔT *zíseră* ŔT *zíseră*

în urma căreia numărul formelor accentuate pe radical crește de la 2 la 4. Astfel (B′) se diferențiază și mai mult de (A′).

Deoarece la unii vorbitori această schimbare de accentuare nu cuprinde *toate* verbele caracterizate prin (B′), în vorbirea unor români perfectul simplu se realizează în trei structuri accentuale : (A′), (B′) și (C′) derivat din (B′).

3.5.2.5. Dintre modurile nepersonale, *gerunziul* cunoaște o structură accentuală unică ŔT, comună tuturor verbelor (*cîntînd*, *văzînd*, *mergînd*, *venind*, *coborînd* etc.).

3.5.2.6. La *infinitiv* distingem din punctul de vedere al locului accentului două tipuri de structuri, și anume :

(A″) RT́ (B″) ŔT

(B″) caracterizează verbele în *-e* (*a prinde*, *a țese*), iar (A″) toate celelalte verbe (*a cîntá*, *a vedeá*, *a fugi*, *a coborî* etc.).

3.5.2.7. P a r t i c i p i u l prezintă două modalități accentuale :

(A‴) RT́ (B‴) ŔT

(B‴) se realizează în cazul verbelor în *-e* avînd flectiv participial nesilabic *s-* sau *-t* (*prins*, *fript* etc.), pe cînd structura accentuală (A‴) este comună

participiilor tuturor celorlalte verbe: *cîntát, văzút, începút, venít, coborít* etc. Verbele din grupul (B‴) coincid cu cele din (B′), după cum participiul de tip accentual (A‴) aparține verbelor care la perfect simplu au structura tonică reprezentată prin (A′); cele două clasificări se suprapun deci și putem să reunim rezultatele lor: (A′) și (B′) *se caracterizează prin anumite structuri accentuale ale perfectului și participiului*.

3.5.3. Deoarece structura accentuală nu este comună pentru toate verbele, în unele zone ale paradigmei fiind posibile două și chiar trei modalități accentuale caracterizînd diferite grupe de verbe, verbele din limba română se pot grupa pe baza acestor particularități de accentuare.

Dacă avem deci în vedere zonele diferențiate din punctul de vedere al accentuării: p r e z e n t u l, i n f i n i t i v u l, p e r f e c t u l s i m p l u și p a r t i c i p i u l, obținem, ținînd seama de variațiile de accentuare ale paradigmei, următorul tabel:

Prezent	A	B	C
Infinitiv	A″	B″	
Perfect simplu Participiu	A′	B′	

Dacă raportăm aceste tipuri la grupele de verbe pe care le caracterizează, constatăm că (B) și (B″) privesc același grup de verbe, și anume verbele în *-e*, iar (B′) caracterizează o parte din același grup. Situația lui (B′) obligă la distingerea, în cadrul verbelor în *-e*, a două grupuri: fie, provizoriu, $-e_1$ și $-e_2$.

În ce privește ceilalți termeni ai tabelului, constatăm următoarele raporturi:

(A′) caracterizează grupul cel mai larg: toate verbele exceptînd grupul simbolizat mai sus prin $-e_2$ (caracterizat prin (B′)).

(A″) privește un grup mai restrîns, deoarece (B″) include atît grupul $-e_2$, cît și $-e_1$. Pe de altă parte, (A″) include atît grupul caracterizat prin (A), cît și grupul de verbe caracterizat prin (C). Aceste raporturi de incluziune pot fi reprezentate în felul următor:

Prezent	A	C	B
Infinitiv	A″		B″
Perfect/Participiu	A′		B′

Raporturile stabilite ne obligă să distingem în limba română, pe baza caracteristicilor accentuale ale paradigmei, patru clase de verbe, și anume:

clasa I — cuprinzînd verbele în *-a, -î, -i, -ea*, caracterizate accentual prin (A), (A″) și (A′);

clasa a II-a — cuprinzînd verbele în *-a (-ez), -i(-esc)* și *-î(-ăsc)*, caracterizate prin (C), (A″) și (A′);

clasa a III-a — cuprinzînd verbele în $-e_1$, caracterizate prin (B), (B″) și (A′);

clasa a IV-a — cuprinzînd verbele în $-e_2$, caracterizate prin (B), (B″) și (B′).

3.5.4.0. În expunerea anterioară radicalul și terminația au fost considerate global, nediferențiat, ca și cînd ar reprezenta unități monosilabice. În realitate, ele variază ca lungime fonetică de la o formă la alta: radicalul are, în cazul

celor mai multe verbe, o lungime care variază între 1 și 3 silabe, iar terminația între 0 și 3 silabe.

3.5.4.1. În cazul în care cele două componente morfologice, radicalul sau terminația sînt reprezentate prin mai mult decît o silabă, teoretic, oricare din aceste silabe poate fi accentuată. Ca atare, în formele cu r a d i c a l a c c e n t u a t, atunci cînd radicalul este format din trei silabe, fie : 3—2—1, oricare din aceste silabe ar putea fi accentuată. Deci putem avea, în principiu, radicale cu structuri accentuale de tipul 3—2—1́, 3—2́—1 sau 3́—2—1. Din aceste trei posibilități nu se realizează, în cele mai multe cazuri, decît structurile 3—2—1́ *(a executa, a înțelege)* și 3—2́—1 *(a adăuga, a contribui)*. În schimb, în cazul verbelor cu radical bisilabic sînt reprezentate ambele structuri accentuale posibile : atît 2—1́, cît și 2́—1 *(a apăra, a lăuda, a șovăi)*. Verbele cu radical de tipul 2—1́ *(a aduna, a conduce, a coborî, a împărți* etc.) sînt mult mai frecvente[1].

În formele în care este accentuat radicalul, accentul marchează întotdeauna aceeași silabă a radicalului. Accentul nu se deplasează deci de pe o silabă pe alta a radicalului.

3.5.5. Terminațiile formelor verbului românesc variază din punctul de vedere al componenței și sînt reprezentate prin structuri silabice între 0 și 3 silabe.

Zero silabic poate reprezenta un zero absolut, deci absența oricărui sunet (ca la pers. I a prezentului indicativ, *cînt*, de exemplu), sau o terminație consonantică, fără suport vocalic (cf. participiul : *prins, fript* etc.).

Terminațiile cele mai scurte (silabic) apar la participiu, la prezent, imperfect, la gerunziu și infinitiv, cele mai lungi la mai mult ca perfect. Perfectul simplu ocupă din acest punct de vedere o poziție intermediară.

Terminațiile mono-, bi- și trisilabice pot fi accentuate sau atone. Cînd sînt accentuate, terminațiile bi- și trisilabice sînt întotdeauna accentuate pe silaba cea mai apropiată de radical, au deci structura 1́—2(—3), *cînt-áse(răm),* de exemplu.

Se poate face deci observația generală că *în limba română orice terminație verbală accentuată, indiferent de lungimea ei, poartă întotdeauna accentul pe prima silabă, pe silaba care urmează imediat și nemijlocit radicalului.*

3.5.6. Deoarece lungimea radicalului verbal variază între 1 și 3 silabe, iar lungimea terminațiilor între 0 și 3 silabe, rezultă că formele pot fi reprezentate prin minimum 1 silabă și maximum 6.

Formele realizate fonetic printr-o singură silabă presupun obligatoriu un radical monosilabic și o terminație 0 sau o terminație nesilabică — așa sînt, de exemplu, formele *ar, ard, pus, ars* etc., forme de prezent sau participiu. Forme de șase silabe nu cuprind decît paradigmele verbelor cu radical trisilabic. Asemenea forme se realizează la mai mult ca perfect plural, unde apar terminațiile trisilabice — cf., de exemplu, *amenințáserăm, contribuíserăți, organizáseră, subliniáseră* etc., care au, toate, structura silabică :

$$\underbrace{3-2-1}_{R}\quad\underbrace{\acute{1}-2-3}_{T}$$

[1] cf. G u ț u R o m a l o (1968), p. 337–338, Anexa B.1 și B.2.

Asemenea forme verbale de lungime maximă, destul de puţin numeroase şi destul de puţin frecvente, reprezintă una din categoriile de cuvinte cu cea mai mare lungime în limba română: cuvintele româneşti nu depăşesc decît rar 6 silabe. Astfel *Constantinopolului* are 7 silabe, *internaţionale* etc. Forma unui verb derivat de tipul *naţionalizaseră* e alcătuit din 8 silabe.

Limitele de lungime ale formelor verbale sînt reprezentate de prezent (uneori participiu) ca minimă şi de mai mult ca perfect ca maximă. Această repartizare corespunde legii minimului efort, a economiei în limbă: prezentul reprezintă în limba română timpul cel mai frecvent folosit, pe cînd mai mult ca perfectul este timpul la care vorbitorii de limbă română recurg foarte rar[1]. E evident deci că e mai economic ca formele cele mai des folosite să fie cele mai scurte.

STRUCTURA FORMELOR VERBALE

3.6.0. Paradigma verbelor cuprinde în limba română forme sintetice şi forme cu afix mobil, raportul cantitativ fiind net favorabil acestora din urmă.

3.6.1. Seria formelor simple cuprinde: *prezentul indicativ, imperfectul, perfectul simplu, mai mult ca perfectul* şi *imperativul, gerunziul, participiul* şi *supinul*.

Toate aceste forme au structura: *radical* (R) + *element sufixal* (S) + *element desinenţial* (D).

Componentele menţionate se succed în ordinea în care le-am enumerat şi pot reprezenta, cum vom vedea, unităţi analizabile sau neanalizabile, pot fi deci constituite din unul sau mai multe unităţi morfemice.

3.6.1.1. Structura cea mai simplă apare în formele de **imperfect**, care pot fi, toate, analizate într-un radical, invariabil în paradigma acestui timp, un sufix şi o serie de desinenţe.

S u f i x u l de imperfect este invariabil: îl regăsim identic în toate formele acestui timp. El poate fi *-á-* sau *-eá-*. Primul sufix menţionat este comun verbelor în *-a (lucra, cînta)* şi în *-î (coboram)*. Sufixul *-eá-* se realizează în flexiunea verbelor în *-e (încep-ea)*, în *-ea (ved-ea-m)* şi în *-i (ven-ea-i)* şi poate fi realizat şi ca *-iá-* [-ja-]: *sui-ia* sau *-á- fugea* [fuğ-á], *făcea*[2].

D e s i n e n ţ e l e de la imperfect, comune tuturor verbelor, sînt:

-m, -i [-j], -ø, *-m*, *-ţi* [-ts[1]], *-u* [-w].

Exemple:	*cîntam*	*coboram*	*puteam*	*pierdeam*	*săream*	etc.
	cîntai	*coborai*	*puteai*	*pierdeai*	*săreai*	
	cînta	*cobora*	*putea*	*pierdea*	*sărea*	
	cîntam	*coboram*	*puteam*	*pierdeam*	*săream*	
	cîntaţi	*coboraţi*	*puteaţi*	*pierdeaţi*	*săreaţi*	
	cîntau	*coborau*	*puteau*	*pierdeau*	*săreau*	

Desinenţa comună *-m* determină omonimia formelor de pers. I singular şi plural: *(eu) lucram* = *(noi) lucram*.

---

[1] Poate la fel de rar ca la viitorul anterior şi perfectul condiţional şi conjunctiv.

[2] În cazul unor forme ca *apropia, îndoia*, degajarea sufixului (-a-) presupune segmentarea [apropij-a, indoj-a]. Analiza [apropi-ja], [îndo-ja] conduce la o variantă [-ja-] a acestui sufix. Într-o situaţie asemănătoare sînt şi alte forme ale acestor verbe (perfect simplu, prezent etc.).

3.6.1.2. O descriere mai complicată presupun formele de **perfect simplu**, care au în limba română o structură asemănătoare, cu deosebirea că elementul desinențial poate fi analizat în două componente.

S u f i x u l de perfect simplu — spre deosebire de cel de imperfect, totdeauna invariabil — are în paradigma unor verbe, a celor în *-a*, caracter *variabil*.

Sufixele de perfect simplu sînt:

-*í*-, pentru verbele în *-i*: *(el) coborî*

-*î*-, pentru verbele în *-î*: *(noi) venirăm*

-*ú*-, pentru verbele în *-ea*: *(el) putú* și pentru unele verbe în *-e*: *(voi) începúrăți*

-*se*-, pentru unele verbe în *-e*: *(el) merse*

-*á* ~ *ắ*-, pentru verbele în *-a*: *(eu) cîntái*, *(el) cîntắ*, care poate fi realizat ca *-uá* ~ *uắ*-: *continu*(u)*ái*, *contin*(u)*ắ*, și ca *-á* ~ *é*: *vegheai*, *veghe* ([vegáj], [vegé]).

Realizarea *-ă-* (*-é-* etc.) este specifică formei de pers. a III-a sing., iar cealaltă realizare a sufixului apare în restul formelor.

Pentru verbele în *-i* și în *-î* sufixul de perfect simplu este omonim cu cel de infinitiv; pentru cele în *-a*, omonimia privește numai una din realizările sufixului, cea care apare în mai multe forme.

D e s i n e n ț e l e, comune pentru toate verbele, sînt:

-ο + *i* [-j], ο + *și* [-ʃ[1]], -ο + ο, -*ră* + *m*, -*ră* + *ți* [-ts[1]], -*ră* + ο.

Exemple:				
	cîntai	*coborîi*	*putui*	*venii* etc.
	cîntași	*coborîși*	*putuși*	*veniși*
	cîntă	*coborî*	*putu*	*veni*
	cîntarăm	*coborîrăm*	*puturăm*	*venirăm*
	cîntarăți	*coborîrăți*	*puturăți*	*venirăți*
	cîntară	*coborîră*	*putură*	*veniră*

3.6.1.3. În formele de **mai mult ca perfect**, atît elementul desinențial, cît și cel sufixal permit analiza în două componente.

S u f i x u l care urmează imediat după radical este identic la toate verbele cu sufixul de perfect simplu și este invariabil. În paradigma verbelor în *-a*, omonimia privește numai una din realizările sufixului de perfect simplu, și anume pe cea mai extinsă: *cîntase*, *apropiase* etc. Sufixul al doilea, *-se-*, este c o m u n tuturor verbelor și i n v a r i a b i l (*lucrasem*, *veniseși*, *începuse*, *hotărîseră*, *arseseră*). Desinențele din paradigma mai mult ca perfectului sînt, de asemeni, cu o singură excepție — cea de pers. I sing. — identice cu cele de perfect simplu, și anume:

-ο + *m*, -ο + *și*, -ο + ο, -*ră* + *m*, -*ră* + *ți*, -*ră* + ο.

Exemple:					
	cîntasem	*coborîsem*	*putusem*	*venisem*	etc.
	cîntaseși	*coborîseși*	*putuseși*	*veniseși*	
	cîntase	*coborîse*	*putuse*	*venise*	
	cîntaserăm	*coborîserăm*	*putuserăm*	*veniserăm*	
	cîntaserăți	*coborîserăți*	*putuserăți*	*veniserăți*	
	cîntaseră	*coborîseră*	*putuseră*	*veniseră*	

În limba actuală se întrebuințează la plural, alături de formele care cuprind elementul desinențial *-ră*, și formele fără *-ră* (considerate „arhaice" în *Gramatica* (1963), I., p. 261, dar acceptate fără mențiune specială, împreună cu celelalte, în *DOOM*, p. XIX); formele cu *-ră* au o frecvență mai mare în limba literară.

Formele de imperfect, perfect simplu și mai mult ca perfect se caracterizează deci prin d e s i n e n ț e c o m u n e pentru toate verbele și mai mult sau mai puțin d i f e r i t e de la un timp la altul. Dimpotrivă, elementul sufixal, de asemeni diferit de la un timp la altul, v a r i a z ă și de la o categorie de verbe la alta.

3.6.1.4. Structura cea mai complexă o au, în cadrul formelor simple, cele **de prezent indicativ**, care se realizează atît prin s u f i x e, cît și prin d e s i n e n ț e diferite de la un grup de verbe la altul. Astfel:

Pentru s u f i x e l e de prezent indicativ este specific caracterul lor v a r i a b i l. Ele sînt:

-é∼ø-, pentru verbele în *-a*: *(noi) vedém, (ei) văd,*

-e∼ø-, pentru verbele în *-e*: *(noi) încépem, (ei) încep,*

-i∼ø-, pentru o parte din verbele în *-i*: *(noi) venim, (ei) vin,*

-î∼ø-, pentru o parte din verbele în *-î*: *(noi) coborîm, (ei) coboáră,*

-á∼*ắ*∼ø-, pentru o parte a verbelor în *-a*: *(voi) cîntáți, (noi) cîntắm, (eu) cînt.*

Prima realizare a sufixului caracterizează persoana a II-a plural, cea de a doua, persoana I plural, -ø-, pe toate celelalte.

Prezentul poate fi marcat și prin sufixe realizate pozitiv la toate persoanele. Așa sînt: *-á*∼*ắ*∼*éz*∼*eáz-*, pentru o parte a verbelor în *-a*: *(voi) lúcrați, (noi) lucrắm, (eu) lucréz, (el) lucreáză.* Realizările *-á-* și *-ắ-* sînt proprii formelor de persoana a II-a și I pl., *-éz-* apare la persoana I și a II-a sing., iar *-eáz-* la persoana a III-a singular și plural. Acest sufix poate fi realizat ca: *-á*∼*é*∼*éz*∼*áz-*: *(voi) vegheáți, (noi) veghém, (eu) veghéz, (ei) vegheáză* etc.

Alte sufixe realizate pozitiv în toate formele de prezent sînt:

-í∼*ésc*∼*éșt-*, pentru o parte din verbele în *-i*: *(noi) povestím, (voi) povestíți, (eu) povestésc, (tu) povestéști, (el) povestéște;*

-î∼*ắsc*∼*ắșt-*, pentru o parte din verbele în *-î*: *(noi) hotărîm, (eu) hotărắsc, (el) hotărắște.*

Realizările *-í-*, *-î-* apar în formele de pers. I și a II-a pl., realizările *-ésc-*, *ắsc-* în formele de pers. I sing. și a III-a pl., iar *-éșt-* și *-ắșt-*, în formele de pers. a II-a și a III-a sing.

D e s i n e n ț e l e de la prezentul indicativ se caracterizează de asemeni prin marea lor varietate, precum și prin prezența unor *omonimii* diferite de la o categorie de verbe la alta: astfel, pentru verbele în *-a*, în *-î* cu sufix -ø- la prezent, și pentru verbele în *-i* cu radical terminat în vocală și sufix -ø-, este specifică omonimia pers. a III-a sing. = pers. a III-a pl., celorlalte verbe le e proprie omonimia pers. I sing. = pers. a III-a pl.

Desinența de persoana I sing. poate fi:

- -ø, pentru marea majoritate a verbelor: *cînt, lucrez, fug, sui* etc.
- *-u* [-u], pentru verbele cu radical terminat într-un grup consonantic format dintr-o lichidă precedată de obicei de o consoană surdă: *umplu, aflu* sau un grup format din două lichide: *urlu*[1];
- *-u*[-w], după cîteva radicale monosilabice terminate în vocală: *scriu, dau, stau* și la verbe cu radical terminat în *-u* (*continuu*).
- *-i*[-j], după unele radicale terminate în *-i*: *sperii* etc.

Persoana a II-a singular poate fi marcată prin desinența:

---

[1] Excepție *(a)zvîrl* (de la *a (a)zvîrli*; varianta *(a)zvîrlu* este considerată neliterară (cf. DOOM).

-*i*, realizată ca [-ʲ] (*i* asilabic) pentru cele mai multe verbe (*cînți* etc.), ca [-i], în aceleași condiții în care la pers. I. sing. apare [-u]: *umbli*, sau ca [-j] la verbele la care la pers. I apare [-w] sau [-j]: *scrii*, *sperii*.

Desinența de pers. III-a sing. este -*ă*, pentru verbele în -*a* (realizată și ca -*wă* sau ca -*je*: *apropi*(i)e) și pentru unele verbe în -*î* (cele cu sufix de prezent cu realizare -ø- în această formă): *coboară*, *omoară*, precum și pentru cîteva verbe în -*i*: *oferă*, *suferă*, *(a)zvîrlă*.

Pentru toate celelalte verbe, desinența este -*e*: *poate*, *vede*, *alege*, *vine*, *povestește*, *hotărăște*, realizată și ca -*je*: *scri*(i)e, *ști*(i)e etc.

Desinența de pers. I pl. este -*m* pentru toate verbele.

Desinența de pers. a II-a pl. este -*ți* de asemeni pentru toate verbele.

Desinența de pers. a III-a pl. este omonimă, așa cum s-a arătat, cu desinența de pers. I sau a III-a sing.

Exemple:	*pot*	*încep*	*umplu*	*fug*	*cînt*	*aflu*
	poți	*începi*	*umpli*	*fugi*	*cînți*	*afli*
	poate	*începe*	*umple*	*fuge*	*cîntă*	*află*
	putem	*începem*	*umplem*	*fugim*	*cîntăm*	*aflăm*
	puteți	*începeți*	*umpleți*	*fugiți*	*cîntați*	*aflați*
	pot	*încep*	*umplu*	*fug*	*cîntă*	*află*

cobor	*lucrez*	*povestesc*	*hotărăsc*
cobori	*lucrezi*	*povestești*	*hotărăști*
coboară	*lucrează*	*povestește*	*hotărăște*
coborîm	*lucrăm*	*povestim*	*hotărîm*
coborîți	*lucrați*	*povestiți*	*hotărîți*
coboară	*lucrează*	*povestesc*	*hotărăsc*

În limba actuală, desinența [-w] pentru pers. I singular prezent se extinde la verbe ca *a apropia*, *a peria*, *a speria*, forme ca *apropiu*, *speriu* fiind folosite paralel sau în locul celor recomandate de normele literare — *(eu) apropii*, *sperii* etc.). Se diferențiază astfel pers. I de pers. a II-a singular. Dimpotrivă, la verbele cu radical terminat în -*u*, în forma de pers. I singular, desinența [-w] este concurată de [-j]; foarte frecvent este folosită, de pildă, forma *(eu) continui* (norma literară cere *continuu*).

3.6.1.5. O situație cu totul specială în cadrul formelor simple are imperativul afirmativ, a cărui paradigmă se reduce la două forme: pentru pers. a II-a sing. și pl., omonime, în cele mai multe cazuri, cu anumite forme ale prezentului indicativ.[1]

Ca și formele de prezent indicativ, cele de imperativ au structura:

R + S + D.

S u f i x u l de imperativ e totdeauna identic cu cel de prezent indicativ; de asemeni, totdeauna omonime sînt d e s i n e n ț e l e de pers. a II-a pl. a celor două paradigme: *cîntați!* = *cîntați*, *veniți!* = *veniți*, *ședeți!* = *ședeți* etc.

D e s i n e n ț a de pers. a II-a sing. este omonimă, în cazul celor mai multe verbe, cu desinența de pers. a II-a sau a III-a sing. a prezentului indicativ.

Omonimia cu una sau alta dintre cele două forme ale prezentului indicativ este condiționată morfologic, dar, în anumite cazuri, și sintactic.

De o determinare strict morfologică putem vorbi în cazul verbelor în -*a* și în -*î*, indiferent de realizările sufixului de prezent, cf. *(el) aleargă* = *aleargă*

[1] O excepție constituie verbul neregulat *a fi*, a cărui formă de imperativ e parțial identică cu cea de conjunctiv prezent: *fiți!* = *(să) fiți*.

(tu) !, *(el) cîntă = cîntă (tu) !*, *(el) lucrează = lucrează (tu) !*, *(el) oftează = oftează !* etc. *(el) coboară = coboară (tu) !*, *(el) hotărăște = hotărăște (tu) !*, precum și în cazul verbelor în *-i*, cu sufix realizat pozitiv în toate formele prezentului — *(el) citește = citește (tu) !*, *(el) pornește = pornește (tu) !* —, sau cu sufix -o- de prezent și radical cu finală vocalică : *(el) suie = suie (tu) !* Toate aceste verbe, tranzitive și intranzitive, prezintă omonimia cu pers. a III-a sing. a prezentului indicativ. Aceeași omonimie caracterizează și verbele neregulate *a da* și *a lua (dă ! ia !)*. O excepție reprezintă verbul, de asemenea neregulat, *a sta*, care are la imperativ forma *stai !*, identică cu persoana a II-a sing. a indicativului prezent (spre deosebire de *a da* și *a lua*, *a sta* este intranzitiv).

În cazul verbelor în *-i*, al căror sufix de prezent cunoaște și realizarea -Ø-, precum și al verbelor în *-ea* și *-e*, intervine, în repartizarea omonimiilor, și criteriul sintactic : verbele intranzitive prezintă omonimia pers. a II-a sing. imperativ = pers. a II-a sing. prezent indicativ : *(tu) fugi = fugi (tu) !*, *ieși !*, *sari !* ; *(tu) șezi = șezi (tu) !*, *taci !* ; *(tu) mergi = mergi (tu) !*, *plîngi*, *rîzi !* etc. ; cele tranzitive se caracterizează, dimpotrivă, prin omonimia cu forma de pers. a III-a a prezentului indicativ : *înghite !*, *împarte !*, *ascute !*, *culege !*, *pune !*, *strînge !* etc. O excepție față de această repartizare constituie verbele *a auzi* și *a vedea*, care, deși tranzitive, au la imperativ formele *auzi !* (rar întrebuințată) și *vezi !*[1].

În multe cazuri, același verb are două forme, după cum e intranzitiv sau tranzitiv — comp. *crești (mare) !*, dar *crește-l !*, *plîngi !* dar *plînge-l !*, *fierbi !*, dar *fierbe-l !*

Cîteva verbe au un imperativ neregulat, cu forme strict specifice pentru pers. a II-a sing. : *a veni (vino !)*, *a face (fă !)*, *a duce (du !)*, *a zice (zi !)*, și compusele lor[2].

Imperativul negativ se deosebește de cel afirmativ prin forma de pers. a II-a singular, omonimă, la toate verbele, cu cea de infinitiv — comp. : *cîntă ! / nu cînta !*, *fă ! / nu face !*, *vino ! / nu veni !*, *lucrează / nu lucra !* etc.

3.6.1.6. Gerunziul este reprezentat printr-o formă care asociază radicalului verbal un sufix *-ind*, pentru verbele în *-i* : *ven***ind** (de la *a veni*), *fug***ind** (de la *a fugi*) și pentru cele mai multe verbe cu radical terminat în [-j] sau în [-i] (*speri***ind** — *a speria*, *scri***ind** — *a scrie*) sau consoană palatală : *veghind* ([veğind]), sau *-înd*, pentru toate celelalte verbe : *cînt***înd** (de la *a cînta*), *văz***înd** (de la *a vedea*), *rup***înd** (de la *a rupe*), *cobor***înd** (de la *a coborî*) etc.

3.6.1.7. Participiul este caracterizat de sufixele *-t* și *-s*. Unitatea morfemică *-s* este atașată direct radicalului ; *-t* poate fi precedat de un alt component sufixal. Sufixul *-t* este asociat cu *-a-* (*-at*) : *cînt***at**, *lucr***at**, pentru verbele în *-a*, cu *-i* (*-it*), pentru verbele în *-i* : *ven***it**, *fug***it**, cu *-î-* (*-ît*), pentru verbele în *-î* : *cobor***ît**, *hotăr***ît**, cu *-u-* (*-ut*), pentru verbele în *-ea* : *încăp***ut**, *văz***ut**, și o parte a verbelor în *-e* : *făc***ut** (de la *a face*).

Sufixul *-t* este atașat direct la radical în participiul unor verbe în *-e* : *rup***t**, de la *a rupe*, *spar***t** de la *a sparge* etc.

Sufixul *-s* nu se întrebuințează decît pentru o parte din verbele în *-e* : *zis* (de la *a zice*), de exemplu.

Sufixele participiale *-s* și *-t* (atașate direct) sînt proprii verbelor în *-e* care au *-se-* ca sufix de perfect simplu (vezi 3.6.1.2.).

---

[1] *A fi* prezintă și la singular omonimia cu pers. a II-a sing. a conjunctivului prezent : *fii !* = *(să) fii*.

[2] Verbul *a aduce* cunoaște și o variantă *adă*, neliterară, rezultat al analogiei cu *dă*.

3.6.1.8. Supinul este identic, din punctul de vedere al expresiei, cu participiul.

3.6.2. Categoria *f o r m e l o r* verbale cu *a f i x m o b i l*, mult mai bogată ca acea a formelor simple, cuprinde, în limitele „flexiunii verbale personale", perfectul compus și viitorul indicativ, precum și conjunctivul, condiționalul și prezumtivul prezent și perfect, iar dintre modurile nepersonale, infinitivul.

Formele cu afix mobil se deosebesc între ele prin gradul de mobilitate al elementului mobil și prin elementele morfemice componente.

Punctul de disociere variază de la o categorie de forme la alta, dar precedă întotdeauna secvența indisociabilă de morfeme care conține radicalul verbal. Disocierea poate fi realizată prin i n t e r c a l a r e a între cele două secvențe indisociabile a anumitor cuvinte sau prin m o d i f i c a r e a topicii celor două secvențe în cadrul grupului. Topica obișnuită, în limbajul standard, este : *elementul mobil + secvența care conține radicalul*, dar se întîlnește, în situații speciale, în anumite stiluri, și topica inversată.

3.6.2.1. Din punctul de vedere al expresiei, **infinitivul** este caracterizat de sufixele *-a (a cînta), -eá (a vedea), -e (a rupe), -i (a veni)* și *-î (a coborî)* și de particula proclitică *a*. Această particulă, prepoziție la origine, precedă totdeauna forma verbală, chiar dacă aceasta este însoțită de altă prepoziție : cf. *arta* de *a vorbi*, cu excepția situației în care infinitivul este direct precedat de verbul *a putea*[1] : *poate veni*, de exemplu.

Perfectul infinitiv, foarte rar, asociază afixele mobile *a+fi* cu o secvență morfemică identică cu participiul *(a fi venit)*. Disocierea se produce după componenta *a*.

În cazul ambelor forme de infinitiv, disocierea se produce prin intercalarea după componenta *a* a cîtorva adverbe — *mai, prea, tot, cam* și *nu (a* mai *cînta, a* nu *cînta* ; *a* mai *fi venit, a* nu *fi venit)* și a formelor neaccentuate ale pronumelor personal și reflexiv *(a* o *duce, a* se *duce* ; *a*-l *fi auzit, a* se *fi auzit)*; se pot intercala și grupări alcătuite din aceste cuvinte *(a* ne mai *gîndi, a* ne mai *fi gîndit* ; *a* și-l *închipui, a* și-l *fi închipuit* ; *a* nu mai *înțelege, a* nu mai *fi înțeles* etc.).

3.6.2.2. **Perfectul compus** este alcătuit în limba română dintr-un element mobil variabil în raport cu persoana :

am, ai [aj], *a, am, ați* [ats^i], *au* [aw] și o secvență conținînd radicalul, care este omonimă cu participiul și invariabilă întotdeauna în raport cu persoana și numărul.

1. *am*	*lucrat, venit, mers, început* etc.
2. *ai*	
3. *a*	
4. *am*	
5. *ați*	
6. *au*	

Elementul mobil, comun pentru toate verbele (indiferent de caracterul lor tranzitiv sau intranzitiv), derivă etimologic din prezentul verbului *a avea*, de care diferă, în limba actuală, prin formele 3 *(a : are)*, 4 *(am : avem)* și 5 *(ați : aveți)*.

[1] În unele graiuri, folosirea infinitivului fără *a* este admisă și după verbul *a ști : știe cînta*.

Disocierea formelor de perfect compus se realizează în mod curent prin i n t e r c a l a r e a cîtorva adverbe *(mai, și, prea, cam, tot)* : *a* mai *venit*, precum și, foarte rar, prin p o s t p u n e r e a elementului mobil : *văzut-ai*, de exemplu. În acest caz, între cele două componente se poate intercala un pronume personal sau reflexiv, formă atonă : *văzutu-l-ai, văzutu-s-ai*[1] etc.

3.6.2.2. Viitorul este exprimat în limba română actuală prin mai multe serii de forme cu afix mobil.

Formele menționate de obicei în lucrările de gramatică sînt alcătuite dintr-un afix mobil realizat ca :

voi, vei, va, vom, veți, vor

comun pentru toate verbele și asociat cu o secvență de morfeme omonimă cu infinitivul :

1. *voi*
2. *vei*
3. *va*
4. *vom*
5. *veți*
6. *vor*

} *lucra, veni, merge, începe* etc.

Și în acest caz, categoriile de număr și persoană sînt exprimate prin elementul mobil. Acesta derivă etimologic din prezentul verbului *a vrea*, de care diferă însă prin cinci forme — *voi* : *vreau*, *vei* : *vrei*, *va* : *vrea*, *vom* : *vrem*, *veți* : *vreți*.

Disocierea se produce în punctul de jonctură a elementului mobil cu radicalul și se realizează în același mod și în aceleași condiții ca și la perfectul compus, cf. *vom* mai *veni*, *veni-vom*.

Paralel cu aceste forme de viitor se întrebuințează o serie de forme care se deosebesc numai prin structura fonică a elementului mobil :

oi, ăi (ei), a, om, ăți (eți), or.

Se mai întrebuințează foarte frecvent în limba actuală și un viitor parțial omonim cu prezentul conjunctiv, denumit, greșit, dacă avem în vedere preponderența lui în limbă literară actuală, „viitor popular"[2].

Viitorul de acest tip cunoaște două realizări : un element mobil invariabil, *o să*, asociat cu o secvență de morfeme conținînd radicalul, identică cu cea din formele de conjunctiv prezent :

o să {
lucrez, vin, merg, încep etc.
lucrezi, vii, mergi, începi etc.
lucreze, vină, meargă, înceapă etc.
etc.
}

---

[1] În acest caz, secvența care conține radicalul se amplifică printr-un *u* final.

[2] *Gramatica* (1963), I, p. 270, caracterizează ca *literare* numai formele cu *voi* ; *DOOM*, p. XX. înregistrează toate tipurile de forme de viitor fără nici o mențiune specială. Schimbarea statutului diverselor forme de viitor față de norma literară este înregistrată de I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 230, unde se precizează și că viitorul cu *voi* are, adeseori, un „caracter livresc pretențios". C. D i m i t r i u, *op. cit.*, p. 191, consideră „improprie denumirea de viitor popular" pentru formele de tip *am să merg*, invocînd folosirea lor în toate stilurile funcționale.

La pers. a III-a plural apare, mai frecvent decît *o*, *or* : *(ei) or să lucreze.* În acest caz, categoriile de număr și persoană — exprimate în celelalte forme numai prin secvența care conține radicalul — se manifestă și prin forma elementului mobil.

Disocierea se produce prin intercalarea, în punctul de jonctură, a adverbelor menționate mai înainte : *o să* mai *lucreze*, dar și prin intercalarea formelor atone ale pronumelui personal și reflexiv : *o să* le *spună*, *o să* se *spună*, *o să* te *duci*.

Postpunerea elementului mobil nu este posibilă în cazul acestui timp compus.

Paralel cu acestea se folosesc forme în care segmentul *o* din elementul mobil este înlocuit printr-un segment variabil, identic cu prezentul indicativ al verbului *a avea* :

am să lucrez	*avem să lucrăm*
ai să lucrezi	*aveți să lucrați*
are să lucreze	*au să lucreze*

Posibilitățile de disociere sînt identice cu cele menționate pentru viitorul cu *o să*[1].

3.6.2.3. Viitorul anterior este alcătuit din același element mobil, pe care l-am pus în evidență în structura viitorului *(voi* etc. sau *oi)*, asociat unei secvențe morfemice reprezentată dintr-un segment invariabil *fi* (etimologic, formă a verbului *a fi*) și un segment identic cu participiul :

voi (oi)
vei (ăi)
va (a)
vom (om)
veți (ăți)
vor (or)
} *fi lucrat, venit, mers, început* etc.

Disocierea se realizează numai prin intercalarea adverbelor din seria menționată în punctul de jonctură, care se află înainte de *fi* : *voi* mai *fi venit.*

3.6.2.4. Condiționalul prezent și trecut se caracterizează prin prezența unui element mobil cu formele :

aș, ai [aj], *ar, am, ați* [atsʲ], *ar.*

asociat cu o secvență morfemică identică cu infinitivul — în cazul prezentului —, cu *fi* + un lanț identic cu participiul în paradigma perfectului :

aș < *lucra, veni, merge, începe* etc. / *fi lucrat, fi venit, fi mers, fi început* etc.

ai < *lucra, veni, merge, începe* etc. / *fi lucrat, fi venit, fi mers, fi început* etc.

---

[1] În construcții cu aceeași structură se folosește *a avea* cu valoare modală : are *să lucreze*, trebuie *să lucreze* (dar și are *de lucrat*). În acest caz este însă posibilă, deși puțin obișnuită, și topica inversată *să lucreze are*, exclusă în construcțiile cu valoare de viitor.

Punctul de jonctură precedă direct radicalul, în cazul p r e z e n t u l u i, dar se află înainte de *fi*, în cazul p e r f e c t u l u i.

Disocierea se realizează diferit în cadrul celor două timpuri, și anume:

În formele de prezent, disocierea se face atît prin intercalarea adverbelor menționate: *aș* mai *lucra*, cît și, mai rar, prin postpunerea elementului mobil; în acest ultim caz, secvența care conține radicalul se amplifică în finală cu *-re*, cînd elementul mobil i se alătură direct: *închina*re-*aș*. Amplificarea nu se produce cînd între cele două secvențe indisociabile se intercalează o formă atonă a pronumelui personal sau reflexiv: *arde*-te-*ar (focul)!*[1].

3.6.2.5. Conjunctivul se realizează cu ajutorul elementului mobil *să* asociat cu o secvență de morfeme, care conține radicalul și este invariabilă, avînd structura *fi* + o secvență identică cu participiul, în cazul perfectului, și cu o secvență variabilă în raport cu persoana și numărul, în cazul prezentului. Această secvență este identică cu formele prezentului indicativ la toate persoanele, cu excepția persoanei a III-a sing. și pl. (totdeauna omonime în paradigma conjunctivului prezent).

Aceste două forme se deosebesc de forma de pers. a III-a sing. a indicativului prezent printr-o repartizare inversă a desinențelor: verbele care au la prezent indicativ *-ă* au la conjunctiv *-e* și invers (cf. *cîntă/să cînte*, *fuge/să fugă* etc.). Se deosebesc, de asemeni, în cazul verbelor cu sufix pozitiv în această formă, prin realizarea sufixului: *lucr*ează/*să lucr*eze, *povest*ește/*să povest*ească, *hotăr*ăște/*să hotăr*ască etc. Formele de pers. a III-a sing. și pl. pot fi folosite, datorită acestor deosebiri de expresie față de prezentul indicativ, și fără elementul mobil *să*[2], cf. *Trăiască pacea!* etc.

Cele două timpuri ale conjunctivului reprezintă deci paradigme de forma:

Prezent

să cînt	*să probez*	*să vin*	*să rup*
să cînți	*să probezi*	*să vii*	*să rupi*
să cînte	*să probeze*	*să vină*	*să rupă*
să cîntăm	*să probăm*	*să venim*	*să rupem*
să cîntați	*să probați*	*să veniți*	*să rupeți*
să cînte	*să probeze*	*să vină*	*să rupă*

Perfect

(eu, tu, voi...) să fi lucrat, să fi venit, să fi mers etc.

Spre deosebire de prezentul conjunctiv și de toate celelalte forme cu afix mobil, care exprimă valorile de număr și persoană, perfectul conjunctiv este i n v a r i a b i l sub aspectul acestor categorii gramaticale.

---

[1] Formele cu elementul mobil postpus se întrebuințează în limba actuală în construcții cu caracter fix — mai ales în imprecații, în limbajul popular și familiar, avînd un „pronunțat caracter afectiv" (cf. L. O n u, *„Bătu-te-ar norocul!"*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1965, p. 650).

[2] Elementul *să*, conjuncție subordonatoare la origine (lat. *si*), devine marca distinctivă a conjunctivului. În secolul al XVI-lea încă, *să* putea fi urmat de conjunctiv sau de alt mod, indicativ sau condițional. Ulterior își restrînge regimul, astfel încît în limba actuală nu admite decît construcția cu conjunctivul. Paralel cu această modificare a regimului lui *să*, se produce și o modificare în ce privește conjunctivul: formele acestui mod sînt însoțite de *să* chiar atunci cînd sînt întrebuințate în propoziții principale: *Să trăiești!*, *Să aștept sau să plec?* etc., în care prezența lui *să* ca element subordonator nu-și găsește nici o justificare gramaticală.

Disocierea se produce la ambele timpuri după *să* prin intercalarea nu numai a adverbelor menționate la celelalte forme cu afix mobil (cf. *să* mai *lucreze, să* mai *fi lucrat* etc.), dar și a adverbului *nu* (cf. *să* nu *lucreze, să* nu *fi lucrat*, de exemplu), precum și a formelor atone ale pronumelui personal *să* le *spună, să* o *fi spus* etc.) sau reflexiv (cf. *să* se *ducă, să* se *fi dus* etc.).

Intercalările pot fi reprezentate prin cel mult trei termeni adverbiali (*Să* nu mai tot *insiști!*) și cinci termeni, adverbiali și pronominali (*Să* nu li-l mai tot *lăudați!*).

Formele de conjunctiv se deosebesc deci de toate celelalte forme cu afix mobil, inclusiv de cele în a căror structură internă apare o secvență de morfeme identică (vezi formele de viitor), prin posibilități mai largi de disociere[1].

3.6.2.6. Prezumtivul, mod mai recent și mai puțin bine fixat în sistemul limbii, cunoaște o serie de forme paralele, derivate din viitorul anterior sau din perfectul conjunctivului sau al condiționalului: afixele mobile din aceste forme se asociază cu gerunziul în structura prezumtivului prezent, cu participiul în formele de prezumtiv perfect.

Prezent	Perfect
a) *(v)oi fi* / *va(o) fi* / etc. } *știind*	a) *(v)oi fi* / *v(o) fi* / etc. } *știut*
b) *să fi știind*	b) *să fi știut*
c) *ar fi știind* / etc.	c) *ar fi știut* / etc.

Prezumtivul prezent se deosebește de viitorul anterior și de perfectul conjunctiv și condițional prin prezența g e r u n z i u l u i în structura formelor sale; prezumtivul perfect este însă omonim cu ele.

Omonimia dintre perfectul prezumtiv de tip *o fi venit* și viitorul anterior se soluționează prin valoarea temporală implicată: asocierea cu anterioritatea față de momentul vorbirii situează forma ca prezumtiv, plasarea procesului într-un moment posterior enunțării indică apartenența ei la modul indicativ. În distingerea formelor de perfect prezumtiv de cele de perfect conjunctiv sau condițional, mai greu de realizat, s-a sugerat verificarea prin posibilitate de a comuta perfectul prezumtiv prin forma de prezent a aceluiași mod (v. I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 222—223). Un criteriu sintactic — posibilitatea de a apărea în propoziții independente — este propus de D. I r i m i a, *op. cit.*, p. 117—118.

D i s o c i e r e a formelor de prezumtiv se realizează prin introducerea adverbelor *mai, cam* etc. după primul component mobil:

o mai *fi știind*	*o* mai *fi știut*
ar mai *fi știind*	*ar* mai *fi știut*
să mai *fi știind*	*să* mai *fi știut*

[1] Comp.: *să* nu *vină* și nu *o să vină*.

3.6.3.1. (A) *Formele verbale sintetice* au structuri destul de variate, în care r a d i c a l u l verbal este asociat unuia sau mai multor a f i x e p o s t p u s e față de radical.

(B) Afixele se grupează în sufixe și desinențe.

(C) O formă verbală sintetică presupune c e l p u ț i n un sufix (cf. gerunziul).

De cele mai multe ori însă radicalul este asociat cu două afixe, care pot fi :

(a) un sufix și o desinență (cf. prezentul indicativ, imperfectul).

(b) două sufixe (cf. participiul).

(D) Radicalul și afixele reprezentînd diverse forme sintetice alcătuiesc l a n ț u r i m o r f e m i c e i n d i s o c i a b i l e.

(E) Afixele, atît sufixele, cît și desinențele, pot fi realizate pozitiv sau negativ.

(F) Afixele variază de la o formă verbală la alta și, în cadrul aceleiași zone a paradigmei, de la un grup de verbe la altul.

(G) Sufixele se pot grupa în s u f i x e c u r e a l i z a r e u n i c ă în toate formele unui timp și mod — cf., de exemplu, imperfectul, mai mult ca perfectul (vezi **3.6.1.1**, **3.6.1.3**) — și s u f i x e c u m a i m u l t e r e a l i z ă r i în cadrul aceluiași timp și mod (vezi **3.6.1.4**). Acestea din urmă pot fi : sufixe realizate t o t d e a u n a *pozitiv* — cf. perfectul simplu, prezentul indicativ al unor verbe — în *-a*, *-i*, *-i*.) — sau sufixe realizate pozitiv și negativ — cf. prezentul indicativ al unor verbe în *-a*, *-i*, *-î*).

(H) În flexiunea verbală românească sînt numeroase cazurile de o m o n i m i e a a f i x e l o r. Omonimia desinențelor poate privi același timp și mod (cf. desinențele de prezent, de imperfect) sau timpuri și moduri diferite. Omonimia sufixelor privește zone diferite ale paradigmei verbale și poate fi mai extinsă sau mai restrînsă la diferite categorii de verbe.

3.6.3.2. (A) *Formele cu afix mobil*, mai numeroase decît cele sintetice, se caracterizează prin p o s i b i l i t a t e a d e d i s o c i e r e a l a n ț u l u i morfematic într-un anumit punct și prin p r e z e n ț a, în cadrul lanțului morfematic, a u n e i g r u p ă r i i n d i s o c i a b i l e d e m o r f e m e, i d e n t i c ă c u d i f e r i t e f o r m e s i n t e t i c e.

(B) Formele cu afix mobil se deosebesc prin : (a) structura grupărilor indisociabile, (b) prin structura elementului mobil, (c) prin posibilitățile de disociere a lanțului.

(C) Elementul mobil poate fi reprezentat prin unități variabile (cf. perfectul compus) sau invariabile (cf. prezentul conjunctiv).

(D) Elementul mobil este totdeauna comun tuturor verbelor, formele cu afix mobil cuprind deci o parte comună tuturor verbelor — care se reduce la afixul mobil (cf. perfectul compus, de exemplu) sau cuprinde și prima parte a lanțului morfemic indisociabil (cf., de pildă, conjunctivul trecut).

(E) Elementul mobil poate fi o b l i g a t o r i u sau o m i s i b i l. Elemente mobile o m i s i b i l e apar în structura infinitivului și a prezentului conjunctiv : în cazul infinitivului, caracterul omisibil al elementului mobil *(a)* are în vedere situații sintactice diferite (prezența și absența elementului mobil nu sînt posibile în general în același context : *poate veni*, nu și **poate a veni*), pe cînd în cazul prezentului conjunctiv caracterul omisibil al elementului mobil *(să)* — *(să) vină cînd vrea !*, de pildă — privește aceleași contexte.

(F) Formele cu afix mobil se deosebesc prin posibilitățile de disociere. Disocierea se poate realiza (a) prin p e r m u t a r e și i n t e r c a l a r e (cf. perfectul compus, prezentul condițional etc.) sau (b) n u m a i prin i n t e r c a l a r e (cf. conjunctivul prezent și perfect etc.).

(b) Formele cu afix mobil se deosebesc între ele și din punctul de vedere al categoriilor de elemente lexicale prin intercalarea cărora se produce disocierea.

Se pot intercala adverbe sau forme pronominale :

(1) Unele forme cu afix mobil admit numai intercalarea a d v e r b e l o r: *mai, și, cam, prea, tot* (cf. perfectul compus, viitorul, prezentul condițional — atunci cînd succesiunea elementelor în cadrul formei verbale este cea obișnuită).

(2) Alteori se pot intercala numai forme pronominale (cf. perfectul compus, viitorul, prezentul condițional — atunci cînd elementul mobil este postpus).

(3) Viitorul de tip *o să* admite intercalarea adverbelor menționate și a formelor pronominale.

(4) Cele mai largi posibilități de intercalare prezintă formele de conjunctiv și infinitiv, care admit, pe lîngă disocierea prin adverbele menționate și prin formele pronominale, și intercalarea adverbului *nu*, care este exterior tuturor celorlalte forme cu afix mobil.

CLASIFICAREA VERBELOR ÎN CONJUGĂRI

3.7.0. Din descrierea flexiunii verbale rezultă un inventar destul de bogat și de complex de afixe flexionare care se organizează în s e r i i reprezentînd totalitatea de afixe care realizează flexiunea unui verb sau a unui grup de verbe.

Aceste serii cuprind afixe comune, cu realizare unică pentru toate verbele, precum și afixe realizate diferit de la un grup de verbe la altul. Importante din punctul de vedere al clasificării morfologice a verbelor, al clasificării în conjugări, sînt tocmai afixele cu mai multe realizări, pe cînd zonele reprezentate prin afixele comune sînt nerelevante.

Între afixele nerelevante se includ toate afixele mobile, desinențele (cu excepția celor din formele de prezent indicativ și conjunctiv) ca fiind comune tuturor verbelor, precum și sufixele de mai mult ca perfect, a căror componentă variabilă este omonimă cu sufixul de perfect simplu. Afixele din structura formelor de imperativ sînt de regulă omonime cu cele ale prezentului indicativ ; deosebiri apar numai în cazul desinențelor de pers. a II-a singular din formele de imperativ afirmativ, ale căror particularități depind, cum am văzut (3.6.1.5), și de criterii sintactice.

Diferitele serii stabilite se deosebesc între ele nu numai prin flectivele pe care le înglobează, ci și prin omonimiile caracteristice.

3.7.1. Considerăm *omonime* două afixe i d e n t i c e c a e x p r e s i e, dar care se deosebesc prin a p a r t e n e n ț a l a z o n e d i f e r i t e, ale aceleiași paradigme, și prin p o s i b i l i t ă ț i l e c o m b i n a t i v e: sînt omonime, de exemplu, sufixul de infinitiv și cel de imperfect în cazul unor verbe ca *a ara*, sufixul de infinitiv și de perfect simplu în paradigma unor verbe ca *a veni* etc. ; sînt de asemenea omonime desinențele de pers. a III-a sin-

gular prezent indicativ și prezent conjunctiv în paradigma unor verbe ca *a apropia* sau desinențele de persoana I singular și a III-a plural în paradigma de prezent a unor verbe ca *a fugi*.

Considerăm de asemenea *omonime* (avînd în vedere existența sufixelor variabile în flexiunea verbală românească) două sufixe, chiar dacă nu coincid ca expresie în t o a t e realizările lor, deci d a c ă a u o s i n g u r ă r e a l i z a r e c o m u n ă, cu condiția să aparțină la zone diferite ale aceleiași paradigme și să se deosebească prin posibilitățile lor combinative (sub aspectul afixelor): considerăm deci omonime, de exemplu, sufixul de imperfect *-á-*, sufixul de prezent *-á ~ ắ ~ ø-* și sufixul de perfect simplu *-á ~ ă* în paradigma unui verb ca *a ara*, dar considerăm n e o m o n i m e sufixele *-á ~ ă ~ ø-* și *-á ~ ă ~ éz ~ eáz-*, care caracterizează aceeași zonă, a prezentului, în paradigma unor verbe diferite: *a ara* și *a opera*, de exemplu.

3.7.2. Diferitele serii de flective prezintă două categorii de omonimii:

(a) O m o n i m i i c o m u n e, g e n e r a l e, pe care le regăsim în aproape toate seriile, deci în orice paradigmă verbală, cum sînt: omonimiile dA_3'[1] $= dA_6'$; $dA_1 = dA_1'$, $dA_2 = dA_2'$, $dA_4 = dA_4'$, $dA_5 = dA_5'$; SA = SA' (comp. *(el) să ar*-e, *(ei) să ar*-e; *ar*-ø, *să ar*-ø; *ar*-i, *să ar*-i; *ar*-ă-*m*, *să ar*-ă-*m*.

(b) O m o n i m i i s p e c i f i c e, care caracterizează un grup mai mare sau mai restrîns de verbe, cum sînt, de exemplu, omonimiile $dA_3 = dA_6$, SC = S'D etc. (comp. *(el) coboar*-ă, *(ei) coboar*-ă; *încep*-u-i, *încep*-u-*t* etc.).

Aceeași omonimie poate fi realizată prin diferite afixe — cf. omonimia $dA_3 = dA_6$, realizată fie prin *-ă*: *(el) cîntă* = *(ei) cîntă*, de exemplu, sau prin *-(j)e*, ca în *(el) apropie* = *(ei) apropie*. Din aceasta decurge importanța primordială a omonimiilor în clasificările morfologice[2].

O m o n i m i i l e s p e c i f i c e, dacă facem abstracție de mai mult ca perfect, ale cărui flective sînt întotdeauna univoc deductibile din cele de perfect simplu, sînt:

Omonimii sufixale

(a) SA = SB = SC = S'D = SE (ex.: *a cînta* etc.)
(a') SB = SC = S'D = SE (ex.: *a lucra* etc.)
(b) SA = SC = S'D = SE (ex.: *a coborî*, *a sări* etc.)
(*b'*) SC = S'D = SE (ex.: *a isprăvi* etc.)
(c) SB = SE (ex.: *a părea* etc.)
(d) SC = S'D (ex.: *a părea*, *a începe* etc.)
(e) SA = SE (ex.: *a rupe*, *a duce* etc.)
(f) SA = SE = S'D (ex.: *a da*, *a lua*)
(g) SA' = SE (ex.: *a fi*).

[1] În cele ce urmează reprezentăm: prin *d* desinența, prin S sufixul, prin A prezentul indicativului, prin A' prezentul conjunctivului, prin B imperfectul, prin C perfectul simplu, prin D participiul, prin E infinitivul, prin F gerunziul. Persoana și numărul se indică printr-o cifră așezată după majuscula care indică timpul sau modul: dA_3, de exemplu, trebuie citit „desinență de pers. a III-a sing. a indicativului prezent", iar S'D — „primul segment sufixal din flectivul participiului", SD — „al doilea segment sufixal din același flectiv" (diferențiem, astfel, prin S' sufixul din imediata vecinătate a radicalului, S simbolizînd sufixul ultim al unui element sufixal analizabil.

[2] cf. L. H j e l m s l e v, *Essais linguistiques (Travaux du cercle linguistique de Copenhague*, XII, 1959), p. 201—202.

(α) $dA_3 = dA_6$ (ex. : *a cînta, a lucra, a coborî* etc.)
(β) $dA_1 = dA_6$ (ex. : *a putea, a muri, a rupe* etc.)
(γ) $dA_3 = dA'_3$ (ex. : *a apropia, a sui, a umple* etc.)
(Δ) $dA_1 = dA_2$ (ex. : *a apropia, a sui* etc.)

Deosebit de importante sînt omonimiile sufixale, iar dintre omonimiile desinențiale, omonimiile α și β.

3.7.3.0. Compararea diferitelor serii de afixe stabilite sub aspectul realizării lor concrete duce la constatarea că, în multe cazuri, diferențele dintre seriile caracterizate prin aceleași omonimii fundamentale nu privesc decît a n u m i t e zone ale paradigmei (cf. Guțu Romalo (1968), p. 200–202).

De multe ori, deosebirile pot fi circumscrise în termeni fonetici : prezența afixelor diferite poate fi pusă în legătură cu o anumită structură a finalei radicalului. În acest caz, avem de a face cu a l o m o r f e f o n e t i c e ale unui morfem.

Alteori, ocurența unei serii nu poate fi circumscrisă decît prin raportarea la un grup sau prin indicarea individuală a radicalului verbal : în primul caz afixele deosebite constituie a l o m o r f e m o r f o l o g i c e, în al doilea, a l o m o r f e l e x i c a l e ale unui morfem.

Gruparea în c l a s e f l e x i o n a r e, deci în *conjugări*, are în vedere *alomorfele morfologice*.

3.7.3.1. Ținînd seamă de omonimiile caracteristice putem grupa verbele românești în 8 tipuri paradigmatice :

Omonimii / Tipuri	a	a′	b	b′	c	d	e	α	β	Exemple
A	+							+		a ara, a continua, a apropia, a ploua, a preceda
B		+						+		a lucra, a perpetua, a sublinia
C			+					+		a acoperi, a sui
										a doborî, a coborî
D			+						+	a fugi, a muri
E				+					+	a isprăvi, a hotărî
F					+	+			+	a putea, a vedea, a ședea
G						+	+		+	a începe, a umple, a face
H							+		+	a alege, a prinde
										a rupe, a frige

3.7.3.2. Aceste 8 tipuri corespund, dacă avem în vedere a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e prin care se realizează diversele omonomii, la 10 clase flexionare : tipurile C și H se subdivid fiecare în 2 clase.

Aceste clase paradigmatice, pe care le putem numi cu termenul tradițional de c o n j u g ă r i, sînt :

Conjugarea I, avînd ca afixe caracteristice :

1. $SA = SB = SC = S'D = SE$: {-á-}
2. SF : {-înd}
3. $dA_3 = dA_6$: {-ă-}

Exemple : *a ara, a apropia.*

Conjugarea a II-a, avînd ca afixe caracteristice:

1. SB = SC = S'D = SE : {-á-}
2. SA : {-á ~ éz-}
3. SF : {-î́nd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}

Exemple: *a lucra, a sublinia.*

Conjugarea a III-a, avînd ca afixe caracteristice:

1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-á}
3. SF : {-î́nd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}

Exemple: *a cobori, a dobori.*

Conjugarea a IV-a, avînd ca afixe caracteristice:

1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-eá-}
3. SF : {-î́nd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}

Exemple: *a acoperi, a sui.*

Conjugarea a V-a avînd ca afixe caracteristice:

1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-eá-}
3. SF : {-î́nd}
4. $dA_1 = dA_6$

Exemple: *a sări, a fugi.*

Conjugarea a VI-a, avînd ca afixe caracteristice:

1. SC = S'D = SE : {-í-}
2. SA : {-í ~ ésc-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-î́nd}
5. $dA_1 = dA_6$

Exemple: *a isprăvi, a hotărî.*

Conjugarea a VII-a, avînd ca afixe caracteristice:

1. SC = S'D : {-ú-}
2. SB = SE : {-eá}
3. SA : {-é-}
4. SF : {-î́nd}
5. $dA_1 = dA_6$

Exemple: *a părea, a tăcea.*

Conjugarea a VIII-a, avînd ca afixe caracteristice :

1. SC = S'D : {-u-}
2. SA = SE : {-e-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-índ}
5. $dA_1 = dA_6$

Exemple : *a începe, a umple, a face.*

Conjugarea a IX-a, avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. SD : {-s-}
5. SF : {-índ}
6. $dA_1 = dA_6$

Exemple : *a prinde, a duce, a scrie.*

Conjugarea a X-a, avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. SD : {-t}
5. SF : {-índ}
6. $dA_1 = dA_6$

Exemple : *a rupe, a coace.*

3.7.3.3. Avînd în vedere, deci, *omonimiile specifice relevante* și *alomorfele morfologice* (ireductibile în termeni fonetici) ale diferitelor morfeme verbale, obținem 10 conjugări reprezentînd 8 tipuri flexionare. În cazul a două clase — conjugările I și VI — am inclus și cîteva verbe prezentînd *alomorfe lexicale (a preceda, a succeda* etc.*)*.

3.7.3.3.1. Considerate sub aspect cantitativ, cele 10 conjugări au, în limba actuală, o situație inegală. Cele mai bogate sînt conjugările I, a II-a, a V-a și a VI-a, urmate apoi, la destul de mare distanță, de conjugarea a IX-a.

3.7.3.3.2. Puțin numeroase sînt :

— Conjugarea a III-a, reprezentată prin *a coborî, a omorî, a doborî* și (ca elemente rar utilizate ale vocabularului limbii actuale) *a pogorî, a scoborî.*

— Conjugarea a X-a, cuprinzînd 18 verbe : *a coace, a fierbe, a frige, a frînge, a înfige, a rupe, a sparge, a suge, a răscoace, a recoace, a răsfierbe, a înfrînge, a răsfrînge, a corupe, a erupe, a întrerupe, a irupe, a prerupe.*

— Conjugarea a VII-a, reprezentată prin vreo 40 de verbe : *a părea, a putea, a plăcea, a apărea, a compărea, a dispărea, a se complăcea* etc.

Cele mai multe verbe din această clasă ezită, sub raport paradigmatic, în limba actuală, între conjugarea a VII-a și conjugarea a VIII-a. Normele limbii literare recomandă formele caracterizate prin afixele conjugării a VII-a, dar în limba vorbită (chiar literară) sînt foarte frecvente, pentru multe

din aceste verbe (mai ales în cazul derivatelor), formele cu afixe specifice conjugării a VIII-a : *vă apare, ar displace, ne complăcem* etc. (față de literarele *va apărea, ar displăcea, ne complăcém* etc.).

— Conjugarea a IV-a, mai bogată ca cele precedente, cuprinde verbe ca : *a absolvi, a atribui, a diferi, a gîtui, a mîrîi, a mormăi, a sîcîi, a sprijini* etc. Trebuie remarcat că în această conjugare predomină net verbele cu r a d i c a l u l t e r m i n a t î n v o c a l ă. Verbele avînd un radical cu finală consonantică sînt puțin numeroase.

În cazul unora din verbele din această categorie constatăm prezența unor variante caracterizate prin desinențe deosebite și participînd la omonimii diferite — cf. *acoperă* și *acopere* (A_3), *acoperă* și *acopăr* (A_6), *suferă* și *sufere* (A_3) etc., care marchează trecerea acestor verbe de la tipul de flexiune propriu conjugării a V-a la cel specific conjugării a IV-a.

Și dintre verbele cu radical terminat în vocală care aparțin conjugării a IV-a multe prezintă variații datorate sufixului de prezent, care dovedesc ezitarea lor între conjugarea a IV-a și a VI-a — cf. *biruie* și *biruiește* (A_3), *cheltuie* și *cheltuiește* (A_3), *trebuie* și *trebuiesc* (A_6) etc.

3.7.3.3.3. Prin numărul mic de verbe pe care îl caracterizează și prin faptul că multe din aceste verbe ezită în flexiunea lor între două conjugări, prezentînd forme paralele, conjugările a III-a, a IV-a și a VII-a se dovedesc a avea o poziție destul de șubredă în sistemul limbii actuale.

Dimpotrivă, deosebit de solide sînt conjugările I, a V-a și, mai ales, a II-a și a VI-a.

3.7.4. În conjugarea I și a VI-a am inclus, în afară de verbele prezentînd alomorfe ale diverselor morfeme reductibile la nivel fonetic, și cîteva verbe (*a preceda, a succeda* etc., respectiv *a dogorî* sau *a feri* etc.) prezentînd alomorfe circumscrise l e x i c a l.[1]

Procedînd în același mod, putem reuni conjugările a III-a și a IV-a, introducînd prin enumerare în conjugarea a IV-a cele 5 verbe ale conjugării a III-a (*a coborî, a doborî, a omorî, a pogorî, a scoborî*).

De asemenea, se pot include, prin enumerare lexicală, în conjugarea a IX-a, cele cîteva verbe ale conjugării a X-a.

O asemenea reducție, al cărei rezultat constă în m i c ș o r a r e a n u m ă r u l u i c o n j u g ă r i l o r d e l a z e c e l a o p t, ajungîndu-se la o coincidență a conjugărilor și tipurilor flexionare, *poate fi* fără îndoială *utilă și economică dacă avem în vedere scopul practic al predării limbii române.*

3.7.5.0. Clasificarea astfel obținută diferă atît de clasificarea tradițională în 4 conjugări, cît și de clasificările efectuate de Alf L o m b a r d, care stabilește[2] 6 clase de verbe, separînd în interiorul clasei verbelor în *-a* și *-i (-î)* verbele cu și fără *-ez*, respectiv cu și fără *-esc*[3], și de Gr. M o i s i l, care distinge[4], sub aspectul flectivelor, 5 clase de verbe, dintre care clasa verbelor în

---

[1] De raportul cantitativ dintre verbele în *-i(-esc)* și *-i(-ăsc)* cu finală a radicalului *-r* depinde fie situarea unora dintre ele la nivel lexical, fie detașarea unei conjugări, a verbelor în *-i(-ăsc)*.

[2] *Morfologia verbului românesc*, în SCL, VIII, 1957, nr. 1. p. 7—16.

[3] Ținînd seamă de deosebirile flexionare derivînd din diversitatea morfematică a formelor de prezent, această clasificare nu ia în considerare diferențele care se manifestă la nivelul perfectului simplu, al mai mult ca perfectului și al participiului în cazul verbelor în *-e* (cf. 3.6.1.2. 3.6.1. 3.6. .7.

[4] *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL, XI 1960, nr. 1, p. 7—25.

A se subîmparte în 6 grupe, clasa verbelor în -I în 5 grupe, a verbelor în Î în 2 grupe, ajungîndu-se astfel la 15 tipuri de flexiune.

3.7.5.1. Rezultatele diferite obținute de Gr. M o i s i l se explică prin faptul că în clasificarea propusă a avut în vedere *flectivele* considerate g l o b a l, sub forma lor g r a f i c ă, pe cînd prezenta clasificare are ca punct de plecare diferitele *afixe* rezultate din analiza flectivelor considerate sub aspectul *componenței* lor *fonice*.

3.7.5.2. Diferențele față de clasificările menționate, în 4 și 6 conjugări, se explică, în primul rînd, prin extinderea bazei de clasificare. Clasificarea în 4 conjugări are în vedere u n s i n g u r a f i x — sufixul de infinitiv, iar la clasificarea în 6 conjugări se ajunge ținînd seama nu numai de sufixul de infinitiv, ci și de cel de prezent. Introducerea printre criteriile clasificării a acestui din urmă sufix este, cum am văzut, deplin îndreptățită de repartiția sufixelor de prezent, dar nu este suficientă pentru a acoperi toată varietatea morfologică a verbului românesc. De aceea clasificarea propusă are în vedere t o a t e afixele r e l e v a n t e, asigurînd o descriere mai adecvată și mai fidelă a diversității flexionare a verbului în limba română contemporană.

3.7.5.3. Prin extinderea bazei de clasificare la întreaga paradigmă și prin rezultatele la care ajunge, clasificarea noastră se apropie de cea propusă de Jiří Felix, care, în studiul său *Classification des verbes roumains*[1], distinge 12 clase de verbe.

Clasele stabilite de cele două clasificări coincid în mare. Deosebirile se explică prin modul de lucru : pe cînd clasificarea propusă de noi are în vedere *omonimiile specifice* și afixele la nivelul *alomorfelor morfologice*, lingvistul ceh pornește de la afixele concrete ca atare și adaugă un criteriu de natură diferită : n u m ă r u l radicalelor verbelor, criteriu care intervine neașteptat în clasarea verbelor în *-e*.

Ca urmare, verbele în *-a*, care în clasificarea noastră se repartizează în două clase *(a adăuga, a forma)*, sînt grupate în studiul discutat în trei clase (tip *a aduna, a forma* și *a apropia)*, rămînînd necuprinse în clasificare verbele de tipul *a preceda* și *a ploua*, care prezintă omonimia *plouă = să plouă* (deci *-ă = -ă*, și nu *-e = -e*, ca în cazul *apropie = să apropie*).

În schimb verbele în *-e* sînt repartizate numai în două clase (tip *a cere* și *a merge*), reunindu-se într-o singură clasă, a VI-a, verbele cu sufix de participiu *-s* și *-t* (în virtutea faptului că sînt considerate verbe cu două radicale[2]), adăugîndu-se, ca excepție, verbul *a umple* la clasa a V-a.

Adoptînd drept principal criteriu de organizare numărul de „teme flexionare distincte", D. I r i m i a, *op. cit.*, p. 30 — 37, propune o clasificare în 5 tipuri și 10 clase, asemănătoare în liniile sale generale cu clasificarea noastră.

Întreaga paradigmă este luată în considerare și de A. B e l c h i ț ă în *Flexiunea verbală în gramatica transformațională a limbii române* (SCL, 1970, nr. 1, p. 171—203), care ajunge la o schemă flexionară analogă, formulată în termenii gramaticii transformaționale.

3.7.5.4. Dacă raportăm clasificarea obținută în prezenta cercetare la clasificarea curentă și tradițională a verbelor românești în 4 conjugări, constatăm :

S-au repartizat în virtutea *sufixului de prezent* în două conjugări (I și II) verbele în *-a*.

---

[1] În „*Philologica Pragensia*", VII, 1964, nr. 3, p. 291—299.

[2] S-ar părea că autorul consideră verbe cu radicale diferite numai unele din verbele al căror radical variază sub aspectul n u m ă r u l u i de elemente fonice componente.

Verbele conjugării a IV-a, în *-i* și *-î*, se repartizează în mai multe clase, avînd în vedere s u f i x e l e și d e s i n e n ț e l e : verbele în *-î* se încadrează, o parte, cele cu sufix de prezent, *-î*$\sim\emptyset$-, în conjugarea a III-a, și o altă parte, în conjugarea a VII-a, iar verbele în *-i*, pe baza omonimiilor desinențiale diferite, se repartizează în conjugarea a IV-a, a V-a și a VI-a.

Verbele în *-e*, avînd în vedere structura formelor de participiu și de perfect simplu, se repartizează în trei clase: conjugarea a VIII-a, a IX-a și a X-a.

Neschimbată rămîne la prima vedere situația verbelor în *-ea* (care reprezintă, în clasificarea propusă, conjugarea a VIII-a) : verbele în *-ea* reprezintă o categorie omogenă morfologic în măsura în care facem abstracție de verbul *a mînea*, element lexical arhaic și care se deosebește de celelalte verbe în *-ea* printr-un sufix de perfect simplu *-se-*. Această caracteristică obligă la desprinderea verbului *a mînea* din conjugarea a VII-a : verbul *a mînea* reprezintă încă un caz de paradigmă aberantă, hibridă, din punctul de vedere al limbii actuale.

Deosebirile derivă, în primul rînd, din luarea în considerare a paradigmei verbale în t o t a l i t a t e a sa. Luarea în considerare numai a sufixului de infinitiv (cum se procedează în clasificarea în 4 conjugări) este insuficientă, deoarece clasele astfel stabilite nu sînt omogene. Deosebiri flexionare importante, derivînd, cum am văzut, din structura morfematică a formelor de prezent (indicativ și conjunctiv) sau perfect simplu, mai mult ca perfect și participiu, obligă la scindarea conjugărilor tradiționale, ceea ce duce la o clasificare în 10 conjugări (**3.7.3.2**), care pot fi reduse la 8 prin introducerea ca excepții în descriere a verbelor, puțin numeroase, din conjugările a II-a și a X-a (cf. **3.7.4**). Clasificarea propusă reprezintă astfel o rafinare a celei tradiționale.

3.7.5.5. Clasele flexionare diferă între ele prin număr și ca productivitate. Conform statisticii efectuate de Gr. B r â n c u ș (*Productivitatea conjugărilor în româna actuală*, în SCL, 1976, nr. 5, p. 486), plecînd de la lista de verbe alcătuită pe baza *Dicționarului explicativ al limbii române* (1975), cele mai numeroase sînt conjugările a II-a *(-a, -ez)*, reprezentînd 41,72%, a VI-a *(-i, -esc)* — 33,86%, urmate de conjugarea I, ale cărei verbe ating 15,03%. Sub aspectul productivității în limba română contemporană, pe primul loc se situează conjugarea a II-a, în care elementele neologice sînt cel mai bine reprezentate.

RADICALUL VERBAL

3.8.0. Verbele românești, considerate sub aspectul variației radicalului, se repartizează, la o cît de superficială cercetare, în trei categorii : (1) verbe cu radical constant în cursul întregii paradigme (de exemplu *a ara*, *a rupe* etc.), (2) verbe cu radical parțial variabil (de exemplu *a cere*) și (3) verbe cu radical total variabil *(a fi)*.

Variațiile radicalului verbal pot fi reprezentate prin: alternanțe vocalice și alternanțe consonantice.

3.8.1. *Alternanțe consonantice.* Radicalul poate fi afectat în limba română de următoarele alternanțe consonantice:

(a) c/č : *a călc-a/să calc-e*
(b) g/ğ : *adăug-înd/adaug-e*
(c) t/ț : *a bat-e/baț-i*
(d) d/z : *a căd-ea/căz-înd*
(e) s/ș : *a coase-/coș-i*
(f) s(t)/ș(t) : *a gust-a/gușt-i*
(g) (ș)c/(ș)t : *a mușc-a/mușt-i, să mușt-e*
(h) sc/șt : *cresc-înd/a crești-e*
(i) 1. n/ø : *rămîn-e/rămî-i, răma-se*
2. b/ø : *fierb-e/fier-se*
(j) 1. c/č/ø : *duc-înd/duc-e/du-se*
2. g/ğ/ø : *spărg-înd/sparg-e/spar-se*
3. t/ț/ø : *scoat-e/scoț-înd/scoa-se*
4. d/z/ø : *ard-e/arz-înd/ar-se*
(k) c/č/p : *coc-înd/coac-e/cop-sei*
(l) g/ğ/p : *înfig-înd/înfig-e//înfip-sei*

Examinarea alternanțelor consonantice impune următoarele observații:

(1) Alternanțele se realizează în majoritatea covîrșitoare a cazurilor între termeni pozitivi. Numai în două cazuri — (i) și (j) — unul, respectiv doi termeni consonantici pozitivi se opun unui termen ø.

(2) Variațiile de termeni pozitivi se realizează prin substituirea unor elemente fonologice din aceeași serie: numai între consoane. Nu apar alternanțe cuprinzînd un termen consonantic opus unuia vocalic. În majoritatea cazurilor, variația privește un singur element. Singura excepție o reprezintă alternanța (h), care se realizează prin variația unui grup consonantic.

(3) Elementele fonologice cuprinse într-o alternanță se pot deosebi atît sub aspectul locului, cît și sub aspectul modului de articulare. Se păstrează însă constant, cu o singură excepție, caracterul sonorității sau al nonsonorității: în alternanțele c/č, c/č/p, t/ț, s/ș, sc/șt etc., toate consoanele sînt surde, pe cînd în g/ğ, ca și în d/z, ambii termeni ai alternanței se caracterizează prin sonoritate.

Excepția menționată mai sus este reprezentată de alternanța g/ğ/p, care nu apare decît în paradigma cîtorva verbe: *a frige, a suge* și *a înfige.*

(4) Alternanțele consonantice pot cuprinde minimum *doi* și maximum *trei* termeni.

Elementele unei alternanțe de doi termeni pot fi ambele pozitive sau unul pozitiv și celălalt negativ.

Cele mai frecvente sînt variațiile consonantice între doi termeni pozitivi. Variațiile între un termen pozitiv și unul negativ (n/ø și b/ø) nu apar decît în paradigmele verbelor *a veni*: *vine-e/vi-i* (și ale derivatelor sale: *a se cuveni*[1], *a deveni* etc.), *a pune, a rămîne, a spune, a ține* și *a fierbe (fierb/fier-se, fier-t)*, au deci un caracter izolat (mai ales în cazul alternanței b/ø).

Alternanțele realizate prin trei termeni adaugă alternanțelor (c) și (d), de doi termeni, un al treilea termen, negativ: t/ț/ø, d/z/ø sau, în cazul alternanțelor de doi termeni (a) și (b), un termen negativ ori un termen pozitiv realizat prin p: c/č/ø; c/č/p; g/ğ/ø; g/ğ/p.

---

[1] Avem în vedere construcții puțin obișnuite de forma: *mi te cuvii,* în care *a se cuveni* încetează de a mai fi verb unipersonal.

În cele mai multe alternanțe de trei termeni, al treilea termen este ø.

În ce privește ocurența lor, alternanțele consonantice se caracterizează în felul următor:

(1) Alternanțele consonantice afectează în toate cazurile, fără excepție, partea finală a radicalului, se produc deci la jonctura dintre radical și diferitele afixe care apar în urma acestuia.

(2) Secvența de elemente fonice care reprezintă radicalul nu este afectată decît de o singură alternanță consonantică.

(3) Ocurența unuia sau altuia dintre membrii alternanțelor nu este în nici un fel condiționată de accent.

(4) Se pot stabili anumite relații între diferiți membri ai alternanțelor și terminațiile diferitelor forme verbale.

La prima vedere apariția unuia sau altuia din termenii alternanțelor este condiționată de calitatea fonetică a terminațiilor. Apariția celui de al doilea termen[1] al alternanțelor (a), (b), (c), (d), (e), (f), (g), (h), (i), (j), (k) și (l) este determinată de prezența în imediata lui apropiere a unui *i* asilabic (una din realizările morfemului de persoana a II-a singular a prezentului): *apuči, alerği, bați, crezi, coși, exiști* etc., iar în cazul alternanțelor (a), (b), (g), (h), (j_1), (j_2), (k), (l), de *i* asilabic și de *e* desinență de persoana a III-a singular, eventual și plural, prezent indicativ sau conjunctiv: *apuči, apuče; calči, calče; merği, merğe; muști, muște; crești, crește* etc.

Al doilea termen al alternanțelor (b), (c), (d) și (e) apare și atunci cînd după radical urmează un *i* vocalic[2]: *fug/ a fuğ-i, fuğ-it, fuğ-ind, fuğ-ise; înghit/ a înghiț-i, înghiți-t, înghiț-ind, înghiț-ise; aud/ a auz-i, auz-it, auz-ind, auz-ise; ies/ a ieș-i, ieș-it, ieș-ind, ieș-ise.*

Cum prezența unui *i* vocalic la început caracterizează terminațiile tipului de verbe cu *-i* ca marcă a infinitivului, se poate vorbi nu numai de o condiționare f o n e t i c ă, ci, în același timp, și de condiționare m o r f o l o g i c ă.

Deoarece însă, un grup de verbe, avînd un radical cu o structură fonetică asemănătoare și încadrîndu-se în același tip morfologic[3], realizează, înainte de *i* vocalic, radicalul cu primul termen al alternanței (cf. *miroș-i*, dar *(a) miros-i*, față de *ieș-i, (a) ieș-i)*, se poate vorbi chiar de o condiționare l e x i c a l ă.

Condiționarea morfologică este și mai clară în cazul alternanței (i_1): membrul zero al alternanței, la verbele în paradigma cărora se manifestă această variație, apare cînd radicalul e urmat de un *i* nesilabic, dar numai în cazul verbelor cu infinitivul în *-e* (cînd radicalul nu se termină într-un grup consonantic, cf. *a aștern-e*) și în *-i*, ca: *a rămîn-e/rămî-i, a obțin-e/obți-i, a ven-i/vi-i*. Această alternanță nu se manifestă, în exact aceleași condiții fonetice, la verbele cu infinitivul în *-a*, ca: *adun-a/adun-i, a suspin-a/suspin-i* etc.

Termenul ø al alternanței în discuție apare și atunci cînd terminația formei verbale începe cu *-s*: *pun-e/pu-sei, pu-s*, iar terminațiile cu această structură

---

[1] Al doilea, în modul nostru de prezentare a alternanțelor. Ordonarea într-un sens sau altul a termenilor alternanțelor este oarecum arbitrară și, în fond, fără consecințe pentru descriere. Alegerea ca prim termen al alternanței a elementului care apare în forma de pers. I sg. a prez. ind., se justifică într-un fel prin faptul că această formă e caracterizată, în cazul celor mai multe verbe românești, printr-un flectiv o.

[2] Evident, regula privește numai verbele în paradigma cărora se realizează aceste alternanțe (verbe ca *a pregăti, a prăpădi, a ameți, a putrezi* nu intră în discuție).

[3] Avem în vedere faptul că prezintă în flexiune aceeași serie de flective.

fonică nu apar decît la o parte din verbele cu infinitivul în *-e* (cf. conjugarea a IX-a).

În toate celelalte situaţii apare termenul pozitiv *(n)* al alternanţei: *pun, pun-ă, pun-înd, vin, ven-eam, vin-ă, ven-ind* etc.

Termenul al doilea al alternanţelor (a) şi (b) se realizează la verbele în *-e*, în *-ea* şi în *-i* şi înaintea terminaţiilor de imperfect a căror parte iniţială se realizează ca [-a-], pe cînd la verbele în *-a*, în aceleaşi condiţii fonetice, apare primul termen al alternanţei: comp., de exemplu, *făcea* [*făča*], *mergea*, *tăcea*, *fugea* şi *călcam*, *alergam* etc.

De asemenea, termenul al doilea al alternanţelor (c), (d) şi (e) se realizează şi în formele în care radicalul este urmat de o terminaţie care începe cu *e(a)*, dar numai în cazul verbelor în *-i*: comp., de exemplu, *asculeau, auzeau, ieşeau*, dar *băteau, cădeau, coseau*.

Termenul al doilea al alternanţelor (c) şi (d) mai apare şi înaintea terminaţiei *-înd*, dar numai în cazul în care alternanţa se manifestă în cadrul paradigmei unui verb cu infinitivul în *-e* sau *-ea*: *scoţ-înd, arz-înd, văz-înd* (faţă de *cînt-înd, acord-înd*). În acest caz se poate vorbi de o condiţionare strict morfologică.

În cazul alternanţei (d), termenul al doilea apare în paradigma cîtorva verbe în *-ea (a cădea, a şedea, a vedea* şi derivatele lor) şi în *-e (a crede* şi derivatele sale) şi în formele în care terminaţia asociată radicalului începe cu *-u* sau cu *-î*: *văz-u, văz-înd, văz-ut, căz-ură, căz-ut; crez-usem, crez-ut, şez-u, şez-înd* etc. (faţă de *vînd-ură, vînd-ut; pierd-u, pierd-ut* etc.).

Termenul al treilea al alternanţei (j) este ocurent numai înaintea terminaţiilor care încep cu *s*: *du-se, ale-seră, scoa-serăm, aprin-seşi* etc.

Ocurenţa termenului al doilea, *ø*, al alternanţei (i_2), ca şi ocurenţa termenului al treilea, *p*, al alternanţelor (k) şi (l) sînt determinate de joncţiunea radicalului cu sufixul *-t* şi cu terminaţiile începînd cu *s-*: *fier-se, fier-t; cop-sei, cop-t; înfip-seră, înfip-t* etc., terminaţii specifice unui grup restrîns de verbe în *-e*.

Reluînd observaţiile de mai sus, le putem grupa în felul următor:

Termenul al doilea al diverselor alternanţe apare urmat de:

(1) *-i* nesilabic: toate alternanţele exceptînd pe (i_2);

(2) *-i* silabic: alternanţele (b), (c), (d), (e) în paradigma unora din verbele în *-i*;

(3) *-e* vocalic: alternanţele (a), (b), (g), (h);

(4) *-e* semivocalic: alternanţele (c), (d) şi (e) în paradigma unor verbe în *-i*;

(5) *-a*: alternanţele (a) şi (b) în paradigma verbelor în *-e*, în *-ea* şi *-i*;

(6) *-u* şi *-înd*: alternanţele (c) şi (d) în paradigma verbelor în *-ea* şi a unora din verbele în *-e*;

(7) *-s* şi *-t*: alternanţa (i_2) în paradigma unui singur verb în *-e*: *fierbe*.

Termenul al treilea al diverselor alternanţe, care poate fi *ø* sau *p*, apare urmat de *-s(...)* şi de *-t*, terminaţii specifice unei categorii restrînse de verbe în *-e* (conj. a IX-a şi a X-a).

Primul termen al alternanţelor apare în toate situaţiile în care nu apar termenii al doilea şi al treilea.

Din această descriere rezultă că acelaşi termen al alternanţelor poate fi coocurent cu diverse terminaţii, chiar dacă aceste terminaţii au structură fonică diferită: comp. (1), (2), (3), (4), (5), (6). Ocurenţa cea mai generală a termenului al doilea al alternanţelor o reprezintă persoana a II-a singular a prezentului indicativ, conjunctiv şi, la unele verbe, imperativ, în care radicalul este urmat de un *-i* asilabic. Datorită generalităţii acestei ocurenţe,

putem vorbi de o *condiționare fonetică* (deși calitatea fonetică și fonologică a ceea ce considerăm desinență de persoana a II-a este foarte discutată și discutabilă).

De asemenea, de condiționare fonetică putem vorbi în cazul (3).

În celelalte situații ocurența unui anumit termen al diverselor alternanțe este condiționată mai puțin fonetic și mai mult morfologic, uneori chiar lexical.

O repartiție deosebită a termenilor alternanțelor consonantice caracterizează verbele în paradigma cărora apar „formele iotacizate" (la pers. I singular prezent indicativ și conjunctiv, la pers. a III-a prezent conjunctiv și la gerunziu) : *(eu) pui, țiu, văz, simț* etc., *(el) să puie, ție, simță, vază* etc., *puind, țiind* etc.

Curente pînă nu demult în limba literară, aceste forme sînt încă destul de frecvente azi și nu numai în vorbirea populară, deși nu sînt acceptate de normele actuale (vezi, în acest sens, *Gramatica* (1963), I, p. 254 : „Literare sînt formele neiotacizate, iar cele iotacizate sînt vechi și regionale.").

Cele două serii de forme — iotacizate și neiotacizate — sînt cunoscute vorbitorilor actuali ; cei care sînt familiarizați cu limbajul standard le evită pe cele iotacizate. Persistența acestora variază de la un verb la altul, de la o formă la alta și în funcție de vorbitor. Mai frecvente sînt formele iotacizate la generațiile mai vîrstnice[1].

Prezența formelor iotacizate lărgește distribuția termenilor *z, ț* și ø din alternanțele *d/z, t/ț, n/ø*, sau introduce alte alternanțe consonantice decît cele înregistrate mai înainte : r/ø *(eu) cei ; (el) să ceie* etc. și *t/ț/č — (eu) poci, (tu) poți, (el) poate* (pentru lista verbelor cu forme iotacizate, vezi *Gramatica* (1963), loc. cit.[2]).

Structura fonică a formelor iotacizate are adeseori ca efect modificarea sistemului de omonimii verbale — comp. *(eu) rămîi, pui, cei ; (tu) rămîi, pui, cei* și *(eu) rămîn, pun, cer/(tu) rămîi, pui, ceri ; (eu) văz/(ei) văd, (eu) țiu/(ei) țin, (eu) spui/(ei) spun* și *(eu) văd, țin, spun ; (ei) văd, țin, spun*. În cazul multor verbe, prezența formelor iotacizate nu anulează deosebirea dintre pers. I și a II-a singular a prezentului—cf. *(eu) văz/(tu) vezi, (eu) viu/(tu) vii* etc.

3.8.2.0. *Alternanțe vocalice.* Al doilea tip de alternanțe privește elementele vocalice ale morfemului radical, deci elementele susceptibile de a fi accentuate sau atone. Deoarece accentul are caracter mobil în cadrul flexiunii verbale românești, radicalul putînd fi accentuat sau aton, distingem de la început două serii de alternanțe vocalice : (I) alternanțe vocalice care se produc în condițiile menținerii status-ului accentual al radicalului și (II) alternanțe vocalice care presupun modificarea status-ului accentual al morfemului radical.

3.8.2.1. I. *Alternanțe vocalice în condițiile menținerii status-ului accentual :*

I. — Sub accent :

(a) **ă**[3]/*a* : *agăț, agațăm/agață, să agațe*
arăt/arată, să arate

(b) e/*a* : *șed, ședem/șade, șadă*
dezmierd, dezmierzi, să dezmierde/dezmiardă

---

[1] cf. V. Guțu Romalo (1972), p. 114–115.

[2] Vezi și Gr. Brâncuș, *lucr. cit.*, p. 105 și urm.

[3] Vocala tipărită cu aldine apare și în poziție atonă.

(c) î/i : *vînd, vîndă, vînzînd/vinzi, vinde*
(d) e/ea : *alerg, alergi/aleargă*
(e) o/oa : *rod, rozi/roade, roadem*
(f) ă/e/a : *văd, văzînd/vezi, vede/să vadă*
spăl/speli, să spele/spală

2. — În silabă neaccentuată :
(a) ă/e : *apăr, apără/aperi, să apere*
sufăr/suferi, suferă, să sufere

II. *Alternanțe vocalice presupunînd schimbarea status-ului accentual :*

(a) á/ă : *bag, bagi, bagă/băgăm*
adaug, adaugi, adaugă/adăugăm
tai, taie/tăiem
sparg, sparse, spart/spărgeam, spărsei
(b) i/e : *vin/venim*
prezint/prezentăm
(c) ú/ø : *usuc, usucă/uscăm, uscam*

Notă. Alternanța (c) nu se manifestă decît în paradigma verbului *a usca*.

(d) î/á/ă : *rămîn/rămase/rămăsei*
(e) ó/oá/u : *port, porți/poartă, să poarte/ /purtăm*
despoi/despoaie/ /despuiem
înconjor/înconjori/înconjoară, să înconjoare/înconjurăm

Unele dintre verbele care realizează alternanța ó/oá/u, și anume cele al căror radical cuprinde mai mult de două silabe, tind spre uniformizarea radicalului prin eliminarea alternanțelor. În limba actuală se întîlnesc destul de des variante de tipul : *înconjór, încónjur ; înconjóri, încónjuri ; înconjoáră, încónjură/înconjurăm* etc.

Paradigma fără variație vocalică a radicalului presupune schimbarea structurii radicalului din unele forme prin deplasarea accentului de pe ultima silabă pe penultima (comp. *desfășór* și *desfășur*) și prin înlocuirea în silaba finală, devenită atonă, a lui *ó*, respectiv *oá*, prin *u*.

3.8.2.2. Deoarece paradigma verbală românească se caracterizează prin mobilitatea accentului, toate verbele care prezintă o alternanță în cadrul radicalului accentuat au și o variantă neaccentuată a radicalului. Deci tipul *pórt/poártă/purtăm* reprezintă tipul normal. De multe ori însă, radicalul neaccentuat este alcătuit din aceleași elemente fonetice ca cel accentuat, deosebindu-se de acesta din urmă numai sub aspect accentual — cf., de exemplu, *șéd/ședém*.

În cazul în care radicalul accentuat prezintă fenomenul alternanței vocalice, radicalul neaccentuat poate avea o formă unică, cuprinzînd unul din termenii alternanței.

Așa, de exemplu, în cazul alternanței I 1 (a) : *ă/á*, radicalul neaccentuat cuprinde termenul *ă* — comp. : *arắt, arắtă* etc., *agắț, agắță* etc. și *arătắm, arătám* etc., *agățắm, agățám, agățát* etc.

Tot termenul *ă* apare în radicalul neaccentuat și atunci cînd paradigma verbului se caracterizează prin alternanța I 2 (a) : *ă/e*, cf. *(áperi) apărắm, apărám, apărát* etc.

Radicalul neaccentuat al verbelor care realizează alternanțele I 1 (b) : *e/a* și I 1 (d) : *e/ea* cuprinde întotdeauna termenul *e* — cf. *(șéd, șáde) ședém, șezúi, șezínd* etc. ; *(alérg, aleárgă) alergám, alergái, alergínd* etc.

Cînd paradigma este caracterizată prin alternanța I 1 (e) *o/oa*, în radicalul neaccentuat apare *o* — cf. *(ród, roáde) rodeám, roséi, rozínd* etc.

3.8.2.3. Verbele care realizează în paradigma lor alternanțele I 1 (c) : *î/i* prezintă două radicale neaccentuate, așa încît în cazul verbului *a vinde* ambii termeni ai alternanței — atît *î*, cît și *i* — apar în radicalul aton : *(vínd, vinde) vîndúi, vindeám.*

Verbele caracterizate prin alternanța I 1 (f) : *ă/e/á* se grupează în două categorii din punctul de vedere al raportului radicalului neaccentuat față de termenii alternanței :

(1) Verbul *a vedea* prezintă două forme de radical neaccentuat, cuprinzînd primii doi termeni ai alternanței : *(văd, vezi, vádă) văzúi, vedém* etc.

(2) Celelalte verbe au o singură formă de radical neaccentuat cuprinzînd primul termen al alternanței : *(spăl, spéli, spálă) spălăm, spălásem, spălát, spălînd* etc.

3.8.2.4. În verbele cu radical polisilabic se pot realiza două sau mai multe alternanțe vocalice, deoarece, cum am văzut, alternanțele vocalice se pot produce atît în condițiile menținerii status-ului accentual (în silaba tonică, ca și în silaba atonă), cît și în condițiile schimbării status-ului accentual al radicalului.

Verbele al căror radical înregistrează două alternanțe vocalice paralele se grupează în următoarele categorii :

(1) Verbe în care se realizează paralel alternanțele *á/ă* și *ă/e*, deci :

á ...ă/á ...e/ă ...ă

Exemple : *scápăr/scáperi/scăpărắm*

scármăn/scármeni//scărmănắm.

(2) Verbe în al căror radical se realizează paralel alternanțele *é/eá* și *ă/e*, deci :

é...ă/é ... e/eá...ă/ /e...ă

Exemple : *sémăn/sémeni/seámănă/ /semănắm*

lépăd/lépezi/leápădă//lepădắm.

(3) Verbe al căror radical este afectat paralel de alternanțele *o/oá* și *ă/e*, deci :

oá ... ă/oá ...e/o ...ă

Exemple : *șchioápăt/șchioápeți/șchiopătắm.*

3.8.2.5. Examinarea alternanțelor vocalice înregistrate duce la următoarele observații :

(1) Alternanțele vocalice se realizează între termeni p o z i t i v i, exceptînd alternanța cu totul izolată II (c), care cuprinde termenii *u* și ø.

(2) Variațiile de termeni pozitivi se realizează între elemente fonice de același fel : între vocale *(a/ă, e/a* etc.*)* sau între vocale și diftongi *(o/oa/u, e/ea)*.

(3) Vocalele care constituie termenii diferitelor alternanțe se deosebesc ca grad de deschidere (*ă/a*), dar și ca loc de articulare (*e/a*). În cazurile în care alternanța se realizează între o vocală și un diftong, diftongul, prin vocala pe care o include, poate fi considerat ca reprezentînd elementul mai deschis al alternanței.

(4) Alternanțele vocalice cuprind d o i (*arăt/arată*) sau t r e i termeni (*spăl/speli/spală*), dacă avem în vedere numai alternanțele realizate în condițiile menținerii status-ului accentual. Dacă avem în vedere și alternanțele condiționate de schimbarea poziției accentului, alternanțele vocalice constau în variații între d o i (*bag/băgăm*) și c i n c i termeni. Acest maximum reprezintă un caz cu totul izolat: un singur verb — *a vedea* — realizează o alternanță vocalică cuprinzînd cinci termeni: *văd/véde/vádă/vedém/văzúi* (*a spăla* și alte verbe care realizează în silabă accentuată alternanța *ă/é/á* prezintă în radicalul neaccentuat numai vocala *ă*: *spăl/spéli/spálă/spălăm*).

Sub aspectul *ocurenței* lor, alternanțele vocalice se caracterizează în felul următor:

(1) Alternanțele vocalice privesc partea medială a radicalului.

(2) Același radical poate fi afectat concomitent de două alternanțe vocalice, privind vocale diferite din secvența fonică care reprezintă radicalul. Verbele care se caracterizează prin coocurența a două alternanțe vocalice sînt puțin numeroase.

(3) Se constată o anumită dependență între diferite tipuri de alternanțe vocalice și accent: alternanțele care privesc silaba accentuată sînt mai variate decît cele care afectează silaba neaccentuată și sînt, în același timp, diferite de acestea.

În ce privește raportul dintre diferiții termeni ai alternanțelor vocalice și accent, se constată că în poziție atonă apar termenii alternanțelor caracterizați printr-un grad mai mic de deschidere (cu o singură excepție, alternanța II (b), al cărei termen accentuat *î* se opune termenului aton *e*: *vin/venim*). Astfel din cei doi termeni ă/a — ai alternanței I 1 (a), primul termen, reprezentat de vocala semideschisă, apare și în poziție neaccentuată: *arătăm* (față de *arată*). În alternanța de trei termeni: *ó/oá/u*, termenul cel mai închis, *u*, este ocurent în poziție neaccentuată.

Cînd unul din termenii alternanțelor este *a* — vezi I 1 (a), I 1 (b), I 1 (f) — termenul *a* nu apare niciodată în poziție neaccentuată[1].

(4) Ocurența termenilor unora dintre alternanțele vocalice poate fi pusă în legătură cu calitatea fonică a elementelor de care sînt precedați sau urmați în secvențele fonice care reprezintă diferitele forme verbale.

Astfel, ocurența celor doi membri ai alternanțelor, foarte răspîndite, *ó/oá* și *é/eá* depinde, pentru multe verbe, de calitatea fonică a elementului vocalic următor în succesiunea de sunete: *oa* se realizează cînd în silaba următoare apare *e* sau *ă*: *doarme, să doarmă*, în celelalte situații apare *o*: *dorm, dormi*[2]; iar *ea* e condiționat de prezența unui *ă* în silaba următoare: *aleargă*; în alte condiții fonetice apare *e*: *alerg, alergi, să alerge*.

---

[1] Cînd face parte din radicalul unui verb care se caracterizează printr-un radical invariabil, *a* apare și în silaba neaccentuată (*declár, declarắm*).

[2] Un număr destul de mare de verbe prezintă, în exact aceleași condiții fonetice, un radical invariabil, comp., de exemplu: *port, porți, poartă* și *derog, derogi, derogă*.

În radicalele în care o vocală din seria medială alternează cu o vocală din seria anterioară, urmînd unei consoane labiale, vocala anterioară apare de cîte ori este urmată, în cadrul formei verbale, de un element prepalatal; în toate celelalte situații apare vocala medială:

vézi, véde, vedém, vedeám/văd/vádă/văzúi
vínzi, vínde, vindeám/vînd, vîndúi, vînzînd, să víndă
áperi, să ápere/ápăr, apărăm, apărám, apărát etc.

În cadrul alternanțelor *á/ă* și *ó(oá)/u*, ocurența termenilor este strict determinată de accent: primul termen apare sub accent, al doilea termen e caracteristic pozițiilor atone: *cár/cărắm, sár/sărím* etc., *pórt/purtắm, róg/rugắm, rugái, rugát, scápăr/scăpărắm, scăpărát* etc.

3.8.2.6. *Condiționarea fonetică* este mai evidentă în cazul alternanțelor vocalice decît s-a constatat a fi în cazul celor consonantice, iar *condiționarea morfologică* — foarte importantă în repartizarea termenilor alternanțelor consonantice — nu se poate invoca decît indirect, în măsura în care apariția unui element fonic este adesea condiționată de tipul morfologic al paradigmei: desinența *-ă* de pers. a III-a sing. a indicativului prezent este proprie, de exemplu, unui anumit tip de paradigmă.

Cum însă, în multe cazuri, o anumită alternanță caracterizează un grup restrîns de verbe sau chiar un singur verb, iar, pe de altă parte, adesea, în aceleași condiții fonetice, o alternanță nu se produce, destul de multe verbe păstrînd un radical invariabil (comp., de exemplu, paradigmele verbelor *a deroga* și *a ruga*), putem vorbi de o *condiționare lexicală*[1] a alternanțelor.

Avînd în vedere această complexă condiționare, putem spune că, dacă știm că un anumit verb, cu o structură fonică dată a radicalului și aparținînd unui anumit tip de paradigmă, se caracterizează printr-un anumit tip de alternanță vocalică, putem prevedea cu o destul de mare probabilitate care va fi repartizarea termenilor alternanței în diferitele forme ale paradigmei.

Tendința de a păstra radicalul nemodificat, constatată la substantiv (v.p. 171*a*, 173) și adjectiv (142), se manifestă și în cazul verbelor neologice în flexiunea cărora, *în condiții identice*, nu se produc anumite alternanțe vocalice. Astfel, de pildă, alternanța II (a) — *á/ă* nu apare în paradigma lui *a declara, a degaja* etc., în flexiunea verbelor *a manifesta, a protesta, a rezerva, a spera, e* nu alternează cu *ea* (cf. I 1 (d)), *a comporta, a suporta, a transporta* au radical invariabil, *o* accentuat nealternînd cu *oa* (cf. I 1 (e)).

3.8.3. În cursul paradigmei unui verb se pot manifesta 1, 2 sau chiar 3 alternanțe, de obicei de tip diferit. Se manifestă, deci, concomitent și paralel, în cursul aceleiași paradigme, alternanțe vocalice și consonantice, așa încît diferitele alomorfe ale morfemului radical se pot diferenția unul de celălalt sub aspectul elementelor vocalice componente, sub aspectul elementelor consonantice sau, în cazuri destul de numeroase, atît în ce privește vocalismul, cît și în ce privește consonantismul.

---

[1] În situațiile în care ocurența unei caracteristici nu poate fi circumscrisă nici în termeni fonetici, nici în termeni morfologici, ea poate fi considerată fapt individual, izolat, și, ca atare, lexical.

În funcție de alternanțele realizate în cadrul paradigmei, verbele cu variație parțială a radicalului pot avea, făcînd abstracție de variațiile de accent, între 2 și 6 alomorfe[1] (cf. *a cînta : cînt, cînț-*, *a dormi : dorm-, doarm-* și *a sparge : sparg-, sparğ-, spărğ-, spărg-, spar-, spăr-*).

VERBE NEREGULATE

3.9.0. Gruparea verbelor în regulate și n e r e g u l a t e — categorii derivînd din conceptele de „regulă" și „excepție", inerente structurii gramaticale — o întîlnim în gramatica oricărei limbi, cu condiția ca, în limba respectivă, verbul să aibă o cît de rudimentară flexiune.

De obicei, cele două categorii de verbe sînt înregistrate fără o prealabilă definire a termenilor ; verbele regulate sînt prezentate prin indicarea regulilor de formare a diferitelor forme verbale, deci prin descrierea, mai mult sau mai puțin precisă, a structurii formelor verbale, iar verbele neregulate sînt cuprinse în inventare, indicîndu-se, în toată extinderea, paradigmele.

Acest mod de prezentare a celor două clase de verbe a fost adoptat și de *Gramatica* (1956, 1963), tratat în care verbele regulate sînt discutate în primul rînd sub aspectul „temelor flexionare", iar verbele neregulate sînt definite, prin opoziție, ca fiind „acelea la care temele nu se formează după regulile date sau la care unele timpuri primesc alte desinențe decît cele stabilite".

3.9.1. Clasificarea în conjugări a avut în vedere verbele *regulate*.

3.9.2. Verbele *neregulate* se grupează în două categorii :

(a) Verbe a căror flexiune se realizează prin serii de flective caracterizate prin combinații de omonimii specifice, prin omonimii specifice sau chiar prin afixe specifice.

(b) Verbe prezentînd variații aberante ale radicalului, strict specifice ca repartizare și realizare, și verbe caracterizate printr-o variație totală (supletivă) a radicalului.

Aspectul insolit al paradigmei privește deci r a d i c a l u l, sau/și a f i x e l e prin care se realizează paradigma.

3.9.3. Din categoria verbelor ale căror paradigme sînt realizate prin f l e c t i v e a b e r a n t e fac parte : *a lua, a da* și *a sta, a bea, a vrea, a avea, a ști, a fi* și *a preda*.

Această listă poate fi mărită prin includerea altor verbe prezentînd în paradigmă aceleași serii de afixe (cf. ex. *a prelua, a relua*[2] etc.) sau prin înregistrarea unor verbe în a căror paradigmă se realizează alte serii aberante de afixe : un exemplu în acest sens oferă verbul neliterar *a mînea*.

---

[1] Pentru diversele tipuri de variație a radicalului verbal, vezi G u ț u R o m a l o (1968, p. 236—255.

[2] Verbele *a prelua* și *a relua* sînt derivate ale lui *a lua* și se încadrează în același tip paradigmatic. Nu întotdeauna însă derivatul și verbul de bază aparțin aceluiași tip flexionar (comp. de ex. *a da* și *a preda*).

Verbele neregulate se caracterizează prin prezența următoarelor omonimii și afixe :

a lua

Sufixe : A = B = C = D′ = E : [-(w)á-]
Desinențe : $A_1 = A_6$: [-w]
$A_3 = A'_3 = A'_6$: -ø

a da și a sta

Sufixe : A = D′ = E : [-á]
B : [-e̯á-]
C : [-ú]
Desinențe : $A_1 = A_6$: [-w]
$A'_3 = A'_6$: -ø

a bea

Sufixe : B = E : [-e̯á-]
C = D′ : [-ú]
A : [-é ~ ø-]
Desinențe : $A_1 = A_6$: [-w]
$A_3 = A'_3 = A'_6$: -ø

a vrea

Sufixe : B = E : [-e̯á-]
C = D'_1: [-ú-]
A : [-é ~ ø-]
Desinențe : $A'_3 = A'_6$: -ø

a avea

Sufixe : B = E : [-e̯á]
C = D′ : [-ú-][1]
A = A′ : [-é ~ ø-]
H : [-úse (se)-]
Desinențe : $A'_3 = A'_6$: [-ă]
A_1 : [-m]
A_6 : [-w]

a ști

Sufixe : A = E : -ø-
B : [-já-]
C = D′ : [-ú]
Desinențe : $A_1 = A_6$: [-w]
$A_3 = A'_3 = A'_6$: [-je]

a fi

Sufixe : A : [-é ~ ø-]
A′ = E : -ø-
B : [-á-]
C : [-ú-] sau [-se-]
D′ : -ø

[1] Alături de *avui* etc., la perfect simplu se folosesc și formele *avusei* etc., în care apare un element sufixal *-use-*, diferit de D′ (deci C = -use-, D′ = -u-).

Desinențe : $A_1 = A_6$: -ø
$A_3 = A'_3 = A'_6$: [-e]

a preda

Sufixe : A = B = C = D' = E : [-á-]
Desinențe : $A_1 = A_6$: [-w]
$A'_3 = A'_6$: -ø

Cele mai puțin aberante sînt seriile de afixe care caracterizează verbele *a lua* și *a preda :* aceste serii cuprind sufixele obișnuite ale conjugării I, dar se deosebesc de acestea sub aspectul desinențelor atît în ce privește omonimiile, cît și ca realizare concretă.

Verbele *a bea, a vrea* și *a avea* prezintă sufixele conjugării a VII-a, dar se deosebesc de acestea prin desinențe; *a bea* prezintă omonimia desinențială, generală pentru verbele de conjugarea a VII-a, $A_1 = A_6$, dar și omonimia neașteptată $A_3 = A'_3 = A'_6$, realizată prin desinența insolită pentru pers. a III-a sing. -ø ; *a vrea* se caracterizează prin l i p s a, neobișnuită, a oricărei omonimii desinențiale în paradigma de prezent indicativ și prin desinența -ø, de asemeni neobișnuită, pentru pers. a III-a sing. și pl. prezent conjunctiv; *a avea* se caracterizează prin lipsa oricărei omonimii desinențiale în paradigma de prezent indicativ, dar, marchează formele $A'_3 = A'_6$ prin desinența [-ă], obișnuită pentru verbele de conjugarea a VII-a.

Flexiunea lui *a ști* e aberantă mai ales în ce privește sufixele : sufixul [-já-] poate fi considerat ca aparținînd seriei de afixe caracteristice conjugării a IV-a sau a V-a, ca și sufixul -ø-, din formele A și E, dacă acest -ø- îl considerăm o realizare a sufixului [-*í*-], și anume după un radical terminat în -*i*; în schimb, sufixul [-ú-], care apare în formele C și D, este caracteristic verbelor de conjugarea a VII-a și a VIII-a. În ce privește desinențele, constatăm omonimia $A_1 = A_6$, generală pentru verbele de conjugarea a V-a, dar și omonimia $A_3 = A'_3 = A'_6$, care nu se realizează decît în paradigma verbelor *a umple* (conjugarea a VIII-a) și *a scrie* (conjugarea a IX-a).

Caracterul hibrid este și mai agravat în cazul verbului *a fi*, care cuprinde forme de prezent conjunctiv total distincte de cele de prezent indicativ — situație unică în sistemul verbal românesc —, dar și un sufix [-é-], caracteristic pentru verbele conjugării a VII-a, la prezent indicativ, un sufix [-ú-] sau [-se-] la perfectul simplu (deci sufixe care apar în paradigma verbelor de conjugarea a VII-a, a VIII-a sau a IX-a, a X-a) și un element sufixal [-ø + t] la participiu, ca la verbele care aparțin conjugării a X-a. Desinențele se repartizează ca în oricare din conjugările V—X, cu deosebirea că apare omonimia desinențială, rară, $A_3 = A'_3 = A'_6$, care se realizează, cum am văzut, în alte condiții fonetice, în paradigma verbelor *a umple* și *a scrie*.

Rezultă din această prezentare că, deși toate seriile examinate au caracter aberant, *„neregularitatea" variază ca extindere și sub aspectul complexității de la un verb la altul,* ceea ce impune o anumită ierarhizare în cadrul acestei categorii de verbe „neregulate".

3.9.4. Din categoria verbelor neregulate sub aspectul *radicalului* fac parte :

Verbul a mînca, cu trei alomorfe ale morfemului radical :

mănînc- : $A_1 = A_3 = A_6$

mănînč- : $A_2 = A'_3 = A'_6$

mînc- : $A_4 = A_5 = B = C = D = E = F$

Alomorfele se datoresc alternanței consonantice, foarte răspîndite, *c/č* și unei schimbări rezultate din omisiunea (sau introducerea) grupului fonic *-ăn-* între prima consoană și restul secvenței fonice care reprezintă radicalul.

Verbele a da și a sta, cu patru alomorfe ale morfemului radical :

da-, sta- : $A_1 = A_2 = A_6$

d-, st- : $A_3 = A_4 = A_5 = (B) = D = E = F$

dăd-, stăt- : $C = (B)$

dea, stea : $A'_3 = A'_6$

Verbele *a da* și *a sta* prezintă la imperfect două serii de forme paralele, în raport de variație liberă pentru cei mai mulți vorbitori : seria etimologică — *dam, stam* etc.[1] — și seria rezultată din extinderea la imperfect a radicalului de perfect, net preferată de limba literară de azi : *dădeam, stăteam* etc. În urma creării acestei a doua serii s-a ajuns, în paradigma celor două verbe, la un radical comun tuturor formelor de trecut.

Verbul a bea, cu patru alomorfe ale morfemului radical :

bea : $A_1 = A_3 = A_6 = A'_3 = A'_6$

be- : $A_2 = (B)$[2]

b- : $A_4 = A_5 = (B) = F = E$

bă- : $C = D$

Verbul a vrea, cu patru, eventual cinci, alomorfe ale morfemului radical :

vrea- : $A_1 = A_3 = A'_3 = A'_6$

vre- : $A_2 = (B)$[3]

vr- : $A_4 = A_5 = (B) = C = D = E = F$

vor- : A_6

vro- : (B)[4]

Verbul *a vrea* prezintă două serii paralele de imperfect, în raport de variație liberă pentru cei mai mulți vorbitori ai limbii române actuale ; seria etimologică, altădată generală și unică : *vream, vreai* etc., și cea rezultată din suprapunerea imperfectului verbului *a voi*[5] peste această serie etimolo-

---

[1] În *DOOM* sînt menționate forme din ambele serii la *a sta (stăteam/stam)*, dar numai formele cu reduplicare *(dădeam...)* la *a da*.

[2] Forma de imperfect admite două analize : *be-am* și *b-eam*. O preferăm pe a doua, deoarece terminația care rezultă corespunde mai bine flectivelor proprii verbelor în *-ea*.

[3] Ca și în cazul imperfectului lui *a bea* sînt posibile două analize : *vre-am* și *vr-eam*.

[4] cf. *vro-iam*. În *Gramatica* (1963), I, p. 287, se menționează ca nerecomandabile formele „hibride" *vroi, vroiesc, am vroit*, specificîndu-se însă că formele de imperfect de tipul *vroiam* sînt literare (deși în tabel, la p. 285, nu se dau decît formele *voiam, vream*). *DOOM* nu le înregistrează nici la *a vrea*, nici la *a voi*.

[5] A *vrea* și sinonimul său *a voi* se folosesc paralel, preferîndu-se însă *a vrea* la prezent, *a voi* la imperfect etc. (vezi *Gramatica* (1963), I, p. 284).

gică — *vroiam*, *vroiai* etc. Aceste forme de imperfect, cunoscute înainte numai în aspectul familiar al limbii vorbite, se răspîndesc în perioada actuală tot mai mult, întîlnindu-se frecvent în limba literară, atît în aspectul oral, cît şi în cel scris.

Verbele *a da*, *a sta*, *a bea* şi *a vrea* prezintă unele analogii — mai accentuate în cazul ultimelor două verbe — în *variaţia radicalului*. Aceste analogii nu sînt însă de natură să permită cuprinderea într-o regulă unică a diferitelor variaţii.

Variaţiile prezentate de radicalul acestor verbe constau în: omisiunea sub accent a unor elemente vocalice, mai multe şi diferite de la un alomorf la altul, omisiunea unui grup vocală + consoană *(a mînca)* şi repetarea elementelor consonantice care constituie partea iniţială a secvenţei fonice reprezentînd radicalul (reduplicare *a da*, *a sta*). Ele au un caracter insolit, deoarece nici una din aceste modalităţi de variaţie a radicalului nu se înregistrează în paradigma celorlalte verbe.

Verbul a avea realizează morfemul radical în patru alomorfe, prezentînd variaţii şi mai deosebite:

a- : $A_1 = A_2 = A_6$

ar- : A_3

av- : $A_4 = A_5 = B = C = D = E = F$

aib- : $A_3 = A'_6$

Variaţiile radicalului afectează lungimea secvenţelor fonice care reprezintă radicalul şi ar putea fi deci prezentate ca omisiuni ale unor elemente vocalice şi consonantice. Această soluţie ar avea însă un caracter neaşteptat, deoarece: omisiunea priveşte elemente foarte diferite: *-r-*, *-v-*, *-ib-*, iar termenul o al variaţiei se realizează în A_1, ceea ce vine în contradicţie cu toate celelalte alternanţe care cuprind un termen negativ (vezi **3.8.1** urm.).

3.9.5. Categoria verbelor care prezintă o paradigmă supletivă se reduce în limba română la două verbe: *a fi* şi *a lua*.

(a) Verbul a fi prezintă în cursul paradigmei următoarele aspecte ale radicalului:

(1) *sînt-* : $A_1 = A_4 = A_5 = A_6$

(2) *eşt-* : A_2

(3) *est-* : A_3

(4) *er-* : B

(5) *f-*[1] : (C)

(6) *fos-* : D

(7) *fi-* : $A' = E = F = G$

(8) *fu-* : (C)[2]

---

[1] Formele de perfect simplu permit fie analiza *fu-i*, *fu-şi* etc. (deci *fu-ø-i* etc.), fie *f-u-i*, *f-u-şi* etc. Ultima modalitate de analiză are avantajul de a degaja un *sufix -u-*, care poate fi izolat şi în formele de perfect ale altor verbe: *pierdui*, *pierduşi* ..., *crezui*, *crezuşi* ... *făcui*, *făcuşi* ... etc.

[2] cf. *fusei*, *fuseşi* ; *fusesem*, *fuseseşi* etc., care obligă la degajarea unui radical *fu-*.

Formele de perfect simplu cuprinzînd radicalul *f-* și cele în care apare *fu-* sînt în raport de variație liberă. Cele din prima serie reprezintă formele originare, etimologice, și par a fi folosite de preferință în graiul oltenesc, pe cînd cele din seria a doua sînt preferate în aspectul scris al limbii literare[1]. Acestea din urmă, *fu-sei* și *fu-seși* etc., se explică prin tendința de a evita un radical prea scurt, tendință realizată în urma unor influențe analogice.

Unele dintre aceste radicale au inițială comună: (2), (3) și (4) și (5), (6), (7) și (8), ceea ce permite stabilirea unui raport de variație parțială între ele. Ca atare, formele supletive în sens strict se reduc la trei din opt:

(I) {sînt-}

(II) {[jest-], [jeșt-], [jer-]}

(III) {[f-], [fu-], [fi-], [fos-]}

Radicalul *sînt-* cunoaște variantele *sunt* și *s*. Varianta *sunt-* (din formele de prezent indicativ *sunt, suntem, sunteți*), rezultat al unei grafii greșit etimologice[2], a reprezentat norma literară pînă la reforma ortografică din 1953, care a consacrat ca normă, în scriere și pronunțare, varianta *sînt*, etimologică și populară. În limba actuală, *sunt-* persistă încă în rostirea unor vorbitori mai mult sau mai puțin instruiți, aparținînd atît orașului cît și satului.

Variațiile, în cazul radicalelor reprezentate prin secvențe cu o parte inițială comună, au un caracter cu totul particular: singura variație care poate fi raportată la tipurile de alternanțe înregistrate în cadrul celorlalte verbe cu variație parțială a radicalului este cea care se manifestă între [jest-] și [jeșt-].

(b) Spre deosebire de *a fi*, *a lua* prezintă mult mai puțin numeroase aspecte ale radicalului:

(1) *ia-* : $A_1 = A_3 = A_6 = A'_3 = A'_6$

(2) *ie-* : A_2

(3) *lu-* : $A_4 = A_5 = B = C = D = E = F$

Secvențele (1) și (2) prezintă un element inițial comun *i-*, coocurent cu un element variabil *a/e*. Variația *a/e* apare și în paradigma altor verbe — e drept, în condiții fonetice și morfologice diferite — și a fost menționată sub I 1 (b).

Putem considera deci secvențele (1) și (2) ca rezultînd dintr-o variație parțială a radicalului, numărul radicalelor supletive reducîndu-se astfel la două:

(I) {[ja-], [je-]}

(II) [lu-]

---

[1] Pentru aspectul oral al limbii literare, ca și pentru limba vorbită familiară din cele mai multe regiuni ale țării, perfectul simplu face parte din *fondul gramatical pasiv*.

[2] Considerînd că forma românească originară *sînt* derivă din lat. *sunt* (și nu din conj. *sint*, etimonul real), adepții ortografiei etimologice au recomandat scrierea *sûnt*; aceasta, devenită ulterior *sunt*, a determinat pronunțarea [sunt], care s-a răspîndit apoi, o dată cu grafia, prin școală, la diverse categorii de vorbitori.

A lua se deosebește de *a fi* nu numai prin numărul mai mic al secvențelor fonice prin care se realizează radicalul, dar și prin caracterul mai obișnuit, mai puțin insolit al diferențelor dintre radicalele în raport de variație parțială.

4. PRONUMELE

4.0. Spre deosebire de flexiunea nominală și de cea verbală, care permit gruparea substantivelor și verbelor în c l a s e, de obicei destul de numeroase, caracterizate prin prezența unor particularități flexionare (omonimii, afixe specifice), flexiunea pronominală este reprezentată, de cele mai multe ori, prin paradigme individuale, specifice unui singur element lexical, unui singur pronume.

4.0.1. Morfologic, pronumele se apropie de substantiv și de adjectiv, exprimînd în flexiunea sa categoriile de număr, gen și caz. Spre deosebire de substantiv însă, pentru cele mai multe pronume genul constituie criteriu de flexiune: ca și adjectivele, pronumele au, cele mai multe, două forme distincte în funcție de gen. Altă deosebire a pronumelui față de substantiv o constituie indiferența celui dintîi față de categoria determinării[1].

De adjectiv, pronumele se deosebește prin incompatibilitatea cu categoria de comparație și prin prezența unui sistem specific de omonimii și de afixe (care îl diferențiază, de altfel, și de substantiv).

4.0.2. Sintactic, pronumele se caracterizează prin posibilitatea de a apărea în aceleași contexte cu substantivul, de a „substitui" substantivul[2] în anumite condiții. Substituindu-se unui substantiv, pronumele „preia" genul (și numărul) substantivului („se acordă" cu substantivul, ca și adjectivul, dar, spre deosebire de adjectiv, ocurența pronumelui *nu* cere coocurența unui substantiv).

Reluarea de către pronume a informației gramaticale purtate de substantivul pe care îl „înlocuiește", pe care pronumele îl reia sau îl anticipează, nu este întotdeauna integrală. Astfel, în construcții ca **Teii** *au înflorit.* **Ei** *își răspîndesc mireasma.*, informația gramaticală este aceeași: substantivul și pronumele sînt amîndouă la plural, la nominativ, iar genul este pentru amîndouă masculin. Dacă genul și, de foarte multe ori, și numărul pronumelui depind de substantiv, coincidența de caz este însă întîmplătoare: se datorește faptului că atît substantivul cît și pronumele au rolul de subiect în două propoziții distincte. Într-o construcție ca: **Băiatul** *e mulțumit,* **i-***a plăcut înghețata.*, pronumele e la masculin singular, dar în d a t i v, fiind complement indirect față de verbul *a plăcut*. În enunțuri de tipul *Apartamentul are* **camere** *mari.* **Asta** *e însă cea mai luminoasă.*, pronumele *asta* se referă la substantivul *camere*, dar, spre deosebire de substantiv (care e feminin, la acuzativ plural), *asta* e la nominativ feminin singular. Singura informație

---

[1] Cele mai multe pronume (*eu, noi* etc., *cine, ce, acesta, acela* etc.) sînt incompatibile cu articolul. În *dînsul, -ul* face parte din structura morfematică a pronumelui exprimînd genul, numărul și cazul (dar nu și determinarea, căci **dîns, *un dîns* nu există, deci *dînsul* nu participă la nici o opoziție de determinare), ca și în *unul, altul,* unde *-ul* are însă și rolul de a distinge pronumele (**Unul** *vine,* **altul** *pleacă.*) de adjectivul corespunzător (**Un** *om vine,* **alt** *om pleacă.*).

[2] Pronumele este definit de obicei ca „parte de vorbire care ține locul unui substantiv".

gramaticală comună o reprezintă deci g e n u l; genul stabilește gramatical relația dintre pronume și substantiv.

Și substantivele se pot înlocui între ele. Indicarea aceluiași obiect, fenomen, a aceleiași persoane se poate realiza, într-un text, prin substantive diferite: în **Violonistul** *a insistat asupra nuanțării textului. Aplauzele au răsplătit pe* **solist.**; „violonist" și „solist" au în vedere aceeași persoană. Coincidența de informație gramaticală între cele două substantive este cu totul întîmplătoare; nu există nici un fel de restricție în ce privește genul, numărul sau cazul. Astfel, în *A parcurs întreaga* **operă** *a romancierului.* **Romanele** *au o tematică foarte variată.*, *operă* și *romanele* au în vedere același „obiect", dar diferă ca gen, număr și caz. Indicarea aceluiași obiect, fenomen etc. prin substantive diferite se limitează la categorii restrînse de substantive (mai mult sau mai puțin „sinonime", cel puțin în anumite condiții). Dimpotrivă, un pronume poate înlocui categorii foarte largi de substantive, limitările avînd un caracter mult mai general, fiind mult mai puțin dependente de fenomenul concret relevat (*cine* sau *nimeni* pot înlocui, de exemplu, numai substantive incluzînd în semantica lor trăsătura „personal", dar, în această limită, orice substantiv).

4.0.3. Multe dintre elementele înglobate în clasa pronumelui pot apărea în enunț cu aceeași formă sau cu o formă puțin diferită (conservînd însă particularitățile de expresie specifice flexiunii pronominale), asociate cu un substantiv, cu care se acordă și față de care sînt subordonate (*casa* **aceasta**, de exemplu), deci în poziția caracteristică pentru adjective. În acest caz avem de a face cu a d j e c t i v e p r o n o m i n a l e.

4.1.0. Distincțiile formale de număr, gen și caz corespund în cadrul flexiunii pronominale acelorași valori ca în flexiunea substantivului.

Conținutul semantic al formelor adjectivale pronominale implică, ca și în cazul adjectivelor calificative, și informația privind dependența față de un anumit substantiv regent.

4.1.1. Sub aspectul **genului** distingem pronume avînd forme diferite în raport cu această categorie (pronumele personal de pers. a III-a, pronumele demonstrativ, unele pronume nehotărîte, negativul *nici unul*) și pronume invariabile din acest punct de vedere (pronumele personale de pers. I și a II-a, interogativul *cine*, reflexivul, o parte din pronumele nehotărîte).

Pronumele invariabile sub aspectul genului acceptă orice context de gen: **Tu** *ești b o l n a v.*, **Tu** *ești b o l n a v ă.*, și **Cine** *e b o l n a v?* **Cine** *e b o l n a v ă?* sînt toate posibile (pronumele se comportă în asemenea situații ca substantivele aparținînd „genului comun", cf. **1.2.3.**).

4.1.2. O situație analogă constatăm din punctul de vedere al categoriei **numărului.** Formele de număr realizează opoziția „unul/mai mulți".

O valoare specială caracterizează pluralul pronumelor personale de persoana I și a II-a: e vorba de plurale inclusive[1] (*noi* „eu și tu (și alții)", *voi* „tu și alții").

4.1.3. Categoria **caz** nu se manifestă în flexiunea pronominală decît prin patru valori — nominativ, genitiv, dativ și acuzativ. Exceptînd pronumele personal de persoana a II-a (*tu!*), pronumele sînt incompatibile cu vocativul.

---

[1] Aceeași semnificație e proprie și formelor verbale de pers. I și a II-a plural.

Formele cazuale ale pronumelor corespund poziției sintactice pe care o realizează în cadrul unui enunț.

Valorile cazuale sînt în flexiunea pronominală mai clar diferențiate decît în flexiunea nominală: pronumele prezintă întotdeauna forme distincte de nominativ-acuzativ și genitiv-dativ atît la singular cît și la plural. În paradigma pronumelui personal (pers. I și a II-a), fiecare dintre cele patru valori de caz cunoaște realizări distincte. Numai flexiunea pronumelui personal permite și justifică recunoașterea în limba română a patru valori cazuale distincte[1] (nominativ, acuzativ, genitiv și dativ).

4.1.4. Categoria persoanei caracterizează unele pronume și își găsește expresia la nivelul radicalului, nu al flectivelor (cf. *eu/tu, mie/ție, meu/tău* etc.). Valorile de persoană se organizează pe baza opozițiilor „emițător/nonemițător", „receptor/nonreceptor" (deci pers. I „+emițător, — receptor", pers. a II-a: „— emițător, +receptor", pers. a III-a: „— emițător, — receptor"), cf. 3.2.1.2.

Astfel definite, valorile categoriei de persoană situează pronumele de persoana I și a II-a, care identifică cei doi poli ai actului de comunicare (emițătorul și receptorul), între unitățile lingvistice strict dependente de situația de comunicare. În condițiile dialogului, formă de activitate lingvistică care presupune în mod necesar schimbarea continuă a rolurilor, aceste pronume se raportează, de regulă, succesiv la diverșii participanți la realizarea comunicării. Raportarea definitorie la emițător sau receptor atrage după sine prezența trăsăturilor „animat-personal" și „definit" în conținutul semantic al pronumelor personale de pers. I și a II-a. Prin opoziție, pronumele de persoana a III-a, care nu presupune participarea obligatorie la situația de comunicare, se situează printre referenți, poate constitui obiectul (prezent sau absent) al enunțului[2], semantica lui fiind indiferentă față de distincțiile personal/nepersonal, animat/nonanimat.

4.1.5. O distincție proprie pronumelui personal (și reflexiv) este cea care are în vedere **emfaza** și a cărei manifestare o reprezintă formele paralele, accentuate și atone (de acuzativ și dativ). Elementul emfază deosebește prin prezența sa formele accentuate de cele neaccentuate. Necesitatea coocurenței, în cele mai multe cazuri, a formei neaccentuate alături de cea accentuată (*ție ți-a spus*, de exemplu) face enunțul redundant și are ca urmare reliefarea. Nominativul (subiect) al pronumelui personal e — în limba română, care distinge, în cele mai multe cazuri, prin desinențe verbale specifice persoana — adeseori redundant și, ca atare, emfatic.

4.1.6. Avînd în vedere contextul, distingem:

a) pronume care admit contexte comune cu substantivul indiferent de caz (*el, acela, cine, fiecare, unul, altul* etc.: **omul** *vine*, **el** *vine*, **cine** *vine*, **unul** *vine*, **îi** *spune omului*, **lui, cuiva, unuia** etc.);

b) pronume care admit fără restricții contexte comune cu substantivul numai la cazurile oblice (pronumele personale de pers. I și a II-a: *datorită* **colegului**, *datorită* **ție**, *cere* **colegului**, **îți** *cere*, *vede* **orașul**, **mă** *vede*. Pentru nominativ, contextele comune se reduc la formele verbale care nu exprimă persoana: *vorbind* **omul**, *vorbind* **el**, *vorbind* **eu**, de exemplu (limitarea distribuțională se datorește semanticii specifice a pronumelor personale de per-

[1] Flexiunea substantivului, a adjectivului și a celor mai multe pronume nu îndreptățește distincția între nominativ și acuzativ și genitiv și dativ, totdeauna sincretizate.

[2] cf. J. Lyons, *Linguistique générale*, 1970, p. 213.

soana I și a II-a — cf. 4.1.5). În alte situații, utilizarea nominativului acestor pronume presupune modificarea contextului verbal în ce privește persoana (comp. *Omul* vine. *El (acela* etc.) vine., și *Eu* vin., *Tu* vii.).

4.1.7. Pronumele care admit contexte comune cu substantivul pentru oricare caz se ordonează diferit în funcție de anumite limitări distribuționale suplimentare.

Astfel ocurența pronumelor *cine, ce, care* presupune enunțuri cu caracter interogativ *(Ce face ?)*. Această particularitate delimitează clasa pronumelor interogative.

Posibilitatea de a apărea numai în enunțuri care cuprind mai mult de un nucleu verbal caracterizează pronumele *cine, ce, care, oricine, orice, oricare* și definește clasa pronumelor relative (cf. *Aduce* (ori)ce *găsește.).*

Condiționarea utilizării unor pronume de prezența în enunț a unui adverb negativ este definitorie pentru pronumele negative *nimeni, nimic, nici unul* (cf. Nimeni *nu crede.*).

PRONUMELE PERSONALE

4.2.1. Pronumele personale de pers. I și a II-a se deosebesc de pronumele de pers. a III-a ca semantică (cf. 4.1.5.), sub aspectul particularităților sintagmatice (distribuționale) (cf. 4.1.6.), dar și din punctul de vedere al flexiunii. Comparînd paradigmele celor trei pronume:

	Pers. I	Pers. a II-a	Pers. I	Pers. a II-a
	Singular		Plural	
N.	*eu*	*tu*	*noi*	*voi*
G.	—	—	—	—
D.	*mie, îmi, (-)mi(-)*	*ție, îți, (-)ți(-)*	*nouă, (-)ne(-), (-)ni(-)*	*vouă, (-)vă(-), (-)vi(-), (-)v-*
Ac.	*mine, (-)mă(-), (-)m-*	*tine, (-)te(-)*	*noi, (-)ne(-)*	*voi, (-)vă(-), (-)v-*

Pers. a III-a

	Masculin	Feminin	Masculin	Feminin
	Singular		Plural	
N.	*el*	*ea*	*ei*	*ele*
G.	*lui*	*ei*	*lor*	*lor*
D.	*lui, îi, (-)i(-)*	*ei, îi, (-)i(-)*	*lor, (-)le(-), (-)li(-)*	*lor, (-)le(-), (-)li(-)*
Ac.	*el, îl, (-)l(-)*	*ea, (-)o(-)*	*ei, îi, (-)i(-)*	*ele, (-)le(-)*

constatăm prezența unor paralelisme clare între pronumele de pers. I și a II-a, care le opun pronumelui de pers. a III-a.

Paradigmele pronumelor de pers. I și a II-a se caracterizează prin forme distincte pentru diversele cazuri, deci prin lipsa oricărei omonimii cazuale, prin absența formei de genitiv, prin lipsa flexiunii în raport cu genul.

Pronumele personal de pers. a III-a prezintă, dacă luăm în considerație formele accentuate, omonimiile nominativ = acuzativ (*el, ei*, de exemplu) și genitiv = dativ (*lui, lor*), comune tuturor pronumelor, au formă de genitiv și flexiune în raport cu genul.

4.2.2. Prezența formelor paralele accentuate și atone la cazurile dativ și acuzativ reprezintă o caracteristică comună, care apropie cele trei pronume personale, opunîndu-le totodată tuturor celorlalte (cu excepția reflexivului).

Formele neaccentuate de dativ și acuzativ ale pronumelui personal de pers. a III-a sînt d i f e r i t e de formele de genitiv și nominativ: flexiunea acestui pronume evită deci omonimiile generale nom. = acuz., gen. = dat. prin formele atone, ceea ce constituie, de asemenea, o asemănare cu pronumele de pers. I și a II-a.

4.2.3. O caracteristică cu totul insolită a pronumelor de pers. I și a II-a o constituie lipsa genitivului, al cărui rol e preluat de **posesiv**, care are o flexiune de același tip cu cea a adjectivului *rău*:

Comp.	N. Ac.	*meu, mei, mea, mele*	și	*rău, răi, rea, rele*
	G. D.	*meu, mei, mele, mele*		*rău, răi, rele, rele*

Ca determinant al unui nume, deci în poziția specifică pentru genitiv, posesivul se a c o r d ă în gen, număr și caz cu substantivul, spre deosebire de genitivul pronumelui de pers. a III-a, care prezintă aceeași formă indiferent de caracteristicile substantivului regent.

Comp.	*caietul* **tău**	și	*caietul*	**lui**
	cartea **ta**		*cartea*	**lui**
	cărții **tale**		*cărții*	**lui**
	cărților **tale**		*cărțile*	**lui**

4.2.4. Se vorbește în general de un a d j e c t i v **posesiv** *meu* (*caietul* **meu**) și de un p r o n u m e posesiv *al meu*, așa cum se vorbește de un a d j e c t i v demonstrativ *acesta* (*caietul* **acesta**) și de un p r o n u m e demonstrativ *acesta*.

Deosebirea dintre demonstrativ și posesiv o constituie faptul că posesivul este reprezentat prin d o u ă componente, fiecare cu flexiune proprie: cf. *al meu, ai mei* etc.

Fiecare din aceste componente poate fi înlocuit în cadrul grupului prin alte cuvinte, cf.:

Al tău ↗ *Caietul* **tău**
Al tău ↘ **Al** *colegului*

Cele două elemente independente nu pot fi considerate componente ale unui singur cuvînt.

În ce privește pe *al, ai* etc., el reprezintă un tip special de pronume „semiindependente" (cf. **0.3.6.5.**).

În aceste condiții, cel de al doilea component (*meu, mea, tău* etc.) poate fi considerat ca adjectiv:

comp.	*caietul* **meu**	*cartea* **mea**
	al **meu**	*a* **mea**

avînd deci pe lîngă *al* etc., pronume, același rol ca atunci cînd apare cu un substantiv.

Examinarea distribuției posesivului arată că:

a) posesivul apare în contexte comune adjectivului, genitivului și altor determinanți ai substantivului:

Pălăria ta *este nouă.*
fetei
ei
roșie de pe masă etc.

b) posesivul apare în contexte comune numai cu genitivul:

Acest gest al tău *a fost apreciat.*
lui
colegului

Al nostru *s-a pierdut.*
lui
colegului

Cartea este a mea.
ei
colegului

Toate aceste tipuri de contexte au particularitatea comună de a cuprinde pe *al* în structura lor.

În schimb, contextele de felul:

A acționat contra voastră.
lor
colegului

Se învîrte împrejurul tău.
lui
colegului

admițînd de asemenea numai posesivul și genitivul, nu conțin pe *al*; ele se caracterizează prin ocurența unor prepoziții care cer genitivul (*contra* etc.).

Ocurența posesivului presupune contexte comune cu adjectivul etc. și cu genitivul sau contexte comune numai cu genitivul; posesivul apare deci întotdeauna în aceleași contexte cu genitivul.

Avînd în vedere această particularitate distribuțională, posesivul este atribuit paradigmei pronumelui personal: *meu, tău* sînt considerate genitive ale pronumelui personal de pers. I și a II-a, iar *său* reprezintă o formă de genitiv a pronumelui personal de pers. a III-a, paralelă cu *lui, ei*[1].

Includerea formelor *meu*... ca genitive în flexiunea pronumelor personale elimină caracterul defectiv al paradigmei, dar introduce o altă caracteristică aberantă: prezența unei forme cazuale cu f l e x i u n e proprie, întrucît posesivul are forme diferențiate în raport cu numărul, cazul și genul „obiectului posedat", adică al substantivului pe care îl determină sau la care trimit prin intermediul lui *al*.

---

[1] cf. I. C o t e a n u (red. resp.), *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 276 și urm.

4.2.5. Paralel cu pronumele personal de pers. a III-a *el*, se întrebuințează și pronumele **dînsul**. *Dînsul* are o flexiune determinată de gen, număr și caz:

	Singular		Plural	
N. Ac.	*dînsul*	*dînsa*	*dînșii*	*dînsele*
G. D.	*dînsului*	*dînsei*	*dînșilor*	*dînselor*

Afixele flexionare care realizează paradigma acestui pronume au aceeași structură fonică ca cele ale adjectivelor cu patru forme distincte articulate (*bunul, buna* etc...), iar alternanța *s/ș*, prin care se realizează variația radicalului, apare și în flexiunea substantivelor și adjectivelor.

Pronumele *dînsul* se întrebuințează mai des la acuzativ (cu prepoziție) și la nominativ.

4.2.6. Cu anumite prepoziții, *dintr-*, *într-*, *printr-*, se mai întrebuințează în limba actuală, mai ales în limbajul presei, și pronumele personal *însul*[1], *însa* : *într*-**însul** (cf. *Au încredere într*-**însul**., *O să alegem cîțiva dintr*-**înșii**. etc.). Utilizarea acestor pronume, care înlocuiesc pronumele personal *el*, este nerecomandabilă.

PRONUMELE DE POLITEȚE

4.3.0. Alături de pronumele personale de pers. a II-a și a III-a se folosesc, în limba română, pronume care, avînd aceeași distribuție, exprimă, din partea vorbitorului, o atitudine de deferență, de considerație.

4.3.1. Compuse la origine (*domnia ta*, *domnia lui*, *domnia voastră*), pronumele de politețe au o flexiune foarte specială:

Persoana a II-a

	Singular		Plural
N. Ac.	*dumneata (mata, matale)*	N. Ac.	*dumneavoastră*
G. D.	*dumitale (mata, matale)*	G. D.	

Persoana a III-a

	Singular		Plural
N. Ac.	*dumnealui* (m.)	N. Ac.	*dumnealor*
G. D.	*dumneaei*	G. D.	

4.3.2. Formele *dumneata* și *matale* pot apărea numai în contexte de singular:

Dumneata *să fii sănătos (sănătoasă).*

Dumneavoastră (subiect) cere un verb la plural, pers. a II-a; adjectivul, nume predicativ, poate fi la singular sau la plural:

Dumneavoastră *sînteți* { *bun* / *bună* / *buni* / *bune* }

---

[1] *Dînsul* e format din *de* + *însul*.

Dumnealui, variabil în raport cu genul și cu numărul, dar invariabil în ce privește cazul, impune acordul verbului și al adjectivului dependent:

Comp.: **Dumnealui** (nom.) *a venit.*
Cartea **dumnealui** (gen.).
L-am văzut **pe dumnealui** (ac.).
Dumnealui *este bun.*
Dumneaei *este bună.*
Dumnealor *sînt buni (bune).*

Pronumele de reverență de pers. a III-a este mai puțin folosit decît cel de pers. a II-a. Folosirea lui presupune o deferență foarte accentuată sau, destul de des, o intenție ironică.

4.3.3. Utilizînd pentru a indica pe receptorul mesajului trei pronume: *tu, dumneata* și *dumneavoastră*, limba română dispune de trei modalități de adresare, care se organizează într-o ierarhie:

tu
dumneata (mata)
dumneavoastră

în care *dumneavoastră* corespunde celui mai înalt grad de respect.

Pronumele exprimînd persoana a III-a se organizează într-o ierarhie de numai două nivele:

el (dînsul)
dumnealui

Mulți vorbitori consideră însă pronumele *dînsul* mai politicos decît *el*. Se ajunge astfel la o organizare simetrică cu cea de la persoana a II-a, deci:

el
dînsul
dumnealui

În limba actuală, *dumnealui* fiind utilizat frecvent cu intenție ironică, apare, cel puțin în vorbirea unora, tendința unei modificări a raportului dintre *dînsul* și *dumnealui*, în ordinea ierarhică amintită: *dînsul* tinde să ocupe locul pronumelui *dumnealui*[1].

PRONUMELE REFLEXIV

4.4.0. Pronumele reflexiv prezintă o flexiune redusă la două cazuri — acuzativ și dativ — și se caracterizează prin faptul că apare numai în contexte care presupun prezența unui verb (și a unui pronume-subiect) la aceeași persoană, deci *El (omul)* se *îmbracă.*, niciodată **Eu* se *îmbrac.*

[1] *Dumnealui*, poate și ca efect al influenței lui I. L. Caragiale, e utilizat în limbajul familiar cu valoare ironică (*Și dumnealui ce mai vrea?*, de exemplu).

4.4.1. Pronumele reflexiv nu are forme proprii, specifice decît pentru pers. a III-a:

D. *sie, își, și*
Ac. *sine, se*

Aceleași forme satisfac contextele de singular și plural, masculin și feminin, comp.: *el se scoală, ei se scoală; ea își amintește, ele își amintesc.*

Ca și pronumele personal, reflexivul prezintă forme paralele, accentuate *(sie, sine)* și atone *(își, se).*

4.4.2. În contexte îndeplinind aceeași condiție de concordanță a persoanei, apar formele de dativ și acuzativ, pers. I și a II-a ale pronumelui personal: *tu te scoli, tu îți amintești.* Folosite în aceleași condiții ca *își, se,* aceste forme reprezintă pronume r e f l e x i v e: în contexte ca cele de mai sus, avem a face deci cu reflexive (identice ca formă cu pronumele personal).

La pers. I și a II-a reflexivul distinge singularul *(î)mi, mă; (î)ți, te,* de pluralul *ne, vă.*

4.4.3. Pronumele reflexive apar în limba română în situații profund eterogene, în care reflexivul are funcții foarte diferite.

a. O situație în care apare reflexivul, poate cea mai frecventă, reprezintă construcțiile în care, însoțind un verb, reflexivul poate fi înlocuit printr-un pronume personal (în acuzativ sau dativ):

El { se / îl / ne / ... } *scoală* — *El* { își / îi / ne / ... } *amintește*

În asemenea construcții, reflexivul are rol de complement, deci de parte de propoziție de sine stătătoare, ca și pronumele personal.

b. În alte construcții, reflexivul poate fi înlocuit, dar nu printr-un pronume în acuzativ, ci printr-un pronume sau substantiv în nominativ:

{ Se / El / Oricine / Omul } *călătorește cu avionul.*

În enunțuri de acest fel, reflexivul exprimă subiectul general, neprecizat[1] (are deci o valoare asemănătoare cu a pronumelui nehotărît).

c. Reflexivul poate fi înlocuit printr-un pronume personal în acuzativ și în construcții ca *Legea se abrogă.* În acest caz însă, substituirea reflexivului prin pronume personal antrenează reorganizarea enunțului: substantivul (sau pronumele) în nominativ trece în acuzativ (devine, din subiect, complement direct):

Legea se votează.	*Ea se votează.*
Legea o votează Marea Adunare Națională.	*O votează Marea Adunare Națională.*

În asemenea situații, gruparea „reflexiv + verb" este echivalentă cu construcția participială cu sens pasiv[2] *(Legea se votează. = Legea este votată.).*

---

[1] „Reflexiv impersonal".
[2] „Reflexiv pasiv".

d. Reflexivul apare însă și în construcții în care substituția cu pronumele personal nu este posibilă.

O situație de acest fel constituie grupările „reflexiv + verb", în care verbul n u poate fi niciodată întrebuințat f ă r ă reflexiv, cum se întîmplă cu *a se căi, a-și bate joc* ș.a. Nu se poate spune: **El căiește.*, nici **El îl (te) căiește.*

În asemenea situații, reflexivul face, într-un mod cu totul special, parte din structura morfematică a verbului: el nu poate fi înlocuit prin nimic, nici omis.

e. Un grup aparte de construcții reprezintă cele în care prezența reflexivului (care antrenează sau nu o reorganizare a construcției) exprimă un spor de interes[1] față de realizarea acțiunii:

Comp.: *El o roagă.* și *El se roagă (de ea).*
El rîde (de tine). *El se rîde (de tine).*
El își rîde (de tine).

Rolul profund diferit al „reflexivelor", dovedit prin posibilitățile deosebite de substituție, pune în evidență faptul că nu avem a face, în diverse contexte, cu o unică entitate lingvistică, ci cu o serie de elemente omonime[2]. Ele se repartizează între pronume (cf. *a.* și *b.*) și afixe dependente (*c.*, *d.* și *e.*). Valoarea pronominală are și forma de dativ „posesiv" în construcții ca *inima*-mi *(-ți, -și)* sau Își *apără țara.*

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

4.5.0. Pronumele de întărire are o poziție cu totul specială în cadrul categoriei pronominale, deoarece, deși apare, în limba actuală, însoțind aproape totdeauna un pronume sau un substantiv cu care trebuie acordat (*el* însuși, *profesorul* însuși, însăși *țara* etc.), se comportă deci ca un adjectiv, poate apărea însă, rar, și fără ca pronumele sau substantivul să fie exprimat în enunț (însuți *ai cerut).* De cele mai multe ori, însoțește un pronume personal, iar acesta se caracterizează distribuțional prin faptul că nu admite determinanți adjectivali: nu spunem **el bun*, **tu bun* (adăugarea determinantului — adjectival sau de alt fel — presupune prezența unui demonstrativ: *tu cel bun, tu acela de ieri* etc., iar demonstrativul pare mai curînd în raport apozițional față de pronumele personal, decît în raport de subordonare).

4.5.1. Pronumele de identitate este alcătuit din două componente avînd fiecare flexiune proprie: segmentul inițial *îns-*, *înș-* are forme distincte în raport cu genul, numărul și cazul, realizate prin afixele *-u*, *-i*, *-ă*, *-e*, iar segmentul final, identic cu dativul pronumelui reflexiv, variază în raport cu numărul și persoana.

Singular

	M a s c u l i n	*F e m i n i n*
N. Ac.	*însu*mi (-ți, -și)	*însă*mi (-ți, -și)
G. D.		*înse*mi (-ți, -și)

[1] „Reflexiv dinamic".

[2] Formulări globale ca „reflexivul marcă a diatezei" simplifică forțat starea de fapt.

Plural

	Masculin	*Feminin*
N. Ac.	*înșine* (-vă, -și)	*însene* (-vă, -și)
G. D.		

Pentru plural feminin pers. a III-a, alături de forma *înseși*, se înregistrează și *însele* (în care *le*, pronume personal, ia locul reflexivului *și*).

Complexitatea flexionară a acestui pronume dă ocazie la numeroase greșeli în folosirea lui, greșeli derivînd din încălcarea regulilor complicate de acord.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

4.6.0. Demonstrativele fac parte, alături de pronumele interogative, relative, nehotărîte și negative, din categoria pronumelor indiferente față de categoria persoanei. Contextual ele se caracterizează prin posibilitatea de a apărea în aceleași contexte cu substantivul.

4.6.1. Pronumele demonstrative, a căror flexiune este determinată de gen, număr și caz, reprezintă o clasă flexionar eterogenă.

Formele flexionare ale pronumelor demonstrative de apropiere și depărtare permit degajarea unor flective comune.

Comparînd paradigmele:

Singular

	Masculin	*Feminin*
N., Ac.	*acesta, acela*	*aceasta, aceea*
G., D.	*acestuia, aceluia*	*acesteia, aceleia*

Plural

	Masculin	*Feminin*
N., Ac.	*aceștia, aceia*	*acestea, acelea*
G., D.	*acestora, acelora*	*acestora, acelora*

putem degaja radicalul realizat, în cazul demonstrativului de apropiere, prin alomorfele *acest-, aceast-, aceșt-*, iar în cazul demonstrativului de depărtare, prin alomorfele *acel-, ace-*, și desinențele comune celor două pronume: *-ui, -ei, -or*, pentru genitiv-dativ, și *-ø, -i, -e* pentru nominativ și acuzativ. Din structura tuturor acestor forme face parte, de asemenea, un element invariabil *-a*, numit, de obicei, particulă deictică.

4.6.2. Demonstrativul de identitate, *același*, prezintă o flexiune identică cu a demonstrativului de depărtare, formele cuprinzînd în plus un component invariabil *-și*, deci *acel-a-și, acel-ui-a-și* etc.

4.6.3. Demonstrativele *cestălalt* și *celălalt* fac parte dintre pronumele ale căror forme sînt alcătuite din două componente cu flexiune paralelă — primul component prezintă forme diferite, realizînd omonimiile proprii pro-

numelui, flexiunea celui de al doilea component se caracterizează prin omonimiile specifice adjectivelor cu patru forme distincte:

	Singular		Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*cest-ă-l-alt*	*ceast-ă-l-altă*	*ceşt-i-l-alţi*	*cest-e-l-alte*
G. D.	*cest-ui-l-alt*	*ceste-i-l-alte*	*cest-or-l-alţi*	*cest-or-l-alte*

Deşi ambele componente sînt de origine pronominală—primul este un demonstrativ, ultimul un pronume nehotărît—, acesta din urmă se comportă morfologic ca un adjectiv (nepronominal).

4.6.4. O caracteristică a demonstrativelor o constituie existenţa a numeroase variante neliterare: *ăsta*, *asta*, *ista*, *ăla*, *aia* etc. Dintre acestea, *ăsta* (mai ales forma de feminin singular *asta)* tind să fie acceptate de limba literară. Frecvenţa mare a formei de feminin singular se datoreşte şi faptului că e folosită nu numai ca pronume (cf. *Am adus cartea.* **Asta** *pe care mi-ai cerut-o.*), ci şi ca profrază (cf. *Totul s-a sfîrşit cu bine.* **Asta** *e important.*).

4.6.5. Demonstrativele pot fi utilizate şi ca adjective. Adjectivele *acelaşi*, *cestălalt* şi *celălalt* nu se deosebesc flexionar de pronumele corespunzătoare. *Acelaşi* precedă obligatoriu substantivul cu care se acordă: **acelaşi** *om*, **aceleiaşi** *cărţi*; *cestălalt* şi *celălalt* pot sta înainte sau după substantiv (nearticulat în primul caz, articulat în cel de al doilea); **cestălalt** *om*, *omul* **cestălalt**.

Acesta şi *acela* folosite ca adjective pot fi plasate înainte sau după substantiv. Aşezat după substantiv, adjectivul demonstrativ are aceleaşi forme ca pronumele demonstrativ: *omul* **acela**, *cărţii* **aceleia**. Adjectivul demonstrativ care precedă substantivul se deosebeşte prin lipsa particulei deictice *-a*: **acest** *om* (eliminarea acestui *-a* poate fi însoţită şi de alte modificări — comp. *casa* **aceasta**, **această** *casă).*

4.6.6. Demonstrativul s e m i i n d e p e n d e n t *cel* (cf. **0.3.5.6.**) are formele:

Singular			Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*cel*	*cea*	N. Ac. *cei*	*cele*
G. D.	*celui*	*celei*	G. D.	*celor*

Distribuţional, acest demonstrativ se caracterizează prin particularitatea că nu poate apărea f ă r ă determinant. Acesta poate fi reprezentat prin: (a) adjectiv *(cel* **sărac**), (b) grup prepoziţional: prepoziţie + numeral *(cel* **de al doilea**), (c) prepoziţie + substantiv *(cel* **de pe deal**), (d) prepoziţie + adverb *(cel* **de aici**). În combinaţie cu numerale cardinale, **cei doi**, de exemplu, demonstrativul pare a fi mai curînd adjunct decît centru al grupului (numeralul adjunct p r e c e d ă, de obicei, centrul: **doi** *oameni*, de pildă).

PRONUMELE INTEROGATIV

4.7.0. Interogativele se caracterizează prin participarea la structura enunţurilor cu contur intonaţional interogativ.

Distribuţia pronumelor interogative se delimitează în funcţie de caracterul *animat* sau *nonanimat* al referentului. *Cine* presupune un referent animat, *ce* un referent inanimat, iar *care* satisface ambele tipuri de contexte.

4.7.1. Flexionar, pronumele interogative se deosebesc profund.

Ce este invariabil (apare în contexte de nominativ-acuzativ): **Ce** *se întîmplă?* **Ce** *faci?*

Cine, indiferent sub aspectul numărului și al genului *(Cine e bolnav(ă)?)*, are flexiune în raport cu cazul:

N. Ac. *cine*
G. D. *cui*

Cine impune, în general, verbului forma de persoana a III-a singular: (**Cine** *a venit?*), eventual și plural *(Cine au venit?)*.

Care are o flexiune mai bogată distingînd cazul, genul și numărul (forme diferite în funcție de gen și număr apar în limba actuală numai la genitiv -dativ):

	Singular		Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*care*		*care*	
G. D.	*căruia*	*căreia*	*cărora*	

Formele de genitiv-dativ se pot analiza în radical *(căr-)*, desinențele *-ui-*, *-ei-*, *-or-*, specifice flexiunii pronominale, și particula deictică *-a*. De asemeni, la fel cu celelalte pronume, *care* prezintă la genitiv-dativ plural o formă unică pentru masculin și feminin.

4.7.2. Dintre interogative, numai *care* și *ce* pot avea valoare adjectivală, precedînd totdeauna substantivul regent. Adjectivul *care* pierde particula *-a* din formele de genitiv-dativ (**Căror** *oameni le-ai vorbit?*).

4.7.3. În clasa interogativelor se încadrează și cantitativul *cît*:

	Singular		Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*cît*	*cîtă*	*cîți*	*cîte*
G. D.	—	—	*cîtor*	

Caracterul defectiv al paradigmei de singular subliniază o particularitate a acestui interogativ: posibilitatea de a anticipa un adverb — **Cît** *ai lucrat? (Am lucrat* **mult.***)*.

Acest interogativ poate funcționa și ca determinant față de un substantiv, acordîndu-se cu acesta: **Cîți** *oameni au venit?* **Cîte** *case s-au construit?*

Singularul *cît*, *cîtă* apare ca determinant numai pe lîngă categoria substantivelor nenumărabile: **Cît** *lapte s-a adus?*, **Cîtă** *făină s-a măcinat?* (nu spunem ***Cît** *om a venit?*).

PRONUMELE RELATIV

4.8.0. Din categoria pronumelor a căror ocurență presupune un context reprezentat prin cel puțin două verbe între care se stabilește un raport de dependență prin intermediul pronumelui fac parte *cine, ce* și *care*.

4.8.1. Ca relative, aceste pronume au o flexiune identică cu a interogativelor, cu deosebirea că pronumele relativ are (ca și adjectivul) forme de genitiv

fără *-a* cînd precedă substantivul regent: *A venit copilul al cărui tată a fost convocat la direcție.*

4.8.2. Avînd în vedere particularitatea distribuțională menționată, putem include în categoria relativelor și pronumele *oricine, orice, oricare,* precum și *oricît, oricîți* etc.

4.8.3. Gruparea *cel ce* tinde să funcționeze ca p r o n u m e c o m p u s.

	Singular		Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*cel ce*	*ceea ce*	*cei ce*	*cele ce*
G. D.	*celui ce*	*celei ce*	*celor ce*	

Poate fi considerată ca atare, fără rezerve, forma *ceea ce* (dovadă, între altele, faptul că adjectivul-nume predicativ, cînd subiectul este *ceea ce,* are formă de masculin, și nu de feminin, cum ne-am aștepta, avînd în vedere forma *ceea* (cf. *Ceea ce este sigur, este că recolta s-a cules.*).

Ceea ce, ca și grupările *cel ce* etc., funcționează numai ca pronume.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

4.9.0. Clasa pronominală cea mai largă o reprezintă pronumele nehotărîte.

4.9.1. Pronumele *unul, altul* disting în flexiune genul, numărul și cazul.

	Singular				Plural	
	Masculin		*Feminin*		*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*unul*	*altul*	*una*	*alta*	*unii, alții*	*unele, altele*
G. D.	*unuia*	*altuia*	*uneia*	*alteia*	*unora, altora*	

În afară de radical *(un-, alt-, alț-),* formele flexionare ale acestor pronume cuprind desinențele specifice pronominale *-ui, -ei, -or* (la genitiv-dativ) și un element final, reprezentat prin particula deictică *-a* la genitiv-dativ, printr-un element omonim cu morfemul de determinare definită *(-ul, -a, -i, -le)* la nominativ-acuzativ.

4.9.2. Folosirea adjectivală se caracterizează prin lipsa acestor elemente finale, comp.: Altul *a venit.*, Alt *om a venit.*, Altuia *i-a spus.*, Altui *om i-a spus.* O excepție o constituie forma de feminin singular nominativ-acuzativ, care, pentru adjectivul nehotărît *un,* este *o*: comp. *A adus* una. și *A adus* o *carte.*

Adjectivele *un, all* nu pot sta decît înaintea substantivului regent (care e nearticulat: *A adus* altă *carte.*).

4.9.3. O largă categorie de pronume nehotărîte constituie cele alcătuite din *cine, ce, care* și un component invariabil postpus sau antepus:

cine*va*, ce*va*, care*va*
ori*cine*, ori*ce*, ori*care*
oare*cine*, oare*ce*, oare*care*
fie*cine*, fie*ce*, fie*care*

Alături de aceste compuse, apar serii paralele, amplificate prin componente suplimentare:

altcineva, altceva, altcareva
oareșicine, oareșice, oareșicare
fieșicine
fieștecine
fi(e)tecine etc.

În afară de *altcineva, altceva,* celelalte pronume nehotărîte din această serie sînt neliterare.

4.9.4. Pronumele nehotărît *vreunul* are ca bază pronumele *unul*: *vreunul, vreuna* etc. (afixele flexionare sînt identice cu cele din paradigma pronumelui *unul*).

Adjectivul corespunzător se caracterizează prin lipsa componentului final (*-ul, -a* etc.), comp.: *S-a prezentat* **vreunul**? și *S-a prezentat* **vreun** *amator*?.

4.9.5. În categoria nehotărîtelor se încadrează și cantitativele *tot (toți), mult (mulți), puțin (puțini).*

Ca și în cazul lui *cît* (cf. **4.7.3**), singularul apare în contexte reprezentate prin verb: *a lucrat* **mult** sau este folosit adjectival (numai pe lîngă substantive nenumerabile): **mult** *lapte,* **multă** *pîine.*

Forme de genitiv-dativ nu cunosc aceste pronume decît la plural — *tuturor(a), multor(a), puținor(a).* Raporturile de genitiv-dativ pot fi exprimate în cazul acestor pronume și prin construcții prepoziționale: *le-a spus* **la** *toți (mulți, puțini).* Prin această particularitate, ele se apropie de numeralele cardinale (vezi **0.3.8**).

Pronumele e diferențiat de adjectiv prin *-a* deictic numai la genitiv-dativ: **Multor** *oameni le-a explicat.*, **Multora** *le-a explicat.*

Folosirea adjectivală a lui *tot* presupune articularea substantivului (indiferent de poziția adjectivului — comp. **toată** *țara* și *țara* **toată**).

4.9.6. Printre nehotărîte sînt încadrate de obicei și *cutare,* folosit ca pronume sau adjectiv *(A venit* **cutare**., **Cutare** *carte a apărut.), alde,* folosit în exprimarea familiară și populară numai pe lîngă nume proprii: **alde** *Ionescu,* **alde** *Ion* sau nume de rudenie: **alde** *mama,* **alde** *soru-sa.*

PRONUMELE NEGATIV

4.10.0. Ocurența pronumelor negative în enunț cere obligatoriu prezența unui adverb negativ. Această particularitate este proprie pronumelor *nimeni, nimic* și *nici unul.*

4.10.1. Sub aspect flexionar: *nimic* este invariabil (se folosește ca nominativ sau acuzativ), *nimeni* nu distinge decît cazurile (cf. N. Ac. *nimeni,* G. D. *nimănui,* cf. și variantele *nimenea, nimănuia*), *nici unul* are flexiune completă (în raport cu genul și cazul), identică în ce privește flectivele cu pronumele nehotărît *unul* (care reprezintă unul din cele două componente ale acestui pronume).

La plural *nici unul* nu se întrebuințează.

4.10.2. *Nimeni* presupune un referent animat, *nimic,* un referent nonanimat. *Nici unul* poate apărea în ambele situații.

4.10.3. Dintre pronumele negative numai *nici unul* cunoaşte şi o realizare adjectivală, caracterizată formal prin lipsa componentului morfematic final *(-ul ..., -a ...)*, comp.: **Nici unul** *n-a acceptat.*; **Nici un** *om n-a acceptat.*; **Nici unuia** *nu i-a spus.*, **Nici unui** *coleg nu i-a spus.*

Forma de feminin nominativ-acuzativ a adjectivului este *nici o*, comp.: **Nici una** *n-a scăpat.* şi **Nici o** *casă n-a scăpat.*

PRONUMELE SEMIINDEPENDENT AL

4.11. Statut de pronume semiindependent — ca şi *cel*, cf. **4.6.6.** — are şi elementul lingvistic *al*, avînd formele:

	Singular		Plural	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N. Ac.	*al*	*a*	*ai*	*ale*
G. D.	—	—	*alor*	

Ocurenţa lui *al* este condiţionată de prezenţa unui determinant nominal în genitiv sau a unui posesiv (cf. *A adus cărţile. A colegului (a ta) este deasupra.*). Forma *alor* este totdeauna însoţită de un posesiv *(alor mei, alor noştri)*.

PĂRȚILE DE VORBIRE NEFLEXIBILE

5. ADVERBUL

5.0. Așa cum este tratat și prezentat în gramaticile curente, românești și străine, adverbul se relevă ca o clasă de cuvinte e t e r o g e n ă gramatical și semantic. La aceasta contribuie, în oarecare măsură, faptul că, în mod obișnuit, unitățile clasei sînt delimitate aproape exclusiv pe baza invariabilității morfologice, așa încît, de regulă, sînt incluse aici tot felul de cuvinte (cf. 5.2.6.1), care, avînd această trăsătură, nu se încadrează clar în celelalte părți de vorbire[1].

Afară de asemenea cazuri însă, în care interpretarea unor cuvinte drept adverbe este nejustificată sau cel puțin discutabilă, lipsa de omogenitate a clasei rezultă din faptul că ea reunește grupări de unități cu importante trăsături particulare.

Pornind de la aceste constatări, unii cercetători consideră că adverbul ar trebui să fie definit n e g a t i v, ca partea de vorbire alcătuită din cuvinte care nu sînt nici substantive, nici adjective, nici verbe etc.[2]

În unele gramatici sau studii dedicate adverbului se încearcă fie degajarea clasei de elementele neomogene, prin repartizarea lor în alte clase sau prin crearea unor clase noi (de exemplu, clasa p a r t i c u l e l o r și a c u v i n t e l o r m o d a l e[3]), fie chiar „dizolvarea" ei.[4]

Totuși, examinarea detaliată a adverbelor relevă, dincolo de o anumită diversitate lexico-gramaticală, unele trăsături g e n e r a l e (comune) și

---

[1] cf. B. P o t t i e r (1962), p. 53:

„Se pare că au fost puse în gramatici la rubrica „adverbe" toate cuvintele cu care nu se știe ce să se facă. Lista nu e niciodată închisă și nu se dă o definiție cuprinzătoare".

[2] cf., de exemplu, S. K a r c e v s k i, *Sur la nature de l'adverbe*, în T.C.L.P., VI, 1936, p. 107 și urm.

[3] cf., de exemplu, V. V. V i n o g r a d o v, *Russkii iazik*, Moskva-Leningrad, 1947, p. 275 și urm. — care include în aceste clase mai ales adverbe modale echivalente ale rom. *chiar, și, tocmai, oare* etc. —, cuvinte cu ajutorul cărora se precizează atitudinea autorului față de comunicare ; la soluții asemănătoare ajung, pentru limba română, Al. I o n a ș c u, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR, IV, 1955, nr. 2, p. 55—67, și St. I a c o b, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 119—130.

[4] cf. B. P o t t i e r, *Systématique des éléments de relation, Etude de morphosyntaxe structurale romane*, Paris, 1962 ; B. P o t t i e r, *Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole* (étude structurale), Paris, 1959 ; H. S w e e t, *A New English Grammar* (apud L. L e v i ț c h i, în *Omagiu Iordan*, p. 500).

d i s t i n c t i v e, care îndreptăţesc considerarea lor ca o clasă de cuvinte aparte în ansamblul părţilor de vorbire şi pe care vom încerca să le punem în evidenţă, în cele ce urmează, pe baza analizei morfologice, sintactice şi semantice.

PARTICULARITĂŢI MORFOLOGICE, SINTACTICE, SEMANTICE

5.1. Din punct de vedere morfologic, adverbele sînt cuvinte n e f l e x i b i l e, invariabile, întocmai ca prepoziţiile, conjuncţiile şi interjecţiile. Această caracteristică formală este consecinţa faptului că, pe de o parte, ca determinant, adverbul manifestă indiferenţă faţă de categoriile gramaticale ale regentului (spre deosebire de alte determinante, prevăzute de marca funcţiei lor sintagmatice — acord sau recţiune —, adverbul apare ca un determinant cu marca ø); pe de altă parte, comparaţia — singura categorie gramaticală pe care o cunoaşte, şi care îl apropie, într-un fel, de cuvintele flexibile — nu reprezintă un criteriu de flexiune propriu-zisă (ca în latină, de pildă, unde ea se exprimă prin sufixe), întrucît, în română, diversele sale valori se realizează perifrastic, cu ajutorul morfemelor libere (exemplu: *mai bine, cel mai bine, foarte bine* etc. — cf. 5.6), deci fără a afecta forma cuvîntului ca atare.

Ca urmare, spre deosebire de cuvintele flexibile, adverbele prezintă adesea o structură neanalizabilă, ca, de exemplu, *aşa, bine, cum, mîine, joi, repede, unde* etc. Dar chiar în cazul adverbelor cu structură analizabilă — cum sînt, de pildă, derivatele de tipul *bărbăteşte, actoriceşte, piepliş, realmente* etc. sau formele prevăzute cu particule adverbiale, ca *aicea, acuma, pururea, pretutindenile, iarăşi* etc. —, segmentele morfematice distinse în analiză nu exprimă opoziţii gramaticale de tip paradigmatic.

Invariabilitatea morfologică a adverbelor opune clar această clasă de cuvinte părţilor de vorbire flexibile — în special adjectivului, cu care adverbul se aseamănă în unele privinţe, între altele chiar prin faptul că o mare parte a inventarului adverbial este comun cu cel adjectival, cuprinzînd unităţi omonime.

Uneori, această particularitate formală dobîndeşte valoare d i s t i n c t i v ă, reprezentînd singurul indiciu al statutului adverbial al unui cuvînt, şi anume atunci cînd în acelaşi punct al enunţului poate apărea — evident, cu funcţie diferită — fie un adjectiv, fie un adverb omonim. Să se compare, de exemplu: *Fetiţa pleacă* bucuroasă *în excursie.* cu *Fetiţa pleacă* bucuros *în excursie.*, în care reiteraţia redundantă a mărcilor relevă dependenţa lui *bucuroasă* faţă de substantiv, conferindu-i calitatea de adjectiv, în opoziţie cu *bucuros*, care, în absenţa acestor mărci, apare ca determinant al verbului, deci ca adverb. Este necesar să subliniem însă faptul că particularitatea în discuţie nu mai este relevantă — opoziţia adjectiv/adverb neutralizîndu-se — dacă, în acelaşi tip de context, substantivul este masculin şi are formă de singular, de exemplu: *Băiatul pleacă* bucuros *în excursie.* În acest caz, deci, statutul morfologic (şi sintactic) al determinantului devine ambiguu, morfemul ø de gen şi număr al adjectivului confundîndu-se cu absenţa acestuia din structura adverbului.

5.2. Din punct de vedere sintactic, adverbul prezintă următoarele particularităţi:

5.2.1. D i s t r i b u ț i o n a l, luînd în considerație toate unitățile recunoscute de gramaticile curente ca aparținînd acestei clase, adverbul se caracterizează prin valențe combinative foarte largi, intrînd în relații directe sau prin intermediul prepoziției cu orice parte de vorbire autonomă[1]. Astfel, el se poate combina, ca determinant, cu:

— v e r b u l (inclusiv formele nepersonale): *vorbește* **tare**, *mergînd (pînă)* **acolo**, *început (de)* **astăzi**, *a citi* **corect**, **chiar** *zicea*, *a* **și** *sosit* etc.;

— s u b s t a n t i v u l: *mersul* **departe**, *plecarea (de)* **mîine**, *teza* de **astăzi**, *casa* de **acolo**, **chiar** *elevul*;

— p r o n u m e l e: *oricare* de **acolo**, *celui* de **atunci**, **nici** *unul* de **aici**, **tocmai** *el*, **aproape** *nimic* etc.;

— n u m e r a l u l: *trei* de **atunci**, *al doilea* de **sus**, **chiar** *cinci*, **aproape** *douăzeci* etc.;

— a d j e c t i v u l (calificativ sau determinativ): **grav** *bolnav*, **subtil** *ironic*, *relevantă* **gramatical**, **grozav** de *rea*, **cam** *înalte*, **numai** *acest (copil)*, **măcar** *două (caiete)*, **chiar** *fiecare (carte)* etc.;

— a d v e r b u l: **aparent** *departe*, **fățiș** *dușmănos*, *aproape* **sufletește**, **extraordinar** *de bine*, **numai** *aici*, **chiar** *atunci*.

Trebuie subliniat însă faptul că nu oricare dintre adverbe, considerat individual, poate contracta relații cu fiecare dintre clasele de cuvinte menționate.

C o n t e x t u l g e n e r a l, comun pentru toate unitățile adverbiale, este v e r b u l — incluzînd, în general, și formele nominale (gerunziul, infinitivul, participiul și supinul)[2], care păstrează valențele de combinație cu adverbul caracteristice verbelor în paradigma cărora intră[3]. Mai mult decît atît, pentru o serie de adverbe (cum sînt adverbele relative, locuțiunile adverbiale cauzale și finale sau o parte restrînsă a adverbelor modale) verbul reprezintă, totodată, singura combinație posibilă.

În afara acestui context comun, adverbele, în marea lor majoritate, pot apărea și în alte contexte, dar combinațiile sînt diferite: unele (de exemplu, cea mai mare parte a adverbelor modale, precum și o parte a adverbelor temporale) se combină numai cu un a d j e c t i v sau un a d v e r b[4]; altele (de exemplu, adverbele de loc și o parte a celor temporale) apar numai ca determinante ale n u m e l u i (substantiv, pronume, numeral); în sfîrșit, o grupare mai restrînsă, incluzînd unități ca: *doar, chiar, și, nici, numai,*

[1] Sînt numite astfel părțile de vorbire care, ca urmare a conținutului lor noțional, se constituie ca unități sintactice (cf. T e s n i è r e, 1966, p. 56).

[2] Precizarea are în vedere, în mod special, participiul, care, deși are valoare adjectivală, se comportă, distribuțional, ca un verb. Așa se explică faptul că diverse categorii de adverbe, ca cele de loc, o parte a celor de timp sau unele adverbe modale — care exclud combinația cu adjectivul — pot apărea pe lîngă adjectivele participiale: cartea *c i t i t ă* **ieri**, *lucrarea e f e c t u a t ă* **acolo**, *adjectiv f o l o s i t* **adverbial** etc.

[3] Singura deosebire constă în incompatibilitatea acestor moduri verbale cu adverbele relative, care, ca elemente de relație interpropoziționale, presupun, prin definiție, un mod personal; aceste adverbe apar totuși în combinație cu infinitivul, realizînd așa-numitele „construcții infinitivale relative", de tipul: *N-are unde pleca.* (cf. 5.7.3.2).

[4] În grupul nominal, adverbele modale sînt înlocuite întotdeauna cu adjectivele corespunzătoare: *scrie* **frumos** → *scriere* **frumoasă**, *privește* **ponciș** → *privire* **poncișă**; derivatele în *-ește* sînt înlocuite prin corespondentele adjectivale în *-esc*: *se comportă* **bărbătește** → *comportare* **bărbătească** etc. (cf. și 5.3.3).

decît „numai", *măcar, cel puțin, pesemne, poate, tocmai* etc. (cf. 5.4) realizează combinații cu oricare dintre părțile de vorbire menționate, iar, uneori, se referă la conținutul unei propoziții întregi.

Așadar, caracteristică pentru adverb, considerat ca clasă, este combinația cu verbul, celelalte valențe de combinare sau absența lor constituind criteriul împărțirii adverbelor în diverse clase de distribuție (cf. **5.7.3.1**).

5.2.2. Funcția principală și permanentă a adverbului în cadrul combinațiilor pe care le realizează este aceea de d e t e r m i n a n t, de modificator. Cu alte cuvinte, ocurența adverbului într-un enunț implică prezența unui alt termen cu care stabilește o relație de dependență (de determinare unilaterală), cum se poate demonstra prin operația de substituție cu ø; de exemplu, în enunțuri ca: *Profesorul pleacă* **astăzi.** sau *Teza* **de mîine** *e grea.*, apariția adverbului este condiționată de prezența verbului, respectiv, a substantivului (nu se poate spune **profesorul astăzi* ori **(de) mîine e grea*), în timp ce verbul sau substantivul pot apărea fără adverb (*Profesorul pleacă., Teza e grea.*), fără ca enunțul să se dezorganizeze.

Marea majoritate a adverbelor prezintă însă posibilitatea de a fi concomitent r e g e n t e ale altor adverbe sau ale unor construcții nominale prepoziționale (cu funcție de complemente). De exemplu, în construcții ca: *Se află a p a r e n t* **aproape.**, *A venit t o c m a i* **atunci.** sau *Locuiește* **departe** *d e ș c o a l ă., Lucrăm* **împreună** *c u e i., aproape, atunci, departe, împreună* intră simultan ca termeni în două raporturi rective și joacă în cele două raporturi roluri diferite, fiind subordonate (față de verb) și, respectiv, regente (față de *aparent, tocmai, de școală, cu ei*).

Nu au niciodată această posibilitate unitățile adverbiale din seria *doar, chiar, și, nici, numai, măcar* etc., care apar în comunicare exclusiv ca modificatori, motiv pentru care au fost denumite „adverbe regim"[1], în opoziție cu „adverbele regente" — care au o valență posibilă de regizare (cf. 5.4).

5.2.3. Faptul că, semantic, adverbele sînt, în general, cuvinte autonome, „pline" (cf. **5.3.1**), le conferă, pe plan structural, calitatea de cuvinte constitutive, de u n i t ă ț i s i n t a c t i c e. În cadrul propoziției, datorită conținutului lor noțional, adverbele, considerate în ansamblu, pot funcționa ca circumstanțiale, nume predicative, atribute sau elemente predicative suplimentare.

Au o situație mai puțin clară din acest punct de vedere adverbele din seria sus-menționată (*doar, chiar, și, nici, numai* etc.), pe care, datorită particularităților semantice și gramaticale, *Gramatica* (1963) le grupează în „categoria cuvintelor care nu sînt părți de propoziție", precizînd că ele formează împreună cu elementele la care se referă „o parte de propoziție dezvoltată". De exemplu, în propoziția: *Nu putem primi lîngă noi* **decît** *bărbați fără șovăire* (Sadoveanu)., complementul direct este exprimat prin construcția *decît bărbați*[2].

Observație: În schimb, cînd sînt izolate prin pauză de restul enunțului și, mai ales, cînd sînt urmate de *că*, unele adverbe din seria respectivă, ca *poate, pesemne,*

---

[1] cf. pentru această clasificare Gh. N. D r a g o m i r e s c u, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 34–35.

[2] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 84, 86; vezi și vol. I, p. 317 — unde se subliniază că: „*adverbele de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație /.../ formează grup cu determinantul și nu sînt analizabile ca parte de propoziție*".

desigur ş.a., sînt, în interpretarea aceleiaşi gramatici, „adverbe predicative", funcţionînd ca predicate ale unor propoziţii independente sau ale unor regente care îşi subordonează propoziţii subiective[1]. Unii autori consideră discutabilă interpretarea adverbelor menţionate drept predicate, iar Ecaterina T e o d o r e s c u argumentează convingător că ele îşi păstrează şi în această situaţie calitatea de *determinante*, de „cuvinte modale", *fără funcţie sintactică*[2]. Argumentaţia se bazează, în esenţă, pe caracterul expletiv* al conjuncţiei *că* în combinaţie cu asemenea adverbe, fapt care rezultă din : *a.* echivalenţa semantico-sintactică dintre construcţiile cu şi fără conjuncţie (cf., de exemplu : *Poate c ă vine.* ~ *Poate vine.*) ; *b.* folosirea construcţiei *adv.+că* în cazuri în care unitatea următoare nu e o propoziţie, ci o parte de propoziţie, ca în exemplul : *Faci o redactare poate c ă mai bună.* (A r g h e z i), în care *poate* este clar determinant (şi nu regent) al secvenţei *mai bună*, ocurenţa lui *că* fiind superfluă.

În favoarea interpretării menţionate putem adăuga faptul că această conjuncţie este înregistrată frecvent şi pe lîngă alte adverbe ale seriei, care însă nu sînt trecute în nici o gramatică în rîndul adverbelor predicative ; cf., de exemplu : *Apoi doar c ă n-o fi blestem.* (O d o b e s c u) ; *Mai mare pedeapsă... nici c ă se mai poate.* (C r e a n g ă) ; *Aproape c ă nu-mi vine să cred.*, *Acum chiar c ă mă supăr* etc.[3]

În toate cazurile deci, prezenţa lui *că* pe lîngă adverbele acestei serii este expletivă şi se poate explica prin analogie cu alte adverbe modale (*bine, clar, posibil, adevărat* etc.), care apar în componenţa unor predicate nominale, urmate, într-adevăr, de subiective introduse prin această conjuncţie.

Faptul că unităţile în discuţie au totuşi funcţie determinativă (cum se poate demonstra prin proba omisiunii), chiar dacă această funcţie se realizează în mod specific, diferit de al celorlalte adverbe, explică, pe lîngă alte particularităţi, încadrarea lor în clasa adverbelor.

5.2.4. Din analiza contextuală efectuată rezultă că :

a) Valenţele combinatorii ale adverbului, considerat ca clasă, sînt mult mai numeroase decît cele menţionate în definiţiile curente ale acestei părţi de vorbire (definiţii care precizează că adverbul determină un verb, un adjectiv sau un adverb[4]), dar că relaţia specifică este aceea de *determinant direct*[5] *al unui verb.*

b) Ca parte de vorbire cu funcţie determinativă adverbul, în ansamblu, nu apare în distribuţie complementară cu adjectivul — aşa cum reiese din definiţiile formulate în gramatici pentru cele două clase de cuvinte —, ci în raport de incluziune, în sensul că distribuţia adjectivului, restrînsă la contextul nominal, este inclusă în distribuţia mai largă a adverbului.

---

[1] cf. vol. I, p. 318 ; vol. II, p. 97, 269.

[2] cf. Ecaterina T e o d o r e s c u, *Adverbe predicative?* în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 431—433 ; i d e m, *Propoziţia subiectivă*, Bucureşti, 1972, p. 93—101.

* *expletiv* — de prisos din punctul de vedere al înţelegerii conţinutului unui enunţ (*DEX*, s.v.)

[3] v. Georgeta C i o m p e c (1985), p. 21—22.

[4] cf. şi Gh. N. D r a g o m i r e s c u, *lucr. cit.*, p. 34, care observă această insuficienţă a gramaticii tradiţionale.

[5] Ne referim la faptul că, gramatical, relaţia *verb — adverb* se poate exprima totdeauna prin simpla adjoncţiune a adverbului la forma verbală (*merge repede, ducîndu-se acolo, chiar pleacă* etc.), folosirea prepoziţiei reprezentînd doar o modalitate particulară — caracteristică adverbelor spaţio-temporale — prin care se nuanţează în mod specific circumstanţa exprimată de aceste adverbe (ex. : *Vine d e acolo.*, *Rămîne p î n ă mîine.*, *Trece p e aici.*, *Zboară î n sus.* etc. — cf. 5.7.2.1).

5.2.5. Analiza contextuală a permis formularea unei definiții strict sintactice a adverbului prin stabilirea **contextului diagnostic** (caracteristic)[1], adică a poziției în care este admisă numai ocurența acestei părți de vorbire.

5.2.5.1. Contextul diagnostic a fost stabilit pornind de la contextul verbal — general pentru adverbe — din care au fost eliminate formele care permit combinația directă și cu alte clase de cuvinte (substantiv, pronume, numeral, adjectiv, verb). El este reprezentat de r e f l e x i v u l i m p e r s o n a l, adică de forma de reflexiv care nu admite combinația cu un nominativ subiect, cum ar fi *se călătorește, se merge, se pleacă, se stă, se procedează, se vine, se rîde, se moare, se ajunge, se acționează, se absentează, se întîrzie, se muncește* etc.[2]; prezența indicelui impersonal *se* în structura acestei forme verbale (pe care o realizează, de regulă, verbele intranzitive) exclude ocurența substantivului și a substitutelor sale neprecedate de prepoziție[3], precum și a adjectivului.

Ținînd seama de diversele posibilități de integrare a adverbelor în acest context — prin postpunere, intercalare sau antepunere, topica fiind, în general, liberă, dar, uneori, fixă — precum și de faptul că unele adverbe selectează numai forma negativă sau pozitivă a verbului[4], contextul la care s-a ajuns poate fi formulat astfel:

1) # *(nu) se* Vb.... # *(nu) se călătorește* **bine (acolo, mîine, cîteodată, niciodată)**;

2) # ... *(nu) se* Vb. # **cînd (unde, chiar, de aceea, acolo, niciodată)** *(nu) se călătorește*;

3) # *(nu) se* ... Vb. #[5] *(nu) se* **mai (cam, prea, tot, și)** *călătorește*.

5.2.5.2. Întrucît în acest context (pozițiile 1 și 2) mai sînt admise și g e r u n z i i l e, care au, întocmai ca și adverbele, funcție determinativă[6] (îndeplinind funcția de circumstanțiale sau, mai rar, de elemente predicative suplimentare, de exemplu: *Se merge* **sărind**. *Se călătorește* **cîntînd**.), a fost

---

[1] cf. G. C i o m p e c, *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, în SCL, XXV, 1974, nr. 1, p. 25—35 sau C i o m p e c (1985), p. 26—30.

[2] Subliniem faptul că nu se încadrează aici reflexivele care admit combinația cu un nominativ subiect, în mod special, reflexivele pasive (*se spune, se aude, se povestește, se știe, se învață, se deschide, se votează* etc.), care se aseamănă cu reflexivul impersonal din cauza caracterului nedefinit al lui *se*.

[3] Substantivul și, în parte, substitutele sale (pronume, numeral) apar în combinație directă cu verbul cînd au funcție de subiect, obiect direct, obiect indirect (în dativ) sau element predicativ suplimentar, situații excluse atunci cînd verbul este la reflexiv impersonal. Pentru construcțiile de tipul *se călătorește noaptea, se doarme covrig* — vezi discuția sub **5.2.6.2.1.**

[4] De exemplu *niciodată, nicicînd, nicăieri, nici, deloc* etc. cer forma negativă a verbului — cf. și 5.7.3.2. *b*; în schimb, *și* „imediat", ocurent în contextul 3, cere forma pozitivă (cf. *S-a și acționat.*, dar nu: **Nu s-a și acționat.*).

[5] # marchează pauza de context; *se* este marca reflexivului impersonal; ... indică poziția adverbului în context; Vb. = verb — la una dintre formele simple ale indicativului (prezent, imperfect etc.).

[6] În poziția 2 sînt admise și conjuncțiile, care se deosebesc însă fundamental de adverbe prin funcția lor exclusiv relațională.

necesară separarea celor două tipuri de unități[1] prin verificarea cu un context suplimentar:

4) # ... + *așa (astfel)* # — în care *așa* sau *astfel* sînt determinante ale elementului precedent. În acest context sînt admise g e r u n z i i l e (exemplu: *cîntînd* așa, *procedînd* astfel), dar excluse a d v e r b e l e — care nu permit determinarea prin *așa* sau *astfel* postpuși[2], ci, cel mult, folosirea lor apozițională (exemplu: *Se călătorește* *b i n e* (a ș a.).

5.2.5.3. În concluzie, d i s t r i b u ț i o n a l, *a d v e r b u l* poate fi definit drept *clasa de cuvinte care pot apărea ca determinante în cel puțin unul dintre seriile de contexte 1—3 și sînt excluse din contextul 4.*

5.2.6. Admițînd contextul selectat ca definitoriu pentru adverb, observăm următoarele:

5.2.6.1. Din inventarul adverbial oferit de gramaticile tradiționale nu sînt admise în acest context — și prin urmare nu le considerăm adverbe — cîteva cuvinte, și anume: **vreo** invariabil — care apare exclusiv în context nominal, exprimînd aproximația pe lîngă un centru numeral (vreo *cinci*) sau, mai rar, pronume nehotărît (vreo *cîțiva*); **cîte** — ocurent ca formant în structura „numeralelor distributive" și, izolat, în construcții nominale de tipul *de* **cîte** *două ori*, **cîte** *ceva*; **da, ba, ba da**[3] — care nu intră în structura propoziției, ci au totdeauna funcție propozițională[4]; **mai** și **foarte** — morfeme ale gradelor de comparație[5]; **ca** și **decît** — din structura complementului comparativ, primul și din structura elementului predicativ suplimentar,

---

[1] Unii autori consideră că gerunziile sînt adverbe (cf. de exemplu, K a r c e v s k i, *lucr. cit.* p. 110; Sever P o p, *Grammaire roumaine*, Berne, 1948, p. 415), interpretare care ni se pare inacceptabilă, întrucît apartenența lor la paradigma verbală se manifestă clar în păstrarea posibilităților combinatorii proprii verbelor (de exemplu, unele se pot combina cu un subiect nominal sau cu un complement direct — situații excluse pentru adverbe), precum și într-o anumită raportare la noțiunea de timp.

[2] În secvențe de tipul: *Se călătorește totdeauna* așa., *Se merge bine* astfel. etc., *așa, astfel* sînt determinante ale verbului, ca și adverbul care le precedă. În construcții ca: *Se călătorește* *n u m a i* așa., *numai* îl determină pe *așa*, și nu invers.

[3] T e s n i è r e (1966), p. 96—97, numește corespondentele franțuzești *oui, si* „mots phrases" și consideră că interpretarea lor în gramaticile tradiționale drept adverbe este necorespunzătoare pentru că aceste cuvinte exprimă un proces. În DA, *da* și *ba* sînt înregistrate ca interjecții: vezi aceeași interpretare la St. I a c o b, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 119—130.

[4] Valoare propozițională pot avea și *desigur, firește, poate, pesemne, nu, bineînțeles* etc. — atunci cînd apar ca răspuns la o întrebare, adică atunci cînd reprezintă variante contextuale ale celor de mai sus. De exemplu, — *A venit?* — Nu, *n-a venit!* sau — Desigur!; cf. și Ec. T e o d o r e s c u, *Adverbe predicative?*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 427.

[5] Facem distincție între *mai* „auxiliar" — în structura comparativului sau a superlativului relativ — și *mai* „adverb" — din îmbinări libere ca: *a* mai *venit*, mai *să cadă* etc. Cele două elemente au regim gramatical diferit.

În textele secolului al XVI-lea, *mai* și *foarte* (ultimul și mai tîrziu) sînt atestate destul de frecvent ca „adverbe" cu valoare intensivă determinînd verbul (cf. G. C i o m p e c, *Observații privind sistemul comparației adverbiale în secolul al XVI-lea*, în *Omagiu Rosetti* (1965), p. 123—127. *Foarte* mai păstrează valoarea adverbială în expresia *îți* **foarte** *mulțumesc*.

unde au exclusiv valoare relaţională[1]; **adică** şi **anume** (explicativ) — folosite ca mijloace de exprimare a raportului apozitiv (în propoziţie şi frază)[2].

5.2.6.2. O serie de cuvinte — considerate de gramaticile tradiţionale ca aparţinînd altor părţi de vorbire — sînt admise în contextul diagnostic stabilit, comportîndu-se ca adverbe. Astfel:

5.2.6.2.1. Secvenţe ca: *noaptea, ziua, iarna, verile, joi, joia* etc., precum şi *covrig, colac, ţintă, fuga* etc., interpretate, de obicei, atunci cînd au funcţie circumstanţială, ca „substantive cu rol de adverb"[3], fiind admise în cel puţin una dintre poziţiile contextului diagnostic adverbial (*Se călătoreşte* **noaptea.**, *Se pleacă* **joi.**, *Se doarme* **covrig.** etc.), îşi modifică statutul substantival, devenind adverbe, şi anume adverbe de timp şi, respectiv, de mod — cu care prezintă şi o identitate distribuţională (cf. **5.7.3.1**).

De altfel, faptul că, în situaţia dată, cuvinte ca cele menţionate îşi schimbă statutul morfologic originar, că nu mai aparţin paradigmei substantivului, rezultă clar şi dintr-o serie de particularităţi suplimentare, cum sînt:

a) reducerea substanţială sau, pentru unele, chiar imposibilitatea combinării cu a d j e c t i v u l, ceea ce înseamnă excluderea lor din contextele diagnostice ale s u b s t a n t i v u l u i[4]. Cf., de exemplu: *Se călătoreşte noaptea* (sau *toată noaptea, noaptea întreagă*[5])., dar nu **Se călătoreşte noaptea înstelată* (sau *noaptea mea*). Sînt, de asemenea, imposibile combinaţiile: **Se merge fuga aceasta.*, **fuga mea* etc. sau **Se doarme covrig cald.*, **acest covrig* etc.;

b) imposibilitatea de a fi substituite prin p r o n u m e, substitutul lor normal fiind a d v e r b u l (cf. *Se merge* **ziua ~ atunci, altădată.**, *Se doarme* **covrig ~ bine, mult, aşa** etc.;

c) posibilitatea combinării d i r e c t e cu prepoziţia *pînă*, pe care o au unele dintre unităţile cu valoare temporală ale seriei menţionate (*noaptea,*

---

[1] *Gramatica* (1963), vol. I, p. 316—317, le numeşte „adverbe de comparaţie", precizînd însă că se comportă ca nişte prepoziţii. Menţionăm că atunci cînd complementul comparativului se realizează sub forma unei propoziţii, *decît* dobîndeşte valoare de conjuncţie (Pentru detalii — cf. şi **6.2.3.2.1** şi **7.2.3.1**).

[2] Avînd în vedere natura relaţiei apozitive, în care elementele amintite funcţionează ca un fel de semn al egalităţii, unii cercetători le consideră conjuncţii. Vezi, în acest sens, I. O i ţ ă, *Despre propoziţiile explicative*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 452—454; Şt. I a c o b, *op. cit.*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 127, le numeşte „conjuncţii apozitive"; cf. în acelaşi sens, I. B i t e a şi D. B i t e a, *Observaţii asupra lui* sau *apozitiv*, în LR, XXXI, 1982, nr. 2, p. 125.

[3] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 174, 182. Unii cercetători consideră că în asemenea situaţii substantivul prezintă o valoare cazuală deosebită, pe care o numesc „casus generalis" (cf. S. P u ş c a r i u, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 144), „caz direct" (cf. Vl. H o ř e j š i, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 495) sau „caz neutru" (cf. P. D i a c o n e s c u, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers", I, 1962, p. 32).

După V. G u ţ u R o m a l o (*Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, XIII, 1964, nr. 1, p. 64), aceste forme nu reprezintă un „caz" al substantivelor — pentru că nu se satisface formula *(S) Aj.* —, ci cuvinte diferite, omonime cu substantivele respective.

[4] Pentru contextul diagnostic al substantivului, vezi P. D i a c o n e s c u, *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 295—316 (versiunea în l. franceză, în RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 171—193) sau D i a c o n e s c u (1970), p. 70—72.

[5] Situaţia aberantă că, funcţionînd ca adverbe, aceste cuvinte admit determinarea printr-un număr foarte redus de adjective se datorează dinamicii limbii (cf. V. G u ţ u R o m a l o, *art. cit.*, p. 68).

vara, joi ș.a.), combinație proprie adverbelor de timp și de loc[1] și nerealizabilă în cazul substantivelor folosite neprepozițional (cf. *Se călătorește* p î n ă seara ~ p î n ă tîrziu., dar *Se călătorește* p î n ă spre seară., și nu *p î n ă seară).

5.2.6.2.2. Numeralele multiplicative (*îndoit, înzecit* etc.) și cele adverbiale (*de două ori, de cinci ori* etc.), precum și sintagmele de tipul *a doua oară, a treia oară* etc. — considerate de gramaticile curente drept subclase ale numeralului[2] — pot apărea, de asemenea, în contextul caracteristic al adverbului (cf. *Se călătorește* îndoit., *Se merge* de două ori., *Se pleacă* a doua oară. etc.) și sînt excluse din contextul diagnostic al numeralului.

Faptul că elementele menționate se comportă, în general, ca niște adverbe a fost relevat în numeroase lucrări[3]. „Numeralele multiplicative" fac parte din categoria de cuvinte cu statut morfologic de adjective și de adverbe, după incidența lor la nume (cf. *eforturi* înzecite, ca și *eforturi* multe, *eforturi* grozave) sau la verb (cf. *Lucrează* înzecit., ca și *Lucrează* mult., *Lucrează* grozav.). „Numeralele adverbiale sînt o specie de locuțiuni cu distribuție exclusiv adverbială, identificîndu-se, din acest punct de vedere, cu adverbele cantitative (cf. *cam* de două ori ~ *cam* mult ; de două ori *mai bun* ~ mult *mai bun* etc.).

5.2.6.2.3. În sfîrșit, în poziția 2 este admis *ce* — fie ca adverb relativ „cît" (*Se merge* ce *se merge.*), fie, în context intonațional exclamativ, ca adverb intensiv (Ce *se merge !*, Ce *frumos cîntă !*).[4]

5.3. Din punct de vedere semantic, adverbul este o clasă de cuvinte eterogenă.

5.3.1. În general, adverbele, ca și substantivele, verbele, adjectivele, sînt cuvinte a u t o n o m e, „pline"[5], adică „încărcate cu o funcție semantică", fapt care le conferă, pe plan structural, calitatea de elemente constitutive, de termeni de sintagmă.

Pe lîngă asemenea unități, care constituie, de fapt, partea cea mai mare a clasei, este înglobată aici și seria de cuvinte *și, nici, chiar, tocmai* etc. (cf. 5.2.1), cuvinte cu sens vag, abstract, exprimînd diverse nuanțe ale modalității. Particularitatea semantică a acestor cuvinte se manifestă, cum s-a arătat (cf. 5.2.3), și în statutul lor sintactic, considerîndu-se că sînt cuvinte fără funcție sintactică.

---

[1] cf. F. C i o b a n u, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* până, în „Recueil Lisbonne", 1959, p. 30–40.

[2] *Gramatica* (1963), vol. I, p. 193–195.

[3] Amintim aici : A. R o s e t t i și J. B y c k, *Gramatica limbii române*, București, 1945, p. 64 ; L u i z a S e c h e, *În jurul categoriei numeralului*, în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 70 ; I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 164–165. Chiar și în *Gramatica* (1963), vol. I, p. 307, sînt înregistrate construcții ca *de zece ori* printre „adverbe de mod care exprimă frecvența", alături de *arareori, adesea* etc., deși la p. 194–195, din același volum, ele sînt interpretate ca „numerale adverbiale".

[4] Situațiile sînt consemnate în *Gramatica* (1963), vol. I, p. 303, unde se vorbește de „pronumele relativ-interogativ *ce* folosit cu valoare adverbială".

În limba populară, *ce* — rezultat din locuțiunea adverbială *de ce ?* — este folosit, ca și aceasta, drept adverb cauzal : *Cucule, pasăre sură/Ce toți cînți la noi pe șură ?* (Vezi *Gramatica* (1963), vol. I, p. 166).

[5] cf. T e s n i è r e (1966), p. 53–55.

Observație: Este de menționat totuși faptul că elementele în discuție nu-și pierd accentul — care dobîndește uneori valoare distinctivă. De exemplu, în enunțul: *E și inteligent și sîrguincios.*, cel de-al doilea *și*, cu toate că apare pe o poziție sintactică specifică funcției sale de conjuncție coordonatoare, se distinge de aceasta prin accent, funcționînd în situația dată ca adverb. Același argument poate fi invocat, pe lîngă altele, pentru interpretarea statutului morfologic al lui *nici* (vezi 7.5.1.1.1. Obs.).

5.3.2. Alături de adverbe cu conținut semantic particular, apare categoria substitutelor adverbiale, a „pro-adverbelor" (*acolo, aici, acum, atunci, undeva, așa, unde, cum, cînd* etc.) — corespunzătoare semantic categoriei pronumelor, cu care au în comun faptul că sînt lipsite de un sens precis: ele au un conținut semantic virtual, care se precizează în context prin conexiune anaforică (cf. și 5.7.2 2). Spre deosebire de pronume, care sînt interpretate în gramatici ca o parte de vorbire distinctă de substantiv, „pro-adverbele" sînt înglobate în clasa adverbelor, alcătuind grupa „pronominalelor", a „cuvintelor pline generale" în opoziție cu „cuvintele pline particulare"[1].

5.3.3. „Circumstanțele" exprimate de adverbe sînt foarte variate: „localizarea" în spațiu și în timp a acțiunilor sau a obiectelor, modalitatea desfășurării acțiunii, intensitatea, cantitatea, cauza, scopul etc.

Sfera semantică a adverbului se intersectează cu cea a adjectivului: pe lîngă semnificații specifice fiecăruia (cum ar fi pentru adverb circumstanțialele locale sau temporale, cele cauzale sau finale, iar pentru adjectiv însușirile proprii obiectelor — în primul rînd însușiri exprimate prin termeni aparținînd limbajului științific și tehnic, ca *adipos, birefringent, diamantifer, fasciculat, premolar* etc.[2]), cele două tipuri de determinante prezintă o zonă semantică comună, cuprinzînd caracteristici ce pot fi atribuite atît obiectelor, cît și acțiunilor, și care sînt exprimate fie prin cuvinte omonime (de exemplu, *frumos, rău, clar, drept, fățiș, furiș, artistic, posibil* etc.), fie prin cuvinte corespunzătoare, dar marcate specific (de exemplu, *omenesc-omenește, scriitoricesc-scriitoricește* etc.). Ca adverbe, acestea sînt totdeauna „modale".

Cele două categorii de cuvinte (adjectivele calificative și adverbele modale) apar, distribuțional, în raport de complementaritate: ca adjective sînt incidente[3] la un nume, ca adverbe — la un verb, eventual un adjectiv sau un adverb; comp. de exemplu: *privire* gravă, *accident* grav cu *privește* grav, grav *bolnav*; *suferință* sufletească cu *suferă* sufletește, *bolnav* sufletește etc.[4]. În consecință, în cazul formelor omonime, această particularitate distribuțională constituie criteriul de distingere a statutului lor în context.

Ținînd seama de această caracteristică sintagmatică a adverbelor modale (care le deosebește de adverbele spațio-temporale, admise în contextul

---

[1] cf. pentru această clasificare a cuvintelor, în general, Tesnière (1966), p. 60—61.

[2] cf. Cornelia Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română*, în SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 209—217; autoarea stabilește, pe baza unor criterii semantice și gramaticale, diverse clase de „adjective neadverbiale".

[3] Termenul „incidență" este folosit cu sensul de „referire", „raportare".

[4] Subliniem că raportul complementar dintre adjectiv și adverb privește numai cuvintele din această zonă semantică, și nu toate unitățile celor două părți de vorbire —, cum ar rezulta din definițiile lor în gramatici.

nominal, cf. 5.7.3.1. *C*), o serie de unități ca *așa, asemenea, bine, alene, anevoie, aiurea, aievea* etc. trebuie considerate, prin analogie, drept adjective cînd sînt subordonate unui nume, deși rămîn invariabile.[1]

SEMIADVERBELE

5.4. Din analiza morfologică, sintactică și semantică efectuată rezultă că lipsa de omogenitate a clasei adverbelor (după eliminarea cuvintelor discutate sub 5.2.6.1) se datorește, în cea mai mare parte, unei grupări relativ restrînse, cuprinzînd unități ca : *doar, chiar, și, nici, nu, abia, aproape* — cu sens modal *(aproape negru), aproximativ, au* „oare" (arh.), *barem, batăr* (reg.), *cam, cel puțin, nu cumva, inclusiv, exclusiv, încă, încai(lea), încaltea, măcar, mai*[2] — exprimînd durata sau proximitatea *(A mai lucrat., mai toți), mai ales, mai degrabă* „mai ales", *mai cu seamă, numai, decît* „numai" — în context negativ *(N-a venit decît el.), oare, parcă, pesemne, poate, prea, taman, tocmai, tot* — exprimînd continuitatea, persistența, concesia, identitatea *(Se tot vorbește., Tot mai insistă., tot ei), totuși* ș.a.

Aceste unități adverbiale prezintă o serie de particularități care, cum s-a văzut, le opun constant celorlalte adverbe, punînd în evidență o relativă lipsă de independență semantică și gramaticală — de unde denumirea de „semiadverbe".[3]

Sintetizînd datele analizei întreprinse, reiese că semiadverbele prezintă următoarele trăsături caracteristice :

a) Sînt cuvinte cu sens relativ abstract, exprimînd mai ales nuanțe ale modalității, ca : precizare, restricție, includere, aproximație, repetare etc. (cf., de exemplu : *Mi-a spus* **chiar** *el., Lucrează* **numai** *noaptea., Au participat* **și** *elevii., Au lipsit* **cam** *mulți.* etc.) ; uneori, același segment cumulează valori diferite, puse în evidență în context (comp., de exemplu : *A și plecat.* — unde *și* are semnificație temporală — cu *Și el a plecat.* — în care *și* exprimă includerea ; **Mai** *să cadă.*, **mai** *toți* — în care *mai* exprimă proximitatea — cu *Să* **mai** *încerce.* — în care indică repetarea, cumulul — sau *S-a* **mai** *liniștit.* — în care exprimă atenuarea) ; această particularitate semantică generală a semiadverbelor explică, în cea mai mare parte, trăsăturile lor gramaticale specifice.

b) Formează o clasă de distribuție distinctă — *D* (cf. 5.7.3.1), caracterizîndu-se prin posibilitatea de a contracta relații de determinare cu toate părțile de vorbire autonome, inclusiv cu adjectivele pronominale — care constituie contextul lor specific, în sensul că celelalte adverbe nu realizează

---

[1] Cf. și Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 274—275 ; *Gramatica* (1963) este inconsecventă în interpretarea acestor cuvinte, considerîndu-le, în situația pe care o avem în vedere, cînd adjective invariabile (cf. vol. I, p. 121 și 315, pentru *așa, asemenea, bine, gata*), cînd adverbe (cf. vol. II, p. 136, unde *aievea, anevoie, alene*, din construcții ca : *lucru aievea, propunere anevoie, susurul alene* — sînt înregistrate ca atribute adverbiale, cu mențiunea că „în asemenea situații, atributele adverbiale sînt greu de distins de cele adjectivale invariabile").

[2] Nu includem aici pe *mai* din structura comparativului sau a superlativului relativ, pe care, cum am precizat (cf. 5.2.6.1), îl considerăm morfem al acestor grade de comparație.

[3] Pentru denumirea și delimitarea acestor clase pe baza particularităților specifice — cf. Ciompec (1985), p. 33—34.

acest tip de combinație (cf. de ex.: chiar *vine*, chiar *elevul*, chiar *oricine*, chiar *cinci*, chiar *bună*, chiar *atunci*, chiar *această (elevă)*, chiar *fiecare (profesor)* etc.); ele se pot referi chiar la conținutul unei propoziții întregi (cf., de exemplu: *(N-a venit)* toemai *pentru că se simțea vinovat.)*. Semiadverbele se opun astfel celorlalte adverbe, ale căror valențe de combinare sînt limitate.

c) Apar în comunicare exclusiv ca m o d i f i c a t o r i, ca determinante — deosebindu-se astfel de adverbele propriu-zise, care prezintă o valență posibilă de regizare (cf. 5.2.2.). De aici derivă și o particularitate morfologică a acestor elemente, și anume imposibilitatea combinării lor cu morfemele gradelor de comparație.

d) N u s e c o n s t i t u i e c a u n i t ă ț i s i n t a c t i c e (cum se întîmplă în cazul celorlalte adverbe), formînd împreună cu elementul determinat o parte de propoziție dezvoltată (cf. 5.2.3).

e) În sfîrșit, o altă particularitate, asupra căreia ținem să atragem atenția, privește modul specific de realizare a determinării. Întrucît semiadverbele se pot combina cu oricare parte de vorbire autonomă, poziția lor în comunicare indică, alături de accent[1], elementul selectat. În consecință, spre deosebire de celelalte adverbe, care, cel puțin în grupul verbal, se bucură, în general, de o mare libertate topică[2], semiadverbele se caracterizează printr-o t o p i c ă r e l a t i v f i x ă, manifestată în plasarea lor în i m e d i a t a a p r o p i e r e a regentului, cu care formează un g r u p n e d i s o c i a b i l (unele unități, ca *și*, *tot*, *mai*, *cam*, *prea*, cînd sînt incidente la o formă verbală compusă sau însoțită de forme atone ale pronumelui personal ori reflexiv, se intercalează chiar între componentele acesteia, de exemplu: *S-a* cam *grăbit.*, *Va* mai *scrie.*, *A* și *plecat.*, *Se* tot *ducea.*, *Nu mă* prea *agreează.* etc.), și, în general, în p o z i ț i e p r o c l i t i c ă (pentru unele unități, ca *nu*, *nici*, *mai*, *decît*, *tot*, *și*, *prea*, *cam*, această topică e fixă, cf.: și *el*, nici *el*, cam *cinci*, dar nu și **el* și, **el* nici, **cinci* cam etc.; pentru altele, ca *măcar*, *numai*, *poate*, *cel puțin*, *mai ales* etc., ea reprezintă ordinea normală, chiar dacă este admisă și postpunerea, de exemplu: Măcar *el să vină.* ~ *El* măcar *să vină.*).

Avînd în vedere în special particularitățile semantice, unii autori au propus înregistrarea unora dintre elementele grupării sub numele de „particule modale"[3] (după modelul gramaticilor altor limbi) sau de „particule intensive"[4] — — ca o categorie lexico-gramaticală deosebită de cea a adverbelor[5].

În ce ne privește, considerăm că posibilitatea de a apărea în contextul caracteristic adverbial conferă, indiscutabil, tuturor acestor cuvinte calitatea de unități ale clasei adverbului. În cadrul acestei clase însă, ele constituie o grupare aparte, caracterizată, cum s-a văzut, semantic și gramatical.

---

[1] Grupul format din *semiadverb* + *regent* este totdeauna accentuat în comunicare; cf., de exemplu: Chiar el *mi-a spus atunci.*, dar *El mi-a spus* chiar atunci.

[2] Fac excepție adverbele relative, care, ca elemente de relație, ocupă invariabil primul loc în propoziția subordonată, precum și adverbele corelative, care apar pe primul sau ultimul loc al regentei (cf. 7.7).

[3] v. Al. I o n a ș c u, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR, IV, 1955, nr. 2, p. 55—67.

[4] v. Șt. I a c o b, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 129.

[5] Împotriva unei asemenea soluții — vezi I o r d a n (1956), p. 269; F. C i o b a n u și M. P o p e s c u-M a r i n, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în gramatica limbii române*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 6.

Încheind, ținem să precizăm faptul că, deși semiadverbele sînt net delimitate de adverbele propriu-zise, există unități care figurează în ambele grupări, statutul lor rezultînd clar din context. Așa, de pildă, *aproape* este adverb propriu-zis (cu valoare locală) în construcția *Locuiește a p r o a p e.*, — în care are funcție de circumstanțial de loc, — poate funcționa ca regent *(Locuiește a p r o a p e de noi., Locuiește relativ a p r o a p e.)* și poate apărea la diverse grade de comparație *(Locuiește f o a r t e a p r o a p e, m a i a p r o a p e* etc.) —, dar semiadverb într-o construcție ca *Au venit a p r o a p e toți.* — în care nu mai are funcție sintactică și pierde valențele combinatorii menționate ; de asemenea, *mai degrabă* reprezintă comparativul adverbului propriu-zis *degrabă* „repede" în enunțul *Să vină mai degrabă.*, dar locuțiune semiadverbială în *M a i d e g r a b ă el merită premiul.*

PARTICULELE ADVERBIALE

5.5. O particularitate morfologică a adverbelor din limba română o constituie posibilitatea unora dintre ele de a se combina cu particule adverbiale, ca : **-a** (exemple : *acum*a, *atunce*a, *aice*a, *joi*a etc.), **-le** (exemple : *aci*le, *pururi*le, *pe apucate*le, *joi*le etc.), **-și** (exemple : *aci*și, *iară*și, *totu*și) și **-i** (exemple : *num*ai, *tocm*ai, *întocm*ai).

Profund eterogene funcțional, distribuțional și etimologic, uneori același segment fonic reprezentînd, de fapt, mulțimi de elemente omonime, particulele adverbiale, considerate în ansamblu, apar în două ipostaze diferite[1] :

a. Ca *formanți facultativi* — **particule deictice** — situație în care aceste componente au o funcție pur i n d i c a t i v ă, în sensul că nu intervin în semnificația lexemelor sau în statutul lor gramatical, rolul lor limitîndu-se la întărirea formei adverbului și la sublinierea noțiunii exprimate ; ca urmare, între formele cu și fără aceste „amplificative" se stabilește un raport de variație liberă (de exemplu : *atunci* ~ *atunce*a, *acum* ~ *acum*a, *pururi* ~ *pururea*, *pretutindeni* ~ *pretutindeni*le, *aci* ~ *aci*lea, *pe negîndite* ~ *pe negîndite*lea, *cumva* ~ *cumva*și, *iar(ă)* ~ *iară*și, *tocma* ~ *tocm*ai, *numa* ~ *num*ai etc.)[2], chiar dacă la nivel stilistic preferința pentru una sau alta dintre ele este evidentă : de pildă, formele cu particulele deictice *-a* și *-le* (de multe ori cumulate) caracterizează astăzi limba vorbită[3] și sînt, în general, evitate în exprimarea literară, îngrijită ; în schimb formele cu *-i* sînt literare, pe cînd cele fără această particulă *(numa, tocma)* sînt populare.

Ca deictice — funcție caracteristică și predominantă — particulele menționate se atașează, de regulă, adverbelor pronominale (cf. 5.7.2.2), cu semnificație

---

[1] Pentru analiza detaliată a acestor componente adverbiale sub toate aspectele menționate, precum și pentru evoluția lor din limba veche pînă astăzi, cf. G. C i o m p e c, *Observații asupra particulelor adverbiale din limba română*, în LR, XXIX, 1980, nr. 2, p. 85—95, sau C i o m p e c (1985), p. 111—134 ; în *Gramatica* (1963), problema particulelor adverbiale este expediată într-o notă (cf. vol. I, p. 301).

[2] O excepție în acest sens prezintă cuplurile *acolo-acolea* (între care în limba vorbită există o opoziție semantică, primul indicînd un loc mai îndepărtat, celălalt, un loc apropiat) și *atît-atîta* (forma cu *-a* are o întrebuințare mai limitată, fiind evitată astăzi în exprimarea literară ca intensiv pe lîngă un adjectiv sau adverb, de exemplu : *a t î t a de bine*).

[3] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 301.

general-abstractă[1], iar, prin extindere, și altor unități adverbiale — cum sînt, de exemplu, locuțiunile formate pe baza participiilor (*pe săritele*a, *pe nemîncatele*a etc.), sau unele dintre cele care au în structura lor prepoziția *de-a* (*de-a-n picioarele*a, *de-a-ndoasele*a etc.). Totuși, compatibilitatea adverbelor cu particulele deictice, în general, sau cu anumite particule nu poate fi circumscrisă exact: unele adverbe se combină numai cu o anumită particulă (de exemplu: *acum*a, *aice*a, *numa*i, *totuș*i, *acuș*i etc.); altele admit pe aceeași poziție diferite particule (de exemplu: *tocmai* ~ *tocmaș*i (înv.), *aci*a ~ *aci*le, *pururea* ~ *pururi*le, *pretutindene*a ~ *pretutindeni*le etc.).

Particula cea mai frecventă și cu posibilitățile cele mai largi de combinare este *-a*, care, cum s-a văzut, afară de unele poziții exclusive, apare uneori în variație liberă cu *-le* și, adesea, cumulată cu aceasta, în ordinea fixă *-le* + *-a*, de exemplu: *altminitre*lea, *aci*lea, *aco*lea, *pururi*lea, *pe sărite*lea, *pe ocolite*lea, *de-adevărate*lea, *de-a-ndoase*lea etc. (forme în general populare, familiare, uneori regionale[2]). *-Și* și *-i* au astăzi (spre deosebire de limba veche) o distribuție foarte limitată (vezi exemplele date).

Subliniem faptul că, spre deosebire de adjectivele demonstrative, prezența (sau absența) particulelor deictice în structura adverbelor nu e condiționată de poziția lor în context, în speță față de regent (comp., de exemplu: *elevul acesta*, *acest elev* și *A sosit acuma.*, *Acuma a sosit.*).

b. Ca *formanți obligatorii* — **morfeme lexicale** — situație în care între formele cu și fără particule sau între formele prevăzute cu particule diferite se stabilește un raport [de] comutare; fără a intra în detaliu, semnalăm că:

— În unele cazuri, ele apar ca e l e m e n t e c o n s t i t u t i v e, în sensul că prin eliminarea lor se obțin cuvinte cu alt statut gramatical sau forme inexistente ori neacceptate de limba literară actuală.

Un asemenea rol au, de exemplu, *-a* și *-le* din structura adverbelor temporale provenite din substantive denumind părțile zilei (*sear*a, *noapte*a, *ziu*a, *seri*le, *nopți*le) sau anotimpurile (*var*a, *iarn*a, *veri*le, *ierni*le etc.) — în care aceste componente (la origine articole — cum o dovedește faptul că selectarea lor nu e întîmplătoare, ci potrivită cu genul și numărul substantivului din care a provenit adverbul) apar ca indici ai adverbializării, marcînd subordonarea circumstanțială în locul prepoziției din construcția nominală sintactic corespunzătoare (comp., de exemplu: *El sosește acasă* **seara**. cu *El sosește acasă* **spre seară**.). Absența particulelor din structura cuvintelor menționate anulează, așadar, statutul adverbial al acestora.

Tot constitutive sînt, din punctul de vedere al limbii actuale în general sau numai al limbii literare, particulele *-a* — din structura unor adverbe ca *aieve*a, *aiure*a — sau *-i* — din *tocma*i, *numa*i; în adverbele citate, particulele și-au modificat statutul, transformîndu-se în cursul evoluției limbii, din

---

[1] Din acest punct de vedere, româna, ca și alte limbi romanice, continuă, în forme însă diferite, o tendință care s-a manifestat încă din latină, unde adverbele pronominale primeau, ca și pronumele demonstrative, elemente de întărire a valorii deictice — cf. lat. *ad-tunc*+ce (< *ecce*) (> rom. *atunci*); lat. *hic*+ce (> rom. *ice*, *aci*) etc.

[2] Unele dintre variantele în *-lea*, ca *aci*lea, *aco*lea, *altminitre*lea sînt înregistrate astăzi ca forme caracteristice graiului muntean (cf. I. C o t e a n u (1961), p. 82).

particule deictice — cum erau în limba veche[1] — în componente obligatorii ale adverbelor repective.

— În alte cazuri, particulele adverbiale participă la exprimarea sensului, între formele cu și fără ele creîndu-se opoziții semantice.

Așa, de exemplu, *-a* și *-le*, de la finala adverbelor temporale care indică zilele săptămînii, marchează iterativitatea, formele simple corespunzătoare exprimînd momentul, intervalul de timp. Comp., de exemplu: *Ședința are loc* **joia.** sau *El ne vizitează* **duminicile.** cu *Ședința are loc* **joi.** sau *El ne vizitează* **duminică.**

Punînd în evidență complexitatea funcțională a particulelor adverbiale, se cuvine să subliniem faptul că între diversele funcții, în speță între cele două situații principale relevate aici, foarte clar delimitate în principiu, nu este, practic, o graniță rigidă. Se întîmplă uneori ca într-o anumită structură adverbială particula să admită ambele interpretări, în funcție de registrul stilistic luat în considerare, ca în cazul menționat, al lui *-i* din *tocmai, întocmai, numai*, care este component obligatoriu, din punctul de vedere al limbii literare, dar particulă deictică în limba vorbită, familiară; de asemenea, uneori, particula poate să cumuleze în structura unui adverb ambele funcții, ca, de exemplu, *-și* din *totuși* — care este particulă deictică dacă raportăm această formă la *tot* concesiv (cu care apare în variație liberă *(t o t a venit — t o t u ș i a venit)*, dar morfem lexical, prin care se marchează acest sens, dacă o raportăm la celelalte valori ale adverbului *tot (S-a t o t dus., T o t ei mi-au spus.)*. Adăugăm în același sens faptul că, în evoluția limbii, se înregistrează frecvente treceri de la o situație la alta, în special de la situația de particulă deictică la cea de element constitutiv.[2]

În concluzie, avînd în vedere relația dintre tema adverbului și particulele adverbiale se pot distinge, în general, trei tipuri de structuri:

a) Teme care nu se combină niciodată cu asemenea elemente (în general, adverbe cu semnificații precise, concrete: *jos, sus, mîine, bine* etc., toate tipurile de derivate — *bărbătește, actoricește, tîrîș, realmente* etc. —, locuțiunile cu structură complexă — *din cînd în cînd, zi de zi, în vecii vecilor* etc.);

b) Teme cărora particulele li se atașează ca elemente obligatorii (pentru statutul ori sensul adverbului — *sear*a, *seri*le, *var*a, *veri*le, *joi*a, *joi*le) — caz în care acestea funcționează ca morfeme lexicale;

c) Teme a căror combinație cu particulele adverbiale este facultativă (*acum*(a), *pururi*(le)(a), *pe sărite*(le)(a), *iară*(și), *totu*(și) etc.) — situație în care ele funcționează ca deictice.

COMPARAȚIA ADVERBIALĂ

5.6. Comparația reprezintă pentru adverb singura categorie în raport cu care această parte de vorbire „variază". Din acest punct de vedere trebuie să precizăm însă următoarele:

1) Nu toate adverbele prezintă posibilitatea combinării cu morfemele de comparație, ci numai acelea care semantic sînt susceptibile de variații gra-

---

[1] În *numai* (< lat. *non magis*), *-i* este etimologic (ca și într-o serie de alte adverbe — astăzi ieșite din uz, dar frecvente în limba veche: *camai, cîndai, încai*); cu toate acestea, în textele vechi și în continuare în limba populară de azi, el este tratat ca particulă deictică, formele *numa* și *numai* apărînd în variație liberă.

[2] cf. G. C i o m p e c (1985), p. 129–134.

duale — adică majoritatea adverbelor de mod, foarte asemănătoare cu adjectivele calificative în ce privește conținutul (*bine, rău, frumos, degrabă* etc., dar nu și *împreună, așa, altfel* etc.), și o parte dintre adverbele de loc și de timp, anume acelea care exprimă circumstanțe relative, adică intervale sau puncte și momente care, obiectiv, pot fi mai extinse sau mai puțin extinse, mai apropiate sau mai depărtate (*sus, jos, aproape, departe, devreme, tîrziu* etc.).

Mai trebuie adăugat că, tot datorită conținutului, unele adverbe, dintre cele temporale și spațiale, cunosc numai parțial categoria comparației, în sensul că, afară de pozitiv, se pot folosi numai la comparativ. Așa sînt: *încolo (mai încolo), pe urmă (mai pe urmă), încoace, înainte, apoi, la dreapta, la stînga* etc.[1]

Prin urmare, ca și în cazul adjectivelor, comparația nu se aplică tuturor adverbelor, situația în raport cu această categorie gramaticală fiind determinată, în ultimă instanță, de particularitățile lor semantice.

2) Din punctul de vedere al expresiei, categoria comparației prezintă particularitatea — menționată la începutul expunerii (cf. 5.1) — că se realizează, în limba română, a n a l i t i c, cu ajutorul morfemelor libere. Ea nu reprezintă deci un criteriu de flexiune propriu-zisă (ca în latină, de exemplu), pentru că nu comportă flexiune pe plan morfematic, ci pe plan sintactic (cf. *m a i* **departe**, *f o a r t e* **departe**, *c e l m a i* **departe** etc.).

Categoria comparației se manifestă în sistemul adverbial întocmai ca în cel adjectival, atît în ce privește conținutul — valorile prin care se realizează — cît și în ce privește expresia, formanții diverselor grade de comparație (cf. deci **2.1.3**).

Singura deosebire importantă — pe care însă *Gramatica* (1963) nu o consemnează și a cărei ignorare este sursa multor greșeli atît în exprimarea orală, cît și în scris (cf. **5.8.1**) — constă în invariabilitatea formantului *cel* din structura superlativului relativ al adverbului, față de variabilitatea aceluiași formant — după gen, număr și caz — la adjective. Cf., de exemplu: *Ea învață* **c e l mai bine.**, *Ei aleargă* **c e l mai repede.** sau *situația* **c e l mai frecvent** *întîlnită.*, *lucrările* **c e l mai bine** *scrise* (față de: *Ea e* **c e a mai bună.**, *Ei sînt* **c e i mai rapizi.** sau *situația* **c e a mai frecventă.**, *lucrările* **c e l e mai bune...**). Particularitatea menționată se realizează însă numai cînd adverbul la superlativ este subordonat unui verb sau adjectiv — ca în exemplele date; cînd adverbul funcționează ca determinant în grupul nominal — situație limitată la adverbele de loc și de timp — *cel* variază în raport cu genul, numărul și cazul numelui regent (întocmai ca la adjectiv) — de exemplu: *frunzele* **c e l e mai de jos...**, *elevului* **c e l u i mai de aproape...** — fapt ce trebuie pus în legătură cu valoarea de demonstrativ pe care elementul în discuție o poate avea în asemenea structuri sintagmatice (cf., de exemplu: *frunzele* c e l e *de jos*, *elevului* c e l u i *de aici*).

CLASIFICAREA ADVERBELOR

5.7. Adverbele pot fi clasificate luîndu-se în considerație diverse aspecte: forma (structura), sensul, posibilitățile combinatorii — fiecare constituind un criteriu de împărțire în clase și subclase caracterizate diferit.

---

[1] cf. I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 274.

5.7.1. Avînd în vedere forma (structura), adverbele se pot împărți în trei clase:

A. A d v e r b e   s i m p l e — reprezentînd în limba contemporană un singur cuvînt, chiar dacă, etimologic, structura lor e complexă. Se încadrează aici:

1) toate adverbele primare, adică adverbele moștenite sau împrumutate ca atare din alte limbi: *acum, aici, atunci, mîine, bine, chiar, pururea, altminterea, tocmai, barem, măcar, lesne* etc.;

2) numeroase adverbe formate în românește:

— prin d e r i v a r e cu sufixele: -iș, -îș (*cruciș, furiș, chiorîș, tîrîș* etc.), -ește (*omenește, sufletește, voinicește* etc.), -icește (*actoricește, materialicește, intelectualicește* etc.) și sufixul neologic livresc -mente (*colegialmente, principialmente* etc.)[1];

— prin c o m p u n e r e (foarte variată și reprezentînd, în limba mai veche, mijlocul principal de îmbogățire a inventarului adverbial românesc): *astăzi, acasă, deloc, cîteodată, deodată, deoparte, devreme, deseară, altădată, alteori, odată, dedesubt, demult, încotro, împreună, înăuntru, niciodată, nicicînd, oricînd, oricum, fiecum, fieunde, cîndva, undeva* etc.;

— prin c o n v e r s i u n e (schimbarea categoriei lexico-gramaticale a unor cuvinte), în special prin adverbializarea adjectivelor — care în limba actuală a devenit principala sursă de dezvoltare a clasei adverbelor, îndeosebi datorită utilizării adjectivelor neologice ca adverbe (de exemplu: *frumos, urît, rău* etc., dar și *abil, admirativ, absolut, alternativ, aparent, anticipat, evident, explicit, superficial, teribil* etc.) — și a substantivelor (de exemplu: *noaptea, seara, joia, buștean, lulea, tun* etc.).

B. A d v e r b e   c o m p u s e — clasă puțin numeroasă, cuprinzînd unități de tipul: *mîine seară, ieri dimineață, poimîine noapte, an-vară*[2].

C. L o c u ț i u n i   a d v e r b i a l e[3] — unități adverbiale perifrastice, adică secvențe de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și gramaticală, fiind echivalente cu un adverb.

Natura morfologică a componentelor locuțiunilor adverbiale este foarte variată și trebuie remarcat că, spre deosebire de alte tipuri de locuțiuni, în structura cărora ocurența părții de vorbire pe care o reprezintă este obligatorie (de exemplu, locuțiunile verbale conțin totdeauna un verb, cele prepoziționale sau conjuncționale — o prepoziție, respectiv, o conjuncție etc.), în locuțiunile adverbiale adverbul nu reprezintă o componentă necesară (cf. exemplele de mai jos).

Din punctul de vedere al structurii, distingem două tipuri de locuțiuni adverbiale:

a) locuțiuni cu s t r u c t u r ă   s i m p l ă — alcătuite dintr-un singur cuvînt autosemantic (substantiv, pronume, numeral, adjectiv, adverb), precedat de 1—3 prepoziții: *în veci, în față, cu droaia, cu toptanul, cu totul,*

---

[1] Cu puține excepții, ca acele menționate, derivatele în *-mente*, deși analizabile (datorită faptului că adjectivele care le servesc drept bază există în română), reprezintă, se pare, împrumuturi din franceză sau italiană; de exemplu: *actualmente* < fr. *actuellement, realmente* < it. *realmente, totalmente* < it. *totalmente* etc. (cf. *DEX* s.v.).

[2] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 301.

[3] cf. pentru întreaga problemă Gh. N. D r a g o m i r e s c u, *Locuțiunile adverbiale*, în LL, V, 1961, p. 64—66, și *Îmbinările de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în LL, VIII, 1964, p. 402—410; G. C i o m p e c (1985), p. 38—42.

de azi, de aceea, într-una, din nou, pe neașteptate, pe negîndite[1]; *într-adevăr, în curmeziș, de-a binelea, cu de-a sila, de-a pururea* etc. Locuțiunile de acest fel sînt foarte numeroase și procedeul formării lor e productiv. Fenomenul se explică pe de o parte prin procesul de „adverbializare" a construcțiilor nominale (mai ales substantivale) prepoziționale, care ca circumstanțiale fac parte din aceeași clasă de substituție cu adverbele (cf. *Va trăi în veci* ~ *Va trăi veșnic.*); pe de altă parte, prin tendința foarte puternică — moștenită din latină — de acumulare a prepozițiilor pe lîngă adverbe, cu rolul de a le întări formal și semantic[2]. Numeroase formații de acest fel, locuțiuni într-o etapă mai veche a limbii, au devenit, prin aglutinarea elementelor componente, adverbe simple *(îndată, anevoie, deseară, îndemînă* etc.), unele dintre ele constituind, la rîndul lor, baza pentru noi locuțiuni, prin adjoncțiune prepozițională. De exemplu: *cu anevoie, la îndemînă, de îndată, pe deplin* etc.);

b) locuțiuni cu structură complexă[3] — alcătuite din două sau mai multe cuvinte autosemantice: *de jur împrejur, des-de-dimineață, (nu) care cumva, în vecii vecilor, cît colo, cît pe-aci, cu nepusă masă, cu vîrf și îndesat, fără doar și poate* etc.

Majoritatea locuțiunilor de acest fel prezintă o structură simetrică, fiind alcătuite:

1) prin repetarea cuvîntului de bază (sau folosirea unui antonim) în formații de tipul:

— *zi de zi, an de an, clipă de clipă, zi cu zi, clipă cu clipă, cît de cît* etc.;

— *din zi în zi, din vreme în vreme, din ce în ce, din cînd în cînd, din fir a păr, de milă de silă, de voie de nevoie, de unde pînă unde, cu chiu cu vai, cu șosele cu momele* etc.;

— *zi și noapte, așa și așa, cînd și cînd, unde și unde, ici și colo, (în) fel și chip*, etc.;

2) din cuvinte rimate: *calea-valea, harcea-parcea, tiriș-grăpiș, talmeș-balmeș, (ni)lam-nișani* etc.

Unitatea semantică și gramaticală specifică îmbinărilor locuționale și, prin urmare, caracterul lor neanalizabil rezultă din:

a) pierderea independenței semantice a componentelor, în special a cuvîntului de bază — care se abstractizează și nu mai permite substituirea cu sinonime (cf., de exemplu, *în față* „înainte" — în care *față* nu poate fi înlocuit cu *obraz*, sau *pe loc* „imediat" ori *la un loc* „împreună" — în care sensul lui *loc* este greu de definit);

b) modificarea regimului gramatical al cuvîntului de bază (în special al substantivului), care devine invariabil și nedeterminabil în cadrul locuțiunii; de exemplu, în cadrul locuțiunii *pe loc* „imediat", *loc* este incompatibil cu variația de număr (**pe locuri*) și inapt de a primi un determinant (**pe aceste locuri, *pe locurile de acolo* etc.).

c) neclaritatea organizării interne a construcției, în sensul că în cadrul locuțiunii nu se poate distinge rolul gramatical al elementelor alcătuitoare (cf., de exemplu: *din cînd în cînd, numai ce, de jur împrejur* etc., în care relația dintre termeni e neclară).

---

[1] cf. pentru locuțiunile de acest fel Gh. Bulgăr, *Despre locuțiunile românești de tipul: pe alese, de mîncate, pe nevăzute*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 395–401.

[2] cf. F. Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG, vol. III, 1961, p. 44–46.

[3] v. A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 180–182, unde sînt înregistrate numeroase asemenea locuțiuni.

d) pierderea capacității de disociere a grupării, manifestată în topica fixă a termenilor și, în general, în imposibilitatea intercalării unor elemente eterogene (de exemplu, suite ca : **în cînd din cînd* sau **din cînd a venit în cînd* sînt nereperate).

Conferind locuțiunilor caracter fix, aspect de „sintagmă blocată", trăsăturile menționate reprezintă criterii de identificare a acestor unități adverbiale, în general, și de deosebire a lor de îmbinările libere cu aceeași structură. Astfel, *în față* este locuțiune adverbială în enunțul *Locuiește în f a ț ă*, („înainte"), dar îmbinare liberă în *Vîntul îi lovea î n f a ț ă.* (unde *față* poate fi substituit cu sinonimul său *obraz*, își poate modifica forma și admite determinarea : *în fețele îmbujorate*).

5.7.2.1. Din punct de vedere semantic, adverbele și locuțiunile adverbiale se grupează în mai multe categorii :

A. Adverbe (și locuțiuni adverbiale) d e l o c — care indică locul unei acțiuni, al unei stări sau direcția acțiunii, după cum verbul e de stare sau de mișcare (cf. *lucrează* **aici**, *vine* **aici**), plasarea unui obiect în spațiu *(casa* **de acolo**) etc. Se grupează aici adverbe și locuțiuni ca : *acolo, aici, încolo, încoace, sus, jos, înainte, afară, înăuntru, pretutindeni, nicăieri, niciunde, undeva, unde, încotro, unde și unde, din loc în loc* etc.

B. Adverbe (și locuțiuni adverbiale) d e t i m p — care după natura informației se împart în :

a) t e m p o r a l e t o p o l o g i c e — care indică *momentul* față de un punct de reper cronologic (de exemplu : *mîine, poimîine, astăzi, ieri, alaltăieri, acum, altădată, demult, atunci, aseară, deseară, cînd, cîndva, odinioară, curînd* etc.) ;

b) t e m p o r a l e a s p e c t u a l e — care caracterizează procesul din punct de vedere imanent, *aspectual*, indicînd durata, frecvența, continuitatea, repetarea etc. (de exemplu : *adesea, cîteodată, deodată, deja, iară(și), (în)totdeauna, mereu, niciodată, nicicînd, rareori, uneori, din cînd în cînd, zi de zi, zi și noapte* etc.[1] ; aceste unități se aseamănă cu adverbele modale[2] nu numai semantic, ci și distribuțional, încadrîndu-se în aceeași clasă de distribuție (cf. **5.7.3.1.** *B*).

Observație. Adverbele de loc și cele de timp topologice se pot construi — ca determinante verbale și, uneori ca determinante nominale, mai ales pe lîngă substantive de natură verbală — cu anumite prepoziții care nuanțează în mod specific circumstanța temporală sau locală, indicînd : p u n c t u l d e p l e c a r e în spațiu sau timp *(de)* : *Vine* d e **acolo**., *Lucrează* d e **ieri**., *Plecarea* d e **aici** ; l i m i t a e x t e n s i u n i i în spațiu sau timp *(pînă)* : *S-a dus* p î n ă **acolo**., *Rămîne* p î n ă **mîine**., *urcușul* p î n ă

---

[1] cf. pentru această clasificare a adverbelor temporale, A. J. G r e i m a s, *Les Topologiques : essai de définition d'une classe de lexèmes*, în „Cahiers de lexicologie", 1964, p. 1 și urm. De fapt, delimitarea nu e tranșantă, pentru că multe unități prezintă în structura lor semantică atît o componentă temporală propriu-zisă, cît și una aspectuală, așa încît apartenența lor la o grupare sau alta este determinată mai ales de preponderența uneia dintre cele două componente (cf. și Alexandru Vlăduț C u n i ț ă, *Les relations des adverbes temporels français et roumains avec le verbe fini régissant*, în Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane, IX, 1973, p. 40).

[2] Aceasta explică ezitarea încadrării lor la temporale sau modale (de exemplu, adverbe ca *adesori, rareori, mereu* sînt considerate modale de *Gramatica* (1963) — cf. vol. I, p. 307 —, dar temporale, de I o r d a n (1956), p. 468), precum și precizări ca : *„adverbele care exprimă revenirea și frecvența sînt folosite adesea și ca adverbe de timp"* (cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 308).

sus; i n t e r v a l u l sau a p r o x i m a ț i a privind locul sau timpul *(pe)*: *Se află* p e aici., *Era greu* p e atunci., *trecerea* p e acolo; d i r e c ț i a în spațiu *(în)*: *A zburat* î n sus., *mersul* î n jos; este posibilă și gruparea a două prepoziții dintre cele menționate, fiecare păstrîndu-și valoarea specifică: *A venit* d e p e acolo., *Va rămîne* p î n ă p e joi., *Vine* d i n (<*de*+*în*) sus. etc.[1]

C. Locuțiuni adverbiale d e s c o p și de c a u z ă — reprezentate printr-un număr mic de locuțiuni adverbiale: *de aceea, de asta, pentru aceea* etc.; ele indică, în funcție de context, scopul sau cauza unei acțiuni, a unei stări. De exemplu: *A promovat examenul și* **de aceea** *e fericit* (cauza).; **De aceea** *s-a dus, ca să lupte* (scopul).

D. Adverbe (și locuțiuni adverbiale) d e m o d — foarte numeroase și exprimînd aspecte foarte variate ale modalității. Ele se pot subclasifica în:

a) Adverbe (și locuțiuni) m o d a l e p r o p r i u-z i s e — care „califică", în sens larg, o acțiune sau o stare (cf. *Lucrează* **bine, repede.**). Se grupează aici adverbe ca: *alene, bine, anevoie, degrabă, împreună, altfel, așa, oricum, cumva, cum* etc.); toate adverbele omonime cu adjectivele (*clar, rău, drept, frumos* etc.), derivatele în *-iș, -ește, -icește, -mente (pieptiș, bărbătește, actoricește, actualmente)*, precum și locuțiunile de tipul *așa și așa, pe nedrept, pe ocolite, pe de rost, de-a rostogolul* etc.

b) Adverbe (și locuțiuni) c a n t i t a t i v e — mai puțin numeroase: *atît, destul, mult, puțin, cît de cît, cît, oricît* etc.

c) Tot în clasa adverbelor modale sînt grupate, de obicei, „s e m i a d v e r b e l e", împărțite după sens în adverbe de r e s t r i c ț i e *(barem, măcar, încaltea, cel puțin, numai, doar)*, adverbe care arată p r o x i m i t a t e a *(mai, cît pe ce, aproape)*, adverbe de î n d o i a l ă sau de p r o b a b i l i t a t e *(poate, pesemne, parcă)*, adverbe de p r e c i z a r e *(chiar, tocmai, taman)* etc.[2]

Între diversele clase și subclase semantice nu se poate stabili o limită netă; multe adverbe pot avea, în funcție de context, valori diferite, dovedindu-și astfel apartenența la mai multe grupări. Faptul a fost adesea semnalat în gramatici[3]. De exemplu, *înainte* este adverb de loc într-un enunț ca: *S-a dus* **înainte.**, adverb de timp în: **Înainte** *venea mai des.* și adverb modal în: *Vorbea* **înainte,** *fără încetare.* Valori deosebite pot avea și *aici, aproape, departe, în urmă, pe loc* etc. Interferențe de acest fel se constată mai ales între adverbele temporale și cele de loc și, respectiv, între subclasele adverbelor modale.

5.7.2.2. O clasă semantic deosebită alcătuiesc a d v e r b e l e p r o n o m i n a l e (cf. și 5.3.2). Ca și pronumele, cu care au, în general, o origine comună, adverbele pronominale se caracterizează printr-o trăsătură semantică specifică: ele indică circumstanțe spațiale, temporale sau modale (încadrîndu-se astfel în clasele semantice menționate), dar precizarea acestora se face, întocmai ca la pronume, numai prin raportarea la un „antecedent" care

---

[1] cf. F. C i o b a n u, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG, vol. III (1961), p. 43—66.

[2] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 308—311.

[3] *Ibidem*, p. 310—314; cf. și I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 271.

constituie sursa lor semantică. De exemplu: *S-a dus la bibliotecă. Acolo va consulta niște reviste.*; *A plecat în Belgia. E lector* acolo. În cele două exemple, *acolo*, care, izolat, nu are un înțeles precis, desemnează un loc sau altul în funcție de indicația pe care o conține elementul cu care intră în conexiune semantică. Asemănarea cu pronumele se manifestă și în faptul că unele substitute adverbiale conțin o trăsătură semantică aptă de a evoca o relație suplimentară cu elementul substituit. Astfel, în exemplele de mai sus, *acolo* repetă informația „la bibliotecă", „în Belgia", dar îi adaugă relația de depărtare, în opoziție cu *aici*, de exemplu, care indică apropierea (cf. aceeași opoziție între demonstrativele pronominale *acela-acesta*).

Adverbele pronominale pot fi împărțite, după natura determinării și după formă, în clase paralele cu ale pronumelui. Deosebim astfel:

a) Adverbe demonstrative: *acolo, aici, acum, atunci, așa, astfel, altfel* (cf. pron. *acesta, acela*).

b) Adverbe nehotărîte: *undeva, cîndva, cumva, oriunde, oricînd, oricum, fiecum* (cf. pron. *cineva, ceva, oricine, fiece* etc).

c) Adverbe negative: *niciodată, nicicînd, niciunde, nicicum, nicicît* etc. (cf. pron. *nimeni, nimic*).

d) Adverbe interogative-relative: *cînd, unde, cum, cît, încotro*: „relative" pot fi și *oriunde, oricît, oricum, oricînd, oriîncotro* etc. (cf. aceeași situație la pronumele *oricine, orice*).

5.7.3. Clasificarea **distribuțională** are în vedere, pe de o parte, valențele combinatorii ale adverbelor ca determinante (T'), și anume combinațiile cu anumite părți de vorbire sau cu anumite forme ale acestora, pe de altă parte, posibilitățile de combinare în calitate de regente (T).

5.7.3.1. Din punctul de vedere al posibilităților de combinare ca T' cu anumite părți de vorbire, adverbele se clasifică în patru clase de distribuție:

A. Adverbe care apar exclusiv în context *verbal*; este o clasă restrînsă, grupînd adverbele relative (*cum, cît, cînd, unde, încotro*, precum și compusele cu *ori-* ale acestora, cînd au rol de conective interpropoziționale: *oricum, oricît, oricînd* etc.), cele cauzal-finale (*de aceea, de asta, pentru asta* etc.) și o mică parte (care nu poate fi circumscrisă exact) a adverbelor modale (*contra, piano, adjectival, substantival, ad-litteram* etc.);

B. Adverbe care, în afară de verb, se combină numai cu un *adjectiv* sau *adverb*; este, astăzi, clasa cel mai bine reprezentată[1], cuprinzînd marea majoritate a adverbelor modale (de exemplu: *aparent (comic), grav (bolnav), perfect (adevărat), relativ (ușor), realmente (interesant), omenește (imposibil), (explicabil) istoricește, (clar) teoretic, grozav (de bine)* etc.), precum și adverbele temporale aspectuale (de exemplu: *niciodată (politicos), totdeauna (îndatoritor), adesea (neclar), oricînd (posibil)* etc.)[2];

---

[1] Spre deosebire de limba veche, în care adverbele modale apar rar ca determinante ale adjectivelor sau adverbelor, încadrîndu-se în clasa de distribuție A. Același lucru se constată și în alte limbi moderne și este, probabil, motivul pentru care, în gramaticile curente, românești sau străine, adverbul este definit sintactic drept partea de vorbire care determină un verb, adverb sau adjectiv — ignorîndu-se, cum am mai arătat (cf. 5.2.1) alte categorii de adverbe cu valențe combinatorii diferite.

[2] Construcțiile în care adjectivul sau adverbul este determinat de un adverb temporal aspectual sînt simțite, în general, ca fiind eliptice de verb.

C. Adverbe care, în afară de verb, se combină numai cu *numele* (substantiv, pronume, numeral); se grupează aici adverbele d e l o c și cele d e t i m p t o p o l o g i c e (de exemplu: *(casa) de a i c i, (plecarea) de a c o l o, (cabana) de s u s, (iarna) de a t u n c i, (întîlnirea) de m î i n e, (teza) de i e r i, (cei) de j o s, (aceștia) de a c u m, (trei) de a s e a r ă* etc.);

D. Unități adverbiale care se pot combina cu *toate părțile de vorbire autonome,* inclusiv cu adjectivul determinativ — care este contextul lor specific; este clasa s e m i a d v e r b e l o r *(chiar, tocmai, și, nici* — cf. 5.4).

5.7.3.2. După r e s t r i c ț i i l e d e c o m b i n a r e cu anumite forme ale termenului determinat[1] — toate vizînd verbul în această ipostază — distingem trei subclase de distribuție:

a. Subclasa a d v e r b e l o r r e l a t i v e *(cînd, cum, cît, încotro, unde),* care, ca elemente de relație care introduc propozițiile subordonate, sînt compatibile, prin definiție, numai cu verb la mod personal; singura excepție o constituie posibilitatea combinării acestor adverbe cu infinitivul, în construcții dependente de verbul *a avea* sau *a fi,* ca: *N-are* **cînd merge.**, *N-are* **cum rezolva.**, *Nu-i* **unde dormi.** etc. („construcții infinitivale relative" — cf. și 7.6.1);

b. Subclasa a d v e r b e l o r n e g a t i v e, ca *niciodată, nicăieri, nicicum, nicicînd, nicidecum, deloc, defel* — care în limba contemporană sînt coocurente fie cu *forma negativă a verbului* — realizată cu *nu* sau *ne-* (de exemplu: *Nu vede* **deloc.**, **Niciodată** *nu lipsește.*, *Nerăspunzînd* **niciodată...** etc., dar nu: **Niciodată lipsește* ș.a.), fie cu *prepoziția f ă r ă* sau *locuțiunea conjuncțională, f ă r ă (c a...) s ă* care precedă verbul — la forma pozitivă (de exemplu: *Citește f ă r ă a î n ț e l e g e* **deloc.**, *Trece f ă r ă s ă s a l u t e* **niciodată.** etc.; ele au deci statut de „negații auxiliare", apărînd ca elemente de intensificare și de precizare a negației verbale[2].

Tot aici pot fi incluse și semiadverbele *nici* și *decît* „numai" care, ca determinante ale unui cuvînt din propoziție, manifestă aceleași restricții față de verb (cf., de exemplu: *N-a v e n i t* **nici** *ieri.*, *N-a c u m p ă r a t* **decît** *caiele.*, *A plecat f ă r ă a l u a* **decît** *lucrurile necesare* etc.[3]

c. Subclasa a d v e r b e l o r t e m p o r a l e t o p o l o g i c e din sistemul a n t e r i o r i t ă ț i i *(ieri, alaltăieri, aseară, de curînd)* și din sistemul p o s t e r i o r i t ă ț i i *(mîine, poimîine, deseară, în curînd),* ale căror restricții de combinare cu verbul sînt de ordin temporal: primele sînt incompatibile cu formele verbale exprimînd viitorul în raport cu momentul vorbirii, celelalte, cu formele verbale exprimînd trecutul (enunțuri ca **Va pleca ieri.* și, respectiv, **A plecat mîine.* sînt nereperate).[4]

---

[1] În sintagmele cu determinant adverbial, termenul regent prezintă, în general, variabilitate totală (combinația nefiind condiționată de forma acestuia), cu puține excepții care privesc mai ales combinația cu verbul (regent) și afectează un număr restrîns de adverbe — vezi situațiile consemnate la *a, b, c.*

[2] Pentru detalii privind sintaxa adverbelor negative în limba română (veche și actuală) — cf. G. C i o m p e c, *Negația,* în LL, 1984, nr. 3, p. 342—345 sau C i o m p e c (1985), p. 194—199.

[3] Pentru folosirea greșită a lui *decît* — în construcții pozitive — cf. 5.8.3.

[4] În enunțuri de tipul *A spus că v a p l e c a* **ieri.**, *va pleca* exprimă viitorul în trecut (nu față de momentul vorbirii), după cum în *A r f i p l e c a t* **mîine** *(dar n-are bani).* sau *P l e c a și el* **deseară** *(dacă nu era reținut).*, combinarea adverbelor de posterioritate cu timpuri trecute se explică prin caracterul i r e a l, potențial al acțiunii exprimate de acestea (cf. pentru detalii, C i o m p e c (1985), p. 260—261, unde se indică și bibliografia problemei).

5.7.3.3. Avînd în vedere posibilitatea de a funcționa ca regente (T), distingem două clase de adverbe:

A. Clasa adverbelor p r o p r i u - z i s e — care, concomitent cu funcția de determinare, prezintă o valență posibilă de regent. Această valență (care adesea nu se concretizează) se poate realiza în raport cu:

1) Clasa s e m i a d v e r b e l o r (în toate cazurile), de exemplu: *cam* **mult**, *chiar* **aici**, *cel puțin* **azi**, *măcar* **din cînd în cînd** etc.;

2) un număr mare de a d v e r b e m o d a l e (pentru care determinarea adverbială sau adjectivală este specifică), de exemplu: *S-au exprimat a p a r e n t* **favorabil.**, *A acționat f ă ț i ș* **dușmănos.**, *A făcut tot ce e o m e n e ș t e* **posibil.**, *L-au considerat* **aproape** *s u f l e t e ș t e.* etc.; adverbele apte de variații graduale pot fi determinate de adverbe modale-intensive, de exemplu: *g r o z a v de* **departe**, *a d m i r a b i l de* **clar**, *a l a r m a n t de* **aproape** etc.;

3) c o n s t r u c ț i i n o m i n a l e p r e p o z i ț i o n a l e, de exemplu: *Stă* **aproape** *d e n o i.*, *Locuiește* **dincolo** *d e g a r ă.*, *Merge* **împreună** *c u n o i.* etc. (vezi pentru interpretarea acestor construcții și discuția de sub **6.2.1**).

Combinațiile de la 2 și 3 sînt posibile numai pentru unele dintre adverbele propriu-zise.

B. Clasa s e m i a d v e r b e l o r — care nu apar niciodată ca regente, fiind totdeauna subordonate (cf. **5.4.**).

TENDINȚE ALE FOLOSIRII ACTUALE A ADVERBELOR

5.8.0. Urmărind folosirea adverbelor în limba română actuală, se pot observa o serie de tendințe, diferite din punctul de vedere al importanței lor, al răspîndirii, al perspectivelor în evoluția ulterioară a limbii etc.

5.8.1. Unul dintre fenomenele cele mai importante, prin amploarea pe care o cunoaște, constă în tratarea adverbului modal ca adjectiv, adică în acordul greșit al acestuia cu un nume, în diverse situații contextuale:

— Cel mai frecvent se întîlnește acest fenomen cînd adverbul este determinant al unui adjectiv (sau participiu) în cadrul unei construcții nominale mai largi, ca în exemplele: *sentimente* **adînci** *u m a n e* (în loc de *adînc umane*), *Elevii au fost* **puțini** *n u m e r o ș i* (în loc de *puțin numeroși*). sau *rude* **putrede** *de b o g a t e* (în loc de *putred de bogate*), *ochi* **uimitori** *de l u m i n o ș i* (în loc de *uimitor de luminoși*); cf. și: *cărți* **noi** *a p ă r u t e*, *participare c î t m a i b u n ă* **posibilă**, *dinți* **strălucitori** *de a l b i*, *elevi* **destui** *de m u l ț i*, *bani* **oricîți** *de m u l ț i* etc.; același tratament se poate constata și în cuvinte compuse de tipul: *liber-cugetător*, *nou-născut*, etc., care, la plural, sînt folosite adesea sub forma *liberi-cugetători*, *noi-născuți*, etc. Acest fals acord, semnalat și analizat în mai multe lucrări de specialitate[1], se explică pe de o parte prin interferența morfo-sintactică dintre adverbele modale și adjective (cf. **5.3.3**), adică prin faptul că aceleași

---

[1] cf. I o r d a n (1947), p. 429—430; I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 117, 274; G r a u r (1968), p. 312; G u ț u R o m a l o (1972), p. 52—55; Th. H r i s t e a, *Pseudoadjectivarea adverbului în limba română contemporană*, în LL, 1979, nr. 3, p. 323—327.

unități pot fi folosite ca determinante ale unui nume, avînd în acest caz statut de adjectiv (cf., de exemplu: *sentimente adînci, elevii au fost puțini, dinți strălucitori* etc.), iar, pe de altă parte, prin a t r a c ț i a pe care o exercită asupra adverbului numele în vecinătatea căruia apare acesta ca determinant al adjectivului. Este însă de la sine înțeles că, dincolo de explicațiile care li se pot da și în ciuda răspîndirii lor, atît în exprimarea orală cît și în scris, asemenea construcții sînt greșite și, prin urmare, trebuie evitate.

— O altă ilustrare a fenomenului în discuție oferă unități ca *ușor, greu, facil, dificil, posibil, imposibil, simplu, complicat* (cum se vede, perechi antonime), cînd sînt urmate de un supin. Deși în acest tip de construcție, norma limbii literare prevede utilizarea invariabilă a unităților menționate, formulări ca: *problemă* **ușoară** *d e r e z o l v a t, munți* **grei** *d e u r c a t, Cetatea era* **imposibilă** *d e c u c e r i t.* etc. sînt întîlnite destul de des, uneori chiar în scrisul unor remarcabili oameni de cultură, ca M a i o r e s c u, C o ș b u c, P u ș c a r i u, R e b r e a n u ș.a. La cauzele invocate pentru cazul discutat anterior, trebuie adăugat aici faptul — foarte important pentru înțelegerea acestui tip de abatere — că norma amintită vizează exclusiv cuvintele enumerate (deci un grup foarte restrîns), în timp ce, în structuri similare, pe aceeași poziție apar, în mod normal, adjective (cf., de exemplu: *o propunere* **vrednică** *de luat în seamă, cazuri* **demne** *de reținut, Merele erau* **bune** *de mîncat.* etc.); cum construcțiile din urmă sînt mult mai bine reprezentate în limbă, este lesne de înțeles influența pe care ele o exercită asupra folosirii adjectivale a lui *greu, ușor* etc. în situațiile date[1].

— Tot ca urmare a interferenței dintre adverbe și adjective, în special a asemănării dintre cele două părți de vorbire în ce privește exprimarea gradelor de comparație, se explică și acordul greșit al lui *cel* din structura superlativului relativ al adverbului — în gen, număr și caz — cu un nume. Situațiile contextuale în care poate fi întîlnit acest fenomen sînt destul de variate, cf., de exemplu: *Ea învață* **cea mai bine.**, *Ei aleargă* **cei mai repede.**, **Cele mai bine** *studiate sînt chestiunile privind economia.*, *Cazurile* **cele mai des** *întîlnite sînt acestea.* etc. Așa cum s-a arătat (cf. 5.6), cu excepția situației în care adverbul la superlativ relativ determină un nume (situație în care pot apărea însă numai adverbe de loc și de timp — de exemplu *Treapta cea mai de sus)*, **cel** ca marcă a acestui grad de comparație trebuie să rămînă invariabil. Or, în exemplele date, adverbul este clar determinant al unui verb sau al unui adjectiv (de altfel, el este folosit ca atare, adică neacordat), încît acordul lui *cel* cu numele este, gramatical, nejustificat. Adăugăm că această abatere se constată — cu o frecvență chiar mult mai mare decît în cazurile precedente — în grupările formate din *greu, ușor* etc. + *supin* (vezi mai sus), chiar cînd elementele respective sînt folosite corect (invariabil): Cf., de

[1] De altfel problema este mai complicată, întrucît chiar statutul morfo-sintactic al acestor cuvinte este controversat: dacă unii cercetători le interpretează drept adverbe care determină supinul (cf., de exemplu, Gh. D. T r a n d a f i r, *Atribut adverbial sau complement circumstanțial de mod ?*, în AUC, 1973, p. 211—215; Th. H r i s t e a, *lucr. cit.*, p. 328), alții le consideră (sau admit și ipoteza) că sînt adjective — folosite invariabil — care își subordonează supinul (cf., de exemplu, H. T i k t i n (1945), p. 194; Kr. S a n d f e l d și H. O l s e n (1936), p. 278—279; I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 117; G r a u r (1968), p. 311; G u ț u R o m a l o (1972), p. 56) — cf. pentru detalii privind această problemă, C i o m p e c (1985), p. 270—271.

exemplu: *Fenomenele cele mai ușor de explicat sînt cele privind...*, *Cele mai simplu de rezolvat sînt problemele tehnice.*, *Oamenii cei mai greu de lămurit sînt cei cu prejudecăți* etc.

Diversele abateri discutate reprezintă, în ultimă instanță, cazuri particulare ale hipercorectitudinii gramaticale[1], generate de interpretarea greșită a adverbului drept adjectiv.

5.8.2. Tendințe demne de a fi semnalate aici se pot observa și în legătură cu sintaxa semiadverbelor.

— Una dintre ele — relativ recentă — privește topica unor semiadverbe în construcții nominale (de obicei cu adjective antepuse) și constă în plasarea lor în imediata apropiere a regentului, prin disocierea construcției prepoziționale sau, mai rar, a formei de genitiv cu articol posesiv. Fenomenul a fost semnalat ca „abatere de la topica tradițională"[2] pentru *nici, cam, chiar, exact, tocmai,* dar el afectează un număr mult mai mare de unități, de ex., *abia, aproape, cel puțin, doar, măcar, numai, parcă, poate, aproximativ* ș.a.[3] Cf., de exemplu: *o perioadă d e c a m doi ani* (în loc de *c a m d e doi ani*), *Am vorbit c u a p r o a p e toți* (în loc de *a p r o a p e c u toți*)., *unele păreri a l e c h i a r susținătorilor săi* (în loc de *c h i a r a l e susținătorilor*); cf. și *L-am întîlnit î n e x a c t același loc.*, *Se folosește c u n u m a i unele sensuri.*, *Nu l-am văzut d e a p r o x i m a t i v trei luni.*, *A sosit d e a b i a două ceasuri.*, *Au apărut î n c h i a r acel moment.*, *Acționa c u p a r c ă mai multă forță* etc. Asemenea construcții — care atestă tendința semiadverbelor de a se apropia cît mai mult de centru — cunosc astăzi o răspîndire tot mai mare și explicația trebuie căutată în expresivitatea deosebită pe care o dobîndește construcția datorită acestei topici, mai puțin obișnuite. Fără a insista, ținem să precizăm că intercalarea semiadverbelor menționate în construcțiile nominale prepoziționale (sau genitivale) nu este totdeauna posibilă, adică în toate situațiile concrete, după cum, uneori, între cele două tipuri de construcții (dislocată sau nedislocată) — care, în general, apar în variație liberă — se pot constata importante diferențe de sens. Compară de pildă *S-a întors n u m a i d u p ă doi ani.* (care sugerează o perioadă îndelungată) cu *S-a întors d u p ă n u m a i doi ani.* (prin care, în mod obișnuit, se înțelege contrariul), sau *A murit n u m a i l a 54 de ani.* (adică „tîrziu"), cu *A murit l a n u m a i 54 de ani.* (adică „devreme, prematur").

— Un alt fenomen — într-un anume fel contrar celui descris mai înainte — privește topica semiadverbelor *mai* (cu valoare cumulativă, durativă, iterativă), *tot* (cu valoare durativă sau iterativă), *cam* și *prea* ca determinante ale verbului și constă în plasarea lor înaintea formelor verbale compuse sau înaintea formei atone a pronumelui (reflexiv sau personal) care însoțește verbul (în loc între componentele formei compuse și, respectiv, după pronume — cum cere norma limbii literare (vezi și 5.4), care continuă, de fapt, regula din limba veche). Cf., de exemplu: **Mai** *a m p o v e s t i t odinioară.*, **Mai** *m ă p l i m b a m.*, *Nu* **mai** *m ă î m p a c.*, *Nu* **mai** *î m i p l a c e.*, **Mai** *î m i d ă și alele.*, *Ce* **tot** *m ă s t r i g i ?*, *De parcă* **tot** *l e - a r f i p l o u a t.*, **Cam** *s-a l ă u d a t.*, **Cam** *a r f i t i m p u l.*, *Nu* **prea** *s e g ă s e a.*, *Nu* **prea** *s-a r z i c e* etc. Acest tip de abatere se constată astăzi foarte frecvent, în special în exprimarea orală, dar uneori și în scris (mai ales la scriitori

---

[1] cf. Th. H r i s t e a, *lucr. cit.*, p. 326.

[2] cf. I o r d a n (1947), p. 450—451.

[3] cf. C i o m p e c (1985), p. 278.

munteni)[1]. Ea constituie „o dovadă a faptului că vorbitorii tratează tot mai mult formele compuse și grupările „pronume reflexiv + verb" ca unități indisociabile"[2].

5.8.3. În sfîrșit, o serie de tendințe privesc utilizarea anumitor adverbe și constau în substituirea unora cu altele, de obicei pentru că se ignoră sensul exact sau regimul lor gramatical.

— Așa, de pildă, spre deosebire de limba literară în care semiadverbele *numai* și *decît* se folosesc în distribuție complementară — primul în construcții pozitive (de exemplu: *A venit* *numai* *el.*, *A lucrat* *numai* *acolo.*)[3], cel de-al doilea, în construcții negative (de exemplu: *N-a venit* *decît* *el.*, *N-a lucrat* *decît* *acolo.*) —, în unele graiuri se constată tendința utilizării exclusive fie a lui *numai*, fie a lui *decît* indiferent de caracterul negativ sau pozitiv al construcției.[4] Dacă folosirea lui *numai* după forma negativă a verbului — fenomen caracteristic graiurilor ardelenești (cf. de ex.: *Nu-i bun* *numai* („decît") *de aruncat.*, *Nu se gîndește* *numai* („decît") *la el.*) — continuă o modalitate mai veche de exprimare a restricției[5] și, prin urmare, este oarecum explicabilă, chiar dacă în exprimarea îngrijită trebuie evitată, extinderea lui *decît* în contextul pozitiv — constatată la vorbitorii munteni — reprezintă un fenomen de dată relativ recentă și constituie o abatere supărătoare de la regimul consacrat prin uz al acestei unități. Cu toate acestea, formulări de tipul: *Am găsit* *decît* *caiete.*, *A lucrat* *decît* *atît.*, *A fost* *decît* *acolo.* etc. cunosc o răspîndire tot mai mare în această zonă a țării, apărînd uneori chiar în exprimarea (orală) a unor oameni cultivați.

Numai este concurat foarte activ astăzi și de *doar*[6], răspîndit mai ales în scris și preferat sinonimului său pentru că e simțit ca mai distins[7]: *Iată* **doar** *cîteva din caracteristicile spectacolului. Afirmația este* **doar** *parțial adevărată.* etc.

Tot aici mai pot fi menționate folosirea greșită a lui *de-acum*, care exprimă momentul inițial al unei acțiuni, în locul lui *deja*, care indică, dimpotrivă, momentul final (de exemplu: *Ajunseseră* **de-acum** *la școală.*, *Cetățenii cartie-*

---

[1] Fenomenul a fost înregistrat în legătură cu *mai*, ca particularitate sintactică muntenească (cf. Iordan (1947), p. 450—451; Coteanu (1961), p. 82; M. Avram, *Particularități sintactice regionale în dacoromână*, în SCL, 1977, nr. 1, p. 29—35; de fapt, cum rezultă din exemple, el caracterizează și celelalte unități menționate (cf. și Guțu Romalo (1972), p. 118—119), care, ca și *mai*, sînt folosite astfel mai ales de vorbitorii munteni, inclusiv de scriitorii din această parte a țării (de altfel, exemplele sînt citate din T. Arghezi, Zaharia Stancu, Marin Preda și Eugen Barbu); în general însă, această topică greșită cunoaște o răspîndire mai largă în limba vorbită, caracterizînd exprimarea neîngrijită (cf. G. Ciompec (1985), p. 278—279).

[2] cf. Guțu Romalo (1972), p. 119.

[3] *Numai* poate apărea într-o construcție negativă, dar nu ca echivalent al lui *decît*, ci cu sensul „doar", implicînd ideea de opoziție: *N-a venit numai atunci (ci și altă dată).*

[4] v. M. Avram, *lucr. cit.*, p. 31—35.

[5] v. Ciompec (1985), p. 199, 258—259.

[6] Fenomenul a fost semnalat de I. Iordan (LR, IX, 1962, nr. 1, p. 13—15); autorul atrage atenția asupra faptului că *doar*, exprimînd, pe lîngă restricție, și alte valori (posibilitatea, siguranța, probabilitatea), utilizarea lui în locul lui *numai* poate duce la formulări echivoce.

[7] v. Guțu Romalo (1972), p. 116, care consideră că „extinderea lui *doar* corespunde tendinței cultiste destul de pronunțate în limba actuală".

rului s-au obișnuit de-acum cu refrenul perforatoarelor.), întrebuințarea lui *în curînd* „peste puțin timp, în viitor" în locul lui *curînd* „repede, imediat" (de exemplu: *În curînd apoi au ieșit în luminiș.*), a lui *deseară* pentru *seara* (*Le anunțase de la prînz că diseară merge la Operă.*) și încă multe alte cazuri consemnate și comentate de acad. I o r g u I o r d a n și V. G u ț u R o m a l o[1].

ELEMENTELE DE RELAȚIE

6.0. P r e p o z i ț i a și c o n j u n c ț i a sînt două clase de cuvinte care funcționează ca elemente de relație, ca unelte gramaticale, distingîndu-se astfel net de celelalte părți de vorbire. Ele prezintă o serie de particularități semantice și gramaticale comune, care le opun în bloc celorlalte părți de vorbire, dar și unele trăsături specifice, prin care se deosebesc între ele și pe baza cărora gramaticile curente le definesc destul de clar[2].

6. PREPOZIȚIA

PARTICULARITĂȚI MORFOLOGICE, SINTACTICE, SEMANTICE

6.1. Din punct de vedere **morfologic**, particularitatea esențială a prepozițiilor e faptul că sînt cuvinte n e f l e x i b i l e; indiferent de contextul în care apare o prepoziție, de raportul pe care îl exprimă, ea rămîne invariabilă.

În consecință, în structura prepozițiilor, spre deosebire de aceea a cuvintelor flexibile (substantive, verbe etc.), nu apar niciodată morfeme care să opună diferite forme ale aceleiași unități prepoziționale.

Multe prepoziții prezintă chiar o structură neanalizabilă și, în general, un corp fonetic redus: *de, pe, la, cu, în, lîngă, după* etc.

Dar chiar și atunci cînd structura unora este analizabilă, ca în cazul prepozițiilor secundare de tipul *înaintea, înapoia, îndărătul* etc. (< adv. *înainte* + *a*, *înapoi* + *a*, *îndărăt* + *ul*), segmentele finale nu au rol gramatical, ci derivativ (cu ajutorul lor se formează prepoziții de la adverbe).

Caracteristicile morfologice amintite sînt însă comune, în mai mare sau mai mică măsură, și adverbelor, interjecțiilor și conjuncțiilor, opunînd toate aceste clase de cuvinte părților de vorbire flexibile; ele rămîn deci inoperante pentru diferențierea între ele a părților de vorbire neflexibile.

---

[1] v. I o r d a n (1947), p. 361–379; G u ț u R o m a l o (1972), p. 116–120.

[2] După unii cercetători — cf., de exemplu, T e s n i è r e (1966), gruparea în aceeași clasă de cuvinte a conjuncțiilor subordonatoare și a celor coordonatoare este nejustificată, convențională. Avînd în vedere în primul rînd natura raporturilor exprimate, după autorul citat, conjuncțiile subordonatoare se apropie mai degrabă de prepoziții, formînd, ca și acestea, o subclasă a „translativelor" (p. 82–83). Cf. aproximativ aceeași idee la B. P o t t i e r (1962), p. 141, 184 ș.u., care împarte elementele de relație în „coordonante" și „subordonante".

6.2. Din punct de vedere sintactic, prepoziția prezintă următoarele particularități:

6.2.1. Prepoziția n u a r e f u n c ț i e s i n t a c t i c ă p r o p r i e ca urmare a faptului că nu exprimă noțiuni (cf. 6.3.) Ea se grupează totdeauna cu încă cel puțin doi termeni[1] (cuvinte autonome), stabilind între ei un anumit raport. Funcțional, prepoziția este, așadar, o u n e a l t ă g r a m a t i c a l ă care, deși intră în structura unei sintagme, nu se constituie ca termen al ei decît împreună cu un alt cuvînt. De exemplu, *la* din *merge* **la** *școală* nu poate apărea singur ca determinant al verbului, ci numai împreună cu substantivul *școală*, exprimînd subordonarea acestuia față de verb.

În baza acestei trăsături putem stabili că secvențe de tipul *înaintea, înapoia, împotriva, îndărătul, dedesubtul, în fața, în afara, în urma* etc. — în structura cărora recunoaștem un adverb (locuțiune adv.) + un segment *-a* sau *-ul*[2] — sînt prepoziții (respectiv — locuțiuni prep.), pentru că, în diversele contexte în care apar (cf. *Fuge* **înaintea** *mașinii.*, *Luptă* **împotriva** *lor.*, *Merge* **îndărătul** *trăsurii.*, *Stă* **în fața** *casei.* etc.), ele nu pot îndeplini singure rolul de complement (ca atunci cînd nu prezintă aceste componente; *Fuge* **înainte.**, *Stă* **în față.**), ci numai însoțind substantivul sau pronumele care urmează.

Din același motiv *înainte, împotrivă, în față*, însoțite de formele conjuncte ale pronumelui personal în dativ (cf. *Merge* **înainte-*i***., *Luptă* **împotrivă-*ți***.), sau *deasupra, de-a lungul*, din construcții ca: *Zboară* **deasupra** *n o r i l o r.*, *E pus* **de-a lungul** *m e s e i.*, deși formal nu se deosebesc prin nimic de adverbele sau locuțiunile adverbiale corespondente (cf. *Merge* **înainte.**, *Zboară* **deasupra.**, *E pus* **de-a lungul.**), trebuie interpretate ca prepoziții (locuțiuni prepoziționale). Aceste cuvinte fac parte, deci, din două clase morfologice distincte (adverb și prepoziție), clasificarea lor într-un fel sau altul depinzînd numai de context[3].

O situație asemănătoare cu a cuvintelor mai sus discutate prezintă și *grație, mulțumită, datorită, conform, contrar, potrivit.* Toate aceste cuvinte au o dublă valoare morfologică :primele două sînt substantive în contexte ca *are* **grație**, *îi aduce* **mulțumită**, dar prepoziții în contexte de tipul: *A scăpat* **grație** *ț i e.*,

---

[1] cf. L. V a s i l i u, *Note pentru definiția prepoziției*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 771—772.

[2] La origine, segmentele *-a* și *-ul* erau articole, cum o dovedește și forma lor diferită după gen; prezența lor în structura prepozițiilor se explică prin faptul că adverbele sau locuțiunile adverbiale care le servesc drept bază sînt la origine construcții formate din prep.+subst. (*împotrivă < în+potrivă*) sau din prep.+adverbe, analizate ca substantive (*înainte < în+ainte*), care, urmate de un determinant, s-au articulat conform regulii (cf. F. C i o b a n u, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română*, în SG, vol. II, 1957, p. 96—98; vezi și *Gramatica* (1963), vol. I, p. 323). Din punctul de vedere al limbii contemporane însă, *-a* și *-ul* nu au în structura prepozițiilor valoare de articole (pentru că nu apar ca morfeme ale categoriei determinării), ci valoare derivativă, marcînd, întocmai ca sufixele, formarea prepozițiilor (locuțiunilor prepoziționale) din adverbe (locuțiuni adverbiale); de aceea, formulări curente în gramatici, de tipul „pot fi folosite ca prepoziții... *adverbe cu forma articulată* — subl. ns. (cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 323), ni se par inadecvate și derutante; nepotrivită cu realitatea lingvistică este, de asemenea, calificarea lui *-a* și *-ul* drept „deictice" (cf. I. I o r d a n, Vl. R o b u, *Limba română contemporană*, cit., p. 514).

[3] cf. și L. V a s i l i u, *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională*, în LR, 1964, nr. 2, p. 105.

A reuşit mulţumită *ţ i e*,[1] în care *graţie* şi *mulţumită* nu pot primi nici un determinant adjectival (context definitoriu pentru substantiv) şi în care ele nu pot forma singure o unitate sintactică; celelalte sînt adjective cînd apar în grupul nominal şi se acordă (cf. *c o n s t a t a r e* contrară *(conformă) aşteptărilor*, *e x p l i c a ţ i e* potrivită *situaţiei*), dar prepoziţii cînd apar în grupul verbal în care (pe lîngă faptul că sînt invariabile) nu pot constitui determinantul verbului decît împreună cu numele în dativ (cf. *A lucrat* conform (contrar) *i n s t r u c ţ i u n i l o r.*, *A acţionat* potrivit *s i t u a ţ i e i.*, *A scăpat* datorită *l u i* etc.[2]).

Dimpotrivă, îmbinări ca *aproape de, înainte de, împreună cu, alături cu (de), la un loc cu, laolaltă cu* etc. (cf. *Stă* aproape de *mine.*, *Lucrează* împreună cu *tine.*, *Locuieşte* la un loc cu *noi.*) — considerate în gramaticile curente locuţiuni prepoziţionale[3] — sînt, de cele mai multe ori, îmbinări libere: în enunţurile citate, elementul adverbial îşi păstrează nealterat sensul şi calitatea de determinant verbal[4], iar construcţia introdusă de prepoziţiile *de* sau *cu* este, la rîndul ei, o unitate sintactică distinctă, subordonată adverbului (totdeauna cînd e construită cu *de*) sau verbului[5] cum o dovedeşte posibilitatea comutării ei cu ø *(Stă* aproape *d e m i n e.* ~ *Stă* aproape.; *Locuiesc* împreună *c u e i.* ~ *Locuiesc* împreună.*)*. De altfel, din acest punct de vedere, construcţia *Merg* împreună *c u e l.* nu se deosebeşte prin nimic de *Înaintează* paralel *c u e l.* — în analiza căreia *Gramatica* (1963) distinge complementul indirect *cu el* pe lîngă adverbul *paralel*[6]. Argumente în plus pentru interpretarea acestor construcţii ca îmbinări libere sînt: posibilitatea disocierii lor prin intervertirea topicii obişnuite: *Locuiesc* la un loc *c u v o i.* ~ *Locuiesc cu voi* la un loc.; *Lucrează* împreună *c u t i n e.* ~ *Lucrează c u t i n e* împreună.,

---

[1] Valoarea prepoziţională a lui *mulţumită* e relativ recentă şi se explică prin modificările succesive de sens ale substantivului, care au determinat şi schimbarea regimului acestui cuvînt. În ce priveşte valoarea prepoziţională a lui *graţie*, ea se datoreşte, probabil, traducerii locuţiunii franţuzeşti *grâce à* (cf. F u l v i a C i o b a n u, *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română*, cit., p. 99).

[2] Pentru explicarea statutului acestor cuvinte pe baza distribuţiei, vezi L. V a s i l i u, *Cuvinte şi grupuri*, cit., p. 106–108. Ţinem să adăugăm totuşi faptul că *potrivit*, şi, mai rar, *contrar* pot funcţiona şi ca adverbe, apărînd singure ca determinante ale verbului *(S-a comportat potrivit., A acţionat contrar.)*; interpretarea lor drept prepoziţii atunci cînd sînt urmate de un nume în dativ se datoreşte mai ales recţiunii cazuale — care caracterizează prepoziţia, dar nu adverbul (cf. şi 6.2.3.2.1, *d*).

[3] cf., de exemplu, *Gramatica* (1963), vol. I, p. 322–323; în schimb, în vol. al II-lea, p. 162, *de el* din *aproape de el* e considerat complement indirect al adverbului, menţionîndu-se într-o notă (p. 163) că grupul *aproape de* poate fi interpretat şi ca locuţiune prepoziţională.

[4] Alteori îmbinările cu aceeaşi structură au caracter de locuţiuni: *afară de, în afară de, relativ la*. În aceste combinaţii însă, elementul adverbial prezintă un sens diferit de cel pe care îl are în mod obişnuit şi îşi pierde autonomia sintactică; în enunţuri ca: *N-am cumpărat nimic afară de cafea.*, sau *Am de adăugat ceva relativ la problema...* grupul *de cafea*, respectiv *la problema* nu pot fi comutate cu ø, fără ca elementele adverbiale să-şi schimbe total înţelesul — ceea ce dovedeşte că aceste grupuri nu sînt determinante ale cuvintelor *afară* şi *relativ*.

[5] E cazul construcţiilor formate cu prepoziţia *cu*; în *locuieşte la un loc cu noi*, secvenţa *cu noi* poate fi interpretată ca determinant al verbului, ca şi *la un loc*, dar şi ca determinant al acestuia din urmă.

[6] cf. vol. II, p. 164.

precum și faptul că, dacă adverbul este apt de variații graduale, el își păstrează această calitate și în situația discutată: *Stă foarte aproape de m i n e*[1].

6.2.2. Prepozițiile exprimă r e l a ț i i de d e p e n d e n ț ă în l i m i t e l e u n e i p r o p o z i ț i i, și anume:

— între un substantiv (sau un substitut al acestuia) și atribut: *m a s ă* de *l e m n, a c e s t a* de *a i c i, h o t ă r î r e a* de *a p l e c a*;

— între un verb, interjecție, adjectiv, adverb și complementele lor: *m e r g e* la *ș c o a l ă, b u n* la *m a t e m a t i c ă, h a l a l* de *n o i*.

Această caracteristică funcțională a prepoziției (exprimarea relațiilor sintagmatice) o apropie mult de morfemele cazuale. Raportul funcțional dintre categoria cazului și cea a prepoziției e foarte strîns, o dovadă în acest sens fiind faptul că în evoluția limbii s-au stabilit relații de echivalență între anumite prepoziții și anumite forme cazuale. Astfel, construcția *de + subst.* (într-o sintagmă nominală) poate fi echivalentă cu un substantiv în genitiv: *mijloc* de *c o d r u* (= mijlocul codrului), *miez* de *n o a p t e* (= miezul nopții) etc.; *la + subst. (pron.)* apare frecvent în limba vorbită în locul substantivului (sau al pronumelui) în dativ cu funcție de complement indirect: *Dau cărți* la *c o p i i., Să nu spui* la *n i m e n i., A spus* la *t o ț i* etc.[2].

Ținînd seama de faptul că prepoziția exprimă relații de dependență, se poate afirma că *la*, din enunțuri ca: *Au venit* la *o a m e n i* (= mulți oameni)., *Au mîncat* la *m e r e* (= multe mere)., nu are statut de prepoziție[3] (chiar dacă la origine a avut această valoare)[4]; în enunțurile citate, *la* poate fi comutat cu ø, ceea ce dovedește că nu funcționează ca element de relație subordonator, ci ca determinativ; pe de altă parte, relația dintre verb și subiect sau complementul direct nume de obiecte (funcții pe care le au substantivele din exemplele date) nu se exprimă niciodată prepozițional. *La* este, deci, în aceste cazuri, un determinant cantitativ al substantivului pe lîngă care stă, omonim doar, în limba contemporană, cu prepoziția *la*.

6.2.3. Cele două caracteristici sintactice ale prepoziției (faptul că este un instrument gramatical și că exprimă relații de dependență la nivelul propoziției) se manifestă în următoarele particularități de regim:

6.2.3.1. Prepoziția apare în mod necesar în grup de cel puțin trei termeni[5]: *floare* de *cireș (subst.+prep.+subst.)*; *Plec* de lîngă *ea (vb.+prep.+prep.+pron.)*.

6.2.3.2. Prepoziția contractează relații simultane, dar diferite cu termenii sintagmei în care apare.

6.2.3.2.1. Relația prepoziției cu termenul d e p e n d e n t al sintagmei este foarte strînsă, formînd împreună cu acesta o unitate sintactică. Legătura intimă dintre cele două elemente se manifestă în următoarele particularități:

---

[1] cf. C i o m p e c (1985), p. 20.

[2] Echivalența dintre construcții prepoziționale ca cele citate și cazurile genitiv sau dativ conduce adesea la interpretarea greșită a formei substantivului din construcțiile respective drept formă de genitiv sau dativ; de fapt, precedate de *de* sau *la*, substantivele au formă de acuzativ — caz impus de aceste prepoziții (cf. 6.2.3.2.1, *d*).

[3] Cum este considerat în *Gramatica* (1963), vol. II, p. 91, 156.

[4] cf. Al. G r a u r, *A mînca la pîine*, în BL, VII, 1939, p. 183—184.

[5] v. L. V a s i l i u, *Note pentru definiția prepoziției*, cit., p. 771—772.

a) Comutarea cu ø a termenului subordonat în cadrul unei sintagme de tipul *merge la școală* sau *caiet de matematică* e posibilă numai pentru întreaga construcție prepozițională (în speță : *la școală* sau *de matematică*), și nu pentru fiecare dintre cele două componente separat (*merge la, caiet de* sau **merge școală*, **caiet matematică* nu sînt construcții posibile)[1].

b) Aceasta explică și faptul că prepoziția însoțește elementul subordonat în oricare parte a lanțului comunicării: *Vin* **de acolo.** ~ **De acolo** *vin.*, *A plecat* **cu trenul.** ~ **Cu trenul** *a plecat.*

c) Prepoziția se plasează înaintea termenului dependent al sintagmei (de unde și denumirea ei) și, în general, în imediata apropiere a acestuia.

Topica *prep. + element determinant* e fixă ; construcții ca **merge școală* **la**, **caiet matematică* **de** sînt nereperate în limba română[2].

Disocierea grupului prepozițional e posibilă cînd determinantul este un substantiv și se realizează mai ales prin intercalarea de adjective : *I-a primit* **în** *această mare și frumoasă casă.*

d) Prepoziția impune termenului următor un anumit regim[3]:

— dacă e verb, îi impune forma de infinitiv[4] sau de supin[5] (singurele forme verbale care se construiesc cu prepoziții) ; o anumită prepoziție poate să fie compatibilă cu ambele forme (cf. *A venit* **pentru** *a culege.*, *A venit* **pentru** *cules.*) sau numai cu una dintre ele (*A venit* **spre** *a culege.* ; *A venit* **la** *cules.*) ;

— dacă elementul determinant este substantiv sau substitut al acestuia (pronume, numeral), prepoziția îi impune un anume morfem de caz : *Vine* **lîngă** *mine.* ~ *Vine* **înaintea** *lui.* ~ *Vine* **datorită** *ție.* Reiese clar din exemplele date că, în aceste situații, cazul numelui e rezultatul recțiunii prepoziționale.

Ținînd seama de această particularitate a prepozițiilor, interpretarea în *Gramatica* (1963) a lui *cu* (cf. și *împreună cu, laolaltă cu* etc.), din secvențe ca : *Tata* **(împreună) cu** *mama s-au dus la piață.*, drept conjuncție copulativă este discutabilă. Interpretarea aceasta se bazează pe forma de plural a predicatului — care s-ar datora faptului că subiectul e multiplu[6]. De fapt, forma de plural a predicatului s-ar putea explica printr-un acord după înțeles (cu atît mai mult cu cît, gramatical, acest acord nu e obligatoriu — cf. și : *Tata* **(împreună) cu** *mama s-a dus la piață.* ; *Mihai* **cu** *ostașii săi, la 6 ianuarie, trecu Dunărea* (Bălcescu, *Op.*, II, 46[7]), iar posibilitatea înlocuirii lui

---

[1] cf. Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 276.

[2] O excepție în acest sens o constituie construcțiile cu valoare de superlativ : adverb+de+adjectiv sau adverb (*grozav* **de** *frumoasă, atît* **de** *inteligent, teribil* **de** *bine* etc.) — în care prepoziția e postpusă adverbului intensiv care funcționează ca determinant.

O discuție amplă asupra excepțiilor „aparente" și a celor „reale" de la regula antepunerii prepoziției față de determinant — la D. D. Drașoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—247.

[3] Exceptînd adverbul — care este invariabil.

[4] Nu am avut în vedere aici pe *a*, care, însoțind aproape constant infinitivul, poate fi considerat o marcă a acestui mod (cf. Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 206).

[5] De fapt, prepoziția apare ca element constitutiv în structura supinului.

[6] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 333 ; vol. II, p. 191.

[7] În acest caz, *Gramatica* (1963) recunoaște construcției *cu+subst. (pron.)* funcția de circumstanțial sociativ (vol. II, p. 191).

cu prin *și* se datorește, evident, faptului că sensul fundamental al lui *cu* e „asocierea", sens foarte apropiat de al conjuncției copulative. Faptul că și în această situație *cu* cere forma de acuzativ a numelui pe care-l precedă (în timp ce conjuncției îi este străină recțiunea cazuală) pledează pentru interpretarea lui ca prepoziție.[1].

O situație deosebită din punctul de vedere al recțiunii cazuale prezintă *decît*, *ca* și *cît*, în sensul că, introducînd complementul comparativ, ele dirijează forma cazuală a acestuia, impunînd acuzativul, numai cînd termenul comparat stă în nominativ (de exemplu: *El e mai mare* decît *m i n e.*; *El e tot atît de înalt* ca *t i n e.*; *El e mare* cît *t i n e.* etc.); în toate celelalte situații, complementul comparativ stă în același caz cu termenul comparat (de exemplu: *Ț i e ți se cuvine mai mult* decît *m i e.*; *Copilul l u i e mai cuminte* decît *a l v e c i n u l u i.*; *Copilul l u i e tot atît de cuminte* ca *a l v e c i n u l u i.* etc.). Această particularitate a determinat calificarea elementelor în discuție drept „adverbe de comparație"[2], cu toate că ele se deosebesc fundamental de adverbe (între altele, nu au singure funcție determinativă și nu pot fi comutate cu ø). Faptul că au exclusiv funcție relațională, în limitele unei propoziții, precum și faptul că introduc o parte de propoziție subordonată reprezintă trăsături care permit încadrarea lor în clasa prepozițiilor[3].

6.2.3.2.2. Legătura prepoziției cu termenul d e t e r m i n a t e în general mai laxă; prepoziției îi este indiferentă forma termenului care-l precedă: *c a i e t u l (c a i e t u l u i)* de *matematică*; *Stiloul e s t e (e r a, a f o s t)* pe birou. etc. Prepoziției nu-i este însă indiferentă c l a s a de cuvinte căreia îi aparține elementul regent sau s e n s u l acestuia. Astfel, în timp ce verbele sau substantivele (pronumele, numeralele) cu funcții de regente în sintagmă se pot combina, considerate în ansamblu, cu aproape toate prepozițiile, adjectivele și adverbele avînd această calitate se construiesc numai cu un număr restrîns de prepoziții. Chiar verbele — cuvintele cu cele mai largi posibilități în această privință — nu realizează, toate, combinații cu fiecare dintre prepoziții; uneori chiar, combinațiile sînt fixe: de exemplu, *a decurge* apare însoțit numai de *din* sau *de* (*d e c u r g e* din *dificultatea*, *d e c u r g e* de *aici*); *a consta* — numai de *din* sau *în* (*c o n s t ă* din, *c o n s t ă* în), *a se preta*, *a se referi* se construiesc cu *la*, *a opta* — cu *pentru* etc.

Legătura prepoziției cu termenul regent al sintagmei rezultă, în asemenea cazuri, din relația obligatorie a acestuia cu un a n u m i t determinant și constă în faptul că el impune o a n u m i t ă prepoziție[4].

Din cele arătate reiese că aspectul sintactic — în general mai puțin important în definirea altor părți de vorbire — trece pe primul plan în cazul prepoziției (și al conjuncției).

---

[1] cf. și D. D. D r a ș o v e a n u, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 22; C. M i l a ș, *Despre natura compunerii (și) cu*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 125–131.

[2] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 316–317; Al. I o n a ș c u, *Cu privire la construcția comparativă în limba română*, în SCL, X, 1960, nr. 3, p. 513–517; A v r a m (1960), p. 121; I. I o r d a n, Vl. R o b u, *Limba română contemporană*, cit., p. 501–502.

[3] Drept prepoziții sînt calificate elementele în discuție și de alți cercetători, cf., de exemplu, I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 112. După P o t t i e r (1962), corespondentul francez al acestora — *que* — este component al morfemului discontinuu *plus... que* din construcția comparativă.

[4] cf. G. P a n ă-D i n d e l e g a n, *Sintaxa limbii române*, Partea I, *Sintaxa grupului verbal*, București, 1976, p. 42, 53, 56.

La o definire strict sintactică a prepoziției, întemeiată pe analiza distribuțională, ajunge L. V a s i l i u în articolul *Asupra definiției prepoziției*[1]: contextul diagnostic al prepoziției, poziția în care nu poate apărea decît această parte de vorbire, este: *V*( ) *Ar S*[2], în care secvența *( ) Ar S* reprezintă determinantul verbului. De exemplu: *Merg* cu *n i ș t e c o p i i.*

Caracteristicile sintactice, și anume d i s t r i b u ț i a și n a t u r a r e l a ț i i l o r pe care le exprimă, sînt singurele în măsură să deosebească prepoziția de conjuncție: *prepoziția* e x p r i m ă n u m a i *relații de subordonare* ș i, n u m a i *la nivelul propoziției; conjuncția* e x p r i m ă *raporturi de subordonare la nivelul frazei și raporturi de coordonare atît în propoziție cît și în frază.* În cadrul raportului de subordonare, prepoziția și conjuncția apar deci î n d i s t r i b u ț i e c o m p l e m e n t a r ă, prima fiind element de relație intrapropozițional, cealaltă — element de relație interpropozițional.

6.3. Din punct de vedere semantic, prepoziția se deosebește de o serie de părți de vorbire, ca substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, prin aceea că n u e x p r i m ă n o ț i u n i[3], ci r a p o r t u r i între cuvinte; ca atare, ea are un conținut semantic mai mult sau mai puțin abstract[4], care se precizează în context, realizîndu-se în semnificații variate, determinate, în mare măsură, de termenii sintagmei în care intră. Așa, de exemplu:

din poate să indice:

a) l o c u l: *Iese* din *c a s ă.*, *haina* din *c u i e r*, *Vine* din *j o s.*;
b) t i m p u l: **Din** *z i u a aceea n-a mai venit.*, *operele* din *t r e c u t*;
c) i n s t r u m e n t u l: *Cîntă* din *c i m p o i.*;
d) r e l a ț i a: *N-o întrecea nimeni nici* din *c a r t e, dar nici* din *n e b u n i i.*;
e) o r i g i n e a: *Făcea parte* din *aceeași f a m i l i e.*;
f) m a t e r i a: *confecționată* din *l e m n* etc.

după poate să indice:

a) l o c u l: *S-a ascuns* după *c u p t o r.*;
b) t i m p u l: *Va veni* după *s ă r b ă t o r i.*;
c) s c o p u l: *Umbla* după *c ă p ă t u i a l ă.*;
d) c a u z a: **După** *atîtea n e c a z u r i s-a îmbolnăvit.*;
e) i n s t r u m e n t u l, m i j l o c u l: *L-a recunoscut* după *c ă c i u l ă.*;
f) r e l a ț i a: *un bătrîn atît de simplu* după *v o r b ă*, după *p o r t* (E m i n e s c u, *Op.*, *I*, 146) etc.

Semantismul vag al prepozițiilor se manifestă și în sinonimia parțială dintre diversele prepoziții în anumite poziții sintactice; comp. de exemplu, *către* și *spre* în enunțuri ca: *A venit* către *t i n e.* ~ *A venit* spre *t i n e.*

Faptul că în context prepozițiile apar în numeroase variante semantice, precum și faptul că nu au funcție sintactică proprie (nu pot alcătui singure termenul unei sintagme) sînt, după unii cercetători, argumente pentru considerarea lor drept cuvinte „vide"[5]. Aceeași concepție, într-o formă atenuată, o găsim și în prima ediție a *Gramaticii Academiei*, unde, deși se afirmă că

---

[1] În *E.L.S.*, p. 306–309.

[2] În care: *V* = verb; ( ) marchează poziția prepoziției; *Ar* = articol; *S* = substantiv.

[3] cf. G r a u r (1960), p. 209–212.

[4] *Gramatica* (1963), vol. I, p. 329; I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 280.

[5] cf., de exemplu, T e s n i è r e (1966), p. 53, 363; C. D i m i t r i u, *Gramatica limbii române explicată*, Ed. Junimea, Iași, 1979, p. 354.

„prepoziţiile nu sînt complet lipsite de valoare lexicală"[1], nu se înregistrează sensul prepoziţiilor, ci sensul părţilor de propoziţie pe care acestea le introduc[2].

În general, cercetările mai noi susţin că prepoziţiile sînt unităţi de sens[3] şi că variantele lor contextuale pot fi reduse, în fiecare caz, la un sens fundamental, prin care se explică sau din care derivă. O asemenea cercetare a întreprins pentru limba română L. Vasiliu[4], care, comparînd mai întîi variantele aceleiaşi prepoziţii şi apoi semnificaţiile diverselor prepoziţii în sintagma *vb. + prep. + subst.*, stabileşte sensul fundamental, specific al fiecărei prepoziţii. De exemplu, sensul general al lui *de*, pentru care în sintagma dată se înregistrează şapte variante, este „direcţia abstractă", a lui *în* — „interiorul unei entităţi continue", a lui *cu* — „asocierea", a lui *din* — „desprinderea din interior" etc.[5].

Faptul că prepoziţia are un sens propriu, distinct de cel al cuvintelor pe care le leagă, reiese clar şi din compararea unor enunţuri ca: *e* **pe** *birou; e* **lîngă** *birou; e* **în** *birou; e* **după** *birou* etc., în care înlocuirea unei prepoziţii cu alta provoacă modificări semantice asemănătoare cu cele pe care le-ar determina înlocuirea celorlalţi termeni prin alte verbe sau substantive. Aceasta ni se pare, de altfel, dovada cea mai elocventă că prepoziţia are un conţinut lexical, chiar dacă, în general, el este mai greu de definit.

În legătură cu acest aspect, mai trebuie semnalată deosebirea dintre prepoziţiile propriu-zise, primare *(în, de, pe* etc.*)*, şi prepoziţiile provenite din alte părţi de vorbire *(înaintea, mulţumită, graţie* etc.*)* sau locuţiunile prepoziţionale *(de-a lungul, în faţa, afară de* etc.*)*. Dacă primele sînt, într-adevăr, mai vagi, mai abstracte, celelalte au un sens lexical mai pregnant, păstrînd în mare măsură sensul cuvintelor de bază din care provin sau care intră în componenţa lor.[6]

Gradul de abstracţiune a sensului şi, implicit, numărul nuanţelor contextuale este, în general, direct proporţional cu vechimea prepoziţiilor: cu cît o prepoziţie e mai veche în limbă, cu atît sensul ei este mai abstract şi realizează mai multe variante în context. Să se compare în acest sens prepoziţiile primare (moştenite din latină), ca: *de, în, cu, pe, la* — care sînt polisemantice — cu unităţile prepoziţionale formate în română, ca: *împotriva, înaintea, în faţa, de-a latul, împrejurul* etc. şi, mai ales, cu prepoziţiile neologice

---

[1] *Op. cit.*, (1954), vol. I, p. 345.

[2] *Ibidem*, p. 346 şi urm.

[3] Vezi, între altele, B. Pottier (1962), p. 208, 241.

[4] *Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii române*, în SG, vol. III, 1961, p. 11—12; cf. şi *O descriere a sensurilor locale ale prepoziţiilor româneşti*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 4, p. 357—388 — în care autoarea distinge trăsăturile semantice intrinsece (independente de context) ale diverselor prepoziţii analizate şi trăsăturile de transfer, pe care le pot primi în diferite contexte, stabilind totodată relaţiile de omonimie şi de sinonimie dintre entităţile prepoziţionale.

[5] Aceste sensuri sînt consemnate şi în *Gramatica* (1963), vol. I, p. 334—382; pentru analiza conţinutului semantic al prepoziţiilor, cf. şi I. Iordan, L. Robu, *Limba română contemporană*, cit., p. 517—522; Al. Toşa, *Elemente de morfologie*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 132.

[6] v. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 329; cf. şi A. Sechehaye *(Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926, p. 77*)*, care distinge prepoziţiile „slabe" de cele „tari", sau W. de Wartburg — P. Zumthor *(Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne, 1947, p. 282, 300) — care le numesc „incolore" şi respectiv, „pline".

împrumutate[1], cum sînt: *contra*, *a* „de cîte" (*oale a doi litri*), *per* (*per bucată*), *supra*[2] — folosit în citirea fracțiilor (*doi supra trei*), *via* (*Sibiu — București via Brașov*), *à la* (*varză à la Cluj*) ș.a. — care sînt monosemantice.

Calitatea de a exprima raporturi, prin care prepoziția se deosebește de aproape toate părțile de vorbire, chiar și de interjecție (cu care e grupată pe baza aspectului morfologic), e însă caracteristică și conjuncției, așa încît aspectul semantic se dovedește insuficient, ca și cel morfologic, pentru delimitarea celor două părți de vorbire.

6.4. Ținînd seama de datele analizei morfologice, sintactice și semantice întreprinse în prezentarea de față, prepoziția poate fi definită ca *partea de vorbire* n e f l e x i b i l ă *care funcționează ca* i n s t r u m e n t g r a m a t i c a l, *fără autonomie sintactică, exprimînd* r a p o r t u r i d e d e p e n d e n ț ă l a n i v e l u l p r o p o z i ț i e i.

CLASIFICAREA PREPOZIȚIILOR

6.5.0. Clasificarea prepozițiilor poate avea în vedere diverse aspecte, fiecare constituind un criteriu de împărțire în clase și subclase caracterizate diferit.

6.5.1. După **formă** (s t r u c t u r ă), prepozițiile limbii române pot fi clasificate în s i m p l e, c o m p u s e și l o c u ț i u n i.

6.5.1.1. S i m p l e sînt prepozițiile formate dintr-un singur element sau cu o structură complexă, dar neanalizabilă în limba actuală. Așa sînt, de exemplu: *a, pe, sub, de, în* sau *din* (*< de + în*), *dintre* (*< de + între*) etc.

Tot aici se încadrează prepozițiile provenite din alte părți de vorbire — prin conversiune (adică prin simpla schimbare a valorii gramaticale): *grație, datorită, mulțumită, contrar, drept, înainte*(-i) etc., sau prin „derivare" cu *-a, -ul*: *înaintea, îndărătul, dedesubtul, împotriva* etc.

6.5.1.2. C o m p u s e sînt prepozițiile alcătuite din două sau mai multe prepoziții simple care își păstrează, de obicei, individualitatea semantică și gramaticală: *de la, de pe, de către, de pe la, de pe lîngă* etc. Uneori însă, datorită desei folosiri, componentele au ajuns la o unitate de sens; în asemenea cazuri, ortografia recomandă scrierea lor într-un singur cuvînt, deși, formal, mai sînt analizabile: *despre, înspre, dinspre* etc.[3]

Observație: Prepozițiile compuse permit precizarea raporturilor semantice: comp. *Vine la* v o i. ~ *Vine de la* v o i. ~ *Vine de pe la* v o i.

---

[1] cf. M. A v r a m, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 239—251. Este interesant de reținut faptul că prepozițiile neologice datorate influențelor străine — toate de origine latino-romanică — dovedesc „penetrabilitatea" acestei clase de cuvinte, socotită, în general, ca foarte rezistentă la împrumut.

[2] *A* și *supra* sînt dublete etimologice ale vechilor prepoziții omonime *a* (*miroase a tei*) și *supra* — ieșit astăzi din uz.

[3] Tocmai faptul că au o structură analizabilă deosebește prepozițiile compuse de acest fel de cele simple formate prin compunere. Compară *despre* cu *din*. Limitele nu sînt însă foarte precise.

Studiind prepozițiile compuse care exprimă relații spațiale—temporale, C. D o m i n t e[1] a arătat că elementele componente pot fi împărțite, după criterii semantice—sintactice, în:

a) p r e p o z i ț i i p r i n c i p a l e — care exprimă relațiile spațiale și temporale stricte: *în, înaintea, după, pe, deasupra, sub, între, la, lîngă*: *Intră* în *c a s ă*., *Este* sub *m a s ă*., *Merge* la *ș c o a l ă*., *Zboară* deasupra *n o r i l o r*. etc. Distribuțional, prepozițiile principale se caracterizează prin combinația lor cu un nume (substantiv, pronume, numeral), alcătuind împreună cu acesta o unitate substituibilă cu un adverb de loc sau de timp: *Merge* la școală ~ acolo.; *Vine* la prînz ~ atunci. etc.

b) p r e p o z i ț i i a u x i l i a r e — care nuanțează valorile exprimate de cele principale, indicînd:

— desprinderea de punctul sau momentul inițial: *de (d-)*; de exemplu *A căzut* de *p e c a s ă*., *Vine* din *o r a ș*., *Lucrează* de *l a p r î n z*.;

— parcursul sau aproximația în spațiu și în timp: *pe (pr-)*; de exemplu: *Trece* pe *s u b p o d*., *Vine* pe *l a p r î n z*., *S-a întîmplat prin m a r t i e*.

— limita extensiunii în spațiu sau timp: *pînă*; de exemplu: *S-a dus* pînă *l a ș c o a l ă*., *Rămîne* pînă *l a A n u l N o u*;

— direcția în spațiu: *în*; de exemplu: *Vine* în *s p r e casă*.

Distribuțional, prepozițiile auxiliare se caracterizează prin posibilitatea de a realiza combinația d i r e c t ă cu un adverb de loc ori de timp sau cu construcții nominale prepoziționale[2] cu valoare circumstanțială — care fac parte din aceeași clasă de substituție cu adverbele.

Uneori se pot combina două prepoziții auxiliare: *O să lipsească* pînă pe *l a s ă r b ă t o r i* ~ pînă pe *a t u n c i*.; *Vin* de pe *la o r a ș* ~ de pe *a c o l o*.

Prepozițiile compuse exprimînd relații spațiale și temporale pot fi alcătuite deci din:

— două prepoziții auxiliare: *de pe, pînă pe, pînă în* (în combinațiile cu adverbele de loc sau de timp topologice — cf. și 5.7.2.1. *Observație*);

— una sau două prepoziții auxiliare + o prepoziție principală: *de pe la, pînă pe la* etc. (în combinațiile cu numele).

6.5.1.3. L o c u ț i u n i l e p r e p o z i ț i o n a l e sînt unități morfologice perifrastice echivalente cu o prepoziție; ele pot fi formate din două sau mai multe cuvinte diferite, formînd un grup invariabil, în care prezența unei prepoziții este obligatorie. Celălalt element poate fi:

— un adverb (propriu-zis sau amplificat cu *-a, -ul*): *pe* **dinaintea**, *pe* **dinăuntrul**, *în* **afara**, *(în)* **afară** *de*[3];

— un substantiv: *în* **loc** *de, cu* **privire** *la*, **față** *de, în* **locul**, *în* **privința** etc.;

— adjectivul *tot* (rar): *cu* **tot** *cu, cu* **tot** *(cu* **toată***)* — concesiv.

După aspect, locuțiunile prepoziționale ar putea fi clasate în două grupe:

a) cele care au ca ultim element forma articulată a substantivului sau forma „amplificată" cu *-a, -ul*, a adverbului: *din cauza, în fața, în afara, pe dinaintea, în dosul* etc.;

b) cele la care ultima unitate este o prepoziție primară: *față de, în loc de, (în) afară de, relativ la, referitor la* etc.

---

[1] v. *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale prin prepoziții în limba română*, în „Sistemele limbii", Ed. Academiei R. S. România, București, 1970, p. 227—271.

[2] Prepoziția auxiliară *în* are o distribuție mai limitată decît celelalte, în sensul că realizează rar combinații cu construcțiile nominale prepoziționale, iar dintre adverbe — numai cu cele de loc.

[3] v. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 322, grupează aici și construcții de tipul: *împreună cu, alături de* etc., pentru interpretarea cărora vezi mai sus, 6.2.1.

În mod obișnuit, aceste particularități formale reprezintă în același timp și criterii de distingere a locuțiunilor prepoziționale de locuțiunile adverbiale sau adverbele care, de cele mai multe ori, stau la baza lor. Compară: *pe dinainte* (locuțiune adv.) cu *pe dinaintea* (locuțiune prep.); *în față* (locuțiune adv.) cu *în fața* (locuțiune prep.); *în afară* (locuțiune adv.) cu *în afara* sau *în afară de* (locuțiune prep.).

Există însă și situații cînd deosebirea dintre cele două valori nu e marcată formal (*de-a lungul, de-a latul, pe deasupra* etc.) și cînd calitatea de prepoziție sau de adverb e determinată numai de context (vezi discuția la 6.2.1).

Trebuie să atragem atenția că, întocmai ca în cazul celorlalte părți de vorbire, limita dintre locuțiunile prepoziționale și îmbinările libere cu aceeași structură nu e precisă, că există continuu treceri de la o situație la cealaltă. În general, în stabilirea caracterului locuțional al unei asemenea îmbinări se ține seama de cîteva trăsături generale ale locuțiunilor: unitatea semantică a termenilor, forma fixă și neanalizabilă, invariabilitatea gramaticală a cuvîntului de bază, care devine nedeterminabil în interiorul locuțiunii.

Pe baza acestor trăsături se poate stabili că *în fața*, de exemplu, este locuțiune (invariabilitatea elementului *fața*, precum și incapacitatea lui de a primi un determinant adjectival arată că, în situația dată, el nu mai face parte din paradigma substantivului), dar că de pildă *în ipoteza, cu condiția* — care au o structură asemănătoare — sînt îmbinări libere (substantivele pot fi determinate de adjective, ultimul poate avea forma de plural etc.)[1].

6.5.2. Distribuția prepozițiilor (combinațiile pe care le realizează) poate constitui și ea un criteriu de clasificare. Dat fiind că prepoziția e mai strîns legată de determinant, clasificarea poate avea în vedere acest termen. Se pot distinge astfel patru clase[2]:

a) Prepoziții care precedă un substantiv, pronume sau numeral. Aici intră toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, cu excepția lui *pînă* (cf. *Merg* **cu** *ea., Stă* **înaintea** *l o r., Merge* **de-a lungul** *r î u l u i., A plecat* **după** *a l d o i l e a.* etc.). *Pînă* se combină cu un substantiv sau sub-

---

[1] În articolul *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională* (LR, 1964, nr. 2, p. 103–110), L. Vasiliu definește locuțiunile prepoziționale aplicînd criteriul distribuțional: în concepția autoarei o combinație de cuvinte poate fi considerată ca formînd o locuțiune atunci cînd componentele, pe lîngă faptul că au caracter fix, nedeterminabil, își modifică posibilitățile combinatorii specifice clasei din care provin.

În felul acesta, inventarul obișnuit al locuțiunilor prepoziționale a fost redus simțitor. De exemplu, grupurile prepoziție+substantiv articulat (*din cauza, în locul, din pricina, în susul, în josul* etc.) — cu excepția lui *în privința* — nu sînt socotite locuțiuni; termenii acestor îmbinări realizează aceleași combinații ca cei din clasa de cuvinte căreia îi aparțin: *din cauza bolii* ~ *din camera mamei; din cauză de boală* ~ *din cameră de lucru; din această cauză* ~ *din această cameră*.

La aceeași concluzie ajunge autoarea analizînd distribuția grupurilor adverb+prepoziție (*împreună cu, alături de, aproape de* etc.). (Cf. și discuția noastră de sub 6.2.1.).

Aplicarea acestui criteriu duce la o delimitare mai riguroasă a locuțiunilor prepoziționale de îmbinările libere decît cel semantic care precumpănește în gramaticile curente.

[2] Nu am luat în considerație în această clasificare combinațiile cu o altă prepoziție sau cu o conjuncție pentru că, în grupurile astfel create, prepoziția nu marchează o relație de subordonare sintagmatică: grupurile prep.+prep. sau prep.+conj. au o valoare unitară fiind prepoziții compuse (*de pe, de la*) sau locuțiuni prepoziționale (*pe dinaintea*) — respectiv locuțiuni conjuncționale (*pentru că, pe lîngă că, fără să*), adică funcțional echivalente cu prepozițiile sau conjuncțiile simple.

stitut numai cînd acesta e precedat de o altă prepoziție (*Merge* pînă *la facultate.*) sau cînd e folosit adverbial (pînă *seara*)[1].

b) Prepoziții care precedă un verb. Acestea pot fi subîmpărțite în două grupe:

— prepoziții care se combină cu infinitivul. Excluzînd pe *a* (pe care îl socotim marcă a infinitivului), se grupează aici: *de, fără, pentru, pînă, spre* și locuțiunea *în loc de* (*vorbește* fără *a se gîndi*, *hotărîrea* de *a pleca*);

— prepoziții care se combină cu supinul: *de, din, după, în, la, pe, pentru, spre* (*peniță* de *scris*, *merge* la *pescuit*).

c) Prepoziții care precedă un adjectiv. Relația adjectivului cu elementul pe care-l determină se exprimă foarte rar cu ajutorul prepoziției. Singura prepoziție folosită, în construcții speciale, este *de* (*cît casa* de *înalt*, *ca fulgul* de *ușoară*).

d) Prepoziții care precedă un adverb: *de, din, dintr-, în, într-, pe, pînă, pentru* (*Vine* din *sus.*, *Plec* de *aici.*, *Merg* într-*acolo.*, *A fost amînat* pentru *mîine*, *casa* de *acolo*, *mersul* pînă *acolo* etc.). La acestea trebuie adăugate locuțiunile prepoziționale *în loc (de), (în) afară de, pe lîngă* — cu care se construiesc circumstanțialele: opozițional (*A pus cartea dedesubt* în loc *deasupra.*), cumulativ (Pe lîngă *mult vorbește și incoerent.*, Afară de *mîine mai pot veni marți.*)[2] și de excepție (*Poți să vii oricînd*, afară de *joi.*).

Aceste combinații posibile sînt însă condiționate și, uneori, foarte mult limitate de natura termenului regent și de sensul cuvintelor din sintagmă, de natura relației dintre ele. De pildă, lista prepozițiilor care precedă infinitivul este valabilă, în principiu, pentru sintagma verb + infinitiv; ea se reduce la *de* cînd regentul este un substantiv: *hotărîrea* de *a pleca*. Condiționarea semantică poate fi ilustrată cu numeroase exemple. Fără a stărui, ținem să precizăm că inventarul de prepoziții stabilit pentru clasa *d* (exceptînd locuțiunile cu care se construiesc circumstanțialele opozițional, cumulativ și de excepție) este valabil numai pentru adverbele de loc și de timp topologice, iar, dintre ele, *în* se construiește numai cu adverbele de loc.

Examinînd diversele clase, se poate observa că:

— Clasa cea mai numeroasă este cea a prepozițiilor care se combină cu un nume, ceea ce arată că prepoziția este un instrument de subordonare prin excelență nominală.

— Unele prepoziții apar în mai multe clase, deci prezintă posibilități combinatorii mai largi — de exemplu, *de* apare în toate cele patru clase (în general, prepozițiile primare realizează raporturi mai variate); altele sînt membre ale unei singure clase: e cazul prepozițiilor provenite din alte părți de vorbire (*înaintea, grație, conform*) și al locuțiunilor al căror ultim element conține segmentul *-a* sau *-ul* (*în fața, de-a lungul, în afara* etc.), care se combină numai cu un nume.

6.5.3. În ce privește **regimul** impus cuvîntului următor, deosebim două aspecte — ambele referitoare numai la combinațiile cu substantivul sau pronumele: cazul și articularea — fiecare constituind un criteriu de clasificare.

---

[1] cf. F. Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* pînă, în „Recueil, Lisbonne", 1959, Bucarest, p. 31—40.

Menționăm că o situație similară cu a lui *pînă* prezintă și *de, pe, în* (cu variantele lor) — cînd sînt folosite ca prepoziții auxiliare (cf. 6.5.1.2. *Observație*).

[2] În *Gramatica* (1963), circumstanțialul opozițional și cel cumulativ realizate adverbial nu sînt consemnate (cf. vol. II, p. 200, 201—202).

6.5.3.1. După c a z u l pe care îl impun substantivului sau pronumelui, prepozițiile se grupează în trei clase:

a) Prepoziții care cer a c u z a t i v u l. Sînt cuprinse aici:

— toate prepozițiile simple (cu excepția lui *contra*, *asupra* și a celor secundare, provenite din alte părți de vorbire), precum și prepozițiile compuse: **la** *mine*, **de** *t i n e*, **peste** *d e a l*, **de pe la** *m i n e* etc.;

— locuțiunile al căror ultim element este o prepoziție: **față de** *t i n e*, **relativ la** *m i n e*, **în loc de** *c a i e t e*, **pe lîngă** *a c e e a*, **afară de** *e i*, **referitor la** *c a r t e* etc.

b) Prepoziții care cer g e n i t i v u l. Se încadrează aici:

— *contra*[1] și *asupra*: **contra** *a b u z u l u i*, **asupra** *l u c r ă r i i*;

— prepozițiile provenite din adverbe prin „derivare" cu *-a* sau *-ul*: **înaintea** *l u i*, **dedesubtul** *m e s e i* etc.;

— locuțiunile al căror ultim element conțin segmentele *-a* sau *-ul* (articol sau element „derivativ"): **din cauza** *b o l i i*, **în fața** *c a s e i*, **de-a lungul** *r î u l u i*, **în afara** *ș c o l i i*.[2]

Observație: O situație deosebită prezintă, din punctul de vedere al regimului cazual, după seriile de prepoziții menționate mai sus, formele neaccentuate ale pronumelui personal sau reflexiv care stau în d a t i v (cf. în fața-*ț i*, înaintea-*ț i*, asupră-*ș i*[3]) și pronumele posesiv care stă în a c u z a t i v (cf. asupra *m e a*, înaintea *t a*, în fața *n o a s t r ă*)[4].

c) Prepoziții care cer d a t i v u l. E clasa cea mai puțin numeroasă: *grație*, *datorită*, *mulțumită*, *conform*, *contrar*, *potrivit* (cf. **grație** *ț i e*, **conform** *i n s t r u c ț i u n i l o r*, **contrar** *p r e v e d e r i l o r*).[5]

6.5.3.2. În ce privește a r t i c u l a r e a substantivului[6] trebuie precizat mai întîi faptul că toate prepozițiile admit articularea nehotărîtă: **la** *o c a s ă*, **înaintea** *u n e i î n t î m p l ă r i*, **grație** *u n e i î n t î m p l ă r i*.

---

[1] În limbajul administrativ-comercial, prepoziția *contra* se construiește adesea cu substantivul în acuzativ: **contra** *cost*, **contra** *plată* etc.

[2] Cazul genitiv se explică istoric prin prezența articolului în structura substantivului din locuțiune sau a adverbului simțit ca substantiv.

[3] Cum am arătat (cf. 6.2.1), formele neaccentuate în dativ ale pronumelui personal sau reflexiv se construiesc și cu prepozițiile sau locuțiunile prepoziționale provenite din corespondentele adverbiale prin conversiune (fără segmentele *-a*, *-ul*): *înainte-i*, *asupră-și*, *în față-i*.

[4] Cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 327. Ținem să precizăm însă că posesivul este p r o n u m e și nu a d j e c t i v posesiv (cum se afirmă în lucrarea citată) — chiar dacă la origine a avut acest statut (cf. și C. D i m i t r i u, *lucr. cit.*, p. 359); faptul că între posesiv și prepoziție (locuțiune prepozițională) se realizează un fel de acord (cf. *înaintea mea*, dar *în jurul meu*), explicabil istoric, nu este un argument suficient, căci adjectivul presupune, prin definiție, un n u m e pe care îl determină și cu care se acordă.

[5] Cazul dativ pe care îl impun aceste prepoziții se datorește, în general, păstrării regimului și a combinațiilor pe care le realizează, în diferite enunțuri, cuvintele din care provin (*cîntați... mulțumită lui dumnedzău*, V a r l a a m, *Caz.*, 337), iar, uneori, analogiei bazate pe similitudinea semantică (cf. *datorită*, după *mulțumită*) — vezi F u l v i a C i o b a n u, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română*, cit. p. 99.

[6] Avem în vedere situațiile în care substantivul nu e determinat de un atribut.

În afară de acest context comun, prepozițiile se împart în două clase destul de clar delimitate:

a) prepoziții care admit numai forma nearticulată — clasă cuprinzînd prepozițiile care impun acuzativul: spre *școală*, afară de *cărți*, relativ la *casă*.

Nu se supun acestui regim substantivele nume de rudenie, indicînd o ființă unică pentru un anumit vorbitor: la *mama*, pe *bunicul*, despre *bunica* etc.

b) prepoziții care admit numai forma articulată hotărît — clasă cuprinzînd prepozițiile și locuțiunile care impun genitivul sau dativul (înaintea *școlii*, în fața *casei*, grație *profesorului*, conform *instrucțiunilor*).

După cum se vede, există o strînsă legătură între forma articulată (hotărît) sau nearticulată a substantivului precedat de prepoziții și cazul în care stă.

O situație deosebită au, din acest punct de vedere, *cu* și *de-a* care impun acuzativul, dar permit: primul — în principiu, și forma articulată (hotărît) și forma nearticulată (cf. *Mă încalț* cu *pantofi*. ~ cu *pantofii*), dar adesea numai una dintre ele (cf. *Vinde* cu *metrul.*, *Bea* cu *sticla.*, dar *Acoperit* cu *pietriș.*, *Se spală* cu *apă.*)[1], al doilea — numai forma articulată (de ex.: *Se joacă* de-a *calul* (de-a *hoții și vardiștii*).; de asemenea, *ca*, *decît* și *cît* — care impun totdeauna forma articulată (cf. *cît casa*, *mai înalt* decît *casa*, dar nu **cît casă*, **decît casă*).

ASPECTE ALE ÎNTREBUINȚĂRII PREPOZIȚIILOR ÎN LIMBA ACTUALĂ

6.6.0. În utilizarea prepozițiilor se constată astăzi frecvente ezitări și abateri de la norma consacrată prin uz, rezultate fie din ignorarea acesteia, fie din dorința firească de a realiza comunicări clare, variate. În general, modificările care apar în folosirea prepozițiilor (ca, de altfel, și a conjuncțiilor) sînt mai numeroase și cunosc o răspîndire mai mare decît în cazul altor părți de vorbire.

Cauza principală trebuie căutată în sensul lor, de cele mai multe ori vag, abstract și, implicit, în sinonimia parțială dintre unele prepoziții, precum și în echivalența care există, în anumite cazuri, între prepoziții și alte mijloace de exprimare a raporturilor sintactice — particularități care facilitează întrebuințarea unor prepoziții în locul altora sau substituirea reciprocă dintre prepoziții și alte modalități de exprimare a subordonării în propoziție. Există însă și alți factori care explică sau favorizează diverse schimbări, cum ar fi: reorganizarea unor raporturi sintactice, analogia, tendința de economie în limbaj, influența altor limbi etc.

Lupta dintre tendința de conservare și tendința de inovare a diverselor structuri se soldează cu numeroase cazuri de variație liberă între mijloacele de exprimare a relațiilor: uneori opțiunea pentru o variantă sau alta este dificilă (cf., de exemplu: *pahar* de *apă*, *sticlă* de *bere* ~ *pahar* cu *apă*, *sticlă* cu *bere* sau de *exemplu* ~ spre *exemplu* etc.), alteori varianta nouă se dovedește, cel puțin în anumite împrejurări, preferabilă. În asemenea

---

[1] Pentru analiza detaliată a regimului prepoziției *cu* față de articol, cf. I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Ed. Albatros, București, 1982, p. 265—266.

situaţii, rezultatul este pozitiv, abaterile contribuind la îmbogăţirea modalităţilor de realizare a raporturilor sintactice sau la exprimarea lor mai precisă, mai nuanţată. De multe ori însă „inovaţiile" sînt în contradicţie flagrantă cu regulile gramaticale ale limbii, reprezentînd greşeli propriu-zise, care, în consecinţă, trebuie combătute şi evitate.

Vom semnala în cele ce urmează cîteva dintre tendinţele care se manifestă în utilizarea actuală a prepoziţiilor — în general, consemnate şi comentate în lucrările de specialitate[1] — ilustrînd diferite aspecte ale problemei.

6.6.1. Fenomenul cel mai important, ca amploare şi frecvenţă, este folosirea unei prepoziţii în locul alteia, uneori cu urmări pozitive pentru înţelesul comunicării, alteori în detrimentul acestuia.

a) Unul dintre exemplele cele mai elocvente în acest sens îl oferă prepoziţia *de*, care, fiind foarte abstractă şi exprimînd raporturi variate, este adeseori înlocuită cu prepoziţii mai „concrete". Menţionînd, în treacăt, situaţiile în care în locul lui *de* sînt folosite prepoziţiile *cu (pahar* **cu** *vin, plin* **cu** *praf,* ori *sufăr* **cu** *inima,* **cu** *stomacul)* sau *pentru* (în construcţii atributive exprimînd scopul : *cerere* **pentru** *stabilirea legalităţii, tentativă* **pentru** *corectarea recordului* etc.)[2], ţinem să ne oprim asupra cazurilor în care această prepoziţie este concurată de *din* şi *de către.*

1) *Din* apare des în locul lui *de* în două situaţii diferite :

— Cînd introduce un atribut substantival exprimînd materia : *pături* **din** *lînă, sirop* **din** *zmeură, rochie* **din** *mătase* etc. *Din* pare mai concret pentru că implică existenţa unei acţiuni, a procesului de confecţionare a obiectului (*făcute din...* ; e de presupus, de altfel, că această construcţie atributivă îşi are originea în îmbinări de tipul *rochie făcută* **din** *mătase*). În limba vorbită, folosirea lui *din* în locul lui *de* în această situaţie este atît de răspîndită, încît, după unii cercetători, ţinînd seama şi de avantajul pe care îl prezintă, de a fi mai explicită decît construcţia consacrată, e posibil ca în viitor ea să se impună şi în limba literară[3].

— Cînd introduce un atribut pronominal de calificare de tipul : *ghete* **din** *astea, haine* **din** *acestea* etc.

Întrebuinţarea prepoziţiei *din* în asemenea construcţii, foarte frecventă mai ales în limbajul comercial, modifică, într-un anume fel, înţelesul comunicării : în locul raportului abstract de calificare, apare ideea detaşării unui exemplar (sau a mai multora) dintr-un grup de obiecte identice.

Formula cu *din* devine absurdă cînd atributul pronominal, determinînd un substantiv la singular, are forma de singular (de exemplu, *un om* **din** *asta, o peniţă* **din** *asta* etc.), căci detaşarea unui element presupune existenţa unui grup, a unei clase, deci a unui cuvînt la plural[4]. Asemenea construcţii, deşi răspîndite, trebuie evitate.

2) *De către* este folosit în locul lui *de* în structura complementului de agent. Conform tradiţiei, cele două prepoziţii se folosesc în variaţie liberă în con-

---

[1] Menţionăm dintre acestea : Iordan (1947) ; Iordan (1956), p. 475—483 ; R. Ocheşeanu, *Observaţii asupra folosirii greşite a prepoziţiilor în limba unor publicaţii,* în LR, VIII, 1959, nr. 5, p. 125—130 ; Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române,* 1967, p. 282—288 ; Al. Graur, *Limba corectă,* Ed. Ştiinţifică, 1963, p. 24—30 ; Graur (1968), p. 326—331 ; Guţu Romalo (1972), p. 70—74 ; G. Ciompec, *Folosirea greşită a unor prepoziţii în limba actuală,* în LLE, 1981, nr. 3, p. 6—9.

[2] cf. Graur, (1968), p. 327—329, unde aceste cazuri sînt comentate pe larg.

[3] cf. în acest sens părerea acad. Al. Graur, *Limba corectă,* cit., p. 25—26.

[4] Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române,* 1967, p. 285.

strucția complementului menționat atunci cînd autorul acțiunii la diateza pasivă este un nume de persoană, de instituție, de țară (și chiar trebuie preferat în construcțiile în care verbul permite ocurența unui complement indirect cu *de*[1]). În ultima vreme însă, se constată extinderea folosirii lui *de către*, preferat pentru că e specializat pentru exprimarea acestei relații, și în situațiile în care complementul de agent este un nume de obiect sau un substantiv abstract și în care corectă este întrebuințarea lui *de*: *strivit* de către *societatea burgheză; Controlul să fie efectuat* de către *serviciile medicale.* (Mai rar se întîlnește fenomenul invers: *S-a încercat* de *unii* și de *alții o soluție.*)[2].

b) Un alt caz de substituție îl constituie folosirea lui *între* în locul lui *dintre* (mai rar invers) în construcții atributive, ca în exemplele: *discrepanța* între *drepturile asigurate... și absența funcționării lor; diferența* între *genuri continuă să fie interesantă; indicarea precisă a raporturilor* între *clase; nepotrivirea* între *formă și conținut* etc.

Greșeala (la răspîndirea căreia e posibil să fi contribuit și influența franceză, în care raportul respectiv este exprimat prin *entre*) constă aici în încălcarea unei restricții gramaticale: în construcțiile atributive de felul celor citate prepozițiile *dintre* și *între* sînt aproximativ sinonime (ambele exprimă un raport de reciprocitate, o corelație), dar au regim diferit, în sensul că prima trebuie folosită după un substantiv articulat hotărît (de exemplu: *raportul* dintre *parte și întreg; legătura* dintre ei; *similitudinea funcțională* dintre *elemente; evidenta nepotrivire* dintre ei[3]), iar cea de-a doua, după un substantiv articulat nehotărît sau, mai rar, nearticulat (de exemplu: *un raport* între *parte și întreg; o evidentă nepotrivire* între *conținut și formă: (un) conflict* între *generații* etc.).

c) Un caz într-un anume fel asemănător cu cel precedent privește întrebuințarea propoziției *din* în locul lui *dintre* în construcții prin care se exprimă desprinderea unui exemplar sau a mai multora dintr-un grup de elemente asemănătoare. Conform regulii statornicite de mai multă vreme, cele două prepoziții trebuie folosite diferențiat: *din*, cînd se indică detașarea dintr-o grupare privită ca *un tot*, ca o unitate, deci cu un substantiv, de obicei, la singular (de exemplu: *cîteva* din *facultate, cel mai înalt* din *școală*, dar și: *cîțiva* din *clasele mari)*, iar *dintre*, cînd se exprimă selectarea dintr-o serie de elemente considerate *ca individualități*, deci cu un substantiv sau pronume totdeauna la plural (de exemplu: *unul* dintre *ei; cel mai înalt* dintre *elevi; cîteva* dintre *clase* etc.).

Prin urmare, construcții ca: *unul* din *cei mai mari specialiști; în unele* din *cărțile anterioare; cîteva* din *personalitățile care au fondat școala; cele mai multe* din *aceste orașe; cel mai activ* din *participanți* etc., extrem de răspîndite chiar și în scris, sînt cel puțin nerecomandabile, pentru că relația exprimată astfel este lipsită de precizia și nuanțarea pe care i-o conferă *dintre*.

d) Un ultim exemplu de substituire care merită să fie semnalat este folosirea lui *datorită* în construcții în care firească este locuțiunea prepozițională *din cauza*. Deși frecvent înregistrată, substituirea este oarecum neașteptată pentru că cele două prepoziții se opun, în sensul că *din cauza* presupune un rezultat negativ (de exemplu: *A fost exmatriculat* din cauza

---

[1] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 169.

[2] cf. Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 287.

[3] Articolul este preluat, în acest caz, de adjectivul precedent.

absenţelor.), pe cînd *datorită*, unul pozitiv (de ex. *A îndrăgit matematica* **datorită** *profesorului.)*[1]. Aşadar, chiar dacă astăzi prepoziţia *datorită* este, în oarecare măsură, desemantizată, utilizarea ei este nerecomandabilă (avînd uneori efect rizibil) în situaţii ca: **Datorită** *numeroaselor implicaţii ale temei tratate, unele aspecte au fost insuficient aprofundate.*, *Întîmplarea a avut un deznodămînt tragic* **datorită** *neglijenţei părinţilor.*, *A decedat* **datorită** *unei boli necruţătoare* etc.

6.6.2. Un alt fenomen, de asemenea foarte frecvent întîlnit, este omiterea prepoziţiei în diverse situaţii sintactice. Dintre numeroasele cazuri cu care ar putea fi ilustrat acest fenomen — în marea lor majoritate explicabile prin tendinţa de economie în limbaj, sau prin necesitatea de a evita repetarea aceleiaşi prepoziţii (cf. *20 (de) bucăţi, 100 (de) lei* etc. sau *muncitorii din fabrici şi (din) uzine ; Petrecem concediul la munte şi (la) mare.* etc.) — ne vom referi la două, ale căror cauze sînt de ordin gramatical:

— Primul reprezintă o greşeală foarte frecventă chiar în vorbirea (mai rar în scrisul) oamenilor instruiţi şi constă în omiterea prepoziţiei *pe* din structura complementului direct exprimat prin pronume relativ, de exemplu: *măsurile* **care** *le-am luat* ; *cartea* **care** *mi-ai dat-o* ; *examenul* **care** *trebuie să-l dau* etc. Explicabilă, pe de o parte, prin similitudinea funcţională dintre *care* şi conjuncţii (care sînt invariabile)[2] şi, pe de altă parte, prin tendinţa mai generală de reducere a flexiunii pronominale, suprimarea prepoziţiei în situaţiile date constituie totuşi o abatere supărătoare, care uneori poate conduce la formulări confuze.

— Cel de al doilea caz priveşte tendinţa de a înlocui exprimarea prin *pe* + substantiv nearticulat a complementului direct nume de persoană cu forma articulată a substantivului: *Să antrenăm* **elevii** (= pe elevi)., *Să traducem* **clasicii** *literaturii universale.*, *Cîştigă de partea lor* **învăţătorii**. etc. Fenomenul se explică prin echivalenţa funcţională dintre *pe* şi articolul hotărît — ambele avînd valoare de individualizare. Cele două construcţii se află în raport de variaţie liberă, dar folosirea construcţiei prepoziţionale dă comunicării un caracter mai îngrijit[3].

6.6.3. Un fenomen contrariu omisiunii este înlocuirea, în anumite situaţii, a formelor cazuale, mai ales a genitivului, prin construcţii prepoziţionale (cu *de, cu, despre*): *crearea* **de** *condiţii optime, prima cădere* **de** *cortină, rezultatul ultimelor partide* **de** *campionat*[4]; *lista* **cu** *abonaţii, catalogul* **cu** *obiectele expuse ; teoria* **despre** *lupta de clasă, ştirea* **despre** *primirea în O.N.U.* etc.[5] Aflîndu-se în raport de variaţie liberă cu genitivul, construcţiile prepoziţionale reprezintă, uneori, un mijloc de a varia exprimarea, de a evita şirurile de genitive.

6.6.4. În sfîrşit, un ultim tip de abatere asupra căruia ţinem să atragem atenţia este nerespectarea regimului gramatical al unor prepoziţii în anumite situaţii. Dintre exemplele care s-ar putea da aici reţinem o abatere de la regimul cazual al prepoziţiilor care se construiesc cu dativul *(datorită, graţie, mulţumită, conform, contrar)*. Greşeala este comisă atunci

---

[1] cf. şi Guţu Romalo, (1972), p. 59.

[2] cf. Guţu Romalo (1972), p. 59.

[3] *Ibidem*, p. 62.

[4] Vezi şi alte exemple la Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 224.

[5] cf. Graur (1968), p. 332—333. Autorul consideră că în cazul construcţiei *despre*+ acuzativ, e vorba de o influenţă a limbii ruse.

cînd se coordonează două complemente și constă în înlocuirea, în structura celui de al doilea, a cazului dativ cu genitivul (cum rezultă din prezența articolului posesiv), ca în exemplele: **datorită** *c o l a b o r ă r i i ș i a s p r i j i n u l u i reciproc* (în loc de: *datorită colaborării și s p r i j i n u l u i reciproc*); **datorită** *î n d r u m ă r i l o r ș i a a j u t o r u l u i acordat*; **grație** *acestor v i c t o r i i, precum și a c o m p o r t ă r i i excelente a întregii echipe*; **conform** *h o t ă r î r i i luate și a s a r c i n i l o r ce decurg*... etc.[1] În exemplele citate se imită — greșit, evident — construcții genitivale de tipul: **din cauza** *p l o i i și a f r i g u l u i.*

7. CONJUNCȚIA

PARTICULARITĂȚI MORFOLOGICE, SINTACTICE, SEMANTICE

7.0. Asemănîndu-se cu prepoziția din multe puncte de vedere, conjuncția prezintă totuși o serie de trăsături caracteristice, care îi conferă calitatea de parte de vorbire distinctă.

7.1. Din punct de vedere **morfologic**, conjuncțiile prezintă aceleași particularități ca prepozițiile: sînt cuvinte n e f l e x i b i l e, invariabile — indiferent de contextul în care apar; în consecință, în structura lor nu distingem combinații de morfeme specifice. De altfel, multe dintre ele, în special, cele primare, sînt neanalizabile și au un corp fonetic redus (sînt mono- sau bisilabice: *sau, și, că, dar, iar, ori, ci, dacă, deși, încît* etc.).

Prin aceste particularități formale, conjuncțiile se opun, ca și prepozițiile, tuturor părților de vorbire flexibile.

7.2. Din punct de vedere **sintactic**, conjuncția prezintă unele trăsături comune cu prepoziția, dar și unele particularități specifice care sînt suficiente pentru a delimita cele două clase de cuvinte.

7.2.1. Conjuncția, ca și prepoziția, este l i p s i t ă d e a u t o n o m i e s i n t a c t i c ă (urmare a faptului că nu exprimă noțiuni), funcționînd deci ca o simplă u n e a l t ă g r a m a t i c a l ă (cf. deosebirea pe care o prezintă, din acest punct de vedere, pronumele și adverbele relative, 7.6.2.3).

7.2.2. Întocmai ca prepoziția, exprimînd relații între două unități sintactice, conjuncția a r e d o u ă v a l e n ț e o b l i g a t o r i i: *creioane*←**și**→ *stilouri*; *bea*←**și**→*mănîncă*; *vine*←**dacă**→*e timp frumos.*

În baza acestei particularități se poate stabili că *dacă* și *de*[2] din construcții optative exclamative ca: **De**-*ar veni vara!* **Dacă** *aș ajunge mai repede acasă!* nu au statut de conjuncții pentru că apar în structura unor propoziții independente[3]. De asemenea, *că*[4], din construcții populare de tipul: **Că** *bine zici*

---

[1] Greșeala este comentată de I. I o r d a n (în SCL, XVII, 1966, nr. 6, p. 616) și de G r a u r (1968), p. 298–299.

[2] Vezi și *Gramatica* (1963), vol. I, p. 388, 406–408.

[3] Chiar dacă prezența lor în aceste construcții presupune, la origine, o structură de tipul *aș fi fericit (încîntat etc.) de-ar veni vara, dacă aș ajunge* ș.a.

[4] cf. și *Gramatica* (1963), vol. I, p. 388, 401.

d-ta, mătușă sau Că *nu curge cel izvor|Să mă pot spăla de dor.*, nu mai are valoare conjuncțională, ci valoarea unei particule expletive.

7.2.3. Relațiile exprimate de conjuncții sînt relații de coordonare la nivelul propoziției ori al frazei sau de subordonare la nivelul frazei. Din acest punct de vedere, conjuncția se prezintă ca o clasă destul de neomogenă.

7.2.3.1. Exprimînd relații de subordonare, ca și prepoziția, conjuncția se deosebește net de aceasta prin distribuție, în sensul că funcționează ca element de relație în frază.

În baza acestei particularități, se poate afirma că unele cuvinte ca *pînă*, *de*, *cît*, *decît* — prepoziții atunci cînd exprimă relații de dependență în propoziție (cf. *Muncește* pînă *la extenuare.*, *Lucrează* pînă *seara.*, *casă* de *lemn; E mai mare* decît *tine.)* — sînt elemente conjuncționale, chiar dacă această modificare de funcție nu e marcată formal, în enunțuri ca: *Lucrează* pînă *cade de oboseală.*, *S-a dus* de *și-a cumpărat cărți.*, *Casa* de[1] *se vede în vale era a boierului.*, De *te-n deamnă*, de *te cheamă|Tu rămîi la toate rece* (Eminescu, *Glosă*)., *E mai greu* decît *se pare.* etc. — în care apar ca elemente de relație între propoziții.

7.2.3.2. Ca mijloc de exprimare a coordonării, conjuncțiile se deosebesc de prepoziții prin însăși natura acestui raport: ele leagă elemente (părți de propoziție sau propoziții) care se află pe același plan[2] din punct de vedere sintactic. De fapt, analizînd distribuția conjuncțiilor coordonatoare, se poate observa că, dacă, într-adevăr, cele mai multe se folosesc curent atît în propoziție cît și în frază, sînt unele care apar numai interpropozițional (ca, de pildă, *iar*)[3] sau preponderent în această poziție. Dat fiind faptul că toate conjuncțiile apar ca elemente de relație între propoziții, putem considera această poziție ca generală și în același timp specifică, tipică pentru această clasă de cuvinte.[4]

7.3. Din punct de vedere semantic, conjuncția se caracterizează întocmai ca prepoziția, prin faptul că exprimă raporturi, și nu noțiuni (ceea ce pe plan structural se traduce prin imposibilitatea de a se constitui ca unități sintactice); conținutul semantic al conjuncției este, așadar, mai mult sau mai puțin abstract.[5] Această particularitate se manifestă:

a) în faptul că unele conjuncții, în special cele primare, mai abstracte, pot exprima raporturi variate; de exemplu, *că* poate introduce completive directe *(Consider* că *a lucrat bine.)*, subiective *(Se zice* că *va ploua.)*, predicative *(Impresia mea e* că *va reuși.)*, completive indirecte *(Sînt uimit* că *n-a venit.)* etc.;

b) în sinonimia parțială dintre diverse conjuncții; astfel, *de* și *dacă* sînt sinonime în periodul condițional (prima apărînd ca variantă stilistică a celei de a doua în limba populară): Dacă *muncești, izbutești.*, *Oiță bîrsană,/*

---

[1] *De* este în acest caz pronume relativ invariabil (cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 161), fapt ce rezultă din funcția sintactică (în exemplul dat — de subiect) pe care o are în propoziția atributivă (cf. și Gh. D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, 1982, p. 42).

[2] cf. M. Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG, II, 1957, p. 151—159. În formularea lui Tesnière (1966), p. 326, „care aparțin la același etaj structural".

[3] cf. Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 289.

[4] *Ibidem*, p. 290.

[5] După C. Dimitriu (*op. cit.*, p. 362) sînt cuvinte vide.

De *eşti năzdrăvană|Şi de-a fi să mor|În cîmp de mohor|Să spui lui Vrîncean...* ; ambele pot introduce subiective: *Şi dac-a fost peţită des|E lucru tare cu-nţeles* (C o ş b u c, *Nunta Zamfirei).*, *Nu ştiam că-i tot aceea,*|De *te razimi de o umbră|Sau* de *crezi ce-a zis femeia* (E m i n e s c u, *Pe aceeaşi ulicioară)*; completive directe: *L-a întrebat* dacă *poate veni.*, *L-a întrebat* de *poate veni.*; concesive: *Şi* dacă *glasul adorat|N-o spune un cuvînt,|Tot înţeleg...* (E m i n e s c u, *Din noaptea)*; *Calul,* de *e cu patru picioare, şi tot se poticneşte.* etc.

Există însă şi conjuncţii, destul de numeroase, care s-au specializat pentru un anumit raport. Aşa sînt, de exemplu: *căci, deoarece, fiindcă, întrucît, din cauză că* (toate cauzale), *deşi, cu toate că* (concesive), *în loc să* (opoziţională), *dar, însă, ci* (adversative), *sau, ori, fie* (disjunctive) etc.

În general, ca şi în cazul prepoziţiilor, se poate observa că locuţiunile conjuncţionale sau conjuncţiile formate prin compunere au un sens lexical mai precizat decît cele primare şi că gradul de abstracţiune şi, implicit, varietatea raporturilor exprimate de o conjuncţie sînt strîns legate de vechimea ei: conjuncţiile vechi, moştenite, sînt mai abstracte decît cele mai noi, formate în româneşte. Compară, în acest sens, pe *că, să* cu *deşi, încît, cu toate că* etc.

Calitatea conjuncţiei de a exprima raporturi o deosebeşte de toate celelalte părţi de vorbire, cu excepţia prepoziţiei, care are aceeaşi caracteristică semantică.

7.4. Luînd în consideraţie particularităţile morfologice, sintactice şi semantice, comune tuturor unităţilor care o reprezintă, conjuncţia poate fi definită ca *partea de vorbire n e f l e x i b i l ă care funcţionează ca o u n e a l t ă g r a m a t i c a l ă, lipsită de autonomie sintactică, exprimînd r a p o r t u r i (d e c o o r d o n a r e s a u d e s u b o r d o n a r e) l a n i v e l u l f r a z e i. Conjuncţiile care marchează coordonarea pot exprima acest raport, în general, şi în propoziţie.*[1]

CLASIFICAREA CONJUNCŢIILOR

7.5.0. În clasificarea conjuncţiilor se iau în consideraţie, de obicei, două aspecte: natura relaţiei exprimate şi forma (structura) elementelor conjuncţionale.

7.5.1. După **natura relaţiei** exprimate, conjuncţiile se împart în conjuncţii c o o r d o n a t o a r e şi conjuncţii s u b o r d o n a t o a r e.

7.5.1.1. Clasa conjuncţiilor c o o r d o n a t o a r e cuprinde un număr restrîns de termeni, care au însă frecvenţă mare.

7.5.1.1.1. După sensul relaţiei de coordonare pe care o marchează, conjuncţiile de acest fel sînt clasificate în gramaticile curente în patru grupe:

a) conjuncţii c o p u l a t i v e: *şi, precum şi, nici, şi cu*;

---

[1] Această definiţie, care urmează îndeaproape definiţia tradiţională, încearcă să sublinieze criteriul distribuţional al delimitării conjuncţiilor de prepoziţii, fără a putea evita însă intervenţia celui de al doilea criteriu — n a t u r a r a p o r t u l u i —, fapt care explică adaosul privind folosirea intrapropoziţională a conjuncţiei. Mai economică şi mai riguroasă ni se pare o definire a celor două tipuri de conective pe baza raportului exprimat, aşa cum preconizează T e s n i è r e (1966) sau P o t t i e r (1962) (cf. cap. *Prepoziţia*, nota 1).

b) conjuncții d i s j u n c t i v e: *ori, sau* (sinonime), *fie* (aceasta apare obligatoriu înaintea fiecărui membru al disjuncției: *Cumpără fie stilou, fie creion.*);

c) conjuncții a d v e r s a t i v e: *dar, însă, iar, ci.* Între acestea există deosebiri în ce privește intensitatea opoziției exprimate; *ci*, opunînd întotdeauna un termen negativ (care îl precedă) unuia pozitiv, exprimă cel mai pregnant raportul adversativ: *Nu citește, ci scrie.*; la extremitatea cealaltă se află *iar*, care, în limba contemporană[1], are valoare adversativă slabă, stînd la limita cu raportul copulativ: *Focul pîlpîie în sobă/Iară eu pe gînduri cad* (E m i n e s c u, *Singurătate*).; *dar* și *însă* sînt sinonime și exprimă un grad mediu de opoziție;

d) conjuncții c o n c l u s i v e: *deci, așadar, dară, prin urmare, de aceea, în concluzie, în consecință, (care) va să zică*[2].

Cu excepția lui *și*, care mai poate fi adversativ și conclusiv, și a lui *iar*, care are și valoare copulativă, celelalte conjuncții sînt specifice pentru un anumit raport.

Observație: Valoarea conjuncțională a unora dintre elementele enumerate, de exemplu a lui *nici, și cu*, precum și a conclusivelor, este discutabilă.

Nici (chiar atunci cînd nu se repetă)[3], precum și conclusivele (*deci, așadar, de aceea* etc.) au valoare adverbială, cum rezultă din următoarele fapte:

— Apar și în propoziții independente, de exemplu: Nici *nu mi-a răspuns.*, Nici *acum n-a venit.*, Așadar *mîine plecăm.*, Prin urmare, *s-a hotărît.*

— În construcțiile coordonate, ele pot fi precedate de o altă conjuncție, căreia îi revine exclusiv exprimarea raportului. Compară, de exemplu: N-am fost *invitat* și, *în plus,* nici *nu vreau să particip.*, *N-am fost invitat* dar, *fiindcă nu mă simt bine,* nici *n-aș fi putut să particip.* — în care relația dintre propoziții este copulativă sau adversativă în funcție de folosirea lui *și*, respectiv, a lui *dar*; admițînd că *nici* e conjuncție, raportul dintre propoziții, în ultimul exemplu, ar fi și adversativ și copulativ(?!).. De fapt, *nici* reprezintă în construcțiile negative corespondentul semiadverbului *și* din construcțiile pozitive (cf. *Cîntă și în plus* și *joacă.*, *Cîntă, dar* și *joacă.*), și este, ca și acesta, totdeauna accentuat (vezi 5.3.1, *Observație*). Cf. și: *Mi-a spus că n-a reușit* și *că* deci *se va întoarce acasă.*, *N-a reușit* și de aceea *e supărat.* — în care situația lui *deci, de aceea* se aseamănă foarte mult cu a unor „corelative" de tipul *apoi, totuși, din cauza aceasta, după aceea, cu toate acestea* (cf. *N-a reușit* și din cauza aceasta *e supărat.*, *A citit* și apoi *a scris rezumatul.*, *A cumpărat două cărți* și apoi *încă cinci.*, E *bolnav* și cu toate acestea *a venit.* etc.).

— Topica, în general, liberă a acestor elemente, spre deosebire de cea a conjuncțiilor coordonatoare propriu-zise, care ocupă în mod obligatoriu locul dintre termenii pe care îi leagă[4], pune și ea sub semnul întrebării calitatea lor conjuncțională. Cf. *Nu*

---

[1] În limba mai veche și, astăzi, în limba populară, *iar (ă)* e folosit și ca sinonim al lui *dar, însă*: *La soare te puteai uita,* iar *la dînsa ba!*; *Lupul păru-l schimbă,* iar *năravul ba!*

[2] În volumul I al *Gramaticii* (1963), p. 387, sînt înregistrate numai primele două; celelalte sînt menționate în volumul al II-lea (p. 252).

[3] În *Gramatica* (1963) (vol. I, p. 395), se face deosebire între *nici* = conjuncție copulativă (*Nu caut vorbe pe ales* / Nici *știu cum aș începe* — E m i n e s c u, *Luceafărul*) și *nici... nici* = „adverb propriu-zis" (nici *deal,* nici *vale*).

[4] Singura excepție o constituie *însă*, care are o topică mai liberă, explicabilă prin originea sa pronominală.

s-a prezentat, deci *nu poate beneficia de premiul acordat.* ~ *Nu poate* deci *beneficia...* ~ *nu poate beneficia* deci... etc. *Nici*, în calitate de semiadverb, își păstrează în toate situațiile poziția dinaintea cuvîntului la care se referă, în imediata apropiere a acestuia (cf. exemple de mai sus).

Toate acestea arată că termenii în discuție nu sînt elemente de relație propriu-zise[1].

În ce-l privește pe *și cu*[2], ocurent în contexte de tipul: *Eu și cu tine vom colabora la această lucrare.*, considerăm că e o îmbinare liberă între *și* copulativ și prepoziția *cu*, primul exprimînd coordonarea dintre un subiect și un complement sociativ, înțeles ca termen al subiectului multiplu (vezi și 6.2.3.2.1).

7.5.1.1.2. În general, conjuncțiile coordonatoare pot lega:

— două părți de propoziție: *A cumpărat cărți și caiete.*, *E inteligent,* dar *leneș.*;

— o parte de propoziție de o propoziție: *A cumpărat cărți și ceea ce îi mai trebuia.*, *Nimeni nu s-a plîns de judecățile lui în vreme de pace* ori *că-n războaie n-a sărit unde a fost mai greu...* (Delavrancea, *O*, II, 31);

— două propoziții: *A vrut să plece,* dar *s-a răzgîndit.*, Ori *părerea mă înșală,* ori *s-a stricat vremea...* (Creangă, *Povești*).

Termenii raportului de coordonare sînt, de obicei, omogeni din punctul de vedere al funcției sintactice (de exemplu: două complemente directe, un complement direct și o propoziție completivă directă etc.). Conjuncțiile copulative, rar cele disjunctive sau adversative, pot coordona însă și unități sintactice de natură diferită. De exemplu, *Oricine* și *oriunde se bucură de acest drept.* (subiect + circumstanțial de loc); *Plec singură* sau *cu mama.* (element predicativ suplimentar + circumstanțial sociativ); *Lucrează cine poate* și *cum poate.* (propoziție subiectivă + propoziție circumstanțială modală); *Taie de unde vrea* și *cît îi place* (propoziție circumstanțială de loc + propoziție circumstanțială modală); *Vor da ajutor la vreme* și *cum se cuvine.* (circumstanțial de timp + + propoziție circumstanțială modală).

7.5.1.1.3. Conjuncțiile coordonatoare situează termenii pe care îi leagă pe același plan sintactic[3], fără a le impune însă un anumit regim gramatical (sintactic sau morfologic). Ele rămîn neutre față de acești termeni, situîndu-se între ei, la distanță egală, cum o dovedește, între altele, posibilitatea de a interverti, în unele cazuri[4], ordinea acestora, fără a provoca modificări de sens. (cf. *A citit* și *a scris mult.* ~ *A scris mult* și *a citit.*; *S-a dus la mama* sau *la colegul lui.* ~ *S-a dus la colegul lui* sau *la mama.* etc.).

---

[1] Vezi și Iordan (1956), p. 696; D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 27—33. În *Gramatica* (1963), vol. II, p. 233—234, se consemnează un tip de tranziție neclar organizat — între joncțiune și juxtapunere — reprezentat de propoziții introduse prin elemente cu caracter adverbial (nerelativ).

[2] D. D. Drașoveanu (*lucr. cit.*, p. 27) și C. Milaș (*Despre natura compunerii* (**și**) **cu**, în CL, XV, 1970, nr. 1, p.125—131) îl consideră pe *și cu* o „compunere prepozițională".

[3] v. M. Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG, vol. II (1957), p. 151—159; autoarea corectează, prin exemple numeroase și convingătoare, definiția din gramaticile curente — care condiționează coordonarea de omogenitatea termenilor.

[4] Și anume în cazul coordonării copulative și disjunctive. Pentru coordonarea adversativă și concluzivă — cf. discuția de la **7.5.1.3.**

7.5.1.2. Conjuncțiile s u b o r d o n a t o a r e sînt, ca și raporturile pe care le exprimă, mult mai numeroase și mai variate decît cele coordonatoare. Multe dintre ele, mai abstracte, dobîndesc valori diferite în context, fiind deci mai puțin specializate decît conjuncțiile coordonatoare.

Ca indici ai raportului de dependență în frază, conjuncțiile subordonatoare prezintă o serie de trăsături gramaticale prin care se deosebesc de cele coordonatoare, apropiindu-se în același timp de prepoziții.

7.5.1.2.1. În primul rînd, conjuncțiile subordonatoare se opun celor coordonatoare prin d i s t r i b u ț i a lor — limitată la domeniul frazei : ele exprimă relația de dependență a unei propoziții subordonate față de un termen al propoziției regente (calificat morfologic). De exemplu : *Trăia cu i d e e a că va izbuti în cele din urmă* (propoziție atributivă). *Mi-a s p u s că a primit cartea.* (propoziție completivă directă) etc. (Termenul regent este deci același atît pentru propoziția subordonată introdusă de conjuncție, cît și pentru partea de propoziție corespunzătoare introdusă de o prepoziție.)

7.5.1.2.2. Spre deosebire de conjuncțiile coordonatoare — care rămîn neutre, în general, față de termenii pe care îi leagă (cf. 7.5.1.1.3) —, cele subordonatoare sînt intim legate de propoziția dependentă (întocmai ca prepoziția de termenul subordonat), conferindu-i un caracter sinsemantic[1]. Această legătură se manifestă într-o serie de particularități :

a) Comutarea cu ø a termenului subordonat, în cadrul unui enunț ca : *A venit la școală* deși *este bolnav.*, e posibilă numai pentru întreaga construcție alcătuită din conjuncție + propoziția dependentă ; *A venit la școală, este bolnav.*, — cu suprimarea conjuncției — duce la transformarea propoziției sinsemantice într-o propoziție autosemantică și, implicit, la modificarea raportului dintre cele două propoziții ale enunțului.[2]

Această particularitate explică și faptul că elementul de relație p r e c e d ă propoziția subordonată, î n s o ț i n d-o în oricare parte a lanțului comunicării (atunci cînd propoziția nu are, ca de exemplu atributiva sau circumstanțiala concesivă, topică fixă în frază). *A venit* **deși** *e b o l n a v.* ~ **Deși** *e b o l n a v a venit.* ; *N-a plecat* **fiindcă** *n-a p u t u t.* ~ **Fiindcă** *n-a p u t u t, n-a plecat.*

b) Impun, în cadrul secvenței pe care o introduc, prezența unui verb la m o d p e r s o n a l, opunîndu-se astfel conjuncțiilor coordonatoare, cărora le este indiferentă forma termenilor pe care îi leagă. Recțiunea este o trăsătură care le apropie de prepoziții. Natura regimului însă, care conferă conjuncțiilor, în cadrul raportului de subordonare, calitatea de elemente relaționale exclusiv frazeologice, le deosebește net de prepoziții — incompatibile cu un verb la mod predicativ. Compară în acest sens : **Pînă** *a n u v e d e a n-am crezut.* sau *E mai ușor a promite* **decît** *a f a c e.* — în care *pînă* și *decît*, precedînd un verb la mod nepersonal, sînt prepoziții — cu : **Pînă** *n- a m v ă z u t n-am crezut.* sau *E mai ușor să promiți* **decît** *s ă f a c i.* — în care aceleași elemente sînt conjuncții.

---

[1] Sinsemantic = opus lui autosemantic.

[2] Exprimarea raportului de subordonare în frază prin simpla juxtapunere este foarte rară în limba română. Ea apare, de exemplu, în cazul relației condiționale, dar numai cînd propoziția subordonată precedă regenta : *ai carte, ai parte.*

Considerate în ansamblu, conjuncțiile subordonatoare se pot combina cu oricare dintre modurile personale, cu excepția imperativului — specific propozițiilor principale sau independente.[1] Nu oricare dintre conjuncții este însă compatibilă cu fiecare dintre cele patru moduri susceptibile de a apărea în subordonare. Astfel, *ca* cere totdeauna conjunctivul; în schimb, *că* precum și locuțiunile conjuncționale cu această finală admit toate modurile, afară de conjunctiv[2]; *dacă, încît* se pot combina cu toate cele patru moduri etc.[3] Firește, combinațiile posibile ale unei conjuncții cu diversele moduri verbale sînt condiționate de tipul de relație pe care îl marchează conjuncția. De exemplu, *de* condițional se construiește cu indicativul și condiționalul; *de* atributiv, de obicei — numai cu indicativul; *de* completiv direct — cu indicativul, condiționalul, prezumtivul ș.a.m.d.[4] Valențele combinatorii ale conjuncțiilor subordonatoare cu modurile verbale ar putea constitui, așadar, un criteriu de clasificare a acestora.

Ținînd seama de regimul predicativ al acestor elemente de relație, prezența lor în construcții ca: **Deși** *bătrîn,* a *continuat să lucreze.*[5]; *Nu știu* **dacă** *și unde ne vom întîlni.*, obligă la subînțelegerea verbului la mod personal (*deși* e r a *bătrîn*; *dacă* n e v o m î n t î l n i).

7.5.1.3. Cu toate deosebirile gramaticale și de conținut semnalate, trebuie precizat că între conjuncțiile de coordonare și cele de subordonare nu se poate stabili o limită tranșantă: există o serie de elemente care prin comportamentul lor, prin relația pe care o exprimă, se situează la granița dintre coordonare și subordonare. Astfel, conjuncțiile adversative *dar, însă, ci* marchează un raport care se apropie mult de subordonare, fapt care se manifestă în:

— imposibilitatea de a inversa ordinea termenilor în relație (ca în cazul coordonării copulative sau disjunctive), fără a modifica sensul comunicării. Comp. *Vru s-o scoale pe muiere,* **dar** *o mai lăsă* (P r e d a. *Desfășurarea*), cu: *O mai lăsă,* **dar** *vru s-o scoale...* Indicele de relație nu mai este neutru față de termenii raportului, ci este, evident, mai strîns legat de cel de al doilea, ca în cazul subordonării — cu deosebirea esențială că el nu conferă acestui termen posibilitatea de a-și schimba locul (*dar *o mai lăsă, vru s-o scoale...*) și nici nu-i impune un anumit regim gramatical;

— corespondența de sens dintre unele adversative și subordonatele concesive: *Era bolnav,* **dar** *continua să lucreze.* ~ **Deși** *era bolnav, continua să lucreze,* și chiar **Deși** *era bolnav,* **dar** *continua să lucreze.* (unde *deși* intensifică raportul de opoziție)[6].

---

[1] Numai *de* final se poate construi cu imperativul, atunci cînd și verbul regentei e la acest mod: *du-te* **de** *spune și celorlalți!*

[2] În limba vorbită se folosește — nerecomandabil — și conjunctivul după *că*: *i-a spus că să plece* (cf. și **7.8.2.**).

[3] În unele lucrări — inclusiv în *Gramatica* (1963), cf. vol. I, p. 387 — se consideră că, urmate de conjunctiv, conjuncții ca cele menționate formează împreună cu *să* locuțiuni conjuncționale: *pînă să, încît să* etc. Întrucît conjuncțiile respective se folosesc și cu alte moduri, credem că, în situația semnalată, *să* trebuie interpretat exclusiv ca marcă a conjunctivului.

[4] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 389.

[5] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 328; în prima ediție a acestei gramatici, construcțiile de acest fel erau interpretate drept „complemente circumstanțiale concesive introduse de conjuncția deși" — cf. vol. II, p. 146.

[6] v. Al. G r a u r, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale,* în SG, vol. I, 1956, p. 130 ș.u. (unde se discută în același sens și propozițiile conclusive) și *Gramatica* (1963), vol. II, p. 249—253.

7.5.2. După structura lor, elementele conjuncționale se pot clasifica în trei grupe:

7.5.2.1. Conjuncțiile s i m p l e — alcătuite dintr-un singur element sau cu o structură complexă, dar neanalizabilă pentru vorbitorii contemporani. Așa sînt: *că, ci, dar, iar, și, sau* etc., dar și *căci (<că + ce), dacă (<de + ca), deoarece (<de + oare + ce), deși (<de + și), fiindcă (<fiind + că), încît (<în + cît)* etc. — la origine conjuncții compuse sau locuțiuni conjuncționale.

7.5.2.2. Conjuncțiile c o m p u s e — grupări cu o structură clară de două sau mai multe elemente conjuncționale (conjuncții propriu-zise sau adverbe relative). Aici intră, de exemplu, unele combinații cu *să* (dacă nu-l considerăm un simplu indice al modului conjunctiv[1]) de tipul: *ca(...) să, fără să* etc., precum și *cum că, precum că* etc. E o clasă cu un număr restrîns de membri.

7.5.2.3. L o c u ț i u n i l e c o n j u n c ț i o n a l e (aproape toate subordonatoare) — îmbinări, mai mult sau mai puțin sudate, de două sau mai multe cuvinte diferite, care, în grup, au rol de conjuncții.

În structura locuțiunilor conjuncționale[2] este obligatorie prezența unui element conjuncțional (conjuncție propriu-zisă, adverb sau pronume relativ), care stă, de obicei, pe ultimul loc al formației, conferindu-i, de fapt, calitatea de element relațional. Celălalt element al construcției este în mod obișnuit:

— un adverb: **măcar** *că*, **măcar** *de*, **chiar** *dacă*, **chiar** *de*, *de* **unde** *(nu) „dacă"*, **îndată** *ce*, **imediat** *ce*, **numai** *ce*, **numai** *cît* etc.;

— un substantiv (cu sau fără prepoziție): **în caz** *că*, **în vreme** *ce*, **de vreme** *ce*, **în timp** *ce*, **pe măsură** *ce*, **o dată** *ce*, *cît* **timp**, *(pe) cîtă* **vreme**, **din moment** *ce*, **în vreme** *cît* etc.;

— o prepoziție sau o locuțiune prepozițională: **pentru** *că*, **pe lîngă** *că*, **pentru** *ca (să)*, **fără** *(ca) să*, **cu toate** *că*, **după** *ce*, **după** *cum*, **față de** *cum*, **ca** *și cînd*, **ca** *și cum* etc. (formate prin atașarea elementului conjuncțional la o prepoziție sau locuțiune prepozițională), *în loc să, din cauză că, (în) afară că* ș.a. (formate prin substituirea particulelor finale *-a*, *-ul* sau a prepoziției cu o conjuncție: din *cauza, din cauză* de → *din cauză* că; *în afara, (în) afară* de → *(în) afară* că).

Locuțiunile conjuncționale construite pe baza prepozițiilor sau a locuțiunilor prepoziționale corespund acestora nu numai din punctul de vedere al expresiei, ci și al conținutului, marcînd în cadrul frazei raporturi echivalente celor exprimate în propoziție. Comp. *N-a venit* **din cauza** *ploii* ~ **din cauză că** *plouă*; **Pe lîngă** *ploaie mai bate și vîntul.* ~ **pe lîngă că** *plouă*...[3]

Paralelismul acesta formal și semantic este încă o manifestare a apropierii dintre prepoziții și conjuncții ca indici ai relației de subordonare.

Locuțiunile conjuncționale alcătuiesc o clasă foarte numeroasă și cu posibilități de îmbogățire a inventarului de unități. Ca și în cazul altor locuțiuni, este însă, uneori, greu de delimitat o asemenea construcție de îmbinările libere cu structură asemănătoare. Între ele nu există o graniță precisă. În aprecierea caracterului locuțional al unei îmbinări trebuie să se țină seama de unitatea semantică și gramaticală a construcției, care devine, în anumite limite, neana-

---

[1] v. I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 248.

[2] Pentru descrierea detaliată a locuțiunilor conjuncționale, cf. A v r a m (1960), p. 227—235.

[3] cf. și F. C i o b a n u, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, în SG, III, 1961, p. 67—77.

lizabilă: componentele își pierd în mare măsură proprietatea semantică, iar, gramatical, devin invariabile și pierd posibilitățile combinatorii obișnuite.[1] Probleme de acest fel pun îmbinări ca: *în ciuda faptului că...*, *datorită faptului că...*, *pentru motivul că...*, *sub pretextul că...*, *cu condiția că...* etc., care manifestă tendința de a se constitui ca unități morfologice, dar care, deocamdată, sînt analizabile în unități de frază separate: complemente în regentă (exprimate prin construcții substantivale prepoziționale) + *că* — introducînd o propoziție atributivă.[2]

De asemenea, construcțiile adverbiale prepoziționale de tipul *de unde*, *de cînd*, *pe unde*, *pe oriunde*, *pe cînd*, *pînă unde*, *pînă cînd* etc. — considerate în *Gramatica* (1963)[3] locuțiuni conjuncționale — sînt, de fapt, îmbinări libere, în care termenii își păstrează intactă individualitatea, ca și în construcțiile echivalente *pînă acolo*, *pînă atunci*, *de acolo*, *de atunci* etc. (care nu sînt interpretate ca locuțiuni); fiecare prepoziție marchează în aceste combinații un anumit raport (limita extensiunii în spațiu sau în timp, punctul de plecare etc.), nuanțînd circumstanța exprimată de adverbul relativ, în calitatea lui de adverb spațial sau temporal (cf. 5.7.2.1).

PRONUMELE ȘI ADVERBELE RELATIVE

7.6.0. Funcție de conective interpropoziționale subordonatoare au și pronumele relative (*cine*, *ce*, *care*, *cît*, *ceea ce*[4]; compusele cu *ori-* ale acestora: *ori(și)cine*, *ori(și)ce*, *ori(și)care*, *ori(și)cît* — cf. și 4.8.2. — și *de* — cînd introduce o propoziție atributivă) —, dintre care unele pot apărea și ca adjective relative —, precum și adverbele relative (*unde*, *încotro*, *cînd*, *cum*, *cît* și compusele cu *ori-* ale acestora: *ori(și)unde*, *oriîncotro*, *ori(și)cînd*, *ori(și)cum*, *ori(și)cît*[5]).

---

[1] Vezi și precizările făcute în acest sens sub 5.7.1 și 6.5.1.3.

[2] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 262; unii autori le înregistrează totuși ca locuțiuni conjuncționale (cf. de ex. I. Iordan, Vl. Robu, *op. cit.*, p. 524—525; C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 365).

[3] cf. vol. I, p. 377, 415, 419, 420.

[4] Unele lucrări de specialitate înregistrează între pronumele relative și gruparea *cel ce*, considerată pronume relativ compus (cf., de exemplu, Iordan (1956), p. 394; M. Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, vol. I, 1956, p. 144; Iordan, Vl. Robu, *op. cit.*, p. 153; C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 155—156; Gh. D. Trandafir, *op. cit.*, p. 42, unde se indică și o bogată bibliografie a problemei). *Gramatica* (1963) o interpretează însă ca o îmbinare analizabilă: „*elementele lui mai sînt analizabile și trebuie să vedem în ele un pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ*" (subl. ns.), admițînd ca pronume relativ compus numai forma *ceea ce* — cu sens neutru — care se comportă ca o unitate indivizibilă (cf. vol. I, p. 160—161); vezi în același sens, Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 121—139; Ec. Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 75—78, unde această interpretare este argumentată convingător ș.a. După opinia noastră, *cel* se comportă, în această situație ca un pronume semiindependent (întocmai ca în construcția *cel de acolo* — cf. 0.3.6.6).

[5] Înregistrate în gramatici și în unele lucrări de sinteză exclusiv ca pronume (adjective) sau adverbe nehotărîte, compusele cu *ori-* sînt, de fapt, relative cînd introduc o subordonată (*Participă* oricine *vrea.*; *Pleacă* oriunde *dorește* etc.). Ele exprimă raportul de subordonare în frază nu în calitatea lor de „nehotărîre" — care este o particularitate semantică

7.6.1. Ca urmare a acestei funcţii, ele prezintă unele note sintactice comune cu conjuncţiile subordonatoare, şi anume :

a) R e g i m u l p r e d i c a t i v. Singura excepţie o constituie combinaţia cu infinitivul — înscrisă în *Gramatica* (1963) sub numele de „construcţie infinitivală relativă"[1] — de tipul : *N-am* **unde** *m ă d u c e., nu-i* **ce** *v i n d e., N-am* **ce**-*ţ i d a.*, construcţii care au aspectul unor propoziţii virtuale tocmai datorită elementului de relaţie ;

b) Poziţia lor fixă la î n c e p u t u l p r o p o z i ţ i e i s u b o r d o n a t e. Şi aici trebuie semnalate două excepţii : una o oferă grupul vb. + vb. *a şti* + pron. sau adv. relativ, din expresii ca : *S-a dus n u ş t i u* **unde.**, *I-a spus n u ş t i u* **cui.**[2], cealaltă priveşte pronumele relativ cu funcţie de atribut genitival în propoziţia dependentă : *Am revăzut şcoala||î n t r e z i d u r i l e* **căreia** *am visat...*

7.6.2. În afară de aceste trăsături, în calitatea lor de p r o n u m e şi, respectiv, de a d v e r b e, relativele prezintă o serie de particularităţi semantice şi gramaticale proprii acestor clase de cuvinte şi care le disting de conjuncţiile propriu-zise.

7.6.2.1. În primul rînd, ele sînt cuvinte a n a f o r i c e : deşi nu au un conţinut propriu-zis semantic, un înţeles precis, adverbele şi pronumele relative sînt, virtual, cuvinte „pline", dobîndind, de obicei, o anumită semnificaţie în context prin raportarea la un „antecedent" care le transmite sensul său (de exemplu : *E l e v u l* **care** *a venit e inteligent. ; Am vizitat o r a ş u l* **unde** *s-a născut poetul.).*

În felul acesta, spre deosebire de conjuncţiile propriu-zise, care exprimă numai raportul abstract al dependenţei, cuvintele relative leagă acest raport abstract de un fapt concret.

În anumite situaţii sintactice, unele adverbe relative îşi pierd sensul şi calitatea de adverbe, devenind simple conjuncţii. Iată cîteva exemple : **Cum** (= pentru că) *nu mai erau decît vreo 100 de metri... Grigore coborî* (R e b r e a n u)., *Nu mănîncă* **unde** (= pentru că) *n-are ce.*, **Cum** (= îndată ce) *însera, înhăma căluţul* (C a m i l a r)., **Cît** (= îndată ce) *ajunse în Ardeal... gîndul cel dintîi... fu să strîngă...* (O d o b e s c u).

7.6.2.2. Spre deosebire de conjuncţii, care, morfologic, sînt invariabile, pronumele relative sînt cuvinte f l e x i b i l e, variind în raport cu categoriile de gen, număr şi caz, pe care le exprimă prin segmente morfematice sau prin forme supletive (ca şi alte pronume). Genul şi numărul pronumelui relativ sînt determinate de acordul cu un substantiv (pronume) din regentă sau cu

---

şi pe care, de altfel, o păstrează şi în această situaţie —, ci ca elemente de relaţie. De aceea, afirmaţia curentă în descrierea propoziţiilor subordonate că ele se introduc, între altele, prin pronume (adjective) şi adverbe nehotărîte ni se pare inadecvată din punctul de vedere al teoriei gramaticale ca şi în raport cu realitatea lingvistică : toate cuvintele care introduc o propoziţie (ca şi cele care introduc o parte din propoziţie) au sau dobîndesc funcţie relaţională.

[1] Vezi vol. II, p. 83. Compatibilitatea cu infinitivul se explică, probabil, prin echivalenţa dintre infinitiv şi conjunctiv într-o serie de situaţii sintactice care permit folosirea lor în variaţie liberă : cf. *e greu* să stabileşti ~ *e greu* a stabili etc.

[2] v. D. D. D r a ş o v e a n u, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 247.

un termen neexprimat (dar prezent în mintea vorbitorului) — cu care intră în conexiune anaforică —, iar cazul — de funcţia sa sintactică. De exemplu:

am văzut-o pe e l e v a // căreia i s-a dat premiul

gen. număr *caz*

Căreia are forma de feminin, singular (ca şi substantivul *eleva* pe care-l reprezintă) şi este la cazul dativ (cerut de funcţia de complement indirect). Cînd pronumele relativ devine adjectiv pe lîngă un substantiv din subordonată, genul, numărul şi cazul sînt determinate de acordul cu acesta. De exemplu:

ştiu // cărei e l e v e i s-a dat premiul

gen. număr, caz

7.6.2.3. Cuvintele relative se mai deosebesc de conjuncţii prin faptul că, datorită conţinutului lor categorial, au o f u n c ţ i e s i n t a c t i c ă în propoziţia pe care o introduc. De exemplu, în enunţurile: *Am citit cartea* pe care *mi-ai dat-o.*, *A venit studentul* căruia *i-ai împrumutat cartea.*, *Se apropie ziua* cînd *va veni.*, *A trecut multă vreme* de cînd *nu ne-am văzut.* — *pe care* e complement direct, *căruia* — complement indirect, iar *cînd, de cînd* sînt circumstanţiale de timp în subordonata atributivă. După cum se vede, pentru a exprima diferitele funcţii sintactice, pronumele relativ se combină cu morfeme cazuale sau cu prepoziţii; în cazul adverbelor, prepoziţiile nu marchează funcţia, ci nuanţează circumstanţa.

Atunci cînd regenta nu conţine un antecedent, cuvîntul relativ devine d u b l u d e p e n d e n t (faţă de regentă şi în subordonata pe care o introduce)[1]. În aceste situaţii, forma cazuală a pronumelui relativ corespunde, de obicei, funcţiei sale din regentă: cf. *Au premiat* pe cine *merita.*, *O dau* cui *merită.* şi, mai rar, celei din subordonată: Cui *nu-i place să nu vină.*, Pe cine *îl dor picioarele nu dansează.*

Imposibilitatea exprimării printr-o formă unică a două funcţii sintactice diferite explică şi situaţia aberantă a exprimării subiectului realizat prin pronume relativ în diverse cazuri oblice (vezi primele două exemple).

În situaţiile în care, pierzîndu-şi sensul, adverbele relative devin simple conjuncţii (vezi mai sus, 7.6.2.1.), ele pierd implicit şi funcţia sintactică, rămînînd în afara structurii sintactice a propoziţiei.

CORELATIVELE CONJUNCŢIONALE

7.7. Legătura dintre propoziţii — atît în cazul coordonării cît şi, mai ales, în cel al subordonării — este uneori accentuată, subliniată prin ocurenţa în celălalt termen al raportului a unui „antecedent", care formează împreună cu ele-

[1] cf. V. G u ţ u, *Propoziţii relative*, în SG, vol. II (1957), p. 161—172, unde se face o analiză amănunţită a diferitelor funcţii sintactice îndeplinite de cuvintele relative; Gh. D. T r a n d a f i r, *op. cit.*, p. 27—42.

mentul de relație un cuplu corelativ, în general, constant și prezentînd o anumită simetrie: *atît...cît, cu cît ... cu atît, pe cît ... pe atît, atunci ... cînd* etc.

7.7.1. În cazul coordonării, perechile corelative sînt alcătuite prin repetarea aceluiași element: *sau ... sau, ori ... ori, fie(că) ... fie(că), ba ... ba, cînd ... cînd* etc. sau, mai rar, din elemente diferite: *nu numai ... ci și, atît ... cît și*.

Uneori, corelarea este facultativă (ca în cazul lui *sau, ori*), alteori — obligatorie, în sensul că apariția unui anumit element de relație presupune cu necesitate apariția corelativului (vezi celelalte exemple). *Ba, cînd* dobîndesc valoare copulativă numai prin repetare.

7.7.2. În cazul subordonării, corelativul este rareori identic cu elementul de relație (cf. cum *te culci*, cum *adormi*; de ce *crește*, de ce *devine mai frumos*). De obicei, el este exprimat printr-un adverb sau un pronume (cuvinte cu funcție sintactică în regentă), diferit de elementul de relație, dar corespunzător semantic și, de cele mai multe ori, la fel construit: *atît ... încît, atît ... cît, cu cît ... cu atît, așa ... cum, atunci ... cînd, acolo ... unde, de aceea ... pentru că, deși ... totuși, acela ... care* etc.

Cînd subordonata precedă regenta, corelativul o rezumă, exprimînd, printr-o parte de propoziție, funcția subordonatei în frază. De exemplu: *P e n t r u c ă e bolnav,* de aceea *n-a venit* (circumstanțial de cauză)., *C i n e muncește,* acela *izbutește* (subiect).

Cînd subordonata urmează regentei, corelativul — antecedent — prefigurează propoziția dependentă, care nu este altceva decît dezvoltarea acestuia. De exemplu: *S-a dus* acolo *u n d e a fost trimis.*, *A lucrat* atît *î n c î t a obosit.*, Atunci *a plecat c î n d i s-a spus.*

În acest caz, stînd, de obicei, pe ultimul loc al regentei, corelativul apare în imediata apropiere a elementului de relație: *atunci cînd, acolo unde* etc. *Gramatica* (1963), fără a avea o poziție consecventă[1], consideră că, în această situație, cele două elemente formează o locuțiune conjuncțională. Interpretarea este nejustificată pentru că atît corelativul cît și elementul de relație își păstrează nealterate sensul și posibilitățile combinatorii, cum reiese din exemple ca: *S-a întors* de acolo, de unde *nu s-a mai întors nimeni.*, *S-a dus* pînă acolo, pînă unde *n-a ajuns încă picior de om.*

În subordonare, corelativele sînt, în toate cazurile, facultative din punct de vedere gramatical și, în limba contemporană, chiar evitate.

ASPECTE ALE FOLOSIRII ELEMENTELOR CONJUNCȚIONALE ÎN LIMBA ACTUALĂ

7.8.0. Ca și în cazul prepozițiilor, sensul abstract, sinonimia parțială dintre diverse conjuncții furnizează explicația pentru ezitările și abaterile semnalate în folosirea acestei părți de vorbire.

---

[1] Inconsecvența constă în primul rînd în faptul că această interpretare privește numai unele dintre cuplurile corelative menționate: *acolo unde, atunci cînd, așa cum, astfel cum*. În al doilea rînd, interpretarea diferă de la un capitol la altul al lucrării: în vol. I (p. 386), aceste construcții sînt înregistrate, fără nici un comentariu, printre locuțiuni; în schimb, în vol. II (p. 263), se subliniază că „este uneori greu de hotărît dacă avem a face cu un corelativ urmat de un element conjuncțional sau de o locuțiune conjuncțională". Mai departe, se face deosebire între *așa cum* *astfel cum* — considerate locuțiuni (p. 307) — și *acolo unde*, interpretat ca îmbinare liberă (p. 293).

Unele dintre „inovațiile" constatate în folosirea conjuncțiilor contribuie la exprimarea mai clară, mai precisă, a relațiilor sintactice ; intrînd în raport de variație liberă cu construcțiile consacrate, ele reprezintă în același timp un mijloc de a varia exprimarea. Sînt însă și o serie de tendințe care contravin regulilor gramaticale ale limbii și care trebuie combătute.

Vom releva în cele ce urmează cîteva aspecte privind întrebuințarea elementelor conjuncționale (avem în vedere și pronumele relative), stăruind mai mult asupra greșelilor[1].

7.8.1. Fenomenul cel mai frecvent constă în s u b s t i t u i r e a unei conjuncții prin alta, fie datorită sinonimiei dintre ele în anumite poziții sintactice — care a fost extinsă și în alte situații — fie, mai rar, sub influența unor modele străine.

— Foarte frecventă, chiar în vorbirea oamenilor cultivați, este întrebuințarea lui *ca să* în locul lui *să* în alte construcții decît cea finală — singura poziție în care ele sînt sinonime și pot apărea în variație liberă (*A venit* ca să *mă vadă* ~ să *mă vadă.*). Formulări nerecomandabile de tipul : *Am luat hotărîrea* ca să *ne pregătim bine.*, *Sarcina noastră este* ca să *învățăm.*, *Acum putem* ca să *spunem...*, *Vrem* ca să *ne exprimăm mulțumirea.*, — în care *ca să* e folosit pentru a introduce propoziția atributivă, predicativă sau completivă directă (la care s-ar putea adăuga și alte tipuri de propoziții) — se întîlnesc la tot pasul[2].

Ca să poate introduce și alte tipuri de propoziții decît cele finale, dar numai cînd între componente se interpune cel puțin un cuvînt : *I-a recomandat* ca *acum* să *nu mai insiste.*, *Datoria noastră este* ca, *în aceste condiții*, să *intervenim prompt.* etc.[3]

— Un caz asemănător — dar mult mai rar astăzi — este folosirea locuțiunii conjuncționale *pentru ca să* — exclusiv finală — în locul lui *să*, pentru a introduce completiva directă — greșeală ridiculizată de C a r a g i a l e, cf. de exemplu : *Pot* pentru ca să *zic.*, *Onorabile domn, permite-mi*, pentru ca să-*ți prezant pe cetățeanul...* etc.

— Sinonimia parțială dintre *că* și *căci* ca elemente introductive ale propoziției circumstanțiale cauzale (cf. *Nu vine* că *e bolnav* — căci *e bolnav*) a condus la utilizarea greșită a lui *căci* — simțit de persoanele cu insuficientă instrucție drept mai „distins" — în locul lui *că*, în diverse alte situații[4], ca de pildă : *Aflați despre noi* căci *sîntem sănătoși.*, *Are impresia* căci *e mai bine.* etc.

— Tot un caz de substituire, privind de data aceasta pronumele relative, îl constituie folosirea lui *ce*, în locul lui *care*, pentru a introduce atributive. E o tendință foarte puternică, semnalată mai ales în scris.

Predominant ca pronume relativ în limba veche[5], *ce* a fost înlocuit mai tîrziu, în aproape toate situațiile, de *care* — preferat pentru că forma sa, variabilă după gen, număr și caz, exprima clar diferitele raporturi sintactice. *Ce* a continuat să se folosească fie pentru a evita repetarea prea des a lui *care* sau cacofonia, fie, în poezie, din necesități metrice, dar, în general, numai în anumite condiții sintactice, și anume cînd apărea ca subiect în propoziția

---

[1] cf. pentru bibliografia folosită, 6.6.0., nota 2.

[2] I o r d a n (1947) le consideră „o particularitate a limbajului semicult" (p. 407).

[3] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 398 ; G u ț u R o m a l o (1972), p. 75—77.

[4] cf. *Gramatica* (1963), vol. II, p. 285.

[5] v. A. B i d u, *Pronumele relative în Cazania lui Varlaam*, în LR, 1961, nr. 3, p. 218—229

relativă și în imediata apropiere a predicatului[1] (cf. *„Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere"*. — E m i n e s c u, *Epigonii*).

În ultima vreme însă, se constată întrebuințarea abuzivă a acestui pronume, indiferent de condițiile sintactice, uneori chiar în detrimentul clarității. De pildă: *L-a zărit într-un colț al salonului pe Dan, ce, timid și stînjenit, se retrăsese...*; *Era impresionat de interesul ce i-l arăta,...*; *Omul ce-l acostase era o namilă.* Din ultimul exemplu nu reiese clar dacă *omul* care (subiect) sau *omul* pe care (complement direct) *îl acostase era o namilă*, confuzie care ar fi putut fi ocolită prin folosirea lui *care*. Rezultă că, deși, în baza echivalenței funcționale dintre cele două pronume relative, *ce* reprezintă un mijloc de a varia exprimarea, el trebuie folosit cu măsură, iar în situații ca cele menționate, chiar evitat[2].

7.8.2. Un alt fenomen este folosirea s u p e r f l u ă a unor conjuncții, datorată, probabil, dorinței de a sublinia, de a accentua un anumit raport.

Așa este, de exemplu, întrebuințarea conjuncției *că* pentru introducerea completivelor directe cu formă de interogative indirecte, de tipul: *L-am întrebat* că *d e c e a plecat.*, *Am aflat* că *d e u n d e vine.* etc. În aceste construcții, frecvente mai ales în vorbirea ardelenilor, *că* dublează inutil un alt element de relație[3].

Asemănătoare — dar cu o arie de răspîndire mult mai mare — este folosirea lui *că* alături de *să* — în special în construcția propozițiilor completive directe[4], ca, de pildă: *A zis* că să *vii mîine.*, *Au hotărît* că să *mergem în excursie.* Corectă este utilizarea celor două conjuncții numai în forma *că... să*, adică prin intercalarea între ele a unei propoziții sau, cel puțin, a unui grup de cuvinte (*A zis* că, *dacă nu te deranjează*, să *vii mîine.* sau *A zis* că, *fiind ocupat astăzi*, să *vii mîine.*).

Tot nevoia de a insista asupra raportului exprimat explică folosirea tautologică, în limbajul familiar, a conjuncțiilor *dar însă* (cf. în același sens și construcțiile *dar în schimb, în schimb însă* — care apar frecvent și în scris — și chiar *dar însă în schimb*[5]). Deși se întîlnesc destul de des și la scriitorii veacului trecut (de exemplu: *Sîngele de martiri e plantă ce rodește curînd, tîrziu* dar însă *nelipsit* (G r. A l e x a n d r e s c u).; Dar însă *și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului* (O d o b e s c u)., sinonimia dintre cele două conjuncții impune evitarea formulărilor de acest fel[6].

7.8.3. Un fenomen contrar celui semnalat mai înainte este o m i t e r e a conjuncției, explicabilă prin tendința mai generală spre brahilogie[7], generată de dorința vorbitorilor de a se exprima economic și de a evita repetarea unor conjuncții. Situația se întîlnește foarte frecvent — fără a fi o greșeală — în cazul propozițiilor subordonate, coordonate între ele, cînd conjuncția subordonatoare din cea de a doua propoziție este suprimată; cf., de exemplu: *Mi-a spus că se va interesa și (că) îmi va comunica rezultatul.*, *Deși e bolnav și (deși) are încă multe probleme de rezolvat, a promis că va veni.*, *Nu rămîne pentru că e ocupat și (pentru că) nu vrea să ne deranjeze.* etc.

---

[1] v. I o r d a n și c o l a b. (1967), p. 145—146.

[2] cf. și *Gramatica* (1963), vol. II, p. 276.

[3] cf. I o r d a n (1947), p. 404.

[4] cf. și *Gramatica* (1963), vol. II, p. 285.

[5] Comentate de G r a u r (1968), p. 334—335.

[6] cf. I o r d a n (1956), p. 693.

[7] cf. G r a u r (1968), p. 336.

7.8.4. Numeroase greşeli se constată în folosirea pronumelor relative. În afară de concurenţa dintre *ce* şi *care*, comentată mai înainte, trebuie semnalate o serie de abateri, privind mai cu seamă flexiunea acestor cuvinte, acordul în gen şi număr etc.

În limba vorbită (neîngrijită) se observă tendinţa de folosire invariabilă a pronumelui *care*, tendinţă ce se încadrează în aceea mai generală de pierdere a flexiunii nominale. De exemplu, în loc de *Omul* căruia *i-am dat banii n-a mai venit.* (sau a variantei populare la care *i-am dat...*), se spune adesea : *Omul* care *i-am dat banii...* ; în loc de *pe care*, apare la acuzativ *care*, ca în exemplul : *E greu examenul* care *trebuie să-l dau*. Dintre acestea, folosirea neprepoziţională a lui *care* la acuzativ cunoaşte o răspîndire extrem de largă (cf. 6.6.2.).

De asemenea, trebuie combătută tendinţa de a acorda pronumele relativ cu funcţie de atribut pronominal genitival (în gen şi număr) cu substantivul determinat, din imediata apropiere, în loc de a-l acorda cu substantivul pe care îl substituie şi cu care se află în conexiune semantică (cf. pentru această problemă, 7.6.2.2.). De exemplu : *un artist* a cărei *operă...* (în loc de : a cărui *operă*) ; *negaţie* al cărui *secret* ; *propunere...* al cărui *conţinut* ; *un act* a cărei *analiză* ; *acţiune* ale căror *rezultate...* etc. E vorba de un acord prin atracţie[1], influenţat, desigur, şi de construcţiile în care relativul este adjectiv şi, prin urmare, se acordă cu substantivul determinat. Fenomenul este atît de frecvent, nu numai în vorbirea curentă, ci şi în scris, încît acad. I o r g u I o r d a n consideră că : „sistemul lingvistic românesc e pe cale de a se schimba cu privire la acest amănunt sintactic"[2].

8. INTERJECŢIA

8.0. Unităţile lingvistice a căror descriere formează obiectul acestui capitol sînt pe cît de p u ţ i n n u m e r o a s e, în raport cu unităţile studiate în capitolele precedente (exceptînd elementele de relaţie), pe atît de c o m p l e x e. Ceea ce se înţelege, în mod curent, sub numele comun *interjecţii* ascunde şi o relativă d i v e r s i t a t e de elemente, care nu se poate reduce, în cel mai bun caz, la mai puţin de două clase de unităţi : a) i n t e r j e c ţ i i (p r o p r i u-z i s e) şi b) o n o m a t o p e e, unite prin diferite c l a s e i n t e r m e d i a r e (cf. 8.2.3.).

8.0.1. I n t e r j e c ţ i i l e (în sens restrîns ; „interjecţii propriu-zise", în unele gramatici) sînt sunete sau grupuri de sunete cu intonaţie exclamativă, prin care se exteriorizează senzaţii, sentimente, manifestări de voinţă, pe cînd o n o m a t o p e e l e (la unii autori : „cuvinte imitative") reprezintă tentative de reproducere a sunetelor şi zgomotelor din natură prin mijlocirea aparatului fonator omenesc, în limitele posibilităţilor lui articulatorii (cf. 8.1.1.2.).

8.0.2. I n t e r j e c ţ i i l e p r o p r i u-z i s e se divid, la rîndul lor, în i n t e r j e c ţ i i o r i g i n a r e (fără raportare la celelalte cuvinte ale limbii române) şi i n t e r j e c ţ i i i m p r o p r i i sau p r o v e n i t e d i n a l t e p ă r ţ i d e v o r b i r e (în special din forme de imperativ ale verbelor şi de vocativ ale substantivelor).

---

[1] cf. *Gramatica* (1963), vol. I, p. 162 ; greşeala semnalată nu priveşte şi articolul din structura formei de genitiv a pronumelui.

[2] cf. I o r d a n (1947), p. 429.

8.0.3. Spre deosebire de unitățile lexicale propriu-zise, unitățile tratate în acest capitol nu denumesc, prin urmare nu semnifică referenții, ci — din perspectiva emițătorului — îi exprimă direct (interjecțiile — care exteriorizează efectele unor stimuli mai ales interni, afectivi), sau indirect (onomatopeele — care reflectă stimuli acustici, în general exteriori individului vorbitor); pentru perspectiva receptorului, cf. 8.2.1.b). Totodată, între referent și expresia lui există, în situația unităților comentate aici, o relație de motivare strictă: psiho-articulatorie la interjecții (aproape fiziologică la cele primare, relativ la care cf. 8.1.2.1) și psiho-acustică (imitativă) la onomatopee.

8.0.4. De-a lungul acestui capitol, ori de cîte ori se vor trata chestiuni generale referitoare la cele două clase de unități lingvistice, se va folosi, conform tradiției gramaticale, termenul generic *interjecții*.

8.0.5. Definitorie pentru majoritatea interjecțiilor și onomatopeelor este marea lor *capacitate de transpunere** : interjecția *vai !*, de exemplu, dispune de o structură monosilabică, dar funcționează și ca „morfem", care poate fi reduplicat, cînd exprimă un sentiment mai intens, fiind în același timp și un „cuvînt" exclamativ (figurează în orice dicționar al limbii române); totodată, ea poate face parte dintr-o comunicare de care să fie izolată prin pauză („*Vai*, a căzut... !"), dar poate intra și în relații sintactice cu contextul, devenind o veritabilă parte de propoziție (predicat: „*Vai* de cei învinși !"), după cum poate echivala, singură, cu o propoziție sau frază (neanalizabilă), în alți termeni, cu un enunț minimal, încărcat de semnificații difuze, indistincte.

Această capacitate face ca interjecțiile și onomatopeele să îmbine trăsătura de parte de vorbire cu trăsături ale unităților fundamentale din diferite nivele ale limbii, determinînd pe unii lingviști să le considere elemente ale unei „limbi aparte", sau elemente *paralingvistice* (într-o serie comună cu gesturile, care însoțesc, și ele, în mod spontan, comunicarea orală obișnuită).

În concluzie, caracterul lingvistic al interjecțiilor și onomatopeelor rezidă în oralitatea sau realizarea lor vocală și în coexistența pe axa sintagmatică cu unități lingvistice aparținînd zonei centrale a sistemului (substantive, verbe etc.), dar ele prezintă și caractere extralingvistice, care se manifestă prin faptul că formează o zonă de interferență, în care comunicarea, fenomen lingvistic și deci social prin excelență, se întîlnește în modul cel mai evident cu fenomene nelingvistice (fizice și fiziologice, psihice).

8.0.6. Din punctul de vedere al structurii se disting interjecții (respectiv onomatopee) simple și interjecții (ori onomatopee) compuse, după cum și locuțiuni interjecționale.

Între interjecțiile simple un loc aparte ocupă cele primare (cf. 8.1.2.1), numite astfel fiindcă sînt cele mai vechi și prezintă structuri comune, în mod independent, mai multor limbi; de exemplu: *a-hà !*, *o-ho-hò !* etc.

Interjecții (propriu-zise) compuse sînt: *ei na !*, *ei aș !* (expresii ale neîncrederii), *haida-dè !* (neîncredere), *haide-hai !* (reproș, amenințare); pentru onomatopee compuse, 8.1.2.2. b).

Locuțiunile interjecționale sînt formate dintr-o interjecție originară și una improprie (*ia uite !* — expresie a surprizei, cu sinonimul parțial *iată !*; în forma *ia te uită !* asocierea are loc între interjecție și imperativ

* De la un nivel al limbii la altul

afirmativ reflexiv dinamic cu inversare a elementelor formale constitutive), dintr-o interjecție și un adverb *(ei bine !, nu zău ? !)*, din alte părți de vorbire cu valoare și intonație interjecțională *(pe naiba !, da' de unde ! ?)*.

8.1. INTERJECȚIA DIN PUNCTUL DE VEDERE AL EXPRESIEI SONORE

8.1.0. Un număr mare de interjecții se realizează oral în mod diferit față de celelalte cuvinte ale limbii române. Se vor urmări imediat cîteva caracteristici de expresie ale interjecțiilor și onomatopeelor.

8.1.1 Caracteristici segmentale

8.1.1.1. Interjecțiile propriu-zise se caracterizează prin :

a) posibilitatea ca nucleul lor silabic să fie constituit nu din vocale, ci din consoane continue : *(ss)st ! (șș)șt !, pst !*, sau vibrante : *brr !* (cf. **8.2.1.** ; a nu se confunda cu *bîr(r) !*, cf. tabelul de sub **8.2.1.**) ;

b) prezența unor sunete particulare, nemaiîntîlnite în corpul fonetic al altor cuvinte românești : așa-numitele consoane „formate prin sugere" (c l i c u r i sau plescăituri — apico-alveolare, prin care se exprimă negația, cu variate notații grafice : *nț !, mț !, tț !* ; bilabiale, numite și „clicuri ale sărutului", prin care se cheamă cîinii sau se îndeamnă caii să pornească etc. ; oclusive-laterale, prin care se cheamă cloșca cu pui : [k̂-k̂], și consoane bilabiale vibrante, completate sau nu cu realizări ale unor foneme obișnuite : *prr !*, *tprru !* („adresate" cailor), *tprus !* („adresată" pisicilor)[1].

8.1.1.2. Complexele sonore ale majorității onomatopeelor sînt formate din sunete „articulate", reductibile la invariantele sistemului fonologic, cum o dovedesc unele „omonimii", cel puțin sub aspect segmental, între onomatopee și cuvinte propriu-zise, noționale : *mac !* (reproducerea strigătului raței/numele unei flori), *cioc !* (imitarea zgomotului produs prin lovituri într-un obiect de lemn/plisc), *țîr !* (imitarea sunetului de sonerie/varietate de scrumbie uscată și sărată) etc.

Cu toate acestea, și onomatopeele prezintă p a r t i c u l a r i t ă ț i f o n e m a t i c e, printre care ies în evidență :

a) fluctuații vocalice (un fel de „alternanțe" fonetice neobișnuite la majoritatea celorlalte cuvinte românești), indiferent dacă referenții onomatopeelor sînt identici : *țuști !/țîști !* (fluctuația *-u-/-î-*), sau numai similari : *mor !/mîr !*, *sfor !/sfîr !* (fluctuația *-o-/-î-*), *pic !/pac !/poc !*, *tic !/tac !/toc !* *(-i-/-a-/-o-)* ;

b) consoane „simulate", de fapt simple oclusiuni (care dispar în complexele sonore ale majorității derivatelor de la onomatopee) — ele pot fi anterolinguale :

---

[1] Se mai poate adăuga — în același cadru larg al problemei discutate aici — și faptul că vocala [e] nu apare la inițiala absolută a cuvintelor din fondul lexical vechi, cu excepția cîtorva interjecții : *e (h) !, ei !, e (he)-hei !, eà !* etc., această posibilitate de apariție fiind întărită în limba română contemporană prin pătrunderea a numeroase neologisme cu [#e-]. De asemenea, oclusiva dentală t nu poate apărea înainte de *i final asilabic* (poziție în care se transformă în africata dentală surdă ț : *tată/tați, bat/bați*, dacă se face abstracție de grupul șt, originar ; *pește/pești*, sau alternant : *case/cați*, prezent și în cîteva interjecții și onomatopee : *cuști !*, cf. Al. G r a u r, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84, *hîrști !, țiști !* și *țuști !*), decît în interjecția *haiti !* „m-am/ne-am ars ! ; s-o șterg(em) de-aici !"

hîrşti ! (dar cf. verb. *hîrşii*, fără ţ(i)), sau posterolinguale: *trosc !* (dar cf. verb. *trosni*, fără c);

c) defonologizarea opoziţiei de sonoritate: *cogîlţ-cogîlţ !/gogîlţ-gogîlţ !*; fenomenul se constată în special la compararea onomatopeelor echivalente din dialecte diferite — cf. mold. *cîr-mîr !*/munt. *gîr-mîr !*, *tura-vura !* (la C a r a g i a l e)/*durai-vurai !* (la C r e a n g ă)[1].

8.1.1.3. Rostirea interjecţiilor, cîteodată şi a onomatopeelor, se face cu o intonaţie specială (de unde considerarea lor drept „cuvinte cu valoare exclamativă") ; intonaţia interjecţiilor este uneori apropiată de aceea a cazului vocativ sau a modului imperativ, forme flexionare pe care ele le însoţesc adesea. Ea este un factor suprasegmental care (alături de alţii — fonetici segmentali: lungirea consoanei, ca în *ţîrr !*, morfosintactici: reduplicarea, ca în *mac*-mac !, compunerea, ca în *cioc*-boc !) rezolvă omonimiile amintite, reducîndu-le la simple omografii, de cele mai multe ori la omografii parţiale.

8.1.2 Structuri silabice

Interjecţiile şi onomatopeele se mai deosebesc de celelalte cuvinte ale limbii române şi prin structurile lor silabice, nu numai prin acelea segmentale.

8.1.2.1. Astfel, interjecţiile primare se caracterizează prin succesiuni de silabe cu acelaşi centru vocalic:

a) S t r u c t u r i m o n o s i l a b i c e:

a') vocalice simple: *a !*, *e !*, *o !*

a'') precedate sau urmate de uşoară aspiraţie: *ah !/ha !*, *eh !/he !* etc.

a''') cu vocalele lungite: *aa !*, *ee !*, *oo !*

b) S t r u c t u r i d i s i l a b i c e o m o v o c a l i c e:

b') cu silabele separate prin uşoară aspiraţie şi accent pe silaba a doua: *ahà !*, *ehè !*, *ohò !*, *îhí !* (aceasta din urmă, într-o grafie nu tocmai exactă, exprimînd afirmaţia);

b'') cu silabele separate prin pauză expiratorie şi accent pe prima silabă: *á'a !*, *é'e !*,*ó'o !*, *í'i !* (ultima, ca mai sus, exprimînd negaţia);

c) S t r u c t u r i t r i s i l a b i c e o m o v o c a l i c e, precedate sau nu de aspiraţie: *(h)a-ha-hà !*, *o-ho-hò !* etc.

8.1.2.2. Onomatopeele se caracterizează prin următoarele tipuri de structuri silabice:

a) S i l a b e r e p e t a t e sau m u l t i p l i c a t e (motivarea multiplicării fiind extralingvistică, nicidecum gramaticală): *mac-mac(-mac) !*, *fîş-fîş !*; datorită repetării unor onomatopee, ca *gîl-gîl !*, *dur-dur !*, în derivatele verbale formate de la ele se produce o aparentă armonie vocalică: *gîlgîi*, *durdui*;

b) C o m p l e x e s o n o r e c u a r m o n i e v o c a l i c ă:

b') combinată cu reduplicarea parţială sau compunerea: *cotcodac !*, *cucurigu !*, *guguştiuc !*, *pitpalac !*, *tarara !*

b'') propriu-zisă: *bîldîbîc !*, *hodoronc ! huştiuluc !*

b''') însoţită de compunere rimată: *hodoronc-tronc !*, *treanca-fleanca !*, *trosc-pleosc !*;

---

[1] apud Iorgu I o r d a n, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 95, şi nota 3 (ed. a doua, definitivă, Bucureşti, 1975, p. 39, n. 3 şi 10).

c) Tip special de simbolism fonetic: complexe sonore sprijinite pe succesiunea de vocale *-i-a-u-*, respectiv acută-difuză + compactă + gravă-difuză, pentru sugerarea diferitelor aspecte acustice ale zgomotelor reproduse: *bim-bam-bum!*, *pif-paf-puf!* etc.[1]

8.1.2.3. Caracterul periferic al interjecțiilor în raport cu sistemul se vădește și din perspectiva structurilor lor; marea varietate a acestora este rezultatul unor procedee neorganizate funcțional-denotativ în sistemul limbii române: durata vocalelor și a consoanelor, reduplicarea, armonia vocalică.

8.2. INTERJECȚIA ȘI ONOMATOPEEA DIN PUNCTUL DE VEDERE AL CONȚINUTULUI SEMANTIC

8.2.1. Interjecțiile propriu-zise exprimă:

a) Senzații:

— durere (fizică): *a!*, *au!*, *ah!*; efort (oboseală, dar și eliberare de efort, de concentrare): *uff!*, *hop(a)!*, *hîc!*, *hei-rup!*; frig: *brr!*; *bruh!*; arsură: *ff!* (fricativă labio-dentală „prin sugere") — uneori exprimînd, dimpotrivă, senzația de frig (cînd e însoțită și de tremurătură, spontană sau voluntară) —, *(h)ărși!* — în special în Muntenia.

b) Dispoziții afective sau emoții:

— bucurie, satisfacție: *a!*, *o!*; entuziasm: *bravo!* *ur(rr)a!*; admirație: pop. *bree(-bree)!*, *măi-măi!*, *iii!*, *măre!*

— durere (afectivă), deznădejde: *oh!*, *vai!*; mîhnire: *of!*; regret: pop. *de!*; nostalgie: *e(he)hèi!*; milă ș.a.

— îndoială: *hm!*; dispreț: *pliu!*; *pfui!* ciudă: *iii!*, *phii!*; plictis: *(h)eà!*

— teamă: *aoleo!*, *haiti!*; nerăbdare: *of-of!*; surpriză plăcută: *aa!* sau neplăcută: reg. *ărra!* ș.a.

---

[1] Onomatopeele sînt, în general, mai ușor de clasificat structural decît interjecțiile. Pentru limba română, încercări în această direcție au făcut Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR, I, 1920, p. 107 (tipologie mai mult fonematică, pornind de la structuri monosilabice), și Zdeněk Wittoch, *Onomatopee românești cu -ng-/-nc-*, în CL, III, 1958, supliment, p. 549—561 (cercetare analitică) și *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées...*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 783—796 (și cu o expunere teoretică) — ultimul autor stabilind o tipologie morfofonematică, pe baza unor structuri polisilabice, în care s-au inclus și rădăcinile unor verbe în mod clar onomatopeice, dar cu baze neatestate (subliniindu-se astfel, implicit, dinamica lexicală a onomatopeelor); s-a insistat însă prea mult asupra corelării acestor structuri de expresie cu un sistem „semantic". Contraargumente la această idee se pot găsi la Luiza și Mircea Seche, *Cu privire la problema legăturii dintre sensul și forma cuvintelor sonomatopeice (I)*, în CL, III, 1958, p. 186. O structurare semantică, autentică, prezintă derivatele (substantive, verbe) de la onomatopee, după cum o demonstrează un număr de studii, cu acest obiect, ale Angelei Bidu-Vrănceanu: *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 2, p. 115—135; *Structurarea denumirii fenomenelor sonore în limba română contemporană*, în vol. „Semantică și semiotică" (sub redacția acad. I. Coteanu și prof. dr. Lucia Wald), București, 1981, p. 289—309; *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore. Sunetele caracteristice animalelor, păsărilor și insectelor*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 3, p. 235—245; *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore* [sunetele caracteristice „lucrurilor"], în SCL, XXXII, 1981, nr. 4, p. 365—386.

Interferențele dintre expresiile acestor senzații și stări afective, în sensul că stări și dispoziții diferite pot fi exprimate prin aceeași interjecție, după cum aceeași stare afectivă sau emoție poate fi exprimată prin interjecții diferite (fără să poată fi vorba de polisemie, respectiv sinonimie, în deplina accepție a termenilor), se explică prin sincretismul senzațiilor și al impresiilor. Referentul exact al unei anumite interjecții poate fi precizat cu ajutorul contextului lingvistic mai larg, uneori, pentru deplina lămurire, fiind necesară și cunoașterea contextului situațional al comunicării în care figurează o interjecție sau alta.

c) Impulsuri de voință (singurele cu funcțiune comunicativă, cu tendința de a declanșa replica, gestuală sau orală, a receptorului):

— adresare, chemare: *hei !*, *măi !*, *mă !*, *pst !*, *alò !*
— îndemn, ordin: *sss(t) !*, *șșș !*, *na !*, *hai(de) !*, *stop !*
— amenințare: *oliolio !*

Tot impulsuri de voință exprimă și interjecțiile de adresare a omului către animalele domestice, clasele și subclasele cărora sînt reprezentate în tabelul care urmează:

Impuls volitiv: / Destinatar (receptor):	Chemare:	Îndemn (la activitatea specifică):	Alungare:
Cîine — de vînătoare	*cuțu-cuțu !*	*șo !* (asmuțire) *pil !* (asmuțire) *aport !* („adu vînatul !")	*marș !*, reg. *țibă !*
— ciobănesc			*nia !*, *nie !*
Pisică	*pis-pis !*		*țprus !*, *zît !*
Bou		*hăis !* („la stînga !") *cea !* („la dreapta !") *hoo !* (oprire)	
Cal		*dii !*, *ghie !* (pornire) *țprru !* (oprire) *țuric !* („înapoi !", reg.)	
Porc	*cic(ă)-cic(ă) !*		*hîidea !*
Oaie			*bîrr !*[1]
Capră	*aiț !*, *(ai)țe !*[2]		
Măgar		*ciuș !*	
Găină (Closcă cu pui)	*pui-pui-pui !*		*hîș(i) !*
Gîscă	*gusi-gusi !*, *liba-liba !*		
Rață	*mani-mani !*, *uliu-uliu !*		

8.2.2. Onomatopeele se disociază, după criteriul extralingvistic al naturii referentului, în:

a) imitații de sunete sau zgomote din lumea anorganică, reproducînd:

— zgomote naturale: *pac !*, *poc !*, *buf !*, *dur !*, *zur !*, *hîrști !*, *trosc !* etc. (pentru zgomote rezultate din contactul dintre obiecte solide, rigide),

[1] Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 42—43.
[2] V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, București, 1961, p. 13; cf. Maria-Francisca Băltăceanu, *Rapports entre l'arménien et le daco-mésien*, în „Studia indo-europaea ad Dacoromanos pertinentia, II, Studii de tracologie — Lingvistică", București, 1980, p. 79, 144.

pic !, *plici !*, *pleosc !*, *bîldibîc !* (contact între solide și lichide), *sfichi !*, *vîjjj !*, *zvîrr !*, *zbîrrn !* (contact brusc între solide sau flexibile și aer) ;

— z g o m o t e   a r t i f i c i a l e, ale unor instrumente sau produse omenești : *balang-balang !*, *cling-cling !*, *ding-dang !*, *hodoronc !* , *tranc !*, *tarara !*, *ti-tii !*, *țîrr !*, *tic-tac !* ș.a.

b) reproduceri ale sunetelor emise de viețăți :

— m a m i f e r e : *ham-ham !*, *hau-hau !*, *mîrr !* (cîine), *miau !*, *miorlau !*, *sfîrr !* (pisică), *ni-ha-ha !*, *mi-ho-ho !* (cal), *muu !* (vacă), *be(h)e(h)e !* (oaie, capră), *me(h)e(h)e !* (miel, ied), *groh-groh !* (porc), *guiț-guiț !* (purcel), *i-ha, i-ha !* (măgar), *chiț-chiț !* (șoarece), *auu !* (lup), *mor-mor !* (urs) ș.a. ;

— p ă s ă r i : *cotcodac !* (găină), *clu-clu !* (cloșcă), *cucurigu !* (cocoș), *piu-piu !* (pui), *ga-ga-ga !*, *sss !* (gîscă), *mac-mac !* (rață), *păcat-păcat !* (bibilică), *gurru-gurru !*, *glu-glu-glu !* (porumbel), *cip-cirip !* (vrabie), *cra-cra !* (cioară), *cucu !* (cuc), *pu-pu-pu !* (pupăză), *pitpalac !*, *guguștiuc !* etc. ;

— a l t e   v i e t ă ț i : *o(r)ac-o(r)ac !* (broască), *cri-cri-cri !* (greiere), *bzz!*, *zzz !* (alte insecte).

8.2.3. Există și unele clase intermediare între interjecții și onomatopee :

— reproducerea efectelor sonore ale unor p r o c e s e   s p o n t a n e, fiziologice (*hapciu !* — strănut) sau psihice (*ha-ha-hà !* — rîs) ;

— reproducerea efectelor sonore ale unor p r o c e s e   v o l u n t a r e (*fiu-fiu !* — fluierat, atît ca expresie a unei stări afective — fie a bunei dispoziții, fie a dezamăgirii : fluieratul „a pagubă" — cît și ca act volițional, de chemare a cuiva ; *ha-ha-ha* — ca expresie a ricanării) ;

— așa-numitele „c u v i n t e   d e   u m p l u t u r ă", presărate prin textele cîntate sau recitate (*u-iu-iu !*, *ahò-ahò !*, *(tra)-la-la !*), care, deși disloca lanțul sintagmatic, asemenea unor interjecții propriu-zise, reproduc, de fapt, în manieră onomatopeică referenți acustici suprasegmentali : melodia, ritmul ;

— i n t e r j e c ț i i   o n o m a t o p e i c e : complexe sonore care nu reproduc — în stadiul actual al limbii — atît zgomote, cît mai curînd referenți vizuali (gesturi, mișcări particulare) : *șontîc-șontîc!*, *șovîlc-șovîlc !* (mers greoi, șchiopătare), *țîști !*, var. *țuști !* (țîșnire, zvîcnire), *hop !*, *țop !* (săritură), *hap !*, *haț !* (apucare bruscă).

Un complex sonor ca *ptiu !*, la origine onomatopee (reproducere a zgomotului care însoțește eliminarea bruscă a salivei din gură), este folosit în limba română contemporană mai ales ca interjecție (exprimînd sentimente: ciudă, dezgust, dispreț ; cu reduplicare exprimă admirația). De asemenea, onomatopeea *scîrț !* capătă valoare interjecțională, cînd exprimă dezacordul, refuzul, eventual contestarea aserțiunii colocutorului, negația.

8.3. INTERJECȚIA ȘI ONOMATOPEEA DIN PUNCTUL DE VEDERE GRAMATICAL

8.3.0. De o morfologie, în sens strict, a interjecțiilor și onomatopeelor nu poate fi vorba : ele sînt neflexibile. În schimb, pot fi studiate din punct de vedere sintactic, întrucît pot realiza relații mai mult sau mai puțin stricte cu celelalte cuvinte în cadrul unui enunț.

Din punctul de vedere al relației cu contextul lingvistic, interjecțiile (în sens larg) se pot grupa în două mari clase : i z o l a t e și n e i z o l a t e.

8.3.1. Izolate sînt numai unele dintre interjecțiile propriu-zise *(ah!, hei!* ș.a.), care nu contractează niciodată relații sintactice cu contextul; celelalte interjecții, de felul lui *vai!* sau *bravo!*, pot apărea atît izolate (**Vai,** *ce rușine!*; **Bravo,** *ați reușit!*), cît și neizolate de context (**Vai** *de capul lui!*; **Bravo** *vouă!*).

Izolarea se pune în evidență prin p a u z e și prin i n t o n a ț i a deosebită, ascendentă, în marea majoritate a situațiilor, în orice caz contrastantă în raport cu intonația contextului. Interjecțiile izolate prezintă o mare mobilitate contextuală (1. **Vai,** *nu știa ce-l așteaptă!*; 2. *Nu știa ce-l așteaptă,* **vai!**), ele putînd chiar disloca lanțul sintactic (3. *Nu știa,* **vai,** *ce-l așteaptă!*)[1].

8.3.2. Subclasa interjecțiilor neizolate, care pot juca rol sintactic în propoziție, numără, pe lîngă o parte dintre interjecțiile propriu-zise, majoritatea onomatopeelor.

Observații referitoare la sintaxa interjecțiilor

8.3.2.1. Interjecțiile neizolate pot juca rol de predicat, în care caz avem a face cu așa-numitele i n t e r j e c ț i i p r e d i c a t i v e: **Hai** *acasă!*, **Na** *doi lei!*; interjecțiile izolate formează singure enunțuri, cunoscute ca p s e u d o- sau s e m i p r o p o z i ț i i ori p r o p o z i ț i i n e a n a l i z a b i l e (cf. *Gramatica* [1963]): **Adio!**; **Hei!**; **Mă!** Propoziții neanalizabile sînt și acelea formate din interjecție + substantiv în cazul vocativ (pentru că nici interjecția, nici substantivul în vocativ nu îndeplinesc funcțiuni sintactice, n u a u r o l de părți de p r o p o z i ț i e): **Ei, drace!**; **Zău frate!**.

Interjecțiile predicative pot primi compliniri de felul:

— complementului direct și indirect: **Trosc** o p a l m ă l u i c u ț a r e.; **Na-ț i** c ă r ț i l e *și du-te!*;

— circumstanțialului, de loc și de timp: T o a t ă z i u a **fîț** î n c o l o, **fîț** î n c o a c e!, de mod: **Hai** m a i r e p e d e! (cf. **Vino** m a i r e p e d e.), sociativ: **Hai** c u m i n e! (cf. **Vino** c u m i n e!).

8.3.2.2. Funcțiuni sintactice de părți secundare de propoziție îndeplinesc mai ales interjecțiile onomatopeice și onomatopeele propriu-zise: *Am auzit* **puf!** (complement direct), *... și* **gîl-gîl-gîl** *bău toată sticla...*, *...porni rățușca* **lipa-lipa, lipa-lipa** *prin curte* (complemente circumstanțiale de mod).

8.3.3. Interjecția *iată* poate îndeplini rol de predicat verbal, cînd e sinonimă cu imperativul verbului *a privi* (ex. **Iată** portul!, **Iată-l!**), dar și de copulă predicativă, cînd poate fi substituită prin verbul copulativ *a fi* (ex: „Da, cîștigul fără muncă, **iată** singura pornire". *Eminescu,* Scrisoarea III)[2], iar locuțiunea interjecțională *ei bine!* poate funcționa ca un instrument de relație de tip special (un fel de pauză), făcînd legătura dintre partea explicativă sau expozitivă și narația propriu-zisă sau demonstrație, cînd capătă și o vagă valoare conclusivă: *Avem X și Y în raport de... ; dacă introducem Z* **ei bine!**, *atunci...*

Interjecția *hăt!* poate funcționa ca o marcă afectivă a gradului superlativ pe lîngă unele adverbe de loc (**hăt...** *departe!*) sau de timp (**hăt...** *demult!*).

E interesant de remarcat că, pe cînd — în situația elementelor lexicale obișnuite și a propozițiilor și frazelor care le cuprind — transpunerea din

---

[1] Poziția din exemplul 3 este caracteristică și definitorie pentru interjecție, cf. etimonul termenului: lat. *interjectio* „intercalare, inserție".

[2] cf. Gh. C o n s t a n t i n e s c u, *Interjecția* iată. *copulă în limba română,* în „Analele Universității [din] București. Limba și literatura română", XXI, nr. 1—2, 1972, p. 298—299.

vorbirea directă în aceea indirectă se face printr-un verb dicendi (*a spune, a zice* etc.), interjecțiile nu se pot transpune, iar „citarea" lor se realizează prin verbul *a face*: — Hm! *făcu el*[1].

8.4. RELAȚIA INTERJECȚIILOR CU CELELALTE PĂRȚI DE VORBIRE (CLASE LEXICO-GRAMATICALE)

8.4.1. Dintre cele două clase de unități discutate în acest capitol, onomatopeele sînt cele mai productive din punct de vedere lexical. De la ele se formează:

a) s u b s t a n t i v e, în special nume ale unor păsări sălbatice (*cuc, pitpalac*, poate și *pupăză*), prin convertirea onomatopeelor care reproduc strigătele păsărilor respective[2];

b) v e r b e, cu anumite caracteristici morfologice:

— *de componență fonică*: derivatele se formează de la baza onomatopeică cu ajutorul unor elemente de legătură consonantice (de obicei, nazala **n**) sau vocalice neutre, de deschidere medie ori minimă (ă și î), urmate de sufixele lexico-gramaticale: *ciocni, măcăi, scîrții* etc.;

— *paradigmatice*: majoritatea acestor verbe aparțin conjugării cu infinitivul în *-i*, în special subtipului slab, în *-esc*. Foarte rare sînt formațiile aparținînd conjugării cu infinitivul în *-a*: regional *țuca* < *țuc!*, var. *țoc!* (de unde, însă, *țocăi* „a săruta (cu zgomot)"); mold. *cîrșca* / *crîșca* (fără onomatopeele corespunzătoare, dar evident formații expresive), vezi însă și *scrîșni*. Paradigmele multor verbe de proveniență onomatopeică sînt incomplete: lipsesc formele de pers. 1, 2, 4 și 5 (fapt explicabil extralingvistic, dar tinzînd la marcarea sintagmatică a genului personal în limba standard), uneori nu au anumite moduri, posedînd în schimb variante formale pentru altele (slabe, cu sufixul *-esc*, sau tari, fără sufix).

8.4.2. Și de la interjecții se formează accidental verbe, dar, în acest caz, legătura derivativă nu se mai observă cu ușurință, fie din cauza divergențelor fonetice:

nț-nț! > verb *țiții*,

fie din cauza divergențelor semantice dintre interjecție și verbul format de la ea:

sîc-sîc! (expresie a satisfacției răutăcioase) > verb *sîcîi* („a plictisi, a cicăli").

Prin convertirea interjecțiilor în cuvinte propriu-zise pot lua naștere unele substantive, mai ales în vorbirea populară și familiară:

hop! > subst. *hop* „obstacol (propriu și figurat)"; **of!** > subst. *of* „durere, necaz"; cf. onomatopeea **fîș(-fîș)!** > subst. *fîș* „impermeabil", în vorbirea curentă — toate exemplele aparținînd genului neutru.

8.4.2.1. Tendința de convertire a interjecțiilor în unități ale altor clase lexico-gramaticale, cu paradigme proprii, e slab reprezentată. Pentru limba română contemporană este tipic cazul interjecției *hai(de)!*, care, exprimînd

---

[1] Pentru această funcțiune a verbului *a face*, fenomen romanic, se poate vedea și L e o S p i t z e r, *Romanisch facit 'er sagt' (Zur Bewertung der Schöpferischen in der Sprache)*. în „Stilstudien, Erster Teil: Sprachstile", München, ed. a II-a, 1961, p. 223—257.

[2] Această caracteristică a fost considerată definitorie în antichitatea elină, căci termenul *onomatopee* are un etimon elin, cu înțelesul „producătoare de nume/de cuvinte".

un act de voință, anume un îndemn, se organizează într-o paradigmă verbală de imperativ afirmativ, prin achiziționarea desinențelor personale specifice verbului: pers. 2 *haide!*, pers. 4 *haidem!*, pers. 5 *haideți!*

8.5. Mișcarea de la alte clase lexico-gramaticale spre interjecții este reprezentată mai bine. Interjecțiile astfel apărute sînt numite i n t e r j e c ț i i i m p r o p r i i.

8.5.1. Pe de o parte, această mișcare constă din trecerea unor forme verbale (de imperativ) spre clasa interjecțiilor (care exprimă ordine, acte de voință), prin pierderea sau modificarea desinențelor de persoană: **uite**! (<*uită-le*!), pop. *păzea*!, *feri*!, eventual *ghici!* (în raport cu imperativul *ghicește*!).

Interjecții improprii se pot forma și din enunțuri mai largi, ca formulele de urare sau de salut, care își reduc complexele sonore în vorbirea economică, în tempo rapid. Formulele rezultate, aproape neanalizabile, sînt marcate intonațional:

'**neața**!<(„Îți doresc/urez) bună dimineața!"; **mulțam**![1] <„(La) mulți ani!"etc.

8.5.2. Pe de altă parte, aceeași mișcare constă din trecerea unor forme substantivale (de vocativ) spre clasa interjecțiilor, formele rezultate putînd fi reduplicate și folosite cu cele mai variate intonații:

Doamne(-doamne)!, *frate!*, *soro!*, *dom'le!*. Și *zău!* a fost la origine (în limba latină și în limba română veche — *dzăul*) substantiv, fiind imposibil de raportat la vreun cuvînt din limba română contemporană (<lat. deus), dacă se face abstracție de elementul secund al compusului *Dumnezeu*.

8.5.3. Formele de vocativ ale substantivelor și acelea de imperativ ale verbelor joacă un rol important în dinamica tranzițiilor de la clasele lexico-gramaticale principale spre interjecții și invers, fiind legate de limbajul afectiv și de cel activ, sau — în termenii concepției jakobsoniene despre funcțiunile limbajului — fiind mijloace de realizare a funcțiunilor e m o t i v ă și, mai ales, c o n a t i v ă[2]. Uneori, interjecțiile care însoțesc formele de vocativ și de imperativ tind să devină mărci, suplimentare, ale acestor forme, prin aglutinare (v. formele pop. *mamăi*! < *mamă*, **hăi**!; *mumău*! < *mumă*, **hău**![3]).

Dintre interjecțiile care însoțesc foarte des imperativul se poate menționa *ia!*, cf. **ia** *du-te!*, **ia** *adu...!* etc., aceasta (ca, de altfel, și *hai!*, uneori) putînd conferi și formelor de conjunctiv, atunci cînd le însoțește, valoare de imperativ: **ia** *să-mi spui!* (respectiv: **hai** *să încercăm!*).

Cîteva observații de ordin stilistic

8.6. Interjecțiile, în sens foarte larg, pot fi considerate mărci ale stilurilor afective din comunicarea curentă, spontană, ale limbajului familiar, căruia îi dau prospețime și concretețe, vioiciune și culoare.

---

[1] De la această formă s-a creat ulterior, mai întîi regional, o întreagă paradigmă verbală în *-esc* (*mulțămesc*, lit. *mulțumesc*).

[2] Roman J a k o b s o n, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă* (trad. rom.), în „Probleme de stilistică", București, 1964, p. 89; cf. și Const. D o m i n t e, *Semnalele lingvistice în raport cu sistemul limbii*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. VI (Redactori responsabili: acad. Al. G r a u r, acad. I. C o t e a n u), București, 1974, p. 120—121, n. 12.

[3] v. Iorgu I o r d a n și c o l a b., *Structura morfologică a limbii române*, 1967, p. 98—99 și 303.

8.6.1. Ele se întîlnesc și în limbajul poetic, în special derivatele de la onomatopee, cu o mare forță evocatoare, sugestivă, producînd efectul denumit armonie imitativă („...*vin săgeți de pretutindeni,/***Vîjîind** *ca* **vijelia** *și ca* **plesnetul** *de* **ploaie**...", Eminescu, *Scrisoarea III*).

8.6.2. O treaptă superioară de realizare a armoniilor imitative prezintă crearea unor efecte sugestive, evocatoare prin cuvinte obișnuite ale limbii, dar dispuse în așa fel încît să tindă a deveni omonime cu onomatopeele:

„... *Eu* **cît de cît**/*Socot* **c-o da**!", Topîrceanu, *Un duel* (cf. onomatopeea *cotcodac!*)[1], ori să sugereze foarte subtil aspecte acustice ale unor acțiuni:

„...*c-o* **repede rînduială** *ieșiră, înșirîndu-se în fața* **pridvoarelor**.", Sadoveanu, *Frații Jderi*;

succedarea repetată a consoanelor *d-r-ș* (cf. și verbul onomatopeic *a tîrșii*) sugerează agitația alinierii oștenilor lui Ștefan cel Mare[2].

---

[1] v. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 409.

[2] cf. Const. Dominte, *Interjecția și onomatopeea în limba română*, în „Analele Universității [din] București. Limba și literatura română", XX, nr. 1–2, 1971, p. 165–195. Lucrări recente în care se acordă un suficient de amplu spațiu interjecțiilor românești sînt: *Al. Toșa, Elemente de morfologie*, București, 1983, p. 148-153, și *Sinteze de limba română*, ed. a treia revăzută și din nou îmbogățită; coordonator Theodor Hristea, București, 1984, p. 276–279.

8.5. Mişcarea de la alte clase lexico-gramaticale spre interjecţii este reprezentată [illegible]

[illegible]

[illegible] bună dimineaţa!; mulţam! < (La) mulţi ani! [illegible]

8.5.2. Pe de altă parte, aceeaşi mişcare constă din trecerea unor forme substantivale (de vocativ) spre clasa interjecţiilor, formele rezultate putînd fi reduplicate şi folosite cu cele mai variate intonaţii:

Doamne(-doamne)!, *frate!*, *soro!*, *domnule!*. *Şi zău!* a fost la origine (în limba latină şi în limba română veche — *deus*) substantiv, fiind imposibil de raportat la vreun cuvînt din limba română contemporană (cf. lat. *deus*), dacă se face abstracţie de elementul secund al compusului *Dumnezeu*.

8.5.3. Formele de vocativ ale substantivelor şi acelea de imperativ ale verbelor joacă un rol important în dinamica tranzaţiilor de la clasele lexico-gramaticale principale spre interjecţii şi invers, fiind legate de limbajul directiv şi deci activ, sau — în termenii concepţiei jakobsoniene despre funcţiile limbajului — fiind mijloace de realizare a funcţiilor e m o t i v ă şi mai ales c o n a t i v ă. Uneori, interjecţiile care însoţesc formele de vocativ şi de imperativ tind să devină mărci, suplimentare, ale acestor forme, prin aglutinare (v. formele pop. *mămăi!* < *mamă*, *hai!* [illegible] < *mamă*, *hăi!**).

Dintre interjecţiile care însoţesc foarte des imperativul se poate menţiona *ia!*, cf. *ia du-te!*, *ia adu...* etc. aceasta (ca de altfel şi *hai!*, uneori putînd conferi şi formelor de conjunctiv, atunci cînd le însoţeşte, valoare de imperativ: *ia să-mi spui!* (respectiv: *hai să încercăm!*).

Cîteva observaţii de ordin stilistic

8.6. Interjecţiile în sens foarte larg pot fi considerate mărci ale stilurilor afective din comunicarea curentă, spontană, ale limbajului familiar, căruia îi dau prospeţime şi concreteţe, vioiciune şi culoare.

* De la această formă s-a creat ulterior, mai ales regional, o întreagă [illegible]

INDICE DE TERMENI ȘI DE MATERII*

---

* Indicele trimite la pagini.

27 aprilie
15
42 — 12 mai
15
27

CUPRINS

p.220 - 235

Lei 29